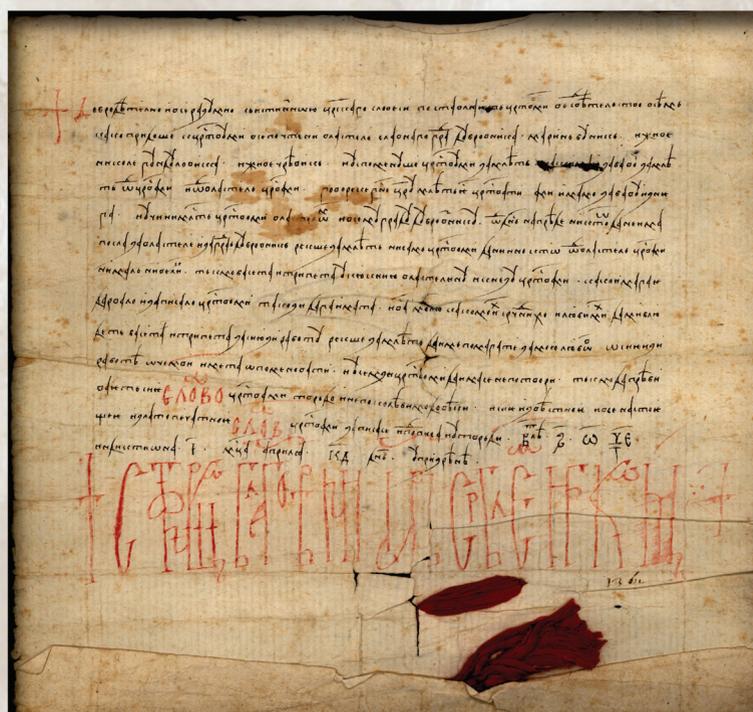

Небојша Порчић

ДОКУМЕНТИ СРПСКИХ
СРЕДЊОВЕКОВНИХ ВЛАДАРА
У ДУБРОВАЧКИМ ЗБИРКАМА
ДОБА НЕМАЊИЋА

НЕБОЈША ПОРЧИЋ
ДОКУМЕНТИ СРПСКИХ СРЕДЊОВЕКОВНИХ ВЛАДАРА
У ДУБРОВАЧКИМ ЗБИРКАМА
ДОБА НЕМАЊИЋА

INSTITUTE FOR BALKAN STUDIES
OF THE SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
SPECIAL EDITIONS 137

NEBOJŠA PORČIĆ

DOCUMENTS OF SERBIAN
MEDIEVAL RULERS
IN DUBROVNIK COLLECTIONS
THE NEMANJIĆ PERIOD

Editor in Chief
DUŠAN T. BATAKOVIĆ
Director of the Institute for Balkan Studies SASA

BELGRADE 2017

БАЛКАНОЛОШКИ ИНСТИТУТ
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ
ПОСЕБНА ИЗДАЊА 137

НЕБОЈША ПОРЧИЋ

ДОКУМЕНТИ СРПСКИХ
СРЕДЊОВЕКОВНИХ ВЛАДАРА
У ДУБРОВАЧКИМ ЗБИРКАМА
ДОБА НЕМАЊИЋА

Одговорни уредник
ДУШАН Т. БАТАКОВИЋ
директор Балканолошког института САНУ

БЕОГРАД 2017

Издавач

БАЛКАНОЛОШКИ ИНСТИТУТ САНУ

Србија, Београд, Кнез Михаилова 35

<http://www.balkaninstitut.com>

e-mail; balkinst@bi.sanu.ac.rs

Рецензенти

академик Мирјана Живојиновић

проф. др Смиља Марјановић-Душанић

проф. др Ирена Шпадијер

ISBN 978-86-7179-101-4

Ово издање представља резултат рада на пројекту

Средњовековно наслеђе Балкана: институције и култура (бр. 177003) Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, који реализује Балканолошки институт САНУ, као и на пројекту *CO:OP – Community as Opportunity. The Creative Archives' and Users' Network*, који реализује Балканолошки институт САНУ уз финансијску подршку Европске комисије и Министарства културе Републике Србије.

САДРЖАЈ

Предговор	7
Увод	9
1. Документи у историјском контексту	21
2. Дипломатичка својства	73
2.1. Уговорни документи	75
2.2. Потврдни документи за појединце	100
2.3. Нотификациони документи	105
2.4. Даровнице за црквене установе	113
2.5. Документи у дубровачким збиркама и владарска писарска служба	116
3. Преглед докумената са издањима	127
3.1. Владарски документи	129
3.2. Додатак: невлдарски документи	282
Прилози	303
Прилог 1: Списак докумената и примерака	303
Прилог 2: Шематски приказ дипломатичких својстава	307
Прилог 3: Дубровачки писари	311
Documents of Serbian Medieval Rulers in Dubrovnik Collections: The Nemanjić Period (Summary)	313
Извори и литература: списак скраћеница	333
Регистар	351
Снимци	табле 1–92

ПРЕДГОВОР

Идеја о настанку овог издања сазревала је постепено. Још 2010. године, Балканолошки институт САНУ, као члан удружења ICARUS (International Centre for Archival Research), укључио се у пројекат ENArC (*European Network on Archival Cooperation*), усмерен на постизање веће видљивости и доступности старих докумената њиховим представљањем на интернет порталу Monasterium.net. Упоредо са тим активностима, одвијала су се истраживања на пројекту Министарства науке Републике Србије *Средњовековно наслеђе Балкана: институције и култура*, у оквиру којих је значајно место добила управо историографска и дипломатичка обрада документарне заоставштине средњовековне Србије. Када су задаци постављени у оквиру пројекта ENArC добили прилику за даљу разраду кроз нови ICARUS-ов пројекат *CO:OP (Community as Opportunity. The Creative Archives' and Users' Network)*, као један од начина да се то постигне руководиоци Балканолошког института и пројекта *Средњовековно наслеђе Балкана* и *CO:OP* подстакли су објављивање штампаних издања која ће обухватити веће целине унутар обрађиваног документарног фонда.

Погодно полазиште за остварење ове замисли пронађено је у корпусу српских средњовековних докумената које повезује припадност дубровачким збиркама. О разлозима за ту одлуку који проистичу из природе грађе и њеног места у укупном фонду извора за историју средњовековне Србије биће више речи касније, али на њу је у великој мери утицала изузетна предусретљивост коју су током извођења пројектних активности сарадницима Балканолошког института указали руководство и запослени Државног архива у Дубровнику, установе која и данас чува изворне примерке огромне већине јединица овог документарног корпуса. Драгоцену помоћ пружили су такође руководство и запослени Архива Српске академије наука и уметности, чија грађа, поред оригинала, обухвата богате збирке релевантних фотографија и микрофилмова. Издањима изворних текстова и пропратних студија и напомена умногоме су допринеле примедбе уважених рецензента, који су с пажњом проучили рукопис, као и бројних других колегиња и колега.

Свим поменутиим установама и појединцима изражавам искрену захвалност на времену и труду које су уложили у настанак и побољшавање овог издања. Њихово учешће представља суштински део доприноса који ће оно, надам се, пружити будућим истраживањима, док за неизбежне недостатке одговорност преузима потписник ових редова.

Аутор

УВОД

Фонд домаћих документарних извора за историју средњовековне Србије који су данас доступни истраживачима обухвата око 600 јединица. Та грађа раштркана је на више десетина локација у 17 различитих држава. Ипак, отприлике трећина наведеног броја исправа концентрисана је на једном месту – у старом приморском граду Дубровнику на крајњем југоистоку Републике Хрватске.¹ Осим што се издваја као појединачно најбројнији, овај дубровачки корпус српских средњовековних докумената оставља упечатљив утисак и својим временским распоном. Јединице у његовом саставу настајале су током скоро 300 година, од последњих деценија 12. до дубоко у другу половину 15. века, што се готово у потпуности поклапа са распоном који захвата фонд у целини. Такође, документи сачувани у Дубровнику прилично верно одражавају састав целине фонда у погледу заступљених издавача – велику већину чине исправе које су издали српски владари или независни властодршци, али није занемарљив ни број јединица потеклих од припадника племства, црквених достојанственика, локалних самоуправа и појединаца нижег ранга.

Разлози за сразмерну бројност, хронолошки опсег и репрезентативност овог документарног корпуса су вишеструки. На првом месту налази се тесна и дуготрајна повезаност Дубровника са средњовековном Србијом, која је током већег дела тог раздобља била најзначајнији политички чинилац у залеђу самоуправне дубровачке општине, а доста дуго и њен једини копнени сусед.² Из географске блискости развили су се различити видови додира, при чему се за многе од њих показало да је пожељно, па и неопходно, да буду забележени у облику писаних докумената. Након што би документи настали, континуитет међусобних додира пружао је снажан начелни подстицај њиховом чувању, било у рукама власти или приватних лица. Међутим, општи услови за њихов опстанак нису били подједнаки на обе стране. На подручју средњовековне Србије ти услови су нарушавани нестабилношћу и полицентричношћу политичких структура, нарочито почев од друге половине 14. века, да би стотинак година касније практично потпуно нестали са дугорочним гашењем српске државности и суновратом домаћих елита под освајачким налетом Турака Османлија. Насупрот томе, Дубровник је не само остао поштеђен ових неповољних обрта, него је пажња коју су његови органи власти посвећивали организацији и развоју градске пи-

¹ Vujošević et al., *Das serbische Kanzleiwesen*, 134–136.

² Односи између средњовековне Србије и Дубровника до сада нису посебно синтетички приказивани, ни у целини ни у појединим дужим временским одсечцима. Општа представа може се стећи на основу синтеза српске и дубровачке историје, док су поједине уже теме обрађиване у специјализованим радовима.

сарске службе, то јест, канцеларије, поставила чврст институционални оквир за архивирање документарне грађе.³ Долазило је, наравно, до пропадања природним путем или у склопу повремених архивских ревизија чије су „жртве“ биле превасходно јединице које су изгубиле употребну вредност, али у целини посматрано документарни корпус који се налазио у поседу градских власти је добрим делом опстао. Штавише, сразмерно дуго су се одржале и неке приватне збирке,⁴ при чему су поред навике чувања писане речи, на чији је настанак подстицао пример званичних градских установа, одређену улогу могли имати и почеци буђења свести о значају докумената као историјских извора.⁵

Дубровник је задржао особени положај самоуправне градске општине, а затим и независног града-државе, све до почетка 19. века, када је најпре захваћен освајачким подухватима француског цара Наполеона, да би потом доспео у састав Аустријског царства. Услед ове прекретнице, појединачно вероватно најзначајније у историји града, његови документарни фондови нашли су се по први пут под надзором спољних чинилаца. У исто време, наступило је и доба снажног развоја историјске свести и коначног утемељења историографије као научне дисциплине која је управо у документима видела најчвршћи ослонац за стицање сазнања о прошлости. Дубровачка документарна заоставштина добила је тиме нове разлоге за опстанак, који су с временом јачали и подстицали на предузимање мера ради обезбеђивања њеног трајног чувања. Додуше, спорост и недостатак ревности у примени тих мера, па и неке активности које су спровођене у оквиру њих, попут већих и мањих премештања грађе, проузроковали су нове губитке, али може се рећи да се стање у којем су стари дубровачки архивски фондови затечени у првој половини 19. века углавном одржало до данас.

У ту слику сасвим се уклапа и судбина дубровачког корпуса српских докумената. Он се у првој половини 19. века већ практично у потпуности свео на збирке у поседу органа власти, у оквиру којих је могуће уочити три главне целине. Прву су чинили примерци исправа од општијег значаја записани на засебним листовима, махом као оригинали. Заједно са мноштвом сличних јединица других провенијенција, они су били похрањени у дубровачкој катедралној цркви Блажене Девике Марије, због чега је та збирка и названа *Acta Sanctae Mariae Majoris*. С друге стране, бројни документи од краткорочнијег и ужег значаја нашли су своје место у градским канцеларијским и нотарским књигама намењеним бележењу текућих послова органа власти и приватних лица. Понекад су у књиге

³ О дубровачкој средњовековној канцеларији и архиви видети Jireček, *Kanzlei*, 501–521, 161–214; Čremošnik, *Dubrovačka kancelarija*, 231–253; Foretić, *Dubrovački arhiv*, 315–336; Marinović, *Postanak i prvi spisi*, 11–19. Историју чувања документарне грађе у Дубровнику до 20. века у најважнијим цртама приказује Станојевић, *О изворима*, 17–28, 299–303.

⁴ Још крајем 16. века дубровачки историограф Мавро Орбин могао је у дому својих покровитеља из породице Бобаљевић да види документе средњовековних владара из унутрашњости – Orbini, *Il regno*, 356.

⁵ Ипак, код дубровачких историографа тог доба примери коришћења богате градске документарне архиве, укључујући корпус српских исправа, срећу се у значајној мери само код Рестића (*Chronica ragusina*, VI, XIII). Уп. коментаре Симе Ђирковића у: Орбин, *Краљевство Словена*, 332–333, 353, 445–446.

уметани сами оригинали, али знатно чешће чување ових исправа обезбеђивано је њиховом регистрацијом, то јест, преписивањем њиховог садржаја у књигу, после чега су оригинални примерци обично враћани заинтересованим странкама. Пошто су преписивање вршили званични градски писари у присуству представника власти, а обично и странака, ови преписи уживају највиши степен веродостојности. Висока веродостојност начелно важи и за трећу и најмалобројнију од ових главних група – преписе појединих примерака из катедралне збирке који су средином и током друге половине 15. века унети у посебну књигу познату под називом *Codex ragusinus*.⁶

Иако су заинтересовани појединци већ у првим деценијама 19. века имали одређена сазнања о постојању овог драгоценог корпуса грађе за српску историју, његово историографско „откриће“ било је последица стицаја необичних околности. У духу новог значаја који је придаван документарним историјским изворима, нарочито оригиналима везаним за међудржавне односе, аустријске власти су 1818. и 1833. године извршиле пресељење тог за њих највреднијег дела дубровачке документарне заоставштине, укључујући збирку *Acta Sanctae Mariae Maioris* и *Codex ragusinus*, у царски архив у Бечу. Када су приликом друге сеобе на ред дошли српски документи, одлучено је да се сачине њихови преписи који ће остати у дубровачкој архиви. За тај посао ангажован је српски учитељ и свештеник у Дубровнику, Ђорђе Николајевић.⁷ Схвативши значај текстова које је преписивао за расветљавање српске средњовековне историје, Николајевић је кришом начинио још један комплет преписа, али и задржао неколико средњовековних исправа, углавном оних за које је у збирци нашао да су сачуване у два или више примерака. Неколико година касније, када је Дубровник захватила епидемија колере, Николајевић се уплашио да би у случају његове смрти грађа коју је прикупио могла пропасти, па ју је послао у Трст. Одатле је она посредством Павла Карано-Твртковића, свештеника из Јајца, допремљена у Београд, где су Николајевићеви исписи 1840. коначно објављени, с тим што се испод наслова *Српски споменици* уместо његовог нашло Карано-Твртковићево име.⁸

Објављивање ове збирке отворило је својеврсно „доба издања“ у бављењу фондом домаћих извора за историју средњовековне Србије. Током наредних стотинак година, уз мноштво прилога у којима су документи објављивани појединачно или у мањим групама, одштампано је још петнаестак збирки већег обима.⁹ Већина њих опет се делимично или чак у потпуности састојала од докумената

⁶ О овим збиркама: Јиречек, *Споменици српски*, 3; Гелчић, *Дубровачки архив*, 537–544; Решетар, *Никша Звијездић*, 174–175; Станојевић, *О изворима*, 17–22; Foretić, *Dubrovački arhiv*.

⁷ Станојевић, *О изворима*, 26–27; ЕСИ, 532.

⁸ Опширно о настанку ове збирке и спорењима око Карано-Твртковићевог „ауторства“: Станојевић, *О изворима*, 313–323.

⁹ Неодређеност у броју произлази из арбитрарности при одређивању границе између „мање“ и „веће“ збирке, као и недоумица око статуса збирки насталих у склопу рада на издавању документарне грађе за историју неких суседних земаља које су обухватиле и знатне делове српског документарног фонда. Преглед ове делатности поново даје Станојевић, *О изворима*, 323–349, као и Соловјев, *Дипломатар*, 43–50, 53–65. Посебне одреднице о појединим збиркама доноси ЕСИ, 19–21, 27–32.

дубровачког корпуса. Неке од исправа које су однесене у Беч уврстио је већ 1851. године Павле Јосиф Шафарик у своју збирку *Patárky*,¹⁰ да би 1858. бечки професор Франц Миклошич, један од водећих филолога свог времена, у оквиру шире збирке познате под скраћеним називом *Monimenta serbica* објавио највећи део српских докумената из Дубровника који су се тада налазили у царском архиву. С друге стране, учени Дубровчанин Медо Пуцић пронашао је и у два тома (*Споменици српски*, 1858, 1862) издао већину оригинала и преписа сачуваних у књишким серијама старе дубровачке канцеларије које су остале у Дубровнику као део архиве месних управних и судских власти. Кроз ту грађу затим је прошао и Константин Јиречек, чија је збирка (Јиречек, *Споменици српски*, 1892), поред допуна и исправки Пуцићевих издања, донела и знатан број нових јединица.

На овај начин, већ пре краја 19. века највећи део дубровачког корпуса српских средњовековних докумената, иако подељен између Беча, Дубровника и мале групе примерака који су, углавном преко Николајевића и Карано-Твртковића, стигли до архивских установа у Санкт Петербургу, Кијеву и Београду, нашао је пут до штампаних издања и заинтересоване публике. То је омогућило приређивачима из првих деценија 20. века – Тадији Смичикласу (*Diplomatički zbornik*, од 1904) и Стојану Новаковићу (*Законски споменици*, 1912) – да се ослоне на предходно приређене текстове и да, већ према могућностима, бирају између њиховог преузимања, прилагођавања сопственим приређивачким приступима или израде нових издања. Међутим, услове за непосредни рад са грађом убрзо је изменио Први светски рат. Убрзо по његовом избијању, аустроугарске власти су пренеле у Аустрију и оне архивалије које су дотад остале у Дубровнику, да би потом, после слома Аустроугарске и уласка њених јужнословенских покрајина у састав новоуспостављене Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, сва дубровачка грађа, како она која је почетком рата смештена у Грац тако и она која је већ скоро један век лежала у Бечу, била предата новој држави. При том је грађа из Граца већ 1920. враћена у Дубровник, где је исте године за потребе њеног чувања и сређивања коначно званично установљен историјски архив,¹¹ док је бечка грађа задржана у Београду, у архиву Српске краљевске академије. Њено присуство искористили су у приређивању својих збирки Александар Соловјев (*Одабрани споменици*, 1926) и, нарочито, Љубомир Стојановић, који се прихватио објављивања дотад најпотпуније збирке издања дубровачке грађе, укључивши у њу документе потекле из дубровачких збирки без обзира на то где су се тренутно налазили. Иако озбиљно нарушеног здравља, Стојановић је обавио највећи део посла и успео да објави први том 1929, док је други изашао тек 1934, после приређивачеве смрти.¹²

За дубровачки корпус српских исправа, појава Стојановићеве збирке уједно је означила крај „доба издања“ које је започело 1840. Оно је несумњиво имало позитивну улогу у обезбеђивању доступности грађе, обухвативши огромну већину од око 600 домаћих документарних извора за историју средњовековне Србије,

¹⁰ Због скромног првобитног тиража, Шафарикова збирка доступна је углавном у другом издању које је приредио Јосиф Јиречек 1873.

¹¹ О делатности дубровачког архива у овом раздобљу: Ђорђевић, *Дубровачки архив*, 49–64.

¹² *Повеље и писма* I–II. Други том за штампу је приредио Степан Куљбакин.

при чему су многи доживели и по неколико издања. Међутим, као засебни пројекти појединачних приређивача, ова издања показују висок степен неједначности, како у погледу квалитета тако и према начину презентације текстова и пратећим садржајима.¹³ Такође, различити су били критеријуми према којима је вршен избор грађе за објављивање. По том питању, могу се уочити три приступа. Новаковић, Соловјев и приређивачи збирки документарне грађе за историју неких суседних земаља, односно јужнословенског простора уопште,¹⁴ бирали су тематски, не обазирјући се много на архивску провенијенцију и основна својства самих докумената. У другим случајевима, захватани су одређени архивски фондови – збирке Пуцића и Јиречека настале су на основу материјала који се у њихово време налазио у Дубровнику. Међутим, најраније збирке (Николајевић, Шафарик, Миклошич), као и Стојановићева, имају у основи филолошки приступ, доносећи само исправе за које се нашло да су настале или, прецизније, сачуване на ћириличном писму и српском језику – на тај начин, циљни фонд је, с једне стране, прошириван на преко 1.300 јединица¹⁵ са простора који је обухватио не само средњовековну Србију, него и Босну и Дубровник, па и Бугарску, Угарску, Османско царство и албанске, византијске и румунске области, док је, с друге, сужаван изостављањем знатних корпуса домаће грађе на латинском и грчком језику.

Филолошки приступ је нарочито утицао на степен обрађености корпуса српских докумената у дубровачким збиркама. Наиме, иако је до времена из којег потичу сачувани примерци Дубровник био у великој мери словенизован, језици градске управе и канцеларије остали су латински и италијански,¹⁶ због чега је долазни писани саобраћај из Србије, који се одвијао готово искључиво на српском језику, за званичне потребе често превођен. Додуше, већ током прве половине 13. века град је имао сопствену документарну продукцију на српском, која је најкасније почетком 14. века институционализована кроз функцију званичног *словенског* или *српског* писара,¹⁷ али један знатан број докумената приспелих са српске стране, нарочито до средине 14. века, ипак је сачуван само у латинским и италијанским преводима. Ти примерци нису налазили своје место у збиркама издања заснованим на начелима језика и писма, што је, заједно са другим особеностима приступа појединих издавача и превиђањем неких јединица, довело дотле да корпус од двестотинак исправа ни после безмало сто година издавачких напора није сабран у целини под једним насловом. Осим тога, приређивач-

¹³ О томе подробно: Соловјев, *Дипломатар*.

¹⁴ Поред Смичикласове, од збирки ове врсте дубровачки корпус српских докумената значајније су захватиле и раније објављене збирке Густава Венцела (*Arpadianus*, од 1860) и Шиме Љубића (*Listine*, од 1868).

¹⁵ Станојевић, *О изворима*, 1.

¹⁶ Под италијанским се подразумева романски језик који се јавља у дубровачким канцеларијским књигама 14. и 15. века као мешавина тадашњег млетачког наречја са елементима дубровачког романског говора и утицајима које су доносили дубровачки канцелари и нотари тог доба, махом пореклом из средње и северне Италије. Сами писари називају га *vulgare* или, још чешће, *latinum*. Уп. Јиречек, *Романи*, 88–108; Муљачић, *Dalmatski elementi*, 237–247, 281–286.

¹⁷ Израз *словенски* коришћен је у латинским и италијанским списима, док се у оним на српском среће назив *српски*. Опширно о дубровачкој словенској канцеларији: Реџетар, *Die ragusanischen Urkunden*, 321–338; Јиречек, *Kanzlei*, 26 (1904) 161–185, 201–209; Сремошник, *Postanak*, 73–84.

ки приступи овог доба имали су крупне последице и по услове за проучавање самих докумената. Наиме, контекст великог кровног фонда обележеног језиком и писмом – иако је несумњиво одиграо позитивну улогу у времену када је било важно понудити заинтересованој јавности што ширу основицу за тек започета истраживања¹⁸ – пренебрегавао је значајне историјске особености појединих документарних продукција које су, наравно, остављале видан траг у њиховим производима. Када се томе дода склоност да се уз објављене текстове дају врло оскудни пратећи подаци, јасно је да ова издања нису створила неопходне услове за аналитичко проучавање самих докумената као „диплома“, препознатљиве врсте извора којом се бави посебна помоћна историјска наука – дипломатика.

Суочавање са овим недостацима одложено је избијањем Другог светског рата и новим таласом сеоба дубровачке архивске грађе. После немачке окупације Београда, некадашњи бечки корпус, који се и даље налазио у српској академији наука, још једном је пребачен у Беч, да би по окончању рата поново био враћен југословенској држави. Овом приликом документи су коначно упућени у Дубровник где су придружени остатку дубровачке грађе, чиме се стара дубровачка документарна заоставштина по први пут после више од једног века поново нашла на окупу под окриљем архивске установе која данас носи назив Државни архив у Дубровнику. Некако у исто време, у научним круговима истакнута је потреба за израдом једне нове, свеобухватне збирке домаћих документарних извора за српску средњовековну историју, популарно назване „српски дипломатар“.¹⁹ Иницијатива је начелно прихваћена, али се њена реализација одужила, док се у међувремену активност на објављивању документарне грађе ограничила на обраду појединачних примерака или мањих група.

Рад на овом пољу оживео је тек почетком 21. века, са покретањем специјализованог дипломатичког часописа *Стари српски архив* (2002),²⁰ а онда и са објављивањем првог тома српског дипломатара под насловом *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника* (2011).²¹ У тим подухватима поново су дошли до изражаја различити приступи обради предметне грађе. *Стари српски архив* замишљен је тако да се засебни прилози баве појединачним исправама или мањим бројем међусобно повезаних јединица са циљем да се оне свестрано прикажу, анализирају и припреме за укључивање у општу збирку. У том циљу, пажња је усмеравана на околности настанка докумената и њихова дипломатичка својства, али и на личности, географске називе и појмове који се у њима помињу. С друге стране, први том *Зборника*, који обухвата период до 1321. године, представља управо почетни део једне опште збирке. У поређењу са старим збиркама те врсте, он заиста доноси драгоцене помаке у виду обима обухваћене грађе и знатно опширнијих допунских података о поједи-

¹⁸ Тај контекст природно су усвајали и приређивачи који иначе нису примењивали критеријуме језика и писма у избору грађе, попут Пуцића, Јиречека, Новаковића и Соловјева.

¹⁹ Соловјев, *Дипломатар*, 43.

²⁰ Покретац часописа и први главни уредник био је професор Раде Михаљчић, а главни рецензент академик Сима Ђирковић. До сада је изашло 14 годишњих свезака.

²¹ На приређивању *Зборника* радили су Владимир Мошин, Сима Ђирковић и Душан Синдик. О историјату овог пројекта: *Зборник* I, 15–23.

начним документима, али им остаје близак на нивоу опште замисли – избор грађе је поново одређен језиком, односно, судећи према наслову, писмом, тако да, на пример, садржи јединице са простора Бугарске, али изоставља поједине исправе српских издавача настале на латинском језику. Овако шаролик, а опет непотпун састав збирке неизбежно ограничава њене домете, јер стара издања и даље нису сасвим замењена, док истовремено поново није пружен активан допринос историјској и дипломатичкој контекстуализацији грађе.

Поред ова два правца деловања, а добрим делом захваљујући и њиховим резултатима и искуствима, чини се да је сада могуће отворити и трећи. Он подразумева покушај да се искорак у односу на старија издања учини не на нивоу појединачних исправа, нити пак на нивоу целокупног фонда, него кроз усредсређивање на поједине уже збирке чија унутрашња повезаност омогућава да се документи који их чине представе као историјска и дипломатичка целина. Приступ те врсте није непознат у бављењу документарном заоставштином српског средњег века. Последња велика збирка издавачког доба – *Грчке повеље српских владара Александра Соловјева и Владимира Мошина* (1936) – кроз заједничку уводну студију и појединачна издања обрађује 45 јединица повезаних према језику настанка и рангу издавача. Још један пример близак српској историографији, па и делимично реализован уз њено учешће, пружа едиција *Archives de l'Athos*. Она такође уз наглашену историјску контекстуализацију објављује грчке документе сачуване у монашким заједницама Свете Горе Атонске, укључујући и јединице потекле од српских издавача. При том, полазећи од основане претпоставке да је место чувања докумената увек историјски условљено, као критеријум за поделу на целине узети су манастири у чијим се архивима грађа налази.²²

С обзиром на ова искуства и разлоге наведене на почетку, као погодан огледни пример и полазна основа за још један покушај ове врсте у фонду српских средњовековних докумената овде је узет управо његов дубровачки корпус. У складу са тежњом ка постизању историјске и дипломатичке контекстуализације, замишљено је да он најпре буде представљен кроз преглед историјских околности у којима су исправе настајале и њихове улоге у тим околностима. Потом се пажња усмерава на њихова дипломатичка својства како би се уочили типови и обрасци документарне писмености који у њима долазе до изражаја. Најзад, трећи део доноси преглед обухваћених исправа. У њему су дати подаци о јединицама и појединачним примерцима, њиховом дипломатичком статусу, месту чувања, спољним обележјима, ранијим издањима и неким од питања које су постављали или још увек постављају пред истраживаче, као и нова издања њихових текстова заснована на личном увиду и приложеним фотографијама.

Након што су суочени са грађом, овако постављени задаци отворили су још неколико проблема. Пре свега, „интезиван“ начин обраде поставио је питање обима материјала који би требало обухватити. С обзиром на немогућност да цео корпус од око 200 докумената буде обрађен у једном тому, као најприклад-

²² Основно о овој едицији: *ЕСИ*, 22–23 (Р. Радић), са библиографијом. Српски истраживачи учествовали су у изради томова *Actes de Lavra. IV, Actes de Saint-Pantéléémôn* (С. Ђирковић) и *Actes de Chilandar* (М. Живојиновић).

није решење за поделу узето је оно које нуди историја саме грађе, то јест, средњовековне Србије као њеног „творца“. У временском распону током којег су документи настајали јасно се могу уочити два велика историјска раздобља. Прво, од последњих деценија 12. века до 1371. године, обележено је влашћу династије Немањића над јединственом српском државом. Другом раздобљу, које траје од силаска Немањића са историјске позорнице до коначног турског освајања простора средњовековне Србије и гашења последњих изгледа за скору обнову српске државности, главни тон даје присуство већег броја практично независних личних и породичних центара моћи чије се амбиције и делатност крећу од управљања појединим деловима некадашње немањићке државе до обједињавања тих делова у нову политичку целину.²³ Срећном околношћу, грађа која чини дубровачки корпус довољно је равномерно распоређена између ова два раздобља да и технички оправда поделу која се суштински намеће.

Ипак, констатацији да је овај том посвећен српским средњовековним документима из дубровачких збирки који су настали у доба Немањића потребно је додати још неке напомене. Пре свега, горња граница тог раздобља није строго повучена код тренутка смрти последњег представника немањићке владарске лозе крајем 1371. године. Најпознији сачувани немањићки документ у дубровачким збиркама потиче из 1362, док се прве исправе обласних господара јављају већ у другој половини исте деценије, када су процеси слабљења немањићке власти и преузимања њене улоге од стране нових властодржаца већ увелико узели маха.²⁴ Штавише, пошто садржај ових њихових докумената управо пружа речита сведочанства о том преокрету, делује оправдано да се као граница између немањићког и посленемањићког раздобља узме управо 1362. година, односно вишегодишње раздобље након ње из којег у дубровачком корпусу нема никаквих сачуваних јединица.

Одређење према којем се корпус грађе обухваћен овим издањем састоји од средњовековних докумената са простора средњовековне Србије делује доста прецизно, нарочито у раздобљу политичког јединства под влашћу Немањића – радило би се, дакле, о документима чији су издавачи немањићки владари или чиниоци који су се у време издавања налазили под њиховом влашћу. Ипак, и оно се у пракси суочава са бројним питањима. Један део њих произлази из недоумица око тренутног статуса издавача појединих исправа, не само услед недостатка података, него и због особености хијерархијских односа у средњем веку, који су се често заснивали на тешко одредљивим личним и традиционалним везама. Друге се тичу случајева честих у међународном документарном саобраћају – а српски документи у дубровачким збиркама највећим делом спадају у ту категорију – када је исправу о пословима од обостраног значаја издавала једна страна у заједничко име или пак обе стране у засебним примерцима који су онда заједно чинили целовиту документарну забелешку. С тим у вези, у обзир се такође морају узети основна формална обележја исправа, то јест, њихова општа компа-

²³ Ова подела примењена је и у подели на томове колективне синтезе *Историја српског народа* (ИСН).

²⁴ О том процесу: Михаљчић, *Крај Српског царства*, посебно стране 12–81².

тибилност са преовлађујућим облицима документарне продукције у немањићкој Србији. Најзад, не може се пренебрегнути ни утицај околности да су поједини документи редовно увршћивани у раније збирке издања, утолико пре што постоји стварна потреба да се у ионако оскудном фонду домаћих документарних извора неке јединице посебно значајног или занимљивог садржаја предоче пажњи стручне јавности у новом издању, чак и ако показатељи њихове формалне припадности корпусу остављају доста простора за различита тумачења.

Када се имају у виду сви ови обзир и неретко противречна решења на која они упућују, сваки избор исправа може се у једном свом делу чинити арбитрарним. Из тог разлога, као најмање погрешна деловала је одлука да се сви примерци поводом којих се могу поставити нека од ових питања уврсте у састав збирке, с тим да се на њихове особености пажња скрене на одговарајућим местима у тексту. Једини, али крупан изузетак учињен је поводом докумената месних самоуправа из јадранског приморја које су улазиле у састав државе Немањића. Попут Дубровника, те средине су превасходно неговале документарну писменост која је у погледу организације и форме, укључујући и језик, следила праксу средњовековног средоземног латинитета. Из тог разлога, сразмерно бројни примерци ове продукције сачувани у дубровачким збиркама оцењени су као један од најизразитијих показатеља особености заједница које су их стварале унутар државе Немањића и стога су потпуно изостављени из овог прегледа, тако да нису обухваћени ни почетном бројком од око 200 јединица.²⁵

Простора за недоумице при избору докумената има и у погледу њихове припадности дубровачким збиркама. Након што су се после Другог светског рата све велике целине старе дубровачке документарне заоставштине поново нашле на окупу у матичном граду у склопу његове државне архивске установе, документи унутар њих наставили су да мењају „адресе“ услед преименовања, преструктурирања, па и формирања нових фондова, серија и збирки. *Codex ragusinus* данас је прва књига збирке *Privilegia* у оквиру архивске серије *Diplomata et acta* (серија бр. 10), у коју спадају и некадашња *Acta Sanctae Mariae Maioris*. Књиге старе градске канцеларије остале су груписане тематски под већ традиционалним називима, попут записника и одлука са седница градских већа (*Reformationes*, серија бр. 3) или различитих нотарских и канцеларијских списа (*Diversa notariae*, бр. 12; *Diversa cancellariae*, бр. 18), али су оригинали који су били уметнути у њих издвојени у посебну збирку *Prilozi arhivskim serijama*.²⁶ Поред збирки садржаних унутар државног архива, као засебна дубровачка „збирка“ појављује се и један усамљени примерак који се данас налази у дубровачком доминиканском самостану. Такође, током раздобља сеоба и деоба дубровачке грађе, од прве половине 19. до средине 20. века, поједини документи који су се својевремено налазили у њеном саставу

²⁵ Наравно, управо због наведених обележја овај корпус грађе заслужује да буде посебно приказан заједно са грађом истоветног порекла која је у знатном обиму сачувана на другим локацијама. Добра представа о његовом обиму само на примеру града Котора може се стећи из Фејић, *Которска канцеларија*, 5–19, 35–39, и Синдик, *Понтификал*, 52–66.

²⁶ За преглед фондова и збирки Државног архива у Дубровнику са најновијом нумерацијом видети: *Pregled arhivskih fondova i zbirki*, 245–282.

обрели су се на другим местима, док су неки, срећом сасвим малобројни, нестали без трага. Најзад, неколико јединица чији су примерци сачувани у Дубровнику имају и друге примерке који никада нису били део дубровачких збирки, већ се налазе на другим местима или им је локација непозната. Поново у циљу пружања што потпуније слике о целини предметног документарног корпуса као и о сваком документу понаособ, сви примерци на које се односе ови случајеви обрађени су овде једнако као и примерци из самог Дубровника.

Након разматрања наведених околности од значаја за одређивање састава корпуса који треба обухватити, дошло се до списка од 107 дипломатичких јединица са 144 појединачна примерка. У поређењу са знатно мањим бројем докумената обухваћених у *Грчким повељама*, па и у многим томовима *Archives de l'At-hos*, тај списак одаје утисак поузданог ослонца за покушај целовитог сагледавања овог корпуса у историјском и дипломатичком контексту. Ипак, пажљивији увид открива два крупна разлога за сумњу. Први се односи на хронолошки распоред грађе – из скоро 120 година до краја 13. века потичу само 32 јединице, док је чак 75 њих настало у нешто више од шест деценија 14. века. Друго, на 107 јединица долази чак 29 различитих издавача, од којих је 23 заступљено са три или мање јединица, укључујући 16 издавача које представља само једна исправа.

Код прве околности истраживач једноставно мора да се помири са знатно слабијом покривеношћу ранијег раздобља, уз утеху да чак и тако скроман број јединица дубровачког корпуса насталих до 1300. године чини око 60% свих сачуваних српских докумената из тог времена. Међутим, код друге околности, која представља много озбиљнији проблем са становишта целовитог приказивања, већ се може предузети нешто да се њене негативне последице у знатној мери избегну. Наиме, упадљива је велика разлика у погледу разуђености по издавачима између докумената које су издали немањићки владари и други чиниоци. Тако се десеторица врховних владара државе Немањића појављују као издавачи чак 82 исправе, док преосталих 25 јединица потиче од 19 различитих чинилаца. Ако се међу владарске личности сврстају и блиски сродници немањићких владара са рангом и улогом господара над пространим деловима државне територије, добија се подела која у извесном смислу додатно истиче елементе целовитости корпуса. Његов главни део представља 90 докумената потеклих од 15 владарских личности чија делатност одражава континуитет владавине династије Немањића и њене документарне продукције од краја 12. до друге половине 14. века. Остатак чини шаролика скупина од 17 јединица издатих у име 14 различитих чинилаца, која је у стању да пружи често врло драгоцену подршку историјској контекстуализацији главног корпуса, док се у дипломатичком смислу њени појединачни примерци појављују као одрази и варијације владарских модела. Поред тога, скупина невладарских докумената уједно окупља и „издваја“ готово све оне јединице чија се припадност корпусу домаћих извора за историју немањићке Србије по неком основу може сврстати у категорију граничних случајева.

Опредељење да се настојања на синтетизацији усредсреде на владарски део корпуса коначно одређује ово издање као збирку владарских докумената. Додуше, такво одређење није нарочито упадљиво у целини која приказује историјске околности настанка докумената. Ту невладарски документи као самостални

носиоци изворних података добијају начелно исти третман као и владарски, што значи да је степен пажње која им се посвећује одређен значајем садржаних у њиховим текстовима. Ипак, када се пређе на анализу дипломатичких обележја, владарски документи уклапају се у континуирану слику документарне продукције која се одвијала у окружењу немањићких владара током пуна два века постојања њихове државе, док невладарске јединице у огромној већини остају без такве органске везе са било којим другим документом, што их осуђује на улогу компаративних примера. Ова разлика добија свој одраз и у прегледу исправа, где су у главном делу, под ознакама #1 до #90, приказане јединице које су препознате као владарске, док су невладарске исправе представљене у додатку и обележене ознакама од #201 до #217, у очекивању наредног тома који ће се надоузети на оба низа како би представио српске средњовековне документе из дубровачких збирки настале у посленемањићком раздобљу.²⁷

²⁷ Нумеричке ознаке са знаком # употребљавају се у даљем излагању као упутнице на одговарајуће документе и примерке. Бројеви који се јављају уз њих после двотачке означавају редове у изворном тексту дотичног примерка (#6:1 = документ број 6, први ред).

1. ДОКУМЕНТИ У ИСТОРИЈСКОМ КОНТЕКСТУ

Настао као прибежиште романског становништва у време насељавања Словена на Балканском полуострву град Дубровник је несумњиво веома рано развио блиске везе са својим словенским залеђем. Пошто је ступањем под врховну власт Византијског царства, наследника римске империје на источном Средоземљу, избегао укључивање у прве словенске политичке творевине које су настајале у окружењу, град је постао нека врста истурене царске постаје међу њима. Такво стање приказује средином 10. века византијски цар Константин VII Порфирогенит, чији спис *De administrando imperio* у јадранско приморје у непосредном суседству Дубровника смешта српске кнежевине Травунију и Захумље (касније Хум), западније од Захумља област Неретљана, источније од Травуније Дукљу (касније Зета), а иза њих, дубље у унутрашњости, саму Србију.¹ Следећи наративни извор који пружа целовитију слику, *Летопис попа Дукљанина*, у свом приказу прилика током 11. и првих деценија 12. века већ непосредно укључује Дубровник у замршене сукобе владајућих породица са тих простора, при чему се град јавља као самостални судеоник збивања и уточиште поражених и угрожених.² Ипак, од писаног саобраћаја који је већ у та времена морао постојати између Дубровника и ових чинилаца није остало ништа.

Пут према најстаријем сачуваном документу утрла је тек појава и делатност српског владара Стефана Немање. Пошто је крајем шездесетих година 12. века постао велики жупан Рашке, источног дела некадашње Порфирогенитове Србије, Немања је покренуо борбу за осамостаљење од Византије. Она је подразумевала и потискивање византијског присуства из приморских области, где је царска власт имала ослонац у месним властодршцима и старим романским градовима, укључујући Дубровник.³ Према казивању познијих дубровачких историографа, Немања и његов брат Мирослав, кнез Хума, нападали су градско подручје већ током седамдесетих година 12. века.⁴ Ипак, сукоб је достигао врхунац средином наредне деценије, када су Немања и Мирослав, уз учешће трећег брата, Страцимира, покренули опсежну копнену и поморску офанзиву према Дубровнику и јужнодалматинским острвима, на која су господари Хума традиционално

¹ Porphyrogenitus, 30; *Византијски извори* II, 34–35, и према регистрима под *Ραοῦσιον / Ragusa*, односно *Дубровник*. Синтетички приказ ране историје Дубровника доноси Foretić, *Povijest*, 17–54.

² О једној таквој епизоди: Живковић, *Два питања*, 50–57. Најновије издање извора: *Gesta Regum Sclavorum* I–II (о Дубровнику према регистрима под: *Дубровник, Рагуза*).

³ Дубровник је у међувремену повремено признавао и врховну власт Венеције, на пример, у раздобљу 1125–1165. године (Foretić, *Povijest*, 24–31).

⁴ Orbini, *Il regno*, 247–248; Luccari, *Copioso ristretto*, 26–27¹, 44–46²; *Chronica ragusina*, 59. Уп. Порчић, *Прилог*, 205–207.

полагали право. Иако је тренутак био повољан јер је Византија у то време пролазила кроз дубоку кризу, ова Немањина настојања доживела су неуспех – Мирослав је поражен на мору, Страцимир на Корчули, а копнена опсада Дубровника је убрзо напуштена. Разлог томе могла је бити и одлука Дубровчана да откажу покорност Византији и ставе се под заштиту Краљевине Сицилије, државе коју су на простору јужне Италије створили нормански пустолови и која је у ово време представљала значајну силу.⁵

У тим условима, Немања и његова браћа послали су у Дубровник двојицу преговораца. Они су 27. септембра 1186. са представницима градских власти, уз учешће Трибуна, дубровачког надбискупа, и Тасалигарда, коморника норманског краља Виљема II, у здању које је означено као *двор господина краља*, склопили споразум чији је садржај потом уобличио у уговорни документ дубровачки нотар (#1).⁶ После општег опроста за узајамно нанесене штете у виноградима, бродовљу, људима, стоци и другим стварима, Дубровчанима су признати поседи описани као *баштина коју су од старине имали*. Такође, добили су јемство да у читавој земљи дојучерашњих противника, а нарочито у тргу Дријева, близу ушћа Неретве, могу несметано да се крећу ради обављања делатности попут трговине, земљорадње, сточарства, виноградарства и сече дрва, без плаћања очигледно недавно наметнутог десетка. Поред тога, српски властодршци су се обавезали да од Дубровчана неће бити узиман новац ради *било чије кривице* што се може тумачити као одрицање од репресалија, поступка према којем је оштећени припадник једне заједнице добијао право да штету намири узимањем не само од кривца лично, него од сваког припадника заједнице из које кривац потиче.⁷ С друге стране, Дубровчани су обећали да неће узнемиравати и бесправно заробљавати *Словене* ни на копну ни на мору, да ће омогућити становницима Хума да слободно купују у граду и, по свему судећи, да ће се уздржати од мешања у питања острва Корчуле и Виса.⁸ Најзад, договорено је да се будући спорови решавају судским путем, као и да противницима једне стране који нађу уточиште код друге неће бити дозвољено да одатле развијају непријатељску делатност.

Иако је настао ради обуставе међусобних непријатељстава, овај текст јасно сведочи о постојању вишеструких мирнодопских веза. На дубровачкој страни подстицај за такве везе пружали су трговачки послови, у ово време очигледно усредсређени на Хум са Дријевом, као и потреба за несметаним коришћењем пољопривредних и других природних ресурса којима су грађани располагали на територији под влашћу браће, а можда понајвише брига за безбедност „баштине“ ван градских зидова. Та баштина, звана Астареја, обухватала је подручја Ријеке дубровачке, Затона и Пољица западно од града и плодну жупу Жрновницу

⁵ И ово ратовање приказују Orbini, *Il regno*, 245–247, Luccari, *Copioso ristretto*, 23–26¹, 40–44², а најопширније Chronica ragusina, 60–62. Уп. Foretić, *Ugovor*, 58–62; *ИСН* I, 253–254. За дубровачке везе са норманском краљевином: Abulafia, *Dalmatian Ragusa*, 412–428.

⁶ Документ је подробно анализирао Foretić, *Ugovor*, 51–72. О личности и улози Тасалигарда: Abulafia, *Dalmatian Ragusa*, 425–426.

⁷ Тарановски, *Историја српског права* IV, 177; *ЛССВ*, 250–251 (С. Ђирковић).

⁸ Одредба је оштећена, али се њен смисао може реконструисати (видети *Преглед*).

источно од њега.⁹ Становници Дубровника имали су на том простору своје пољопривредно земљиште, нарочито винограде, за чије су несметано уживање од давнина суседима плаћали годишњи данак звани могориш – за подручја источно од града могориш је плаћан господарима Хума, а за Жрновницу, која ће с временом постати позната као Жупа дубровачка, господарима Травуније.¹⁰ С друге стране, за Немању и његову браћу ове дубровачке тежње нудиле су се као извор прихода од наплате права на њихову реализацију, док је сам град представљао значајно средиште трговинске размене за њихове поданике. Уз све то, из уговора јасно произлази да су многи аспекти међусобних додира већ били уређени старим обичајима, што сведочи о већ успостављеним обрасцима односа између Дубровника и његових суседа на које се сада надовезала и Немањина држава у настајању.

Мир са Дубровником није, наиме, значио да је Немања одустао од тежње да успостави власт над другим приморским крајевима, пре свега над Дукљом, где су му се супротставиле византијске посаде, али и његов рођак, дукљански велики кнез Михаило.¹¹ Са одлучујућим успесима које је постигао на том правцу може се повезати још један документ који је записао дубровачки нотар. Реч је о изјави од 20. августа 1189. године којом *кнегиња Десислава, супруга великог кнеза Михаила* уступа два брода дубровачкој општини, уз прописивање накнаде од сто перпера за случај да страдају у општинској служби (#201). Десислава је по свему судећи ову изјаву дала као избеглица пред Немањиним нападом,¹² пружајући тиме практичан пример права на уточиште поменутог у последњој одредби #1. Њен положај био је обележен неизвесношћу и неодређеношћу, јер изјава предвиђа могућност да ће јој бродови још бити потребни. Ипак, околност да су међу сведоцима наведени Гргур, бискуп града Бара и познати Немањин противник, као и особе са важним управним звањима жупана и казнаца,¹³ одаје утисак да су се Немањини противници налазили у општем повлачењу и да је борба за Дукљу већ била решена.

Много непосредније од Десиславине исправе, о Дубровнику као месту уточишта суседних властодржаца проговара уговор који је 17. јуна 1190. са Дубровчанима склопио један од њених прогонитеља – Немањин брат Мирослав, кнез Хума (#2). Слично као 1186, споразум је склопљен између двојице кнежевих посланика и дубровачких власти које су наступале у својству верних подложника новог сицилијанског владара, краља Танкреда, а и текст је поново записао дубровачки нотар. Садржај је, међутим, много сажетији, практично се сводећи на

⁹ За историјско-географски приказ ових области у немањићко доба видети: Lučić, *Prošlost dubrovačke Astaraje*, 11–24, са упутницама на раније радове.

¹⁰ Оба данка помиње већ Порфиригенит, који каже да су износили по 36 византијских златника – Динић, *Дубровачки трибути*, 207–223; Foretić, *Ugovor*, 55–56. Дубровачка настојања на обезбеђивању несметаног уживањаседа у Астареји и њеном заокруживању исцрпно приказује Foretić, *Ugovor*, 72–113.

¹¹ Ђирковић, *Преци Немањини*, 21–29; Равић, *Писмо барског епископа*, 183–190.

¹² Тако већ Јиречек, *Историја Срба*, 153. О Десислави Foretić, *Ugovor*, 75, 76–77; СБР 3, 172 (С. Ђирковић).

¹³ О овим звањима: ЛССВ, 197–198 (Г. Томовић); 268 (М. Благојевић).

утврђивање услова под којима хумски кнез са својим људима и стварима може да дође у Дубровник, да из њега одлази и да се враћа, било својевољно или услед некакве *погибељи*. Дубровчани обећавају да ће му при том бити од помоћи колико год могу, одричући се у таквој ситуацији судских потраживања против кнеза и пратње, али задржавајући право на наплату трошкова превоза. На крају су, додуше, затражили да им кнез неким поводом одмах *учини правду* пред мешовитим судом, да би потом допустили могућност да се тај посао одложи за време када се буде *вратио у своју земљу*. Можда због још увек свежих сећања на међусобна непријатељства, у уговор је унесен и списак са 60 имена грађана који су се лично заклели на његово поштовање, укључујући градског кнеза и двојицу судија.

Упадљиво Мирослављево настојање да у овом тренутку обезбеди себи уточиште у Дубровнику обично се доводи у везу са претпоставком да је између њега и Немање у то време дошло до сукоба. Према том мишљењу, Мирослав је заиста био приморан да напусти Хум, где је Немања на његово место поставио свог најмлађег сина Растка, потоњег светогорског монаха Саву.¹⁴ Међутим, чини се да разлоге за Мирослављево бојазан пре треба тражити у обрту који је наступио у Немањиним и његовом вишегодишњем заједничком ратовању против Византије. После дугог низа српских успеха, Византија се донекле опоравила и управо у пролеће 1190. створили су се услови за њен противнапад.¹⁵ Он је заиста убрзо уследио, али иако је Немања под тим притиском био принуђен да се примири и потчини, постигнути споразум омогућио му је да сачува већину тековина своје дотадашње борбе, укључујући власт над приморским крајевима у дубровачком суседству.¹⁶ Нове околности одразиле су се и на статус самог Дубровника, који је 1192. године поново прихватио врховну власт Византијског царства.¹⁷

Раздобље од око четврт века након 1190. године представља најдужу празнину у низу документа обухваћених овом збирком. Ипак, управо је то раздобље у великој мери поставило оквире за даљи развој односа, па и документарног саобраћаја, између Србије и Дубровника. Опоравак Византије показао се краткотрајним, а могућности које је њено ново посртање пружило другим чиниоцима на простору источног Средоземља најбоље је искористила Венеција.¹⁸ Ова италијанска поморска република наметнула се 1205. као нови врховни господар Дубровника који ће јој остати потчињен све до 1358. Заједница или, како се тада говорило, *општина* дубровачких грађана задржала је одређени степен самоуправе, оличен у надлежностима судских и управних тела која су попуњавана из редова домаће елите, али на положају градског кнеза увек се налазио млетачки племић, који се између осталог старао да међународни наступ Дубровника буде усклађен са интересима метрополе.¹⁹ С друге стране, Србији је слабљење Визан-

¹⁴ Динић, *Три повеље*, 69–71, 76–88.

¹⁵ Порчић, *Прилог*, 207–212.

¹⁶ *ИСН I*, 259–261.

¹⁷ *Chronica ragusina*, 65–66; Abulafia, *Dalmatian Ragusa*, 427; Foretić, *Povijest*, 31.

¹⁸ Острогорски, *Историја Византије*, 386–391, 396–399; Nicol, *Byzantium and Venice*, 148–165.

¹⁹ О положају Дубровника под млетачком влашћу: Čremošnik, *Odnos Dubrovnika*, 169–178; Lučić, *Pomorsko-trgovačke veze*, 569–595; Foretić, *Povijest*, 57–80.

тије коначно донело потпуну независност, али ју је такође ставило пред сложене изазове. Немањин син и наследник у великожупанској власти Стефан Немањић успео је, међутим, да преброди све кризе, укључујући покушај старијег брата Вукана да му преотме престо.²⁰ Штавише, 1217. године добио је од римског папе краљевску круну, чиме је према средњовековним политичким схватањима његова држава и формално постала независна. Убрзо потом, његов брат Сава, већ чувени светогорски монах, издејствовао је издвајање православне црквене организације на српској територији у аутокефалну архиепископију и потом, као први архиепископ, почео да изграђује њену организацију на целој државној територији.²¹ На тај начин, постављени су темељи даљег развоја српске државе и друштва који ће наћи свој одраз и у додирима с Дубровником.

Промене се могу видети у документу који је Стефан издао Дубровнику последњих година великожупанског раздобља своје владавине (#3). Његов текст је већ очигледно изворно састављен на српском језику, а с обзиром на то да има облик заклетвене изјаве српског владара, оставља утисак да је и настао на његовом двору. Такође, у њему долази до изражаја измењени међународни статус Дубровника, јер се на дужности градског кнеза помиње млетачки племић Ђовани Дандоло. Стефан се обавезује Дандолу и општини на пријатељско држање под условом реципротитета, изручење дубровачких непријатеља ако би са српске територије наносили штету граду, као и обезбеђивање слободе кретања и пословања дубровачким трговцима уз њихову обавезу да плаћају *што је закон трговцима у мојој земљи* (#3.1:9–10). Најзад, предвиђено је и решавање међусобних спорова пред мешовитим судом, без посезања за репресалијама. Практично све ове одредбе надовезују се на уговор из 1186. Ранија одредба о судском решавању спорова прецизирана је утолико што је сада јасно не само да се ради о мешовитом суду, него и да тај суд има уобичајено – или, како у самом тексту стоји, *законито* (#3.1:12) – место састајања. Једино није јасно да ли обавеза дубровачких трговаца да плаћају *законите* дажбине подразумева онај *стари обичај* за који се у #1 каже да је постојао пре него што је Немања увео плаћање десетка, или је реч о неком плаћању које је уведено у међувремену.²²

Као знак добрих односа између Србије и Дубровника, Стефанова заклетва може се повезати са једном снажном потврдом добрих односа између Србије и дубровачке господарице Венеције – вероватно 1217. велики жупан Стефан оженио се Млечанком Аном Дандоло, свакако рођаком дубровачког кнеза.²³ С друге стране, иако у тексту Стефановог документа нема таквих назнака, он је у историографији понекад тумачен као још један уговор о окончању међусобних непријатељстава. Основ за то проналажен је у вестима из 1215. године које помињу финансијске неприлике дубровачке општине *услед ратова*, као и штету у износу од 250 перпера коју је дубровачки кнез Дандоло претрпео на Мљету и Корчули.²⁴

²⁰ Бубало, *Српска земља*, 77–91.

²¹ ИСН I, 297–305; Коматина, *Црква и држава*, 247–300; Бубало, *Српска земља*, 103–122.

²² Нажалост, и овај део је у #1 захваћен оштећењем

²³ Жиречек, *Историја Срба*, 168; Коматина, *Ана Дандоло*, 15–16. Млетачка традиција је управо њој приписивала заслуге за успон Србије у ранг краљевине (*исто*, 7).

²⁴ *Diplomatički zbornik* III, бр. 114–116; Foretić, *Povijest*, 83.

Поменути ратови, међутим, не морају да подразумевају некакав српско-дубровачки сукоб. Дубровачке финансије могле су да трпе и због других немира у окружењу, попут напада епирског владара Михаила Комнина Дуке на млетачке поседе Драч и Крф, као и на град Скадар који је припадао управо српском великом жупану.²⁵ С обзиром на посведочену живу заинтересованост дубровачких трговаца за простор Хума, још већи утицај могли су имати сукоби у тој области, где је Стефан настојао да обезбеди власт свом брату од стрица, Мирослављевом сину Андреју.²⁶

Ни штете за које се каже да их је дубровачки кнез претрпео на Мљету и Корчули, с обзиром на сразмерно скроман износ, не делују као последица ратног подухвата. Ипак, могуће је да су оне имале некакве везе са делатношћу српског владара, чији је утицај на јужнодалматинским острвима у ово време изгледа порастао, можда услед успеха на суседном хумском копну. О томе сведочи документ којим је Стефан у неком поближе неодређеном тренутку краљевског дела своје владавине даровао поседе бенедиктинском манастиру Свете Марије – или како се у тексту каже, *пречисте владичице моје, госпође Богородице* – на острву Мљету (#4). Овај текст одише самоувереношћу владара иза којег су већ стајала бројна и крупна достигнућа. Наступајући са титутлама *велики и венчани краљ и господин све Српске земље и Диоклије и Далмације и Травуније и Хумске земље* (#4:8), Стефан наглашава да је као млађи син ипак добио од оца у наслеђе власт и благодет да га *Владика Христос Бог страшним свима живућима око њега јави*, како би могао да ужива у *миру и тишини* (#4:11–20). Такође, упечатљиво је да дар једном од најугледнијих католичких манастира у јужном делу источног јадранског приморја долази убрзо након добијања краљевске круне од папе, али можда већ и у време када у тим крајевима почиње успостављање организационих структура нове аутокефалне српске православне архиепископије.²⁷ Из угла односа са Дубровником, као најзанимљивији издваја се распоред дарованих *метохија*, које обухватају цело острво Млет, поседе на острву Корчули и полуострву Пељешцу, као и винограде које је опат манастира купио у *Ријеци* и у *Жрновници пред Дубровником*. Све су то биле управо територије на које су се природно усмеравале дубровачке тежње за проширењем скучених ванградских поседа. Млетска даровница Стефана Немањића обележила их је у том историјском тренутку као подручје његове врховне власти, али с обзиром на то да је млетски манастир у црквеном погледу био потчињен дубровачкој надбискупији, дугоочни изгледи Дубровчана нису тиме постали ништа слабији.²⁸

Још једну потврду успешности подухвата Стефана Немањића на западним границама пружа први писани споразум који је са Дубровником склопио *кнез велики хумски* Андреј Мирославић (#5).²⁹ Овај документ, који је могао настати када и Стефанов #3, али и у било којем тренутку током наредних двадесетак го-

²⁵ Nicol, *Byzantium and Venice*, 161; *ИСН I*, 305.

²⁶ Orbini, *Il regno*, 248, 250; *ИСН I*, 302; Мишић, *Хумска земља*, 51.

²⁷ *ИСН I*, 300–301, 317–320; Коматина, *Црква и држава*, 280–281

²⁸ Foretić, *Povijest*, 83. О Корчули и Мљету у ово доба: Gušić, *Kako je Mljet pripao dubrovačkoj republici*, 47–49; Foretić, *Otok Korčula*, 42–61.

²⁹ О Андреју: СБР I, 170–171 (С. Ђирковић); Порчић, *Прилог*, 212–216.

дина, такође је срочен као заклетвена изјава дубровачкој страни. Мада користи другачије речи од свог рођака и политичког покровитеља на српском престолу, Андреј се у суштини обавезује на исто: мир, отвореност за пословање Дубровчана и решавање међусобних спорова *правином*, то јест, судским путем, према начелу личне одговорности, а без репресалија. Једини додаток представља кратка завршна одредба којом кнез обећава да неће кретати против Дубровчана заједно са њиховим непријатељима. Није јасно да ли је за увођење ове одредбе постојао конкретан повод или је она ушла у текст као део ранијих споразума које су, како каже издавач, *моји стари имали са вашим старима* (#5:7–8). Могући траг једног српско-дубровачког сукоба из овог раздобља представља налог кнеза Дандола од 9. октобра 1228. којим се у ово *ратно време* забрањују одласци *било где на словенско копно* из било којих разлога,³⁰ али о томе нема никаквих других података.

До тог тренутка на српском престолу већ је било дошло до смене – „првовенчаног краља“ Стефана Немањића наследио је син Стефан Радослав. Ако је овај владар заиста почетком своје владавине ратовао против Дубровчана, документ који им је издао 4. фебруара 1234. показује да му они због тога нису превише замерали (#6). Наиме, у тексту сроченом у облику субјективне изјаве, али без елемената заклетве, Радослав саопштава како је био приморан да пред братом Владиславом побегне у Дубровник, где је примљен са свим почастима. Очито захвалан на таквој пажњи, он прописује да ће у случају његовог повратка на власт Дубровчани уживати слободу кретања с робом *по свој земљи области краљевства ми... и по Хумској земљи и по Зети* (#5:9–10),³¹ без плаћања икакве царине, као и да ће бити ослобођени од могориша за Ријеку, Затон, Пољице и Жрновницу, то јест, практично целу Астареју. Ове одредбе су, додуше, условљене тиме да и Дубровчани остану верни заклетви коју ће положити, док је за евентуалне спорове предвиђено да се решавају судским путем, при чему је на самом крају текста дописано да се *према старом закону* судска рочишта одржавају од Михољдана до Ђурђевдана. (#6:35–36).

Озбиљност Радослављеве намере да се врати на власт открива део документа који очигледно има у виду стварне околности када предвиђа ко би све могао да се појави као прекршилац ових одредби: *брат мој или стриц ми или братучед ми или други когод од бољара краљевства ми* (#6:26–27). Под братом се свакако превасходно мисли на Владислава, мада су у то време праг пунолетства по средњовековним мерилима можда прешла и друга двојица синова Стефана Првовенчаног, Урош и Предислав.³² Стриц је у датом тренутку могао бити само Сава Немањић, чије је суделовање у збивањима око смене на престолу заиста забележено у изворима.³³ За све њих Радослав је очекивао да ће се наћи *под руком*

³⁰ *Diplomatički zbornik* III, бр. 261; Foretić, *Ugovor*, 84–85.

³¹ С обзиром на то да је Радослав на почетку титулисан као *краљ свих рашких земаља и травунијских* (#6:1), може се рећи да ова формулација врло прецизно одражава разлику између Рашке и Травуније, као земаља под непосредном краљевском влашћу, и Хума и Зете, где је немањићи краљ наступао као врховни господар тамошњих властодржаца из редова својих сродника, који су носили титуле великих кнежева (о њима уп. Благојевић, *Велики кнез*, 302–307).

³² Бубало, *Српска земља*, 127.

³³ Коматина, *Црква и држава*, 295–296.

краљевства ми, када с милошћу Божијом и пречисте његове матере, будем у мом господству (#6:24–26), али то се није догодило. Напротив, дубровачке власти су вероватно убрзо потом, а најкасније у року од две-три деценије, обележиле његов документ као некористан.

Ипак, можда већ приликом настанка Радослављеве исправе, свој траг у њу утиснула су превирања у самом Дубровнику. Међу Дубровчанима је већ дуго било присутно незадовољство због ограничења која им је наметала млетачка врховна власт. Поред тога, односе да Венецијом оптерећивала су нагомилана дуговања општине према градском кнезу Ђованију Дандолу, који се на тој дужности налазио још од 1214. године, ако не и раније. Ове напетости снажно избијају на видело почев од 1231, када су забележена најмање два Дандолова дужа одсуства из града, током којих се Дубровчани под вођством припадника домаће властеле одмећу од млетачке власти. Најзад, и у Радослављевом документу може се видети да је део текста где је првобитно очигледно стајало име кнеза иструган и потом попуњен именима двојице домаћих племића – Петра Болеслевића и Тодора Крусића (#6:5). С обзиром на то да су њихова имена записана истом руком која је у текст унела и једну суштинску допуну – одредбу о времену састајања мешовитог суда – не може се искључити могућност да се овај преврат одиграо у Радослављевом присуству.³⁴ Како год било, Дандоло је августу 1234. поново био у Дубровнику, да би га у марту 1235. коначно напустио. После тога, на челу града опет су се неко време налазили Болеславић и Крусић, а затим колегијум конзула, док је низ млетачких кнежева обновљен тек у лето 1237, с тим што су они сада по правилу мењани на сваке две године.³⁵

Управо током последњег боравка Ђованија Дандола у Дубровнику дошло је до закључења уговора између града и победника у борби за српски престо – краља Стефана Владислава (#7). Овај уговор је први који је сачуван у облику одвојених заклетвених изјава двеју страна. Владислављева изјава је врло кратка (#7.1) – српски владар се уопштено обавезује да ће држати Дубровчане у свакој правди у којој вас је држао дед и отац мој и да неће предузимати ништа против њих док не створим с вама три суда (#7.1:8–9). Чак и та владарева обавеза условљена је односом Дубровчана према њиховој сопственој заклетвеној изјави која је вишеструко дужа и садржајнија (#7.2). Њен почетак изјавом доживотног пријатељства и обавезом спречавања непријатељске делатности из Дубровника према Владислављевој територији, чему се касније додаје и нечињење штете краљевој земљи и градовима, свакако се може довести у везу са уточиштем које су Дубровчани пружили Радославу. Утолико је занимљивије што се већ на другом месту налази веома разрађена одредба према којој грађани обећавају новом краљу да ће и њему и његовој породици и пратиоцима такође обезбедити сигурно прибежиште. Поред тога, са темама којима се баве ранији уговори повезује се обавеза Дубровчана да стоје у старим међама, што се односило на тежњу грађана да

³⁴ Штавише, међу разлозима за дубровачку побуну једна познија млетачка хроника наводи и подстрекавање од стране Грка и Словена (Andrea Dandolo, *Cronica*, 293). Радослав се у сваком случају није дуго задржао у Дубровнику. О његовој каснијој судбини видети: Бубало, *Српска земља*, 140–142.

³⁵ Кризу у млетачко-дубровачким односима описује Foretić, *Povijest*, 60–63.

свој копнени посед увећавају постепеним ширењем својих винограда и других пољопривредних засада у пограничном подручју.³⁶ Осим тога, Дубровчани су се сагласили са тим да краљу исплате 1.000 перпера и 50 лаката скупоцене тканине до наредног Божића, да приме у град његовог цариника и да му уредно плаћају приходе који му следују. Ипак, предвиђа се и да краљ у годинама када од Дубровчана добије *помоћ на мору* неће наплаћивати ни приходе ни царине трговача, уз напомену да су тако поступали његов отац и деда.

Детаљно наведене обавезе Дубровчана бацају светлост на неке досад незапажене аспекте међусобних односа. На пример, помен краљевих *градова* тиче се несумњиво градских самоуправа из приморских крајева српске државе. Те самоуправе – Улцињ, Будва, надбискупско седиште Бар и економски далеко најнапреднији Котор – биле су сличне Дубровнику по географском положају и улози у односу на залеђе, што је стварало услове за развијање посебних веза, како сарадничких тако и супарничких.³⁷ Значајан је и помен присуства краљевог цариника у Дубровнику. Није сасвим јасно да ли се овде ради о потврђивању већ постојећег аранжмана или увођењу новог, али из познијих извора јасно је да се радило у убирању дела прихода од трговине сољу, чији су главни купци били краљеви поданици из унутрашњости, а све у вези са старим обичајем према којем се трговина овом стратешком намирницом између ушћа Неретве и Дрима могла вршити само на четири места – у Дријеву, Дубровнику, Котору и код манастира Свети Срђ на Бојани.³⁸ С друге стране, из текста је сасвим јасно да могућност да Дубровчани помогну српским владарима на мору у замену за ослобађање од дажбина потиче из ранијих времена. Штавише, до указивања такве помоћи је очигледно и долазило током владавине Стефана Немање и Стефана Немањића.³⁹ Најзад, као посебно занимљив издваја се дар у новцу и финој тканини. Тешко је рећи да ли је посреду ратна одштета или једноставно цена мира коју је краљ одредио, али њен садржај врло прецизно одражава шта су немањићки владари у материјалном смислу очекивали од Дубровника.⁴⁰

Уговор с почетка Владислављеве владавине поставио је оквир у којем су се дубровачко-српски односи одвијали и у њеном даљем току. Сведочанства о појединим питањима унутар тих односа пружају друга два документа овог владара

³⁶ На ову појаву се прилично оштро осврће чак и Радослављев документ (#6:17–20). Уп. Foretić, *Ugovor*, 88–89.

³⁷ Дубровачко-каторске односе у 13. веку обрадио је Lučić, *Pomorsko-trgovački odnosi*, 417–454. Уп. такође општа запажања у: Ђирковић, *Дубровник и залеђе*, 48–51. О немањићким приморским градовима, са упутима на старију литературу: ИЦГ II/1, 28–45, 83–93; Антоновић, *Град и жупа*, 21–56.

³⁸ Гецић, *Дубровачка трговина сољу*, 95–96, 126–141; ЛССВ, 679 (М. Спремић).

³⁹ Код овог другог може се помишљати на дубровачко учешће у његовим сукобима са приморским владарима попут епирског деспота Михаила и кнеза Петра, супарника Андреја Мирославића у Хуму. Такође, није искључено да је ова помоћ, осим учешћа у ратним дејствима, подразумевала и услуге поморског превоза – уп. Rogčić, *Information*, 106–107.

⁴⁰ Јиречек, *Историја Срба I*, 295, сматра да се овде ради о установљењу редовног годишњег данка, што је прихваћено и у ИСН I, 344, иако Динић, *Дубровачки трибути*, 224, сматра да је реч о једнократном дару. Општи контекст, одређивање рока исплате изразима *сада* и *до Божића*, а нарочито лични печат који даје *педесет лаката скерлета чистог и црвеног који ти сам као господин будеш изволео* (#7.2:27–28) говоре у прилог другој могућности.

сачувана у оквиру дубровачких збирки. Један (#8) бележи Владислављево одлуку да ослободи *пријатеље своје властелу дубровачку* од плаћања могориша за винограде у Жрновници, дакле половину онога што им је обећао његов брат Радо-слав. У другом (#9), Владислав оштро протестује зато што су Дубровчани, кршећи дату заклетву, извршили напад у којем су његова *села пленили и бољаре хватали, а друге исекли*. На ове оптужбе, тадашњи дубровачки кнез Никола Тонисто одговорио је правдајући се да је напад без знања дубровачких власти извршио извесни Владимир.⁴¹ Околност да је нападач, који је очигледно располагао сопственом малом војском, означен само личним именом наводи на помисао да је он био добро познат обема странама, што у спречи са Владислављевим оптужбама за кршење заклетве значи да се вероватно радило о случају који је предвиђен одредбама дубровачке уговорне исправе: *Ако твој непријатељ прибегне у наш град к нама, да ти не чини никакву штету док је код нас. Ако учини штету, да је ми платимо. Ако не платимо, њега самог да ти дамо. Ако ли то не учинимо, да је на нас клетва ова* (#7.2:9–12).

Иако се Тонистов одговор свео на одрицање одговорности, без назнака спремности да се поступи према уговорним одредбама, није познато да ли је краљ Владислав тим поводом нешто предузео. У сваком случају, његови односи са Дубровником ускоро су стављени на много озбиљнију пробу. Опраштајући Дубровчанима жрновничке могорише, Владислав је, између осталог, записао да његову одлуку не сме да погази ни његов брат ни било ко други. Мада је у време издавања документа овај навод могао изгледати као пука форма, већ 1243. у Србији је поново дошло до преврата у којем је Владислава са престола заиста свргнуо његов млађи брат Урош.⁴² У српско-дубровачким односима то је био повод за још једно активирање старог обичаја о пружању уточишта. Наиме, Владислављева краљица је добегла у Дубровник и одатле развила делатност против новог владара, којем је градски кнез Ђовани Микаел морао због тога да се правда.⁴³

Ови заплети су по свему судећи превазиђени до 14. августа те године, када је нови српски краљ Стефан Урош закључио свој први уговор са Дубровником. Он је поново срочен у облику одвојених заклетвених изјава (Урошева: #10.1–3; дубровачка: #10.4), али су сада обим и разрађеност текстова много уравнотеженији, што омогућава да се међусобни односи сагледају потпуније него у било којем ранијем споразумном документу. Одредбе се могу поделити у три скупине – заједничке и оне које су особене за једну или другу страну. Међу заједничким, као подударне, па и делимично истоветне, показују се опште обавезивање на мир и пријатељство, спремност да се на одговарајући начин реагује на притужбе поданика друге стране и опис рада мешовитог суда, за који се по први пут у једном уговорном тексту користи његов особени назив – *станак*.⁴⁴ С друге стране,

⁴¹ Зборник I, бр. 36.

⁴² ИСН I, 341; Бубало, *Српска земља*, 160–161.

⁴³ Зборник I, бр. 46.

⁴⁴ У Урошевој одредби, о термину одржавања станка говори се као о обичају из времена његовог оца, док се код Дубровчана помиње и краљев деда, дакле, Немања. Заиста, конкретан пример станка забележен је већ у Немањино време, тачније 1193. године (Foretić, *Ugovor*, 76–77). О станку уопште: Богишић, *Станак*, 197–231; Тарановски, *Историја српског права IV*, 149–154.

неке заједничке одредбе показују значајне и речите разлике. Тако се дубровачка страна обавезује да ће споразум поштовати *за дана наших и твојих*, док Урош, као претходно Владислав, своје поштовање условљава дубровачким. Одредба о спречавању пребега да наносе штету сведена је у српској верзији на обавезу да се штета надокнади или кривац изручи, док је у дубровачкој она нешто разрађенија, са наглашавањем права Дубровчана да пружи уточиште ономе ко побегне пред краљем *према обичају твог деде и оца*. Слично је и са одредбом о присуству краљевог цариника – Урош само констатује његово присуство, док Дубровчани наглашавају да он може остати колико је год краљу по вољи, али и да, у случају да цариник буде постављен на неко друго место, град нема обавезу да одржава продају соли у краљево име. Најзад, „једностране“ одредбе предвиђају обавезу града да прими краља и пружи му уточиште, док краљ јемчи Дубровчанима слободу кретања и пословања у својој земљи, уз плаћање уобичајених дажбина, као и то да ни он ни његова војска неће узнемиравати дубровачке трговце где год на њих наиђу, него да ће им према својим могућностима помагати.⁴⁵

Слика складних односа на коју указује усклађеност заклетвених изјава из 1243. не одражава на прави начин српско-дубровачке односе током Урошеве дуге владавине. Напротив, овај „храпави краљ“, како га назива већ један дубровачки запис из средине 15. века, остао је упамћен као непријатељ који је упорно настојао да потчини град.⁴⁶ Непотпуна слика коју дају средњовековни извори у основи потврђује такву оцену, мада често не пружа могућност да се проникне у тачне узроке, мотиве и последице. У почетку су изгледа сукобе највише подгревали спорови око надлежности између два водећа средишта католичке црквене организације на југоисточном Јадрану – Дубровачке и Барске надбискупије. У овом дуготрајном спору, српски владари пружали су подршку барској страни, не би ли обезбедили да се верским животом њихових поданика католичког обреда руководи из средишта које се налази на њиховој територији и под њиховим политичким утицајем. Та настојања претрпела су озбиљан ударац када се у лето 1242, можда упоредо са сукобом око српског престола између Владислава и Уроша, бискуп зетског града Улциња потчинио дубровачкој црквеној власти.⁴⁷ Био је то увод у најжешће распламсавање барско-дубровачког спора који ће током наредних петнаестак година dospети и пред папски суд, да би се после 1256. окончао дубровачким одустајањем од парнице и практичном победом Барана.⁴⁸

Поред тога, увек актуелна питања везана за експлоатацију пољопривредног земљишта у дубровачкој околини, као и услове пословања дубровачких трговца на краљевим територијама, додатно су усложњена почетком успона српског

⁴⁵ Мада се овде овде први пут појављује у уговорима са Дубровником, ова одредба је претходно забележена у уговору краља Владислава са Сплитом (*Зборник I*, бр. 33).

⁴⁶ Надимак се вероватно односи на боју краљевог гласа, а среће се већ у белешци дубровачког преписивача уз #24.2. Уроша као „Храпала“ знају и Orbini, *Il regno*, 250–252, и Luccari, *Corioso ristretto*, 29¹, 49², мада је њихово приповедање о њему веома збркано. Његове односе са Дубровником опширно и са ослонцем на документарну грађу приказује *Chronica ragusina*, 90–100.

⁴⁷ *Diplomatički zbornik IV*, бр. 114, 134, 135, 141.

⁴⁸ Посебну студију овом питању посветио је још Станојевић, *Борба за самосталност*. Уп. најновије резултате: Коматина, *Црква и држава*, 300–334.

рударства. Он је омогућен доласком немачких рудара, Саса, који су своју делатност најпре развили у Брскову на реци Тари, на средокраћи између приморја и средишта немањихке државе.⁴⁹ Овај нови потенцијал српског тржишта снажно је привлачио Дубровчане, али и пословне људе из приморских градова под влашћу Немањића, доводећи до продубљивања већ постојећих супарништава. С друге стране, привредни успон Дубровника подстакао је изгледа у Урошу тежњу за очувањем и увећањем припадности на које су српски владари полагали право у односима са градом, па и за успостављање политичке контроле над њим. Све то довело је у три маха – 1252–1254, око 1265. и око 1275 – до озбиљних криза и оружаних сукоба, значајно утичући на даљи развој српско-дубровачких односа.

О првој кризи из Урошевог времена сачувана су чак два споразумна документа српског владара.⁵⁰ Први од њих, настао 13. августа 1252. године (#12), представља у ствари привремени споразум којим се Дубровчанима обезбеђује слободно трговачко пословање до окончања текућег судског поступка.⁵¹ То је јасно из прве реченице, у којој се као рок важења одредби наведених у продужетку назначавачу судско рочиште заказано *по закону наших предака*. Те одредбе обухватају слободу кретања за трговце, међу којима се по први пут у уговорима помињу и они на пропутовању према другим земљама,⁵² под условом плаћања *дохотка господског*. Његова наплата требало је да се врши на успутним трговима – насељима која су од краљевске власти посебно одређивана као места где се обављају купопродајни послови – или на другим одмориштима, од којих је посебно поменута Сјеница.⁵³ У случају да неки трговац избегава плаћање, прописана је казна пленидбом робе. Најзад, ако би на очекиваном судском рочишту кончани споразум изостао, предвиђено је да се трговцима остави заклетвом зајамчен рок током којег ће моћи да се са својом робом неузнемиравани врате у град. С друге стране, ако би Дубровчани на суду *учинили правду* и указали српском владару *част* коју су му обећали преко својих посланика, Урош је био спреман да се врати поштовању уговора из 1243.

Сукоб који је претходио овом примирју био је изгледа најозбиљнији још од Немањиног времена. Почетком лета, дубровачки грађани у Барију позвани су да се врате у град ради одбране од Урошевог напада, који је описан као права опсада са бројном војском и опремом.⁵⁴ Овај притисак приморао је Дубровчане да

⁴⁹ Ђирковић и др., *Старо српско рударство*, 21–27; *Лексикон градова*, 59–60 (В. Петровић).

⁵⁰ Посебно о овим збивањима: Станојевић, *Догађаји*, 191–198; Foretić, *Ugovor*, 91–96; isti, *Povijest*, 85–87; *ИСН I*, 348–349; Фејић, *Један поглед*, 121, 127–128.

⁵¹ Ранији истраживачи нису учили привремени карактер овог споразума.

⁵² Од земаља „иза Србије“ делатност дубровачких трговаца у ово време посведочена је у Босни, чији су владари до тада већ склопили најмање пет уговора са Дубровником (*Зборник I*, бр. 2, 31, 32, 37, 48), као и у Бугарској где је њихово присуство уређено исправом цара Јована Асена II (Живојиновић, *Хоризма*, 229–239). О нешто доцније посведоченој делатности Дубровчана у Угарској и могућности њиховог ранијег присуства: Динић-Кнежевић, *Дубровник и Угарска*, 13–17.

⁵³ Основне податке о трговима, са упутом на обимну старију литратуру даје *ЛССВ*, 737–739 (Д. Ковачевић-Којић). За средњовековну Сјеницу видети: *Лексикон градова*, 253 (С. Мишић).

⁵⁴ *Diplomatički zbornik IV*, бр. 435. Важне појединости о току борби саопштава један дубровачки документ који је настао 12. августа 1252, само дан пре Урошеве исправе о примирју (*исто*, бр. 441).

упуте посланство у чијем су саставу, поред двојице градских племића, упадљиво присутна и двојица припадника доминиканског монашког реда (#12:14).⁵⁵ Такође, општина је заиста покушала да одобровољи краља посебном „чашћу“ – већ 14. септембра, изјавом коју је сачинио дубровачки нотар на латинском језику, Урошев посланик Грдоман Шуметић потврдио је да су му дубровачке власти уручиле 1.200 перпера чију су исплату дубровачки посланици и доминиканци обећали краљу у августу (#204). Међутим, о исходу очекиваног судског рочишта нема никаквих података, док вести из следеће године већ говоре о новом заштравању сукоба. Наиме, 15. јуна 1253. Дубровчани су закључили веома опширан и детаљан уговор са бугарским царем Михаилом Асеном о савезу против краља Уроша који је предвиђао његово рушење са престола и успостављање бугарске власти над Србијом. Била је то прилика за Дубровчане да на ретко непосредан начин писмено изложе своје далекосежне циљеве – признавање дубровачке копнене *дедине* у пуним, прецизно описаним границама које прате планински гробен између приморја и залеђа, проглашавање Дубровника за једини солски трг између ушћа Неретве и Дрима, и потчињавање католичке црквене организације у Србији дубровачкој надбискупији.⁵⁶

Намере савезника ипак нису остварене. Иако притешњен, Урош је успео да се одбрани од бугарског напада, па су после нешто више од годину дана, 23. августа 1254, Дубровчани склопили са њим нови писани споразум у облику обостраних заклетви. Урошева изјава (#14.1–3) већ својом првом одредбом указује на један од разлога сукоба, који је лако могао бити и предмет суђења из 1252. године – српски краљ признаје Дубровчанима пољопривредно земљиште и винограде које су држали до смрти његовог оца, док је одлука о каснијим засадама препуштена суду. Пракса из времена Стефана Првовенчаног узета је као узор и при дефинисању времена и места састајања мешовитог суда, рада солског кумерка и односа између Дубровника и краљевих градова.⁵⁷ Поред ових и других одредби познатих из ранијих уговора, јављају се и нови садржаји, превасходно везани за трговину. Они намећу дубровачким трговцима обавезу да код Брскова дају десетак од соли, као и да вреднију робу, међу којом су посебно издвојене тканине, продају на трговима. Најзад, краљ поново јемчи да ће поштовати уговорено ако се Дубровчани буду држали свог дела погодбе, уз наглашавање да споразум остаје на снази без обзира на редовно смењивање дубровачких кнежева.

Изјава дубровачке стране (#14.4) упадљиво почиње обећањем да ће *од данашњег дана* краљу указивати *почаст* као и његовом оцу и деди и да ће се уздржавати од сваког чина који би био у супротности с тим. У наставку је према донекле измењеном редоследу изложено више одредби забележених у Урошевој изјави. Такође, прихваћени су прописи којима је краљ уредио пословање трговача и признато му је право да кажњава Дубровчане који би их прекршили, док је

⁵⁵ У то време, у католичкој Европи припадници просјачких монашких редова – доминиканца и фрањеваца – често су ангажовани као „миротворци“, посредници у превазилажењу сукоба (Thompson, *Revival Preachers*, 63–79, 136–178).

⁵⁶ *Зборник I*, бр. 55, ред. 41–51; Foretić, *Ugovor*, 92–94.

⁵⁷ Учешће Котора у овом сукобу довело је до склапања посебног дубровачко-каторског мипа 1257: *Diplomatički zbornik IV*, бр. 594.

одредба Урошеве исправе о решавању спорова судским путем преиначена у гаранцију да против краљевих људи неће бити предузимане никакве вансудске мере и да им се неће судити без краљевих судија. Са свим тим преплиће се и неколико искључиво дубровачких одредби. Међу њима је поново најистакнутија и најопширнија гаранција безбедног уточишта, али остале откривају два у претходним уговорима недовољно истакнута проблема – Дубровчани се, наиме, обавезују да краљевим поданицима неће продавати жито и вино по вишим ценама него својим грађанима, као и да ће ослободити људе (*чељад*) отете из краљеве земље који се још увек налазе у њиховим рукама.

Ова последња одредба указује на још једну врсту робе коју су Дубровчани „набављали“ у унутрашњости – робове. Она стоји у блиској, можда чак и непосредној вези са једним документом нижих власти из тог времена. Њиме кнез Черномир, властелин чији су се поседи налазили у Конавлима, *од Цавтата до Молуната* (#205), јавља дубровачком кнезу да неће ослободити Дубровчанина којег је заробио докле год сами Дубровчани не ослободе једног његовог човека. Уз то, Черномир подсећа на више ранијих случајева отмице својих људи који су потом, упркос његовим захтевима да буду враћени, продати у робље, неки чак и у прекоморске крајеве.⁵⁸

Везе са збивањима у српско-дубровачким односима током првог дела Урошеве владавине показује и уговор склопљен 11. фебруара 1247. између Дубровника и становника Крајине, дела некадашње области Неретљана који је уживао самоуправни статус под влашћу хумских кнежева.⁵⁹ Текстом главне уговорне исправе, са којом се у Дубровнику сагласио крајински посланик Одола Преденић (#202), Крајињанима је наметнут низ ограничења у погледу њихових честих поморских пљачкашких подухвата, укључујући обавезу да не нападају Улцињане док год они признају дубровачку црквену власт. Одола се потом вратио у Крајину са дубровачким послаником, пред којим су представници више крајинских братстава на челу са општинским старешином, кнезом Држимиром, положили заклетву и о томе писмено известили Дубровчане (#203).

Поред уговора са хумским поданицима Крајињанима, из средине 13. века сачувана су још два уговора између Дубровника и самих хумских властодржаца. Најпре је око 1248. заклетвену изјаву Дубровчанима поново издао хумски кнез Андреј Мирославић (#11). Овај документ углавном понавља текст раније Андрејеве заклетве (#5), додајући само јемство безбедности за дубровачке трговце и одредбу о мирном решавању спорова. У ствари, можда је главни разлог за његово издавање била потреба да се уз Андреја као носиоци власти у Хуму представе и његови синови, жупани Богдан и Радослав, који су очигледно у међувремену добили одређену улогу у управљању кнежевинам.⁶⁰

⁵⁸ Трговину робљем у Дубровнику током немањићког раздобља обрађује Динић-Кнежевић, *Миграције*, 15–25. Сличним случајем из знатно познијег времена бавио се изгледа и један само у фрагменту сачувани документ непознатог издавача (#211).

⁵⁹ Ђирковић, *Народ Качића*, 25–27.

⁶⁰ О Андрејевом потомству видети Порчић, *Прилог историографским портретима*, 215–219.

Насупрот томе, уговор који је 22. маја 1254. са Дубровником закључио сам жупан Радослав уклапа се својом особеном садржином у тада текући сукоб између Дубровника и краља Уроша. Већ на почетку своје заклетве (#13.1 и #13.2), одмах након што је обећао Дубровчанима *вечни мир по старом закону*, Радослав саопштава два изразито политичка исказа: да је потчињен угарском краљу и да ће од данашњег дана ратовати против краља Уроша докле год је и Дубровник у сукобу с њим. Штавише, пошто се примио обавезе да *са људима које имам и које будем имао* свуда штити Дубровчане и да им надокнади сваку евентуалну штету начињену са своје стране, он се обавезује и на мир са бугарским царем докле год се он буде придржавао свог уговора са Дубровником.⁶¹ Још једну нову одредбу представља Радослављево обећање да ће одмах јавити Дубровчанима ако чује да се њиховим трговцима и граду спрема *неко зло*. Тек после тога, следе садржаји из „старог закона“ који се јављају и у Андрејевим уговорима, само испремештани и другачије срочени.

Одговарајућа дубровачка изјава (#13.3) исто тако спаја већ уобичајене одредбе са оним чије је увршћивање подстакнуто тренутним околностима. У тим ратним приликама, Дубровчани се такође обавезују да ће где год буду *имали силу* штитити жупанове људе и да му неће наносити штету, а када *према старом закону* проглашавају да је њихов град отворен за жупанове поданике, то чине уз услов да се купљене ствари не смеју потом продавати дубровачким непријатељима. Најзад, после одредбе о мирном решавању међусобних спорова, Дубровчани се ограђују да ће своје обавезе извршавати све док оне нису у супротности са заклетвама којима су се обавезали млетачком дужду, али и *господину Михаилу, цару бугарском*.

Мада уговор недвосмислено сведочи да се жупан Радослав у датом тренутку сврстао на страну непријатеља немањићке државе,⁶² место тог чина у бурним збивањима из 1253–1254, па и статус самог Радослава, остају нејасни. На први поглед, рекло би се да је он наследио свог оца на месту господара Хумске земље, али иако се обе изјаве позивају на старе законе између Дубровника и *кнештва хумског*, а са Радослављеве стране заклетву полажу *властела хумска*, сам Радослав не носи титулу кнеза нити себи додаје атрибут „хумски“. Напротив, он се представља као *син кнеза Андреја хумског*, при чему чак ништа не указује да Андреј више није у том звању.⁶³ Поред тога, Радослав у више наврата говори о људима које *има* и које очекује да ће *имати*, што указује на ванредне и динамичне политичке околности. У ствари, с обзиром на то да се Радослав придружује бугарско-дубровачком савезу тек скоро годину дана након његовог закључења, као и да се у изјавама обеју страна може наслутити одређено међусобно неповерење – помињање могућности доношења узајамних штета, захтев Дубровчана да се

⁶¹ С овим у вези упадљиво је присуство у списку *властеле хумске који су се заклели* извесног Семјона Бугарина (#13.2:37).

⁶² Управо на основу ове политичке околности, Стојан Новаковић изоставља Радослављев документ из своје збирке *Законски споменици* (уп. Станојевић, *О изворима*, 340–341; Соловјев, *Дипломатар*, 54–55).

⁶³ Ančić, *Humsko kneštvo*, 154–157, где је скренута пажња на то да се хумски кнез Андреј помиње и 1266. у контексту који допушта да је још увек активан (уп. Порчић, *Прилог*, 215–216).

роба купљена у граду не продаје њиховим непријатељима, упадљиво истицање Радослављевих подложничких и савезничких веза, те практично дубровачко условљавање важности уговора Радослављевим односом према бугарском цару – чини се да је реч о наглој промени политичког курса једног од носилаца власти у Хумској земљи, вероватно под утиском тренутног тока ратних операција.⁶⁴ Мада о непосредним последицама овог уговора нема података, епилог наговештава чињеница да је краљ Урош успео да превазиђе искушења и задржи власт,⁶⁵ док с друге стране, после Радослављевог, више нису сачувани никакви уговори које су са Дубровником склопили хумски властодршци из породице Мирославића.⁶⁶

Иако из времена после 1254. више нема сачуваних уговора ни између Дубровника и краља Уроша, готово је извесно да је таквих исправа било. У ствари, већ приликом склапања уговора из 1254, Дубровчани су пристали да плате краљу надокнаду за склапање мира, о чему је вероватно постојала и писана забелешка.⁶⁷ Године 1265. у српско-дубровачким односима поново је дошло до заостравања.⁶⁸ Овом приликом није било напада на сам град, који је у међувремену добио нове зидине, али краљев притисак био је врло снажан, при чему је неке везе с њим могао имати и нови излив дубровачких противмлетачких осећања, пропраћен протеривањем градског кнеза Ђованија Квирина.⁶⁹ Смиривање прилика наступило је изгледа тек 1268, а наводно је подразумевало настанак бар три уговорна документа – један је утврдио обавезу Дубровчана да српском краљу плаћају редовни годишњи данак у износу од 2.000 перпера, други разграничење према стању из времена Урошевог оца, а трећи статус дубровачких трговаца у Србији.⁷⁰ Ипак, 1275. избио је нови рат.⁷¹ Овога пута, непријатељства су окончана посредовањем дубровачких врховних господара Млечана, при чему се опет може помишљати на то да је постигнути споразум писмено утврђен. У сваком случају, био је то један од последњих Урошевих подухвата, јер га је већ 1276. са престола свргнуо његов старији син Драгутин.

⁶⁴ Претпоставке у том смислу износи Станојевић, *Догађаји*, 196–198. Ančić, *Humsko knežstvo*, 156–157, додаје могућност да су хумски властодршци већ од раније били у статусу двојног вазалства – према Угарској и према Немањинима.

⁶⁵ Неће бити случајно да је баш у једном документу који је издат убрзо после тога Урош назван *непобедиви краљ* (*Diplomatički zbornik* V, бр. 594). О концепту „телесног“ јунаштва код немањинских владара уп. Марјановић-Душанић, *Краљево тело*, 693–704.

⁶⁶ О њиховој потоњој судбини видети: Порчић, *Прилог*, 217–219, са упутницама на старију литературу.

⁶⁷ *Diplomatički zbornik* IV, бр. 499. Свота коју је општина настојала да намакне ванредним дажбинама износила је 2.700 перпера, али није јасно да ли је у целини била намењена за исплату краљу.

⁶⁸ Вести о овом сукобу потичу готово искључиво од познијег историографа Рестића (*Chronica ragusina*, 96–97). Уп. Foretić, *Ugovor*, 96–104; Фејић, *Један поглед*, 128–129.

⁶⁹ Foretić, *Povijest*, 64–65.

⁷⁰ Рестићево приповедање о овим документима пропраћено је напоменама према којима су они у његово доба (почетак 18. века) били доступни у ризници дубровачке катедрале и у једној нотарској књизи из 1268.

⁷¹ Поред штурих података у *Chronica ragusina*, 98, сукоб помињу млетачки писци Martino de Canale, 702–704, и Andrea Dandolo, 322. Уп. Foretić, *Ugovor*, 104; *ИСН* I, 356; Ђук, *Србија и Венеција*, 19; Фејић, *Један поглед*, 129.

Иако нису пропраћена сачуваним уговорима, збивања из овог раздобља дубровачко-српских односа не остају сасвим без трага и одјека у другим сачуваним исправама српских властодржаца и њима потчињених или блиских чинилаца. Од самог Уроша остао је један документ насловљен на кнеза Ђованија Квирина (#15), вероватно настао уочи избијања кризе из 1265. Он представља одговор на поруку дубровачких власти да нису у могућности да измире потраживања извесног калуђера Никона по основу пословања солског трга. Упркос наоко незнатном поводу, у кратком тексту снажно долази до изражаја Урошева тежња да према граду успостави однос надређености, строго опомињући Дубровчане да *мој кумерк и Никонов није ни у чијој другој руци него у ваше општине*, те да се стога не праве *немоћни* него да предају Никону *или со или злато*, имајући у виду да ја нећу порећи другоме моју реч, а камоли Никону.⁷²

Чини се да отприлике из истог времена потиче документ (#207) који је дубровачком кнезу и општини упутила *поповска општина* – заједница житеља жупе Попово, Дубровнику суседне управне јединице у саставу Хумске земље.⁷³ Текст чији је предмет заказивање рочишта за станак одише неповерењем. Поповци, наиме, одбијају дубровачку понуду да се станак одржи *са оне стране Ријеке дубровачке*, где су Дубровчани претходно заробили извесног Радослава иако су му претходно јемчили безбедност. Уместо тога, предлажу *прави станак* који би био одржан на Ђурђевдан у Затону, подсећајући при том на још један пример када су Дубровчани прекршили договор постигнут на станку.⁷⁴

Непосредније о сукобима проговара омишки кнез Ђура, зета краља Владислава, који се током једног од српско-дубровачких ратова из Урошевог времена – можда већ оног првог – обратио Дубровчанима са понудом чији садржај сјајно одражава преплитање државноправних и личних веза у средњовековним међународним односима (#206). Иако је кнез у ово доба формално угарски поданик, становници (*жупљани*) са његових поседа које је својевремено добио од таста нашли су се у саставу Урошеве војске у рату против Дубровника. Стога он моли Дубровчане да не предузимају узвратне нападе против њих, јер ни он није узвратио Дубровчанима зато што су у саставу млетачке флоте нападали Омиш. Поред тога, Ђура најављује градским властима долазак омишког посланика, који је у тим бурним временима успут опљачкан, због чега је изгледа остао без доказа свог дипломатског статуса.⁷⁵

Још упечатљивији пример благонаклоности чинилаца са српске стране према Дубровнику у јеку Урошевих притисака, долази из краљевог најближег окружења – од његове супруге, краљице Јелене. Фебруара 1267. или 1268, ова принцеза католичког порекла и мајка Урошевих синова Драгутина и Милутина примила је на свом двору у Брњацима дубровачко посланство састављено од

⁷² Ове краљеве речи показују да је Никон морао бити личност од угледа и статуса, али о његовом идентитету нема података.

⁷³ Мишић, *Хумска земља*, 23–24.

⁷⁴ Обичаји везани за уговарање и рад дубровачко-хумског станка детаљно су изложени у дубровачком статуту, где служе као образац за одржавање станка са другим суседним заједницама (*Liber statutorum*, 76–79).

⁷⁵ О кнезу Ђури: Ђирковић, *Народ Качића*, 26; Мајнарић, *Качићи*.

двојице градских племића и два припадника фрањевачког монашког реда, који је вероватно већ тада уживао њену посебну наклоност.⁷⁶ Том приликом Јелена је издала писану заклетвену изјаву (#16) у којој обећава Дубровчанима своје пријатељство, али и надокнаду евентуалне штете трговцима који на њен позив, без краља, дођу на њен двор. Штавише, краљица се заклекла да ће хитно послати упозорење у град ако краљ буде припремао неки поход против њега и да ће бити уз Дубровчане у свакој невољи.

Садржина краљичиног документа вероватно одражава дубровачке жеље, јер настоји да предупреди оне поступке српске стране који су наносили највеће штете Дубровчанима – пленидбу робе дубровачких трговаца у Србији и пустошење пољопривредног земљишта у околини града. Ипак, Јеленина спремност да писмено и под својим печатом пружи таква уверавања указује на постојање несллагања са поступцима српског владара у његовој непосредној околини, које је и довело до његовог свргавања 1276. Упркос таквом завршетку, у српско-дубровачким односима Урошева владавина означила је несумњиву прекретницу. Узастопним демонстрацијама оружане силе и економским изнуђивањем чији највидљивији облик представља увођење годишњег трибута, он није успео да стварно политички потчини дубровачку општину, али се у тадашњој међународној хијерархији наметнуо као јасно надређен у односу на њу. Дубровчани су се и сами саживели са овом идеализованом надградњом међусобних односа. Већ у њиховој изјави из 1254. на неколико места говори се о Урошевој супрузи и његовим прецима као *нашој* господи (#14.4:9, 15, 37),⁷⁷ док се у дубровачким канцелариским књигама, чије прве сачуване серије почињу са Драгутиновом владавином, за немањићке владаре често користи само титула, без одреднице власти, па и личног имена, указујући на властодршце који, иако немају непосредних овлашћења над градом, представљају саставни део његове свакодневице.⁷⁸

Промена најјасније долази до изражаја у наставку низа сачуваних уговорних докумената, који се може пратити од владавине краља Драгутина. Наиме, од тог времена немањићко-дубровачки уговори више немају облик заклетвених изјава, него даровница којима српски владар додељује одређена права или повластице Дубровчанима, као што је то чинио својим стварним поданицима у замену за њихову верну службу. Могуће је да су овај облик имали већ уговори којима су окончавани сукоби између Дубровника и краља Уроша у последњој деценији његове владавине, као и несачувани уговор који је Драгутин склопио убрзо по доласку на власт са роком важности од пет година.⁷⁹ Ипак, најранија данас рас-

⁷⁶ За најновији осврт на Јеленине везе са фрањевачким редом и католичком црквом уопште видети Цветковић – Гаврић, *Краљица Јелена и фрањевци*, 119–133, као и друге радове у истом зборнику.

⁷⁷ У облику у којем је сачувана, изјава је изгледа концепт поднет са српске стране, али пошто није сачувана никаква друга верзија, она је очигледно у Дубровнику важила као меродаван примерак сопствене уговорне исправе.

⁷⁸ На пример, *Канцелариски и нотариски списи*, бр. 1, 16, 20; *Monumenta ragusina* I, 66, 92, 96, 105, 158, 165, 175, 176, 185. Тако и у белешкама и напоменама уз поједине ове обрађене документе (#41, #44, #67, #77, #78).

⁷⁹ Петогодишње трајање споразума среће се и у уговору Дубровчана и Крајињана (#202).

положива сведочанства прелаза са заклетвеног на даровни образац пружају три касније Драгутинове исправе. Повод за настанак једне од њих (#19) био је управо истек важења његовог првог споразума са Дубровчанима. У њој српски владар доживотно продужава раније уговорне односе и даје Дубровчанима рок од три месеца за напуштање његове земље у случају сукоба, под условом да Дубровчани живе право с краљевством ми и да плаћају 2.000 перпера сваке године на дан Светог Димитрија.⁸⁰ Преостале две јединице још су краће и тематски уже. Једна (#17) јемчи трговцима који се крећу краљевим поседима, при чему је посебно поменуто Брсково, заштиту од неправде и насиља, изузимање испод надлежности старешине заједнице Саса у том рударском средишту и право на суђење пред самим владарем у споровима са Србима.⁸¹ Друга (#18) у суштини представља забрану Дубровчанима да на краљевом тргу у Брскову продају вино помешано с водом и мед преко одређене цене,⁸² али, можда баш да би на документ могао да се примени даровни образац, пре негативних одредби стављене су позитивне – дозвола да се продаје вино без воде и мед по одређеној цени, као и гаранција осталим трговцима да неће бити узнемиравани док стоје у правди.

Иако је у #19 прописао да нови споразум, ако га Дубровчани не буду прекршили, остаје на снази до живота мога, Драгутин је већ првих месеци 1282. у недовољно јасним околностима препустио престо млађем брату Милутину и отишао у северне крајеве српске државе.⁸³ Ту је убрзо, као зет угарске краљевске породице, добио на управу суседне угарске територије, и створио од свих тих области издвојену политичку целину. Пошто је још током Драгутинове владавине његова и Милутинова мајка Јелена добила на управу приморске области, немањићка краљевина је после 1282. подељена на три велике области под засебним господарима из редова владајуће династије – Драгутинову на северу, Јеленину у приморју и Милутинову између њих. Ту слику додатно је усложњавало постојање издвојених енклава, па су се тако у околини Дубровника налазили поседи све три владарске личности – Драгутинови у селу Ускопљу, Милутинови у жупи Попово, а краљице Јелене у Требињу и Конавлима.⁸⁴

Упркос подели, свест о целовитости државе очувана је у положају Стефана Уроша Милутина као врховног владара (1282–1321).⁸⁵ Отуд није необично што се низ сачуваних српско-дубровачких уговора после 1282. наставља превасходно документима издатим у његово име. Иако ти документи нису јасно датирани,

⁸⁰ Према Рестићу, када је трибут успостављен у време краља Уроша, рок исплате био је Милољдан (29. септембар) – *Chronica ragusina*, 97; Динић, *Дубровачки трибути*, 225.

⁸¹ Чremoшник, *Студије*, 8–11, заступа мишљење да овај документ представља дубровачки поднесак који је српски владар одбио да усвоји, али чини се да за то нема довољно основа (видети Преглед).

⁸² У тексту је употребљен израз уцен, који Даничић, *Рјечник* III, 397, преводи као *pretium constitutum*.

⁸³ Бубало, *Српска земља*, 218–220.

⁸⁴ Динић, *Област краља Драгутина*, 62–63, 70–75; Копривица, „Држава“ краљице Јелене, 17–19.

⁸⁵ Природом „тровлашћа“ у Србији после 1282. најопсежније се позабавио Динић, *Однос*, 49–82. Уп. новији поглед у Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија*, 119–128.

најранији међу њима је свакако #20, којим српски владар потврђује Дубровчанима оно што им је дао *брат мој краљ Стефан*. Очигледно издат на захтев Дубровчана као „приступна“ исправа новог владара о потврди старих повластица, овај документ понавља Драгутинове одредбе о Светодмитарском дохотку и тромесечном року за повлачење дубровачких трговаца у случају сукоба, додајући томе само опште изјаве о слободи кретања и судском решавању спорова, при чему и рок важења остаје исти – *до живота мога*.

Теже је одредити време настанка за #21, чија садржина најпре даје опште јемство слободе кретања и заштите од узнемиравања за дубровачке трговце, да би потом то јемство посебно везала за оне трговце који пролазе поред Брскова, а не свраћају у њега. Према дипломатичким одликама извесно је да се ради о документу из последњих деценија 13. века, али тематско надовезивање на Драгутинове #17 и #18, чији се текстови такође превасходно баве Брсковом, наводи на помисао да је и он настао у раном делу Милутинове владавине. Прецизније временско одређење може се дати за #23, чији се настанак поуздано смешта око 1290. То је уједно први сачувани уговорни документ после 1254. који се не бави трговином, већ некад толико актуелним питањем дубровачких копненихседа. Већ овај податак представља речито сведочанство о промени приоритета у српско-дубровачким односима након што је трговинска понуда Србије обogaћена производима рударске делатности. Штавише, док су документи о уређивању трговине стално доносили нове одредбе усмерене на решавање појединачних питања која су стално искрсавала у динамичном развоју те делатности, текст #23 своди се на потврђивање права Дубровчана да држе *земље и винограде и орања* које су држали у време краља Уроша.⁸⁶

Ипак, управо тим поводом коначно је у српско-дубровачким уговорима дошла до изражаја сложена територијално-политичка структура Милутинове државе. Пошто се питање очигледно тицало и краљице Јелене, чија је „држава“ била непосредни дубровачки сусед, она је такође издала документ практично истоветне садржине као и Милутинова исправа, на коју се непосредно позива (#24). У ствари, могуће је да су Дубровчани на прибављање ових потврда подстакли управо спорови са Јеленом – краљичина војска се 1285. налазила изнад дубровачких винограда и постојала је бојазан од напада.⁸⁷ Уосталом, када је ова потврда средином 15. века забележена у *Codex ragusinus*, то није учињено преписивањем очигледно примарне Милутинове верзије, него Јеленине.

Сведочанство о још једном дуготрајном спору пружа Милутинов документ који, мада сачуван у Дубровнику, није упућен његовим житељима, него жупану Твртку, представнику Милутинове власти у жупи Попово (#22). Њиме краљ обавештава жупана да су Дубровчани отели лађу са стварима српском поданику *Урсети* и наређује му да ради намиривања штете примени репресалије против Дубровчана који буду долазили на територију под његовом управом. Заиста, у најранијим сачуваним књигама градске канцеларије, у раздобљу од лета 1284. до

⁸⁶ Foretić, *Ugovor*, 105. Рестић однекуд зна да су за издавање ове повластице Дубровчани платили краљу 2.500 перпера (*Chronica ragusina*, 101).

⁸⁷ *Канцелариски и нотариски списи*, бр. 384, 393.

почетка 1285. забележено је неколико случајева отимачине које су против дубровачких поданика починили жупанови људи.⁸⁸ Ипак, спор је добио епилог тек 1294. када је *Урсета* из Милутиновог налога, а заправо Урсо Перклузо из италијанског града Транија, стално настањен у Котору, склопио са дубровачким изасланицима *мир*, којим се одрекао свих даљих потраживања и симболично предао у њихове руке краљев документ о репресалијама.⁸⁹

Документ из 1294. године у историографији је понекад тумачен као мировни уговор којим је окончан некакав оружани сукоб између Дубровника и водећег немањићког приморског града, Котора.⁹⁰ Мада је јасно да се у ствари ради о измирењу самог Перклуза са дубровачком општином, дубровачко-каторски односи заиста су повремено озбиљно заостравани. Котор је очигледно учествовао у ратовању краља Уроша против Дубровника 1252–1254, а и рат из 1275. памћен је у Дубровнику као сукоб са Котором.⁹¹ Додуше, 1279. закључен је опширан међусобни уговор, али се убрзо потом отворило питање поклада, односно депозита у драгоценостима, који су у Дубровнику оставили супруга краља Владислава, краљица Белослава, и њихов син, жупан Деса. Пошто је депозит наводно остао без наследника, по налогу српског владара преузели су га Которани. Међутим, када се нешто касније испоставило да је краљица Белослава још жива, которска општина је одбила да врати преузете ствари, што се неповољно одразило на односе између два града.⁹² Можда управо због овог непријатног искуства, дубровачке власти су се 1286. постарале да чак у далекој палестинској луци Акри пронађу још једног Немањића који је код њих имао поклад – Вукановог сина жупана Димитрија, у то време већ познатог под монашким именом Давид – и добију од њега изјаву да је подигао сав депоновани новац и драгоцености (#208).

Нагомилане супротности између Дубровника и Котора достигле су врхунац 1301. када су Дубровчани, заједно са, како извор каже, Млечанима и Хрватима, у време *мира* извршили напад на Котор.⁹³ Као што списак нападача указује, локално дубровачко-каторско супарништво уклопило се у сучељавања ширих размера – у Хуму, где су немањићки поседи били изложени притиску моћне хрватске великашке породице Шубића, па и на простору источног Средоземља, где се водио рат између Венеције и византијског цара Андроника II, Милутиновог таста.⁹⁴ У спреси са сталним изворима напетости у српско-дубровачким односима, ове околности изродиле су се у нови међусобни рат, упоредив са сукобима из времена краља Уроша. Ипак, ускоро су поново на обе стране превагу однели

⁸⁸ *Канцелариски и нотариски списи*, бр. 355, 358, 369, 371, 375, 376.

⁸⁹ Посебно о овој епизоди: Порчић, *Случај Урса Перклуза*, 371–387. Пажњу привлачи Милутиново упутство Твртку да репресалије не примењује према Дубровчанима који иду на краљевски трг (#22:7–8).

⁹⁰ Преглед тих мишљења и оцену њихове заснованости доноси Порчић, *Случај Урса Перклуза*, 377–379.

⁹¹ *Chronica ragusina*, 98; Луčić, *Pomorsko-trgovački odnosi*, 420–426.

⁹² Маловић-Ђукић, *Поклад жупана Десе*, 31–35.

⁹³ *Statuta civitatis Cathari I*, 209–210, чл. 349.

⁹⁴ Крекић, *Рат Дубровника и Србије 1301–1302*, 417–418; Karbić, *Šubići Bribirski*, 16–19; Nicol, *Byzantium and Venice*, 217–221.

разлози у корист измирења. Дубровник је трпео због обуставе трговине са залеђем, која је постала један од главних ослонаца градске привреде, и страховао над судбином већег броја грађана које је Милутин заробио. Српски владар се пак суочио са избијањем још једног, по њега далеко опаснијег сукоба – са братом Драгутином око тога чији ће потомци наследити српски престо.⁹⁵

Пут ка миру може се веома прецизно реконструисати захваљујући записницима о раду дубровачких већа, чије сачуване серије почињу управо од овог времена.⁹⁶ Већ у новембру 1301, преговори градских власти са краљевим послаником, Которанином Павлом Томом,⁹⁷ довели су до оквирног споразума који је обухватио ослобађање заробљених Дубровчана у замену за откупнину и заостали Светодмитарски доходак, као и нацрт документа о положају Дубровчана у Србији и штетама у пограничном подручју (#25.2). Усаглашавање износа откупа и модалитета ослобађања заробљеника потрајали су још неко време, тако да је мир коначно ступио на снагу тек у августу 1302, да би 14. септембра краљ Милутин у Врхлабу издао уговорну исправу сачињену према новембарском нацрту (#25.1).

Након почетка начелном објавом слободе кретања дубровачких трговаца *по земљи и по трговима краљевства ми*, Милутинова коначна редакција доноси исте тачке које су обухваћене нацртом, уз само једну промену редоследа – измештање на крај низа одредбе којом српски владар преузима одговорност за надокнаду штета у дубровачким виноградима. Та промена је сасвим логична с обзиром на то да се све остале одредбе тичу положаја дубровачких трговаца у Србији. За њих се прописује да неће бити узимани у војску, да неће бити *удавани у удаву*,⁹⁸ да им коњи неће бити узимани за владарске потребе, да неће бити приморавани да купују месо из краљевог сточног фонда, да им роба неће бити узимана без плаћања, да им се не конфискују куће, да ће услови пословања који важе у Брскову бити примењени и у новом значајном средишту рударске делатности, Руднику,⁹⁹ те да неће нужно сносити одговорност за преступе својих слугу. После тога, први пут је забележено начело „приселице“, колективне одговорности месног становништва за штете које трговци претрпе у њиховом крају.¹⁰⁰ Следе одредба о ослобађању Дубровчана од чувања утврђења, одредба којом се за спорове између Дубровчана и Срба уводи суђење пред мешовитим судом и одредба о плаћању царина у Брскову, која у суштини понавља садржај #21. Најзад, изјавом да ће Дубровчани бити држани у *закону који су имали у светопочившег господина оца краљевства ми*, у споразум су укључени и прописи из времена краља Уроша.

⁹⁵ О времену почетка овог сукоба које се одређује углавном на основу дубровачких вести: Динић, *Однос*, 58–59.

⁹⁶ Porčić, *Peace Negotiations*, 118–122.

⁹⁷ Биографски прилог о овом истакнутом которском властелину: Маловић-Ђукић, *Павле Томе Драго*, 171–178.

⁹⁸ Израз *удава* тумачи се на два различита начина – као самовласно затварање због дуга и као кажњавање без суда (уп. Ћирковић, *Удава*, 345–351; Шаркић, *Правни положај странаца*, 59). Пошто се у тексту латинског концепта на овом месту (#25.2:1–2) говори о *везивању* Дубровчана *ради новца / иметка* чини се да је бар у ово време преовладавао први смисао.

⁹⁹ Ћирковић и др., *Старо српско рударство*, 34–35; *Лексикон градова*, 245–247 (В. Петровић).

¹⁰⁰ Назив и обавезу повезао је Благојевић, *Оброк и приселица*, 175–188.

Иако се ради о истим тачкама које су предвиђене нацртом, у тексту једног броја њих видљиве су промене, углавном у правцу прецизирања одређених поступака или заштите интереса српског владара. Код куповине меса додат је став који обезбеђује одређену предност краљевој роби, док је код престапа трговачких слугу наметнута обавеза да се за теже злочине плати *вражда* или да се кривац преда српским властима. Такође, код исплате штета у виноградима изостављено је у нацрту забележено одређење територије на којој се виногради налазе (*од Пољица до Цавтата*), као и решење према којем би краљ штету плаћао одбијањем од Светодмитарског дохотка. Најзад, у одредби о мешовитом суду, наглашено је да краљ задржава право суђења за одређена дела.¹⁰¹

Чини се да је ова „кодификација“ из 1302, у коју су изричито укључене одредбе из времена краља Уроша, на задовољавајући начин уредила међусобне односе, јер из преостале скоро две деценије Милутинове владавине није сачуван више ниједан његов уговор.¹⁰² Мада се не може искључити могућност да је таквих докумената ипак било, нарочито у вези са још једним оружаним сукобом до којег је дошло 1317–1318,¹⁰³ једина сачувана уговорна исправа из тог раздобља носи потпис *господин Стефан* и највероватније потиче од Драгутина, који је након неуспеха у сукобу с Милутином наставио да влада својом државом између Србије и Угарске, али без краљевске титуле.¹⁰⁴ При том, и овај документ показује повезаност са Милутиновим законодавством, јер уз опште јемство слободе и безбедности кретања, уводи и начело приселице (#29).

Успостављање стабилног општег оквира међусобних односа несумњиво је деловало подстицајно на друге облике документарне продукције српских владара усмерене према Дубровнику. Када се томе дода знатно боља очуваност дубровачких књишких серија од почетка 14. века не изненађује што је од тада до 1321. године сачувано чак седам неуговорних владарских докумената, наспрам само три из целог претходног столећа. При том, пада у очи да се често ради о исправама које су настале као одговор на поједине већ устаљене потребе за документарним производима. Најбољи такав пример пружају исправе о подизању Светодмитарског дохотка. Сведене на констатовање обавезе Дубровчана да исплате трибут у уговореном износу и именовање особа које је краљ одредио да преузму новац, оне су служиле уједно као пуномоћје и меница.¹⁰⁵ Из Милутиновог времена сачувана су два примерка. Онај из 1313. године (#30), када је доходак подигао *кнез Павле*, то јест, краљев преговарач из 1301–1302. Павле Тома, може се узети

¹⁰¹ На литературу о овим владарским судским резерватима упућује *ЛССВ*, 613–614 (А. Веселиновић). О вражди, то јест, крвници: *исто*, 106–107 (Р. Михаљчић).

¹⁰² Није искључено да је већ споразум из 1302. обухватао још неки документ осим #25. Упадљиво је, наиме, да тај уговор не помиње споразум о ослобађању заробљених Дубровчана и неколико хиљада перпера које су дубровачке власти пристале да плате Милутину на име откупа и заосталих доходака (Рогчић, *Peace Negotiations*, 119–121).

¹⁰³ Појединости о овом рату нису познате услед непотпуне сачуваности записника дубровачких већа (уп. Фејић, *Један поглед*, 122, 132–133).

¹⁰⁴ За Драгутинову употребу израза *господин* у улози титуле видети: Михаљчић, *Владарска титула господин*, 30.

¹⁰⁵ Порчић, *ССА* 7, 18–23.

као чисти, сведени пример документа ове врсте, док је други (#33), којим су за подизање дохотка за 1320. годину овлашћени скадарски бискуп и кнез Дабижив, проширен опоменом дубровачким властима да исплату изврше у квалитетном новцу, *јер ми зле динаре неће Грци – када им их дајемо за нешто што нам треба они их не узимају* (#33:3–4).¹⁰⁶

Светодмитарског дохотка дотиче се на другачији начин Милутинов налог дубровачким властима да дају 10 перпера извесном Матеју, који је послат *на раду краљевства ми*, и да ту своту потом *ставе у рачун* (#27). Смисао ових речи откривају записници дубровачких већа из 1304, из којих се види да је *Матеј, посланик господина краља*, током те године у два наврата боравио у Дубровнику, при чему се први пут као његово крајње одредиште наводи Скрадин, седиште Шубића. Услуге које му је том приликом пружила дубровачка општина – изричито је поменут најам барке – наплаћене су одбијањем одговарајућег износа од краљевог дохотка за ту годину, уз констатацију да се то *јасно садржи* у краљевој исправи коју је донео сам Матеј.¹⁰⁷

Уз помоћ дубровачких записника може се донекле објаснити позадина још једног Милутиновог у оригиналу сачуваног документа, који је вероватно настао око годину дана раније (#26). У њему краљ прилично љутито одбацује покушај интервенције дубровачких власти у корист њиховог грађанина Петра Хашчића и прети да ће га казнити ако му у року не исплати макар половину дуга. Према записницима, градске власти су 1. августа 1303. одредиле новчану помоћ Петровом оцу Вити ради откупа сина из краљевог заробљеништва, али о пореклу дуга нема никаквих вести.¹⁰⁸ Ипак, може се претпоставити да је ово први у врло богатом низу српских владарских докумената насталих из праксе да се убирање појединих владарских прихода, нарочито оних од царина на робу која се продаје на трговима, издаје у закуп пословним људима из приморја, укључујући Дубровчане. Ова пракса свакако је узела маха још знатно пре почетка 14. века, јер је већ дубровачки статут из 1272. обавезао грађане који ступају у пословне односе са владарима из унутрашњости да од њих прибаве писану потврду о томе да су измирили све своје обавезе.¹⁰⁹

Пример како је ово „разрешење рачуна“ требало да изгледа када је закуп био уредно измирен нуди документ који је најкасније средином маја 1304. године издала краљица Јелена (#28). У њему краљица обавештава дубровачке власти да је тражила извесног *Николицу, Журговог нећака*, због тргова које је *држао* као ортак (*опкиникъ*) свог ујака, да није нашао да је остао дужан и да му стога допушта слободу кретања по својој територији. Осим у оригиналу (#28.1), документ

¹⁰⁶ Ако би се ово сведочанство о путевима готовине немањићких владара настојало повезати са неким конкретним Милутиновим издацима на „грчком“ простору, онда се с обзиром на време из којег документ потиче најпре може помишљати на његове грађевинске подухвате у Цариграду, Солуну и на Светој Гори (Живојиновић, *Болница*, 105–115; Кисас, *Српски средњовековни споменици*, 29–43).

¹⁰⁷ *Monumenta Ragusina*, V, 74, 77; Porčić, *Information*, 106–108.

¹⁰⁸ *Monumenta Ragusina*, V, 56.

¹⁰⁹ *Liber statutorum*, 79–80; Порчић, *Дипломатички обрасци*, 270, са упутницама на старију литературу.

је сачуван и у препису забележеном у књизи записника дубровачких већа, уз пропратне напомене из којих се сазнаје да га је испоручио Баранин Никола Болшић, очигледно краљичин поданик (#28.2). Сматра се да су двојица поменутих закупаца били Никола и Ђорђе Крусић,¹¹⁰ док се о трговима које су закупљивали може само нагађати.¹¹¹ Ипак, начин на који је њихов пословни аранжман са српском владарком документарно испраћен и са српске и са дубровачке стране верно одражава основни образац чија се примена и постепено мењање могу пратити кроз низ каснијих случајева.

У Милутиново време, траг у виду сачуваних владарских докумената оставио је још један случај закупа владарских прихода, који опет није прошао без заплета. Вероватно у лето 1319. године, српски краљ је обавестио дубровачке власти да је задржао на свом двору тројицу Дубровчана због неисплаћене закупнине за тргове Мачву и Липник и да их неће ослободити док не добије гаранције да ће дуг од 900 перпера бити измирен (#32). Као рок за исплату одредио је Митровдан, свакако зато што је тада иначе упућивао у град своје посланике да подигну Светодмитарски доходак. Поменути тргови налазили су се у крајњем северозападном делу српске државе, у областима којима је владао Драгутин. Када је он 1316. године умро, Милутин је затворио његовог сина Владислава и ставио те области под своју непосредну власт. Међутим, пошто су оне обухватале и поседе које је Драгутин својевремено добио од Угарске, Милутинови територијални добици нашли су се на удару угарске војске. Закупци вероватно управо због ратних прилика нису успели да остваре приходе који би им омогућили да измире своје обавезе, али краљ очигледно није имао разумевања за њихове неприлике, па је око Митровдана 1319. дуг заиста исплаћен. Штавише, скоро годину и по дана касније, у дубровачкој канцеларијској књизи забележен је Милутинов разрешни документ (#34), којим кратко обавештава дубровачке власти да је један од тројице закупаца исплатио свој део дуга. Тиме је случај дошао до жељеног исхода и са становишта дубровачких градских прописа – до писане потврде владара да је Дубровчанин који је са њим пословао измирио све своје обавезе.¹¹²

Свој допринос утиску о устаљености форми српско-дубровачких односа након 1302. године даје и један документ настао на нижим управним нивоима немањичке државе. У време док су закупци мачванског трга били затворени на Милутиновом двору, представник Милутинове власти у непосредном дубровачком суседству, жупан Младен, обавестио је градског кнеза и општину да је по тужби Дубровчанина Хлапа Валетића против српског властелина Петра Тољеновића пронашао да је Петар крив и овластио Валетића да може да намири штету од Петра или његових људи где год их затекне (#209).¹¹³ У овом случају, на српској

¹¹⁰ Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 182.

¹¹¹ Вероватно најважнији трг на краљичиној територији био је онај код Светог Срђа, недалеко од краљичиног честог боравишта Скадра – *Лексикон градова*, 250–251 (К. Митровић), 254–258 (М. Антоновић). Трг соли у Котору закупљивали су дубровачки пословни људи још пре 1285. године – *Канцелариски и нотариски списи*, бр. 386.

¹¹² О појединостима овог случаја: Порчић, *ССА* 10, 7–13.

¹¹³ У канцеларијској књизи, на страни уз коју је оригинал исправе својевремено чуван забележена је Валетићева изјава да штета износи 40 млетачких златника (*Зборник* I, бр. 132).

страни стекли су се на врло репрезентативан начин представници различитих токова у развоју властеоског сталежа немањићког времена. Оптужени Петар Тољеновић био је изданак лозе хумских кнежева пореклом од Немањиног брата Мирослава, која се с временом утопила међу хумско-требињску властелу, док је судија Младен оличавао племство које се уздизало у владарској служби и које ће у раздобљу опадања и гашења немањићке државе прерасти у нови владајући слој обласних господара – његови потомци од сина Бранка Младеновића чиниће господарску и потом владарску породицу Бранковића.¹¹⁴

Поред наведених докумената, који одражавају редовне додире између Дубровчана и Србије краља Милутина, у дубровачким збиркама нашле су се још две исправе овог владара. Једна, настала око 1316, потврђује члановима породице Жаретић из Бара земљишне поседе које су им даровали још Милутинови родитељи, краљ Урош и краљица Јелена (#31). Њен текст представља значајно сведочанство о политици немањићких владара на простору зетског приморја, успостављајући слику једне тамошње католичке породице из редова градског племства која кроз најмање три нараштаја делује у немањићкој служби, при чему се њен најистакнутији представник, Марин Жаретић, почетком 14. века уздигао до положаја барског надбискупа. С друге стране, околност да је документ сачуван у дубровачким збиркама потврђује живе и разноврсне везе између немањићких приморских градова и Дубровника – већ 1319. један од Жаретића, Грубе, населио се у Дубровнику и стекао дубровачка грађанска права, повезујући се брачним везама са истакнутом дубровачком породицом Менчетић.¹¹⁵

Други Милутинов документ који се не тиче непосредно односа са Дубровником и Дубровчанима јесте његова потврда даровања Стефана Првовенчаног манастиру Свете Марије на острву Мљет (#35), сачувана у продужетку преписа Стефановог текста. Присуство овог сложеног дипломатичког производа у архиви дубровачких власти може се објаснити подложношћу мљетског манастира дубровачкој надбискупији и тежњом Дубровчана да ставе острво под политички надзор града. Та тежња снажно је дошла до изражаја за време рата 1301, када су Дубровчани запосели Мљет, али су према мировном споразуму морали да се повуку.¹¹⁶ Положај острва је и после тога остао проблематичан. Њиме је непосредно управљао опат Свете Марије, који је, мада у погледу црквене организације потчињен дубровачкој надбискупији, своју световну власт доказивао даровницама добијеним од формалних врховних господара острва – српских краљева. Међутим, одређена права полагали су и припадници млетачке породице Ђорђи, која се средином 13. века, некако баш у време ратова између краља Уроша и Дубровника, докопала положаја наследних кнежева Корчуле.¹¹⁷ Најзад, значајним полугама утицаја располагале су и световне власти Дубровника, као снажног поморског и привредног средишта које је захваљујући географском положају имало

¹¹⁴ Динић, *Хумско-требињска властела*, 5–6; Шуица, *Вук Бранковић*, 19–32.

¹¹⁵ Соловјев, *Повеља краља Милутина*, 117–125; Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 21, 326–327.

¹¹⁶ *Monumenta ragusina* V, 23.

¹¹⁷ Foretić, *Otok Korčula*, 45–46, 62–63; исти, *Povijest*, 88.

најбоље предуслове да попуни евентуални политички вакум у овом забаченом кутку српске државе.¹¹⁸

Укрштање интереса наведених чинилаца доводило је до сукоба и спорова у којима су документи били веома значајно доказно средство. То је нарочито дошло до изражаја после смрти краља Милутина, када су поближе неодређене *повластице рашког краља*, у којима вероватно треба препознати управо лист са преписом даровнице Стефана Првовенчаног и Милутиновом потврдом, потврђене као аутентичне код папе у Авињону.¹¹⁹ Корчулански кнез је ипак у пролеће 1330. покушао да оспори права мљетског опата на самом српском двору, а онда поново 1338. пред нарочитим сенатским одбором у Венецији, али на крају је још једном закључено да *повластице рашких краљева* потврђују опатову надлежност.¹²⁰ Иако је такав исход значајно коначни неуспех настојања породице Ђорђи, „мљетско питање“ задржало је актуелност кроз сложени положај опата између немањићких владара и дубровачког надбискупа, чекајући повољан тренутак да поново дође у жижу српско-дубровачких односа.¹²¹

Из кратке али сурове борбе за наслеђе која је уследила након што је крајем октобра 1321. умро краљ Милутин, као победник је изашао његов старији син Стефан Урош, потомству познат као Стефан Дечански.¹²² Већ 27. децембра 1321, десетак дана пре него што је званично понео круну, он је издао свој први уговорни документ Дубровчанима (#36), којим продужава важење очевих *закона*, уз прецизирање и проширење одредби о забрани *удаве* и мешовитим судовима за дубровачке трговце у Србији. Још једна уговорна исправа истог владара настала је марта 1326. године (#43). Мада њен садржај почиње општом одредбом о слободи и безбедности кретања на коју се надовезује одредба о приселици, она је вероватно издата због дотад незабележене одредбе о примени начела сличног приселици приселице на ствари које доспеју на обалу краљеве земље услед бродолома дубровачких лађа. Српски владар се тиме практично одрекао древног „прибрежног“ права према којем су ствари из бродолома припадале господару копна на које их море избаци. Сам Стефан Дечански имао је иза себе бар једно искуство са потраживањима ове врсте. Године 1309, у време када је управљао приморским областима под врховном влашћу свог оца, дошло је до бродолома једне млетачке лађе. Ствари избачене на обалу су опљачкане, па су Млечани код Милутина и његовог сина покренули опсежну акцију ради надокнаде штете. Ипак,

¹¹⁸ Дубровчани су вероватно још пре 1254. ставили под своју власт удаљено Ластово. Вреди запазити да *Chronica ragusina*, 106–107, као повод српско-дубровачког рата 1317–1318. наводи покушај житеља Ластова да се уз Милутинову помоћ отргну од Дубровника.

¹¹⁹ Јиречек, *Споменици српски*, бр. 7.

¹²⁰ *Monumenta ragusina*, II, 326–327; V, 284; *Listine* II, бр. 36.

¹²¹ Око „мљетског проблема“ и с њим нераскидиво повезаних питања аутентичности и веродостојности прилично обимног документарног корпуса, у који спадају и даровнице Првовенчаног и Милутина, настала је веома обимна литература са различитим и често опречним закључцима: Gušić, *Kako je Mljet pripao dubrovačkoj republici*, 47–54; Динић, *Повеље кнеза Десе*, 5–16; N. Klaić, *Mljetski falsifikati*, 185–234; Dabelić, *Povijest otoka Mljeta*, 54–83; Михаљчић, *Мљет*, 387–397.

¹²² О Стефановом доласку на власт Марјановић-Душанић, *Свети краљ*, 240–259.

успех је био више него скроман – за штету која је процењена на 4.000 златника на крају је добијена вишеструко мања свота.¹²³

Остали сачувани документи из времена владавине Стефана Дечанског спадају у оквире редовне документарне подршке појединим уобичајеним садржајима српско-дубровачких односа. Међу њима се налазе два налога о подизању Светодмитарског дохотка – у примерку из 1325. године (#40) било је најављено да ће новац подићи *кефалија Илија*, владарев намесник у Зети, или *Тома*, син Павла Томе,¹²⁴ док је 1328. тај задатак поверен *унутрашњем милоснику куће краљевства ми, кнезу Бистету*, у чему се препознају функција краљевог ризничара и личност которског властелина Бисте Примутија (#47).¹²⁵ Од Стефана Дечанског такође су сачувани документи у којима су забележена четири чина разрешења рачуна закупаца краљевских тргова из редова дубровачке властеле. При том, за разлику од Милутиновог времена, када документи о оба забележена разрешна чина имају облик обавештења упућеног дубровачким властима, код Дечанског се у три од четири случаја наилази на појаву да су о истом разрешном чину издата два одвојена документа – обавештење градским властима и општа потврда којом се објављује да је краљев пословни партнер измирио све своје обавезе. На овај начин обрађена су два разрешења рачуна Андрије Пештића – из јуна 1323 (#37 и #38) и јула 1326 (#45 и #46) – као и разрешење рачуна Луке Лукаревића с почетка 1326. године (#41 и #42), док је о разрешењу Паскоја Гучетића, које је настало пре 19. априла те године, сачувано само обавештење (#44), без помена о постојању потврде.

Упркос сажетом и у основи једноличном садржају, ови документи такође доприносе познавању српско-дубровачких односа и уклапају се у познате историјске токове. На пример, околност да се Которанин Бисте Примути помиње као краљев ризничар 1328, али и као непосредни налогодавац при издавању прве разрешнице за Андрију Пештића, указује на обичај српских владара да старање о својим све сложенијим финансијским пословима поверавају властели из Котора, најразвијенијег приморског трговачког средишта под својом влашћу.¹²⁶ Упркос дубровачко-каторском супарништву, ова пракса није нужно ишла на штету Дубровчанима. Сличност по романском идентитету, католичкој вери, друштвеном статусу и економским интересима подстицала је на успостављање бројних пословних, пријатељских и породичних веза између дубровачке властеле и припадника истог слоја у Котору и другим немањићким приморским градовима.¹²⁷ Уосталом, приликом другог разрешења Андрије Пештића, као његови

¹²³ *Listine I*, бр. 367, 368; Ђук, *Србија и Венеција*, 42.

¹²⁴ Маловић-Ђукић, *Тома Павла Тома*, 59–72.

¹²⁵ Маловић-Ђукић, *Biste de Primutis*, 73–82.

¹²⁶ Разгранати послови и везе Которана са немањићким двором оставили су трага и у градском статуу: *Statuta civitatis Cathari I*, 189–190, 243–244, чл. 349, 426.

¹²⁷ За трговачки оријентисану властелу из немањићких поморских градова посебну привлачност имало је добијање статуса дубровачког грађанина – управо је то била награда коју је за своју улогу у преговорима о миру између Србије и Дубровника 1302. године добио Павле Тома (*Monumenta ragusina V*, 35).

партнери у закупу тргова поменути су истакнути пословни људи из Котора, Никола Бућа и Грубе Паскала Бартоловог.¹²⁸

Усложњавање владарских финансија било је превасходно условљено разгранаванем рударске делатности. Тако се после Брскова и Рудника, у двама разрешницама Стефана Дечанског налази на помене следећег великог рударског средишта – Новог Брда (#42:4, #44.1:2).¹²⁹ Смештено недалеко од тадашњих омиљених владарских боравишта у косовској области,¹³⁰ Ново Брдо је уз рударску производњу нудило низ других пословних могућности, делујући с неодољивом привлачношћу на дубровачки капитал и подстичући саме српске владаре на активније задовољавање својих потреба у широј трговинској размени. У том смислу може се схватити и податак да је Лука Лукаревић своје обавезе платио у *оружју* (#41:4). Набавка оружја из иностранства, пре свега из Венеције, јавља се у ово доба као најчешћи вид трговачке делатности непосредно везане за личност српских владара, при чему су њихови добављачи обично били управо Дубровчани.¹³¹ Појављивање Луке Лукаревића у овом својству такође неће бити случајно, пошто је његов отац Марко био веома близак српским владарима, који су га ангажовали и у својој дипломатској служби.¹³²

Свакако далеко најзначајнија историјска личност поменута у разрешницама Стефана Дечанског јесте његов син, потоњи српски цар Душан. Он се лако препознаје у одредби којом се Андрији Пештићу јемчи да према њему потраживања више немају *ни краљевство ми, ни син краљевства ми, ни било ко други* (#45:5–6). Мада је могуће да је Дечански у ово доба већ имао и сина из другог брака, Симеона,¹³³ у практичном смислу одредба је могла имати у виду једино Душана. Наиме, он је већ тада са титулом младог краља под очевом врховном влашћу управљао приморским областима немањићке државе, што му је из дубровачког угла давало двоструки значај непосредног суседа који ће се у догледно време попети на сам српски престо.¹³⁴

Душанов положај наследника Дечански је обезбедио коначним обрачуном са Драгутиновим огранком немањићке лозе, али не пре него што је тај огранак оставио још један документарни траг у дубровачким збиркама. Драгутинов син Владислав, којег је Милутин својевремено заточио, успео је да се ослободи и за влада бар делом некадашњих Драгутинових поседа на северу државе Немањића, укључујући Рудник. У тим крајевима он је 25. октобра 1323. издао разрешницу за Дубровчанина Климента Држића (#39).¹³⁵ Обухватајући и послове које је Држић

¹²⁸ Посебно о њима: Јечменица, *Никола Бућа*, 329–349; Стјепчевић – Ковијанић, *Протоветијар Грубо*, 220–225.

¹²⁹ Ђирковић и др., *Старо српско рударство*, 39–43; *Лексикон градова*, 198–202 (А. Фостиков), са упутима на обимну старију литературу.

¹³⁰ Ђирковић, *Владарски двори*, 67–83.

¹³¹ Податке о набавкама оружја у Венецији сакупила је Ђук, *Србија и Венеција*, 129–130, и према регистру.

¹³² Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 295–298; Јечменица, *ССА* 7, 40, 44–45.

¹³³ Марјановић-Душанић, *Свети краљ*, 266–268.

¹³⁴ Јечменица, *О времену увођења*, 155–166.

¹³⁵ Назив места где се налазио Владислављев двор не може се протумачити због оштећења (Порчић, *ССА* 1, 53–54). Владислављеву личност целовито обрађује Krstić, *The Rival*, 33–51.

имао са Драгутином, њен текст наглашава континуитет власти оца и сина. У исто време, она садржи показатеље да положај издавача није у пуном смислу владарски – Владислав није потписан са краљевском титулом, него као *раб Христов господин Владислав*, што подсећа на потпис са Драгутинове исправе издате у својству господара северних области (#29), а као поткрепљење своје одлуке наводи подужи списак јемаца, од којих половину чине Дубровчани. Судећи по томе, Владислав није имао превратничких намера против свог брата од стрица, али већ почетком 1324. странице записника дубровачких већа испуњавају вести о нападу Стефана Дечанског на Владислављеве поседе.¹³⁶ Оне су за дубровачке власти биле веома узнемиравајуће, јер су их пратиле претње српског краља, који је оптуживао Дубровчанина Менчу Менчетића, првог међу дубровачким јемцима из #39, да помаже Владиславу.¹³⁷

До пролећа 1324. Владислављев отпор је изгледа сломљен, па се криза у српско-дубровачким односима стишала. Упркос томе, владавина Стефана Дечанског није прошла без међусобног оружаног сукоба. Непријатељства су била у жеку током лета 1327, да би се до јесени 1328. стање већ смирило.¹³⁸ Једини траг који је овај рат оставио у сачуваним немањићким документима среће се у налогу о подизању дохотка за 1328, где Дечански наводи да Бисте Примути треба да добије новац за две године, али и пренесе неке усмене поруке дубровачким властима (#47). Радило се о преговорима око исплате заосталог дохотка за 1327. годину и надокнаде штете коју је краљева војска причинила у околини града. Према коначном споразуму, о којем постоји само белешка у записницима већа, износ двогодишњег дохотка од 4.000 перпера умањен за 367 перпера одштете.¹³⁹

Као што ова свота указује, непосредне последице сукоба нису биле претешке. Ипак, околности у којима је он избио и протекао имале су огроман утицај на даљи развој српско-дубровачких односа. Нереди проузроковани Милутиновом смрћу изазвали су велике потресе на хумској граници немањићке државе, дакле, у непосредном суседству Дубровника. Дугогодишњи сукоби између Немањића и Шубића утицали су на пораст ратоборности и самовоље тамошњег племства, док су Милутинова смрт 1321. и пораз Шубића у сукобу са угарским краљем 1322. уклонили снаге које су могле да контролишу ове појаве. Највећу снажљивост у овим околностима показали су четворица браће Бранивојевића, који су постали практично самостални господари великог дела некадашње хумске кнежевине.¹⁴⁰ Њихово суседство није пријало дубровачким властима, које су у пролеће 1326. склопиле савез против њих са босанским баном Стјепаном II. У року од неколико месеци сва четири брата су настрадала, док су њихове територије запосели бан и Дубровчани. Међутим, те територије формално су још увек биле део немањићке државе, а и сами Бранивојевићи, иако одметнути од српске

¹³⁶ *Monumenta ragusina* I, 105, 109–110.

¹³⁷ Менчетић се у исправу појављује са титулом кнеза (#39:25).

¹³⁸ Крекић, *О рату 1327–1328*, 193–203; Foretić, *Povijest*, 90; Ђук, *Србија и Венеција*, 44–49; Фејић, *Један поглед*, 133.

¹³⁹ *Споменици српски* II, 8–9.

¹⁴⁰ Кратки успон и брзи пад ове властелинске породице обрадио је Трпковић, *Бранивојевићи*, 55–85, уз два додатка: Крекић, *Уз једну студију*, 95–97, и Луčić, *Nov podatak*, 307–311.

власти, били су родбински повезани са утицајном властелом око младог краља Душана. Рат из 1327. произашао је барем делимично из тих напетости и мада је, већ по обичају, брзо завршен,¹⁴¹ обустава непријатељстава није била пропраћена отклањањем његових узрока на терену. Немањићи тада нису ни имали прилике за темељније бављење подручјем Хума, најпре због рата на јужним и источним границама против византијско-бугарске коалиције, који је завршен великом победом над Бугарима у бици код Велбужда 28. јула 1330,¹⁴² а онда због сукоба у самој српској владарској породици, који је достигао врхунац у лето 1331. свргавањем Дечанског и устоличењем краља Стефана Душана.¹⁴³

Практично одмах пошто су стигле вести о Душановом преузимању власти, из Дубровника су му упућене честитке.¹⁴⁴ Према обрасцу чије се присуство може установити у најмање пет претходних смена на немањићком престолу, град је недуго затим свакако добио документ новог владара о продужењу уговорних односа. Ипак, није извесно да је та Душанова приступна исправа сачувана. Наиме, ниједан од датираних Душанових уговорних докумената не потиче с почетка његове владавине, док две исправе чија је хронологија неодређена не садрже одредбе уобичајене за приступне уговоре, као што су општа јемства безбедности и позивање на „законе“ предходника. У једном од њих (#48), краљ се обавезује да ни он сам ни његов кнез (вероватно ризнички) ни било који властелин неће узимати од дубровачких трговаца робу *силом без куна*, то јест, без плаћања одговарајуће цене. Други документ (#49) своди се на дозволу Дубровчанима да на краљевој територији купују жито, што га свакако искључује као општу потврду повластица, али не омогућава ни поуздано повезивање са неком ситуацијом познатом из других извора.

Најранији сигурно датовани Душанов документ намењен Дубровчанима издат је у Пологу 22. јануара 1333. године (#50). Српски владар се у њему надовезује на проблем земаља Бранивојевића са којим се суочавао још као млади краљ. Дубровчани су о његовом решавању од почетка имали јасну замисао. Већ у лето 1326. предлагали су Душановом оцу да им прода права на територију коју су током рата против Бранивојевића запоселе дубровачке снаге – сразмерно пространо и стратешки значајно полуострво Пељешац, тада познато под називом Стонски рат. До споразума тада није дошло, а српско-дубровачки рат 1327–1328. онемогућио је наставак преговора. Ипак, после смene на немањићком престолу, дубровачка понуда је обновљена. Вероватно руковођен проценом да дубровачко поседовање Пељешца представља мање зло од његовог припајања територијама босанског бана, који је већ запосео велики део Хума, али и опредељењем да своју главну спољнополитичку пажњу усмери према Византији, Душан је почетком

¹⁴¹ На то је свакако утицала и одлучна подршка која је Дубровнику овом приликом пружена из Венеције (Ћук, *Србија и Венеција*, 46–50).

¹⁴² Дубровчани су поводом овог успеха упутили Стефану Дечанском свечано посланство са честиткама – *Monumenta ragusina* V, 293.

¹⁴³ Марјановић-Душанић, *Свети краљ*, 308–321.

¹⁴⁴ *Monumenta ragusina* V, 324. Иначе, само месец дана раније дубровачке власти одлучиле су да упуте Душану, тада још младом краљу, захтев за повраћајем робе коју је одузео њиховим трговцима, уз претњу да ће се због тога жалити његовом оцу (*Monumenta ragusina* V, 320–321).

1333. одлучио да на ту понуду пристане.¹⁴⁵ Овај чин заоденут је у свечани увод о владаревој жељи да награди оне који му, попут *властеле славног града Дубровника*, верно служе и исказују љубав и поштовање. Ипак, суштина ускоро постаје јасна – Стонски рат, као и острво Посредница на ушћу Неретве и приобални појас од Стонске превлаке до тадашње дубровачке границе код села Курила дају се Дубровчанима за једнократну своту од 8.000 млетачких перпера и још 500 перпера дохотка који се има плаћати сваке године на Ускрс *краљевству ми и свима које Бог изволи да господују краљевством српским после мене* (#50.3:25–26). Осим преношења права на убирање Стонског дохотка на наследнике, утисак трајности употпуњује изричита дозвола Дубровчанима да на Пељешцу по свом нахођењу подижу утврђења,¹⁴⁶ а посебно одређивање дарованог земљишта као *баштине* која се даје *њима и деци њиховој и унуцима њиховим*.

За Дубровчане, радило се о огромном добитку, чији значај није могло да потамни ни то што Душанов „дар“ није остварен у потпуности – Посредница и приобални појас од Стонске превлаке до Курила већ су се налазили у рукама босанског бана, који је одбио да их преда, признајући Дубровнику само Пељешац.¹⁴⁷ Међутим, и Душан је убрзо пронашао – или је можда већ унапред имао – врло одређену намену за добијени новац. Већ у мају или јуну 1333. писмено је затражио од дубровачких власти да договорену своту хитно уруче свом суграђанину Лампри Менчетићу, којег је српски владар слао у Венецију *да купи оно што је потребно краљевству ми* (#51). При том је очигледно било важно да свота буде што виша, па је поништио свој ранији налог да се од ње одбије издатак за бојне коње које му је довео гост из Хрватске, кнез Гргур Курјаковић, и прописао други начин за измирење те исплате.¹⁴⁸ Доступни извори не бележе да ли је Лампре Менчетић заиста отишао у Венецију и шта је тамо купио. Ипак, с обзиром на то да су српски владари у ово време у Венецији најчешће набављали оружје,¹⁴⁹ чини се да Душанову журбу треба повезати са неким војним походом. Заиста, један такав подухват је можда управо у то време био у припреми – Душан је тада највероватније већ био у додиру са истакнутим византијским великодостојником Сиргијаном, који је желео да уз помоћ српског владара покуша да се домогне царске власти. По свој прилици негде у другој половини 1333, Сиргијан је и пребегео код Душана, да би идућег пролећа заједно напали византијске територије.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Искрпно о томе, са донекле различитим закључцима расправљају Трpković, *Око „уступања“ Stona*, 39–60, и Foretić, *Stonski Rat*, 81–92.

¹⁴⁶ Дубровчани су на овој одредби инсистирали још од почетка преговора са Дечанским – *Monumenta ragusina* V, 215.

¹⁴⁷ Текст бановог документа објавио је Јечменица, ГПБ 3, 36–37. Уп. Трpković, *Око „уступања“ Stona*, 57–58; Foretić, *Stonski Rat*, 85–87.

¹⁴⁸ Налог о исплати 2.540 перпера за коње препричан је у дубровачкој канцеларијској белешци од 10. маја 1333, али није сачуван (*Споменици српски* II, бр. 11). Иначе, кнез Гргур је боравио код Душана у време када је издат документ о продаји Стонског рата, па се и његово име нашло у списку лица која су присуствовала том чину (#50.1:26–27). С обзиром на то да је припадао круговима противника угарског краља и босанског бана (Klaić, *Rodoslovje knezova krbavskih*, 195–198), Душан је с њим несумњиво имао и политичких додирних тачака.

¹⁴⁹ Видети горе, стр. 49.

¹⁵⁰ *Византијски извори* VI, 215–217.

Пре него што се 1334. отиснуо у велики поход против јужног суседа, који ће га крајем августа довести под зидине Солуна, Душан је ипак морао још једном да се посвети односима са Дубровником. Главно сведочанство о насталим проблемима пружа документ у оквиру којег је 19. маја 1334. године забележен споразум о њиховом превазилажењу (#54). Штуре уводне напомене, према којима се краљ *расрдио* на Дубровчане поводом Стонског рата, да би после доласка дубровачких посланика и њиховог пристанка *на сву вољу краљевства ми* (#54:2–3) потврдио своје претходно даровање, добијају смисао тек у светлости конкретних одредби. Далеко највише простора посвећено је спречавању прелажења становништва из краљеве земље на Пељешац, који је очигледно доласком под дубровачку власт постао привлачан за насељенике.¹⁵¹ Поред тога, Дубровчанима је забрањено да у случају рата са Србијом узимају у војску становнике полуострва, а истакнута је и обавеза Дубровчана, коју су дубровачки посланици заклетвом потврдили, да *ребива поп српски и да поје у црквама које су у Стону и у Рату*. Није јасно да ли је ова последња одредба представљала одговор на неке конкретне мере које је Дубровник већ почео да предузима ради ширења католичанства међу у то време православним пељешким становништвом, али дубровачке власти се нису на њу превише обазирале. Напротив, убрзо су се на Пељешцу појавили фрањевачки проповедници чијом је делатношћу у року од неколико деценија верска слика полуострва трајно измењена.¹⁵²

Иако су процеси противни слову споразума из 1334. узели маха још током Душанове владавине, Душан изгледа није ни инсистирао на његовом поштовању. Уосталом, могућности српске стране у том погледу биле су крајње ограничене – последња одредба #54 омогућавала је дубровачкој страни да на неодређене оптужбе за кршење једноставно одговори заклетвом да није крива. У таквим условима и уз Душанову заокупљеност другим суседима, односи са Дубровником вратили су се у редовне оквири чији су главни производ међу владарским документима биле разрешнице рачуна. Из времена Душановог краљевања, тачније из још ужег раздобља од 1334. до 1341. године, сачувани су владарски документи везани за седам разрешних чинова. При том, само су за разрешење рачуна Лампре Менчетића, Душановог поверљивог добављача из 1333, сачувана два документа – обавештење и потврда (#57, #58). Ипак, у четири од шест преосталих случајева, на основу помена у самим сачуваним документима или у пропратним напоменама дубровачких писара може се утврдити да је постојао и други документ одговарајућег типа. Тако се у сачуваним обавештењима о два разрешења Домање Менчетића, насталим у размаку од неколико година (#53 и #55) наглашава да су тим поводом издате и потврде, док се у белешкама уз преписе потврда о разрешењу браће Марина и Миха Бунића (#59), а онда и трећег брата Циве (#60) каже да су са њима стигла и обавештења која су положена у књигу *онако како су дошла*.¹⁵³ Једино уз разрешнице за Јунија Вукасовића и његове сараднике

¹⁵¹ О становништву Пељешца у време промене власти и непосредно након тога: Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, 14–19.

¹⁵² Dračevac, *Ponovno osnivanje*, 84–85; Šidak, *Vjerski odnosi*, 279–289.

¹⁵³ О пословима браће: Јечменица, *ССА* 12, 65–67, 76–77.

(#52) и за Павла и Франа Рестића (#56) нема помена о другом документу из пара, мада се ни у овим случајевима његово постојање не може искључити.

Иако је узорак мали, намеће се закључак да је облик у којем су разрешни чиновни бележени у дубровачкој канцеларији зависео од начина на који су подаци о њима долазили до дубровачких власти. Наиме, у сва три случаја када су сачувана само обавештења, њих су донели поданици српског владара, док су одговарајуће потврде можда још у Србији уручене Дубровчанима чијих су се послова тицале да их чувају код себе као доказно средство. С друге стране, у три случаја када су сачуване само потврде, доносиоци су били сами заинтересовани Дубровчани, који су – бар у случајевима браће Бунића (#59) и (#60) – очигледно у Србији добили оба документа, па су по доласку у Дубровник обавештење предавали властима, док су потврду подносили на увид и преписивање, а потом задржавали код себе. Овај поступак представљао је изгледа промену у односу на праксу ранијих владара, чије разрешнице, бар у три позната случаја (#28, #41, #45), не доносе разрешени Дубровчани, него увек владареви људи.¹⁵⁴

У самом садржају Душанових краљевских разрешница, међу ретким особеним одразима времена у којем су настајале истиче се појављивање у два наврата Николе Буће као непосредног налогодавца издавања (#55, #60). Овај истакнути Которанин, који је већ 1326. поменут као закупац царина (#45, #46) да би се 1333. јавио без икакве функције у списку присутних приликом продаје Стона (#50.3:32), био је кроз највећи део Душанове владавине његов ризничар.¹⁵⁵ Поред тога, важну улогу Которана у привредном животу Душанове Србије одражава помен неколико которских племића као новобрдских цариника према којима су дубровачка браћа Рестићи измирили своје обавезе (#56:3–4).¹⁵⁶ Ипак, у свим осталим случајевима, као закупци тргова јављају се Дубровчани. Код неких међу њима помињу се и други, поближе неодређени послови (#57.1:3; #59:8–9; #60:6–7), али јасно је да су се највреднији аранжмани са владарем тицали закупа тргова. Са тим циљем често су стварана вишечлана трговачка друштва, углавном састављена од браће,¹⁵⁷ а закупци су могли да трају и по више година (#59:3) и да се настављају под различитим владарима, чак и у условима насилне смене власти (#52:2–3). Најзад, у области „пословне географије“ јављају се у разрешницама претходних владара непоменути *тргови зетски* и *призренски трг* (#59:3, #60:2–3). Међу овим првим, значајем се истицао Свети Срђ, од чијих су прихода нема-

¹⁵⁴ Изузетак представља разрешница краљевића Владислава, коју је властима поднео Лавре Бубања, заскупник разрешеника Климента Држића. Пошто је по преписивању исправа враћена заинтересованој странки, јасно је да други документ о овом чину није ни постојао. Занимљиво је да код краља Душана помен доносиоца изостаје једино уз дводелну разрешницу за Лампру Менчетића, који је уживао нарочито поверење српског владара.

¹⁵⁵ Видети горе, стр. 49.

¹⁵⁶ Занимљиво је да се поред дугова према самим цариницима помиње и дуг према мајци једног од њих, иначе познатој которској „пословној жени“ прве половине 14. века (Маловић-Ђукић, *Брата, удовица Пашка Бугонова*, 113–122).

¹⁵⁷ Од друштава о чијој су делатности сачуване владарске разрешнице, само оно које су чинили Јуније Вукасовић, Климент Гучетић, Јуније Лукаретић и Јунијев братанац није било „братско“. О овом друштву видети: Јечменица, *ССА* 8¹, 37–39, 42–44.

њићки владари често опредељивали одређене своте као потпору издржавању појединих манастира.¹⁵⁸ Призрен је пак као једно од Душанових честих боравишта, постао важно трговачко средиште. Управо су ту Дубровчани 1332. основали свој конзулат, стално представништво чији је задатак био да врши судске послове унутар дубровачке заједнице у Србији, али и да представља ту заједницу пред српским властима.¹⁵⁹

Слику склада у односима немањићке државе и Дубровника после 1334. године повремено су и даље нарушавали погранични изгреди ради пљачке и наносења штете. У тај образац уклапала се делатност жупана Милтена и Ружири на коју су се Дубровчани 1335. и 1336. жалили самом Душану.¹⁶⁰ Можда услед притиска који је владар извршио на њих, двојица властелина упутила су дубровачким властима позив на састанак ради разговора *о правди коју хоћемо да нађемо међу собом* (#210), што се може довести у везу са споразумом о надокнади штете који је забележен у дубровачким књигама октобра 1336. Ипак, жупан Милтен је и независно од тога обезбедио место у историји као отац Санка Милтеновића, каснијег обласног господара у западном суседству дубровачких територија и оснивача великашке породице Санковића.¹⁶¹

Пред сам крај краљевског раздобља своје владавине, Душан је морао да предузме мере и поводом дубровачких жалби на самовољу његовог намесника у Требињу, слуге Дабижива.¹⁶² Поред „убичајених“ пограничних изгреда, Дабижив се замерио Дубровчанима наметањем плаћања царине на сву робу која пролази кроз Требиње. После неуспешних непосредних преговора, дубровачка страна је спор изнела пред Душана, доказујући да царина на том месту никада пре није постојала и да је стога као новоуведену треба укинути.¹⁶³ Притужба је затекла српског владара у жеку његовог дотад најснажнијег освајачког налета против византијских територија. Наиме, користећи унутрашње сукобе у суседном царству, Душан је почев од 1342. године непрестано ширио своју власт на његов рачун, да би пред крај септембра 1345. освојио и Сер, најзначајнији град византијске Македоније после Солуна.¹⁶⁴ Управо ту је недуго затим одржао и рочиште на којем је дао за право дубровачким посланицима и 26. октобра 1345. писмено саопштио своју одлуку да спорни трг и царина треба да буду укинути (#61). Штавише, забрањена је њихова обнова *и под сином краљевства ми и под било којим будућим краљем у Срба*. Ова формулација веома је занимљива с обзиром на то да је српски владар свакако пред собом већ имао крупне и далекосежне планове који су укључивали промену владарске титуле. Само десет дана пре пресуде у спору око требињске царине, он је о својим великим успесима обавестио дубровачког врховног господара, млетачког дужда, при чему се титулисао не само као српски

¹⁵⁸ Примери у: Гецић, *Дубровачка трговина сољу*, 125.

¹⁵⁹ *Monumenta ragusina* V, 340, 341–342; Mitić, *Konzulati*, 27–31.

¹⁶⁰ Околности настанка документа приказује Јечменица, *ССА* 14, 9–10, 16–17.

¹⁶¹ Мијушковић, *Санковићи*, 17–54.

¹⁶² О појму *слуга* као дворском звању видети: *ЛССВ*, 674–675 (Р. Михаљчић).

¹⁶³ Порчић, *ССА* 5, 86–88.

¹⁶⁴ За ову етапу у Душановим освајањима видети *ИСН I*, 516–524

краљ него и као господар великог дела Византијског царства.¹⁶⁵ Био је то јасан наговештај сазревања одлуке о другом хијерархијском скоку у историји немањихке Србије који је коначно остварен 16. априла 1346, када се Душан крунисао за цара.¹⁶⁶

Претварање немањихког краљевства у царство није нарушило континуитет односа са Дубровником и документарне продукције усмерене према њему. Њен најстарији сачувани пример из царског раздобља управо је исправа о подизању Светодмитарског дохотка за 1346. годину (#62), чину који је представљао саставни део немањихко-дубровачких односа током већ четири владарска нараштаја. Новац је овом приликом подигао млетачки трговац Паоло Квириин на име *ствари које је царство ми узело од њега* (#62:4), што се уклапа у Душанову праксу да доходак користи као средство одложеног плаћања у трансакцијама са страним пословним људима.¹⁶⁷ Ипак, дубровачки канцелар очигледно још није био начисто са новом титулатуром српског владара, па је у пропратној белешци кренуо да означи Душана као цара Рашке, да би онда одлучио да је прикладније назвати га царем Славоније.¹⁶⁸

Континуитет још снажније наглашава група докумената везаних за пет разрешних чинова из прве три године царске владавине. Ипак, за разлику од Душанових краљевских разрешница, чији се низ завршава 1341, ова група разрешних исправа показује потпуну доследност у начину испоруке, а онда и начину на који су их Дубровчани бележили. У свих пет случајева сачувани су и разрешна потврда и обавештење дубровачким властима, а доносилац је увек био царев човек. Можда управо из тог угла треба посматрати уздржаност Дубровчана према Душановом налогу о исплати Светодмитарског дохотка Паолу Квириину. Наиме, када се Квириин лично појавио с царевом исправом, градске власти су у томе виделе одступање од уобичајене праксе према којој је такве документе доносио поданик српског владара. Због тога је доходак издат тек након што се Квириин обавезао да ће надокнадити сваку штету коју би општина могла да претрпи услед исплате, као и да ће се постарати да од српског цара дође још једна исправа, али по царевом човеку.¹⁶⁹

Сами послови поводом којих су разрешни документи издавани остали су првенствено везани за закуп тргова, при чему су, за разлику од претходног раздобља, готово увек наведени њихови називи. Тај податак изостаје само у разре-

¹⁶⁵ *Listine II*, бр. 462.

¹⁶⁶ Увид у обимну литературу о Душановом успону на царство може се остварити кроз најновији допринос: Пириватрић, *Улазак Стефана Душана*, 381–409.

¹⁶⁷ Примере бележи Динић, *Дубровачки трибути*, 228–229.

¹⁶⁸ Однос Дубровчана и Млечана према Душановој титули обрађује Динић, *Душанова царска титула*, 109–112.

¹⁶⁹ Изгледа да је и српска страна била свесна необичности налога упућеног по Квириину, јер се у његовом тексту изричито каже да *ако неко други донесе стотину писама, не исплаћујте другима, него само овом реченом господину Паолу*. Услов који су Дубровчани поставили Квириину – да обезбеди царску потврду коју ће испоручити царев човек – испуњен је августа 1347, када је одговарајућу исправу донео Душанов властелин Пулко (*Monumenta ragusina I*, 245–246). Пулко је тада испоручио и разрешне документе #65–#68.

пним документима за Орса Чревића, његовог сина и браћу, који иначе чине и једино чисто породично друштво закупаца у разрешницама овог раздобља (#63 и #64). Насупрот томе, у другим документима стоји да су Никола Лукаревић, Марин Држић и Домања Гољебић држали трг Валону (#67 и #68), Лавре Вукасовић и Марин и Џиво Гундулић деловали су у Руднику (#70 и #71), док су Марко и Мате Васиљевић и Стипе Ђорђић закупљивали Ново Брдо и Призрен (#72 и #73). Ипак, далеко је најупечатљивији обим послова који су развили Никола Лукаревић и Марин Гучетић са оцем и браћом – њихови тржни закупи обухватили су рудничке, зетске, призренске, валонске и друге тргове, како током прве године царског тако и за време претходног краљевског раздобља Душанове владавине.¹⁷⁰

У рутинском бележењу разрешних чинов, садржаји ових докумената поново повремено хватају одразе околности у којима су настали. Појављивање званичника са византијском титулом протовестијара у улози налогодавца бележења два разрешна чина (#71:10 и #73.1:9) није последица никакве суштинске промене у управљању финансијским пословима српских владара. Радило се и даље о положају владаревог ризничара на којем се и даље налазио Никола Бућа, само што је сада, пошто је Душан постао цар, његово звање обележавано изразом који је коришћен на византијском царском двору.¹⁷¹ Улога окупљања српског државног сабора као прилике у којој је владар издавао документе долази до изражаја у случају разрешне потврде за Орса Чревића, издате јуна 1347. у *Сопотници, на сабору* (#63:16).¹⁷² С друге стране, податак да је разрешна потврда за Николу Лукаревића и Мароја Гучетића издата 1. августа 1347, *када је царство ми дошло у Призрен ради посвећења своје цркве Светих Арханђела* (#65:2–4), драгоцен је за утврђивање хронологије подизања главне Душанове задужбине.¹⁷³ Најзад, у истом документу, као и у потврди о разрешењу рачуна друштва које је Никола Лукаревић имао са Марином Држићем и Домањом Гољебићем, међу одредбама о владаревом одрицању од свих накнадних потраживања наилази се на помене Душановог сина Уроша са титулом краља (#65:15; #67:6), која је сада преузела улогу ознаке наследника престола.¹⁷⁴

Насупрот овим узгредним сведочанствима о преплитању наслеђених форми и новина које је у теорију и праксу немањићког владарског наступа уносила нова титула, један аспект тог процеса одјекнуо је снажно и са јасним предумишљајем како на нивоу целе државе тако и у односима са Дубровником. Маја 1349, на сабору у Скопљу објављен је први, већи део *Душановог законика*, подухвата правне кодификације којим је српски владар доказивао да је и као творац

¹⁷⁰ О овом друштву: Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 243–244.

¹⁷¹ Звање протовестијара појављивало се у Србији и раније – званичник са том титулом деловао је, на пример, на двору краљевића Владислава (#39:24–25). Уп. Благојевић, *Државна управа*, 186–203.

¹⁷² О обичају издавања докумената на саборима: Бубало, *Писана реч*, 105–106, као и Недељковић, *О саборима*, 46–48, са ширим освртом на делатност и улогу сабора у Душаново време.

¹⁷³ Историјат градње Светих арханђела приказује Грујић, *Откопавање Светих арханђела*, 243–249. Уп. и: Мишић – Суботин-Голубовић, *Светоарханђеловска хрисовуља*, 9–17.

¹⁷⁴ Урош је нешто раније већ означен као наследник престола са титулом младог краља, коју је својевремено носио Душан под својим оцем (Ivković, *Ustanova mladog kralja*, 69–70, 76–77).

и доносилац закона достојан царске титуле.¹⁷⁵ Већ у самом *Законику*, укључујући и његов други део, обнародован 1354, могу се пронаћи одредбе у којима се уочавају утицаји тада већ преко 150 година дугог немањихког искуства на пољу правног уређивања односа са Дубровником.¹⁷⁶ Ипак, само неколико месеци након објаве првог дела *Законика*, кодификаторске тежње испољиле су се и непосредно у документима намењеним Дубровчанима. Повод за то пружио је долазак на Душанов двор репрезентативног посланства које су чинили дубровачки властелини Марин Бунић, Симе Бенеших и Живе Чревић, као и Николо Ђорђи, млетачки племић и маркиз Бодонице на Егејској обали средње Грчке, што га је након српског освајања Епира и Тесалије 1347–1348. године чинило Душановим суседом.¹⁷⁷ Ђорђијева улога састојала се у томе да подржи Дубровчане у покушају да реше нагомилане проблеме који су спутавали њихово пословање у Српском царству.¹⁷⁸ С друге стране, Душанов угао посматрања тежио у то време уклапању српско-дубровачких односа у шири контекст међународних кретања, где је српски цар главног партнера видео у Венецији. Она је, попут Србије, била традиционални угарски противник, али Душана је пре свега привлачила могућност сарадње у даљем преуређењу политичке карте Балкана, при чему је као главни циљ постављао освајање Цариграда.

На том путу сада се поставила дубровачка, па и млетачка, жеља за свеобухватнијим уређењем положаја њихових трговаца у српском пословном амбијенту. Ова нова деоница у сталној трци између усложњавања привредних и друштвених токова и правне регулативе која је настојала да те токове прати окончана је 20. септембра 1349. дотад најобимнијом српско-дубровачком уговорном исправом (#74). Као права кодификација, она преузима, прецизира или прерађује старе одредбе о правима и обавезама трговаца. На првом месту налази се основна гаранција слободе кретања и заштите од насиља, уз владареву одговорност за надокнаду штета. Потврђена је и слобода проласка кроз Србију у друге земље, али уз забрану продаје оружја.¹⁷⁹ Милутинова установа мешовитог суда сада је одређена као суђење уз мешовиту паритетну пороту пред представницима царске власти – цариницима, кнезовима и градским кефалијима – или, за одређена дела, пред самим царем. Трговцима се у појединим ситуацијама омогућава да своје

¹⁷⁵ За упутнице на веома обимну литературу о Душановом законнику видети уводну студију Ђорђа Бубала уз најновије издање (*Душанов законик*, 13–24). О идеји владара-законодавца у немањихкој средини: Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија*, 265–272.

¹⁷⁶ *Душанов законик*, чл. 118–122, 125, 126, 153, 157–160; уп. такође Шаркић, *Правни положај странаца*, 55–61.

¹⁷⁷ Додуше, Ђорђи је у ово време био само титуларни маркиз. Он је до маркизата дошао браком са законитом наследницом, али је после деценије заједничког живота између супружника избио сукоб који се завршио Ђорђијевим протеривањем – Miller, *The Marquisate of Boudonitza*, 240–242.

¹⁷⁸ О покретању овог посланства: Јечменица, ССА 11, 33–34.

¹⁷⁹ Забрана описује пун круг српских суседа, почевши од истока: *оружја да не носе ни у Бугаре, ни у Басарабину земљу, ни на Угре, ни у Босну, ни у Грке, ни другде гдегод* (#74.1:10). Три чињеница означена су етнотонима, Босна географским појмом, а влашка држава у настајању именом свог оснивача.

тврдње доказују простом заклетвом,¹⁸⁰ а цар такође изјављује да их неће приморавати да га обдарују, додуше, уз напомену да то треба да чине својевољно. На снази остаје обавеза плаћања *царине по закону као што су давали у родитеља и прародитеља царства ми* (#74.1:29–30), али је изричито поменуто укидање царине код Требиња, као и забрана успостављања царина на путевима и речним прелазима. Најзад, у случају међусобног рата, трговцима се даје рок за одлазак из Србије који је са ранијих три продужен на шест месеци.

Пошто је већи део текста посвећен положају трговаца, одредбом о царевом одрицању од прибрежног права, у којој се изричито помињу и млетачки и дубровачки бродови,¹⁸¹ прелази се на део који се бави другим видовима међусобних додира. Ту своје место налазе забрана *примања људи царства ми* на Пелешац, очигледно реитерација Душановог документа о том питању из 1334, као и потврђивање копнене међе на линији из времена *светог краља* Милутина, који ју је према #23 поставио на линију одређену под његовим оцем, краљем Урошем. Осим тога, потврђена је улога пограничног мешовитог суда, а Дубровчанима је забрањено да се мешају на Мљету и да примају нове залоге од царских поданика, уз обавезу да се статус старих залога решава судским путем.¹⁸² Најзад, за случај да је нешто испуштено, српски владар је уопштено потврдио и исправе *родитеља и прародитеља царства ми, тако да ништа не буде поништено* (#74.1:38–39).

Шира димензија коју је споразумевању дало учешће млетачког представника наглашена је напоменом да је текст записан у три примерка – за цара, дужда и Дубровчане.¹⁸³ Поред тога, упадљиво помињање сагласности малолетног престолонаследника *краља Уроша и властеле* – у формалном смислу излишно, јер је Урош тада имао дванаестак година, док српска властела није располагала правним механизмима ограничавања владарево воље – суштински је служило да протегне рок трајања документа у наредну владавину и укључи у њега слој српског друштва од чије су самовоље Дубровчани посебно зазирали. С друге стране, упорно понављање израза *земља царства ми и краљева* суочило је истраживаче са питањем да ли је у ово време заиста постојала управна подела Душанове државе на царски и краљевски део. Објективни основ за такву поделу несумњиво је постојао у бројним различитостима између новоприпојених „грчких“ области и „српског“ дела Душанове државе који су чиниле старе земље немањићких краљева, али с обзиром на Урошев узраст и друге околности, пре ће бити да се радило о смишљено одржаваном привиду. Штавише, овако упадљиво наглашавање краљевске титуле управо при уређивању односа са Дубровником могло је бити

¹⁸⁰ У питању су изјаве о потраживањима дубровачких трговаца према њиховим дужницима и „свод коњски“, то јест, истрага о препродаји украдених коња – уп. Ђирковић, *Дужници*, 5–6; *ЛССВ*, 658–659 (С. Шаркић).

¹⁸¹ Након што се Дечански одрекао тог права према Дубровчанима (#43), сам Душан је 1341. учинио исто према Млечанима – *Listine II*, бр. 187.

¹⁸² Проблемом залога бави се и *Душанов законик*, чл. 90.

¹⁸³ Можда у истом смислу треба схватити и употребу назива „Латин“ уместо „Дубровчанин“ у одредбама о суђењу, мада се пре чини да је реч о синониму за Дубровчанина – уп. *ЛССВ*, 362–363 (С. Ђирковић).

подстакнуто дубоком укорененошћу тих односа у међународноправно наслеђе немањићке краљевине.¹⁸⁴

Са Душановим општим уговором из 1349, процес документарног уређивања немањићко-дубровачких односа достигао је свој врхунац. Спој наслеђених образаца и актуелних додатака обухватио је целину тих односа на начин који није забележен раније и није достигнут после тога. Чак и након што су крупне промене после слома немањићке државе обезвредиле добар део његових „нетрговачких“ одредби, Душанов општи уговор је и даље доживљаван као узор, па је подношен на увид потоњим властодршцима, а средином 15. века преписан је у *Codex ragusinus* (#74.3). У том смислу, може се рећи да је он представљао још један мали, тематски сужени, али истом идејом надахнути Душанов законик, који је у својој области такође остварио знатну трајност и утицај.

Ипак, већ тог 20. септембра 1349. показало се неопходним да српски цар изда још два документа намењена Дубровчанима. Један од њих посвећен је у целини једној одредби која се налази и у општем уговору – укидању требињске царине и забрани убирања царина на местима где то раније није чињено (#75). Њено издвајање у посебну исправу вероватно је имало за циљ да обезбеди Дубровчанима практично доказно средство које ће моћи да користе без потезања главног уговора. При том је, међутим, упадљиво да се радило о царини на истом месту где је Душан пресудом донетом у Серу 1345. укинуо њено плаћање које је самовољно увео његов властелин.¹⁸⁵ Место је очигледно било врло погодно за остваривање прихода ове врсте, а Душанове речи да је одлуку донео *зарад брата ми дужда и за поклисара млетачкога*, као и због *мољења* дубровачких посланика (#75:4–5) остављају утисак да их се српски владар није лако одрекао.

Други документ бавио се за српског владара још непријатнијом темом – измиривањем његових дугова према дубровачким трговцима који су се нагомилавали још откад је 1331. године дошао на власт (#76). Изгледа да су управо по овом питању вођени најтежи преговори, у којима су Млечани чак показивали спремност да утичу на Дубровчане да ублаже своје захтеве.¹⁸⁶ На крају је договорено да укупни дуг, који је утврђен у износу од 9.287 млетачких перпера, буде измирен у року од три године приходима од тргова у Зети и Призрену и од царвог солског трга у Дубровнику. Саопштени подаци о настанку дуга могу се повезати са неким питањима којима се бавио општи уговор. Тако је 1.600 перпера отпадало на одштету за ствари које је Душанова супруга, царица Јелена, узела из једног бродолома у Зети, док је неодређена свота описана као плаћање за *властелу царства ми*, што би се могло довести у везу са насилним узимањем робе за које се цар у општем уговору обавезао да ће лично пружити обештећење.

¹⁸⁴ Тако Ђирковић, *Краљ у Душановом законнику*, 149–164. За преглед ранијих мишљења која имају у виду стварну поделу видети коментар Божицара Ферјанчића у *Византијски извори* VI, 271–272.

¹⁸⁵ Могло би се помислити да се у ствари радило о закаснелом извршењу те пресуде, али против тога говори Душанова изричита изјава да се ради о царини *коју је царство ми поставило на Требини* (#75:3–4).

¹⁸⁶ *Listine* III, бр. 227. Из Венеције су скретали пажњу Дубровчанима да не могу да очекују да ће добити све, *нарочито са таквим владарима и моћницима као што је краљ Раике*.

Ипак, највећи део дуга потицао је свакако од Душанове склоности да узима робу која му се допадне на лицу места, уз неодређена и, очигледно, не сасвим искрена уверавања о накнадном плаћању.¹⁸⁷ Тај судар владарске самосвести и трговачког схватања о оправданости накнаде за труд уложен у достављање робе купцима, изражен је кроз компромисну одредбу главног уговора којом цар одустаје од *посилних дарова и узимања*, али уједно прописује да трговци треба да *поштују и дарују* цара својом вољом када дође у трг (#74.1:25–26).

Могло би се очекивати да је опсежно уређивање дубровачко-српских односа 20. септембра 1349. деловало подстицајно на њихов даљи развој. Заиста, нешто више од годину дана после тога они су достигли и симболични врхунац када је српски цар са женом, сином и бројном пратњом посетио сам Дубровник. Посета је оставила дубок траг у дубровачком сећању, па су јој и много познији дубровачки писци посвећивали велику пажњу.¹⁸⁸ Међутим, на плану пословних веза, занимљиво је да из година после 1349. више нема сачуваних разрешних докумената за закуп српских тргова. Додуше, три кратке исправе које је првих месеци 1350. издао Душанов намесник у Валони, брат царице Јелене Јован Комнин Асен, представљају потврде о измирењу дугова за Дубровчанина Миха Бунића (#214), односно браћу Ђованија и Франческа Ђорђија из Венеције (#213 и #212), али ту се радило о дуговањима за робу.¹⁸⁹ Уосталом, тржне царине су представљале владарски приход чије издавање у закуп није било у надлежности обласних намесника, макар они били блиски рођаци владареве жене.¹⁹⁰

Први сачувани Душанов документ после 1349. тиче се једне од тема које су обрађене у општем уговору. Крајем марта 1352. пред дубровачким властима појавили су се посланици истакнутог Душановог властелина, кнеза Вратка, са писменим овлашћењем свог непосредног господара (#215), али и самог српског цара (#77), за подизање Вратковог скупоценог појаса који је био дат у залог Дубровчанину Марину Бунићу. Цар се укључио јер је Бунић одбио неколико Враткових покушаја да откупи свој појас, и то, како се чини, само зато што нису учињени по истом Вратковом човеку који је појас својевремено заложиио, Николи Калкашу. Пошто је Душан својим ауторитетом потврдио Вратково образложење да је Калкаш у међувремену отпутовао у Венецију, где је изгледа и умро, градске власти су на крају наложиле Бунићу да прихвати откуп. Дакле, у овом случају исход је био повољан, али непотребни заплет и страховање Дубровчана да се не огреше о моћног суседа издавањем залога у погрешне руке¹⁹¹ омогућавају да се

¹⁸⁷ Душан је склоност ка оваквом понашању показивао још као млади краљ (стр. 51), а накнадну за такве поступке представљале су и исплате Светодмитарског дохотка Паолу Квирину и још неким млетачким трговцима (стр. 56).

¹⁸⁸ На основу њихових описа и архивских података овај догађај је историографски обрадио Tadić, *Promet putnika*, 43–46.

¹⁸⁹ У последња два документа изричито стоји да су браћа била дужна за *бибер и шећер*.

¹⁹⁰ Додуше, Јован Комнин је управо негде уочи преговора из 1349. присвојио ствари из бродолома једне млетачке лађе. Душан га *из љубави према госпођи царици* није приморавао да узето врати, већ је сам надокнадио штету – Listine III, бр. 250, 251; Антоновић, *Област Канине и Валоне*, 155–156.

¹⁹¹ У том смислу упечатљиве су речи из Душанове поруке: *Не страхујте, подајте га и не задржите... ја сам за то јемац* (#77:5, 9).

боље схвати смисао одредбе општег уговора о забрани ове врсте послова између Дубровчана и царских поданика.

Сналажљивост Дубровчана у робно-новчаним трансакцијама и поузданост градских бележничких служби, као и повољан географски положај и политичка посебност у односу на земље у унутрашњости, снажно су препоручивали Дубровник не само за улогу залагаонице, него и ризнице у којој су разни чиниоци из ширег окружења депоновали своје драгоцености.¹⁹² Тако су у неком тренутку поступили и калуђери српског манастира Светих арханђела у Јерусалиму, према којем је Душан након опоравка од тешке болести 1340. изгледа гајио посебну наклоност.¹⁹³ У фебруару 1355. српски цар је дао овлашћење једном калуђеру и свом властелину Николици Паштровићу да од Дубровчанина Мароја Гучетића подигну *поклад*, који су чинили поближе неодређени цареви дарови за јерусалимски манастир (#78).

Са извршењем овог Душановог налога нису забележени никакви проблеми, али дубровачке збирке садрже још један Душанов документ за јерусалимски манастир, који је произвео неупоредиво крупније и дуготрајније последице. Реч је о свечаној царској даровници којом је та монашка заједница добила поседе и приходе у српској држави, пре свега манастир Светог Николе на острву Врањини у Скадарском језеру, али и право на трајно убирање Стонског дохотка (#69). Подаци о исплатама овог дохотка јерусалимским монасима заиста се могу пратити у дубровачким канцеларијским књигама најкасније од априла 1352.¹⁹⁴ Исплате нису престале ни после гашења немањићке лозе, па ни након пропасти средњовековне српске државе у другој половини 15. века. Штавише, право јерусалимског манастира на Стонски доходак прешло је крајем тог века на светогорске манастире Хиландар и Свети Павле, којима је он редовно исплаћиван све до последњих година дубровачке државности.¹⁹⁵ Ипак, са становишта аутентичности ово је вероватно најспорнији дипломатички састав српских средњовековних владара у дубровачким збиркама, јер ниједан од три његова расположива примерка није оригиналан, али ни међусобно подударан.

Без обзира на статус данас доступних примерака #69, не може бити сумње да су у Душаново време чак и калуђери из далеког Јерусалима постали једна од спона између Србије и Дубровника, где су уживали приходе и похрањивали драгоцене дарове добијене од српског владара. Податак из #78 да су се ти дарови почетком 1355. налазили у рукама Мароја Гучетића представља додатну потврду Душановог покровитељског односа према Јерусалимцима. Овај Дубровчанин, чији су пословни односи са српским двором забележени и у једној од разрешница из првих година Душановог царевања (#65, #66), био је зет царевог протове-

¹⁹² Увод у обимну литературу о овим депозитима или покладима даје ЛССВ, 537–538 (М. Маловић-Ђукић).

¹⁹³ *Listine II*, бр. 144. О историјату манастира: Недомачки, *Манастир арханђела*, 25–70.

¹⁹⁴ Те вести објављене су у пионирској расправи о овом питању: Јиреček, *Dohodak stonski*, 539–542.

¹⁹⁵ Искрпно о тој фази дуге историје Стонског дохотка: Живојиновић, *Светогорци*, 165–206. За сажет приказ ове теме са упутницама на обимну литературу видети: Ђирковић, *Хиландарска свећа*, 5–19.

стијара Николе Буће и један од водећих пословних људи на српском двору. Након што је Бућа умро, Гучетић је преузео одређене дужности у царској ризници. Тај његов ангажман завршио се уочи Никољдана 1355, када му је Душан издао једну необичну општу разрешницу (#79) у којој саопштава да је Мароје у свему угоднио царству ми ... у свакој работи царства ми, једнако као и протовестијар Никола (#79:3–5), и потврђује да у својству ризничког званичника ни пре ни после протовестијаревог смрти никоме није остао дужан ни за тргове ни за купље (#79:11–13).¹⁹⁶

Само две недеље након издавања овог документа, моћни српски цар је преминуо. Иако је од свих немањићких владара оставио далеко највише докумената у дубровачким збиркама (укупно 32), током целе своје владавине, а нарочито током њеног царског дела, био је превасходно посвећен остваривању својих амбиција на рачун Византијског царства. Своје последње сачуване документе намењене Дубровчанима издао је управо у крајевима освојеним од Византије – #78 у Серу, а #79 у Бери.¹⁹⁷ Његов син Урош, већ од дечачког узраста припреман за владање под краљевском титулом која је истакнута више пута и у документима намењеним Дубровнику, добио је у наслеђе пространу и наизглед моћну државу уређену законима и обичајима. Као први показатељ таквог потенцијала Српског царства под новим владарем често се наводи управо околност да је Урош већ јануара 1356. издао Дубровчанима уобичајену „приступну“ потврду важења уговорних обавеза (#80).¹⁹⁸ Иако изричит помен очевих прописа изостаје, документ је насловљен на *трговце били они Дубровчани или Млечани или други* (#80:1–2), што се може сматрати надовезивањем на Душанов општи уговор издат пред млетачким послаником. У сажетом садржају најистакнутије место заузима проглас слободе кретања и заштите од узнемиравања и отимања. Поред тога, увршћена је још само одредба о неузимању робе без плаћања, на којој су Дубровчани можда инсистирали поучени искуствима из Душановог времена. При том, пажњу привлачи околност да се као прва личност која би могла да *пожели да узме нешто од трговаца на овај начин помиње мати царства ми, госпођа царица*, па тек онда млади цар (#80:6).¹⁹⁹ С обзиром на каснији развој догађаја, ово се може узети као знак да односи у врху српске државе нису одговарали идеалној пројекцији о спремном и предузимљивом наследнику престола из докумената Душановог времена – мада већ близу двадесете године, нови цар је као некога ко испољава владарску тежњу да буде почаствован и обдарен видео пре своју мајку него себе.

На овај благи и можда само привидни наговештај слабости надовезали су се убрзо опипљивији показатељи. Недуго после Душанове смрти, његов полу-

¹⁹⁶ Маринов лик налази се у средишту дела Медини, *Дубровник Гучетића*. Видети такође Јечменица, ССА 12 (2013) 75–76.

¹⁹⁷ За место Слани Доли, где је издат #77, такође је изнета претпоставка да би се могло налазити на северној егејској обали (Мошин, *Povelja cara Dušana*, 388–389).

¹⁹⁸ Тако Михаљчић, *Крај Српског царства*, 35–36². Ипак, Јиречек, *Српски цар Урош*, 349, датира овај документ у јануар 1357, што се не може сасвим одбацити (видети *Преглед*).

¹⁹⁹ Уп. Душанове одредбе о овом питању у #48 и #74, где се владар наводи као први, односно једини, могући „прекршилац“.

брат Симеон оспорио је Урошево право на престо прогласивши себе за цара у јужним областима царства, недавно освојеним од Византије.²⁰⁰ Врло брзо, велики део тих области отргнут је испод Урошевог надзора, а сукоб је настављен и током наредних година.²⁰¹ Потресе које је створила ова прва пукотина осетили су и у Дубровчани. Њихови трговци у Светом Срђу имали су већ пре јесени 1356. неприлика због пленидби робе које је против њих предузимао Жарко, намесник у тим крајевима. Такође, изгледа да су се појавиле неке недоумице у вези са надзором над владарским трговима у Зети и Призрену. Тим поводом, јануара 1357. настао је и други Урошев документ намењен Дубровнику (#81). У њему млади цар најпре обавештава градске власти да је зетске тргове још Душан дао *матери царства ми, госпођи царици*,²⁰² а да је сада он сам дао призренски трг оближњој Душановој задужбини Светим арханђелима. После тога, цар подсећа да је Дубровчанима написао посебан документ којим гарантује слободу пословања, при чему је из излагања његове садржине јасно да мисли на #80. Најзад, поводом догађаја у Светом Срђу, Урош саопштава да ће тамо упутити једног свог властелина ради одржавања реда и позива Дубровчане да против Жарка покрену спор пред царским судом, стављајући у изглед седмоструку надокнаду.²⁰³ Исход ових мера није познат, али дугорочних последица по Жарков положај очигледно није било, јер се касније његов син такође јавља као један од обласних господара.²⁰⁴

Убрзо потом, уследила је, како се чини, прва Урошева иницијатива која се непосредно тицала односа са Дубровчанима и произвела два сачувана владарска документа. Дана 10. априла 1357. цар је на државном сабору у Скопљу издао даровницу којом су два которска властелина, Басе Биволичкић и Трипе Миха Буђе, добили у *баштину*, дакле, као наследно добро, *оток с оне стране Дубровника – Мљет* (#82). Само две недеље касније, пошто је у међувремену прешао из Скопља у Призрен, Урош је издао још једну исправу о Мљету, само овај пут на захтев трочланог дубровачког посланства (#83). Посланици су се наводно цару обрадили речима: „*Господине царе, Мљет је царства ти, а ми имамо сметње из њега*“ и означили као узрочнике тих сметњи самог цара и његову властелу. Урош је на то прописао да убудуће ни он ни његова властела неће имати посла са њима поводом Мљета, осим *Басета и Трипета*, које је представио као своју *укућну властелу и кнежеве*, замоливши дубровачку страну да им у том помаже.

²⁰⁰ Михаљчић, *Крај Српског царства*, 12–20².

²⁰¹ Дубровчани су септембра 1357. нудили посредовање између зараћених страна (*Monimenta ragusina* II, 193; Јиречек, *Српски цар Урош*, 352), док су током 1358. борбе вођене око Скадра (Михаљчић, *Крај Српског царства*, 20–22²).

²⁰² Правдајући једног свог грађанина пред оптужбама млетачких власти да је учествовао у отимању робе од некадашњег Душановог добављача Паола Квирина, Улцињани наводе да је господарица њиховог града царица-мајка (*Listine* III, бр. 510). Овај случај је изгледа такође имао везе са Жарком, јер је до инцидента дошло код Светог Срђа (*исто*, бр. 491).

²⁰³ Израз упућује на примену *Душановог законика*, где се тај вид кажњавања јавља у више чланова (*Душанов законик*, чл. 93, 102, 143, 193).

²⁰⁴ СБР, 723 (С. Ђирковић). Већ у пролеће 1357. власти у Венецији доделиле су Жарку, *великашу господина краља Рашке који влада у крајевима Зете и Дрима и тамошњег приморја*, млетачка грађанска права (AAVI, 150, бр. 164; ИЦГ II/2, 5).

Хронолошки редослед два документа логично упућује на закључак да је Урошево давање Мљета у баштину двојици Которана изазвало негодовање Дубровчана, које је онда цар покушао да умањи обећањем да њихови интереси неће бити угрожавани.²⁰⁵ Међутим, при том се губи из вида да дубровачко посланство није представљало реакцију на Урошев дар которским властелинима. Оно је припремано месецима раније, а на пут је кренуло још почетком марта,²⁰⁶ тако да је готово сигурно већ било у Србији у време када је Урош на скопском сабору издао исправу Биволичићу и Бући. Мада није немогуће да су у међувремену посланици обавили консултације са својим властима и потом предузели мере да се „неутралише“ даровање од 10. априла, чини се вероватнијим да су се дубровачке жалбе односиле на нека ранија збивања у вези са Мљетом. Наиме, стање према којем је власт на острву вршио опат манастира Свете Марије као поданик немањићких владара и суфраган дубровачких надбискупа нарушено је 1345, када се опат, суочен са побуном својих сељака, пред дубровачким надбискупом практично одрекао својих управних надлежности и тиме отворио простор за увођење дубровачке световне власти.²⁰⁷ Такав развој догађаја могао је да изазове узнемирење ситне властеле на самом острву, па и неких заинтересованих чинилаца у Србији. Вероватно је управо из тог разлога у Душановом општем уговору из 1349. Мљет изричито одређен као царска територија са којом Дубровчани не треба да имају посла (#74.1:35–37). Међутим, почетак немира у српској држави после Душанове изненадне смрти створио је повољне услове за обнову спорова. У таквој ситуацији, даровање Мљета двојици которских племића, који су као „кнежеви укућни“ настављали низ Которана на служби у владарској ризници, али су се такође уклапали у контекст многоструких дубровачко-каторских веза,²⁰⁸ лако је могло бити део већ договореног решења за дубровачке жалбе – уместо царске власти и властелина који су Дубровчанима чинили сметње, на Мљету је споразумно успостављена баштинска управа двојице и Дубровчанима и цару блиских Которана.

Овом решењу може се приговорити да је у том случају период од две недеље између настанка два унапред договорена и повезана документа необично дугачак. Ипак, и за то се може пронаћи добар разлог – док је за даровницу Биволичићу и Бући било природно да буде издата на државном сабору, издавање исправе Дубровчанима о истом питању можда је одложено за тренутак када ће одједном бити писмено забележени сви послови дубровачког посланства, које је имало још неколико задатака. Заиста, 24. и 25. априла настала су још четири царска документа, што јасно показује да се заиста радило о целовито осмишљеним и организованим фазама преговарања и записивања, као уосталом и приликом настанка три Душанова документа 20. септембра 1349.

Поред одговора на жалбе о Мљету, цар Урош је 24. априла издао и документ поводом жалби на *неправде и узнемиравања које се чине у земљи царства*

²⁰⁵ Тако и у најновијем прилогу овом питању: Михаљчић, *Мљет*, 392.

²⁰⁶ Хронологију припрема доноси Јиречек, *Српски цар Урош*, 350–351.

²⁰⁷ Dabelić, *Povijest otoka Mljeta*, 70–72, 78–83.

²⁰⁸ Бућине личне везе са Дубровником су обилато посведочене. Штавише, он је преко свог оца Миха, брата Николе Буће, наследио статус дубровачког племића (*Monumenta ragusina* II, 363; Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 165 и табла XIV).

ми Дубровчанима (#84). Практично цео суштински садржај овог документа представља детаљну разраду старе одредбе о слободи кретања и пословања и спречавању отимачине. При том, упадљиво је да се за казну поново, као у случају Жарка, одређује седмоструко плаћање, које је овога пута изричито повезано са Душановим закоником.²⁰⁹ Такође, у списку потенцијалних прекршилаца, најопширнијем у дубровачким документима српских владара, нема царице мајке, која је имала тако истакнуто место у претходним Урошевим документима о трговини. Одсуство се може тумачити њеним постепеним повлачењем из синовљеве околине – иако је присуствовала скопском сабору, она је према расположивим подацима већ тада углавном обитавала у Серу, под окриљем великог војводе Јована Угљеше, формално Урошевог намесника, а све више политички самосталног господара у тим крајевима.²¹⁰

Трећи документ који је издат 24. априла представља потврду Душановог даровања Стонског дохотка манастиру Богородице Синајске (#85). Он је такође настао на иницијативу дубровачких посланика који су у ту сврху Урошу показали *записаније и приложеније* његовог оца (#85:10–11). Дубровчанима је потврда очигледно била потребна да би се обезбедили од могућих двоструких потраживања, јер се поред одредбе о исплати дохотка *сваке године на Велики дан*, истиче и то да Дубровчани не треба да се базирају на било какве друге писане и усмене захтеве за исплатом, без обзира да ли они долазе од самог цара, његових „укућних кнезова“ или друге властеле. Документ очигледно стоји у вези са Душановом даровницом #69 чији расположиви примерци имају нејасан дипломатички статус. Међутим, уместо да помогне њеном разјашњавању, Урошева потврда само увећава збрку, јер се Душаново даровање, у све три верзије у којима је сачувано, односи на манастир у Јерусалиму, посвећен Душановим омиљеним небеским заштитницима Светим арханђелима. Штавише, управо се јерусалимски калуђери још за Душановог живота, а онда и током Урошеве владавине, помињу у дубровачким књигама приликом подизања овог дохотка.²¹¹ Претпоставка да је до помињања синајског манастира дошло грешком²¹² не делује убедљиво с обзиром на то да Урошев документ настаје мање од годину и по дана после смрти првобитног дародавца Душана, са Душановом исправом као предлошком и у присуству већег броја лица са обе стране која су морала бити упућена у појединости овог посла. Пре се може помишљати на блиске везе између манастира у Јерусалиму и Синају, али сазнања о томе своде се на један слабашан траг.²¹³

²⁰⁹ Урош доживљава *Законик* као свој: *по законуку царства ми* (#84:14–15). Уп. Душанов законик, 23.

²¹⁰ Острогорски, *Серска област*, 3–7.

²¹¹ Видети горе, стр. 62. Јерусалимски манастир наведен је као првобитни титулар Стонског дохотка и у фасификованим исправама цара Уроша и царице Маре Бранковић, које су фабриковане крајем 15. века да би се обезбедио пренос припадљивости на светогорске манастире – Живојиновић, *Светогорци*, 165, 183–184.

²¹² Јиречек, *Српски цар Урош*, 352; *Законски споменици*, 714.

²¹³ Јерусалимски калуђер Никодим, за којег је забележено да је подигао доходак 1354, могао би бити иста личност са *Никодимом, монахом са Синаја*, који је јуна 1355. подигао свој поклад – Јиречек, *Dohodak stonski*, 531, 539.

Иако издати истог дана, Урошеви документи од 24. априла 1357, нису стро-го узевши издати у истом месту. Док се за исправу о Мљету наводи да је настала у Призрену, друге две као место настанка наводе оближњи локалитет Рибник.²¹⁴ Ако се ови подаци прихвате дословно, онда се може закључити да је делатност царевих писара, започета у Призрену, током дана пренесена у Рибник, где је су-традан, 25. априла, настављена издавањем још два документа. Један од њих пред-ставља нови значајан корак у старом настојању Дубровчана да прошире и зао-круже своје копнене поседе – померање целе копнене границе на подручју око града, од села Љуте на улазу у Конавле до Курила, данас Петровог села, изнад Ри-јеке дубровачке, на врх планинског гребена који одваја приобаље од унутрашњо-сти (#86). Проширење је, наравно, приказано као Урошев дар, али реченица о до-ласку дубровачких посланика *с чаићу и с поклонима* наводи на закључак да се, као и у случају Пељешца 1333, радило о купопродаји.²¹⁵ Градске власти су одавно тежиле изласку на ову природну границу дубровачког приморја. Године 1323. чинило се да им је она надохват руке, када је Стефану Дечанском за те територије понуђено 2.000 перпера у оружју, но српски владар је тада одбио погодбу, баш као и Душан када су Дубровчани заподенули разговоре о овом питању током ње-гове посете граду 1350.²¹⁶ Сада је, међутим, земљиште добијено, заједно са гаран-цијом да Дубровчане у његовом поседовању неће ометати *ни властелин царства ми ни кефалија ни ико други ко им буде у суседству* (#86:17–18).

Свој трајни значај овај документ је доказао тиме што је у 15. веку забеле-жен у *Codex ragusinus* (#86.2). За разумевање дубровачких приоритета занимљи-во је да су, поред њега, у тај зборник ушле још две земљишне даровнице – кра-љице Јелене за винограде (#24.2) и краља Душана за Пељешац (#50.2). С друге стране, од далеко бројнијих докумената превасходно посвећених трговини, у *So-dex* је преписан само Душанов општи уговор (#74.3). Последња у низу Урошевих „рибничких“ исправа из 1357. представља управо његову потврду (#87). У одно-су на Душанов предлог, Урошев је приређен свечаније, али саме одредбе су практично дословно преписане. Једине измене у том делу састоје се у доследном избацивању помена *цареве и краљеве земље*, који више нису имали ни идејног ни практичног упоришта у уређењу Српског царства, и у премештању једног код Душана накнадно дописаног става на одговарајуће место у тексту. Очигледно, за осам година ниједна Душанова одредба није изгубила актуелност, чак ни оне ве-зане за конкретна лица и места. Суседи којима је била забрањена продаја оружја још су били исти, мада је у *Басарабиној земљи* после смрти самог Басарабе 1352, власт наследио његов син Никола Александар. Царина код Требиња такође ви-ше није постојала, али задржавање одредбе о њој одражавало је интерес Дубров-чана да се спречи њена обнова и уопште појава нових царинарница. Најзад, без обзира на два управо издата Урошева документа о Мљету, стање по том питању и даље се начелно могло подвести под Душанов став да Дубровчани *немају ника-ква посла* на острву и да оно припада српском цару.

²¹⁴ Различита мишљења о убицији и типу овог владарског боравишта разматра Јовано-вић, *Рибник*, 79–90.

²¹⁵ Тачна природа „части“ и „поклона“ овога пута остаје непозната.

²¹⁶ *Monumenta ragusina* I, 80; II, 112. Уп. Foretić, *Ugovor*, 107–109.

Упркос свему, у Урошевим документима из априла 1357. ипак се могу уочити наговештаји промена. Они се углавном тичу српске државе – околност да су се Дубровчани жалили на српску властелу у вези са поступањем према њиховим трговцима и са Мљетом, као и да су страховали да би управо са те стране могла да дођу угрожавања новодобијених поседа или неоправдани захтеви за исплату доходака, може се у светлости каснијих збивања посматрати као знак слабљења немањићке централне власти. Са дубровачке стране, као крупна разлика између Душановог општег уговора и Урошеве потврде намеће се потпуно одсуство млетачког чиниоца из овог другог. Наравно, Дубровчани су имали дугу историју самосталног споразумевања са српским владарима, па је непосредно укључивање Венеције у обнову већ постојећег уговора могло деловати излишно. Међутим, у овом случају не може се искључити утицај тренутних прилика, које су биле врло особене. У текућем оружаном сукобу против старе поморске супарнице, Ђенове, којој се придружила и традиционална копнена супарница, Угарска, Венеција је трпела неуспехе. Поред тога, почетком 1355. само средиште Републике потресао је покушај дужда Марина Фалијера да збаци владајућу градску олигархију, који се завршио његовим погубљењем. Све то довело је до слома млетачких позиција на источној јадранској обали и таласа прелазака тамошњих градских самоуправа под угарску власт. Најзад, тим путем је кренуо и Дубровник, који се маја 1358. уговором у Вишеграду потчинио угарском краљу.²¹⁷

Промена се нужно одразила на односе између града и српске државе, која је са Угарском била у отвореном непријатељству. Мада су Дубровчани током преговора на угарском двору успели да убеди краља у значај и посебност својих веза са Србијом, до те мере да им је Вишеградски уговор допуштао да тргују у Србији чак и када угарски краљ ратује против ње, на српској страни је убрзо по nestало разумевања за ове финесе. Као главни подстрекач и вршилац притиска на Дубровник јавља се Војислав Војиновић, господар најзападнијих крајева српске државе, од Рудника до дубровачке околине.²¹⁸ Представљајући се као хумски кнез, он је не само оспорио најновија дубровачка територијална проширења, него и истакао право на Пељешац, а показивао је и занимање за збивања на Мљету. У лето 1359. коначно се латио оружја, почевши да пустоши дубровачку околину и хвата дубровачке трговце, што је убрзо приморало Дубровчане да се од напада избеаве високим откупом. Учешће самог цара Уроша у овом сукобу није јасно видљиво, мада је Војислав тврдио да за своје поступке има његово овлашћење. Такође, Дубровчани су као нападе поданика српског цара представљали и подухвате које су против њихових лађа предузимали гусари из зетског приморског града Будве, иако су на Будване у то време можда већ много више утицали Балшићи, властеоска породица која је тада почела да изграђује своје обласно господство у Зети. Урош се непосредно јавља само јануара 1360, када је заједно с мајком испо-

²¹⁷ За приказ ових збивања са нагласком на дубровачки случај и упутима на старију литературу видети: Römer, *Višegradski ugovor*, 52–116.

²¹⁸ Његово порекло, почетке и успон приказује Михаљчић, *Крај Српског царства*, 39–45². О његовом утицају речито сведочи то што му цар Урош већ 1358. године уступа Светодмитарски доходак (*Monumenta ragusina* II, 264).

ставио захтев за исплатом неког поклада остављеног код Марина Гучетића, на шта су Дубровчани узвратили показивањем разрешнице коју је Гучетићу издао Душан (#79).²¹⁹

Пошто су исплатом 4.000 перпера Војиславу „купили“ примирје, Дубровчани су искористили Урошеву женидбу кћерком Александра Басараба као повод да упуте посланство на царев двор и добију од њега нова писана јемства међусобних односа. Документ који је из тога настао крајем септембра 1360. године на *Сјеници* (#88) одређује као предмет дубровачких притужби *работе градске и законе и царине, које су сада настале, а нису постојале у родитеља царства ми*. Тим поводом, Урош је потврдио трговцима слободу и безбедност кретања било да иду на *Зету на Балшиће* или на *државу кнеза Војислава*, као и слободу кретања и пословања у *кући царства ми и градовима и по трговима и по земљи царства ми*. Поред тога, трговци су ослобођени плаћања царина које нису постојале у Душаново време, док је ономе ко би такве царине покушао да наплати запређено строгом и високом казном.

Упркос очигледној тежњи да прикаже цара као ауторитативног заштитника старих дубровачких трговачких повластица, овај текст већ издвојеним помињањем области Балшића и кнеза Војислава, али и у нешто шири контекст уклопљених царских градова, представља упечатљив одраз слабљења владарске власти само неколико година након почетка Урошеве владавине.²²⁰ Уосталом, царев документ се није позабавио кључним питањима међусобних односа у том тренутку – положајем Дубровника у склопу српско-угарских односа и захтевима за територијама и дохоцима које је постављао Војислав. Напетости у односима између града и кнеза убрзо су поново почеле да расту, да би у лето 1361. оружани сукоб избио пуном силином. Овога пута, уз Војислава је стао и Котор, што можда треба повезати са одлуком дубровачких власти о припајању острва Мљета.²²¹ Штавише, дошло је до затварања дубровачких поданика на територијама под царевом непосредном управом, због чега су Дубровчани, осим Которана, заробили и неке призренске трговце. Ипак, Балшићи су заузели пријатељски став према Дубровнику, као и Будва, која се отворено сукобила с Котором.

Иако је рат вођен са доста жестине, убрзо су упоредо са борбама почели да теку мировни преговори.²²² Ангажовани су многи посредници, док су у Урошевом најближем окружењу Дубровчани пронашли утицајну помирљиву струју коју су предводили царица-мајка и брат Јована Угљеше, Вукашин. Ситуација је услед тога била крајње нејасна – када се почетком лета 1362. сам цар појавио у ширем залеђу Дубровника, на градским поседима се очекивао напад. Испоставило се, међутим, да је жеља за измирењем коначно сазрела. После уводних додира, Дубровчани су пристали да пошаљу преговараче на српски двор чим добију одговарајуће гаранције безбедности од цара, али и посебно од Војислава.

²¹⁹ Јиречек, *Српски цар Урош*, 353–357; Михаљчић, *Крај Српског царства*, 45–53².

²²⁰ Уп. донекле опречне оцене у: Јиречек, *Српски цар Урош*, 357, и Михаљчић, *Крај Српског царства*, 48–50².

²²¹ *Monumenta ragusina* III, 92.

²²² Ток војних и дипломатских маневара прате Јиречек, *Српски цар Урош*, 358–363, и Михаљчић, *Крај Српског царства*, 53–66².

Документи који су стигли у Дубровник најкасније 16. јула, уједно су представљали јемство безбедности за дубровачке посланике и јемство озбиљне воље да се дође до споразума. Урошев примерак уобличен је као царева заклетвена изјава (#89) којом се поред безбедности посланика у доласку и повратку најављује царева намера да поново прими Дубровчане за своје *верне и срдачне* и да им писмено потврди спорно земљиште и све оно што су му у претходним додирима поручили *о законима и вашим трговцима и свему другом*. Исто је Дубровчанима саопштио и кнез Војислав (#216), позивајући се при том на садржај царевог документа који је очигледно настао први. Међутим, праву слику односа између цара и његовог у овом тренутку вероватно најмоћнијег поданика пружају завршне реченице Војислављевог текста, у којима кнез практично јемчи да ће цар извршити све што је Дубровчанима написао.

Коначни уговор издат је 22. августа 1362. у Оногошту, данашњем Никшићу (#90). Урош у том тексту настоји да се прикаже као измиритељ који стоји између и изнад сукобљених страна. Његово сопствено учешће у сукобима одражава увиђени исказ да су се Дубровчани *поплашили од царства ми и свадрили се са братом царства ми кнезом Војиславом и с градом царства ми Котором*. Ипак, у одредби о опраштању међусобно учињених штета, поред кнеза Војислава и *градова царства ми*, помиње се и само *царство ми*, док се код ослобађања заробљеника говори о заточеним Дубровчанима *у целој земљи царства ми и код властеле царства ми*. Дубровачкој страни је утврђена обавеза да врати *баштине которске у Дубровнику*, ослободи заробљене Которане и обнови имовинска права *сваком човеку царства ми*. Одредбе намењене уређивању међусобних односа на дужи рок су знатно бројније. Најпре се наилази на оне општег карактера – потврду свих ранијих повластица, посебно оних које су издали сам Урош и његов отац, као и слободу кретања за трговце. Стара одредба о суђењу пред владарем актуализована је тиме што се оно истиче као пожељна алтернатива ратовању *са било којим властелином* или са Котором, док се у случају да до рата свеједно дође одређује Душанов шестомесечни рок за безбедно повлачење трговаца. Потврђено је право Дубровчана на *земљу жрновничку*, то јест, поседе дароване 1357, али и њихова обавеза плаћања *старих и законитих* доходака. Најзад, поново је најнејаснија одредба о Мљету, која предвиђа да у питањима везаним за тамошњи *доходак царства ми и за опата* треба да важи оно што је цар записао и *стари закон*, мада у сачуваним Урошевим, па и Душановим, одредбама о Мљету нема речи ни о опату ни о некаквом владарском дохотку.²²³

Без обзира на Урошев владарски наступ у споразуму из Оногошта, документарни епilog овог догађаја опет је дао кнез Војислав. Он се и овог пута непосредно обратио дубровачким властима (#217), обавештавајући их да су њихови посланици постигли споразум *са господином царем и са мнош*, да се на тај споразум лично заклео и да ће упутити своје људе да приме одговарајућу заклетву од Дубровчана. У тексту који не оставља нимало недоумица у погледу Војислављевог статуса главне зарађене стране у једном међународном сукобу, најупечатљиви-

²²³ Приликом преузимања Мљета 1361, Дубровчани су огласили да присвајају и *сва словенска права*. Уговором из 1362. српски цар је очигледно задржао одређена права на острву, о чему има и познијих података (Михаљчић, *Мљет*, 394–395).

вији је ипак завршни део, где кнез саопштава да се договорио са дубровачким посланицима да им изда у закуп солски кумерак по цени од 900 перпера за годину. Дакле, можда и дословно пре него што се мастило на мировном уговору осушило, две стране су се враћале узајамним пословним везама које су им доносиле толико користи, симболишући на тај начин суштину односа између Србије и Дубровника током готово два века немањићке владавине.

Околност да последњи редови у Оногошту крајем августа 1362. нису написани у име немањићког владара, као и то што су последња два сачувана немањићка документа Дубровнику морала да буду поткрепљена документима једног њиховог поданика, може се узети као прикладна најава раздобља које ће уследити. Кнез Војислав није више у њему имао запажену улогу – умро је већ 1363. Међутим, ускоро је његово место заузео његов синовац Никола Алтомановић, док су Балшићи наставили да изграђују своје господство у Зети. Иза тог првог појаса са којим је Дубровник био у најближем додиру уздизали су се други појединци и породице чија је имена дубровачка средина такође постепено упознавала.²²⁴ Међу њима, тек као фигура у њиховим често међусобно супротстављеним плановима, остао је последњи немањићки владар, цар Урош. Године 1362. прекида се низ његових сачуваних докумената у дубровачким збиркама, а после 1366. више их нема уопште. Ипак, у дубровачким књигама могу се још пратити вести о појединим до данас несачуваним Урошевим исправама. Оне се углавном тичу подизања Светодмитарског дохотка који су Дубровчани исплаћивали Душановом сину упркос покушајима других чинилаца да се домогну тог извора прихода.²²⁵ Ова дубровачка доследност у испуњавању давнашње обавезе према владарима из куће Немањића у време када су последњег њеног изданка напустили и његови сопствени поданици, може се схватити и као последње, сасвим заслужено одавање почести тој династији. Одржавајући током скоро два века висок степен стабилности и јединства на широком простору у дубровачком залеђу, Немањићи су уједно поставили темеље успону самог Дубровника.²²⁶ Том закључку не противрече ни чести сукоби и кризе у међусобним односима. Напротив, може се рећи да су чак и те епизоде имале одређени позитиван утицај на њихов развој, упућујући на изналажење начина за превазилажење проблема. Главна ризница тих решења постали су управо документи које су немањићки владари издавали граду и појединим грађанима. Након што је немањићка лоза сишла са историјске позорнице управо ти документи, заједно са угледом који су њихови творци уживали међу потомством, представљали су за Дубровник најбољу залогу да ће успети да опстане у надоласећој неизвесности.

²²⁴ Тако се у вези са преговорима из лета 1362. у дубровачким записницима помиње будући српски кнез Лазар (*Monumenta ragusina* III, 212).

²²⁵ Јиречек, *Српски цар Урош*, 366–378.

²²⁶ Општа запажања о дубинској повезаности Дубровника и државе Немањића износи Ђирковић, *Дубровник и залеђе*, 47–55.

2. ДИПЛОМАТИЧКА СВОЈСТВА

Претходни историјски осврт показао је да документи немањићких владара у дубровачким збиркама могу да послуже као окосница повезане и заокружене слике немањићко-дубровачких односа у пуној њиховој сложености током целог раздобља од краја 12. до друге половине 14. века. Ипак, у тој слици местимично се појављују празнине и недоречености. Оне су последица околности да је и сама грађа у значајној мери непотпуна. Већ у текстовима сачуваних докумената и пропратних белешки које су уз њих оставили дубровачки писари може се евидентирати још петнаестак у међувремену изгубљених јединица.¹ Поред тога, само у преосталим деловима серије записника градских већа, који уз велике празнине обухватају последњих седамдесетак година немањићке владавине, помиње се око 25 владарских докумената, као и још десетак исправа других чинилаца са простора немањићке државе. Разлика између броја сачуваних и пропалих јединица посебно је упечатљива код владарских налога за исплату годишњег трибута од 2.000 перпера – пошто је трибут уведен 1268, до краја немањићког раздобља вероватно је настало око стотину докумената те врсте, али сачувано је само пет.² Најзад, празнине се могу наслутити, па и прилично поуздано утврдити, међу документима од највећег значаја – онима који су бележили међусобне споразуме. На те празнине указују текстови сачуваних уговора,³ непосредни помени у другим изворима,⁴ вести о споразумима за које се може претпоставити да су били посебно писмено забележени,⁵ или сама околност да за поједине ратне сукобе нису сачуване никакве исправе о склапању мира.⁶

Ако су ова ограничења видљива већ у историјској контекстуализацији докумената, која за њихово превазилажење може да користи и податке из других извора, онда треба очекивати њихово још оштрије испољавање када се пажња усмери на стварање повезане и заокружене слике о дипломатичким својствима

¹ Видети рубрику *Поменути документи* у описима у *Прегледу*.

² Правило да се доходак издаје само на основу писаног налога помињу сами Дубровчани у појединим спорним ситуацијама: *Monumenta ragusina* I, 245–246; III, 297. Видети и под #62. Исто правило важило је од 1333. за Стонски доходак (уп. #85:16).

³ На пример, #7.2 помиње одредбу о помоћи Дубровчана српским владарима на мору која се приписује Немањи и Стефану Немањићу, али је нема у њиховим сачуваним уговорним исправама. Такође, у #19 краљ Драгутин помиње сопствени претходни споразум са Дубровчанима чији је рок истекао.

⁴ Најупечатљивији такав пример су подаци Јунија Рестића о повластицама краља Уроша издатим 1268. године (видети стр. 36).

⁵ Међу такве спадају споразуми о ратним одштетама или откупима из 1254, 1302. и 1328. (видети стр. 36, 42, 50).

⁶ Поред сукоба из 1327–1328, ту спадају и ратови из 1275. и 1317–1318. године (видети стр. 36, 43).

исправа и њиховом начину настанка. Посматрани из тог угла, сами квантитативни показатељи делују онеспкојавајуће. Бројка од 90 јединица распоређена на временски распон од 1186. до 1362. године даје у просеку тек отприлике један документ на сваке две године. При том, за раздобље до краја 13. века тај однос износи само један документ на сваких пет година. Тек током 14. века, број јединица прелази степен учесталости од једне годишње, мада и у том добу има примера дужих низова година без сачуване грађе.

Ипак, наведени недостаци могу се надоместити или ублажити одређеним квалитетима које овај документарни корпус поседује. Пре свега, у контексту сачуваног документарног наслеђа немањићких владара оно што објективно делује као малобројност представља у ствари право обиље – такав какав јесте, дубровачки корпус обухвата око 40% укупне немањићке продукције која је данас доступна истраживачима. Такође, око 60% јединица сачуваних у Дубровнику чине сигурни или врло вероватни оригинали, док су остали махом несумњиво аутентични преписи врло блиски времену настанка изворника. Најзад, пошто је у огромној већини настала у оквиру односа државе Немањића са Дубровником, који су се одликовали дуготрајним и стабилним присуством одређених образаца међусобних додира, ова документарна продукција била је природно усмерена на развијање типских решења. Сваки појединачни случај имао је, наравно, своје особености, али ако се пажљивије осмотре формална својства сачуваних исправа и питања којима се оне баве, није тешко уочити постојање одређених наменских типова.

Према том критеријуму могуће је издвојити три типа дипломатичких јединица. Својим значајем у историјском контексту истичу се уговори – документи намењени бележењу споразума којима су уређивани међусобни односи немањићких владара и дубровачких власти као политичких чинилаца. Њима су према општој намени блиске исправе издаване појединцима, као потврде за различите правне радње које су вршене у склопу односа тих појединаца са немањићким владарима. Трећу групу чине нотификациони документи, чија се првенствена намена састоји у преношењу забележеног текстуалног садржаја одређеном примаоцу. Сваки од ова три типа заступљен је већим бројем јединица које су распоређене тако да захватају широке временске распоне, што пружа наду да се може доћи и до одређених сазнања о развоју појединих типова, а не само до статичне слике њихових својстава. При том, посебан значај овом истраживању даје околност да се ради о типовима који су у немањићким документима ван дубровачког корпуса врло слабо заступљени. С друге стране, најраспрострањенији тип у „вандубровачком“ корпусу – владарска даровница црквеној установи – такође је присутан у Дубровнику у виду три веома занимљива примера.⁷ На крају, на основу слике о сваком појединачном типу, а посебно захваљујући високом уделу оригиналних исправа, дубровачки фонд може да пружи посебно значајан допринос бољем упознавању начина на који су документи немањићких владара настајали, то јест, делатности њихове канцеларије.

⁷ За списак обухваћених докумената са назнаком типолошке припадности видети *Прилог 1*.

2.1. УГОВОРНИ ДОКУМЕНТИ

Бројчано и хронолошки најраспрострањенији тип у документарној грађи немањићких владара сачуваној у дубровачким збиркама чине исправе посвећене бележењу споразума између тих владара и градских власти. У његове оквире може се сврстати укупно 41 јединица, међу којима су и најранија и најпознија исправа у целом корпусу. Поред тога, овај тип се одликује изузетно високим уделом оригинала – за чак 35 јединица може се, углавном са потпуном поузданошћу, тврдити да су сачуване у том облику. Још два оригинала позната су на основу раних издања са, нажалост, штурим описима (#13.1, #49), с тим што је за један од њих сачуван препис (#13.2). Искључиво у препису сачувана су само три рана документа (#3, #10, #12), док је #50 особен утолико што је његова верзија на латинском језику сачувана у оригиналу (#50.1), а српска у више преписаних примерака (#50.2–5). То значи да је код овог документарног типа бар од друге половине 13. века могуће поуздано праћење не само унутрашњих, текстуалних својстава, него и спољних обележја. Ово утолико пре што су у односу на целину фонда уговорни документи прилично равномерно хронолошки распоређени, са 20 јединица насталих до краја 13. века и 21 јединицом која потиче из 14. века. При том, додуше, у оба раздобља постоји по један дужи низ година из којих није сачувана ниједна исправа – од 1190. до око 1215. и од 1302. до 1321.

Први сачувани уговорни документи бележе споразуме које су са Дубровчанима склопили велики жупан Стефан Немања и његова браћа Страцимир и Мирослав 1186 (#1), односно сам Мирослав 1190. године (#2). Они одмах скрећу пажњу на још једно могуће ограничење у употреби исправа овог типа као одраза документарне продукције немањићких владара и властодржаца. Иако су настали као израз усаглашене воље две стране, њихов непосредни творац је готово искључиво дубровачка страна, оличена у тадашњем градском нотару, ђакону Марину.⁸ Он је исправе срочио на латинском језику, следећи општи образац латинских нотарских исправа свог времена и поднебља, који је подразумевао почетак инвокацијом и датумском белешком.⁹ Потом, у оба случаја следи опис околности настанка споразума (експозиција) и навођење његових одредби (диспозиција), с тим што су у #1 обе ове целине дате у објективној форми, док у #2 диспозиција поприма форму субјективне изјаве дубровачких власти, која је, као управни говор, опет уклопљена у општи објективни оквир. Такође, док се у #1 Маринов текст завршава субјективном заклетвеном изјавом Дубровчана, у #2 после такве изјаве и њој придруженог списка грађана-клетвеника додата су још два дипломатичка састојка. Први је белешка о записивању (конскрипција), у којој Марин

⁸ Основни подаци о дубровачким писарима за које је запажено да су учествовали у изради појединих примерака докумената немањићких владара дати су у *Прилогу 3*.

⁹ Формуларом ових јединица у контексту нотарских исправа тог доба бавио се Кос, *Дубровачко-српски уговори*, 4–7. Међу упоредне примере нотарских исправа убрајају се и овде придодати документи кнегиње Десиславе (#201), који је такође написао ђакон Марин, и Грдомана Шуметића (#204), чији је састављач дубровачки нотар Паскал, па и исправа старца Давида (#208), настала од руке латинског нотара у палестинској луци Акри.

себе наводи као писца документа по налогу присутних представника власти. Њихово помињање, које се среће и у #1, али у оквиру експозиције и без Мариновог имена, у ствари замењује за нотарске исправе овог времена уобичајено набрајање сведока, издвајајући на тај начин #1 и #2 као исправе јавних власти.¹⁰ Други је пак заклетвена изјава самог српског уговарача, кнеза Мирослава, коју је дубровачки нотар исписао предвиђајући да ће кнез испод ње поставити одговарајуће обележје своје сагласности.

Та обележја сагласности представљају, колико се може утврдити, једини дипломатички допринос српске стране овим документима. У оба случаја, она имају облик потписа. При том су на #1 потписи формулисани као кратке заклетвене изјаве Стефана Немање и Мирослава, док је на #2, где је ђакон Марин већ написао такву изјаву у Мирослављево име, потпис сведен на речи *крст кнеза Мирослава* уписане међу краковима нацртаног крста. Овај други вид потписивања, који налази паралеле у тадашњој византијској пракси,¹¹ среће се и на Немањиним оснивачком документу за манастир Хиландар, док у исправи Стефана Немањића за исти манастир потпис садржи помен крста.¹² Поред самих формула, као обележје српске дипломатичке праксе посведочено у прва два уговорна документа са Дубровником, могу се издвојити и положаји потписа, који су у оба случаја стављени на место где се текст завршава, што је требало да спречи неовлашћене додатке. Овај поступак такође је својствен византијској средини, где се јавља као једно од сталних обележја царских исправа.¹³

Низ сачуваних уговорних документа наставља се тек око 1215, уговором великог жупана Стефана Немањића (#3). У облику у којем је сачувана, и ова јединица потиче од дубровачког нотара – свештеника Паскала. Међутим, с обзиром на то да је Паскал ступио на дужност више од деценију након настанка документа, извесно је да се ради о препису. Тачније, у питању су два преписа, од којих је један поново на латинском (#3.2), али је други, који носи и висећи воштани печат, написан на српском (#3.1).¹⁴ Печат је, нажалост, већ у време првих истраживача био у стању које онемогућава да се поуздано утврди његова припадност. Ипак, већ само његово присуство на српској верзији сведочи да је она сматрана примарном, што се опет, с обзиром на то да су дубровачки производи #1 и #2 писани на латинском, може узети као показатељ да оригинал вероватно није настао у Дубровнику него у српској средини. Том утиску доприноси и околност да текст одмах после инвокације прелази у субјективни тон заклетвене изјаве. Она почиње интитулацијом на коју се надовезују глагол заклињања са инскрипцијом и развијеном заклетвеном формулом – *ја вели жупан Стефан ... кунем се кнезу дубровачком ... у Бога и свету Богородицу*, итд. Након тога, као садр-

¹⁰ Поређења ради, сва три преостала овде садржана нотарска акта (#201, #205, #208) наводе сведоке.

¹¹ Кос, *Дубровачко-српски уговори*, 7–9.

¹² Зборник, бр. 9, 12. Уп. слике у: Мошин, *Палеографски албум*, сл. 16; Ђ. Трифуновић и др., *Хиландарска оснивачка повеља*, 53, 60.

¹³ Dölger – Karayannopoulos, *Byzantinische Urkundenlehre*, 123; Oikonomidès, *Chancellerie*, 183.

¹⁴ Паскал је деловао првенствено као латински писар, али је за општинске потребе писао и ћириличне текстове – Vrana, *Najstarije dubrovačke ćirilске исправе*, 311–334.

жина заклетве, саопштене су одредбе на чије се поштовање Стефан обавезује, док на крају долази „аутосанкција“, којом издавач (ауктор) призива на самог себе одговарајућу казну у случају да прекрши дату реч.

Међу сачуваним уговорним документима српских властодржаца овај заклетвени образац јавља се током наредних пола века још седам пута: у уговори-ма које су закључили краљ Владислав и краљ Урош на почетку својих владавина (#7, #10), у Урошевом уговору из 1254 (#14), у исправи његове супруге Јелене из око 1267 (#16), као и у сва три уговорна документа потомака кнеза Мирослава – кнеза Андреја (#5, #11) и његовог сина жупана Радослава (#13). При том, за сва три примерка главних владара немањићке државе, као и за примерак жупана Радослава, сачуване су одговарајуће узвратне заклетвене изјаве дубровачких власти које су заједно са изјавом српске стране чиниле јединствену документарну целину.¹⁵

Избор унутрашњих својстава исправа овог типа које је издала српска страна показује се као врло постојан. Практично све оне садрже блок: интитулација + глагол заклињања са инскрипцијом + заклетвена формула + диспозиција + аутосанкција.¹⁶ Испред њега, готово увек долази инвокација,¹⁷ а у једном случају (#13) и датум. Датумске белешке се још три пута јављају у завршном делу (есхатоколу), који иначе с временом постаје све разноврснији. Најпре се, почев од Владислављевог документа, наилази на потпис, који се потом среће и код Уроша (#14) и код Јелене, али и у другој исправи Андреја Мирославића.¹⁸ Од првог уговора краља Уроша (#10), наилази се и на помене лица која су присуствовала закључењу споразума. Ове помене, који се срећу и у #14 и #16, не треба мешати са списковима властеле-клетвеника, какви се срећу у последње две јединице Мирославића, као и у узвратним документима дубровачке стране за жупана Радослава, али и за Немањиће (#7.3, #10.4). Најзад, по једном се јављају апрекација, која стоји на крају Радослављеве исправе, иза аутосанкције, и короборација, која налази своје место у документу краљице Јелене, можда услед његовог особеног, „поверљивог“ садржаја.¹⁹

Осим што чине већину међу сачуваним уговорним документима из прва три немањићка нараштаја, уговори у облику једностране или обостране заклетвене изјаве очигледно су сматрани првим избором за споразуме од општијег значаја, који су закључивани на почетку нове владавине, приликом склапања мира и савеза или поводом осетљивих закулисних додира. Ипак, из истог раздобља, од немањићких врховних владара сачувана су три уговорна документа знатно другачије форме. Први такав пример нуди исправа краља Радослава, издата након његовог бекства пред братом Владиславом (#6). Иако су му Дубровчани пружили

¹⁵ Расположиви примерци ових дубровачких изјава такође су увршћени у *Преглед*, уз одговарајуће исправе српских владара (#7.2 и #7.3, #10.4, #13.3, #14.4).

¹⁶ Једини изузетак представља изостанак аутосанкције у документу краљице Јелене (#16).

¹⁷ Изузетак је поново #16.

¹⁸ Изостанак потписа у првом Урошевом документу може се објаснити тиме да се ради о препису. Изостанак код Радослава вероватно је повезан са његовим нејасним и, бар у формалном смислу, скромним властодржачким рангом.

¹⁹ Шематски приказ састава и структуре уговора-заклетви дат је у *Прилогу 2.1*.

уточиште, Радослав им не даје заклетву. После интитулације, којом наглашено истиче сопствено владарско порекло, и експозиције којом хвали Дубровчане јер су му *правоверно послужили*, он једноставно каже: *ово им учиних и утврдох*. Штавише, након што је изложио садржај свог *утврђења* (#6:19), свгнути краљ прописује одговарајуће световне казне за оне који би га прекршили за његовог живота, као и духовне казне за кршења која би починили његови наследници, али без икакве аутосанкције. На самом крају, најављује свој потпис, који и стоји на крају текста, исписан грчким језиком и писмом.

Очигледно, упркос свом тренутном положају, Радослав се у свом документу поставио према Дубровчанима као хијерархијски надређени чинилац, владар који даје награду за верну службу. Нема сумње да му је подстицај за то пружало његово угледање на византијске узор, чији велики утицај на овог владара налази један од својих најупечатљивијих одраза управо у његовом грчком потпису на овој исправи.²⁰ Наиме, полазећи од схватања да представљају највишу земаљску власт, византијски цареви су обичавали да као хијерархијски надређени наступају не само према својим стварним поданицима, него и према спољним чиниоцима са којима су долазили у додир. Отуд су византијски међународни споразуми све до друге половине 13. века редовно попримали облик царевог даровног документа, чак и ако се радило о изнуђеном решењу на које се пристало под притиском друге стране.²¹ Немањићи владари, нарочито у овом раздобљу, свакако нису могли да се на такав начин постављају према већини својих суседа, али Радослав је очигледно осећао да то може да учини према маленом, немањићким територијама окруженом Дубровнику, чак и као прогнаник тек намерава да се упусти у борбу за повратак на власт.

Најстарији син Стефана Првовенчаног није био усамљен у оваквим схватањима. У неком тренутку након што је преузео власт и склопио са Дубровником споразум који је забележен у облику обостраних заклетвених изјава, његов брат Владислав такође је издао Дубровчанима један уговорни документ даровног облика. Реч је о исправи која ослобађа Дубровчане од обавезе плаћања могориша за поседе у Жрновници (#8). Њен текст је неупоредиво краћи и дипломатички сведенији од Радослављевог – после развијене интитулације и инскрипције, одмах наступа диспозиција, а за њом још само кратка духовна санкција општег усмерења и потпис развијеног типа. Међутим, оно што даје особеност овом документу је употреба на месту главног диспозитивног глагола израза *дајем своју милост*. У овом контексту, појам „милост“ означава чин којим владар исказује своју наклоност према верном подложнику.²² Владислављева даровница Дубровчанима представља један од три примера његове употребе у сачуваним исправама овог владара, који су уједно најранији примери његовог присуства у српским владарским документима уопште. Порекло израза вероватно треба тражити у

²⁰ Уп. Максимовић, *Византинизми*, 139–147. Видети такође Ферјанчић, *Србија и византијски свет*, 132–134.

²¹ Острогорски, *Византијски цар*, 273.

²² Употребу појма у овом значењу коначно је разјаснио Благојевић, *Државна управа*, 59–97. Кључне резултате исти аутор је сажето саопштио у *ЛССВ*, 406–407.

утицајима који су, нарочито после узимања краљевске титуле, продирали у немањихку средину из терминологије владарско-поданичких односа у западноевропским краљевинама, где је латинска реч истог основног значења (*gratia*) коришћена у истом ужем смислу.²³

Ипак, док се за Радослава услед одсуства других докумената може тврдити да је даровни облик његовог уговора са дубровачким властима представљао одраз схватања о начелној хијерахијској узвишености у односу на дубровачку општину, код Владислава постајање једне заклетвене и једне даровне исправе указује на могућност да је облик уговорног документа одређиван од случаја до случаја. Штавише, може се основано претпоставити да је одређивање вршено према предмету дотичног споразума – када се радило о општем уређивању међусобних односа, примењен је заклетвени образац, али када је требало ослободити земљопоседе од дажбина, српски владар је сматрао да може да се постави према Дубровнику као према подложнику који од њега држи земљу и да тај чин представи као своју милост.²⁴

Присуство два модела уочава се и код краља Уроша, од којег је, поред уговора из 1243. и 1254, срочених у облику заклетве, сачувана још и уговорна исправа из 1252, чији се облик може сматрати даровним (#12). Хијерархијска разлика између ауктора и примаоца (дестинатара) истакнута је већ тиме што текст уопште не садржи интитулацију, већ је ауктор представљен искључиво владарском заменицом *краљевство ми*. Овде се ради о очигледној имитацији дипломатичке праксе византијских царева, који су од 12. века такође престали да користе интитулацију у својим документима, користећи за себе само израз *ἡ βασιλεία μου*.²⁵ Штавише, већ у првој реченици Урошева исправа обележена је као његово *повеленије* намењено кнезу, властели и општини дубровачкој. Овај појам, који означава наредбу, такође има свој еквивалент у византијској пракси, у појму *πρόσταυμα*, којим су обележавани царски документи налогодавног карактера. Заиста, без икаквих додатака као што је помен верне службе, текст прелази на излагање садржаја владареве воље да би на крају закључио: *и ово моје повеленије да им буде утврђење* (#12:17–18). Ова последња реченица у спрези са самим одредбама, открива шта је то у ствари Урош Дубровчанима дао – то није коначни споразум, попут оних из 1243. и 1254, који су забележени у облику узајамних заклетви, него одлука српског владара о томе како ће се са Дубровчанима поступати до окончања текућег преговорачког процеса.²⁶ За Дубровчане то је било „утврђење“ или јемство, за владареве поданике који ће долазити у додир са Дубровчанима, налог, а за све заједно израз узвишене владарске воље.

На основу сачуване грађе, може се, дакле, закључити да је до друге половине 13. века у писменом саобраћају српских владара према Дубровнику уобичајени образац уговорног документа била заклетвена изјава. Такав њен статус

²³ Уп. Порчић, *О употреби појма милост*, 69–70.

²⁴ Порчић, *О употреби појма милост*, 63–64.

²⁵ Dölger – Karayannopoulos, *Byzantinische Urkundenlehre*, 34, 56. Можда не случајно, међу сачуваним исправама немањихких владара ова позајмица из Византије најпре се среће код краља Радослава (#6).

²⁶ Видети горе, стр. 32.

потврђен је до 1254. код Немањиних наследника на српском престолу, као и код наследника његовог брата Мирослава на положају хумског кнеза, а исти образац примењује и супруга врховног владара, краљица Јелена, у свом документу из око 1267. С друге стране, у исто време у продукцији врховних владара срећу се примери уговорних исправа који одредбе споразума представљају као благонаклони дар узвишеног ауктора (#6, #8) или једноставно као израз његове суверене воље која ће бити извршена (#12). Ови примери везују се за документе који нису тежили целовитом уређивању међусобних односа, већ су настајали ужим поводом и/или у нарочитим околностима. Паралелно постојање та два обрасца сведочи о истовременом присуству два начина на које су немањићи владари доживљавали Дубровник – као одвојен међународни чинилац и као део сложеног сплета политичких, друштвених и економских веза на ширем простору југоисточне јадранске обале и њеног залеђа у оквиру којег је немањићи владар представљао највиши ауторитет.

Оба ова гледишта имала су оправдање у многоструким и живим српско-дубровачким односима. Ипак, током друге половине владавине краља Уроша у тим односима дошло је до промена које су снажније нагласиле међусобну повезаност и ауторитет немањиће стране. На тај начин, створени су услови да обрасци који одражавају те аспекте добију ширу примену. Прво, али веома упечатљиво сведочанство заокрета у том правцу пружају три сачувана уговорна документа Урошевог наследника Драгутина (#17–#19). Њихова радња увек се исказује у даровном облику уз употребу појма милост на месту главног диспозитивног глагола – *створи милост* (#17), *даје милост* (#18), односно *чини милост* (#19). Утиску хијерархијске узвишености ауктора доприноси и одсуство из текстова било какве друге интитулације осим владарске заменице *краљевство ми*, па се идентитет издавача открива тек у потписима. Најзад, сама форма текстова прилагођена је објављивању суверене владареве воље. Тако #17 и #18 почињу општим промулгацијама које ту вољу обзнањују *свима*, односно *свакоме*, а #19 опширном и прецизном адресом на разне чиниоце дубровачке власти и носиоце политичког субјективитета – кнеза, судије, већнике, властелу и општину.

После #19, решење са прецизним адресовањем уговорне исправе више није поновљено. С друге стране, обликовање уговорног текста као опште обзнане којом српски владар даје милост Дубровчанима постало је уобичајен начин писаног бележења међусобних споразума. Од 25 сачуваних немањићких уговорних докумената из времена након доласка на власт краља Милутина, њих 17 показује сва кључна својства овог обрасца. Сви они почињу општом промулгацијом, користе израз *милост* као главни диспозитивни глагол, сведе интитулацију на владарску заменицу и завршавају потписом. На ову окосницу се веома често додају подаци о датуму, а у већини случајева наилази се и на експозиције и световне санкције. Поред тога, око половине тих јединица имају короборацију и конскрипцију, док се сасвим ретко јављају духовна санкција, помени сведока и још једна, завршна, промулгација.²⁷

²⁷ Световна санкција и есхатоколска промулгација јављају се већ у Драгутиновом #17. Шематски приказ структуре овог типа уговора дат је у *Прилогу 2.2*.

Треба, међутим, истаћи да ни већина од осам јединица које на први поглед остају ван овог обрасца у ствари не стоје далеко од њега. Тако се код #29 и #84 одступање састоји у изостанку промулгације,²⁸ док је у #75 она недовршена. С друге стране, у #50, #86 и 87, почетна промулгација је замењена аренгом са пуном интитулацијом, очигледно да би ове посебно значајне исправе – о уступању територија (#50, #86), односно о потврђивању Душановог општег уговора од стране његовог наследника Уроша (#87) – добиле одговарајућа обележја свечаности. Мимо наведених одступања, сви ти документи уклапају се у потпуности у тип уговора који исказује садржај споразума као милост српских владара дубровачкој страни. То значи да једини прави изузеци од овог обрасца остају #76 и #89, посвећени чиновима који се једноставно нису дали подвести под владарску милост. Први од њих, који утврђује износ и начин отплате нагомиланих Душанових дуговања према дубровачким трговцима, почиње истоветном недовршеном промулгацијом као и истог дана издати #75, после које следе само експозиција са инскрипцијом, диспозиција и потпис. Његов главни диспозициони глагол прецизно описује радњу, без икаквих наговештаја владарске узвишености осим употребе владарске заменице: *углави с њима царство ми*. Други документ (#89) у исти мах представља јемство безбедности дубровачким посланицима који после међусобног оружаног сукоба крећу на српски двор и пружа уверавања дубровачким властима да ће мировни споразум бити постигнут. У ту сврху, он по први пут после скоро стотину година у сачуваном корпусу грађе оживљава стари заклетвени образац. Додуше, у међувремену се у уговорним документима повремено наилази на заклетвене изјаве немањићких владара изречене као поткрепљење уговорних одредби саопштених у облику владарске милости, али овде је реч о правом уговору-заклетви који почиње диспозитивним глаголом *обећава се царство ми*, да би затим кроз развијену заклетвену формулу дошао до диспозиције, а на крају и до аутосанкције.²⁹

Осим што самим својим присуством или одсуством одређују типологију целих уговорних докумената, појединачни дипломатички чиниоци имали су и своје унутрашње обрасце. Они су се такође у мањој или већој мери мењали, понекад у вези с општим типолошким токовима, али неретко и независно од њих, услед унутрашњег развоја српских дипломатичких форми или спољних утицаја на њих. Добар пример пружа већ инвокација, која се у западној документарној продукцији, нарочито у средоземном подручју, дуго задржала у свом вербалном облику, док је у византијским владарским документима присутна само као симболичка, у облику знака крста на почетку текста. Међу уговорним исправама српских владара у дубровачким збиркама, уговор Стефана Немањића, бар у преписима у којима је сачуван, садржи инвокацију у оба вида – као знак крста и као тринитарну формулу *у име Оца и Сина и Светога духа*. После тога, вербална инвокација се јавља, увек у истој тринитарној формули, у сва три документа Мирославића, али се код Немањића среће још само једанпут, и то у уговору краља

²⁸ У првом случају текст отвара диспозитивни глагол *милост створи*, а у другом експозиција попут оне која долази после промулгације у #85.

²⁹ Особенисти #89 обрађује Порчић, ССА 8, 89–94.

Уроша који је сачуван у латинској верзији (#10.1–3). С друге стране, симболичка инвокација у целокупном корпусу уговорних јединица изостаје само на три оригинала који сви имају некакву „западну“ везу – на #11 Андреја Мирославића, на #16 краљице Јелене и на латинској верзији Душанове исправе о уступању Пељешца (#50.1).³⁰

Интитулације, пак, спадају међу чиниоце чији је изглед превасходно одређиван склоностима ауктора и типологијом докумената. У раздобљу током којег преовлађују заклетвени уговори – од исправе Стефана Немањића (#3) до првог документа краљице Јелене (#16) – десет од једанаест јединица имају именске интитулације, дакле, оне које наводе име и титулу владара. Испред тог блока, уговори срочени као заклетве готово увек имају и личну заменицу првог лица јединице, која само код Стефана Немањића гласи *аз*, иначе увек *ја*.³¹ Међутим, праве развијене интитулације добијају се тек када се језгру име + титула додају одредница власти и/или формула која наглашава њено божанско порекло (девоција) – први додатак присутан је у свим примерцима овог доба осим #3 и #13,³² док се девоција среће у свим краљевским интитулацијама (укључујући и Јеленину), али је зато нема код великог жупана Стефана и код Мирославића. При свему томе, упркос малом броју примерака, могу се запазити наговештаји устаљености одређених интитулационих формула или бар приступа – Андреј Мирославић је оба пута *кнез вели хумски*, немањићи краљеви Радослав и Владислав појединачно наводе области којима владају,³³ док краљ Урош и његова супруга Јелена користе одредницу *све рашке/српске и поморске земље*. У два маха – код избеглог краља Радослава и одметнутог хумског властодршца истог имена – јавља се проширење интитулације позивањем на сопствено владарско порекло, што је у оба случаја очигледно подстакнуто актуелним околностима. Најзад, у интитулацији краља Радослава осећа се снажан утицај његове личне наклоности византијским узорима – у употреби „византијске девоције“, заправо својеврсног владарског епитета *ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστός*, и у уметању целог садржаја интитулације између два дела владаревог имена: *Стефан – у Христа Бога верни краљ свих рашких земаља и травунијских, унук светога Симеона Немање и син првовенчаног краља блаженопочившег Стефана монаха – Радослав* (#6:1–3).³⁴

Иако употреба именске интитулације очигледно није била строго везана за тип документа, јер се јавља и у незаклетвеним исправама #6 и #8, управо у незаклетвеном #12 наилази се на једини случај у овом раздобљу када документ нема

³⁰ На документу #14 краља Уроша јавља се необична симболичка инвокација налик на шестокраку звезду.

³¹ Лична заменица изостаје у #6, #8 и, једини пут у заклетвеним изјавама, у #16. Код #10 не може се утврдити да ли је употребљено *аз* или *ја*, јер је исправа сачувана само на латинском.

³² Код Стефана Немањића (#3) за овај изостанак није пронађено одговарајуће објашњење (уп. Бубало, *Српска земља*, 89–90). У интитулацији жупана Радослава (#13) он вероватно одсликава његов особени положај у том тренутку – видети горе, стр. 35–36.

³³ Додуше, Владислав се у #8 титулише просто као *краљ српски* (видети *Преглед*).

³⁴ Може се претпоставити да је управо ова конструкција довела до тога да се у делу Јунија Рестића јави личност српског владара по имену *Stefano Monaco Radoslavo* (*Chronica ragusina*, 67, 76–77, 82).

друге интитулације осим владарске заменице *краљевство ми*. Са преласком на тип уговора-милости управо та „заменичка“ интитулација постаје правило, тако да огромна већина уговорних исправа до краја немањићког раздобља као интитулацију има само израз *краљевство/царство ми*. Једине изузетке представљају три документа са аренгама, при чему пада у очи разлика између примерака на српском језику (#50.2–5, #86, #87) и латинске верзије првог од њих (#50.1). У текстовима на српском срећу се сви делови развијених интитулационих формула – име, девоџија, титула, одређење власти, па и лична заменица првог лица – само уклопљени у наратив аренге,³⁵ док је у латинском тексту развијена интитулација као целина постављена на сам почетак, према обичајима западне дипломатичке праксе.³⁶

У првим уговорним документима који припадају заклетвеном типу, на интитулацију се надовезивала управо формула заклетве. Она је већ код Стефана Немањића (#3) веома израђена, обухватајући како „средства заклињања“ – Бога, Богородицу, Часни крст, јеванђеља, апостоле, светих 40 мученика и 318 никејских отаца – тако и начин заклињања (*без сваке обмане*). Заклетвени уговори 13. века углавном понављају овај репертоар, па га чак понекад и шире поменима појединих светитеља (#10.1, #13.2) или још уверљивијим приступом чину заклињања (#7.1:4–5: *својим си хтењем, чистим срцем, без сваке обмане*).³⁷ Такође, са становишта хијерархијског положаја ауктора одређени значај можда има запажање да се код Мирославића, па и у узвратним заклетвама Дубровчана за све српске властодршце, као глагол заклињања стално употребљава *клетти се*, док сами Немањићи, изузев у једином великожупанском документу (#3), увек користе *обећавати*. Та појава се запажа и у све четири заклетвене формуле присутне у документима насталим у доба уговора-милости – у #48, #89 и #90 немањићки владари *обећавају*, док у #88 цар Урош даје *своју веру царску*.³⁸ При том, једино је формула у документу #89, који представља праву заклетвену исправу, упоредива са онима из 13. века у погледу развијености, док су остали примерци из ове позније групе упадљиво сажетији.

Један од ретких чинилаца који су у уговорним документима били практично незаобилазни је инскрипција. У заклетвама она се по правилу непосредно надовезује на глагол заклињања али у другим типовима уговора лако је могла да се јави као посредна, тако што би се на њеном природном месту, иза главног диспозитивног глагола, нашла само заменица која упућује на инскрипционе податке

³⁵ У #87:3–5: ... и постави ме господарем свој тековини отачаства мога, наиме, земљи српској и грчкој, Поморју и Западним странама. Милошћу Божјом и неизрецивим Његовим промислом држећи све ово ја благоверни и Богом постављени Стефан Урош цар, итд.

³⁶ Такође, упадљива је разлика у одређењу власти, које у латинској верзији задржава навођење препознатљивих историјских целина области (#50.1: *Servie, Dalmacie, Dioclie, Albanie, Çente, Chelmenie et maritime regionis rex*), док у српском тежи њиховом укрупњавању (#50.3: *краљ свих српских земаља и поморских*).

³⁷ Занимљиво је да Владислављева заклетва у #7, дакле, у споразуму којим је дубровачка страна преузела далеко веће обавезе, уопште не помиње никакво средство заклињања.

³⁸ Ипак, краљ Урош у #12 каже: *да стојим с њим у оном обећању којим сам се клео претходном кнезу*.

саопштене негде другде у тексту, најчешће у експозицији. У сваком случају, инскрипције уговора са Дубровником доводиле су састављаче исправа пред озбиљне недоумице, јер се није радило о именовану појединца или групе појединаца, него сложеног система комуналне управе, па и појединих групација унутар градског становништва које су биле посебно значајне или посебно заинтересоване за предмет дотичног уговора. Тако је заклетва Стефана Немањића дата кнезу и општини, док је Андреј Мирославић (#5) између ова два чиниоца уметнуо и *властелу дубровачку*. Поред тога, инскрипција се могла ширити и епитетима, као што показују примери из Владислављевих уговора: *обећавам се вама, гостима дедовим и очевим и мојим* (#7.1:2–3), и *дајем своју милост пријатељима својим* (#8:1–2). Све то пружало је врло широке могућности за варирање, које су у великој мери и коришћене.

У тако насталом шаренилу чини се да је ипак могуће издвојити два основна приступа. Први, који се поклапа са раздобљем заклетвених уговора, одликује се прилично чврстом везаношћу за именовање чинилаца препознатих већ у #5: кнеза, властеле и општине. Њима је, баш тим редоследом, али са битно различитим додацима, упућено још пет докумената из овог времена, при чему се за три који од тога одступају могу пронаћи оправдања. Тако се за #8 краља Владислава може претпоставити да изоставља кнеза зато што је у време издавања документа та функција била упражњена, а за #13 жупана Радослава да је упућен *судијама и властели* како би се кнез Млечанин дистанцирао од једног политички осетљивог споразума,³⁹ док инскрипција краљице Јелене (#16), која именује прво надбискупа, па тек онда кнеза и општину, очигледно одражава њене присне додире са католичком црквеном организацијом.

Овај приступ, оличен у низању разних чинилаца дубровачког уређења достигао је врхунац у Драгутиновој уговорној исправи #19 која је и непосредно адресирана на те чиниоце: *пише краљевство ми кнезу дубровачком Николи Маврижину и судијама и већницима и властели и свој општини дубровачкој*. Међутим, као што наговештавају друга два Драгутинова уговора, насловљена на *властеличиће дубровачке* (#17) и *Дубровчане* (#18), у раздобљу уговора-милости предност ће добити једноставније, врло често једноделне инскрипције које прибегавају слободно уопштеним ознакама, као што су *град*, *властела* или *општина* дубровачка или пак као дестинатаре владарске милости прецизно одређују *трговце*, међу којима су у #80, осим Дубровчана, наведени и *Млечани* и *други*.⁴⁰ Помену појединих органа власти нису сасвим ишчезли, али у сачуваној грађи они су веома ретки. Кнез се после Драгутиновог времена среће још само трипут – у

³⁹ Видети стр. 35. Дубровачку заклетву Радославу такође издају *судије и властела* (#13.3:4). Млечани су поменути само утолико што Дубровчани изјављују да ће при извршавању одредби уговора са Радославом бити ограничени заклетвама које су претходно дали *господину дужду и општини млетачкој*, као и бугарском цару.

⁴⁰ У #43 се, чак, наилази на пример када се милост ствара посланицима као представницима трговаца: *Створи милост краљевство ми поклицарима дубровачким ... да ходе њихови трговци*, итд. Овај слободнији приступ у спрези са појединим епитетима знао је понекад да произведе строго узевши нетачне формулације, попут *властеле велике и мале* (#61, #88), иако у Дубровнику није било поделе унутар властелинског сталежа.

#36, #85, и, заједно са судијама, у #84 – при чему се, за разлику од праксе из доба заклетвених исправа, никада не наводи његово име. Стиче се утисак да ова разлика и њено поклапање са прелазом са једног на други тип уговора не могу бити случајни, али прави узрок је тешко утврдити. Може се једино помишљати на то да су српски владари сматрали да су хијерархијски далеко одскочили од дубровачких кнежева као млетачких провинцијских чиновника или да су можда аспекти српско-дубровачких односа који су уређивани овим споразумима сматрани ужом општинском ствари.

Највидљивије формалне разлике између уговора типа заклетве и милости тицале су се самог почетка текста. Уговори-милости на том месту далеко најчешће имају промулгацију (19 пута), а у три наврата аренгу. Свакако управо због почетног положаја који је привлачио пажњу и смањивао утицај других чинилаца, промулгација се представља као најформализованије текстуално својство – у чак 10 наврата она такорећи дословно гласи: *Пише краљевство ми да је знано свакоме*, у четири наврата среће се скраћена варијанта (*да је знано свакоме*),⁴¹ док се у две царске промулгације упадљиво јављају изрази *повеленије* (#74) и *повелети* (#80). Ван овог круга остају једино три уговорне исправе цара Уроша (#83, #88, #90), у којима се, такође скоро без варијација, јавља нови, китњастии облик овог чиниоца: *Доброделатно и разумно с истинитошћу царског слова поставља царство ми на знање свима* (#88). Једино крупније искакање из ове предвидљиве слике представљају два случаја када се у исправама које почињу промулгацијама најуобичајенијег типа, сличне формуле јављају и пред крај главног текста (#17, #25).

Присуство аренге у само три уговорна документа сведочи да они начелно нису сматрани текстовима од прворазредног значаја у немањићкој документарној продукцији. У ствари, чак и тамо где их има, аренге сведоче о различитом степену пажње који им је указиван. Тако се у #50 наилази на аренгу која делује као да је настала за ту прилику. Њена српска верзија (#50.3) води од идеје о божанском пореклу владарске власти и богоизабраности аукторових предака да врше ту власт у Српској земљи до његовог сопственог ступања на престо и *части и славе и дарова многих* које је примио *од свих*, да би се на том месту повезала са почастима и даровима добијеним од Дубровчана, на које владар сада узвраћа. Латинска верзија (#50.1), иако слична српској, проналази сопствену копчу са садржајем – она проглашава да владар по угледу на претке награђује најревносније и најпостојаније у оданости, а затим као такве издваја властелу и општину Дубровника. Ово прилагођавање аренге конкретном чину представљало је саставни део њене улоге средства „освечањивања“, па и освештења, конкретног чина, дотле да је у Византији, где је у доба настајања немањићко-дубровачких уговора аренда имала много важније место него у латинској документарној продукцији, њен текст састављан је посебно за сваку прилику. Међутим, аренге уговора #86 и #87 показују другачији приступ, ближи оновременом западном схватању овог састојка као типског додатка – два документа настала истог дана, али

⁴¹ У #75 и #76 наилази се на супротан случај, када је управо овај део отпао, али пошто је он носилац промулгативног карактера формуле остатак се не може сматрати промулгацијом.

о различитим питањима, имају потпуно исту аренгу чији садржај може да послужи као увод у практично сваку даровну исправу и која је, штавише, већ забележена раније.⁴²

Као што је већ примећено, поједине уговорне исправе почињу и експозицијом, али може се рећи да се у тим случајевима у суштини ради о промулгационим документима који стицајем околности нису то и формално постали. Уобичајено место експозиције налази се у ствари иза промулгације или аренге, што је обележава као један од карактеристичних чинилаца уговорних исправа из раздобља уговора-милости. Пре тога, експозиција се јавља само у исправу краља Радослава (#6), као кратак опис његовог бекства пред братом и пријема у Дубровнику. Потоње експозиције су такође наглашено „историчне“, али су њихови садржаји прилично једнолични, зато што су и непосредне околности настанка велике већине докумената биле такве – од 18 примера, чак 16 говори о доласку поименично наведених дубровачких посланика.⁴³ Ипак, понекад се уз то доносе и уопште ни осврти на стање међусобних односа,⁴⁴ а врло често се уз изразе попут *говорише*, *споменуше* или *молише*, саопштава основна порука посланства, која уједно представља и предмет споразума чији садржај следи.⁴⁵ У том смислу, може се рећи да ове експозиције одражавају петитивну фазу у настанку документа и истовремено појачавају утисак о уговорним одредбама као владарском дару.

Након по природи увек особених диспозиција,⁴⁶ као средство обезбеђења њиховог извршавања често се у оба раздобља наилази на санкцију. У заклетвеним уговорима ради се увек о аутосанкцији. Њена формулација начешће следи образац из #5:15–16: *Ако ли ово преступим, да ме сапне Бог, света Богородица и сви свети*, уз варијације у навођењу извршилаца казне.⁴⁷ Другачији приступ показују само #14 и знатно познији #89, у којима је садржај аутосанкције интонирани позитивно – тако да ставља у изглед награду за исправан однос према заклетви.⁴⁸ Ипак, већ у незаклетвеним уговорима из прве половине 13. века јавља се и санкција која није усмерена на ауктора, него на друге потенцијалне прекршиоце. У #6 она је присутна у оба своја вида, духовном и световном, при чему овај пример врло јасно назначавачу функционалну разлику између њих: световна је упућена савременицима и о њеном се извршењу стара сам владар, док је духовна на-

⁴² Живојиновић, ССА 5, 101, 105.

⁴³ Изузеци су #20, са поменом уговора претходног владара, и #90, са кратким приказом ратних сукоба који су претходили споразуму.

⁴⁴ Тако у #50, #54, па и у #76, где је дат преглед Душанових дугова дубровачким трговцима.

⁴⁵ У #61 и #83 порука је, чак, саопштена у управном говору. Пример #61 је посебно занимљив јер сажето приказује ток судске расправе пред српским владарем поводом тужбе Дубровчана против српског властелина Дабижива – експозиција у управном говору доноси дубровачке аргументе и Дабиживову одбрану, а затим саопштава владареву одлуку (Порчић, ССА 5, 88–89).

⁴⁶ Њихов садржај и историјски контекст приказани су у првом делу, док су напомене о диспозитивним глаголима као главном чиниоцу њихове формализације дате горе, стр. 80–81.

⁴⁷ Карактеристични глагол *съпети* (Даничић, *Рјечник* III, 248, превод: *confutare*) изостаје само у #3.1, где је употребљено *суди* (у #3.2: *iudicet*).

⁴⁸ У #14:29–30: *И ако хоке сие схранити кралеџство ми, тако да ме Богъ схрани у си вѣкъ и у придушти*. Аутосанкцију према овом обрасцу садржи и #54, иако се не ради о заклетвеној исправу.

мењена потомству и налази се у надлежности небеских сила. Санкције имају и друга два незаклетвена уговора овог доба (#8, #12), али после тога, у време доминације уговора-милости, оне су сразмерно ретке, иако су им одлике овог документарног обрасца начелно биле наклоњене. Посебно се ретко среће духовна санкција, која се након #6 и #8 појављује још само трипут (#50, #61, #85). Њене формулације састоје се углавном од једног до два глагола кршења (најчешће: *потворити*) и кажњавања (најчешће: *да је проклет*), уз два до четири извршиоца казне.⁴⁹ При том се може запазити пример прилагођавања казни овог типа садржају призивањем одмазде Богородице Синајске у документу којим се уређују приходи њеног манастира (#85), док се несвакидашњи помен једног иконографског типа Богородице (Одигитрије) у исправи насталој убрзо након што је краљ Душан 1345. постигао велики војни успех освајањем града Сера (#61) може пројумачити улогом икона Богородице као заштитница у биткама.⁵⁰

Световна санкција је ипак осетно заступљенија, јављајући се после #6 и #12 још 13 пута. Њене формулације показују се као много разноврсније у погледу одређивања чина кршења за који се казна прописује. Осим неколико израза насталих око глагола општијег значења, попут *потворити* (#6, #23, #61, #75, #84), *прѣтворити* (#17, #24) и *прѣслоушати* (#12, #36), заједно са њима или самостално користе прецизни описи дела која су у супротности са одредбама споразума.⁵¹ С друге стране, круг предвиђених казни је знатно ужи, при чему се може пратити њихов постепени развој. Већ у #6 преступнику прети владарев *гнѣвъ и наказаниѣ*, што је формулација која до краја остаје најучесталија.⁵² Од #21 њој се придружује новчана казна која дуго износи 500 перпера (#21, #36, #43, #49), па затим 1.000 (#61, #88), мада се у посебним приликама посеже и за већим (5.000 перпера у #50) или другачије одређеним износима (*седмоструко* у #84). У #50 среће се и казна проглашењем за *неверног*, то јест, за издајника,⁵³ која се јавља у #61, #75 и #84, док се у две јединице цара Уроша настале истог дана наилази на помене кажњавања *по законнику царства ми* (#84, #85).

Још један начин да се обезбеди поштовање уговора било је повезивање његовог текста са одређеним именованим лицима која су потом могла да га независно поткрепе. У два заклетвена документа Мирославића (#11, #13) наилази се на дуге спискове клетвеника из редова хумске властеле. Иако се овакво заклињање поданика заједно са владарем помиње и у вези са врховним владарима немањићке државе (на пример, #90:21), у њиховим исправама таквих спискова нема.⁵⁴ Уместо тога, у три немањићка заклетвена уговора присутни су помени дубро-

⁴⁹ Изузетак представља #50, са три глагола кажњавања и укупно седам казни, укључујући проклињање од стране самог ауктора (#50.3:34–37).

⁵⁰ Миљковић, *Хиландарска икона*, 319–325, разматра ову појаву управо у вези са познијим предањем о улози једне иконе Богородице у Душановом освајању Сера.

⁵¹ На пример: *ко ли се нађе да им је напакостио или што узео од њих* (#21:6–7), или: *ко ли се нађе да је учинио неку сметњу Дубровчанину или земљаку који му продаје жито* (#49). Решења те врсте примењена су и у #23, #43, #84 и #88.

⁵² Најчешће: *да приме гнев и наказаније*.

⁵³ О правним последицама невере: Тарановски, *Историја српског права* II, 51.

⁵⁴ Ово је утолико занимљивије што се у латинским верзијама дубровачких заклетвених изјава у склопу два рана уговора са Немањићима (#7.3, #10.4) срећу спискови дубровачке властеле.

вачких посланика пред којима је владар положио заклетву (#10, #14, #16), при чему се у #14 њима придодају и високи српски достојанственици: неименовани српски архиепископ (свакако Арсеније I), кнез Ђорђе и жупан Стефан.⁵⁵ Овакво мешано друштво помиње се и у #23 и #24, док су у #43 и #50 именовани само српски достојанственици, пошто су дубровачки посланици претходно већ наведени у експозицији. Ипак, снажан положај владара у оквиру немањићке државе чинио је ову врсту поткрепљења његове воље излишном, па се оно више и не јавља. Уместо тога, у уговору-милости, о укидању требињске царине из 1349. године (#75) наилази се на име Душановог протовестијара Николе Буђе, који је означен као *милосник*, то јест, особа задужена за извршење одредби документа.⁵⁶ Такав помен „сведока“ имао је у српским условима много више смисла, утолико пре што се радило о управнику владарских финансија и питању из његовог делокруга, али у сачуваном корпусу немањићких докумената у дубровачким збиркама милосници се више не појављују.

Низ дипломатичких форми које се срећу у текстовима уговорних исправа закључују три наменски различита, али у текстовима често испреплетена чиниоца – короборација, конскрипција и датум. Пример њиховог преплитања пружа завршна реченица #54: *ово створи и записа краљевство ми у лето 1334, месеца маја 19. дан, а Цоцан преручи и потписа и запечати на Добрушти*. У њој су заступљени короборативни елементи попут помињања средстава овере, конскрипциони садржаји као што је име једног од учесника у изради документа са описом његових активности и подаци о времену и месту настанка, који у дипломатичком смислу припадају формули датума. Наравно, ови чиниоци могли су да се појављују у разним другим комбинацијама, као и засебно, па и да потпуно изостану. На први поглед, најбројније су конскрипционе формуле, али то је последица велике учесталости израза попут *писа краљевство ми*, који исказују ауторство, а не непосредно учешће у изради документа.⁵⁷ Праве конскрипције су врло ретке и карактерише их потпуно одсуство помена самих писара. Уместо њих, наилази се на лица чије је учешће исказано кроз изразе *преручи* или *рече писати* или просто *записа се при*, који вероватно означавају улогу непосредног налогодавца и/или надзорника чина записивања. Мимо тога, једини конскрипциони садржај нуди #74, у којем се каже да је исправа написана у три примерка – за српског владара, млетачког дужда и Дубровчане.

Короборативни садржаји су тек нешто учесталији. Овај чинилац, иначе обилато заступљен у византијским царским документима, поново се најпре појављује код византијским узорима склоног краља Радослава. Штавише, његова короборација (#6:33–34: *ово утврдивши и потписах руком краљевства ми*) постиже ефекат поткрепљења аутентичности исправе управо помињањем омиљеног

⁵⁵ Постоји претпоставка да су двојица поменутих световних достојанственика истоимени синови Вукана Немањића (уп. Благојевић, *Велики кнез*, 307).

⁵⁶ Искрпно о милосницима: Благојевић, *Државна управа*, 99–157.

⁵⁷ Једино се на основу необично наглашене изјаве краљице Јелене у #16 (*и ово ја пишем*, итд.), имајући у виду и особену садржину овог документа, може помишљати на непосредније учешће владарке у процесу израде. Короборација ове исправе такође је срочена на сличан, непосредан начин: *и ја постављам мој печат на овој књизи*.

византијског средства аутентификације – потписа. С друге стране, краљица Јелена, принцеза западног порекла, у својој короборацији (#16:5) наводи печат. После тога, короборације готово потпуно ишчезавају из уговорних докумената на безмало цео један век. Поред већ поменутог #54, једини пример из овог времена садржи латинска верзија #50, која помиње и печат и потпис. Тек у царском раздобљу, можда и под утицајем византијских узора на које је царско звање природно упућивало, короборација се враћа низом примера у уговорима цара Уроша. Као и код Радослава, у овим короборационим формулама запажено место има израз *утврдити*. У два наврата он чак уопште није пропраћен неким средством утврђивања (#84, #90), у једном случају уз њега се помиње потписивање (#83), док се најчешће говори о *утврђивању знамењем царским* (#86, #87, #88), што се највероватније односи на печат.

За разлику од конскрипције и короборације, датум се представља као један од најредовнијих чинилаца уговорних докумената, присутан у приближно 2/3 јединица. Ипак, његово присуство није равномерно распоређено – у 13. веку он се јавља у мање од половине јединица, при чему највише изостанака има у раним уговорима-милостима. Такође, упадљива је велика неуједначеност у садржају датумских формула. То обележје не представља само одраз уређености или неуређености дипломатичке праксе већ посредно, али снажно, задире у питања сврхе и намене докумената. Наиме, избор датумских или, прецизније, хронолошких података представља један од најбољих показатеља „рока трајања“ који је творац предвиђао својој исправи – ако ју је снабдео годином неке ере, то је значило да жели да јој обезбеди трајно место у временском току. Исти мотив могао је да стоји и иза потпуног ускраћивања хронолошких података, само што се овде радило о постизању трајне актуелности кроз „обезврењавање“. С друге стране, датуми који су се задржавали на краткорочним подацима, попут месеца, дана, па и петнаестогодишњег циклуса индикције, могу се узети као знак свести о исто тако ограниченом року употребљивости документа на којем се налазе. Поред тога, намена исправе могла је да утиче на опредељивање између различитих хронолошких система који су у средњовековним условима истовремено били у оптицају. Најзад, и навођење места издавања могло се посматрати из истог угла – да ли је тај податак битан за намену документа и на који рок.

У складу са овим напоменама, у исправама уговорног типа, чија се актуелност начелно пружала у бескрај, очекивало би се присуство трајних датума или потпуно одсуство хронолошких података, док се за податке о месту чини да немају неки нарочит значај. Заиста, у уговорима српских владара са Дубровником из времена када преовлађује заклетвени тип, углавном се наилази или на јединице без икаквог датума (#3, #5, #7, #8, #11) или на трајне датуме. При том, ови други су двапут дати према ери од стварања света која је коришћена у Византији и у Србији (#6, #14), а двапут према ери од рођења Исуса Христа, која је била у употреби у Дубровнику и другим земљама средњовековног латинитета (#10, #13).⁵⁸

⁵⁸ Треба приметити да је један од докумената са годином Христове ере сачуван само у латинској верзији, при чему датум можда представља додаток дубровачког преписивача, док је други издао хумски властодржац Радослав.

Посебан значај, међутим, има један пример поступка који се може назвати субјективним датирањем – настанак уговорног документа краљице Јелене (#16) одређен је временом *архиепископа дубровачког Алијарда и кнеза дубровачког Ивана Сторлата*, дакле, субјективним хронолошким параметрима који су, штавише, прилагођени дестинатару. Најзад, као изузетак који потврђује правило, појављује се и један пример краткорочног датирања месецом и даном, управо у документу у којем се то најпре могло очекивати – исправи краља Уроша о условима примирја (#12) која је имала да послужи као привремени оквир међусобних односа до окончања преговора.⁵⁹

Током првих неколико деценија раздобља уговора-милости, у употреби датумских формула дошло је до крупних промена. Оне тада у више наврата потпуно изостају (#17–21, #29), док се тамо где их има, свде на субјективно датирање према дубровачком кнезу (#23, #24) или чак према дубровачким посланицима којима је исправа издата (#25, #36). Можда су разлог оворе биле тешкоће које је причињавала употреба различитих ера у Дубровнику и Србији. Заиста, када се у сачуваним српско-дубровачким уговорима коначно поново јави година ере (#43), биће то Христова ера, што је очигледно престављало уступак Дубровчанима. На исти начин датирани су и латинска верзија #50, као и #54, али већ у српској верзији #50 наилази се на годину византијске ере, која се потом доследно користи кроз последњих неколико деценија немањићке власти, када заступљеност датума достиже врхунац.⁶⁰ Готово све те датумске формуле имају пун комплет хронолошких података са годином ере, али и податак о месту настанка који је након првог јављања у #16 одмах постао скоро незаобилазан пратилац хронолошких података. Међу ретким изузецима налази се исправа којом се Дубровчанима дозвољава куповина жита (#49) – она наводи место, дан и месец, али не и годину, што би могло да значи да је ова мера сматрана сразмерно краткорочном. Друга два изузетка везана су за употребу менологема, нарочите врсте византијског царског потписа који се уместо од уобичајених интитулационих садржаја састојао од месеца и индикта издавања исправе. Српски владари почели су да користе менологемски потпис након Душановог царског крунисања и он се међу уговорним документима јавља укупно у пет јединица.⁶¹ Три које је издао цар Урош (#80, #84, #85) садрже поред менологема и засебне датумске формуле са годином ере, али од две Душанове једна (#75) има засебну датумску формулу сведену на место, месец и дан, док у другој (#76) таква формула изостаје.⁶²

У време увођења менологема, потпис је већ одавно био практично обавезан чинилац уговорних докумената српских владара намењених Дубровнику. Он

⁵⁹ Видети стр. 32. Овај пример не представља датумску формулу у дипломатичком смислу, већ се пре може говорити о помену датумских података у оквиру експозитивно-диспозитивног дела. Сличне помене датума у склопу излагања радње документа имају #6 и #76.

⁶⁰ Овај чинилац изостаје само у #48 и заклетвеном #89.

⁶¹ О употреби менологема у Србији, са упутницама на општију литературу о овом типу потписа: Роџић, *The Menologem*, 285–298.

⁶² Додуше, разлог томе је вероватно присуство пуног хронолошког податка (са годином ере) у експозитивно-диспозитивном делу, где је наведен датум од којег се имао рачунати трогодишњи рок за исплату Душанових дуговања према дубровачким трговцима. Видети горе, нап. 59.

изостаје само на уговору-заклетви Стефана Немањића, при чему треба имати у виду да је она сачувана у преписима, као и на две од три исправе Мирославића (#5, #13). Такође, са изузетком јединог сачуваног потписа Мирославића (#11), који следи стару формулу „сведочког“ потписа (+ *Крст кнеза Андреја*),⁶³ сви остали примерци до увођења менологема припадају типу интитулационих владарских потписа. Њихов низ почиње грчким потписом прогнаног краља Радослава (#6) који је и срочен у складу са византијским обичајем да се титула умеће између два владарева имена: *Στέφανος ῥήξ ὁ Δούκας*.⁶⁴ Сви потоњи потписи су ипак на српском језику, укључујући онај на латинском примерку #50. Њихов садржај је у појединостима прилично разнолик, али то не значи да се не могу уочити неки општи правци развоја. Тако кроз већи део 13. века траје смењивање два решења која су заступљена већ у два документа краља Владислава – у #7 на основу сачињену од низа: име + девоција + титула додаје се дводелна географска одредница власти (*свих раишких земаља и поморских*), док се у #8 на исту основу додаје само придев изведен из етнонима (*српски*). У доступној грађи први модел бележи још четири појављивања, укључујући и потпис краљице Јелене (#14, #16, #19, #20), а други три (#17, #18, #21).⁶⁵ Ако се остави по страни Јеленин случај, приметно је да се први образац доследно јавља на исправама о општем уређењу односа на почетку нове владавине или после крупних поремећаја, док се други везује за споразуме о ужим темама.

Ову слику мењају документи краља Милутина и краљице Јелене издати истим поводом око 1290. године (#23, #24). У њима се по први пут јављају формуле које не садрже ни одредницу власти, ни девоцију или епитет – *Стефан Урош краљ*, односно *Јелена краљица*. Овај образац је изгледа истиснуо онај са одредницом *српски*, јер то решење више није забележено. Томе у прилог иде и начин употребе – нова формула се среће у уговорима који су савременицима могли деловати као „текући“ (#25, #43, #48, #49, #54, #61),⁶⁶ док се развијена варијанта потписа среће у „приступном“ уговору новог владара (#36) и у обе верзије исправе о продаји Пељешца (#50.1, #50.2–5), која је већ тада очигледно препозната као изузетно значајна. Управо на ову ситуацију надовезало се увођење менологема. Пошто је иначе у византијској пракси коришћен као потпис за „обичне“ владарске документе типа простагме, менологем је природно заменио сажету варијанту краљевског потписа,⁶⁷ док је за свечаније исправе остао у употреби развијени именски потпис. Његова формула прилагођена је новим околностима не само заменом краљевске титуле царском, него и увођењем уместо дотадашње девоције западног порекла (*милошћу/помоћу Божјом*) византијског епитета у *Христа Бога (благо)верни*, као и променом одреднице власти у *цар Срба и Грца*.

⁶³ Та је формула посведочена и код самог Мирослава – видети горе, стр. 76.

⁶⁴ Иако је у самом тексту документа као друго име употребљено Радослав, овде се посеже за једним од имена византијске царске породице из које је потицала владарева мајка (уп. Максимовић, *Византинизми*, 142–144).

⁶⁵ Потпис на крају Урошеве исправе #12, која је сачувана само у препису, није довршен.

⁶⁶ Овде се може сврстати и уговорна исправа бившег краља Драгутина потписана са *господин Стефан* (#29).

⁶⁷ Rogić, *The Menologem*, 289–293.

Према овом новом обрасцу, 20. септембра 1349. на Душановом општем уговору са Дубровником (#74) нашао се развијени именски потпис, док су документи о укидању требињске царине (#75) и исплати царевог дуга (#76) потписани менологемом. Ипак, изгледа да су се већ током наредне владавине критеријуми пореметили – најпре је Урошев први уговор по ступању на власт (#80) потписан менологемом,⁶⁸ затим од пет докумената насталих 24. и 25. априла 1357. менологем имају само два (#84, #85), а после тога овај вид потписивања потпуно нестаје, чак и на #89, где би се, с обзиром на карактер исправе, оправдано могао очекивати.

За потпуније разумевање последње, царске етапе развојног пута уговорних докумената посебно је значајно упознавање са њиховим спољним обележјима. Међу та обележја поново спада потпис, као особени део текста намењен да, како садржајем тако и изгледом, поткрепи аутентичност документа и оспособи га да испуни своју званичну сврху. Исто важи за печат, чија је улога носиоца текстуалне и/или визуелне аутентификационе поруке додатно наглашена његовом нарочитом формом и физичком посебношћу у односу на исправу. Поред њих, препознатљив спољни изглед документу давали су материјал на којем је написан, величина листа и распоред текста на њему, као и писмо и мастило који су употребљени за његово исписивање, укључујући и евентуалне украсне додатке. Осим украса, сви ови чиниоци представљали су нужна својства сваке исправе, али у њиховом обликовању најчешће је постојала могућност избора између различитих решења. Управо је кроз те изборе исправа у великој мери попримала особине на основу којих је постизала сличност или различитост у односу на друге примерке, сврставајући се тиме у одређени тип документарног производа.

Од свих спољних обележја, најужу могућност избора нудио је материјал за писање. Једини посведочени материјал и у дубровачкој и у српској писаној заоставштини дуго је био пергамент, да би се тек од краја 13, односно почетка 14. века појавио и папир. Чак и тада, пергамент је наставио да важи за материјал чија физичка својства обезбеђују већу трајност записаном тексту, а пошто је једно од кључних обележја уговора била управо њихова тежња ка дуготрајности, не чуди што су они и даље писани на пергаменту. Тек у време Душановог краљевања појављују се прва два уговорна документа на папиру (#48, #49), али с обзиром на то да су преостала три краљевска примерка овог владара, укључујући и један из 1345. године, писана на пергаменту,⁶⁹ јасно је да се није радило о потпуном преокрету. До таквог преокрета ипак је дошло након Душановог царског крунисања. Вероватно под утиском традиционално снажно заступљене употребе папира у византијским царским документима,⁷⁰ сви оригинални документи српских царева у дубровачком корпусу написани су на том материјалу.

⁶⁸ Додуше, статус ове јединице као документа о обнови повластица при ступању на престо новог владара није неупитан, а потпис менологемом може се узети као још један разлог да се он доведе у сумњу – уп. *Преглед*.

⁶⁹ Реч је о #50.1, #54 и #61.

⁷⁰ Византијски цареви издавали су документе на папиру још у 11. и 12. веку, када је он био доступан само као увозна роба са Блиског истока, што га је чинило својеврсним статусним симболом. Ипак, међу сачуваним византијским царским документима из 13. и прве половине 14. века већину чине пергаменти – N. Oikonomidès, *Le support matériel*, 386–389.

Без обзира на избор материјала, у погледу облика листа није било никакве дилеме – мада је услед ручног сечења долазило до одступања, основни облик увек је био правоугаоник. Однос облика према тексту ипак показује много већу разноврсност – међу 34 расположива оригинала из 13. и 14. века код њих 14 текст тече паралелно са краћом страницом, дајући листу изглед усправног правоугаоника, код 13 правац текста даје положени правоугаоник, док се за седам примерака може рећи да имају облик квадрата. Штавише, пошто готово сви положени правоугаоници потичу из краљевског раздобља (12 од 13 таквих примерака), а већина усправних из царског (8/14), могло би се помислити да су у том погледу при настанку докумената постојале некакве јасне намере које су се временом мењале. Међутим, поглед на димензије листова показује да је на коначну оријентацију текста највише утицала његова дужина. Код огромне већине пергамената, страница паралелна са текстом не прелази 300 милиметара, што се може сматрати горњом границом практичне ширине за писање. Писари су уз такву страницу могли да почну да пишу без јасне намере да документ поприми усправни или положени облик, који је одређиван тек након завршетка писања, када је, у случају да је већи комад драгоценог материјала остао неискоришћен, тај вишак одсецан.⁷¹ О намерном обликовању листа као положеног правоугаоника може се са више поуздања говорити тек када мера странице паралелне тексту прелази 300 мм. Такве примере пружају #36, #54 и, најупечатљивије, #16 краљице Јелене, чија је ширина од скоро 500 мм деветоструко већа од дужине,⁷² мада #50.1, који упркос ширини од 380 мм има облик квадрата, показује да је и овде обим текста имао одређену улогу. Код папира, утицај обима текста је још видљивији, јер је овај материјал произвођен у неколико стандардних формата чијим су дељењем на половине и четвртине добијани мањи листови. Због тога се мере за странице паралелне тексту углавном крећу око три вредности – 210, 300 и 420 мм – док је по дужини материјал понекад подсецан, али је чешће остављан, чак и са великом празнином, очигледно због причвршћивања печата, чију је тежину папир слабије подносио од пергамената.⁷³

У погледу писма којим су текстови исписани, у првој половини 13. века, када су настали први сачувани оригинални примерци уговорних докумената, ћирилица писменост у српској средини нудила су се два решења – претежно мајускулно „уставно“ писмо какво се јавља у споменицима књишке писмености тог доба и његову слободнију варијанту чија поједина слова, међу којима је због учесталости најупадљивије слово *a*, крећу путем минускулизације. Већ у најранијим примерцима наилази се на употребу обе варијанте – устава код Андреја Мирославића (#5) и краља Радослава (#6), а минускулизованог писма у Владислављевим #7 и #8. Ипак, у даљем развоју, устав се у уговорима јавља још само четири

⁷¹ Тако је, на пример Милутинов #20 постао изразити положени правоугаоник јер је упркос умереној ширини од око 230 мм постигао дужину од само око 110 мм

⁷² Могуће је да се овде радило о комаду који је остао после опсецања неког већег листа, али није искључено ни да је документ због свог особеног садржаја смишљено прилагођен да буде „неупадљив“ приликом преноса.

⁷³ Изразит пример представља #84. Видети такође #48, #74–#76, #85–#88.

пута – још једном кнеза Андреја (#11), два пута код Милутина (#20, #21) и последњи пут код бившег краља Драгутина (#29). Сви остали ћирилични оригинали писани су слободнијим стилем. Његов изглед се током 13. века колеба готово од документа до документа, показујући различите размере минускулизације и различита решења да би почетком 14. века, са коначним уобличавањем препознатљиве „трокраке“ минускулне форме слова *д*, чији краци одлучно пробијају и горњу и доњу линију, и са општим уједначавањем и естетизацијом, прерастао у формирану и препознатљиву минускулу.⁷⁴ У сваком случају, рано напуштање чврстих, свечаних форми устава и окретање слободнијим решењима сведочи и о схватању самих уговорних исправа као пре свега употребних, па тек онда репрезентативних предмета, док касније помаке у правцу претварања тог слободнијег писма у препознатљив стил, с обзиром на то да настају у време Милутинових тежњи ка византинизацији, можда треба повезати са византијским узорима у којима је у ово доба коришћена практична, пословна минускула.⁷⁵

Тежња ка минускулизацији ипак није захватила један особени део текста – потписе. Додуше, Радослављев грчки потпис изведен је крупним брзописом, као што је био обичај у документима византијских царева, али већ од следећег примерка, који је оставио Владислав (#7), па све до последњег сачуваног немањићког уговора, овај чинилац је исписиван крупним словима, најчешће мајускулних форми и по правилу вишеструко вишим од слова у главном тексту – једини прави изузетак представља слободнији и минускулизованији потпис на раној Милутиновој уговорној исправи #23. Поред тога, у потписима се готово редовно наилази на понекад врло сложене и домишљате спојеве појединих слова и речи у облику лигатура или монограма, а на овај чинилац су великим делом усредсређене и у уговорима иначе ретко испољаване декоративне тежње.⁷⁶ Са становишта схватања улоге потписа посебно је значајан његов положај. Бивши краљ Радослав се и у том погледу повео за византијском праксом, започињући свој потпис у пределу где се завршава текст.⁷⁷ Овај поступак, већ запажен код Стефана Немање и Мирослава (#1, #2), примењен је на још неколико докумената из 13. века (на оригиналима #7, #17, #18 и #24, као и на препису #12). Међутим, већ од #8 може се пратити и пракса исписивања потписа у новом реду испод текста. Од првог примерка из 14. века, Милутиновог #25, овај образац односи потпуну превагу, коју задржава до последњих немањићких уговора, с тим што се у многим примерцима уочава тежња да се потпис потпуно примакне доњој ивици текста (тако већ у #25), а у доба царства и да појединим потезима пређе преко ње.

⁷⁴ Појмови минускулизована и минускулна ћирилица уведени су овде због постојања терминолошке неусуглашености у ранијој литератури, у којој су називи „полуустав“, „брзопис“ и „канцеларијска“ или „дипломска“ минускула наилазили на подељен пријем – Чremoшник, *Студије*, 1–8; Mošin, *Metodološke bilješke*, 150–182; Ђорђевић, *Историја*, 82–84.

⁷⁵ Oikonomidès, *Chancellerie*, 175–176.

⁷⁶ Као потписи са израженијим декоративним примесима могу се издвојити #25, #29, #36, #50.1 и #54.

⁷⁷ Није најјасније да ли је кратко накнадно појашњење једне уговорне одредбе дописано пре или након пописивања – видети стр. 28 и *Преглед*.

Милутинов документ #25 доноси још једну врло упечатљиву новину у спољна обележја потписа. Наиме, док је до тада овај чинилац писан мастилом исте боје као и главни текст, почев од #25 за њега се користи мастило црвене боје. Обичај употребе црвеног мастила такође је потицао из Византије, где је потпис на свим царским документима био истакнут на тај начин. Штавише, у хрисовуљама, најсвечанијем типу царских документа, црвеним мастилом исписивани су и одређени делови текста, пре свега реч *λόγος* у изразу *χρυσόβουλλος λόγος*, због чега је овај чинилац назван логос-формулом.⁷⁸ Код Немањића је црвено мастило коришћено и пре 1302. године за потписе, симболичке инвокације и иницијална слова документарних текстова или важнијих целина у њима, али само у исправама намењеним црквеним дестинатарима. Са #25 та пракса је проширена на све документарне производе врховних владара немањићке државе, укључујући уговорне исправе намењене Дубровнику.⁷⁹ Ипак, током краљевског раздобља употреба црвеног мастила углавном је остала ограничена на потпис.⁸⁰ Подстицај за њено ширење пружио је успон на царство, којим су српски владари, између осталог, истакли право да користе и логос-формулу.⁸¹ Додуше, у сачуваним Душановим царским уговорима са Дубровником ње још увек нема – у #74, црвена боја употребљена је за инвокацију, иницијал и потпис, а у #75 и #76 само за потпис. Тек се код цара Уроша, уз документе у којима је црвен само потпис (#80, #84, #85, #89) и оне у којима су на овај начин истакнути и инвокација и иницијал (#88, #90), јављају и примери особене српске логос-формуле (#83, #86.1, #87). За разлику од византијске, која је у ово време обухватала реч логос исписану на три различита места и поједине елементе датумске формуле, у српској пракси она се састојала од исписивања више различитих речи – најчешће *слово* као српског еквивалента грчком *λόγος*, али и владарске титуле, појма *хрисовуљ* и других – при чему број тих речи у документу није био прецизно утврђен, већ се кретао од два до пет или више.⁸² Такође, у Србији црвено мастило није коришћено у датуму, али је настављена његова ранија употреба за инвокације, иницијале и „подиницијале“.

Главна одлика византијске хрисовуље ипак је била њена овера царским златним печатом по којем је и добила име. Стога је тежња српских царева да стварају документе овог типа, јасно изражена у преузимању логос-формуле, неминовно нашла свој одраз и у обрасцима употребе печата. Први сачувани печат на уговорним документима дубровачког корпуса налази се на српској верзији преписа уговора Стефана Немањића (#3). Он, дакле, не одражава изворни начин причвршћивања, а због оштећења није могуће потврдити ни његову припадност овом владару. Ипак, његова основна својства – восак као материјал и димензије

⁷⁸ Основно о византијској логос-формули: Dölger – Karayannopoulos, *Byzantinische Urkundenlehre*, 35–36, 117–119; Oikonomidès, *Chancellerie*, 180–183.

⁷⁹ Порчић, „Царске шаре црвене“, 256–262. Уговорна исправа бившег краља Драгутина (#29) има, међутим, потпис исписан обичном бојом.

⁸⁰ Само #25 и #61 користе црвену боју и за крст инвокације, иницијал и, у #61, један „подиницијал“, то јест, почетно слово целине унутар текста.

⁸¹ Порчић, „Царске шаре црвене“, 265–267.

⁸² За шири преглед логос-формула у исправама цара Уроша видети: Бубало, *Логос формула*, 329–330.

које превазилазе величину печатних типара ношених на прстењу – уклапају се у слику коју стварају печати са потоњих уговора. Наиме, сви сачувани печати из раздобља немањићких краљева такође су воштани и сви изузев два рана примерка спадају међу отиске већих типара.⁸³ Иако су многи од њих с временом оштећени или похабани, може се утврдити да њихови натписи и ликовне представе одражавају ранг и идентитет њихових ауктора. Тако су од Андреја Мирославића сачувани један мањи примерак чија је представа по свему судећи сведена на монограмски натпис са аукторовим именом (#5), и један примерак упечатљиве величине на којем натпис тече по ободу, док се у средини налази представа орла, чији је смисао вероватно хералдички (#11). Краљица Јелена пак користи печат са представом женске владарске фигуре и натписом по ободу, пречника око 35 мм, при чему околност да се отисци овог њеног типара, како изгледа, налазе на два документа настала у распону од две деценије (#16, #24) указује на присуство свести о печату као трајном знаку распознавања којем је придаван велики значај.

Сви остали сачувани печати краљевског раздобља припадају владајућим краљевима немањићке државе. Такав статус ауктора одражавају представе владара са престолом и одговарајућим интитулативним натписима који теку по ободу. Једини изузетак је печат краља Уроша на #14, који приказује ратника на коњу. Таква представа јавља се пре тога на реверсној страни престоног печата Урошевог предходника Владислава (#8),⁸⁴ јединог сачуваног немањићког краљевског печата који је обрађен са обе стране.⁸⁵ Владарски утисак поткрепљују пречници, који почев од #8 редовно износе преко 50 мм, а на Милутиновим #20 и #21 и до 75 мм. Ова два примерка такође потичу од истог типара, као и два Душанова (#54, #61). Штавише, Душанов случај сведочи о размаку између две употребе од преко 11 година, али изгледа да је овај типар био још дуговечнији, јер је у натпису Душан титулисан као млади краљ.⁸⁶ Такође, први из овог пара Душанових печата јединствен је по томе што је израђен од воска црвене боје. Сви остали краљевски печати на уговорним исправама сачувани су у различитим нијансама природне жутосмеђе боје воска.⁸⁷ Најзад, сачувани примерци, као и расположиви трагови печатења, показују да су печати већином били висећи, причвршћени за лист врпцом од упредених свилених нити, најчешће црвене боје. Ипак, почев од #6 па све до #43, а вероватно и на #48, налази се на десетак примера употребе нарочитог „српског“ начина причвршћивања, који је подразумевао обострано наливање воска преко и кроз два хоризонтална прореза у листу.⁸⁸

⁸³ Та два изузетка су печати на #5 Андреја Мирославића и #7 краља Владислава.

⁸⁴ Марјановић-Душанић, *Владарске инсигније*, 33–34, 104–105, 112.

⁸⁵ Са обе стране обрађен је и печат на препису великожупанске исправе Стефана Немањића (#3.1), с тим што је на једној страни цело поље заузимао натпис у хоризонталним редовима, док се ликовна представа налазила само на другој.

⁸⁶ Соловјев, *Два прилога*, 37–39.

⁸⁷ Њена намерна измена може се претпоставити једино још код првог печата кнеза Андреја (#5), који има изразито тамну, готово црну боју.

⁸⁸ Назив „српски“ за овај начини причвршћивања печата предложио је Чремошник, *Студије*, 9–11, јер није нашао да је он коришћен било где другде у средњовековној Европи (видети и Чремошник, *Студије*, 87–88). Поред #6, међу немањићким документима у дубровачким збиркама пе-

При том, без обзира на начин који је примењен, место причвршћивања увек се налазило на дну листа испод потписа или, нарочито ако је потпис припадао краљој варијанти, између два његова у ту сврху често намерно размакнута дела.⁸⁹

Кроз сва ова обележја, печати на уговорима краљевског раздобља показују две кључне особине. Прво, присуство печата или поузданих трагова печатења на свим оригиналима⁹⁰ сведочи о томе да су они важили за обавезан чинилац. Друго, особине сачуваних примерака јасно одређују српску праксу печатења као блиску западним узорима. На то указују материјал печата, укључујући присуство употребе обојеног воска, њихове димензије, распоред натписа и ликовне представе и, нарочито, иконографија тих представа. У ствари, једино обележје за које се може рећи да одражава византијске обрасце је распоред натписа на два рана примерка (#3, #5). Међутим, шира немањићка пракса познавала је и употребу металних (златних или позлаћених) печата, која је била својствена византијским царевима, док се на Западу среће много ређе. Иконографија тих печата такође је била блиска византијским узорима, са представама стојећег владара на аверсу и заштитника немањићке лозе, Светог Стефана, на реверсу. Ови печати забележени су преваходно на даровницама немањићких владара за црквене установе,⁹¹ али короборација латинског примерка Душанове исправе о уступању Пељешца Дубровнику (#50.1) сведочи да је овај оригинал, на којем се данас налазе само остаци врпце, био опремљен управо једном таквом *bullā aurea*.

Услови за претварање овог изузетка у правило створени су са Душановим царским крунисањем. Сва четири печата сачувана на уговорима царског раздобља јесу управо метални златни печати са представама владара на аверсу и Светог Стефана на реверсу и са легендама распоређеним у хоризонталним редовима око њихових фигура, сасвим налик оновременим византијским царским печатима. Штавише, примерци на Душановим исправама #75 и #76 и на Урошевој #87 представљају отиске истог, Душановог типара, док четврти (#88) са обе стране носи отисак исте представе немањићког свеца-заштитника која се разликује од свих других познатих примерака. Поред тога, на #84 назиру се трагови кружног предмета чији се пречник од око 33 мм подудара са сачуваним примерцима златних печата, а њихово присуство може се претпоставити и на Душановом #74 и Урошевом #86, пошто обе ове исправе носе трагове причвршћивања висећих печата и називају себе хрисовуљама.⁹² С друге стране, нема никаквог трага воштаних печата, што наводи на помисао да је тип великог воштаног печата који је коришћен за оверу уговорних исправа краљевског раздобља сасвим изашао из употребе. Одређене недоумице код истраживача изазивала су три Урошева до-

чат причвршћен на српски начин данас има још једино #24, док о осталим примерима његове употребе сведоче препознатљиви трагови у виду прореза или рупа у облику положеног правоугаоника.

⁸⁹ Само на #6 печат је постављен у доњем десном делу, где је после потписивања остало највише места.

⁹⁰ Подаци о присуству печата постоје и за у међувремену изгубљене оригинале #13.1 и #49.

⁹¹ Синдик, *Српски средњовековни печати*, 232–236. Уп. такође #35.

⁹² На #74 такође се могу уочити обриси печата који је некад лежао на документу, али нису тако јасно дефинисани као на #84. Видети: *Преглед*.

кумента који по свим осталим својствима делују оригинално, али немају поуздане трагове печатења (#80, #85, #89). Пошто је тешко замислити да су после век и по српски владари почели да издају Дубровчанима уговорне документе без печата, можда најпре треба помишљати на то да су на #80 и #89, код којих је размак између доње ивице потписа и доњег руба листа сразмерно мали, делови листова са печатима једноставно одсечени, док се за #85 чини да се трагови причвршћивања печата ипак могу уочити.⁹³

Током готово два века, документи у којима су бележени споразуми немањихких владара и других српских властодржаца са Дубровником сведоче о прилично динамичном развоју дипломатичких форми којима је српска средина одговарала на ову потребу. Пошто се у прва два сачувана уговора њен допринос свео на додавање владарских потписа испод текста који су на латинском срочили и дипломатички уобличио Дубровчани, током прве половине 13. века српска страна се активно укључила у продукцију ових докумената, постепено преузимајући главну улогу. О томе сведоче два тада примењивана дипломатичка обрасца – уговор-заклетва и уговор-даровница. Први је оличавао схватање споразума као заједничке воље или, још боље, збира воља обеју страна, које најупечатљивије одражавају примери када су сачуване засебне заклетвене изјаве српских владара и дубровачких званичника. У другом је споразум исказиван као воља српског владара коју он, са више или мање благонаклоности, исказује према Дубровчанима у склопу идеализованог хијерархијског односа. Изгледа да се до друге половине 13. сматрало да је тај однос применљив само у одређеним околностима, али са порастом моћи и утицаја немањихких владара током другог дела владавине краља Уроша, он је добио опипљивије оправдање. То је довело до практично потпуног преласка на тип уговора у којем је садржај споразума, иако се до њега и даље долазило преговорима, представљан као благонаклони дар, „милост“, српског владара. Додуше, живи токови међусобних односа су и даље с времена на време стварали ситуације које се нису дале уклопити у ову матрицу, али то су били ретки изузеци, драгоцени као сведочанства о способности да се такве особене ситуације препознају и дипломатички обраде на примеренији начин, укључујући и један пример посезања за старим заклетвеним образцем.

Иако се на нивоу опште форме практично завршио на уговорима-милостима, може се рећи да развој дипломатичких образаца уговорних докумената у ствари никада није престајао. Њега су подстицали, с једне стране, конкретна намена ових исправа, а с друге шира кретања у српској документарној продукцији, која су, опет, произлазила из општих токова историје немањихке Србије. Као примери промена које су покретали разлози из прве групе могу се навести окретање инскрипције од именовања чинилаца дубровачког уређења према трговци-

⁹³ Изгледа да проблем добрим делом потиче од тога што су рупе за причвршћивање печата на папиру мање упадљиве него на пергаменту, делујући обично као на овом материјалу честе случајне накнадне подеротине. Томе у прилог говори пример #84, на којем се таква оштећења могу поуздано повезати са печатом превасходно захваљујући томе што је приликом скенирања уочена његова „сенка“ управо на том месту. Иначе, примерака без видљивих трагова печатења има и међу Урошевим документима ван дубровачког корпуса – Vujošević, *Über den Status*, 112–115.

ма и *властели дубровачкој* као стварним корисницима владарских „милости“, затим, датирање докумената према хронолошким параметрима блиским дестинатару (и потом напуштање тог приступа), често присуство световних санкција и развој њиховог садржаја, а пре свега, дипломатичко прилагођавање значају који је дотични уговор имао за дубровачку страну, кроз одговарајући избор материјала, печата, потписних формула и свечаних чинилаца попут аренге или украса. Ови разлози делимично су се преклапали са утицајем општих развојних токова српске дипломатичке праксе – појава аренги са интитулацијама, духовних санкција, па и златног печата, баш у уговорима о уступању земљишних поседа може се повезати са њиховом употребом у исправама о даровању поседа црквеним установама. Ипак, главни ток састојао се у приближавању српске документарне продукције византијским узорима, које је изведено у два корака. Први је учињен под краљем Милутином, када су у уговорне документе намењене Дубровнику продрли нова варијанта скраћеног владарског потписа и употреба црвеног мастила, а истом узору можда бар делимично треба приписати и коначно уобличавање минускулног стила писма. Други корак, повезан са Душановим успоном на царство, обележава покушај да се претходним развојем већ спроведена диференцијација на уговоре вишег и нижег реда уклопи у византијску поделу владарских докумената на хрисовуље и простагме, при чему су у помоћ призвани знаци распознавања из византијске праксе, попут логос-формуле, менологама, па и самих назива докумената.

По питању назива докумената, веома значајном за разумевање образаца целих исправа, али и појединачних дипломатичких својстава, у текстовима уговора са Дубровником наилази се на уздржаност, неодређеност и недоследност.⁹⁴ Међу заклетвеним документима, само два дају себи некакве називе, при чему се јављају три различита израза – у #14 *обет*, а у #16 *књига* и *писаније*. Овај последњи, типолошки сасвим неодређени назив јавља се (обично као *записаније*) и у неколико потоњих краљевских уговора-милости (#25, #36, #50.3, #54, #61, #75, #84), више пута у непосредној вези са изразом *милост*, за који је најчешће немогуће поуздано утврдити да ли се (и када) односи на документ или на правни чин.⁹⁵ Недостатак одређености понајбоље одражава латинска верзија #50 која себе проглашава за *лист о даровању, уступању и милости*. У царско доба, коначно се по при пут за један српско-дубровачки уговорни документ срећу називи *хрисовуљ* и *златопечатно слово* – те ознаке добио је, по значају сасвим заслужено, Душанов општи уговор из 1349, мада је он упадљиво остао лишен логос-формуле као једног од главних знакова распознавања византијских хрисовуља. Под Урошем ове називе себи даје пет јединица (#83, #86, #87, #88, #90), али ни последње две међу њима, као ни #80 који се просто назива *слово*, такође немају логос-формулу. При том, низ царских докумената, укључујући оне који су означени као хрисовуљни или златопечатни, поново носе називе попут *записаније* и *милост*, а

⁹⁴ Може се рећи да исто важи и за називе докумената у српском средњем веку уопште. Уп. осврте на ту тему: Станојевић, *Студије* 22, 1–26, и Бубало, *Писана реч*, 35–45.

⁹⁵ Захваљујући присуству у главном диспозитивном глаголу, овај израз се јавља у великој већини уговора почев од #17.

један, сасвим прикладно предмету, *потвржденије* (#85). На крају, у овој терминологској збрци, пажњу привлачи назив који се јавља само три пута у размаку од скоро 100 година – *повеленије* (#12, #23, #74). Употребљен једном за „чисти“ споразумни документ који не ствара милост, други пут за „обични“ уговор-милост, а трећи пут за Душанову монументалну хрисовуљу, која себе назива и милошћу и записанијем, он превазилази специфичност првог и уопштеног другог појма, показујући се способним да обухвати све уговоре срочене у облику наредбе, то јест, обзнане владарске воље. Штавише, иако се само трипут појављује као назив који уговорни документи користе сами за себе, при чему се поново може тврдити и да је реч о називу за сам владарев чин, овај појам има и изведеницу *повеља*, која се очигледно односи баш на документе. Додуше, ниједна уговорна исправа не назива себе повељом, али у два случаја текст једног уговора користи тај израз за друге,⁹⁶ а нарочито је упадљиво да се већ од последњих деценија 13. века он врло често среће, у облику позајмљеница *poliça*, *povelia* или *povela*, као назив за немањићке уговорне документе даровног типа у латинским и италијанским накнадним белешкама које су на тим документима дописивали дубровачки писари. Пошто тако обележени примерци обухватају уговоре разних врста, од „обичних“ исправа о уским питањима до најопштијих и најсвечанијих хрисовуља,⁹⁷ може се рећи да је израз *повеља* већ за савременике био управо ознака ширег типа, дипломатичке целине у којој данашњи истраживач може да врши даље разврставање према својствима појединачних примерака. При том, ова типолошка категорија се не зауставља код уговорних исправа, већ се показује корисном и када се искорачи из њиховог круга према следећој скупини немањићких докумената у дубровачким збиркама – потврдама за појединце.

2.2. ПОТВРДНИ ДОКУМЕНТИ ЗА ПОЈЕДИНЦЕ

У поређењу са уговорним документима, потврде за појединце нуде далеко скромнији оквир за истраживање. Пре свега, ова skupина броји само 14 јединица и све су настале током приближно четири деценије, између последњих година Милутинове владавине и првих година Урошевог царевања. Такође, само најранија јединица важи за сигуран оригинал (#31), док би се тај статус могао претпоставити једино још за последњу (#82). Све остале сачуване су као преписи у дубровачким канцеларијским књигама. Та околност, додуше, пружа снажну гаранцију аутентичности њихових текстова, али и ту постоји отежавајућа околност – чак девет њих сачувано је само у преводу на италијански.⁹⁸ Најзад, између ових преписа и два примерка на посебним листовима постоји још једна крупна разлика – сви преписи односе се на исправе које су српски владари издавали ду-

⁹⁶ У #54 повељом је назван #50, док #87 користи израз *повеље* као уопштени назив за раније уговорне исправе.

⁹⁷ Дубровачке белешке повељама називају #19, #23, #36, #43, #48, #74.1, #74.2 и #83–#87.

⁹⁸ Преводи са српског у дубровачким канцеларијским књигама по правилу су бележени управо на италијанском, а не на латинском.

бровачким пословним људима као потврде о разрешењу рачуна, док преостале две јединице представљају потврде о додељивању земљишних поседа на територији немањичке државе власти из њених приморских градова. Ипак, уз све недостатке, ова skupина докумената заслужује да буде пажљиво проучена јер су ван ње немањичке исправе намењене појединцима из световног сталежа веома ретке, па чак, ако се изузму случајеви у које су као коначни дестинатари укључене црквене установе, готово непостојећи.

Први документ из ове skupине (#31) и једини поуздани оригинал издао је краљ Милутин око 1316. године властелинској породици Жаретић из града Бара, као потврду поседа које су Жаретићи добили од његових родитеља. Дипломатичка структура текста јасно обележава ову исправу као израз владареве суверене воље, дакле, повељу, сродну скромнијој варијанти уговорних докумената тог типа. После почетка симболичком инвокацијом и скраћеном промулгацијом (*да је знано свакоме*) одмах се, без посебне интитулације, прелази на експозитивно-диспозитивни део у који је уметнута и инскрипција. Додуше, главни диспозитивни глагол не помиње појам милост, већ прецизно описује правни чин (*краљевство ми потврди*), али се у наставку наглашава да је он извршен *с милошћу* владара. Санкција се најпре неодређено позива на духовне санкције докумената чији је садржај предмет потврде, а онда прелази на световне казне какве се изричу и у уговорима – *да приме гнев и наказание од краљевства ми и да плати тисућу перпера* (#31:15–16). Чак је и датирање извршено на начин уобичајен за уговоре тог времена – субјективном хронолошком одредницом. Додуше, она је овога пута одабрана тако да је највише смисла имала за самог владара, јер помиње његов састанак са неименованим деспотом. У ствари, од праксе посведочене у уговорима одударају само два чиниоца. Један је помен лица које је непосредно записало и запечатило документ, што овој конскрипционој формули придодaje короборативни призив, а други укључивање интерцесије, чије присуство функционално одговара поменима дубровачких посланика као петената у уговорним документима, с тим што, за разлику од тих помена, није смештено у експозицију, него међу завршне формуле. Спољна својства такође у потпуности одговарају скромнијим уговорним повељама из прве половине 14. века – пергамент, минускулно писмо и потпис у сажетој форми (*Стефан Урош краљ*), изведен крупним мајускулним словима црвене боје у новом реду испод текста, са размаком у којем су видљиви трагови пришвршћивања данас недостајућег висећег печата.⁹⁹

Слику створену на основу повеље Жаретићима поткрепљују подаци о шест потврда за појединце из краљевског раздобља које су сачуване у преписима. Њихови текстови такође увек почињу промулгацијом¹⁰⁰ и потом одмах прелази на експозитивно-диспозитивни део у којем је главни диспозитивни глагол увек *створи милост*.¹⁰¹ Пошто се све ове јединице баве разрешењем рачуна, чак и садржаји диспозиција показују знатне сличности. У дипломатичком смислу,

⁹⁹ Шематски приказ дипломатичке структуре докумената овог типа дат је у Прилогу 2.3.

¹⁰⁰ У овој групи примерака она је без изузетка у пуном облику: *пише краљевство ми да је знано свакоме*.

¹⁰¹ Додуше, у #37 ово се не може поуздано утврдити услед оштећења.

може се запазити изостанак именских интитулација, док су дестинатари – владареви пословни партнери из редова дубровачке властеле – увек именовани само личним и родовским именом уз повремени додатак патронимика, а без икаквих титула и епитета. Текст једног од докумената се на овоме и завршава (#57), али преосталих пет садрже још и датуме, у четири се јављају конскрипције, у три световне санкције, а у #41 и духовна казна одмаздом Бога и Богородице.¹⁰² Конскрипције и, нарочито, датуми снажно повезују ове примере са уговорним повељама. У конскрипцијама се у три наврата наилази на изразе који описују управне радње у поступку настанка исправе.¹⁰³ При том се само једном у улози извршиоца ових радњи јавља особа позната из других извора као логотет (#41), док су двапут то надзорници владаревих финансија (#37, #60), у чију је надлежност свакако спадало и старање о његовим рачунима са Дубровчанима.¹⁰⁴ Штавише, чак и код једине конскрипције која би, с обзиром на употребу глагола *scribe*, могла да подразумева непосредну израду документа, то уопште није извесно јер се у тој улози такође појављује особа са звањем логотета (#56). Код датума се пак може утврдити да је у четири од пет наврата употребљен пун хронолошки податак са годином ере, која је увек дата од Христовог рођења, док је у петом (#56) употребљено субјективно датирање према једном дубровачком посланству, чиме се поново излази у сусрет дестинатарима. Најзад, ови преписи доносе и два драгоцене податка о спољном изгледу оригинала, који чак допуњавају оно што се може видети на оригиналном #31. Наиме, у напоменама дубровачких писара уз #41 и #60 забележени су описи печата са изворних примерака, из којих следи да су коришћени висећи воштани печати природне боје са представом владара на престолу, дакле, онакви какви су по правилу причвршћивани и на уговоре тог времена.¹⁰⁵

Напомене дубровачких писара показују се корисним у још једном погледу. Слично као и код уговора, сами текстови разрешних повеља краљевског раздобља нису нарочито издашни по питању назива за документе. Осим двосмисленог појма *милост* у њима се јавља само једно неодређено *questo scripto*, што вероватно одговара српском *записаније*. У дубровачким напоменама такође се наилази на називе који пре означавају правни чин него сам документ – *privilegium* (#56) и *securitas* (#57). Међутим, далеко чешће среће се поново назив *повеља*, то јест *apovilia* (#41, #45, #60). На тај начин, ова група докумената се и у очима савременика чврсто повезује са исправом за Жаретиће – она, додуше, себе такође назива само милошћу, али за документе претходних владара о истом предмету у два маха користи назив *повеље*.

¹⁰² При тачном одређивању садржаја световних казни тешкоћу представљају недоумице око начина на који су поједини српски појмови преведени на италијански. *Ira* је свакако *гнев* док би *che sia disperso* најпре одговарало српском *да се распе*, али за *indignation* (#41), *furto* (#56) и *destructo* (#60) теже је наћи поуздане еквиваленте. Такође, новчани део казне у #41 и #56 износи уобичајених 500 перпера, док у #60 место цифре остаје упражњено, што је иначе чест случај у преписима-преводима, свакако услед несигурности Дубровчана у тумачењу бројева исписаних ћириличним писмом.

¹⁰³ У #37: *comando a far*; у #41 и #60: *commete*, односно *comise a scriver*.

¹⁰⁴ Видети горе, стр. 48.

¹⁰⁵ Воштани печат помиње се и у напоменама уз #56, али без појединости.

Типолошко одређење из дубровачког угла значајно је због промена које су наступиле у спољним и унутрашњим обележјима исправа намењених појединцима после Душановог царског крунисања. Делимична представа о њима може се стећи на основу шест Душанових царских разрешних повеља које су сачуване у дубровачким преписима. Средишњи, експозитивно-диспозитивни део остао је практично непромењен, са истим заменичким типом интитулације, истим начином грађења једноставне инскрипције и уобичајеном, иако сада не сасвим доследном, употребом израза *створи милост* на месту главног глагола.¹⁰⁶ Такође, у завршном делу се често и даље јављају конскрипције, датуми и световне санкције, док за духовну, која се и у краљевској скупини јавила само једанпут, нема примера. Конскрипције чак одају потпуно исту слику као краљевске – један пример у којем се помиње писање (#63) и три у којима се говори о управним радњама везаним за настанак документа, при чему је њихов извршилац у два наврата протовестијар (#71, #73), а једном логотет (#79). Међутим, већ код датума приметна је промена – након што се у првом примеру (#63) поново јавља година Христове ере, у свим осталим употребљено је византијско, дакле, аукторово рачунање, а у једном датуму (#73) година ере потпуно изостаје. Код световних санкција репертоар казни остаје исти, али је износ новчане казне у оба расположива примера подигнут на 1.000 перпера (#71, #73) док се у јединој исправи насталој после доношења *Душановог законика* режим кажњавања уредно повезује са њим (#79:15: *да се распе и накаже по законуку царства ми*). На крају, јавља се и једна формула незабележена у примерцима из краљевског времена – короборација. Штавише, после првог примера, који се своди на уопштене изразе поткрепљења (#63: *questo fo fermado, roborato e scripto per ogni sua sicurtade et francheça a cio che non sia calumpnia*), преостала три (#65, #67, #79) као средство које подупире правоснажност документа наводе околност да је он настао у складу са *обичајима које царство ми има са градом Дубровником*, то јест, како стоји у једином примерку са сачуваним српским текстом (#79), према *закону градском*.¹⁰⁷

Можда најзанимљивије текстуално одступање царских разрешних потврда у односу на ранију праксу тиче се почетног дела. Док први документ у хронолошком низу (#63) очекивано почиње промулгацијом, следећа два на почетку имају датум (#65, #67). С обзиром на то да три исправе настале после тога поново почињу промулгацијом, очигледно је да промена није заживела. Штавише, пошто се ради о две јединице издате у размаку од неколико дана почетком августа 1347, можда је посредни само неки случајни поремећај устаљеног начина обликовања исправа ове врсте. С друге стране, наглашена атипичност овог решења у оквиру српске праксе,¹⁰⁸ наводи на могућност да је иза њега ипак стајао неки објективни дипломатички разлог, а он се најпре може наћи у увођењу менологема. Наиме, иако преписи у дубровачким књигама не садрже никакве податке о

¹⁰⁶ Овај израз изостаје у #63 и #67.

¹⁰⁷ Соловјев, „Градски закон“, 344–346, показује да се под овим изразом мислило на статутарну одредбу која обавезује дубровачке грађане да о својим пословима са суседним владарима прибаве од њих писану потврду. Видети горе, стр. 44.

¹⁰⁸ Једини други пример постављања датумске формуле на почетак текста пружа уговорна исправа жупана Радослава из 1254 (#13).

потписима на потврдама за појединце, према аналогiji са уговорима може се основано претпоставити да су после проглашења царства и оне замениле стари кратки именски потпис владара менологемом.¹⁰⁹ С обзиром на то, у лето 1347, док је промена била још свежа, код неког од твораца немањићких докумената могао је настати утисак да је завршни део потврда за појединце постао презасићен датумским подацима, због чега су онда ти подаци пребачени на почетак. Ипак, ако је тако и било, од тога се очигледно брзо одустало, јер се већ следеће године поново јављају исправе које почињу промулгацијом.

Иако сразмерно бројне, промене у дипломатичким обрасцима потврда за појединце до којих је дошло током Душановог царевања нису биле толико крупне или доследне да би битније измениле карактер овог типа документа. Дубровчани свакако нису видели такву промену, јер напомене њихових писара и даље, сада чак без изузетка, бележе да се ради о повељама. Штавише, овај назив се сада коначно среће и у текстовима самих исправа – од њих шест, само последња (#79) пропушта да себе изричито назове повељом. При том је уочљиво да изрази *записаније* и *милост* нису изашли из употребе, већ настављају да се јављају упоредо са изразом *повеља*, што такође успоставља континуитет са ранијом праксом.

У сачуваној грађи, највећи изазов континуитету упућује последња јединица из групе исправа за појединце – повеља цара Уроша о даровању острва Мљет двојници которских властелина. Овај документ, чији је примарни примерак (#82.1) могући оригинал или, у најмању руку, врло рани препис са наглашеном тежњом ка верном опонашању спољашњих одлика оригинала, уобличен је у свему као хрисовуља. Он почиње аренгом чији ток од идеје владарске богоизабраности и уживања у њеним плодовима скреће на обавезу законитог владања према очевом узору у сарадњи са сабором, што подразумева и записивање *хрисовуља* и *милости слова царских*. Иако у целини посматрано уникатна у сачуваном немањићком фонду, ова аренга одражава познат тематски репертоар који у завршном делу на такође већ уобичајен начин успоставља везу са обичајем издавања докумената на државним саборима, а не са конкретним предметом исправе.¹¹⁰ У сваком случају, она постиже своју сврху да подари тексту свечани призив и да у њега уведе три од укупно пет израза који су у #82.1 истакнути црвеном бојом као српска варијанта логос-формуле. Аренга такође садржи развијену именску интитулацију, док у експозитивно-диспозитивном делу утиску посебности доприносе обогаћивање инскрипције низом бираних епитета за двојицу дестинатара, као и употреба на месту главног глагола израза *дарова им царство ми* који је уобичајен у исправама за црквене установе. Најзад, у есхатоколу, уместо санкције, јавља се позив наследницима да не крше одредбе документа, а за-

¹⁰⁹ Томе у прилог ишао би податак који наговештава да је до такве промене дошло код печата – једини опис печата на преписима царских повеља појединцима (#79) не помиње више воштани печат са представом владара на престолу који се на таквим документима среће у краљевско доба, него *висећи печат од позлаћеног сребра*, очигледно онакав какав носе и царски уговори.

¹¹⁰ Као најсличнији ранији састави издвајају се аренге Лужачке, Лесковљанске и Архиљевичке повеље цара Душана (Живојиновић, ССА 5, 102, 106; Бојанин, ССА 4, 121–122, 124–125; Вујошевић, *Архиљевичка хрисовуља*, 244–245, 252.

тим короборација *знамењем царским* на коју се надовезују пуна датумска формула са годином по византијској ери и, у новом реду, развијени потпис.¹¹¹

Очигледно, овде се ради о исправи која према придатом значају и пажњи далеко превазилази повеље о разрешењу рачуна, па и Милутинову потврду поседа Жаретићима. Ипак, она са њима успоставља типолошки континуитет, представљајући прилагођавање типа повеље о владарском чину у корист појединца потреби да се забележи један такав чин који се – сам по себи или/и због лица којих се тиче – одликује посебним значајем, и то у времену када је немањићка документарна продукција била дубоко прожета идејама и узорима везаним за царски статус владара. У том смислу, дубровачки писар је био у праву када је на полеђини овог документа забележио да се ради о повељи. Ради се, дакле, о свечаној царској повељи за два царава ризничара који добијају у баштину цело острво, насупротив обичним царским повељама за појединце који су са владарем ступали у рутинске финансијске аранжмане. Та разлика, као и разлика између свечаних и обичних царских уговорних исправа, природно намеће аналогију са византијским хрисовуљама и простагмама. Ипак, аналогија се може прихватити само начелно, јер процес прилагођавања немањићке царске документарне продукције византијским узорима није сасвим потиснуо формиране традиције краљевског доба – свечане повеље световним дестинатарима постале су хрисовуље, али оне обичне су за своје српске творце остале само повеље, док је у Дубровнику тај нажив примењиван и на једне и на друге.¹¹²

2.3. НОТИФИКАЦИОНИ ДОКУМЕНТИ

Док су уговори и потврде за појединце као првенствени циљ имали записивање података како би они били сачувани у званичном облику погодном за каснију јавну употребу, нотификациони документи настајали су пре свега ради преношења података другом заинтересованом чиниоцу. Из тога проистиче главно својство њиховог формулара, које служи и као њихов основни знак распознавања – текст срочен у виду непосредног обраћања чиниоцу којем се подаци преносе. Дубровачки писари који су се током прве половине 14. века сусретали са немањићким документарним производима показују да су врло јасно уочавали ову разлику – пошто би приликом пријема докумената о разрешењу рачуна обично поводом истог разрешног чина добили и потврду намењену самом „разрешенику“ и обавештење намењено дубровачким властима, они су исправе прве врсте доследно називали повељама, док су за оне друге, које су почињале непосредним обраћањем градским властима, користили латински израз *lettera*, то јест, *писмо*.

Мора се, међутим, имати на уму да присуство непосредног обраћања не значи да је дотични документ искључиво нотификациони. Форма писма могла је

¹¹¹ У есхатоколима преписа #82.2 и #82.3 налазе се конскрипције са поменом логотета Драгослава, а у #82.3 и опширна, али необична, духовна санкција.

¹¹² О српској обичној повељи и њеном односу са простагмом видети: Острогорски, *Простагме српских владара*, 250–252.

исто тако да послужи као оквир за оглашавање аукторове званичне воље и чување њене садржине ради евентуалне јавне употребе. Такав пример већ је уочен међу уговорима, где #19 има облик непосредног обраћања дубровачким властима, али подаци које преноси у ствари представљају садржај међусобног споразума.¹¹³ Иако је овај случај најупечатљивији јер се тиче односа на највишем политичком нивоу, он нипошто није једини. Чак се може рећи да је међу сачуваним документима који се по примени облика непосредног обраћања сврставају у писма тешко наћи неки који би био чисто нотификациони. Тако су разрешна писма, након што би послужила да обавесте дубровачке власти о измирењу рачуна, могла да буду коришћена као допунско доказно средство уз одговарајућу разрешну повељу, а ако повеља није издата, терет писменог поткрепљења разрешног чина које је захтевано дубровачким статутом у целини је падао на њих.¹¹⁴ Слично томе, и обавештења о начину на који треба извршити трансакције попут подизања доходака и поклада такође су накнадно постајала доказ да је трансакција обављена у складу са владаревим жељама, а једно од њих претворено је додавањем формуле опуномоћења у посланички акредитив.¹¹⁵ Најзад, писма настала поводом затегнутости у међусобним односима могла су да представљају користан доказни материјал у случају обнове спорова о датом питању.

Иако је свест о овој наменској разноврсности писама неопходна за правилно тумачење особености које би се могле појавити при њиховој дипломатичкој анализи, околност да сва она, поред тих ужих намена, имају заједничку нотификациону сврху омогућава да им се ипак приступи као једном јединственом документарном типу. Ако се изузме #19, у корпусу немањићких докумената у дубровачким збиркама тај тип је заступљен са 32 јединице, што га сврстава одмах иза уговора. Поред тога, ове јединице захватају и дугачак временски распон, од краља Владислава до почетка владавине цара Уроша. Што је посебно драгоцено, близу половине расположивих јединица сачувано је у облику оригинала, док су јединице сачуване у преписима такође неупитно аутентичне јер потичу из дубровачких канцеларијских књига. Додуше, преко две трећине њих сачувано је само у преводу на италијански, а додатну препреку истраживањима представља неуравнотежен распоред грађе – из прве половине обухваћеног раздобља, од времена краља Владислава до краја 13. века, на располагању су само три владарска писма, међусобно удаљена по двадесетак или више година. Ипак, овај недо-

¹¹³ До овог исказања из уобичајеног обрасца могло је доћи и услед неких особености околности, које се данас не дају утврдити. Пошто се у тексту говори о доласку дубровачких посланика поводом истека важења претходног уговора, могуће је да су они донели писмо својих власти о том питању адресирано на српског краља, због чега је онда и исправа о обнови споразума попримила облик писма-одговора.

¹¹⁴ Такви примери су #28, #34, #39, #44 и #52.

¹¹⁵ У #47:3–4: *што вам говори верујте му као устима краљевства ми, све су речи краљевства ми*. Може се претпоставити да је овакво пуномоћје дато јер је том приликом доносилац писма, поред подизања дохотка, имао додатни задатак да са дубровачким властима постигне споразум о одштети након сукоба 1327–1328 (видети: Порчић, ССА 7, 21–22). На овај начин за усмени наступ изричито су опуномоћени и доносиоци два Душанова разрешна писма (#52, #55), три писама нижих власти (#205, #206, #215), па и Никола Марков који је испоручио Душаново несачувано писмо о новцу за куповину бојних коња из 1333 (*Споменици српски*, бр. 11).

статак може се донекле надоместити ослањањем на четири у оригиналу сачувана невладарска писма овог доба (#203, #205–#207), док је неколико невладарских јединица остало и из немањићког дела 14. века. Уосталом, сваки документ овог типа сачуван у дубровачким збиркама има нарочит значај јер је мимо њих сачувано свега десетак немањићких владарских писама, од којих ниједно није изворно настало на српском језику.¹¹⁶

Већ два најстарија примерка, писма краља Владислава (#9) и краља Уроша (#15), упркос међусобном временском размаку, показују неке заједничке особине које чине полазну основу за разматрање типских обележја. У питању су кратки текстови са сажетим формуларом, чију окосницу чине инскрипција са непосредним обраћањем адресату – у оба случаја дубровачком кнезу и општини – и непосредан прелазак на експозицију, то јест, саопштавање података који се желе пренети.¹¹⁷ После тога, оба текста садрже исту завршну салутацију, *Бог вам дао здравље*, која је очигледно представљала чврсто укореењен део обрасца, јер сама писма немају пријатељски призив.¹¹⁸ Једина разлика састоји се у односу према интитулацији. Владислављев текст почиње именском интитулацијом на коју се надовезује инскрипција, док Урошев ни нема праву интитулацију, већ се владар искључиво појављује кроз владарску заменицу *краљевство ми*, при чему та заменица први пут долази „узгред“ у склопу инскрипције, уз епитет удељен дубровачком кнезу (*љубљеном ми пријатељу краљевства ми, кнезу дубровачком*, итд.). Можда због тога, садржај владарских потписа је упадљиво различит – Урошев обухвата име, титулу и одредницу власти, док је Владислављев, колико се може утврдити, сведен на владарско и лично име: *Стефан Владислав*.¹¹⁹

Два писма показују и заједничке спољне особине. Оба су писана изразито немарним стилем, који је у #15 још наглашено минускулизван, дотле да су и слова у потписима прилично слободно изведена, а код Владислава нису ни много крупнија од главног текста. Као типолошке одреднице најзначајнија су ипак обележја која се налазе на полеђини листа. Ту су поново исписане инскрипционе формуле врло сличне онима употребљеним у главном тексту, али тако да су подељене на два дела широким празнинама. На сврху овог текста и међупростора указују трагови пресавијања према којима се може закључити да су оба листа била издата тако да страна на којој је исписан главни текст не буде доступна погледу. Текст на полеђини представљао је, дакле, адресу, а међупростор је служио да се преко њега обмота врпца која ће пресавијени лист држати затвореним.

¹¹⁶ То су писма папама (*Register Innocenz' III*, бр. 167, 168; Rački, *Pismo*, 55) и венецијанским дуждевима (*Listine I*, бр. 552, 609; II, бр. 187, 462; III, бр. 72) која су упућена на латинском, као и два Душанова писма сопственим нижим властима срочена на грчком (Живојиновић, ССА 6, 105–106, и ССА 10, 30–31).

¹¹⁷ У разматрању писама, избегавањем појмова дестинатар и диспозиција наглашава се да је превасходна намена документа нотификација, а не уређивање правног чина који се врши у нечију корист. За шематски приказ дипломатичке структуре писама видети *Прилог 2.4*.

¹¹⁸ Видети горе, стр. 30 и 37. Иста завршна салутација среће се и у писмима нижих власти, која такође не носе пријатељску поруку (#205, #207, видети стр. 34 и 37).

¹¹⁹ Упадљиво је да Владислављева интитулација у тексту такође не садржи ни титулу ни одредницу власти, већ само девоцију, заменицу *ја* и име.

Према овим спољним обележјима, прва два сачувана немањићка писма сврставају се у тип затворених писама, која су издавана у таквом облику да њихов садржај остане скривен све док не дођу у руке адресату наведеном на полеђини. Треће писмо из 13. века (#22) представља другачији случај. Његов текст такође почиње непосредним обраћањем адресату што тексту даје основно својство писма, али та адреса није поновљена на полеђини, нити има трагова преса-вијања који би указивали да је писмо затварано. Напротив, са предње стране испод текста видљиви су остаци печата причвршћеног на српски начин, што значи да је документ издат отворен. Тај карактер отвореног писма стоји у пуном складу са његовом наменом – реч је о налогу краља Милутина требињском жупану Твртку да предузме репресалије против Дубровчана ради надокнаде штете нанесене српском поданику Урсу Перклузу. Исправа је, дакле, имала да послужи као доказ да се одређене радње од међународног значаја извршавају по владаревој вољи. Уосталом, на готово истовестан начин је само неколико година раније у облику отвореног писма преточена воља краља Драгутина да продужи свој претходни уговор са Дубровчанима (#19).

У 14. веку, међу разрешним исправама сачуваним у препису-преводу могу се препознати још два примера оваквих отворених писама. Први је разрешница краљевића Владислава, издата у облику само једног документа (#39), чији је текст вишеструко дужи од било којег познатог немањићког затвореног писма, а и дубровачки канцелар га, свакако због очигледне необичности, назива *писмо, то јест, повластица или повеља*.¹²⁰ Други пример, потврда краља Душана о разрешењу рачуна Марина и Миха Бунића (#59), не оставља никакав простор за недоумице – исправа је носила печат престоног типа, у чему се јасно препознаје велики краљевски типар, док је дубровачки канцелар, без обзира на почетак обраћањем дубровачким властима, одлучно обележава као *повељу*, утолико пре што је уз њу стигао и прави нотификациони документ, који назива писмом. Функционално изједначени са повељама намењеним појединцима, ова два документа приближавала су се том типу и према својим унутрашњим својствима. С друге стране, Милутинова исправа насловљена на жупана Твртка суштински је остала писмо којим владар преноси обавештења потчињеном органу власти и налаже му предузимање одређених мера у складу са њима. С обзиром на то, при разматрању унутрашњих дипломатичких одлика писама 14. века, писмо жупану Твртку представља се као добра полазна основа за изградњу целовите слике о том документарном типу, док се писма-повеље #39 и #59 појављују углавном као примери неких ретких или сасвим изузетних особина.

Прво општије унутрашње обележје типа приметно у Милутиновом писму жупану Твртку (#22) јесте свођење интитулације на „узгредни“ помен владарске заменице у генитиву у склопу инскрипције, као што је то био случај и у #15. Велика већина од 29 писама из 14. века наставиће да примењује ту врсту решења, док се „права“ интитулација у облику владарске заменице у номинативу среће

¹²⁰ О томе да је документ свакако имао функцију отвореног писма/повеље сведочи маргинална белешка према којој након преписивања није задржан у канцеларији, већ је враћен заинтересованом појединцу.

укупно девет пута.¹²¹ Затим, у писму жупану Твртку први пут се на прелазу између инскрипције и експозиционог дела наилази на промулгацију која гласи кратко *знај*. Такве промулгације, најчешће у облику *да знате*, присутне су поново у близу две трећине јединица 14. века, с тим што се у две од њих (#58, #72) јављају и завршне промулгације. С друге стране, Милутиново писмо за требињског жупана нема никакву салутацију. Овај чинилац, чије би се присуство могло очекивати у већем броју у формулару заснованом на непосредном обраћању, јавиће се у немањићким писмима још само трипут – код Милутина (#32, #33) и краљевића Владислава (#39) – с тим што се не ради о старој есхатоколској салутацији, попут оних у #9 и #15, него о засебној реченици смештеној иза инскрипције, којом адресант јавља о свом добром здрављу и жели исто адресату.¹²² Најзад, Милутинов #22 је најстарије сачувано писмо – и најстарији сачувани документ уопште – у којем се наилази на варијанту сажетог владарског потписа у форми: име + титула (*Стефан Урош краљ*), која ће се касније наћи на многим „обичним“ повељама за Дубровник и поједине Дубровчане. Потпис ове врсте очигледно је „следовао“ и писмима, јер је свих девет сачуваних оригиналних краљевских писама 14. века, укључујући и писмо краљице Јелене (#28), потписано на овај начин.¹²³ Једино се уз писмо краљевића Владислава јавља шира варијанта без владарске титуле, коју он у овом тренутку очигледно није ни носио: *раб Христов господин Владислав* (#39). Ова пракса окончана је после успона на царство када је сажети именски потпис на писмима, као и на повељама, замењен менологемом – о томе сведоче сва три расположива царска оригинала (#70, #72, #81), као и препис #78.

Један незаобилазни чинилац који из објективних разлога не добија одговарајућу најаву у #22 јесте инскрипција. Наиме, док је #22 адресиран на требињског жупана Твртка, сва сачувана писма 14. века намењена су дубровачким властима. Преовлађујући начин на који ће се немањићка писма обраћати овом чиниоцу ипак је такође успостављен већ у 13. веку. О томе сведочи инскрипција уговорног писма-повеље краља Драгутина (#19), које се најпре поименце обраћа кнезу, а затим и судијама, већницима, властели и свој општини дубровачкој.¹²⁴ Ова формула је врло прецизно одражавала природу и устројство дубровачке самоуправе – кнез је био највиши градски званичник и представник млетачке врховне власти, под судијама се мисли на петочлани судијски колегијум, а под већницима превасходно на Мало веће, које је од свих градских тела имало најизраженију извршну функцију. Остали чиниоци градског уређења били су обухваћени као властела, слој грађана који је практично, а од 1332. и формално, имао искључиво право на вршење функција власти, и као општина, удружење грађана у оквиру којег су све те функције деловале.¹²⁵

¹²¹ При том, пет докумената почиње са: *пише краљевство/царство ми* (#27, #64, #70, #72, #78), а четири изостављају глагол (#38, #39, #42, #81).

¹²² Порчић, ССА 1, 41.

¹²³ Дубровачка напомена уз препис Душановог #55 такође помиње да је на оригиналу стајао потпис *Стефан краљ*.

¹²⁴ Видети горе, стр. 80.

¹²⁵ О овим чиниоцима дубровачког уређења: Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 32–36; Ve-karić, *Vlastela*, 15–23.

Као што је већ показано, у повељама је овај вид инскрипције убрзо уступио место једноставнијим или, са становишта садржаја конкретног споразума, прецизнијим ознакама.¹²⁶ Такве тежње се могу запазити и у писмима краља Милутина с почетка 14. века – писма #26 и #27 обрађају се *властели*, односно *властели и општини*, а #30 и #32 *кнезу и општини*, односно само *кнезу*. Међутим, већ писмо краљице Јелене (#28), као и последња два Милутинова примерка (#33 и #34) показују наговештаје повратка обрасцу из #19, укључујући у инскрипционе формуле и судије и већнике. Почев од владавине Стефана Дечанског тај образац у писмима постаје правило. Додуше, он се у пуном обиму, са поменом свих пет чинилаца, јавља само четири пута (#40, #51, #77 и, са измењеним редоследом, у #66), али практично све инскрипције у немањићким писмима насталим после 1321. представљају његове варијације. У том варирању, дуго се као једина константа одржало постављање кнеза на прво место, да би у последњем сачуваном примерку (#81) чак и то „правило“ било нарушено. Осим избора и редоследа чинилаца, варијабилност су уносили епитети који су придавани дубровачком кнезу. Ова пракса, посведочена већ код краља Уроша (#15), па и у Драгутиновом уговорном писму-повељи (#19), заступљена је од Јелениног #28 до самог краја низа немањићких писама са врло високом доследношћу, највише у облику придева *љубљени* којем се придодaje нека ознака сродства. То је углавном био управо израз *сродник*, мада се, на пример, краљица Јелена обраћа кнезу Марину Бадуреру као *сину и куму*.¹²⁷ Тек у последња два примерка (#78, #81), као „сродници“ немањићких владара означени су судије и властела.

Колико год је дипломатичка структура немањићких писама била обележена устаљеношћу присуства и образаца заменичке интитулације, инскрипције, промулгације и потписа, може се рећи да јој је готово у истој мери препознатљивост давало упадљиво одсуство практично свих других унутрашњих дипломатичких чинилаца. Добар пример пружа већ поменута судбина салутације – она је најпре изгубила место на самом крају текста, које је очигледно још имала почетком друге половине 13. века, а њен повратак у измењеном облику и положају крајем Милутинове владавине био је кратког даха.¹²⁸ Од осталих чинилаца, типолошки је свакако најзанимљивије готово потпуно одсуство датума. До царског раздобља датумске податке налазимо само у #39 и #59, који су већ препознати као документи са функцијом повеље, и у #55, где датум нема обележја засебне дипломатичке формуле већ је поменут у склопу експозиције. Тек у царско доба, у четири примера (#70, #72, #78, #81) наилази се на издвојене датуме, али и то је само привид, јер се у ствари ради о менологемским потписима. Штавише, упа-

¹²⁶ Видети горе, стр. 84–85.

¹²⁷ Није познато да ли је на овако прецизно одређење утицала нека конкретна веза. С друге стране, за краљевића Владислава који се 1323. обраћа кнезу Лодовику Морозинију као свом сроднику, заиста је сачуван брачни уговор из 1293. који га повезује са невестом из те венецијанске породице – *Дубровачка акта I*, 83–84, бр. 46.

¹²⁸ Могло би се помислити да су неку улогу у томе поново имала схватања о узвишености владарске власти, јер су салутације уобичајене у писмима нижих власти из овог доба – #209 (*поклонение*), #210 (*љубовно поздравление*) и #211 (*много поклонение*). Ипак, у царско доба нема их више ни у тој групи докумената (уп. #214–#217).

дљиво је да у немањићким писмима структура менологема одступа од византијске утолико што се изоставља управо чинилац дугорочне датације, индикт, па се хронолошки подаци своде на помен месеца.¹²⁹ На тај начин, писма су јасно обележена као краткорочни документи насупрот дугорочно одређеним повељама.

Тек нешто више пажње посвећено је месту издавања докумената, које је наведено у укупно шест јединица (#40, #55, #77, #78, као и писма-повеље #39 и #59), при чему се у #55 опет ради о узгредном помену у експозицији, док је у #40, #77 и #78 место наведено у склопу конскрипционих формула срочених према образцу: *Рајко рече у Приштини* (#40:5). Иначе, у преостале две конскрипције као налогодавац издавања докумената помиње се сам владар, што је сасвим у складу са њиховим садржајем.¹³⁰ Осим ове три, постоји још само једна конскрипција која очигледно упућује на непосредног писца документа, а налази се у документу краљевића Владислава – *questa scriptura scripsse lo diacono per chel* (#39:23–24). У истој исправи налази се и једини у писмима забележени заметак аренге, као и једини списак сведока (*јемаца*) и једна од две забележене заклетвене формуле, при чему се друга, вероватно не случајно, такође налази у документу владарске личности ограниченог суверенитета, краљице Јелене (#28).¹³¹ Најзад, у неколико наврата наилази се на короборације. Једна се, очекивано, налази у писму-повељи #59, и има облик општег поткрепљења чина документом, друга је у #51 и представља пример поткрепљења документа печатом, док преосталих пет (#52, #55, #64, #66, #68) одражавају короборативни значај који је у писаном саобраћају Србије са Дубровником попримила сама личност доносиоца писма, јер истичу околност да владареве акте доноси његов човек.¹³²

Утисак велике међусобне сличности текстова немањићких писама 14. века потврђују запажања о њиховом спољном изгледу. Он се надовезује на обележја из претходног раздобља, али доноси и неке новине. Најзначајнија је свакако та што су сви сачувани оригинали из 14. века писани на папиру. При том, чак девет њих настало је у прве три деценије тог века, пре појаве првих повеља на папиру, што сведочи о свесном избору твораца српских владарских докумената да повеље као исправе трајног значаја пишу на „трајнијем“ пергаменту, док је за „краткорочна“ писма био намењен папир. Ипак, без обзира на рок важности, писма су била владарски документ, па је Милутиново увођење црвеног мастила за исписивање владарских потписа доследно спроведено и на њима. При том, у писмима нема примера да је црвена боја искоришћена за било који други део текста, а и сами потписи на документима овог типа изгледају битно другачије него на повељама – они најчешће не стоје у новом реду испод главног текста, него у продужетку последњег реда или у доњем десном углу, док се уместо мајускулних

¹²⁹ Porčić, *The Menologem*, 291–292.

¹³⁰ Видети стр. 61–62.

¹³¹ Упадљиво је да ове заклетве не следе стари опширни образац са набрајањем средстава заклињања, већ се задовољавају кратким заклетвеним изјавама – *кунем се* (#28), односно *дајем душу и веру* (#39).

¹³² Слична белешка која се налази испод дубровачког преписа #72.2 ипак не представља још један пример ове појаве, него додаток дубровачког писара, јер је нема на сачуваном оригиналу истог писма (#72.1).

слова наглашене величине користи слободнији стил, често не много крупнији од главног текста.¹³³ Ово се није променило ни када је после Душановог узимања царске титуле уведен менологем (#70.1, #72.1, #81).¹³⁴

Листови су очигледно подрезивани после писања, што у спрези са скромним обимом текстова даје свим расположивим оригиналима облик изразитог положеног правоугаоника, иако мере страница уз које тече текст износе највише 300–320 мм, а углавном до 265 мм. Начин приређивања написаног писма за слање није се, како изгледа, променио у односу на 13. век, али се сада може подробније описати захваљујући већем броју оригиналних примерака. Након писања и подрезивања, лист је пресавијан више пута по дужини са текстом према унутра, тако да се на крају писмо сводило на облик уске траке дуж које је онда исписивана адреса, неретко истоветна инскрипцији. При њеном писању остављана је једна већа празнина да би на том месту писмо било обмотано траком од папира преко које је онда утискиван печат.¹³⁵ Што због оштећивања приликом отварања писма, што због вишевековног чувања међу страницама канцеларијских књига, од ових печата данас су у најбољем случају сачуване мрље или слој воска на којем се ништа не разазнаје. Ипак, и то је довољно да се закључи да су ови печати били природне боје, са пречницима 16–22 мм. Радило се, дакле, о отисцима малих типара, израђених у облику печатног прстења које су владари могли увек имати при руци, због чега их дубровачки писари у напоменама уз своје преписе називају личним печатима (#51: *sigillum secretum*; #53: *sigillum proprium*).¹³⁶ Штавише, из расположивих описа може се закључити да су ови мали печати имали представе хералдичке природе – код краља Душана помиње се челенка са крстом, а код цара Уроша лав.¹³⁷

Прилично једнообразна унутрашња и спољашња дипломатичка обележја немањихких писама у великој мери објашњавају сигурност са којом су их дубровачки писари препознавали и разликовали од повеља. Не треба сумњати да су ту разлику примећивали и људи из немањихке средине који су ове документе стварали. Грађа, штавише, наводи на закључак да су и они имали особен назив за исправе овог типа. Наиме, у тексту #39, а онда и у текстовима низа Душанових пи-

¹³³ Врло је карактеристично да је писмо-повеља #59 очигледно било потписано на начин који одговара повељама, јер дубровачки писар на крају свог преписа бележи да је на документу *великим црвеним словима* писало *Стефан краљ*.

¹³⁴ Porčić, *The Menologem*, 291–292.

¹³⁵ Остаци папирне траке преко које је стављен печат најбоље се уочавају на раним примерцима #28.1 и #30. Судећи по напомени дубровачког преписивача уз #62, у којој се уз печат говори о *свилу и папиру* чини се да је понекад коришћена и свилена врпца.

¹³⁶ Уп. Соловјев, *Два прилога*, 37–39. С тим у вези може се приметити да је Владислављево писмо-повеља (#39), према опису дубровачког писара, носило печат од воска беле боје са натписом чија дужина ипак указује на нешто већи типар.

¹³⁷ Опис Душановог печата сачуван је у напоменама уз писмо-повељу #59, али се не односи на њу, него на пропратно писмо које је у међувремену изгубљено, иако се каже да је дошло заједно са #59 и било положено у књигу. Урошев печат помиње се у записницима већа из новембра 1366. године (*Monumenta ragusina* IV, 69; уп. Čremošnik, *Studije*, 133). Није јасно да ли *ymago unius teste cum capello super capud*, за коју дубровачка напомена каже да се налазила на печату краљевића Владислава (#39) треба сврстати у хералдичку или владарску представу.

сама јавља се реч за коју италијански преводи користе израз *lettera* (#51, #52, #55, #62, #64). У #64 та реч је јасно супротстављена повељи која уређује исти разрешни чин – *rovilia e lectera*. Мада се то не може поуздано утврдити, ова српска реч која је превођена италијанским *lettera* могла би бити *књига*, која је забележена у три Душанова царска писма (#66, #68, #77), као и у једној пропратној белешци (#72).¹³⁸ Овај израз није увек имао уско значење писма – краљица Јелена користи га као назив за своју заклетву #16 – али га је могао попримити с временом или с обзиром на контекст.¹³⁹ У сваком случају, већ околност да је некакав нарочит израз постојао сведочи да се у немањићкој Србији одвијао развој не само практичних поступака у области документарне продукције него и њене теоријске, појмовне надградње.

2.4. ДАРОВНИЦЕ ЗА ЦРКВЕНЕ УСТАНОВЕ

За разлику од уговора, повеља за појединце и нотификација, чији дубровачки корпуси уједно обухватају велику већину расположивих немањићких исправа тих типова, три у Дубровнику сачуване даровнице немањићких владара за црквене установе чине тек сићушан део ове иначе далеко најбројније типске групе докумената у данас доступној немањићкој продукцији. Упркос томе, њихов значај нипошто није занемарљив, јер све три на свој начин представљају не само одраз својстава тог документарног типа, него и примере неких особених проблема са којима се његово проучавање суочава.

Тако даровница краља Стефана Првовенчаног манастиру Свете Марије на Мљету (#4) и њена потврда коју је издао краљ Милутин (#35) одражавају начин потврђивања ранијих дарова преписивањем старе даровне исправе и дописивањем потврде испод ње посведочен у још једном старијем примеру.¹⁴⁰ При том, оба документа у дипломатичком смислу одговарају намењеним улогама. Исправа Првовенчаног је у том погледу посебно значајна као један од најранијих примера манастирских даровница који сведочи о свим главним одликама тог типа. Она почиње опширном аренгом која пригодно повезује мотив оваплоћења са владарском богоизабраношћу, да би затим, кроз изразе владаре захвалности Христу и Богородици, као и поуздања у њихову даљу помоћ, уједно изнела похвале владавини аукторовог оца и нагласила легитимност аукторовог сопственог ступања на престо по очевом избору.¹⁴¹ У аренгу је уклопљена и развијена

¹³⁸ Ипак, у једином случају када постоји превод (#68.1 и #68.2), *книга* је преведено са *carta*.

¹³⁹ Уп. ЛССВ, 301–302, бр. 2 (Ћ. Бубало).

¹⁴⁰ Реч је о даровници краља Владислава манастиру Свете Богородице Бистричке коју потврђује краљ Урош (*Зборник I*, бр. 41, 68). Има, међутим, случајева када се на овај начин, непосредним дописивањем, додају нови прилози (Хиландарска повеља Стефана Немањића са прилогом краља Владислава: *Зборник I*, бр. 12, 34) и/или исказује подршка других лица владарском дару (на пример, Лимска повеља краља Уроша са додатком архиепископа Арсенија: *Зборник I*, бр. 64–65; Светостефанска повеља краља Милутина са додацима бившег краља Драгутина и архиепископа Никодима: *исто*, бр. 125–127). Уп. Синдик, *Повеље српских патријараха*, 99–100.

¹⁴¹ Сличност ових мотива са мотивима из аренге Стефанове повеље Хиландару уочио је Соловјев, *Хиландарска повеља*, 76. Уп. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија*, 107–108.

именска интитулација чија склоност набрајању појединих историјских области у одређењу власти сасвим одговара овом раном раздобљу. После експозиције, која се због уопштеног исказивања жеље да се помажу манастири може сматрати и новом, секундарном аренгом, прелази се на диспозицију. Попут многих других даровница, она за главни глагол узима израз *дарујем*, на који се надовезује инскрипција са именованем дестинатара као установе, за разлику од многих познијих примера када је правни чин описан као даровање самом небеском покровитељу дотичне установе. Затим, опет по уобичајеном обрасцу овог типа, следе позив потомству да поштује прописано, а онда и духовна санкција. Мада скромног обима, она садржи у немањићким документима најстарији пример претње проклетством од стране самог ауктора. Текст завршава короборација са поменом потписа који је дат у новом реду крупним црвеним словима, што би представљало најранији забележени пример црвеног владарског потписа у српској пракси, наравно, ако се прихвати да препис у овом погледу верно одражава обележја оригинала.

На опрезност по том питању упућује садржај потписа, који, с једне стране, делује уверљиво због уношења епитета *венчани краљ* и *самодржац*,¹⁴² док, с друге, користи одредницу *сва српска земља и поморска*, чије се учвршћивање у владарској титулатури обично везује за средину 13. века.¹⁴³ Ипак, разлог за ову необичност могао би да буде утицај потписне формуле којом се завршава у продукту исписана потврда краља Милутина (#35). Њен потпис такође је дат у новом реду крупним црвеним словима и следи истоветан образац, само без епитета *венчани*, који Милутин, као већ пети краљ након Стефана, није имао потребе да наглашава. Иначе сама потврда, као и други такви документи,¹⁴⁴ има кратак и у дипломатичком смислу једноставан текст. На њеном почетку стоји именска интитулација у којој географску одредницу власти замењује пригодна генеолошка: *унук господина ми краља Стефана, син господина ми краља Уроша*. Експозиција и диспозиција, чији главни глагол поново прецизно описује радњу (*потврдох*) такође инсистирају на родбинској вези првобитног дародавца и издавача потврде уз помен мотива светог корена који је до Милутиновог времена већ стекао једно од средишњих места у немањићкој владарској идеологији.¹⁴⁵ После тога, а пре потписа, долазе још само духовна санкција у којој је наглашена улога Богородице и короборација истоветна оној у #4.

Друга немањићка даровница црквеним установама сачувана у Дубровнику – о дару цара Душана манастиру Светих арханђела у Јерусалиму – представља пре свега ретко упечатљив пример изазова које пред истраживаче постављају документи овог типа.¹⁴⁶ Она је сачувана у три примерка од којих ниједан очигледно не представља оригинал. У дубровачком архиву налазе се непотписани

¹⁴² О уласку овог појма византијског порекла у српску дипломатичку праксу: Острогорски, *Автократор и самодржац*, 146–148.

¹⁴³ Бубало, *Српска земља*, 154–155.

¹⁴⁴ Уп. примере наведене горе, у напмени 140.

¹⁴⁵ Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија*, 111–118, 150–151.

¹⁴⁶ Досад најпотпунији осврт на овај случај дао је Мошин, *Повеље цара Стефана Душана*, 7–36.

текст на засебном пергаментном листу који се палеографски може сместити у другу половину 14. века (#69.1) и препис у *Codex ragusinus* из средине 15. века (#69.2), док се још познији препис на засебном листу (#69.3) чува у манастиру Хиландару, који се касније појављује као наследник једног од дарованих права. Сва три верно следе основни образац даровница црквеним установама који чине аренга са развијеном именском интитулацијом, експозиционо-диспозициони део са инскрипцијом и духовна санкција и датумска белешка која обухвата и податке о месту издавања и години ере.¹⁴⁷ Међутим, упркос заједничким својствима типа, сви примерци се међусобно знатно разликују. Примерак #69.1 доноси врло опширну и разрађену аренгу посвећену арханђелима, са интитулацијом аутентичног призвука и код Душана честим мотивима првих српских светитеља, Симеона Немање и Саве, и првог хришћанског цара, Константина.¹⁴⁸ Њој одговара такође веома разрађена диспозиција која је углавном усредсређена на даровање јерусалимској обитељи манастира Светог Николе Врањинског са поседима, приходима и имунитетима, док се тек као додатни дар помиње царева одлука да јерусалимски манастир узима у Дубровнику од дохотка царства ми сваке године на Ускрс 500 перпера млетачких (#69.1:26–27). Поштовање одредби поспешено је једном од најразвијенијих формула духовне санкције у српским средњовековним документима уопште, а онда и световном казном *расапом и наказанијем* и плаћањем 2.000 перпера, док текст закључује короборативно-датумска формула која издавање исправе смешта у Призрен 29. априла 1348, с тим што година није сасвим поуздано забележена.

Насупрот томе, #69.3 има знатно краћу и садржајно сиромашнију аренгу са мотивом арханђела и са интитулацијом која одудара од оне у #69.1 по несвакидашњој одредници Душанове власти. Такође, у диспозицији, део о Врањинском манастиру драстично је скраћен, па даровање дубровачког дохотка од 500 перпера сваког Ускрса – што се очигледно односи на доходак који су Дубровчани плаћали српском владару за Стонски рат – избија у први план. После тога, долазе још сразмерно скромна духовна санкција, датум који настанак документа везује за 8. март 1350. у Мелнику и потпис чији садржај остаје ускраћен за одредницу власти. Примерак #69.2 стоји између друга два, тако да му се аренга и прелаз ка диспозицији поклапају са #69.1, док се остатак, уз мање измене редоследа и изостанак потписа, подудара са #69.3. Најзад, на све то надовезује се неспорно аутентични #85, којим је већ 1357. цар Урош потврдио Дубровчанима да Стонски доходак *сваке године* треба да дају Богородичином манастиру на Синају(!), *као што је приложио и записао господин светопочивши цар, родитељ царства ми*, чији је документ том приликом Урошу поднет на увид.

Овакве контрадикторности, које очигледно доводе у питање аутентичност исправа о којима је реч, јављају се у фонду даровница црквеним установама прилично често, нарочито у вези са документима цара Душана. Оне су последица

¹⁴⁷ Датум је био слабо заступљен у време даровнице Стефана Првовенчаног Мљетском манастиру, па и Милутинове потврде, али је у царско доба практично незаобилазан.

¹⁴⁸ Угледање на Константина као један од најпрепознатљивијих чинилаца владарске идеологије првог српског цара обрађује Марјановић-Душанић, *Нови Константин*, 94–96.

наглог суноврата и дисконтинуитета државне власти након његове смрти, који је дао подстрек да се с призивом на његов ауторитет, а без страха од последица, његови документи слободно прерађују, па и фабрикују. Предуслови за такве захвате били су посебно повољни управо у црквеним установама, као средиштима писмености и стециштима аутентичних исправа које су могле да послуже као повод и узор. Иначе, после Душанових, у жаришту оваквих контроверзи најчешће се налазе управо исправе краља Милутина. У том смислу, присуство у дубровачком корпусу немањићких докумената двеју даровница црквеним установама чији су ауктори управо ова два владара чини дубровачке збирке посебно занимљивим и за проучавање овог типа, утолико пре што ни Милутинова потврда ни документ Стефана Првовенчаног на који се она односи нису прошли без сумњичења међу истраживачима.¹⁴⁹ Додуше, у своје време сва три документа произвела су одговарајуће правне последице – исправе за мљетски манастир прихваћене су на папском и млетачком суду,¹⁵⁰ док су Свети арханђели у Јерусалиму, а затим и светогорски манастири Хиландар и Свети Павле, на основу Душанове даровнице подизали доходак у Дубровнику практично до краја Дубровачке републике.¹⁵¹ Ипак, присуство у критичкој историографији недоумица и неслагања у оцени дипломатичког статуса ових и многих других немањићких исправа опомиње, између осталог, на непотпуност знања о самом начину деловања немањићке документарне продукције. У том погледу, дубровачки фонд са својим великим бројем примерака који важе за оригинале и драгоценим белешкама о јединицама које нису сачуване у том облику, може да пружи посебно корисне смернице за даља истраживања.

2.5. ДОКУМЕНТИ У ДУБРОВАЧКИМ ЗБИРКАМА И ВЛАДАРСКА ПИСАРСКА СЛУЖБА

О настајању докумената јавних власти у средњовековним условима обично се говори у контексту појма канцеларије, као ознаке за установу која се стара о документарној продукцији носилаца јавне власти. Ипак, у дипломатици су одавно уочене могућности настајања докумената на друге начине, укључујући дестинатарске поднеске које је ауктор понекад само снабдевао својим препознатљивим средствима овере. Такође, представа о средњовековним владарским канцеларијама еволуирала је од слике хијерархијски уређеног одељења у апарату власти ка неформалнијим облицима устројства. Из тих разлога, чини се да је при разматрању одраза делатности канцеларије немањићких владара у дубровачком корпусу њихових докумената најбоље поћи од њеног најопштијег схватања као службе намењене задовољавању владаревих потреба за издавањем докумената, при чему се степен њене институционализованости одређује према уделу њених производа у укупној продукцији, устаљености у изгледу тих производа и устаљености особља које их ствара.

¹⁴⁹ За појединости о видети *Преглед*.

¹⁵⁰ Динић, *Повеље кнеза Десе*, 5–16. Видети горе, стр. 47.

¹⁵¹ Живојиновић, *Светогорци*, 165–206; Ђирковић, *Хиландарска свећа*, 5–19.

Мада нема места сумњи у то да је немањићи двор још у време великих жупана имао способност да ствара документе,¹⁵² најстарије исправе из дубровачког корпуса пружају примере прихватања текстова које је сачинила дубровачка страна (#1, #2). Ипак, и у њима се могу назрети трагови деловања домаће писарске службе. Тако је на #1 очигледно да је потписе Немање и његовог брата Мирослава писала једна иста рука. Чак и ако се не прихвати мишљење да је то иста рука која је писала Немајину даровницу о оснивању манастира Хиландара више од деценију касније,¹⁵³ ова околност указује на присуство у Немајином окружењу човека којем су и владар и његов брат допуштали да их својом руком презентује исписивањем њихових субјективно срочених заклетвених изјава. Такође, очигледно намерно постављање потписа на место где се завршава текст, с обзиром на слично решење у #2, као и у више других исправа из наредних деценија,¹⁵⁴ сведочи о присуству једног устаљеног поступка у изради докумената.

Са следећом јединицом, уговором-заклетвом Стефана Немањића (#3), оквири разматрања шире се на питања језичке и дипломатичке форме као својстава докуменатрне продукције. Сачувана у дубровачким преписима на српском (#3.1) и латинском (#3.2), при чему је српска верзија очигледно примарна,¹⁵⁵ та исправа показује да је најкасније од овог тренутка српски језик постао средство којим се одвија писани саобраћај немањићког двора према Дубровнику. У ствари, чини се да је оправдано поставити питање какву улогу латински уопште више има. С једне стране, сви немањићко-дубровачки уговори из времена краљева Владислава и Уроша који су уобличени као обостране заклетвене изјаве имају латинске верзије; штавише, за #10 једино оне и постоје. Међутим, јасно је да ниједан од расположивих латинских примерака не представља оригинал, док обе сачуване изјаве немањићке стране на српском језику имају сва обележја оригиналних докумената. Стога се чини оправданом претпоставка да је већ у ово време немањићко-дубровачка писана комуникација била словенизована, док су латински примерци израђивани за унутрашње потребе Дубровчана или њихових врховних господара из Венеције, и то изгледа као накнадни преписи.¹⁵⁶ Прелаз ипак није био потпун, па је тако дубровачки латински нотар Паскал, иако је уједно деловао и као градски словенски писар, саставио признаницу у име Урошевог посланика Грдомана Шуметића на латинском језику (#204). Скоро цео век касније, приликом продаје Пељешца, краљ Душан је повељу о том чину, свакако на тражење Дубровчана, издао и у латинској верзији.¹⁵⁷ Њен сачувани примерак представља једини оригинални остатак немањићке документарне продукције на

¹⁵² На то указују, између осталог, Немајина повеља граду Сплиту и даровнице које су Немања и Стефан Немањић издали за манастир Хиландар – *Зборник I*, бр. 7, 9, 12, са упутима на старију литературу.

¹⁵³ До овог закључка дошао је Vrana, *Original isprave Kulina bana*, 16–23.

¹⁵⁴ Видети горе, стр. 76, 94.

¹⁵⁵ Видети горе, стр. 25, 76–77.

¹⁵⁶ Видети *Преглед*, #7, #10 и #14. У накнадној белешци на #7.3 изричито стоји да је реч о *преводу са словенског на латински мира који имамо са краљем Србије Владиславом*.

¹⁵⁷ Непосреднији траг о билингвалном издању остао је у повељу коју је поводом дубровачке куповине Пељешца издао босански бан: Јечменица, ГПБ 3, 34, 38.

латинском језику за коју се из других извора наслућује да је, бар у то време, била довољно активна да би била уређена на неки сталан начин.¹⁵⁸

Поред тога што пружају прве сачуване примере употребе српског језика у исправама намењеним Дубровчанима, заклетвени уговори представљају и први препознатљиви документарни образац који се понавља у више случајева током дужег времена и тиме наговештава присуство устаљених дипломатичких форми као једног од знакова деловања устаљене писарске службе. Овде се, међутим, отвара питање одакле је тај образац потекао. Његово присуство у тадашњим дубровачким уговорима са Босном, па и у уговору са становницима неретљанске Крајине (#202), наизглед оправдава давно изнети закључак да је место његове „директне или барем индиректне провенијенције“ била дубровачка канцеларија.¹⁵⁹ Ипак, чини се да овај закључак треба ограничити на индиректну провенијенцију, у смислу порекла општег обрасца. Наиме, ако се под „директном провенијенцијом“ подразумевају готови поднесци које су Немањићи или Мирославићи само оверавали, као што је то било са #1 и #2, поузданих примера таквог поступка нема. У време краљева Владислава и Уроша, писање поднесака те врсте дубровачке власти би понајпре повериле свом тадашњем нотару Паскалу,¹⁶⁰ али ниједан од три оригинала из тог раздобља (#7.1, #11, #14.1) није писан његовом руком.¹⁶¹ На могућност другог вида директне провенијенције – подношење нацрта текста који би писари српских властодржаца потом само преписали – упућује истоветност великих делова текста у две заклетве Андреја Мирославића (#5, #11), али за ту појаву може се понудити и друго уверљиво објашњење.¹⁶² Напротив, код уговора #14, чини се да је иста рука писала и оригиналну исправу краља Уроша (#14.1), која је несумњиво настала у српској средини, и нацрт дубровачког уговорног документа (#14.4), што би значило да је барем у том случају „директна провенијенција“ оба примерка немањићка. Уосталом, делатност писарских служби српских властодржаца у ово време посведочена је у низу незаклетвених докумената из дубровачких збирки,¹⁶³ а о присуству појединаца способних да на задовољавајући начин врше писарску службу на нижим нивоима све-

¹⁵⁸ Од краља Стефана Дечанског и краља и цара Душана сачувано је пет латинских писама млетачким дуждевима (видети горе, стр. 107), а могу се пронаћи и други помени комуникације на овом језику (*Listine I*, 163, 167; III, 75–76; *Vetera monumenta II*, 8). Уп. такође Чremoшник, *Студије*, 18.

¹⁵⁹ Кос, *Дубровачко-српски уговори*, 36–37.

¹⁶⁰ Паскал је написао текст уговора с Крајињанима (#202), као и текстове два уговора са банским баном Матејем Нинославом, с тим што су на једном од њих другом руком додата имена банових клетвеника (*Зборник I*, бр. 37, 48).

¹⁶¹ Паскал није написао ни #5, али та исправа је могла настати и пре његовог времена. Података о рукопису у међувремену изгубљеног оригинала #13.1 нажалост нема.

¹⁶² Андреј је лако могао имати сопствени примерак свог #5 на основу којег је његов писар онда саставио #11. У прилог домаћем постанку #11, као уосталом и #13.1, говори присуство списка хумских клетвеника који по природи ствари није могао настати унапред у Дубровнику.

¹⁶³ Као посебно занимљив пример истиче се #6 краља Радослава, који је вероватно настао у самом Дубровнику у време када је нотар Паскал већ увећало деловао, али није написан његовом руком. Такође, конскрипционе и короборативне изјаве у #16 краљице Јелене, па и сам садржај тог документа, јасно сведоче да се ни у том случају није радило о поднеску.

доче исправе крајинске општине (#203), конавског кнеза Чрномира (#205), омишког кнеза Ђуре (#206) и поповске општине (#207), које, будући да се ради о писмима, никако нису могле да настану према дестинатарском концепту.

Једно од својстава раних незаклетвених уговорних докумената (#6, #8, #12) које најречитије сведочи о њиховом аутохтоном пореклу јесте очигледна утемељеност њихових основних образаца на схватањима о хијерархијској узвишености српског владара која су тада била актуелна у немањићкој средини. Штавише, #8 представља прототип повеље-милости, која ће почев од Драгутиновог времена постати главни документарни образац у целом немањићком дубровачком корпусу. У ствари, управо учестало јављање докумената типа повеље-милости током Драгутинове и првог дела Милутинове владавине представља сасвим поуздан показатељ устаљености дипломатичке форме као једног од мерила развијености немањићке писарске службе.¹⁶⁴ Утисак помака на том пољу појачавају како тада извршени прелазак на варијанту кратког потписа у облику: име + титула, тако и смишљено и организовано увођење црвеног мастила почетком 14. века.

С друге стране, о устаљености особља укљученог у документарну продукцију током 13. века нема никаквих података. Услед недостатка помена писара и других судеоника у изради текстова, као траг њихове индивидуалности остају њихови рукописи. Овај начелно изузетно користан показатељ заслужује да буде подвргнут систематској анализи ширег обима,¹⁶⁵ али овде се могу изнети нека прелиминарна запажања. Према тим запажањима, свих 17 примерака владарских докумената из 13. века који су оцењени као оригинали писани су различитим рукама. Овај налаз можда и не треба да представља изненађење ако се има у виду да грађа потиче од седам различитих ауктора – краљева Радослава, Владислава, Уроша, Драгутина и Милутина, краљице Јелене и хумског кнеза Андреја. Штавише, од Радослава је сачуван само један документ издат у изгнанству, док по два сачувана Урошева, Јеленина и Андрејева примерка деле размаци од десетак или двадесетак година. Ипак, Владислављеви и Драгутинови оригинали – по три од сваког владара – концентрисани су у оквиру њихових сразмерно кратких владавина, баш као што и четири Милутинове јединице највероватније све потичу из прве деценије његове владавине.¹⁶⁶ Ако се ово упореди са готово четири деценије дугом каријером и бројним сачуваним примерцима дубровачког нотара Паскала, али и са очигледним помацама у погледу устаљивања формулара српских исправа, проблем твораца ове грађе и начина на који је њено стварање било организовано постаје још замршенији. С једне стране, намеће се закључак да српски двор у ово време не познаје концепт сталног, „званичног“ писара који оличава Паскал у Дубровнику, али то онда поставља питање да ли су писари налажени од случаја до случаја, или можда постоји виши облик организације кроз

¹⁶⁴ При том, „изметање“ једне овакве повеље у образац отвореног писма (#19) можда треба схватити као знак да овај тип још увек није био сасвим учвршћен.

¹⁶⁵ Корак у том правцу на основу ћириличних докумената из Хиландара учинио је Турилов, *Заметки о српских грамотах*, 193–216.

¹⁶⁶ У Милутиновом случају могућност поређења ограничена је тиме што је један од сачуваних докумената писан уставним писмом (#20).

који је у ову делатност био редовно (мада не нужно и стално) укључен већи број људи, можда и уз неки вид хијерархизоване организације. Мишљења према којима су два писма из овог раздобља (#9, #22) владари написали у целини својом руком пре би се уклопила у прву могућност.¹⁶⁷ Основу за другу могућност пружају видљиви елементи формализације – они су, наиме, на неки начин очигледно преношени из документа у документ, а ако преносник није био непосредни записивач, онда је могуће да се радило о групи записивача који делују у међусобном додиру, а можда и о појединцу–надзорнику владареве документарне продукције.

Како год било, већ од почетка 14. века запажају се промене. У документима, оне се огледају у јачању и продубљивању формализације. То је време, с једне стране, промуглационих повеља-милости на пергаменту са великим воштаним печатима и крупним црвеним потписима чије се формуле према јасним критеријумима разврставају на развијене и сажете, а са друге, кратких писама на папиру са наглашеном инскрипцијом, сажетим слободним, али опет црвеним, потписима и препознатљивим начином затварања уз употребу отиска печатног прстена. Код особља, за ово раздобље везују се прва имена. Међутим, то готово никада нису имена лица која су непосредно исписивала исправе, него оних који су у настанку исправа имали улогу налогодаваца и/или надзорника. У том својству се у неким познијим краљевским и царским документима јавља сам владар (#59, #61, #77, #78), а у исправама везаним за финансијско пословање владареви ризничари (#37, #55, #60, #71),¹⁶⁸ али најчешћи су помени појединаца који у самим текстовима носе звање логотета или се могу повезати с њим уз помоћ других извора.¹⁶⁹ Ова византијска ознака за начелнике великих управних одсека у царској администрацији, па и за „првог министра“ царства, у Србији је такође подразумевала шири круг задужења, али надзор над владаревом документарном продукцијом очигледно је заузимао врло истакнуто место међу њима.¹⁷⁰ То се огледа не само у учесталом појављивању логотета као издавача налога за записивање исправа, него и у *Душановом законнику*, који прописује да се за издавање исправа о земљишном поседу плаћа новчана накнада логотету и, у вишеструко нижем износу, *дијаку*, то јест, писару.¹⁷¹

Већ први познати логотет, Рајко, пружа пример учешћа у настанку већег броја докумената у различитим приликама – он је поменут у дубровачким #40, #41 и #43 из 1325. и 1326, док му наслов логотета придаје једна манастирска повеља из 1327.¹⁷² Нема потврде да је логотетско звање носио Цоцан, али с обзиром на то да је *преручио* важно писмо краља Душана из 1333 (#51), а онда и *пре-*

¹⁶⁷ *Ramátky*, 14; Мошин, *Повеље краља Милутина*, 55–56.

¹⁶⁸ Видети горе, стр. 48, 54. Могућност да ризничари издају писмене налоге о располагању владаревим финансијским средствима помиње се изричито у #85:16–17.

¹⁶⁹ Немањићки документи сачувани мимо дубровачког корпуса нуде још десетак примера помена логотета.

¹⁷⁰ Основно о логотетима у Византији и Србији: *Oxford Dictionary of Byzantium* 2, 1247–1248 (А. Kazhdan); Благојевић, *Државна управа*, 167–185, и исти, *Реформа државне управе*, 56–61.

¹⁷¹ *Душанов законик*, чл. 134. Давање дијаку изричито је обележено као накнада за писање. О дијацима: *ЛССВ*, 152 (Т. Суботин-Голубовић).

¹⁷² Мишић, *ССА* 3, 7, 11. Видети такође: Порчић, *ССА* 6, 32–33.

ручио, потписао и запечатио потврду продаје Пељешца око годину дана касније (#54), јасно је да се радило о особи која је надзирала Душанову документарну продукцију и уживала његово пуно поверење.¹⁷³ После тога, поменути су под Душаном логотет Прибац (#56), отац будућег српског кнеза Лазара, и логотет Ђурађ (#79), забележен и у низ манастирских повеља, а под царем Урошем логотети Драгослав (#82.2 и #82.3, #85, #88) и Дејан, који се у #90 јавља као учесник у процесу настанка исправе, док је у #89 један од царевих представника у преговорима о миру с Дубровником.¹⁷⁴

Упоредо с низом логотета може се пратити и делатност непосредних записивача – дијака. Ако се остави по страни могућност да напомена *scrisse Pribez logofecto* у #56 значи да је логотет лично исписао документ, у тој улози поименично је поменут једино калуђер Антоније, који *писа и печати* #31.¹⁷⁵ Међутим, захваљујући већем броју и учесталости оригиналних јединица, у овом раздобљу може се уочити више случајева понављања истих рукописа. Тако већ прве три исправе краља Милутина из 14. века, повеља #25 и писма #26 и #27, највероватније потичу од исте руке. То је сасвим извесно за два пара докумената Стефана Дечанског (#43 и #44.1; #46.1 и #47), као и за четири Душанова царска оригинала (#70.1, #72.1, #75, #76), а велику сличност показује и један његов краљевски пар (#48 и #54). Најзад, под царем Урошем, као несумњиво истоветни могу се препознати рукописи два пара (#80 и #81; #86.1 и #87), као и једне групе од четири његова документа (#88–#90, а највероватније и #83), при чему је са становишта унутрашњих односа у Српском царству посебно занимљив податак да је овај последњи царски писар написао и писмо кнеза Војислава #216, настало истовремено са #89.¹⁷⁶ Царско раздобље показује се као нарочито погодно за овај приступ проучавању писарске службе, јер минускулно писмо снажно продира у фонд даровница црквеним установама, мада тешкоћу представља околност да рукописи, вероватно услед сличности у процесу обуке писара који су доспевали до владарске службе, постају веома налик један другом, захтевајући подробију анализу.

Чак и без додатног ширења и продубљивања, ови налази омогућавају да се дође до драгоцених закључака о деловању немањићке канцеларије. Пре свега, већ из самих датума настанка јединица које су препознате као радови истих писара, јасно је да се неки људи јављају као учесници у изради владарских докуме-

¹⁷³ Према расположивој хронологији, лако је могуће да је управо Цоцан био онај неименовани логотет којег је Душан 1338. поставио за архиепископа, а 1346. и за првог српског патријарха, под именом Јоаникију: СБР 4, 416–417 (С. Вуковић – А. Николић).

¹⁷⁴ Уп. податке о логотетима које доносе Благојевић, *Државна управа*, 168, и Ђирковић, *Хиландарски игуман Јован*, 68–70.

¹⁷⁵ Насупрот мишљењу изнесеном у Порчић, ССА 1, 47, да у писму-повељи краљевића Владислава (#39) последња реч формуле *scrisse lo diacono perchel* представља транскрипцију неког имена, чини се да ипак треба читати *perchel*, у смислу „писао дијак тај и тај“. На сличан начин, име писара изостављено је у препису Душанове повеље #63: *questa scriptura e povillia per alcuni* – (остављена празнина) *fo scripta*.

¹⁷⁶ У другом Војислављевом документу (#217) већ се појављује нова, другде забележена рука. Иначе, рукопис последњег Урошевог писара показује велику сличност са првим Урошевим паром (#80 и #81), тако да се не може искључити да је од једне исте руке у ствари сачувано седам производа.

ната током две или више година – то је случај већ са Милутиновим „троструким“ писаром, као и са другим „двоструким“ писаром Стефана Дечанског, а најупечатљивији је, наравно, пример „вишеструког“ писара цара Уроша чија је делатност посведочена у распону од априла 1357. до августа 1362. Када се ови налази повежу са подацима о логотетима, може се поуздано утврдити да бар од почетка 14. века српска канцеларија почиње да показује и други вид устаљивања своје делатности – сталност особља. С друге стране, из података о местима настанка исправа очигледно је да се то особље барем једним делом кретало заједно са владарем – логотет Рајко јавља се пре Митровдана 1325. у Приштини (#40), јануара 1326. у Штимљи (#41), а марта исте године на Дању (#43), док је исти писар априла 1357. радио за цара Уроша у Призрену, августа 1360. на Сјеници и две године касније у Оногошту. У овом смислу, можда ипак најснажнији утисак оставља случај писара двеју повеља цара Уроша издатих код Призрена 25. априла 1357, за којег је утврђено да је десетак дана раније, такође у царевом присуству, на сабору у Скопљу исписао даровницу деспотици Јерини сачувану у светогорском манастиру Лаври.¹⁷⁷

Поред тога, у спрези са другим подацима, рукописи откривају да је под истим логотетом, па и у исто време, могло деловати више писара. Писар којем је Рајко марта 1326. рекао да напише уговор-милост у Дању није био онај истом којем је издао такав налог у вези са писмом о подизању Светодмитарског дохотка око шест месеци раније у Приштини. Још је очигледнији новобрдски случај из 1349, када је Душанову велику повељу Дубровнику (#74.1) написала различита рука од оне из два мања документа настала истог дана (#75, #76). Ипак, у овом погледу без премца је несумњиво група од пет повеља цара Уроша издатих 24. и 25. априла 1357. године у Призрену и Рибнику – као што је речено, две које су настале другог дана несумњиво је написала иста рука (#86.1, #87), али три које су издате дан раније (#83, #84, #85) исто тако несумњиво потичу од других, међусобно различитих руку.¹⁷⁸ То значи да су у овом тренутку, под логотетом Драгославом који је поменут у #85, радила најмање четворица писара. Штавише, ако се прихвати да је повеља од 10. априла о даровању Мљета двојници которских властелина (#82.1) такође оригинал, онда њен очито јединствени рукопис даје и петог писара који израђује царске документе у ово време. Овај број делује превише високо за обим продукције који се може претпоставити на основу корпуса сачуваних, па и уопште забележених немањихких докумената из тог времена. Ипак, ако се има у виду да је у исто доба у суседној Угарској писарска служба херцега Славоније, који је управљао мањом облашћу него цар Урош 1357, бројала пет до седам писара,¹⁷⁹ онда оваква слика особља српске царске канцеларије постаје прихватљива.¹⁸⁰ Штавише, ангажовање различитих писара за записивање пет до-

¹⁷⁷ *Archives de l'Athos. Actes de Lavra IV*, 177–179 и табла 1; уп. Порчић, *Старији пренис*, 181.

¹⁷⁸ Порчић, *Старији пренис*, 181.

¹⁷⁹ Halász, *The Chancellery*, 84–85.

¹⁸⁰ У прилог знатном обиму документарне писмености у царско доба могу се навести примерци сачуваних исправа деспота Јована Асена (#212–#214), кнеза Вратка (#215) и кнеза Војислава (#216, #217), при чему је барем Вратко очигледно имао сталног *дијака* којем је забележено и име – Дабац (#215:10).

кумената од 24. и 25. априла 1357. може се узети и као наговештај постојања некакве организоване поделе оптерећења у којој су три дијака задужена за три „обична“ документа, док су значајније аренгалне хрисовуље остављене за сутрадан четвртном, лицу, иза којег се можда крије сам логотет. Наравно, све ове претпоставке изведене на основу једног случаја не могу имати карактер чврстих закључака, али сама околност да су оне могуће значи да их треба имати на уму при разматрању деловања писарске службе на немањићком двору.

Поред показатеља устројства канцеларије, документи из 14. века пружају назнаке и о самом начину на који је она радила. Појављивање у највећем броју случајева непосредног налогодавца у улози посредника између владара и писара представљало је изгледа уобичајену праксу, при чему се као важна појединост за упознавање немањићке културе владања истиче постојање могућности да органи финансијске управе издају налоге за израду исправа о пословима из своје надлежности.¹⁸¹ Пuteви настанка текста отварају већи број питања, али без јасних одговора. Сачувани примерци не остављају утисак постојања формулара – чак и често понављане формуле на почетном месту у тексту, као што су промуглације у повељама и инскрипције у писмима, садрже меру варијабилности, а то важи и за друге уобичајене и формализацији начелно склоне чиниоце, попут световне санкције и развијеног потписа. Једино се понегде може говорити о преузимању текста из других докумената. Тако писмо цара Уроша #81 очигледно преузима делове текста његове повеље #80, док су аренге #86 и #87 несумњиво преписане једне од друге, али најупечатљивији пример ове врсте свакако је Урошева потврда (#87) Душанове велике повеље (#74). У жељи да овај документ учини што свечанијим, Урошева канцеларија додала му је аренгу и нови есхатокол. Са њима су у текст доспели и елементи логос-формуле, чиме је документ постао права хрисовуља у коју је преписан диспозитив Душанове исправе, са одговарајућим редакторским прилагођавањима.¹⁸² Ипак, сенку на ову слику предузимљивости и вештине баца околност да је диспозитив преузет из преписа Душанове исправе који су сачинили и поднели Дубровчани, иако се из #74 зна да је приликом њеног издавања 1349. сачињена три примерка, од којих је један изричито био намењен *да стоји у царства ми*.¹⁸³

Процес настанка оригиналног текста најбоље се ипак може сагледати на доста ранијем примеру повеље краља Милутина из 1302 (#25). За овај документ сачуван је концепт на латинском језику до којег се дошло кроз преговоре српске и дубровачке стране.¹⁸⁴ Са дипломатичког становишта, веома је значајна већ сама околност да се концепт своди на диспозицију. То значи да су најкасније почетком 14. века уводни и завршни чиниоци, дакле, делови који су кључни за типолошко одређивање коначног производа и његово уподобљавање ономе што је

¹⁸¹ Било би врло занимљиво сазнати да ли су њихови налози упућивани истим дијацима који су писали документе по налогу логотета или самог владара, али ниједан од примерака за које је забележено да су издати по налогу управника финансија није сачуван у оригиналу.

¹⁸² Видети горе, стр. 67, 95–99.

¹⁸³ Порчић, *Старији препис*, 175–182.

¹⁸⁴ Видети горе, стр. 42.

очекивано од немањићког владарског документа, у потпуности били препуштени немањићкој писарској служби. Ипак, коначна редакција је донекле изменила и текст концепта. Може се рећи да се ту пре свега радило о изменама политичке природе које су произашле из наставка преговарачког процеса након настанка концепта, али неке интервенције у редоследу одредби имале су изгледа и карактер дипломатичког прекомпоновања текста, да би се постигао логичнији распоред садржаја.¹⁸⁵

Завршна фаза израде докумената обухватала је придодавање средстава аутентификације – печата, потписа и, у царском раздобљу, логос-формуле. Као што би се дало очекивати, печате на повељама није постављао владар лично. О томе непосредно говоре конскрипције према којима су то обавили калуђер Антоније (#31) и Цоцан (#54), као и короборације – она у #50.1, која владару приписује само издавање налога за печатење, и оне царске, које безлично констатују: *записа се и утврди знамењем царским* (#86, #87, #88). На непосредно учешће ауктора упућује само пример првог документа краљице Јелене, који необично наглашава њену улогу у короборацији, при чему у прилог таквом решењу иде и особени садржај ове јединице.¹⁸⁶ Чак и тада, владарка је вероватно лично извршила само утискивање типара у восак. На ту врсту аукторског учешћа може се оправдано помишљати код писама, која су печатења отиском са владаревог печатног прстена, али једина изјава о томе у расположивим текстовима остаје неодређена.¹⁸⁷

Могло би се очекивати да су са логос-формулом и потписом ствари стајале другачије, јер се радило о чиниоцима преузетим из византијске средине, где је постојало схватање да они заиста треба да потекну од царске руке. Ипак, у време када је прихваћена у Србији, логос-формула је у Византији по свему судећи већ изгубила аутентификациону улогу, претварајући се у традиционални украс који на документима истог владара додају различита лица.¹⁸⁸ Чини се да је слично било и у Србији, јер се међу рукописима четири расположиве Урошеве логос-формуле у дубровачком корпусу уочавају јасне разлике.¹⁸⁹ С друге стране, по питању потписа у Византији није дошло до опуштања и он је до краја остао царев својеручни знак аутентификације. За тим схватањем поводио се и краљ Радослав, којем се може веровати да је после короборације *потписах руком краљевства ми* заиста лично ставио свој потпис на #6. Међутим, други подаци показују да у српској средини то нипошто није било правило. У дубровачком корпусу немањићких докумената против својеручности потписа на повељама говори већ њихова графичка сложеност и повремено присуство калиграфских тежњи. Штавише, током 13. века, пре него што је потпуна минускулизација главног текста знатно

¹⁸⁵ Видети горе, стр. 42–43

¹⁸⁶ Видети горе, стр. 37–38.

¹⁸⁷ У #51: *ово писмо је запечаћено печатом краљевства ми*.

¹⁸⁸ Oikonomidès, *Chancellerie*, 180–183.

¹⁸⁹ Иста рука писала је, по свему судећи, чиниоце логос-формуле на #86.1 и #87, док су рукописи на #82.1 (чија оригиналност није извесна) и #83 различити, како у односу на претходна два документа тако и међусобно. При том, треба имати у виду да су и текстови #86.1 и #87 писани истом руком.

отежала поређење, између слова у главном тексту и оних у потпису често се јасно уочавају сличности које наводе на закључак да их је писала иста рука.¹⁹⁰ Касније, исписивање потписа од стране канцеларијског особља добија потврду у короборацијама – у #50.1 Душан каже: *нарeдисмо ... да се потпише црвеним по обичају*, а у #54 *Цоцан преручи и потписа и запечати*. Могуће је, међутим, да се и у овом погледу другачије поступало са писмима. Поред слободнијег стила потписа у документима тог типа, томе би ишла наруку и сама природа писма као владаревог личног, затвореног обраћања. Уосталом, једно истраживање је својевремено дошло до закључка да је Милутин лично потписао сва четири своја сачувана писма (#22, #27, #30, #32), као и једину немањићку повељу са минускулизаним потписом (#23).¹⁹¹ Ипак, тај закључак не делује убедљиво – може се потврдити само да потписи на #22 и #23 потичу од исте руке, баш као што се међу четири потписа на писмима Стефана Дечанског (#40, #44.1, #46.1, #47) поуздано могу повезати само последња два.¹⁹²

Притисак да се следи византијски узор могао је порасти после Душановог успона на царство, али саме дубровачке збирке не пружају довољно основа за чврсте закључке. На пример, дубровачки оригинали цара Душана нуде само један развијени потпис и два пара менологема – „мали“ на #70.1 и #72.1 и „велики“ на #75 и #76. Оба пара заиста делују као да их је писала иста рука, али и саме главне текстове писао је исти писар, тако да се не може рећи да ли сличност потписа потиче од њега или од владаревог учешћа. Нешто издашнији фонд цара Уроша даје опипљивије резултате, са два несумњиво истоветна „велика“ менологема у документима насталим од различитих писара али истог дана и под истим логотетом (#84, #85),¹⁹³ као и већим бројем именских потписа који делују променљиво. Стога, мада појединости остају нејасне и подложне додатним проверама, општи закључак је да својеручни потпис ауктора није представљао неопходан део поступка издавања немањићких владарских докумената сачуваних у дубровачким збиркама. Са данашњег становишта то може да делује необично, али се исто тако може схватити и као вид признања способности немањићке писарске службе да своје производе приреди на такав начин да буду спремно препознати и прихваћени као аутентичан израз владареве воље чак и ако он сам није имао непосредног удела у њиховом дипломатичком уобличавању.

У целини посматрано, немањићка документарна продукција оличена у исправама сачуваним у дубровачким збиркама креће се у смеру сталног усавршавања. Њени видљиви почеци у последњим деценијама 12. века своде се на прихватање дестинатарских поднесака, али већ до средине 13. столећа она показује

¹⁹⁰ На пример, слова *з* и *н* написано *д* и *х* у тексту и потпису на #7.1, *з* и мајускулно *а* у тексту и потпису #14.1, или *а*, *з*, *к* и *м* у тексту и потпису #19.

¹⁹¹ Мошин, *Повеље краља Милутина*, 54–55.

¹⁹² Ипак, док се код Дечанског ради о документима чији главни текстови такође потичу од исте руке, код Милутина су рукописи главних текстова различити, уз разлику у времену настанка од најмање четири године. При том, цео текст #22 је оцењен као могући Милутинов аутограф, док је на #23 забележена необична појава да је потписивање започето, па обустављено да би се додала још једна реченица у главни текст, након чега је потпис „померен“ нешто ниже.

¹⁹³ Трећи Урошев „велики“ менологем (#80) по свему судећи не потиче од исте руке, док је за мању варијанту менологема сачуван само један примерак (#81).

иницијативу и изграђује сопствене моделе који иду у корак са кретањима на пољу владарске идеологије, тако да је у другој половини тог века могуће јасно уочити наменски условљене типове повеље и писма. Они сасвим јасно избијају на видело током 14. века са вишеструким увећањем броја расположивих докумената. У склопу тог развоја местимично се појављују и нека необјашњива искакања, као што су уговори или разрешне повеље у облику писма (#19, #39, #59), али, ако се имају у виду примери сличних одступања у оквиру типа повеље који се могу оправдати познатим околностима (#50, #76, #89), преовлађује утисак о добром броју организованости. Та организација успела је да изнесе два таласа „византинизације“ дипломатичких образаца, почетком 14. века и у време Душановог успона на царство, при чему је очигледно прожимање преузетих чинилаца са оним што се може назвати аутохтоним наслеђем. Такве прелазе несумњиво су олакшавали очигледан пораст броја лица укључених у реализацију документарне продукције, као и њена хијерархизација. Чини се да је овај развој био у пуном замаху када је његово жариште на немањићком двору нагло угашено са опадањем и нестанком саме династије. Ипак, његове тековине преузеле су писарске службе нових владајућих чинилаца, које ће их, уз неопходна прилагођавања, искористити као ослонац за сопствену делатност у измењеном историјском контексту. При том, једно од главних стецишта њихових производа, у којем ће се многи од њих сачувати до данашњих дана, поново ће бити дубровачке збирке.

3. ПРЕГЛЕД ДОКУМЕНАТА СА ИЗДАЊИМА

Преглед докумената подељен је на главни део, са 90 јединица које су препознате као владарске, и додатак, који обухвата 17 невладарских исправа. Појединачни документи поређани су и обележени одговарајућим бројевима према редоследу настанка. У случајевима када се настанак докумената смешта у шире временске распоне који се међусобно преклапају, место у редоследу одређивано је према процени највероватнијег датума и односу према другим документима, а ако прецизирање те врсте није могуће, према месту у излагању о историјском контексту. Од хронолошког начела одступило се код #65–#68 и #70–#73, како би се исправе које су настале истим поводом нашле једна поред друге.

Документи су представљени описима, текстовима и коментарима. Описи доносе основне податке о месту и времену издавања, садржини, месту чувања и спољним обележјима свих примерака насталих током средњег века, као и оних познијих уколико доприносе да се стекне потпунија представа о дипломатичкој јединици. У вези са местом чувања, треба имати у виду да Државни архив у Дубровнику тренутно замењује старе сигнатуре примерака из збирке *Diplomata et aста* новим ознакама. Замена је досад извршена за документе настале до краја 13. века, док за оне позније још важе бројеви додељени у 19. веку, у време када се ова грађа налазила у Бечу. Описи спољних обележја дати су само за примерке који су сачувани на засебним листовима. Они обухватају податке о материјалу, писму и писарима, издвојеним деловима првобитног текста (потпис, адреса), печатењу и накнадним белешкама. Уопштени приказ већине ових одлика дат је на одговарајућим местима у поглављу *Дипломатичка својства* (нарочито стр. 92–98, 101, 102, 104, 107–108, 111–112).¹ На крају описа сваког примерка дате су упутнице на табле у ликовном прилогу на којима се налазе снимци примерка. Изостанак такве упутнице значи да снимак није доступан. Поред тога, наведена су ранија издања и литература која пружа увид у досадашње бављење документом и смернице за његово даље истраживање.

Текстови докумената у начелу су дати према оригиналу или најстаријем сачуваном примерку, док су из осталих примерака забележени само убачени, изостављени или значењски измењени делови текста. Ипак, остали примерци су такође објављени у целини ако се ради о преводима на латински или италијански и ако потичу из канцеларијских књига, јер су дубровачки писари уз ове књишке преписе по правилу давали данас врло драгоцене пропратне напомене. С друге стране, преписи садржани у зборнику *Codex ragusinus* које је средином 15.

¹ Изузетак представљају дубровачки писари који су поименично идентификовани у описима појединих докумената као учесници у њиховом настанку. За податке о њима видети *Прилог 3*.

века начинио дубровачки словенски писар Никша Звијездић начелно нису узимани у обзир. Наиме, као што је приметио још Решетар, *Никша Звијездић*, 175, овај писар је „немарно и нетачно преписивао, нарочито старије повеље прије његова времена“, па би навођење његових бројних одступања само непотребно оптеретило текстове који су иначе сачувани у оригиналу (#24.1, #74.1, #86) или у поузданијим преписима сачињеним непосредно са оригинала (#50.3–5). Изузетак је ипак направљен код #69, где Звијездићев препис (#69.2) има одређени значај за расветљавање врло сложеног историјата те јединице.

Издања текстова, како латиничних тако и ћириличних, дата су савременим фонтом који пружа могућност представљања готово свих неопходних знакова. Изузетак чине ћирилична слова **ц** и **п**, за која у расположивим фонтовима не постоје примерена графичка решења, па су представљена као *шт* и *па*, утолико пре што у предметном корпусу грађе нису пронађени примери писања ових слова одвојено једног поред другог. Поред тога, уведени су савремена интерпункција и капитализација, као и подела на одељке. Изворни редови у главном тексту документа означени су са || и одговарајућим редним бројем између њих. На исти начин само, без редних бројева, означени су редови у пратећим напоменама и накнадним белешкама, као и засебне текстуалне целине, као што су |потпис|, |печат| и |адреса|.

Текстови су рашчитани непосредно са докумената и са снимака, без систематског осврта на ранија издања. На њих се упућује само понекад, најчешће код попуњавања лакуна [...], несигурних читања (?) и писарских грешака или особених облика (!). Уколико се особени облик појављује више пута, на њега је упозорено само код првог јављања. Делови текста за које се може закључити да представљају накнадна уметања дати су ^{у суперскрипту}, док су намерно остављене празнине означене са **_**. На делове исписане преко претходно избрисаног текста упозорено је у напоменама. Поништени делови рашчитани су где год је то било могуће и обележени на одговарајући начин. Приликом издавања латинских и италијанских текстова разрешене скраћенице обележене су само изузетно, док су у ћириличним текстовима скраћени делови разрешени у обичним заградама – Ст(е)ф(а)њ. Ако скраћење није обележено уобичајеним знацима, као што су титла или натписано слово, скраћени делови су подвучени – Ст(е)ф(а)њ. При разрешавању скраћеница, предност је давана облицима који су посведочени у истом тексту или другим временски блиским примерцима.

После издања издвојени су називи којима је документ означен, било у сопственом тексту или у другим исправама из овог корпуса, а забележени су и помени других докумената сачуваних и несачуваних. На крају је дат коментар. Он се састоји од упутница на одговарајуће странице у поглављима о историјском контексту и дипломатичким својствима и од евентуалних додатних запажања о питањима која документ покреће, попут времена настанка, дипломатичког статуса и других појединости.

3.1. ВЛАДАРСКИ ДОКУМЕНТИ

1. Уговор великог жупана Стефана Немање
и његове браће са Дубровчанима

Дубровник, 27. септембар 1186.

Велики жупан Стефан Немања и његова браћа Страцимир и Мирослав склапају са Дубровником мировни споразум који уређује територијалне спорове и питања слободе кретања и пословања.

Документ је сачуван у два примерка:

1.1. Оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 12. stoljeće, br. 28), на пергаменту димензија 230 x 225 мм. Оштећења са десне стране стварају знатне лакуне у тексту, који је исписан курзивном готицом, смеђим мастилом, руком дубровачког нотара Ђакона Марина. Потписи великог жупана и кнеза Мирослава исписани су у продужетку последњег реда главног текста, ћирилицом са наговештајима минускулизације, црним мастилом, оба истом руком. Нема трагова печатења ни накнадних записа, осим једне архивске ознаке. Полеђина је приликом рестаурације прелепљена заштитним листом. (табла 1)

1.2. Аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 12. stoljeće, br. 28a), на пергаменту димензија 280 x 200 мм. Оштећења са десне стране стварају знатне лакуне у тексту, који је исписан курзивном готицом, смеђим мастилом, руком Ђакона Марина. Потписи великог жупана и кнеза Мирослава исписани су у продужетку последњег реда главног текста, ћирилицом са наговештајима минускулизације, мастилом исте боје као и главни текст, оба истом руком. Нема трагова печатења. На листу су накнадно записане архивске и датумске ознаке и белешке. (табла 2)

Издања: *Arpadianus VI*, 165–166, бр. 105 (#1.2); *Listine I*, 11–12, бр. 17 (#1.1, са неколико допуна из #1.2); *Diplomatički sbornik II*, 137–138, бр. 184 (#1.1, са необележеним допунама из #1.2); *Diplomatički zbornik II*, 201–202, бр. 196 (#1.1, са обележеним допунама из #1.2); *Законски споменици*, 132–133 (#1.1); *Одабрани споменици*, 3–4, бр. 4 (#1.1, са често необележеним допунама из #1.2); *Повеље и писма I–1*, 1, бр. 1 (само потписи и снимци потписа на таб. 1 и 2); *Дубровачка акта I–1*, 7–9, бр. 5 (#1.1, са необележеним допунама из #1.2, снимак #1.1); *Foretić, Ugovor*, 52–54 (засебно #1.1 и #1.2; са снимцима); *Monumenta montenegri-na IV–1*, 347 (превод); *Зборник I*, 45–48, бр. 1 (#1.1 и #1.2, упоредо).

ЛИТЕРАТУРА: Кос, *Дубровачко-српски уговори*, 1–10; Foretić, *Ugovor*, 51–76; Vrana, *Original isprave Kulina bana*, 16–33, 56.

ТЕКСТ #1.1 СА РАЗЛИКАМА ИЗ #1.2:

+ In nomine Patris et Filli et Spiritus sancti, amen. Anno eiusdem incarnationis millesimo centesimo octogesimo sexto, indictione quinta, mensis septembris, die sanctorum

Cosme [2] et Damiani, in civitate Ragusii, in curia domini gloriosissimi regis W(ilhelmi) et domini Tribuni archiepiscopi in presentia, et Tasali[gardi regis camerarii]²[3] ac Gervasii comitis, cunctorumque nobilium et populi universi.

Venit Neudalus iupanus et Drusinna semitia [Vidossi filius] ex parte [4] magni iupani Nemanne et fratrum eius, comiti(!) Strazimiri et comitis Mirosłavi, quorum locutiones audientes archiepiscopus, camerarius, [5] comes cum nobilibus et populo hoc ordine pacem fecerunt. Videlicet, ut omnia mala que retro tempore acta fuerunt [inter] Raguseos et [6] Sclavos pro lite de vineis, galeis, sagiteis, hominum, animalium et omnium rerum ex utraque parte usque [ad diem] istum in pace remane[7]ant, et numquam rememorentur omni tempore, salva tamen hereditate Raguseorum, quam antiquitus possederunt [ex avis et proavis suis].³ Et quod se[8]cure Ragusei per totam terram illorum, nominatim portum Narenti, mercando, laborando, pascendo, et sua repo[sita recipiendo], et ligna [9] incidendo, pergant sine ullo contrario, secundum antiquam consuetudinem et sine aliqua da[tione decime qua ex novo]⁴ super [10] Raguseos posita fuit. Et ut vas antiquum de vineis tollatur, per quas antea acceptum fuit. Et quod [solidos nullo] umquam [11] tempore super Raguseos querant, aut accipiant, sicut per vim retro tempore acceperunt, pro nulla culpa [quorumlibet hominum]. Item et [12] Sclavi ut aput Ragusium sint salvi et nullum malum sit eis a Raguseis per terram aut per ma[re, et nullam captionem habeant] sine iusti[13]tia. Et Sclavi de Chelmunia ut per civitatem ubi voluerint emant. Et quod [Ragusei ... non]⁵[14] querant. Et quod pax pro nulla re aut culpa aliquorum proici⁶ possit perpetuo, set quorum [... fuerit, per iustitiam]⁷[15] emendetur. Insuper, quod inimici(!) illorum, Ragusium stando, iliis et terre eorum non offendant et quod Raguse[orum inimici in terra illorum stan] [16]do, Raguseis non offendant.

Hanc pacem cum mega iupano Nemanna, Strazimiro, Mirosłavo, nos Ragusei [fecimus et heredibus eorum] [17] et terra illorum, ut perenne firma permaneat, omni tempore, salva tamen iussione et ordinatione atque fide[litate domini nostri glo] [18]riosissimi regis. Et nos Ragusei ut nullum quid queramus a mega iupano et eius fratribus sine ratione. Sic [nos Deus adiu] [19]vet et hec sancta patrocina atque Dei evangelia et crux sancta,⁸ hoc quod hic scriptum est tenere. Amen.

||потписи|| + Ћз||ъ вели жупанъ кльнь|| се и подьписахъ. || + Ћзь кнезь Мирославъ || кльнь се и подьписахъ.

² Све реконструкције извршене су према #1.2, осим ако није другачије назначено.

³ Док се у #1.1 могу назрети речи наведене у угластој загради, у #1.2 стоји: *possederunt ex patribus, ex avis et proavis suis et per se, excepto locum Ratiat[am] et Cur[ilam, que] in lege habende sunt posite. Et quod*, и даље исто. О овом и другим разилажењима два текста видети Foretić, *Ugovor*, 68–72.

⁴ У #1.2: *consuetudinem et ut tollatur – decima qua ex novo*, и даље исто.

⁵ Ова одредба, чији средишњи део недостаје у оба примерка, препричана је у *Chronica ragusina*, 62: *che i Ragusei debbano abbandonar la protezione presa sopra l'isola di Corzola e Lissa*. На основу тога, Foretrić, *Ugovor*, 65, предлаже реконструкцију: *Et quod Ragusei Corciram et Lissam non querant*.

⁶ У #1.2: *aliquorum hominum proici*.

⁷ Завршницу ове одредбе, која није сачувана ни у #1.1, ни у #1.2, *Chronica ragusina*, 62, преноси овако: *occorendo alcuna differenza tra Raguseo e Slavo, si debba terminare per via di giustizia*.

⁸ У #1.2: *adiu[vet ...] et sancta patrocina et crux sancta*.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: *paх* (#1.1:16); *hoc quod hic scriptum est* (#1.1:19).

Стр. 22–23, 25, 75–76, 94, 117–118.

Индикција је тачна према цариградском рачунању.

Рукопис ђакона Марина препознаје се поређењем са #2 и #201 (Čremošnik, *Bosanske i humske povelje* I, 108). Vrana, *Original isprave Kulina bana*, сматра да је Марин написао и потписа на #1.2.

У досадашњим издањима, реч *semitia* иза имена другог српског посланика (#1.1:3) схватана је као друго име или надимак. Ипак, с обзиром на значење латинске речи *semita* (=стаза), могуће је да се ради о некаквом звању којем би у српском језику одговарао израз *путник*, у смислу у којем је употребљен у две невладарске исправе (#206:12; #207:12).

2. Уговор кнеза Мирослава са Дубровчанима

Дубровник, 17. јун 1190.

Хумски кнез Мирослав уговара са Дубровчанима услове под којима ће му град у случају потребе пружити уточиште.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 12. stoljeće, br. 39), на пергаменту димензија 610 x 245 мм. Текст је исписан курзивном готицом, смеђим мастилом, руком дубровачког нотара ђакона Марина (17. ред). После 13. реда долази списак 59 имена која су дата у два по броју реда неједнака ступца (обележени са col. 1 и 2). Мастило којим су исписана последња два реда текста (20–21) делује за нијансу тамније од оног из претходног дела. Потпис кнеза Мирослава исписан је у продужетку последњег реда главног текста, уставном ћирилицом, мастилом које делује за нијансу светлије од оног из 1–19. реда. Нема трагова печатења. У доњем левом углу налази се проба пера: *d || d || dominis suis*. Поред тога, на листу су накнадно записане архивске ознаке и датумска белешка. (табла 3)

Издања: *Listine* I, 14–15, бр. 23; *Arpadianus* XI, 49–51, бр. 32; *Diplomatički sbornik* II, 157–159, бр. 210; *Diplomatički zbornik* II, 245–247, бр. 230; *Законски споменици*, 134–136 (скраћено); *Одабрани споменици*, 6–8, бр. 7; *Повеље и писма* I–1, 1, бр. 2 (само потпис и снимак потписа на таб. 3); *Monumenta montenegrina* IV–1, 351–352 (превод); *Зборник* I, 55–57, бр. 4; Равић, ССА 11, 13–17 (са преводом и снимком).

ЛИТЕРАТУРА: Čremošnik, *Bosanske i humske povelje* I, 130–132; Равић, ССА 11, 11–23.

ТЕКСТ:

+ In Christi nomine. Anno Dominice incarnationis millesimo centesimo nonagesimo, mensis iunii, die XVII intrante. Salutationibus et locutionibus domini |2| comitis Miroszlavi per nuntios suos Maurum iupanum et Sergium directis, hec est Raguseorum

responsio. In primis, videlicet, |3| si fortuna ei accidente Ragusium intrare voluerit, promittimus sine fraude salve illum recipere ad nostrum posse, et res illius |4| et homines eius, ut nostras personas, dum in civitate nostra steterit, nullo quidem iustitia faciendo. Et si contrarium, ex perditio⁹ civitatis advenerit, consiliando insimul comes Gervasius cum nobilibus suis, similiter et comes Miroslavus cum |6| nobilibus suis, permittimus portare ipsum sine fraude cum rebus et hominibus suis quo voluerit cum suo expendio, sicut |7| et inter nos consuetudinem habemus. Et si redire ad civitatem nostram voluerit, ad posse nostrum promittimus illum |8| cum rebus et hominibus suis sine fraude recipere. Tamen ut nunc ipse iustitiam faciat Raguseis sine fraude, electis |9| ex utraque parte iudicibus, ante quorum presentiam iustitia secundum antiquorum mores finiatur. Et si facere illam nunc |10| non potuerit, cum redierit in terra sua, facturus sit illam. Et hoc promittimus fideliter implere, salvo sacramento |11| domini nostri regis Tancredi, et iuramento pacis defendere illum ab omnibus sine fraude et malo ingenio. Sic nos Deus ad|12| iuvet et hec sancta IIIor evangelia.

|13| + Ego Gervasius, comes Ragusii, in hoc ordine iuro et omnes sequentes idem iurant.

|col. 1| + Vitalis Bodatie, + Slabba Lucari, iudex, + Dersimirus iudex, + Lucarus Pudisii, + Lucarus comitis Nicolay, + Petrus de Predi, + Michatius vicarius, + Petrus Burbanne + Michael Goyslavi, + Vitalis Vulpis, + Michael, eius nepos, + Crosius Goyslavi, + Theodorus de Stilu, + archidiaconus Marinus, + Iohannes Manave, + Dimitrius Rosini, + Simon Stephani, + Teodorus Domane, + Vitus Lampri, + Pizinagus Berisne, + Ursus Bani, + Savinus Bonde, + Marinus de Rasti, + Laurentius Pisini, + Binzola Valentini, + Sergius Bladimiri, + Savinus Mazole, + Germanus Michatii, + Iohannes Calepi,

|col. 2| + Teodorus Caputassi, + Dabrisius Mathei, + Iohannes Gondole, + Felix Travalle, + Paversenus Pesane, + Michael Chunni, + Stepi de Macca, + Tesseius de Rigina, + Priasin Berisne, + Petrus de Rasti, + Michatius Berserii, + Michael Manguini, + Georgius Clementis, + Iohannes Ursacii, + Michael Bontii, + Iohannes Petracce, + Lampredius Vitalis, + Ursus Balli, + Andreas Pauli, + Michael Ursane, + Petrus Domane, + Marinus Grobe, + Vitana Bitii, + Laurentius Avelini, + Mengatia Bocini, + Teodorus Luce, + Georgius Bacenoli, + Duesius Vetrii + Michatius Furaterre, + Domane Platti.

|14| Omnes homines qui sacramentum hoc supradictum sine fraude et malo ingenio firme non te|15| nuerint, Dei et sanctorum omnium incurrant maledictionem et cum diabolo perpetuo in inferno man|16| cipentur et dampnentur. Omnibus hec iura servantibus sit pax Domini nostri Ihesu Christi in perpetuum. Amen.

|17| + Quod scriptum ego diaconus Marinus et Ragusii communis notarius plena in curia Raguseorum, |18| residente Bernardo archiepiscopo et Gervasio comite, cum nobilibus et populo cuncto, iussione |19| cunctorum scripsi, complevi et roboravi.

⁹ У овој речи, као и у речи *permittimus* у 6. реду, није сасвим јасно да ли је употребљена скраћеница за *per* или за *pro*. Уп. *perpetuo* у 15. и 21. реду.

[20] Ego comes Miroslavus, sicut comes Gervasius cum suis nobilibus mihi iuravit, idem et ego illis iuro, secundum [21] supradictum capitulare recta fide et sine fraude perpetuo manutenere.

[потпис] Крѣсть кнеза Мирось+лава.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: scriptum (#2:17); capitulare (#2:21)

Стр. 23, 75–76, 94, 117–118.

3. Заклетва великог жупана Стефана Немањића Дубровчанима

[1214–1217]

Велики жупан Стефан Немањић обећава Дубровчанима пријатељство, слободу трговине, правну заштиту и уздржавање од репресалија.

Документ је сачуван у два примерка:

3.1. Препис у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 20), на пергаменту димензија 105–120 x 210 мм, са савијеном пликом. Текст је исписан минускулизованом ћирилицом, местимично разливеним смеђим мастилом, руком дубровачког нотара Паскала. Воштани печат природне боје од којег је сачувана само једна четвртина виси на небојеној врпци провученој кроз плику. На печату су са обе стране остаци отисака кружних или овалних типара чији је пречник могао бити око 35–45 мм. Са једне стране видљиви су нечитки остаци натписа, а са друге, нејасни остаци ликовне представе. На полеђини се налази средњовековна накнадна белешка, вероватно такође од Паскалове руке. Поред тога, на листу је накнадно записана датумска белешка и више архивских ознака. (табла 4)

3.2. Препис-превод у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 20a), на пергаменту димензија 110 x 205 мм. Текст је исписан готичким писмом, местимично разливеним смеђим мастилом, руком нотара Паскала. Нема трагова печатења. На полеђини се налази средњовековна накнадна белешка, вероватно такође од Паскалове руке. Поред тога, на листу су накнадно записане архивске ознаке и датумска белешка. (табла 5)

Издања: Rački, *Prilozi*, 128–129, бр. 3 (#3.2); *Listine I*, 31, бр. 39 (#3.2, шири извод); Јиречек, *Уговор*, 309–311 (#3.1 и #3.2); *Diplomatički zbornik III*, 140, бр. 123 (#3.1 и #3.2); *Законски споменици*, 136–137 (#3.1); *Одабрани споменици*, 16–17, бр. 14 (#3.1 и #3.2); *Повеље и писма I–I, 3*, бр. 4 (#3.1, са снимком на таб. 4); Ђорђић, *Историја*, 279, сл. 60 (само снимак #3.1); Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, 105 (#3.1, само превод и снимак); Стефан Првовенчани, *Сабрана дела*, 108–109 (#3.1, са преводом); *Зборник I*, 85–87, бр. 13 (#3.1 и #3.2, упоредо).

ЛИТЕРАТУРА: Јиречек, *Уговор*, 304–306; Кос, *Дубровачко-српски уговори*, 11–13; Čremošnik, *Postanak*, 76–77; Vrana, *Najstarije dubrovačke ćirilске isprave*, 313, 316–334; Čremošnik, *Studije*, 119.

ТЕКСТ #3.1:

+ Въ име СѸ(тъ)ца и С(ы)на и Светаго духа. Азь вѣли жупанъ Стефанъ и съ своѡвъ дѣтию кль|2|ну се кнезу дубровъчькому Жанъ Даньдулу и въсе ѡбкинѣ града Дубровъни|3|ка въ Б(ог)а и с(ве)ту Б(огороди)цу и въ че(с)т(ь)ни и живо-творешти кръсть Г(оспо)д(ь)нъ и въ с(ве)та еванъ|4|г(ѡ)лиѣ и въ с(ве)тихъ .Ѡ.Ѡ. ап(о)с(то)ль и въ с(ве)тихъ м̄· м(у)ченикъ и въ .Ѡ.Ѡ.Ѡ. с(ве)тихъ ѡт(ь)ць.

Кль|5|ну ви се безъ всакога пропадѣства ѣкоре да ви смѣ приатель и моѣ |6| дѣтъ, доку ми сте прави. И аке кто вашъ врагъ прибѣгне у мою зе|7|мљу да ви га дамъ, ако ви име што пакостити из мое земле. И да греду |8| ваши людие по моєи земли с тръгомъ безъ въсаке боѣзъни и да имъ |9| нѣ никере силе, нѣ да си продаю и купую свободъно, а што е законъ тръ|10|жъникомъ у моєи земли, да ми даю. И да не емле Срѣблинъ Влаха бе|11|зъ суда, нѣ ако се уч(и)ни кривина мегю¹⁰ градомъ и моѡвъ земло|12|въ да се стаю судие где е законъ и да исправляю. А да не изма.

А|13|ко ли сие преступлю, да ме Б(ог)ъ суди и с(ве)та Б(огороди)ца.

|накнадна белешка| Stephanus rex || et Uros(?) rex || latini et selavonieci || Utilis.

ТЕКСТ #3.2:

+ In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Ego magnus iupanus Stephanus, cum filiis meis, iuro comiti Ragusii |2| Iohanni Dandulo et toti communi ragusine civitatis in Deo et in beata Dei genitrice et in sancta vivifi|3|ca cruce Domini et ad sancta Dei evangelia et ad sanctos XII apostolos et ad quadraginta martires |4| et ad trecentos sanctos patres. Iuro vobis sine omni fraude quod ero vester amicus et |5| mei filii, donec michi recti fueritis.

Et si aliquis vester inimicus fugerit ad meam terram, |6| ut dem eum vobis si ceperit vobis aliquid molestare de terra mea. Et ut veniant |7| vestri homines per meam terram cum mercimoniis sine ullo timore et ut non sit |8| eis nulla fortia, sed ut vendant et comparent libere, et illud quod est mer|9|catorum consuetudo in terra mea ut dent michi. Et ut Sclavus non apprehendat |10| Raguseum sine iudicio, sed si factum fuerit iniustum inter civita|11|tem Ragusii et terram meam, ponant se iudices ubi est consuetudo et iudicent. |12| Et ut non ^{fiant} pressalia.

Quod si contra hoc fecero, iudicet me Deus et sancta |13| Dei genitrix.

|накнадна белешка| Rex Stephanus.

Стр. 25, 75–76, 82–83, 86, 89, 91, 95–97, 117.

Временски распон 1214–1217. за настанак недатираног документа одредио је већ Раљки, *Prilozi*. Оквир постављају најранији сигуран помен Ћованија Дандола као дубровачког кнеза (*Diplomatiĉki zbornik* III, 125: 21. март 1214) и титулатура Сте-

¹⁰ Између ме- и -гю траг исправке или претходног оштећења.

фана Немањића, који је вероватно крајем 1217. узео титулу краља (*ИСН I*, 299–300; Коматина, *Ана Дандоло*, 7–8, 16). Ипак, постоји могућност да је Дандоло постао дубровачки кнез и нешто раније, можда већ 1209. (Foretić, *Povijest*, 59).

Примерак #3.1 је због причвршћеног печата и очигледне старине често прихватан као оригинал (посредно већ Јиречек, а изричито *Diplomatički zbornik*, *Законски споменици*, *Одабрани споменици*, и *Повеље и писма*), али је *Vrana*, *Najstarije dubrovačke cirilske isprave*, показао да рукопис припада дубровачком нотару Паскалу, који је почео да делује 1228. *Vrana* је такође закључио да је Паскал написао #3.1 и #3.2 истовремено (чак првобитно на истом листу) у познијем раздобљу своје делатности, најраније око 1250. С обзиром на то, изразио је сумњу и у аутентичност печата. При том се ослања на запажање које износи *Čremošnik*, *Postanak*, да печат виси на обичном ланеном канапу, што се запажа само код докумената насталих у Дубровнику (као пример наведен је #204).

Јиречек, *Уговор*, 305, каже да је печат „из воска црвенога, сада готово црнога“ и да се на њему може прочитати име Стефан. Данашње стање не може да поткрепи ниједну од ових тврдњи. Не може се прихватити ни запажање из *Čremošnik*, *Studije*, 119, да се на обе стране печата налазио натпис. Штавише, чини се да би остаци ликовне представе на печату могли да представљају део орловског крила – уп. печат на заклетви кнеза Андреја (#11).

Могућност да је у белешци на полеђини #3.1 забележено (па прецртано) име краља Уроша досад није запажена. Текст документа заиста посредно помиње српске владаре после Стефана, као његову *децу* која су се заједно с њим заклела (#3.1:1), али се, строго узевши, тај помен не може односити на Уроша, који тада није био рођен (уп. Коматина, *Ана Дандоло*, 16–18). Урошево име нашло се у белешци свакако зато што је она настала у време Урошеве владавине, чему иде у прилог и вероватноћа да је њен писац нотар Паскал.

4. Повеља краља Стефана Немањића манастиру Свете Марије на Мљету

[1217–1227]

Краљ Стефан Немањић (Првовенчани) дарује манастиру Свете Марије острво Мљет и поседе на острву Корчули, полуострву Пељешцу и код Дубровника.

Документ је сачуван као препис у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 318), на пергаменту димензија 445 x 360 мм, са савијеном плском од 45 мм. Текст је исписан уставном ћирилицом, сивим мастилом које је местимично избледело, стварајући мање лакуне. Потпис је исписан крупним, мајускулним словима са калиграфским склоностима, мастилом црвене боје, у новом реду испод текста. Испод потписа исписан је текст #35, којим краљ Милутин потврђује повељу Стефана Немањића. (табла 6)

Издања: *Србски споменици*, 63–65, бр. 51; *Monumenta serbica*, 8–10, бр. 17; *Arpadianus I*, 358–362, бр. 221 (са преводом на мађарски); *Diplomatički zbornik III*, 223–225, бр. 197; *Законски споменици*, 586–587 (извод); Одабрани споменици, 24–26, бр. 17; Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, 117–118 (само превод); Стефан Првовенчани, *Сабрана дела*, 124–129 (са преводом); *Зборник I*, 107–109, бр. 21.

ЛИТЕРАТУРА: Шишић, *Летопис*, 226–227, 251–255; Соловјев, *Хиландарска повеља*, 76–77; Klaić, *Mljetski falsifikati*, 202–207, 212–232; Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, 49–50, 124, 186–187; Стефан Првовенчани, *Сабрана дела*, СХIV–СХV, 179–180.

ТЕКСТ:

Дателъ благихъ и источникъ вьсакомоу данию неоскоуд`нии, оуслышитель в`сакомоу призы|2|ваюштоумоу и истиню, не хоте ни љдинога же погибение, нь веле в`сѣмъ сп(а)сти се и вь разоум` |3| истиньнии приити, вьсѣхъ вл(а)д(ы)ка Х(ристос)ъ Б(ог)ъ, истьнна(!) моудрость Г(о)д(а)ча, љгоже аште кто ѡбрѣтъ вь ис|4|тиноу блаженъ, кто оубо довольнь из`гла(гола)ти силии Г(оспод)не? Г(о)д смѣрении таковаго Влад(ы)кы вса|5|чьскаѣ оудив`лають се, иако за наше сп(а)с(е)ниие бѣ|6|сть(!) чл(о)в(ѣ)къ вьсѣхъ Б(ог)ъ, выплтиви се вь прѣч(и)сту|б|ю си М(а)терь и своимъ си бл(а)говолениемъ вѣнча насъ, дае испльнение неоскоуд`дно съ лю|7|бовию припадаюштихъ къ нему. Югоже бл(а)г(о)стиноу чл(о)в(ѣ)колюбыѣ разоумѣвъ азъ грѣшъ|8|ни Стефанъ велии крал(ь), намѣстьнии г(о)споди)нь вьсе Срьб`ске земле и Диоклиие и Далматие |9| и Травоуние и Хльмьске земле, прип(а)дае молю ти се Г(оспод)и: „Ты приеъте ме и` чрѣва м(а)тере мое, ты |10| и љси мои покровитель, тебе оутврѣдение и надеждю имама и тебе молителеницоу(!) |11| прѣдлагаю прѣч(и)стоую ти М(а)т(е)рь, мене оубо из`бра вь домоу ѡ(т)ца моего быти ми настьни|12|коу(!) стола ѡ(т)ца моего и вь братии моѣи выш`ша ме иавивъ и мнѣ прѣдасть пасти стадо |13| ѡтца моего съ бл(а)г(о)словлениемъ ѡ(т)чимъ ми, иже и наоучение сицево заповѣдавъ мнѣ и рекуи: |14| „С(ы)ню, моѣ гл(а)г(о)лы вѣнимаи, къ моимъ жѣ словесемъ прилагаи оухо твоѣ, съхрани ѣ оу твоѣмъ |15| ср(ь)д(ь)ци и боуди оут`ва(ни)е вьсѣмъ ср(ь)д(ь)цемъ на Б(ог)а, благослови Б(ог)а на вьсако врѣме, вьноу хвала љго |16| вь оустѣхъ твоихъ, бльзъ бо Г(оспод)ъ вьсѣхъ боѣштихъ се љго и мол(и)твоу ихъ оуслышитъ и сп(а)сетъ ѣ. |17| Ам(и)нь.“

Тѣмже и азъ, разоумѣвъ блаженоую жизнь ѡ(т)ца моего, ѣко вьса съ поспѣшениемъ |18| прилежаше вь заповѣдехъ Г(оспод)нахъ, тѣмже и вл(а)д(ы)ка Х(ристо)с(ъ) Б(ог)ъ страшна вьсѣмъ живоуштимъ ѡкр(ь)сть его |19| иави и, и миръ и тишина быст(ь) вь д(ь)ни влад(ы)ч(ь)ства љго по словоу прор(о)ка Д(а)в(и)да: „ѣко Г(оспод)ъ не лишитъ до|20|бра ходештихъ незлобою.“ Сего ради и азъ прип(а)даю вѣдъи твоѣ члов(ѣ)колюбые, молю се, вьпие |21| сице: „Ти, И(с)оус Х(рист)е, ѡтързи(!) ми ѡчи ср(ь)д(ь)чнѣи, разоумѣти и творити волю твою в`се д(ь)ни живота |22| моего, иако пришьльць азъ љсемъ, не скрии ѡдъ мене заповѣдеи тв(о)ихъ, нь ѡткрии ѡчи мои |23| да разоумѣю чудеса ѡд(ь) закона твоего. С`кажи ми Г(оспод)и, безьстьна и тайна прѣмоудрости Твоеѣ, |24| на те бо оупваю, Б(ож)е мои, да ты ми просвѣтиши оумъ и с`м(ы)слы свѣтомъ разоума твоего, прѣбывати |25| ми вьсѣхъ писан`ныхъ твоихъ вь ѡбновление мнѣ и вь просвѣштение истын(о)ю и вь сп(а)сеніе д(о)уши |26| моѣи и тѣлю, аминь.

И такъ прѣбиваюштоу ми, аште иное добродѣтели не створихъ, ѿ мнѣ про-
|27|вѣсть Б(ог)ъ, нъ идѣже бистъ манастирь кояго с(ве)т(а)го, съ оусрьд(ь)нимъ
хотѣниємъ вьсакоу доволь ис`|28|плънихъ ѣмоу. И семоу же манастирю прѣ-
ч(и)стыѣ влад(ы)чице наше г(оспо)жде Б(огороди)це въ Млѣтѣ сие да|29|роу-
ю: ѿтокъ в`съ и Бабыно Поле, оу дрогомь(!) ѿтоцѣ, оу Кръкрѣ, цр(ь)квь с(ве)-
т(о)га Вида, Ђниноу и съ |30| Поповомъ Люкомъ и с(ве)т(а)го Стефана и с(ве)-
т(о)га Георгийѣ. А меге имъ въ Соутъ Жоулы`ань ѿт(ь) мора до |31| мора; [и ѿтъ
дроуге]¹¹ стране, ѿтъ Мо`роужьнице ѿтъ мора до мора; оу Стонѣ цр(ь)квь с(ве)-
тога Николи. Сие |32| да боуд(у)тъ метохие с(ве)те Б(огороди)це, млѣтскке(!)
цр(ь)кве. И виногради коупль ѿпачь цр(ь)квы(н)имъ добы|33|тъкомъ, да будутъ
цр(ь)квы; оу Рѣцѣ и оу Жръновьници прѣд Доубров`никомъ сии всегда да б(оу)-
ду|34|тъ цр(ь)кви. И за сие метохие никоире чл(о)в(ѣ)къ да не има печали
раз`вѣ ѿпачь, кто ѣ |35| оу мѣстѣ томъ. А ини никоире члов(ѣ)къ да не "маа пе-
чали ни области надъ нимъ.

Или кто и |36| боуде влад(ы)ка по мнѣ, или мое дѣте или прысне мои или ины
кто, сега да не разории, или ѿбыдешту|37|моу коимъ оусильнемъ комоу. Аште
ли кто завистию сотониною ѿдръжимъ и дръзнеть разори|38|ти что ѿтъ прино-
сныхъ мноу прѣс(ве)т(ѣ)и Б(огороди)ци бл(а)годѣтельници, таковыи да боу-
детъ про|39|клетъ ѿд(ь) Г(оспод)а Б(ог)а в`седръжител'а и прѣс(ве)тыѣ Б(огоро-
ди)це, и сила ч(ь)стынаго и животворештаго кр(ь)ста да мьсти|40|тъ ѣго въ н(ы)-
нианѣмъ вѣцѣ и у боуд(оу)штемъ, и ѿдъ мене грѣшнаго боуди ѣмоу анаѣма.
Сего ради |41| писавъ и под(ь)писахъ.

[потпис] Стефанъ по м(илос)ти Б(о)жиеи вѣнчаннъ краль и сам(од)рж(ьц)ъ вѣ-
ѣ(!) Сръпске з(ем)ле и Пом(о)р`ские

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: Створение (#35:2); privilegio (#35, накнадна белешка).

Стр. 26, 113–114.

Временски оквир за настанак документа успостављају краљевско крунисање
Стефана Немањића, до којег је вероватно дошло ујесен 1217 (видети #3), и њего-
ве смрти 24. септембра 1227 (Марковић, *Прво путовање*, 49–50; уп. Бубало, *Срп-
ска земља*, 126–127). Додири између Србије и католичке цркве поводом добија-
ња краљевске круне 1217, а онда и 1220 (Rački, *Pismo*, 53–56), могу се узети као
показатељ да је документ настао негде у то време, пре него што је на Пелешцу,
где се налазио део поседа дарованих Мљетском манастиру, основана Хумска
епископија у оквиру нове српске православне аутокефалне архиепископије (Ко-
матина, *Црква и држава*, 280–282).

Аутентичност документа довођена је у питање, најопширније у: Klaić, *Mljetski
falsifikati*. Засновано на неоправдано крутом схватању дипломатичких обележја
малобројних српских владарских исправа тог времена, ово оспоравање није до-
вољно убедљиво да би довело у питање аргументе и закључак у прилог аутентич-
ности које је формулисао још Соловјев, *Хиландарска повеља*. *—*—*

¹¹ Према *Monumenta serbica*.

5. Заклетва кнеза Андреја Дубровчанима

[1214 – пре априла 1235]

Хумски кнез Андреј обећава Дубровчанима мир, слободу пословања, правну заштиту и уздржавање од савеза са њиховим непријатељима.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 13) на пергаменту димензија 220 x 170 мм, са савијеном пликом. Текст је исписан уставном ћирилицом, мастилом смеђе боје. Воштани печат пречника 25–28 мм, који делује као да је намерно пребојен у тамно смеђе или црно, висио је на плавој врци причвршћеној кроз плику. Сада је откинут и чува се уз документ. На печату се назире отисак кружног типара пречника 17 мм, са монограмским натписом изведеним око кракова крста. На листу су накнадно записане архивске ознаке и белешке. (табла 7)

Издања: *Србски споменици*, 6–7, бр. 4; *Рататку*, 10–11, бр. 8; *Monumenta serbica*, 24, бр. 29; *Agradianus* II, 340–341, бр. 233; *Diplomatički zbornik* III, 432, бр. 374; *Законски споменици*, 143 (скраћено); *Повеље и писма* I–1, 4–5, бр. 7; Мошин, *Палеографски албум*, сл. 35 (само снимак); Ђорђић, *Историја*, 274, сл. 53 (само снимак); *Зборник* I, 131–132, бр. 28; Равић, *ССА* 12, 11–12 (са преводом и снимцима).

ЛИТЕРАТУРА: Ивић, *Печати*, 22, бр. 3; Кос, *Дубровачко-српски уговори*, 41, 49–51; Ћремошник, *Bosanske i humske povelje* I, 132–133; Равић, *ССА* 12, 9–19.

ТЕКСТ:

+ Вѣ име С(ъ)ца и С(в)е таго д(у)ха. ІА кезъ(!) вели |2| хльмьскы Аньдрѣи съ всѣми властелы |3| своими кльну се кнезу дубровьчькому |4| Жань Даньдолу и властеломь¹² дубровьчьки|5|мь и всѣи ѡбькинѣ градьскои у Г(оспод)а Б(ог)а и у с(в)е то їва|б|нг(е)лие и у ч(ь)стьны животворешти кр(ь)сть Г(оспо)д(ь)нь и у ·҃·ѣ·ѣ·҃· с(в)е тыхъ |7| ѡт(ь)ць иже у Никеи, да имаю миръ с вами у вѣки, како су и м|8|ои старѣ имали с ваши^{ми} старѣишими у стары законь. Да вы є |9| ѡтворена земля моѣ у всѣхъ вашихъ печалехъ, а правина да естъ. |10| А ваш чловѣкъ, ки приде у землю мою неволовъ, кому е иска|11|на правина, и неисплнена му буде, да стане и да учни(!) правину. |12| Аке ли приде такъ члов(ѣ)къ, кому нѣ искана правина, да му се не у|13|зьме ни тьнкъ коньць, доку поиде у свое мѣсто, и тамо да учи|14|ни правину по томъ. И да не приду врѣхъ васъ с вашимъ вр|15|агомъ.

Ако ли сиє прѣступлю, да ме сьпне Б(ог)ь, с(в)е та Б(огороди)ца |16| и вси с(в)е ты.

|печат| [Андрѣи кнезь].¹³

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Помен старог закона (#5:8) могао би да се односи на неке раније уговорне исправе.

¹² Речи *Жань Даньдолу* и *властеломь* делују као да су написане преко избрисаног текста.

¹³ Према Ћремошник, *Bosanske i humske povelje* I, 133. Реконструкција делује произвољно.

Стр. 26–27, 34, 77, 84, 86, 89, 91, 93, 96–97, 118.

Најшири оквир за време настанка документа даје мандат Ђованија Дандола на месту дубровачког кнеза, који је можда почео већ 1209, а завршио се у пролеће 1235. године (видети #3). Околност да се Андреј назива великим кнезом упућује на помисао да је документ настао после 1226/27, када је умро његов супарник Петар, коме је за живота приписивана титула великог кнеза и епитет „хумски“ (Ковачевић, *Запон*, 110–118; *Diplomatički zbornik* III, 259; *Thomae Archidiaconi Historia*, 188–195, 210–211).

6. Повеља краља Радослава Дубровчанима

Дубровник, 4. фебруар 6742 [=1234], индикт 4 [=1231]

Краљ Стефан Радослав, пошто је пред братом Владиславом избегао из Србије у Дубровник, обећава Дубровчанима укидање царина и ослобођење од плаћања могориша када поврати престо.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 38), на пергаменту димензија 400 x 295 мм. Текст је исписан уставном ћирилицом, мастилом које је углавном тамносмеђе, али је у редовима 32–35 видно светлије, а у редовима 35–36 поново нешто тамније. Поред руке која је написала највећи део текста, местимично се јавља још један рукопис нешто слободнијег стила. Потпис је исписан крупним грчким словима, мастилом исте боје као и последњи ред главног текста, у његовом продужетку. Воштани печат природне боје, пречника 35 мм, причвршћен је на српски начин. На печату је отисак кружног типара пречника 28 мм са ликовном представом владара на престолу и потпуно нечитким натписом по ободу. На полеђини се налази средњовековна накнадна белешка, написана руком дубровачког нотара Паскала. Поред тога, на листу су накнадно записане датумске белешке и архивске ознаке. (табла 8)

Издања: *Србски споменици*, 2–4, бр. 2; *Monumenta serbica*, 19–20, бр. 23; *Památky*, 10–11, бр. 9; *Agrianius* I, 380–383, бр. 227 (са преводом на мађарски); *Diplomatički zbornik* III, 395–396, бр. 342; *Одабрани споменици*, 26–27, бр. 18; *Повеље и писма* I–1, 11–12, бр. 13; Мошин, *Палеографски албум*, сл. 34 (само снимак); Ђорђић, *Историја*, 266, сл. 41 (само снимак); *Зборник* I, 129–130, бр. 27.

ЛИТЕРАТУРА: Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака*, 424–425; Павловић, *Неколико хронолошких питања*, 222–224; Ивић, *Печати*, 21–22, бр. 1; Кос, *Дубровачко-српски уговори*, 14–15; Марковић, *Византиске повеље*, 213, 217–218; Čremošnik, *Studije*, 119–120; Ферјанчић, *Србија и византијски свет*, 132–333.

ТЕКСТ:

+ Стефанъ, въ Х(рист)а Б(ог)а вѣрны краль всѣхъ рашькихъ зем(ь)ль и тревоуниискихъ, оуноукъ |2| с(ве)таго Симеона Немане и с(ы)нь прѣвовѣнчаньнаго

крала блаженопочившега |3| Стѣфана монаха, Рад(о)славъ. Въ лѣт(о) њ·ψ·м·в· излѣзохъ прѣд(ь) братомъ ми Влад(и)сла|4|вомъ за правовѣриа моего и за њгова рад(и) великаго прѣклетѣвства, приходхъ оу си |5| град Доубровъникъ. Кнезь Петръ Болеславикъ и Тудръ Крустикъ¹⁴ и съ всѣми власте|6|лы ѡбъкиновъ градсковь ѡд(ь) мала и до велиа приеше ме съ почѣстию и много ме |7| почѣтише и правовѣрно ми послуужише.

Видѣ кралевство ми толикоу ѡд(ь) ни|8|хъ почѣсть и вѣрно послуужение, и сиѣ оучинивъ имъ и оутврьдихъ, ѡгоре ако |9| ми Б(ог)ъ да и боудоу господарь како съмъ былъ, да си ходе съ своими си тръги по всѣ|10|и земли ѡбласти кралевства ми свободно и по Хльмьсцѣ земли и по Зетѣ и по вса|11|кимъ тръгомъ кралевства ми; а да имъ се ц(а)рина не оуземле ни ѡд(ь) мала ни |12| до велиа.

И могорыше хльмьске и дань что даѣте за Рѣкоу и за затоньске |13| винограде и за поличке винограде, ѡд(ь) тога вы ѡсвобага кралевство ми да |14| не даѣте ничесаре. А за винограде жрьновъничъке, ѡд(ь) дѣдъ вашихъ и ѡд(ь) ѡт(ь)ць вы |15| дори до васъ до дньсъ что сте посадили лозиемъ земле кралевства ми, |16| или ѣ много или мало, праштаю вы, да сте ѡд(ь) тога свободни и дани да не да|17|ѣте. А ѡдъ д(ь)ньсъ по ѡноуге земле мое да не покриѣте ни ѣдъне педи или ло|18|зовъ или житомъ или вокемъ коимъ. Хоке ли что ѡбъкина ваша прѣзь сиѣ |19| оутврьгение кралевства ми что примькнуоти мое земле, свѣне мене |20| клетва, поневаре вы ѡстаѣте оу прѣклетѣвствѣ.

Сѡбрѣте ли се кто чло|21|вѣкъ зль или ѡд(ь) моихъ или ѡд(ь) вашихъ потварае сиѣ, оу томъ да нѣ зле|22|ди никоере, нѣ то да се исыправла соудомъ правымъ б(о)жѣствнымъ |23| ѡгоре да е право и безъгрѣшно кралевствоу ми и вамъ, вѣрнымъ |24| ми приателемъ.

И кто боудоу подъ роуковъ кралевства ми, боу|25|доукоу ми съ м(и)лостию Б(о)жииѣвъ и прѣчистые њго Матере оу моемъ го|26|спод(ь)ствѣ, или ѣ брат(ь) мои или стрыць ми или братоучедъ ми или инь |27| кто любо ѡд(ь) боларь кралевства ми, кто хоке сиѣ потворити, не малъ |28| гнѣвъ и наказание има въсприѣти ѡт(ь) кралевства ми. По животѣ же |29| моемъ законъ мене или ѡстане дѣте мое или оуноуче или праоуноу|30|че или инь кто любо присни мои, и хоке сиѣ потворити, Б(ог)ъ да моу |31| соуди и с(ве)та Б(огороди)ца и кр(ь)сть ч(ь)стьны и вси с(ве)ти оу си вѣкъ и оу боудоу|32|ки, нѣ съвршенѣ боудоуки вашѣи вѣрѣ и любъви и клетвѣ ^{ѡнои} коѣвъ ми се |33| хокете ѡбекати ѡ всемъ къ мнѣ и къ послѣднимъ моимъ.

Сего бо рад(и) сиѣ оу|34|тврьдивъ и под(ь)писахъ роукою кралевства ми въ лѣт(о) выше писано, м(ѣ)с(е)ца |35| фервара .д., индиктиѡна·д̄. И да е судъ у врѣменѣхъ по старому закону |36| ѡд Михола д(ь)не до Гюргева д(ь)не.

|потпис| Στέφανος ῥήξ || ὁ Δούκας +

|накладна белешка| Non est utilis || Radoslav.

¹⁴ *Петръ Болеславикъ и Тудръ Крустикъ* написано преко избрисаног текста чија су почетна слова била доубр-

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: оутврђење (#6:19).

Стр. 27–29, 77–80, 82, 86–91, 93–94, 96–97, 118–119, 124.

Суочени са неслагањем између године ере и индикта, ранији истраживачи су се различито опредељивали, али замена имена млетачког кнеза именима Петра Болеславића и Тодора Крусића, као и помен пријема краља Радослава у Дубровнику у повељи коју је марта 1234. граду издао стриц Радослављеве супруге, епирски деспот Манојло, јасно говоре у прилог години ере (Кос, *Дубровачко-српски уговори*; Марковић, *Византиске повеље*).

Преправљени део у #6:5 и последњу реченицу (#6:35–36) очигледно је написала друга рука у односу на ону која је писала првобитни текст. Положај владаревог потписа наизглед указује да је последња реченица додата пре потписивања. С друге стране, првобитни крај текста такође се налазио у висини почетка потписа, а чини се и да је текст последње реченице исписан преко једног од надредних знакова потписа (ѐ), то јест, после потписивања. Због тога је тешко утврдити да ли су две интервенције извршене још за време краљевог боравка у Дубровнику. Уосталом, иако их је начинила иста рука оне нису морале настати истовремено. Сигурно је једино да су извршене пре склапања дубровачког споразума новим краљем Владиславом (#7), када је постало јасно да се Радослав неће вратити на власт, те да је његова повеља „некорисна“, као што и стоји у накнадној белешци.

Околност да печат прекрива један од потеза потписа омогућава да се поуздано утврди да је, барем у овом случају, потписивање претходило печатењу.

7. Уговор краља Владислава са Дубровчанима

[септембар 1234 – април 1235]

Краљ Стефан Владислав обећава пријатељство Дубровчанима ако се буду придржавали својих обавеза према њему. Дубровчани обећавају краљу пријатељство, уточиште у случају потребе, дар у новцу и роби и плаћање царина.

Уговор се састоји из два документа – Владислављевог и дубровачког – који су сачувани у су укупно три примерка:

7.1. Оригинал Владислављевог документа у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 70), на пергаменту димензија 95–110 x 195 мм, са савијеном пликом. Текст је исписан минускулизованом ћирилицом, тамносмеђим мастилом. Потпис је исписан крупним словима, мастилом исте боје као главни текст, у продужетку његовог последњег реда. Воштани печат природне боје пречника 27 мм виси на црвеној врпци причвршћеној кроз плику, али са полеђине су видљиви и трагови причвршћивања печата на српски начин. На печату је отисак кружног типара пречника 18 мм, са ликовном представом владара

на престолу и натписом по ободу. На слики и на полеђини налазе се средњовековне накнадне белешке, обе од руке дубровачког нотара Паскала. Поред тога, на листу је накнадно записано више архивских ознака. (табла 9)

7.2. Концепт или привремена редакција дубровачког документа у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 46), на пергаменту димензија 415–420 x 200–210 мм. Текст је исписан уставном ћирилицом, смеђим мастилом. Нема трагова печатења. На полеђини се налази средњовековна накнадна белешка написана руком нотара Паскала. Поред тога, на листу је накнадно записано више архивских ознака. (табла 10)

7.3. Аутентичан препис-превод оба документа у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 46a), на пергаменту димензија 310 x 185 мм. Текст је исписан готицом, мастилом сиве боје, руком нотара Паскала. Нема трагова печатења. На полеђини се налази средњовековна накнадна белешка такође од Паскалове руке. Поред тога, на листу је накнадно записано више архивских ознака. (табла 11)

Издања: *Србски споменици*, 4–6, бр. 3 (#7.2), 8, бр. 7 (#7.1); *Рататку*, 12–13, бр. 10 (#7.2), бр. 11 (#7.1); *Монумента сербика*, 22–23, бр. 28 (#7.2), 25, бр. 31 (#7.1); *Arpadianus II*, 338–339, бр. 231 (#7.1, са преводом на мађарски); *Listine I*, 57–58, бр. 84 (#7.3, скраћен); *Arpadianus XI*, 319–321, бр. 224 (#7.3, скраћен); *Diplomatički zbornik III*, 427–431, бр. 372 (#7.2 и #7.3); *Diplomatički zbornik III*, 433–434, бр. 376 (#7.1); *Законски споменици*, 138–143 (сви примерци, незнатно скраћени); *Повеље и писма I–1*, 12–14, бр. 14 (#7.2), бр. 15 (#7.1); Мошин, *Палеографски албум*, сл. 36 (#7.1, само снимак); Ђорђић, *Историја*, 267, сл. 42 (#7.1, само снимак); *Зборник I*, 133–138, бр. 29 (#7.2 и одговарајући део #7.3), бр. 30 (#7.1 и одговарајући део #7.3).

ЛИТЕРАТУРА: Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака*, 426; Ивић, *Печати*, 22, бр. 4; Кос, *Дубровачко-српски уговори*, 15–19; Ћремошник, *Studije*, 121–122.

ТЕКСТ #7.1:

+ Ћ Стефанъ Влад(и)славъ, с помокию Б(о)жиѡвъ крал(ъ) всѣх(ъ) рашких(ъ) з(е)мль и Диоклитие |2| и Дальмацие и Тровуније и Захльмие, ѡбектаваю се вамъ гостемъ |3| дѣдинѣмъ ми и ѡчинѣмъ и моимъ, кнезу дубровѣчкому и всѣмъ в^ла-|4|стеломъ и всои ѡбкинѣ град(ъ)скои ѡд мала до велиѣ, своимъ си хтѣние|5|мъ, чистѣмъ ср(ъ)д(ъ)цемъ, безъ вѣсакога пропадѣства, ѣкоре ѡд д(ъ)нѣшне|б|га д(ъ)-не, ако ми стоите у сиеи клетѣвѣ, у кою ми се сте клели, да ^{и до} моега |7| живота да вы дрѣжу у вѣсакои правѣдѣ, ка вы е дрѣжалъ дѣдъ и ѡт(ъ)ць ми, |8| и да вы не створю никоегаре зѣла никимѣре конѣцемъ, доку не ство|9|рю съ вами тѣрехъ судъ. Ако ли сие прѣступлю, да ме Богъ съпне и с(ве)та Б(огоро)д(и)ца |10| и вси с(ве)ти угодѣши Б(ог)у ѡт(ъ) вѣка.

|потпис| Стефанъ Влад(и)славъ с помокию Б(о)жиѡвъ крал(ъ) всѣх(ъ) рашких(ъ) з(е)мль и поморских(ъ)

|печат| [... Влади]исавъ кра[ль ...].

|накнадна белешка на слики| Regis || Vladislavi.

|накнадна белешка на полеђини| Rex Vladislaus. || Utilis.

ТЕКСТ #7.2:

+ Въ име С(ъ)ца и С(ы)на и С(ве)таго д(у)ха. Азь Жани Даньдолъ, кнезь дубровъчски, съ всѣми |2| боллари и съ всовь ѡпкиновъ градъсковъ кльнемо се тебѣ, г(осподи)ну кралоу всѣхъ рашких|3|ъ земле и поморьскихъ Владиславу, у Г(оспод)а Б(ог)а наш(е)го И(су)с Христа и у прѣс(ве)ту Б(огороди)ц|4|у, у чьст(ь)ны и животворешти кр(ь)сть и у с(ве)та Б(о)жиѣ ев(а)нг(е)лиѣ и у в(ь)се с(ве)те угодивь|5|ше Б(ог)у ѡт(ь) вѣка, без vsаке нужде, нь своимъ хтѣниемъ и своѡвь воловь, чистѣ|6|мь ср(ьдъ)цемъ и правовъ вѣровъ без vsакога про^{па}дства и з(ь)ле мысли, иакоре ѡ(!) |7| д(ь)ньшнега д(ь)не да ти смо прѣтели правы, и да смо с тобовъ едновъ мыслию |8| и единѣмь ср(ь)д(ь)цемъ неразлучно до живота нашего и твоега.

И кто е твои п|9|рѣтеть, да му смо прѣтелине. А кто твои врагъ прибѣгне у нашъ градъ къ |10| намъ, да ти не испакости ништаре у насъ буде. Ако ли ч(ь)то испакости, |11| да е мы платимо. Ако ли га не платимо, да онога самога да ти дамо. Аке |12| ли тога не учинимо, да да(!) е на насъ клетва сиѣ.

И ако ти се згоди кое насилые, |13| и прибѣгнеши у градъ нашъ к намъ, да те примемо иако г(осподи)на съ vsаковъ |14| почъстию и съ vsакимъ прыаниемъ съ всѣми твоими боллары и с |15| ынѣми всѣми твоими, кои се с тобовъ згоде. И колико възлюбиши прѣ|16|быти у насъ, да си прѣбудеши съ vsаковъ почъстию, а зла да ти не учи|17|нимо никогаре ни тебѣ самому г(осподи)ну ни госпоги женѣ твоеи ни дѣци |18| твоеи ни добытку твоему vsакому ни болларомъ твоимъ и ни в|19|сакому никомуре твоему ни добыткомъ имъ, нь паче да имашъ |20| почъсть и храну противу моки нашей иако и г(осподи)на. И кьга си vsхокеши |21| поити инамо ѡд насъ, да си погеши свободно съ vsакою почъстию и съ всѣ|22|ми твоими и съ добыткомъ vsакимъ твоимъ и ѡнѣхъ добыткомъ vsак|23|имъ, а мы да те испратимо. И земли твоеи и градомъ твоимъ да не п|24|акостимо ни плѣномъ ни гусовъ ни ѡчивѣсть ни таемъ, нь паче |25| да имъ прѣмо иако и самѣмъ намъ. И да стоимо у старихъ мегахъ, |26| а прѣс то да не посежемо никакоре. А добыткъ, ере смо рекли дати, да т|27|и дамо, тисуку перьперь и петъдесеть лакъть скрълата чистога и чрь|28|ленога, когаре ты самъ г(осподи)нь ѡлюбиши. То половину да ти дамо съга, |29| петъ сътъ перьперь и ѡнузи петъдесеть лакъть скрълата коере тебѣ у|30|годно буде, а другу петъ сътъ перьперь да ти дамо до Б(о)жика, и ѡт(ь) (т)ога |31| да ти не удръжимо vsега ни мала, нь да ти подамо в(ь)се испльнено. |32| И цариникъ твои да стои у насъ неврѣгень¹⁵ ѡд насъ никакоре, и что е тво- |33|ѣ правина, да ти ю подаемо в(ь)су свръшену. И кьга ѡд насъ устрѣбуеши |34| помоки по мору, и поидемо ти на помокъ, да ны простишь тога лѣта в(ь)се |35| что имамо законъ давати и купцѣмъ нашимъ, кои vsходе по твоеи |36| земли, ц(а)рину, иако и г(осподи)нь с(ве)топочивъши дѣдъ ти и г(осподи)нь с(ве)топочивши |37| ѡ(т)ьць ти, кьга има смо помагали, праштала ны ста. Аке ли не узможем|38|о ити на помокъ ти, то да си узимашъ vsе, како ти е законъ. И тако- г|39|е ти се и мы кльнемо, како ти се су и ты болларе послѣ наши клели, Ма- |40|ѡѣи Будачикъ и Крѣвашъ Маньгеревикъ и Петръ Срѣкикъ. И никои|41|мре

¹⁵ Део vsе испльнено. И цариникъ твои да стои у насъ неврѣгень написан је преко избрисаног текста.

узрокомъ да не раздрушимо сие клетве с тобовъ, нь да ю дрѣжи|42|мо тврѣдо. И ако се коѣ крамола учини мегу нами, да се судомъ |43| исправла, а клетву выну да дрѣжимо¹⁶ к тебѣ непомъчно.

И како хо|44|кемо сие все схранити что се пише у сиеи клетвѣ, тако да насъ Б(ог)ъ съ|45|храни на семь свѣтѣ и у будукемъ. Ако ли прѣступимо и едно ѿд се|46|га что смо уговорили с тобовъ и уписали здѣ, да ны Б(ог)ъ съпъне и с(ве)-|47|та Б(огороди)ца и вси с(ве)ти, кои се пишу у сиеи клетвѣ, и на семь свѣтѣ и на (и)но|48|мъ.

[накнадна белешка] Capitulum regis || Vladislavi et Iohannis Danduli.

ТЕКСТ #7.3:

+ In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Ego quidem Iohannes Dandulus, comes Ragusii, cum omnibus nobiles et cum to|2|to communi Ragusii iuramus vobis, domino regi totius Rasse et Maritime, Vladislavo, in domino nostro Ihesu |3| Christo et in gloriosam virginem Dei genitricem et ad lignum Domini et ad sancta Dei evangelia et ad omnes sanctos qui |4| ab initio placuerunt Deo, bona nostra voluntate et sincero animo et recta fide et sine nullo inge|5|nio et sine ulla mala voluntate, quod ab hodierna die simus vobis veraces amici de una cogi|6|tatione et uno animo, non divisi diebus nostris et diebus vestris.

Et vestris amicis erimus amici. Et qui|7|cumque vester inimicus fugerit ad nostram civitatem ad nos, stando apud nos, nichil vobis noceat. |8| Et si aliquid offenderet, nos illud componemus, quod si non componerimus, ipsum vobis dabimus. Et quando |9| ei placuerit exire de nostra civitate, non dimittemus eum in terram vestram, sed ut conducamus eum |10| ad alienam terram. Et si ipse de aliena terra venerit et depredaverit terram vestram, et fugerit ad nos, |11| ipsum recipiemus et quod habuerit depredatum, totum reddemus. Et si vos, domine rex, dederitis ei gratiam |12| et in terram suam eum retornaveritis, et iterum videndo culpam ipsius, eum minaveritis, et si ha|13|bente baliam, aliquid tulerit in terra regni vestri, cum illo recipiemus eum. Et si ipse fugiendo ante |14| vos, vel ante gentem vestram aliquid tulerit et adduxerit in civitatem, reddemus illud. Et si hoc |15| non fecerimus, hoc sacramentum sit super nos.

Et si vobis evenerit aliqua fortia et fugeris ad nostram civita|16|tem ad nos, recipiemus vos sicut dominum cum omni honore et cum omni amore cum omnibus vestris |17| magnatibus et cum omnibus aliis vestris qui vobiscum fuerint. Et quantum vobis placuerit stare apud |18| nos, stetis cum omni honore. Et nullum malum faciemus neque vobis domino, neque uxori vestre, neque filiis vestris, |19| neque ulli vestro habere, neque magnatibus vestris, neque ulli alio vestro neque habere eorum, sed ut habeatis |20| honorem et salvationem secundum nostrum posse sicut dominus. Et quandocumque volueritis ire de nobis |21| ad aliam partem, ibitis scapuli cum omni honore, cum omnibus vestris et cum toto habere vestro et cum |22| toto habere eorum, et nos te conducemus.

Et terre vestre et civitatibus vestris non offendemus nec ma|23|nifeste nec occulte, sed ut amemus eas sicut nosmet ipsos. Et ut stemus in antiquis maceri|24|is, et plus de illis

¹⁶ Чини се да је да дрѣжи написано преко избрисаног текста.

non comprehendamus nullo modo. Et comercarius vester stet apud nos, et a nobis nulum [25] scandalum habeat. Et quod est de vestra iustitia, totum ad plenum tibi demus. Et quando vos per mare adiu[26]torium a nobis quesieritis et ierimus tibi in adiutorium, in illo anno dimittas nobis totum illud quod [27] habemus in usum dandi, et nostris mercatoribus, qui ambulant per terram vestram, dimitatis datium, sicut sancti [28] avus vester et pater vester, quando adiuuabamus illos, dimiserunt nobis. Si autem non poterimus vobis ire in adiu[29]torium, tollas totum illud quod est de consuetudine.

Et etiam sic iuramus vobis sicut nostri nobiles nuntii [30] iuraverunt: Matheus Bodatie, Gervasius Naymerii et Petrus de Sretta. Et per nullam occasionem rumpemus hoc [31] sacramentum vobiscum sed ut firmum teneamus. Et si aliquod iniustum factum fuerit inter nos, cum iudicio re[32]paretur. Et sacramentum semper tibi tenebimus firmum. Et secundum quod volumus omnia ista observare, que [33] scripta sunt in hoc sacramento, sic nos Deus conservet in hoc seculo et in futuro. Et si nos aliquid de hoc, [34] quod locuti sumus, transgredierimus vobiscum vel de hoc quod scriptum est hic, iret nobis Deus et sancta mater [35] Domini et omnes sancti, qui hic scripti sunt in hoc seculo et in futuro. Et secundum quod est consuetudo avi vestri et patris [36] vestri, civitas cum terra ut habeant legem inter se de sancto Michaele usque ad sanctum Georgium.

[37] Signum Petri Ballislave, Iohannis Bogdani, Velcii Bladimiri, Martinusii Gervasii, [38] Andree Ballislave, Iacobi Negamire, Dabrane Proculi, Cerne Vitane, Micha[39]helis Pezane, Petri Srette, Grubessce Gundule, Calenda Cerneche, Nyciforii Srette, [40] Marini Calende, Grubessce Ballislave, Goyslavi Theodori.

[41] + Stephanus Vladislavus, cum Dei adiutorio rex totius terre de Rassa, Dioclitie, Dalmatie, Tribu[42]nie, Zachulmie, iuro vobis amicis avi mei et patris mei et meis, comiti Ragusii et omnibus nobilibus [43] et universo communi Ragusii, de parvo usque ad magnum, per meam voluntatem, mundo corde, sine [44] ullo ingenio, quod ab hodierno die si steteritis in hoc sacramento ad quod iurati estis mihi, [45] diebus meis tenebo vos in omni iustitia qua tenuerunt vos avus meus et pater meus, et nullum malum [46] vobis faciam nullo modo, donec tres sententias vobiscum fecero. Et si hoc preteriero Deus iret [47] mihi et sancta mater Domini et omnes sancti Dei qui ab initio placuerunt Deo.

[накладна белешка] Capitularium transla||tarum de sclavonico || in latinum de pacto || quod habemus cum rege Servie || Vladislavo.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: Називи за Владислављев документ нису поменути. За дубровачки документ употребљени су називи: клетва (#7.1:6; #7.2:43); sacramentum (#7.3:33), capitulum, capitularium (накладне белешке на #7.2 и #7.3)

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Помен дубровачког документа у Владислављевом тексту (#7.1:6).

Стр. 28–30, 73, 77, 83–84, 87, 89, 91, 93–94, 96, 117–118, 125.

Изостанак имена кнеза у заклетвеној изјави краља Владислава (#7.1) може се објаснити тадашњим превирањима у Дубровнику, током којих је кнез Ђовани Дандоло привремено напустио град (стр. 28). Ипак, дубровачки примерци (#7.2 и

#7.3) наводе Дандола као првог представника града у споразуму. Ове две околности заједно могу се узети као наговештај да је уговор настао убрзо након што се Дандоло вратио у град, августа 1234 (*Diplomatički zbornik* III, бр. 357), а свакако пре него што га је коначно напустио – 13. априла у Дубровнику управља домаћи заменик кнеза (*исто*, бр. 379).

Владислављев примерак (#7.1) је свакако оригиналан. Његова верзија на латинском у завршном делу #7.3 представља сасвим веран превод, који је највероватније и извршен са оригинала. С друге стране, између две језичке варијанте дубровачког документа постоје значајне разлике – латински примерак (#7.3) далеко детаљније разрађује обавезе дубровачке стране по питању Владислављевих непријатеља који би се у бекству пред њим склонили у град (#7.3:6–15 према #7.2:8–12) и садржи имена грађана који су се заклели на уговор (из речи *signum* у #7.3:37 следи да су они на оригинал ставили своје потписе или својеручне знаке), али зато уопште не помиње обавезу Дубровчана да дају краљу 500 перпера и 50 лаката тканине одмах и још 500 перпера до Божића (#7.2:26–31). С обзиром на то, чини се да #7.2 представља концепт или привремену редакцију дубровачке заклетвене изјаве, а #7.3 превод њене коначне редакције, која је вероватно сачињена након што су Дубровчани испоручили краљу обећани дар или барем његову прву „рату“. Из белешке на полеђини #7.3 произлази да је превод заиста настао накнадно, када је уговор већ ступио на снагу, али не пре окончања Владислављеве владавине.

8. Повеља краља Владислава Дубровчанима

[око 1236?]

Краљ Стефан Владислав ослобађа Дубровчане од плаћања могориша које су дужни да дају за поседе у Жрновници, под условом да не крше важећи споразум.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 86), на пергаменту димензија 170–185 x 220 мм. Текст је исписан минускулизованом ћирилицом, смеђим мастилом. Потпис је исписан крупним, мајускулним словима, мастилом исте боје као и главни текст, у новом реду испод њега. Воштани печат природне боје пречника око 65 мм, са делимично оштећеним рубом, виси на црвеној врпци. Са обе стране печата отиснути су кружни типари пречника око 55 мм. На аверсу је представа владара на престолу, са натписом по ободу, а на реверсу представа коњаника са копљем, такође са натписом по ободу. На полеђини се налази средњовековна накнадна белешка, написана руком дубровачког нотара Паскала. Поред тога, на листу су накнадно записане архивске ознаке и белешке. (табла 12)

Издања: *Србски споменици*, 8, бр. 6; *Рататку*, 14, бр. 12; *Monumenta serbica*, 27–28, бр. 33; *Agradianus* II, 339–340, бр. 232 (са преводом на мађарски); *Diplomatički zbornik* III, 433, бр.

375; *Законски споменици*, 147 (нема потпис); *Повеље и писма I–1*, 16, бр. 18; Ђорђевић, *Историја*, 268 (само снимак); *Зборник I*, 159–160, бр. 39.

ЛИТЕРАТУРА: Ивић, *Печати*, 22–23, бр. 5, 6; Čremošnik, *Studije*, 120–121; Бубало, *Српска земља*, 182.

ТЕКСТ:

+ Степанъ Владиславъ, милостию Б(о)жиѡвъ краљ срѣбски, даваю |2| свою милость приѣтелемъ своимъ властеломъ дубровѣчскимъ |3| и всѣи ѡбъкинѣ градскои, и праштаю имъ могорише, что су давали |4| ѡдъ Жръновнице, и ни^кимъ коньцемъ да имъ се сие не потвори |5| ни ѡдъ моего брата ни ѡдъ приснога кога любо, доколѣ стое съ мновь |6| у правдѣ, кою имамъ с ними. Кто ли си^с потвори, да е проклетъ ѡдъ Б(о)га |7| и ѡд(ъ) всѣхъ с(ве)ты(хъ).

[потпис] Стефанъ Владиславъ помокию Б(о)жиѡвъ краљ ср(ѣ)бски

[печат] [... Владисл]ав крал всѣх раш[ких ...] (аверс); + Стефан [...]иє и [Т]ривоу-нє [...] (реверс).

[накладна белешка] Capitularium regis || Vladislavi de facto || magarisi.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: милость (#8:2); capitularium (накладна белешка).

Стр. 30, 78–80, 82, 84, 87, 89, 91, 93, 96, 119.

Због изостанка уобичајеног набрајања земаља којима ауктор влада и помињања могућности да дар поништи аукторов брат, Бубало, *Српска земља*, претпоставља да је документ могао настати и у време након што је Владислав био приморан да препусти врховну власт брату Урошу. Ипак, свођење одреднице власти на епитет *српски* у 13. веку не представља изузетак (стр. 91), а брата као могућег прекршиоца наводи и Радослав, говорећи о ситуацији након свог хипотетичког повратка на престо (#6:26). Најзад, ни велики двострани печат са изразито владарском представом и натписом не иде у прилог овој могућности. С друге стране, изостанак именована, па и помена, дубровачког кнеза, који се у ово доба редовно јавља у инскрипцијама немањићких докумената (стр. 84) може се узети као наговештај да је исправа настала у раздобљу када је Дубровник, управо у време Владислављеве владавине, био без млетачког кнеза – од одласка Ђованија Дандола у пролеће 1235. до доласка Ђованија Тјепола у јулу 1237 (*Diplomatički zbornik IV*, бр. 28, 41).

——*

9. Писмо краља Владислава Дубровчанима

[1238–1240]

Стефан Владислав оптужује Дубровчане за напад на његова села и заробљавање и рањавање његових племића.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 74), на пергаменту димензија 50–65 x 105–120 мм. Текст, потпис и адреса на полеђини исписани су истом руком, минускулизovanом ћирилицом, смеђим мастилом које је местимично избледело до нечитљивости. Размак између два дела адресе вероватно представља место где је био причвршћен печат, али јасних трагова печатења нема. На листу је накнадно записано више архивских ознака. (табла 13)

Издања: *Србски споменици*, 9–10, бр. 9; *Památky*, 14, бр. 13; *Monumenta serbica*, 21, бр. 25; *Diplomatički zbornik IV*, 69, бр. 64; *Одабрани споменици*, 33, бр. 23; *Повеље и писма I–1*, 15, бр. 16; Ђорђић, *Историја*, 267, сл. 43 (само снимак); *Зборник I*, 149–150, бр. 35.

ТЕКСТ:

+ По милости Б(о)жиеи ја, Стефанъ Влад(и)славъ, пишу те, кнеже |2| дубровъчски, и всѣи ѿпъкинѣ. Ја смъ ималъ к вамъ ѿбѣтъ да |3| приѣмъ тому граду и да му работамъ узъ егову почѣсть, |4| а ви се сте ѿбекали и рекъли: „Да си сѣде твоѣ села свобо|5|дно и твои лудие.“ Да ја смъ былъ реклъ моимъ лудемъ |6| да се не бое ништаре, да вы како си се сте научили |7| по клетвѣвѣ наша села и наше болары емати, тако|8|зи сте и мнѣ учинили, давше свою руку и свою вѣру, |9| тере моѣ села плѣнили и боларе ели а друге исѣкъли. |10| Да у томъ Б(ог)ъ да расуди на комъ е клетвѣвѣ ѿст(а)ла, |11| а ви што можете чинити – чините. Б(ог)ъ ви даи здравие.

|потпис| Стефанъ Влад(и)славъ

|адреса| Кнезу дубровъчско_му || и всѣи ѿпки_нѣ

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Помени узајамних обећања (#9:2–4) вероватно се односе на #7, нарочито на #7.3:6–15.

Стр. 30, 107, 109, 120.

Датум се одређује према одговору дубровачког кнеза Никола Тониста (*Зборник I*, бр. 36), који је положио заклетву 16. јула 1238, а предао дужност пре 20. јула 1240 (*Diplomatički zbornik IV*, бр. 41, 53). Када не би било тог одговора, Владислављево писмо, које нигде не помиње аукторову титулу, могло би се везати за раздобље његове делатности након свргавања с врховне власти (уп. #8). Овако, формула интитулације са девоцијом, а без титуле, оставља могућност да је као титула доживљавано само владарско име Стефан. При свему томе, треба имати у виду и претпоставку коју је изнео Šafařík, *Památky*, 14, да се ради о аукторовом аутографу.

——*

10. Уговор краља Уроша са Дубровчанима

14. август 1243, индикт 1 [=1243]

Краљ Стефан Урош обећава Дубровчанима мир, пријатељство, слободу пословања и правну заштиту и уређује међусобне односе. Дубровчани обећавају краљу

пријатељство, мир и уточиште у случају потребе, и уређују друга питања из међусобних односа.

Уговор се састоји из два документа – Урошевог и дубровачког. Документи су сачувани у укупно четири примерка:

10.1. Аутентичан препис(-превод?) Урошевог документа у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 105c), на пергаменту димензија 150 x 220 мм. Текст је исписан готицом, смеђим мастилом, руком дубровачког нотара Паскала. Знак + у 2. реду означава место где треба уметнути део текста који је дописан на дну, у редовима 15–17. Нема трагова печатења. На полеђини се налази раноновековна накнадна белешка. Поред тога, на листу су накнадно записане архивске ознаке и датумске белешке. (табла 13)

10.2. Аутентичан препис(-превод?) Урошевог документа у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 105b), на пергаменту димензија 235–245 x 220 мм. Текст је исписан готицом, смеђим мастилом, истом руком као #10.3 и #14.3. Нема трагова печатења. На полеђини се налази средњовековна накнадна белешка, написана можда истом руком као и главни текст. Поред тога, на листу су накнадно записане архивске ознаке. (табла 14)

10.3. Аутентичан препис(-превод?) Урошевог документа у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 105a), на пергаменту димензија 350 x 250 мм. Текст је исписан курзивном готицом, тамносивим мастилом, истом руком као #10.2 и #14.3, али слободнијим стилем. Нема трагова печатења. На полеђини се налазе две средњовековне накнадне белешке, написане рукама 13. века које се разликују и од рукописа главног текста и међусобно. Поред тога, на листу су накнадно записане архивске ознаке и белешке. (табла 15)

10.4. Аутентичан препис(-превод?) дубровачког документа у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 106), на пергаменту димензија 275 x 185–215 мм. Текст је исписан готичким писмом, смеђим мастилом, руком дубровачког нотара Паскала. Нема трагова печатења. На полеђини, при врху листа налазе се две средњовековне накнадне белешке, једна Паскалова и друга написана руком 14. века. Поред тога, на листу су накнадно записане архивске ознаке и белешке. (табла 16)

Издања: *Listine I*, 59, бр. 85 (#10.2, шири извод), 63, бр. 89 (#10.4); *Arpadianus XI*, 328–330, бр. 232 (#10.3, извод), бр. 233 (#10.4); *Diplomatički zbornik IV*, 194–195, бр. 174 (#10.3), 211–212, бр. 189 (#10.4); *Законски споменици*, 147–148 ((#10.2, скраћено), 148–149 (#10.4, скраћено); *Зборник I*, 173–176, бр. 44 (#10.3, разлике из #10.1 и #10.2 у напоменама), бр. 45 (#10.4).

ЛИТЕРАТУРА: Кос, *Дубровачко-српски уговори*, 19–23.

ТЕКСТ #10.1 СА РАЗЛИКАМА У #10.2 И #10.3:

+ *In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Ego Stephanus Uros, Dei gratia rex totius terre Rasse¹⁷ et Maritime, iuro comiti Ragusii Iohanni Michaeli et omnibus nobi|libus*

¹⁷ У #10.2 и #10.3: *Rassie*.

et communi eiusdem terre in dominum Deum omnipotentem et cetera,^{18 + |15|} et in gloriosa matre eius et in sanctam crucem Domini et ad sancta Dei evangelia et ad quattuor evangelistas et in duodecim superaneos apostolos et in magnos martires |16| Blasium, Georgium, Dimitrium, Procopium, Theodorum et in trecentos decem et octo sanctos patres qui sunt in Nicea et ad omnes sanctos qui placuerunt Deo |17| a seculo,¹⁹ mea voluntate, mundo corde,²⁰ sine ullo dolo, quomodo ab hodie in antea donec et vos steteritis mihi |3| in fide, iustitia et amore, ut vivam vobiscum in pace et amore, sicut vixit dominus pater meus cum vestris antecessoribus et vobiscum.

Et vestri mercatores et |4| vestri homines sani, non disfortiati ut veniant libere, stando et eundo, comperando et vendendo per meam terram, dando illud quod est consuetudo dandi. |5| Et si aliquis vester concivis vel de terra vestra de quocumque iniusto coram me quesierit iustitiam, ego faciam illam sibi. Et ubicumque in quocumque loco in regno |6| meo vel in alio loco aliquo²¹ ego ipse vel mei homines aut meus exercitus inveniimus vestros mercatores aut vestras causas in mea scientia, ut non sit eis |7| molestia, sed ut salvemus eos a malo quantum possumus. Et si aliquis civis Ragusii a civitate fugerit²² in terram meam et de terra mea ceperit molestare vestre civitati vel homini vel causis vestris, et ego sciero illum, aut illum ipsum vel habere quod devastaverit dabo. Et meus commercarius stet in vestra civitate sicut domino patri meo stetit. Et si aliquod iniustum fecerit^{factum fuerit} inter nos vel inter meos et vestros homines cum iustitia |10| iusta iustificetur.²³ Et staneat sit inter nos a sancto Michaeli usque ad sanctum Georgium, sicut fuit diebus domini patris mei cum vestris antecessoribus et vobiscum in loco constituto. Et cum convenerint, iudices iurabunt rectum iudicium iudicare secundum consuetudinem iudicare.²⁴ Et hanc pacem tenebo donec et vos steteritis mihi in fide et iustitia et amore.²⁵ Et si volo hec contraire |13| Deus me iudicet et sancta dei genitrix et lignum sancte crucis.

Et ad hoc sacramentum iuravit dominus rex Petro Srette et Nycolize Pecinagi²⁶ |14| anno incarnationis Domini nostri Ihesu Christi millesimo ducentesimo quadragessimo tertio, mensis augusti quartodecimo die,²⁷ indictione prima.

|накнадна белешка на #10.1| Iuramentum || regis Stefani || Urosii.

|накнадна белешка на #10.2| Exemplum iuramenti quod iuravit [rex Uros Ragusinis].

|дужа накнадна белешка на #10.3| Iuramentum regis Urosii quod fecit Iohanni Michaeli comiti Ragusini.

|краћа накнадна белешка на #10.3| Pacta Almisanorum(!).

¹⁸ У #10.2 и #10.3 уместо *et cetera*, долази текст уметка који следи.

¹⁹ У #10.2 нема *et* између *Theodorum* и *in*.

²⁰ У # 11.3: *voluntate et mundo corde*.

²¹ У #10.2 и #10.3: *in alio aliquo loco*.

²² У #10.3: *Ragusii fugerit*.

²³ У #10.3: *iustitia iustificetur*.

²⁴ У #10.2 и #10.3 нема сувишног *iudicare* на крају.

²⁵ У #10.3 нема *et*.

²⁶ У #10.2: *Petro de Strecha et Nycolize Pecinagii*; у #10.3: *Pietro de Streha et Nicolize Piccineci*.

²⁷ У #10.2: *millesimo CC XL III, mensis augusti quartodecimo die*; у #10.3: *millesimo CC XXXXIII, mensis augusti XIII die*.

ТЕКСТ #10.4:

+ Ego Iohannes Michael, comes Ragusii, cum consiliariis et nobilibus et communi Ragusii, iuramus tibi domino Stephano Urosso |2| regi, nostra voluntate, mundo corde, recta fide, sine fraude, quod ab hodie in antea diebus nostris et tuis nondivise |3| sumus fideles et recti amici tui.

|4| Et quod vivamus vobiscum in amore et pace sicut vixerant antecessores nostri et nos cum avo et patre vestro. |5| Et quando placuerit tibi domino regi vel tuis hominibus venire vel causas mittere in nostram civitatem, civitas |6| nostra sit vobis aperta et stetis sani sine ulla molestia, sicut est antiqua consuetudo. |7| Et si aliquis inimicus tuus ante te fugerit in nostram civitatem, recipiemus eum, sicut receperunt eum |8| nostri antecessores, in consuetudine avi et patris tui, et nobiscum stando non noceat terre tue nullo modo. |9| Et si nobiscum stando aliquid tibi nocuerit, et manifeste illud ostensum fuerit, componat illud tibi, |10| quod nocuerit. Quod si non reddiderit, nos ligatum ipsum tibi dabimus. Quod si ipsum tibi non dederimus, cum nostro |11| habere illud dampnum componemus. |12| Et tuus comertzarius stet in nostra civitate cum omni directura donec tibi placuerit, sicut stetit diebus |13| avi et patris tui, et si in alium locum illum posueris, nos non tenebimus tenere comercum. |14| Et si aliquis homo tuus vel de regno tuo de quocumque iniusto coram nobis quesierit iustitiam, nos ple|15|nam sibi illam faciemus. |16| Et si aliquid iniustum factum fuerit inter nos vel inter homines nostros, cum iustitia iustificetur. |17| Et hec pax diebus nostris et tuis nullo modo per nullum factum solvatur. |18| Et stanec sit inter nos a sancto Michaelis usque ad sanctum Georgium, sicut fuit diebus avi tui et patris tui |19| cum nostris antecessoribus et nobiscum in antiquo loco. |20| Et iudices, cum insimul fuerint, iurabunt rectum iudicium iudicare, sicut est consuetudo |21| iudicandi.

|22| + Isti iuraverunt: prenominate dominus comes Iohannes Michael, et Petrus Ballislave, Bubanna, Grubessa |23| Gundule, Velcius Bladimiri, Clemens Sersii, Theodorus Bodatie, Iohannes Catharinus, Petrus Srette, Ia|24|cobus Negamiri Cerne, Symon Benesse, Calenda Lampino, Marinus Zuynize, Iohannes Sersii, |25| Bocinus Babalii, Nyciforus Srette, Peregrinus, Bogdanus Pigini, Iacobus Vulpicelle, Petrus Scar|26|tii, Dobraslavus Rastii, Clemens Mernuchus,²⁸ Marinus Babare, Nycoliza Pecinag, Theodo|27|rus Gizle, Theodorus Rastii, Cnege, Goyslaus Crosii, Basilius Pasqua de Grade, Vitalis Stilu, |28| Petrus Rosini, Andreas Paganensis. Et Dodatus vicarius supra animam suam et supra animas communis Ragusii |29| hoc affirmavit.

[старија накнадна белешка] Capitulare comitis [et] communis Ragusii.

[млађа накнадна белешка] Certa pacta cum Sthephano(!) || Urossci.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: sacramentum (#10.1:13); iuramentum (накнадне белешке на #10.1–3); ѿбетъ (#12:15); пах (#10.4:17), capitulare, pactum (накнадне белешке на #10.4).

Стр. 30, 75, 77, 82–83, 87–89, 117.

²⁸ *Diplomatički zbornik*: Cerneche; *Зборник*: monachus, али нема сумње да се ради о овом раном представнику мало познатог рода Мернуха (Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 348–349).

Досадашња издања су се колебала у погледу одређивања редоследа примерака Урошевог документа. С обзиром на овде извршену атрибуцију рукописа, на прво место треба да дође примерак који је писао нотар Паскал (#10.1), а затим два примерка другог писара који је очигледно био његов млађи савременик (видети коментар уз #14).

Због преласка са субјективног на објективни исказ, постоји могућност да последња реченица у којој се говори о краљевој заклетви пред дубровачким посланицима и наводи датум није део изворног текста, мада се на сличан прелаз налази и у #14, који је сачуван као оригинал. У сваком случају, нема разлога за сумњу у њену тврдњу да се ради о завршној редакцији Урошевог документа, као што и #10.4 несумњиво представља завршну редакцију дубровачке уговорне исправе са списком грађана који су се зактели.

Урошев документ није сачуван у оригиналу, што поставља питање на којем је језику тај оригинал био написан, утолико пре што је #10 једини уговор после #1 и #2 од којег је остао само латински текст. Питање захтева посебну анализу, али чини се да је тим поводом могуће изнети једно запажање. Наиме, ако се прихвати да је писар #10.2 и #10.3 био Паскалов, а тиме и Урошев, млађи савременик, онда је у његово време оригинал Урошевог документа готово сигурно још постојао. Међутим, ова два примерка по свему делују као да су сачињени на основу Паскаловог #10.1, укључујући преузимање реченице са датумом која можда и није била део изворног текста, што би говорило да оригинал није био на латинском, него на српском језику, као и сви остали сачувани оригинални документи немањићких владара овог доба у дубровачким збиркама.

11. Заклетва кнеза Андреја Дубровчанима

[1247–1249]

Хумски кнез Андреј са синовима и властелом обећава Дубровчанима мир, слободу пословања и правну заштиту.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 140), на пергаменту димензија 300 x 235–250 мм, са савијеном пликом. Текст је исписан уставном ћирилицом, смеђим мастилом. Потпис је исписан у продужетку текста, истим писмом и величином слова, али нешто тамнијим мастилом. Делимично сачувани воштани печат природне боје, изворно пречника око 60 мм, висио је на црвеној врпци причвршћеној кроз плику. Сада је откинут и чува се уз документ. На печату је отисак кружног типара исте величине као и печатна површина, са ликовном представом орла и натписом по ободу. На листу су накнадно записане архивске ознаке и белешке. (табла 17)

Издања: *Српски споменици*, 14–15, бр. 15; *Monumenta serbica*, 34–35, бр. 40; *Diplomatički zbornik IV*, 414–415, бр. 360; *Законски споменици*, 143–144 (скраћено); *Повеље и писма I–1*,

5–6, бр. 8; Ћорџић, *Историја*, 275, сл. 54 (само снимак); *Зборник I*, 185–186, бр. 49; Равић, *ССА 12*, 13–14 (са преводом и снимком).

ЛИТЕРАТУРА: Ивић, *Печати*, 23, бр. 7; Кос, *Дубровачко-српски уговори*, 42, 49–51; *Ћремошник*, *Bosanske i humske povelje I*, 134–135; Равић, *ССА 12*, 9–19.

ТЕКСТ:

Въ име С(Ѹ)тъца и С(ы)на и С(ве)таго д(у)ха. Ђ, кнезь вели хльмьски Андрѣи, с мой|2|ми сынѣми, жупаномъ Богданомъ и съ жупаномъ Радославомъ, и |3| съ моими властелы, ки соу здѣ подыписани, кльнемо се кнезоу доу|4|бровъчкомоу Ђковоу Длъфиноу и властелемъ доубровъчкимъ и |5| всѣи ѿбкинѣ градскои у Г(оспо)д(и)на Б(ог)а и у с(ве)то ев(а)нгелие и у чьст(ь)ны |6| и животворешти кр(ь)сть Г(оспо)д(ь)нь и у ·Г·и·Г· с(ве)тыхъ ѿт(ь)ць иже у Никеи, |7| да имамо миръ с вами у вѣки, како соу имали и наши старѣш|8|и с вашими старѣшими у стары законъ; да вы е ѿтворена наша |9| земла ѿ всѣхъ вашихъ печалехъ и да и да(!) си идоу Доубровчане |10| по нашѣи земли ^{св} своимъ добыткомъ и съ своимъ рѣчми, с|11|п(а)сени боудоу стоеке, придоуке, поидоуке; а правина да естъ. А |12| вашъ чл(о)в(ѣ)къ, ки приде у нашу землю неволовъ, комоу е искан|13|а правина, и неиспльнена боуде, да стане и да учини прави|14|ноу. Ако ли приде такъ чл(о)в(ѣ)къ комоу не искана правина, да |15| моу се не узме ни тънькъ коньць, докоу поиде у свое мѣсто, и |16| тамо да учни(!) правиноу по томъ. И да не придемо на васъ с ваш|17|имъ врагомъ. А да се нѣкоѣ кривина меѣю нами учини, да |18| се с правиноу исправи у стары законъ, а миръ да се не роу|19|ши.

Си соу Хльмлане, кои се клеше: Хрелко Раст|20|имирикъ, Добровитъ Радовчикъ, Хрела Стѣпковикъ, С(Ѹ)д|21|оумысль и Стрѣзимиръ Адамовика, Чепръна С(Ѹ)сликъ, |22| Храниславъ Пръвославикъ, Бигрѣнь Мрѣѣикъ, Добромъ|23|сль Побратовикъ, Десѣнь Беривоевикъ, Радованъ При|24|быдрожикъ, Хрела Десавчикъ, Прибѣнь Злошевикъ, Ѹ|25|ома Чоупетикъ, Гальць Вльксаникъ, Хрела Хранидроу|26|жикъ, Прѣдиславъ Вльмирикъ, Воимиръ Вльктикъ, |27| Б(о)гданъ Добромирикъ, Хрватинъ Тоурбикъ, Пръвос|28|лавъ Проданчикъ, Братославъ Вльковикъ, Берко Ра|29|дованикъ.

Ако ли сие прѣстоупимо, да ны Б(о)гъ съп|30|не и с(ве)та Б(огороди)ца и вси с(ве)ти.

|потпис| + Крѣст кнеза Андрѣа.

|печат| [...] хлмск[и ...].

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Помен старог закона (#11:8) могао би да се односи на раније уговорне исправе, укључујући #5.

Стр. 34, 77, 82, 87, 89, 91, 94, 96, 118.

Датум се одређује према кнежевском мандату Ђакома Делфина, који је положио заклетву 2. октобра 1247, а дужност напустио пре 10. октобра 1249 (*Diplomatički zbornik IV*, бр. 41).

12. Повеља краља Уроша Дубровчанима

13. август [1252]

Краљ Стефан Урош обећава Дубровчанима слободу пословања и уређује права и обавезе дубровачких трговаца у времену до састанка мешовитог суда.

Документ је сачуван као аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 197), на пергаменту димензија 170–180 x 340 мм. Текст је исписан минускулизованом ћирилицом, смеђим мастилом, руком дубровачког нотара Паскала. Нема трагова печатења. На полеђини се налази средњовековна накнадна белешка, такође написана Паскаловом руком. Поред тога, на листу су накнадно записане датумске белешке и архивске ознаке. (табла 18)

Издања: *Србски споменици*, 23–24, бр. 17; *Monumenta serbica*, 40–41, бр. 42; *Diplomatički zbornik IV*, 534, бр. 464; *Законски споменици*, 149–150 (скраћено); *Повеље и писма I–1*, 17–18, бр. 20; *Зборник I*, 187–188, бр. 50.

ЛИТЕРАТУРА: Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака*, 426–427; Кос, *Дубровачко-српски уговори*, 39–40; Vrana, *Najstarije dubrovačke ćirilske isprave*, 311–314.

ТЕКСТ:

+ Сие моје повелѣниѣ пише краљевство ми любовьному си присьному кнезу дубровьчкѣму Марьцѣлу |2| Георьгиу и вьсмь властеломь и вьсѣи ѡпькинѣ градьскои, иакоре ѡдъ сего д(ь)не .Г.Г. авьгуста до суда, кои |3| поставьламо по закону наши прьви, да си ходе ваши купьци по моѣ ѡбласти свѡбод(ь)но никомьре зло неврегѣ|4|ни. И паче ако си хоте ити у тугу з(е)млу с куплами своими, да си иду никимре убранено^{мб}, не прѣге да греду на |5| трьге краљевства ми и подавьше доходекѣ г(оспо)дьски ни, толѡже да ходе по з(е)мламь продаюкѣ. Ако ли си кьто ѡ|6|нехь узлюбѣ стати близа ради или на Сѣници или гдѣ, да си стане, и вину да даю доходекѣ г(оспо)д(ь)ски. Кто ли се ѡбрѣ|7|те преслушавь повѣлене краљевства ми, да се накаже гнево^{мб} наказаниемь краљевста(!)^{мн}. Сѡбре^{те} ли сѣ кто ѡт(ь) нихь |8| трьговьцѣ нѣ шедь на трьгѣ, или где годе ставьше нѣ давь уреченога дох(од)ька краљевства ми, да имь сѣ уз(е)млѣ ку|9|плиа, како ѣ и прѣгин уземано нѣ ше^{дб}шимь на трьге г(оспо)д(ь)ске. Не учине ли ми правьдѣ, и привржѣ имь клеть|10|ву мои властелинѣ, кои хѡке бити на судѣ, и урече имь урокь, такьци урокь, како буде мокно |11| и купьце^{мб} у^{зб}вратити сѣ у градь ихь свѡбодьно сь свѣми своими правьдами. Ако ли се кто ѡбрете прѣ|12|зь урокь или у мое ѡласти или у тугеи з(е)мле, да имь се куплиа узме. Учине ли ми правьду, и |13| усьхоте имати чьст(ь) краљевству ми, како су имали г(оспо)д(и)ну ѡ(ть)цу ~~ми~~, како ми се су ѡбѣкали, и по|14|даде ми, што ми су си ихь властелѣ ѡбетовали: брать Аньдрей и своимь си братомь Соломонь |15| и Тудорь Будачикь и Петрь Жунь Б(ог)ьданикь, да стою к нимь у томь ѡбетѣ, коимь ~~кѡн(?)~~ |16| имь се^{мб} клель прегнему кнезу Жань Михаилу и у сегашьнемь потверьгение, доко|17|лѣ они начну кь мнѣ стоати у правѡвѣрнои вере. И сие моѣ повелѣниѣ да |18| имь буде утвергение.

[потпис] Сте(фань) Урошь по (ми)лости

[накладна белешка] Sacramentum regis Urossii || sclavonicum et latinum quod fecit || Iohanni Michaeli comiti et communi Ragusini.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: повелѣније (ред. 1, 7, 17).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: #10 (#12:15–16).

Стр. 32–33, 75, 79–80, 82–83, 87, 90–91, 94, 100, 119.

Година издавања утврђује се на основу јасне повезаности са прецизно датованим #204.

Упркос очигледно недовршеном потпису, документ највероватније не представља концепт, него препис са несачуваног оригинала, јер се текст позива на обећање дубровачких посланика дато краљу.

Погрешна идентификација дубровачког кнеза у белешци на полеђини могла би да потиче отуд што се у документу заиста помиње кнез Ђовани Микаел (#12:16). Ипак, пошто белешка помиње и латински примерак, који за #12 није сачуван, пре ће бити да се ради о погрешној идентификацији #12 као српске верзије #10, утолико пре што је тај документ данас сачуван само на латинском и нема никакву средњовековну накладну белешку, а заиста садржи уговор између краља Уроша и кнеза Ђованија Микаела. С обзиром на то да расположиви текстови оба документа, па и текст белешке на #12, потичу од истог писара, нотара Паскала, настанак овакве забуне најпре би се могао објаснити тиме што је у Паскалово доба постојало знатно више примерака разних немањићко-дубровачких уговорних исправа него данас.

——*

13. Уговор жупана Радослава са Дубровчанима

22. мај 1254.

Жупан Радослав обећава Дубровчанима мир и савезничку помоћ против краља Уроша, решавање спорова судским путем и заштиту дубровачких трговаца. Дубровчани обећавају жупану Радославу мир и пријатељство, као и слободу пословања и правну заштиту за жупанове људе у Дубровнику.

Уговор се састоји из два документа – Радослављевог и дубровачког. Документи су до првих издавача дошли у укупно три примерка:

13.1. Оригинал Радослављевог документа који је објављен у целини у *Србски споменици*, са напоменом: „одъ овога оригіналъ има у преписателя“. Поново је објављен са предлошка у *Повеље и писма*, где се каже да има печат и да је „био у проте Ђ. Николајевића“. Судаћи по великим празнинама у другом издању, при-

бу деръжанъ чини|10|[ти р]ать кралю Урошу и ѿгови людимъ, доколе вашъ гра-
дъ Дубровъникъ сто|11|и у рать³³ съ кралемъ Урошемъ и съ ѿгови люди. А ѿ жу-
панъ Радославъ и мои |12| люди, кои имамъ и кои учну имети, да спасемо и стре-
зѣмо по море и по з(е)мле³⁴ |13| вѣсе люди дубровъчкѣ у теле ихъ и у добитекъ
ихъ, где имамъ силу имети. |14| Ако ли ѿ самъ или мои люди бисѣмо нешто па-
костили некому Дубровъчанину |15| или теломъ или добитекъ ихъ, ѿ жупанъ Ра-
дославъ да му вѣсе враку, |16| или да му чину вѣсе вратити³⁵ на пельно. Ако ли
не бихъ могль чинити |17| [или] вратити то ѿдъ ѿнехъ, кои биху имъ пакости-
ли,³⁶ ѿ да имъ то ѿдъ м(е)не |18| [плаку. А ѿ³⁷ съ] моимъ люди, кои имамъ и съ
кои имамъ имети,³⁸ буду |19| деръжанъ у клетъву и у миръ съ великомъ г(оспо)-
д(и)номъ Михоиломъ, ц(а)р(ом)ъ буль|20|гарьскимъ, и съ своимъ людимъ, како
стои шъ нимъ градъ дубровъчки³⁹ |21| доколѣ и ц(ар)ъ стои у клетъву и у миръ
съ градъ дубровъчки.⁴⁰ И ако ѿ |22| чую нѣкоѣ зло на ваши купъци или на вашъ
градъ, да ви ѿдъ томъ ускорѣ |23| дамъ ведене. А ни ѿ самъ жупанъ Радославъ
ни мои люди да не придемо на |24| вашъ градъ Дубровъникъ ни на ваше пределе-
хъ съ ваше враге у никере врем(е)не, |25| и паче моимъ люди хошту повелевати⁴¹
да не приду на васъ. А да некои де|26|лькъ⁴² буде мегу мои люди, кои су или кои
буду мои люди, и мегу Дубровъча|27|не, или да некои пленъ сѣ чини у миръ
мегу насъ и мегу Дубровъчане, да |28| се то съ правомъ исыправи⁴³ по стари за-
конъ, кои ѿсть мегу дубровъчки |29| градъ и мѣгу кнежество хлмьско. И вѣси
Дубровъчане по вѣсе моѣ з(е)мле, |30| кои си имамъ и коѣ ми да Б(ог)ъ приѣти,
да си свободно приду, стою и пои|31|[ду сп]асено и бесъ пакости у телехъ и у
добитекъ ихъ,⁴⁴ како си су били |32| у ст[арих]ъ д(ь)нихъ. И ако би била некои
самота⁴⁵ мегу м(е)не жупанъ Радо|33|[славъ и мегу] мои людие и мегу град(ь)
дубровъчки, да се с(ь) правомъ исы|34|[прави] по стари законъ, кои ѿсть мегу
градъ дубровъчки и мегу кне|35|жество хелмьско, а миръ да се нѣ руши.

Си су властелѣ хемьски(!) ки |36| се клеше: г(оспо)д(и)нъ жупанъ Радославъ,
Прибѣнъ Злошевиъ, Воиславъ Мерькотикъ, |37| СѸбрадъ Ивановиъ, Семьюнъ
Бугаринъ, Прѣдиславъ Влькъмирикъ, Берько Рад|38|ваникъ, Мильтѣнъ Хреликъ,
Б(ог)ъданъ Прѣвославиъ, Б(ог)ъданъ Радоевиъ, Дѣ|39|симиръ Чѣръненовиъ,
Годень Крамирикъ, Проданъ Побрѣновиъ,⁺ Хрѣла Ра|40|дѣникъ, Воиславъ Ра-
дошевиъ. + Сътъникъ имотъски клелъ се за |41| вѣсе людие Радославле.

³³ У #13.1: у рать стои.

³⁴ У #13.1: срѣжемо по мору и по суху.

³⁵ У #13.1: вратити вѣсе.

³⁶ У #13.1: коими биху пакостили.

³⁷ У #13.1: а да ѿ.

³⁸ У #13.1: имамъ или учну имѣти.

³⁹ У #13.1: и съ еговѣми лудми доколѣ учне стоѣти съ нимъ градъ Дубровъникъ.

⁴⁰ У #13.1: градъ Дубровъникъ. Исто у ред. 28–29, 33, 34.

⁴¹ У #13.1: хоку заповѣдѣти.

⁴² У #13.1: Да кои дльгъ.

⁴³ У #13.1: исыправи съ правомъ.

⁴⁴ У #13.1: да си стоѣ и поиду спасено бесъ пакости тѣла ихъ и добытъкъ ихъ.

⁴⁵ У #13.1: размѣта.

[42] Ако ли съ приступимо, да ни Б(ог)ъ съпъне и с(ве)та Б(огороди)ца и вси с(в)ети, аминь.

[накладна белешка на #13.2] Iupanus Radoslavus.

ТЕКСТ #13.3:

+ Въ име СѸ(тъ)ца и С(ы)на и С(ве)тога д(у)ха, аминь. Лѣ|2|то выплштенѣ Г(о-спод)а нашего И(су)с(ъ) Х(рист)а тисушта |3| ·с·н·д·, м(ѣ)с(ец)а маѣ, д(ь)ни дь-вадесети и дь|4|ва исходешту, мы судие и ошъкина дубро|5|въчька, ·в·и· властели ки су здѣ подь|6|писани, кльнемо се тебѣ жупану Ра|7|дославу и твоимъ власте-лемъ з добр|8|ов^в вѣровъ у Г(оспод)а Б(ог)а и у чьстъни животво|9|решти кръсть Г(осподь)нь и у с(ве)ту Б(огороди)цу дѣвую Ма|10|рию и с(ве)то еван(ь)г(ел)ие Б(о)жие и у ·Г·и·и· с(ве)ты|11|хъ отьць иже въ Никеи и с(ве)тыхъ м(у)ченикъ |12| Власи, Дмитръе и все с(ве)те угодивыше Б(ог)у |13| оть вѣка, да имамо миръ по старому |14| закону, стрѣки васа и все твое лу|15|ли(!) кое имашь или кое учьне-шь има|16|ти, о тѣлѣ ихъ и добитькъ ихъ гдѣ |17| мы учьнемо силу имати. А мы да не |18| пакостимо тѣбѣ ни твоимъ лу|19|демъ ни вашимъ землямъ. А град|20|ъ Доубровьныхъ да е отворень те|21|бѣ и твоимъ лудемъ, ѣко по старом|22|у зако-ну мегу Доубровьникомъ и |23| кнежьствомъ хльмьско(!), улѣсти |24| излѣсти. И да ти морешь у Дубров|25|ьникъ куповати и твои лудие вса|26|ки трьгъ ере ^{бу}де на вашу руку проште|27|нь куповати, потврѣдаемъ ти кле|28|твомъ и твои лудие ере кои трьгъ |29| изнесете изъ Дубровьника, да га |30| ни ти ни (и)ни твои лудие продаде ни |31| дарую никомуре враждѣнику ду|32|бровьчькому. И да коѣ се кривина уч|33|ини мегу луди дубровьчьке и ме|34|гу тебе и твои луди, да се ис-пра|35|ви правиномъ по старому зако|36|ну, кое е межу Дубровьникъ и кнежь|37|-ство хльмьско, а миръ да е не руши.

[38] И въсе ово хокемо те^{бѣ} и твоимъ |39| лудемъ дрѣжати и чинити, ^{спа(са)юште клетви} г(осподи)ну дуж|40|у(!) и ошъкинѣ бнетъчькой, г(осподи)ну |41| Михаилу ц(а)-рау(!) блъгарьскому. [42] Ако ли сие прѣступимо, да ны |43| Б(ог)ъ съпъне и с(ве)та Б(огороди)ца и вси с(ве)ти, ам(и)нь.

[44] Бубана Мигача, Микулица |45| Печенѣжикъ, Андрѣ Чрѣев|46|икъ, Петрона Бундикъ, Пе|47|тръ Баталь, Михоиль Пѣже|48|никъ, Влькасъ Мучьникъ, |49| Дми-тръ Меньче^кткъ(!), Гоислав|50|ъ Крустикъ, Доброслаавъ(!) Рано|51|никъ, Тудръ Будачикъ, Марь|52|толо бань Врѣсаиковикъ, |53| клель се за все властели ду-|54|бровьчьке.

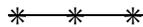
ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Помени *старог закона* измежу Хума и Дубровника (#13.2:28, 34; #13.3:21–22, 35–36) свакако имају у виду #5 и #11, а можда и неке несачуване уговоре. У #13.3 поменути су и дубровачки уговори са Венецијом (#13.3:39–40) и са бугарским царем Михаилом (#13.3:40–41). Уговор са бугарским царем поменут је такође у #13.2:20–21, где се говори и о *клетви* жупана Радослава бугарском цару (19. ред).

Стр. 35–36, 75, 77, 82–84, 87, 89, 91, 97, 102, 118.

Рупе у доњем делу #13.2 можда представљају траг намере да се у неком тренутку овом примерку дода viseћи печат, иако се очигледно ради о препису који је сачињен са #13.1.

Упадљиво је да сачувани дубровачки примерак (#13.3) није писао градски нотар Паскал, који се у ово време јавља као писар више ћириличних докумената за потребе градских власти. С обзиром на присуство датума и списак грађана који су положили заклетву, јасно је да се не ради о концепту који је поднела Радославјева страна него о препису завршне редакције дубровачког уговорног документа. Препис је могао да начини неки нови дубровачки словенски писар, али и писар жупана Радослава приликом примопредаје оригинала. У прилог другој могућности може се навести јављање слова *ћ* у #13.3:36.

Још од Јиречек, *Историја Срба* I, 72, II, 18, звање сатника Имотског везује се за име Војислава Радошевића, последњег властелина наведеног пре те одреднице (Мишић, *Хумска земља*, 33, 144; *Лексикон градова*, 121). Међутим, у тексту #13.2 на носиоца тог звања очигледно указују крстови у 39. и 40. реду. Према *СБР* 1, 595 (С. Ђирковић), ове ознаке би се односиле на Богдана Радојевића, који се знатно касније помиње као хумски казнац, али не може се искључити ни да је имотски сатник био Продан Побреновић (уп. положај Паскалове ознаке за уметање испуштеног текста у #10.1:2).

14. Уговор краља Уроша са Дубровчанима

23. август 1254

Краљ Стефан Урош обећава Дубровчанима судско решавање територијалних спорова и уређује низ других питања из међусобних односа. Дубровчани обећавају краљу да ће прихватити судске пресуде о спорним поседима и да ће му пружити уточиште у случају потребе и уређују низ других питања из међусобних односа.

Уговор се састоји из два документа – Урошевог и дубровачког. Документи су сачувани у укупно четири примерка:

14.1. Оригинал Урошевог документа у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 220), на пергаменту димензија 275–325 x 145–230 мм, са савијеном пликом. Главни текст, уметак изнад и додатак испод потписа исписани су тамносивим мастилом које је местимично избледело, минускулизоваома ћирилицом, по свему судећи истом руком као #14.4. Потпис је исписан мастилом исте боје, крупнијим словима, у новом реду испод главног текста. Воштани печат природне боје пречника око 60 мм виси на црвеној врпци провученој кроз плику. На печату је отисак кружног типара пречника 50 мм са представом копланика на коњу и натписом по ободу. На листу су накнадно записане архивске ознаке. (табла 20)

14.2. Аутентичан препис Урошевог документа у Институту рукописа Народне библиотеке Украјине у Кијеву (Ф. 5, № 940), на пергаменту димензија 500 x 330 мм. Текст је исписан мастилом црне боје, руком дубровачког нотара Паскала. На листу се налазе три средњовековне накнадне белешке – спреда у доњем десном углу, на полеђини уз горњи руб и на полеђини у средишњем делу листа – при чему прве две потичу од Паскалове руке. Поред тога, на листу су накнадно записане архивске ознаке. (табла 21)

14.3. Аутентичан препис-превод Урошевог документа у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 220a), на пергаменту димензија 575 x 255 мм. Текст је исписан готицом, тамносмеђим мастилом, истом руком као #10.2 и #10.3. Нема трагова печатења. На полеђини се налазе две средњовековне накнадне белешке, обе вероватно од руке нотара Паскала. Поред тога, на листу је накнадно записана једна датумска белешка. (табла 22)

14.4. Концепт(?) дубровачког документа у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 228), на пергаменту димензија 295–305 x 130–140 мм. Текст је исписан тамносивим мастилом, минускулизованом ћирилицом, по свему судећи истом руком као #14.1, само знатно слободније. Нема трагова печатења. На полеђини се налази средњовековна накнадна белешка, написана руком дубровачког нотара Паскала. Поред тога, на листу је накнадно записано више архивских ознака. (табла 23)

Издања: *Србски споменици*, 29–31, бр. 21 (#14.2) и 35–36, бр. 26 (#14.4); *Monumenta serbica*, 45–48, бр. 46 (#14.2, према *Србски споменици*) и бр. 47 (#14.4); *Diplomatički zbornik IV*, 567–569, бр. 495 (#14.2) и 580, бр. 504 (#14.4); *Законски споменици*, 150–152 (#14.2) и 152–154 (#14.4); *Одабрани споменици*, 46–49, бр. 29 (#14.2) и бр. 30 (#14.4); *Повеље и писма I–1*, 18–21, бр. 21 (#14.1) и бр. 22 (#14.4); Ђорђевић, *Историја*, 270, сл. 46 (#14.1, само снимак); Харисијадес, *Повеља краља Уроша*, 67–72; *Зборник I*, 211–216, бр. 58 (#14.1 и #14.2 упоредо) и бр. 59 (#14.4).

ЛИТЕРАТУРА: Ивић, *Печати*, 23, бр. 8; Кос, *Дубровачко-српски уговори*, 23–25; Ćremošnik, *Studije*, 122–123; Харисијадес, *Повеља краља Уроша*, 67; Ивић, *О Паскаловом препису*, 73–76.

ТЕКСТ #14.1:⁴⁶

* IA, Стефанъ Урошь, с помокию Б(о)жиѡвъ крал(ь) все срьбске земле и поморьске, ѡбѣту|2|ю се присному си кнезу дубровьч(ь)скому Злату Аньдрѣи и всѣмъ властеломъ дубро|3|вьчьскимъ и всѣи ѡбкинѣ град(ь)скои у Г(оспод)а Б(ог)а вседръжителѣ и у прѣчистую его Ма|4|терь и у с(ве)ты и чьст(ь)ни и животворешти кр(ь)с(ть) Г(оспо)д(ь)нѣ и у с(ве)та Б(о)жиа евангелиѣ и у все |5| с(ве)те Б(ог)у угодивьше ѡт(ь) вѣка, ѣако землю и виноградѣ что сте дръжали до умрь|6|тиѣ г(осподи)на ми ѡт(ь)ца, да си ю дръжите. А потола что се наиде посагено виногр(а)дами |7| или земле приемьше да се судом(ь) исправи, да что судь укаже кралевьству ми бу|8|ди кралевьству ми, а что вам(ь) покаже, то вам(ь). Судь да стае ѡт(ь) Михоила д(ь)не до |9| Гюргева д(ь)не кьди ви буде трѣбѣ. И судь

⁴⁶ Примерак #14.2 прати текст #14.1 од речи до речи. Како закључује Ивић, *О Паскаловом препису*, 73, разлике су само у „већем броју правописних и језичких појединости“.

да стае гдѣ е и прѣге стоиаль у д(ь)ни г(осподи)на |10| ми ѿт(ь)ца. Судьце ѿбое да се кльну, иако да право судѣ.

Кумерька аке постави |11| краљевство ми, да стои у законѣ ѿт(ь)чинѣ ми. И ако се коа годѣ кривина чини |12| мегю люд(ь)ми краљевства ми и мегю люд(ь)ми вашими, да се судомъ исправла. |13| Воиска краљевства ми гдѣ любо находи люди ваше или съ трѣгомъ или бес трѣга, |14| да имъ никоегаре зла не учини. Съ грады краљевства ми да си живѣте у за|15|конѣ како сте жили у д(ь)ни г(осподи)на ми ѿт(ь)ца. И ако се ѿбрѣте чл(о)в(ѣ)къ земле краљевс|16|тва ми ѿсугень вашему чл(о)в(ѣ)ку, да му мое судьце издаю добытъкъ. Аке ли му |17| добытка не стече, а ѿни да подаю кривѣца самога до урока доколѣ судьце уреку. |18| Ако ли га судьце не издаде, да гдѣ ми правѣда укаже узети тѣ дл(ь)гъ, да га узме |19| краљевство ми и да га постави гдѣ га буде право поставити. И да вы дрѣжи |20| краљевство ми у чти(!) како вы е дрѣжал(ь) г(осподи)нѣ ми ѿтъць, нѣ ако и вы начнете сто|21|цати краљевству ми како сте стоиали г(осподи)ну ми ѿтъцу. И аке кто прибегне ѿд(ь) вас(ь) |22| у земљу краљевства ми,⁴⁷ да не испакости вамъ ничто стое у земли краљевства ми. |23| Трѣжници ваши да греду на Брьсково, и давѣше десетькъ ѿд(ь) соли, и потолка да си |24| греду краљевства ми скрозѣ мою земљу свободно, а да ви се не уземле ничто. |25| И да греду съ велимъ трѣгом(ь) на трѣге краљевства ми, емѣше ѿд(ь) кавад(ь) дори до свиль. |26| А что е мала купла, да си ю продаю по земли краљевства ми ходеке свобод но. |27| И другому пришѣд(ь)шуму къ вам(ь) кнезу конѣ тога кнеза, да стою выну къ вамъ у сием(ь) |28| ѿбѣтѣ доколѣ ми и вы стоите у том(ь) ѿбѣтѣ, у что се сте ѿбекали краљевс|29|тву ми.

И ако хоке сие схранити краљевство ми, тако да ме Б(ог)ъ схрани у си |30| вѣкъ и у придушти.

|31| + Вѣ лѣто $\overline{\text{л}} \overline{\text{в}} \overline{\text{т}} \overline{\text{о}}$ ен(ь)д(и)ктиѿнѣ вѣ, м(ѣ)с(ец)а августа |32| кѣ утврѣждено бы сие мое ѿбештание прѣдѣ архие|33|пискупом(ь) и прѣдѣ кнеземъ Гю|34|ргемъ и прѣдѣ жупаном(ь) Стефаном(ь).⁴⁸

[потпис] Стефанъ Урош(ь) с помокию Б(о)жиѿв(ь) крал(ь) всѣх(ь) рашьких(ь) земле и помор(ь)ских(ь)⁴⁹

|35| И сие ѿбекание быс(тѣ) г(осподи)на краља прѣдѣ Михоилом(ь) Пеженикем(ь) и прѣдѣ Петром(ь) Ма|36|теикем(ь) и прѣдѣ Аньдрѣемъ Чрѣвикемъ + [печат] + Стефанъ Урошъ [кра]ль вс[ѣх] раш[ких] земль и помо[рских].⁵⁰

[накладна белешка на #14.2, спреда] DC milia LXII, indictione XII, || mense augusti [XXIII]

[накладна белешка на #14.2, на полеђини уз горњи руб] Sacramentum domini regis Urossci ad dominum Andream de Auro, comitem, et commune || [Ragusii DC] milia LXII, indictione XII, mense augusti XXIII.

[накладна белешка на #14.2, на полеђини у средини] Privilegia Sclavonie.

⁴⁷ У #14.2: у земљу краљевству ми.

⁴⁸ У #14.2: предѣ жупанъ Стефанъ.

⁴⁹ У #14.2: Стефанъ Урошъ с помоки Божиѿв кралъ всеи рашькихъ земли и поморьске.

⁵⁰ Уп. Ивић, Печати, 23, бр. 8; Ćremošnik, *Studije*, 122–123.

ТЕКСТ #14.3:

+ Stephanus Urossus, per gratiam Dei rex ^{totius} terre Servie et Marine, promitto me propinquo(!) |2| comiti Ragusii Andree Dauro et nobilibus hominibus Ragusii et universo comuni civitatis |3| in domino Deo qui tenet omnia et in munde sancte matri eius et vivifice cruci Domini et sancta |4| Dei evangelia et omnibus sanctis qui ab initio placuerunt Deo quod vinee et terre que tenui|5|stis ~~post mortem~~ usque ad mortem mei patris quod eas teneatis. Et postea si invenitur |6| quod pastinastis vineas et terras comprehendistis quod cum iudicio rectificetur, et illud quod ratio |7| ostenderet quod esset regni sit regni et illud quod ratio monstraret quod sit vestrum sit |8| vestrum. Iudicium quod sit de sancto Michaele usque ad sanctum Georgium quando necesse |9| esset. Et sit iudicium ubi fuit tempore domini mei patris. Et iudices am|10|barum partium iurent quod recte iudicent. Comercum si poneret regnamen quod stet |11| secundum usum mei patris.

Et si aliquot malum fieret inter homines meos |12| et vestros quod rectificetur secundum rationem. Gentes mei regni in quocumque loco |13| inveniret vestros homines cum mercato vel sine mercato quod non faciat eis ali|14|quod malum. Et quod vivatis cum civitatibus mei regni in usu quod vixistis in tem|15|pore mei patris. Et si inveniretur homo mei regni quod esset iudicatus vestro |16| homini, quod mei iudices dent illud habere. Et si habere non esset tantum, quod dent sibi |17| personam tortam usque ad terminum quod iudices ponerent. Et si iudices non darent eum ubi |18| ratio monstraret levare illud habere quod accipiat reamen meum et quod ponat illud |19| habere ubi rectum fuerit ad ponendum(!). Et quod reamen meum teneat vos in ho|20|nore sicut tenuit vos dominus pater meus, verumtamen si vos incipietis stare ad |21| reamen meum sicut stestis ad meum patrem. Et si aliquis vestrum fugeret ad ter|22|ram mei regni quod et ne aliquid devastaret vobis stando in meo reame. Et vestri mer|23|catores veniant in Briscua et damdo decimum de sale postea quod vadant per terram |24| meam ad meum reame sine datio scapuli et quod nichil vobis levetur. Et quod veniant |25| cum magno mercato ad mercatum regni, incipiendo a zubba usque ad seram, |26| et illud quod est parvum mercatum quod vadant eam vendendo per meam terram scapule. |27| Et alius comes qui veniet post istum comitem quod ego semper stem vobis in isto(!) |28| sacramento, donec vos steteritis in isto sacramento quod iurastis meo reame. Et |29| sicut meum reame vult hec observare, sic me Deus salvet in isto mundo |30| et in futuro.

|31| Anno ~~Domini~~ VI^M DCC LXII, indictione duodecima, mense augusti XXIII, fuit |32| firmatum hoc meum sacramentum coram archiepiscopo et coram comite Georgio et coram iuppano |33| Stephano.

|34| Stephanus Uros, per virtutem Dei rex totius terre Rassie et Marine.

Et hoc sacramentum |35| domini regis fuit factum coram Michaele Pezanigne et Petro Mathei et coram Andrea |36| Zereve.

|накнадна белешка на полеђини, горе| + Sacramentum domini regis Urossci || quod iuravit domino Andree de Auro comiti || [et] communi Ragusii.

|накнадна белешка на полеђини, у средини| Rex Uros || et comes Andreas || de Auro.

ТЕКСТ #14.4

+ IА, кнезь дубровѣч(ь)ски Андѣрѣи Злат(ь) и вси властеле ду|2|бровѣч(ь)ски и
вса ѡбкина град(ь)ска ѡд(ь) мала до велиа, кльне|3|мо се г(осподи)ну крало
Урошу у Г(оспод)а Б(ог)а вседръжителѣ и у прѣ|4|чистую его Матерь и у с(ве)-
ты и животворешти кр(ь)с(т)ь Г(оспо)д(ь)нь |5| и у с(ве)та Б(о)жиѣ евангелиѣ
и у все с(ве)те Б(ог)у угодивше |6| ѡд(ь) вѣка, съ правовъ вѣровъ, чистѣмъ бе-
зъ(!) всакога |7| пропад(ь)ства, ѣакоре ѡд(ь) д(ь)н(ь)шн(е)га д(ь)не да имамо кра-
|8|левству ти всаку почѣсть господ(ь)ску, ѣакоре е была |9| го(споди)ну ни дѣду
ти и ѡт(ь)цу ти. И ч`то е по непочти тво|10|ѣи, всега тога да се варуемо.

Землю кою судъ |11| покаже кралеvству ти, да нѣмамо за ню печали, ни да е
|12| садимо бесъ твоега повелѣниѣ. И кои се виногра|13|ди присудѣ къ тебѣ, ви-
но тога лѣта да сие узмешъ. |14| И ако се згоди тебѣ коѣ печал(ь) и буде ти при-
ти у нашъ |15| град(ь) или госпоги ни кралици или твоимъ властелом(ь) |16| или
твоимъ людемъ кои буду вѣрни кралеvству ти, |17| да те примемо. И у то врѣмѣ
да не успоменемо ни|18|коегаре дльга никоимъре узрокомъ. И да при|19|ѣамо те-
бѣ ѣако и сами себѣ. Жито и вино кое се |20| начне продавати у градѣ да се не
подражи тво|21|ихъ ради люди, нѣ да се продае ѣако нашимъ |22| людем(ь) тако и
твоимъ. И бес (с)уда ѡб`кега да не у|23|чинимо никоегаре бесправдѣ чл(о)в(ѣ)-
ку земле |24| твое. И бес (с)удѣце кралеvства ти да не суди|25|мо чл(о)в(ѣ)ку зе-
мле твое. Челад(ь) земле кралеvства |26| ти кою смо плѣновали и ѣсть у насъ
до пришъ|27|ствиѣ твоега къ намъ, да ю подамо. И аке кога |28| грагѣнина ѡсуди
ѡбъкы судъ, да подаемо его|29|въ добыткъ. Аке ли му добытка не стече, |30| а
мы самога кривца да даемо своѡвъ главовъ, |31| доколѣ судѣце уговоре, да се
плати. Не плати |32| ли се до урока, да потолка да е ѡстало на волю |33| кралеv-
ства ти. И аке кто прибѣгне ѡд(ь) |34| гнѣва кралеvства ти у град(ь) нашъ да у
насъ |35| стое, никоегаре зла да не име чинити зе|36|мли кралеvства ти. Кумерь-
ка да дрѣжи|37|мо кралеvства ти у законѣ г(осподи)на ни ѡт(ь)ца ти. |38| И съ
купловъ ако се кто наиде ѡд(ь) наших(ь) чл(о)в(ѣ)къ |39| ходе по земли кралеv-
ства ти свѣнь трѣгъ, с ко|40|ѡв ни нѣ рекло ходити кралеvство ти, да что |41|
буде хѣтѣние учинити ѡд(ь) ных(ь), то да учини. И аке |42| кои годѣ кнезь при-
ходи к нам(ь), выну да стоимо |43| у сиемъ ѡбѣтѣ у кои се смо клеѣли кралеv-
ству |44| ти.

И сие все како хокемо схранити крале|45|вству ти, тако да ни не убые Б(ог)ъ и
м(а)ти Б(о)жиѣ |46| и вси с(ве)ты.

[накладна белешка] Capitulare comitis et communis || Ragusii cum rege Urossio.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: ѡбѣтъ (#14.1:28; #14.4:43), ѡбештание, ѡбекѣние (#14.1:31,
36); sacramentum (#14.3:28, 32).

Стр. 33, 38, 77, 82, 86, 88–89, 91, 96, 99, 117–118, 125.

У *Србски споменици* примерак чије је издање приређено у тој збирци (#14.2)
проглашен је за оригинал. Тај податак се дуго провлачио кроз потоња издања и

литературу, уносећи забуну.⁵¹ Истински оригинални примерак #14.1 објављен је тек у *Повеље и писма*, док је #14.2 очигледно само његов врло верни препис.

Уколико се прихвати да #14.1 и #14.4 потичу од исте руке, успоставља се слика процеса настанка овог уговора у којем главну реч води српска страна. Наиме, употреба византијске ере и подаци о српским достојанственицима који су присуствовали краљевој заклетви (#14.1:30–32) јасно говоре да је творац #14.1 Урошев писар, а то онда значи да је и #14.4 концепт упућен са Урошевог двора у Дубровник. Ту је он свакако послужио као подлога за израду званичне дубровачке уговорне исправе која је отпремљена у Србију, да би потом остао у архиви дубровачких власти да сведочи о обавезама преузетим према српском владару. Закључак да се заиста ради о концепту покрепљује одсуство из текста овог примерка било каквих података о „финализацији“ документа, попут датума или списка клетвеника.

Примерак #14.3, који је досад остао неиздат и незапажен, очигледно представља препис-превод #14.1. Његов значај у контексту немањићких докумената у Дубровнику своди се на то што је његов главни текст писао исти дубровачки писар који је написао два преписа ранијег Урошевог уговора са Дубровником (#10.2 и #10.3). У ствари, управо #14.3 омогућава да се овај писар препозна као млађи савременик нотара Паскала, јер се на полеђини налази белешка писана Паскаловом руком. С обзиром на то, можда би требало помишљати на нотара Петра, али поређење са расположивим узорком његовог рукописа (Foretić, *Povijest*, 111) не омогућава поуздан закључак.

15. Писмо краља Уроша Дубровчанима

[око 1265]

Краљ Стефан Урош пише дубровачким властима да исплате калуђеру Никону новац од соли или предају саму со.

Документ је сачуван као оригинал у Архиву Санктпетербуршког историјског института Руске академије наука, 114, бр. II 151, на пергаменту димензија 125 x 90 мм. Текст и адреса на полеђини исписани су минускулизованом ћирилицом, мастилом светлосмеђе боје које је местимично избледело до нечитљивости. Потпис је исписан крупним словима, истом бојом мастила као и главни текст, у новом реду испод њега. Размак између два дела адресе могао би да представља место где је био причвршћен печат, али јасних трагова печатења нема. На листу је накондно записана једна архивска ознака. (табла 24)

⁵¹ На пример, Миклошич је у *Monumenta serbica* поновио текст „оригинала“ из *Србски споменици* иако је и сам запазио „примерак са печатом“, то јест, прави оригинал #14.1, међу дубровачком грађом која се тада налазила у Бечу.

Издања: *Србски споменици*, 12, бр. 13; *Monumenta serbica*, 49–50, бр. 49; *Diplomatički zbornik V*, 362, бр. 847; Каринскиј, *Грамота*, 6–7; *Одабрани споменици*, 51, бр. 33; *Повеље и писма I–1*, 21, бр. 23; *Зборник I*, 235–236, бр. 66.

ЛИТЕРАТУРА: Каринскиј, *Грамота*, 3–9.

ТЕКСТ:

+ Лубовьному ми приѣтелу кралевьства ми, кнезу |2| дубровьчьскому Жань Курину и вьсои ѡпькинѣ гр|3|адьской. Ере ми сте писали за соль за калугерову з|4|а Никонову, како е у Клименькевѣ руцѣ; то ви зн|5|ате добрѣ, мои кумѣрькѣ и Никоновѣ нѣ сталь у |6| (и)нои руцѣ лише у ваше ѡпькинѣ. Да у темь ми с|7|[е нем]ожьни не чините, нѣ ако кога чуєте крива, |8| [а ви] ми узьмьше подаите или соль или злато. И н|9|[е моз]ите му никакоре съмести, нѣ му прѣ|10|даите и^{тм} соль или злато, дѣ ви знате ере ѣ неку |11| пореки (и)ному мое рѣчи, а не тькьмо Никону. |12| Б(о)гѣ ви даи здравие.

|потпис| Ст(е)фпань(!) Ур(о)шь краљ в(ь)се ср(!) земл(е)

|адреса| + Кнезу _ дубровч||ьскому _ и вьсои ѡпь||кинѣ

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Несачувано писмо дубровачких власти краљу Урошу о соли која припада калуђеру Никону (#15:3).

Стр. 37, 77, 107, 109, 110.

Прецизни временски оквири кнежевског мандата Ђованија Квирина, адресата овог недатираног писма, не могу се одредити. Познато је да се налазио на положају током 1265, док новембра 1266. дужд кори Дубровчане зато што су га отерали (*Listine I*, бр. 129, 130; *Diplomatički zbornik V*, бр. 876). Могуће је да није био на дужности већ крајем 1265, када се у Дубровнику помињу конзули из редова домаће властеле (*Diplomatički zbornik V*, бр. 858).

——*

16. Заклетва краљице Јелене Дубровчанима

Брњаци, Симеондан [3. фебруар, 1267 или 1268]

Краљица Јелена обећава Дубровчанима пријатељство, надокнаду штета трговцима и упозорење у случају да краљ намерава да их нападне.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 293), на пергаменту димензија 55 x 490 мм. Текст је исписан минускулизованом ћирилицом, тамносивим мастилом које је местимично избледело до нечитљивости. Потпис је исписан веома крупном мајускулом, истом бојом мастила као и главни текст, у новом реду испод њега. Воштани печат природне боје пречника око 45 мм виси на црвеној врпци причвршћеној између два дела потписа. На печату је отисак типара у облику усправног овала пречника

28–32 мм са ликовном представом владарске фигуре на престолу и натписом по ободу. Исти типар вероватно је употребљен и на #24.1. На полеђини се налази средњовековна накнадна белешка. Поред тога, на листу је накнадно записано више архивских ознака. (табла 25)

Издања: *Србски споменици*, 36–37, бр. 27; *Monumenta serbica*, 69–70, бр. 66; *Arpadianus V*, 273–274, бр. 177 (са преводом на мађарски); *Diplomatički zbornik VI*, 63–64, бр. 57; *Законски споменици*, 154–155 (скраћено) *Повеље и писма I–1*, 28–29, бр. 28; *Зборник I*, 237–238, бр. 67.

ЛИТЕРАТУРА: Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака*, 427–428; Ивић, *Печати*, 24–25, бр. 12; Кос, *Дубровачко-српски уговори*, 37–38; Ćremošnik, *Studije*, 123; Поповић, *Нови осврт*, 53–64.

ТЕКСТ:

Јѣлна, м(и)л(о)стию Б(о)жиовъ кралица все српске земље и поморьске, ѿбѣтую се архиепискупу дубровьчькому и кнезу и всои опкинѣ градьскои у Господа Б(о)га вседрьжитела и у прѣчисту его матеръ и у чѣстны |2| и животворешти кръсть Г(осподь)нъ и у с(ве)та Б(о)жиа явангелиа и триста и осмьдесеть ѿт(ь)ць никѣскихъ и у все с(ве)те Б(о)гу угодивше ѿт(ь) вѣка, како хкю любити вѣсь градъ, и како му приаю владыке, кое су у г|3|радѣ, тако да га и ја люблю, и такоге да му приаю. И ако приду купци дубровьчци ^{бес крапа} у мои дворь моиъ посланиемъ или на мое приателство ⁵², што имъ исхаби [~~крапъ(?)~~]⁵³ или нѣкто властелинъ или кто годѣ, все да имъ ја плакю. И ако име хтѣти кра|4|лъ послати воиску на Дубровникъ или гусу или што годѣ пакостити Дубровнику, да е ѿд мене вѣдѣние у градѣ, колико наивеке могу брьзо, и да съмъ у всаку вашу неволю. И ѿвози ја пишу ма|5|лому брату Никулѣ и брату егову Франьч[и]ску [и] посломъ дубровьчскимъ Михоилу Беньчуликю и Петру Богданикю. И сие писание пишу на Семиюнь д(ь)нъ у Брьнацѣхъ. И ѿвози е име архиписк|б|упа дубровьчкога Алиарда и кнеза дубровьчкога Иванъ Сторлатъ, у кое се врѣме сиа книга писала. И ја поставлаю мою печать на сиеи книзѣ.

|потпис| Елѣна мил(о)стию Б(о)жиовъ кралица _ все српске земље и поморьске
|печат| + Елена кралица [...⁵⁴].

|накнадна белешка| Domine regine.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: писание (#16:5), книга (#16:6).

Стр. 38, 77, 82, 84, 88–91, 93, 96, 99, 118.

Мишљење да је документ датован према надбискупу Алијарду и кнезу Ђованију Сторлату могао настати само 1267. или 1268. године, које је изнео још Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака*, потврдио је недавно Поповић, *Нови осврт*. Датум који је одређен као *Симеонов дан* (#16:5) највероватније подразумева најзначајнији општехришћански празник посвећен светитељу тог имена –

⁵² Ранији издавачи убацивали су овај део иза *исхаби*.

⁵³ Реч је састругана али обриси слова упућују на ово решење. Уп. *кралица* у првом реду.

⁵⁴ Ивић, *Печати*, овде види *благодетивъ и земл*, а Ćremošnik, *Studije*, помен Поморја.

3. фебруар. Ако се усвоји 3. фебруар 1268, исправа се уклапа у шири контекст сукоба краља Уроша са Угарском, који се завршио краљевим заробљавањем (Динић, *О угарском ропству*, 30–36).

С обзиром на поверљив и осетљив садржај документа упадљиво је снажно истицање личне улоге аукторке у његовом настанку: *и ѿвози ја пишу; и сие писание пишу; и ја постављаю мою печать* (#16:4–6). Овакво означавање печата иде у прилог утиску да је на њему представљена женска фигура.

17. Повеља краља Драгутина за Дубровчане

[1276–1282]

Краљ Стефан Драгутин објављује да је дао Дубровчанима слободу кретања са робом, да их је изузео испод надлежности Пребегара, старешине Саса у Брскову, и да се сви њихови спорови имају решавати пред краљем.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 306), на пергаменту димензија 105–125 x 175–185 мм. Текст је исписан још не сасвим формираном минускулном ћирилицом, сивим мастилом. Потпис је исписан крупнијим словима, мастилом исте боје као главни текст, у продужетку његовог последњег реда. На дну листа налазе се два хоризонтална прореза, свакако намењена причвршћивању утиснутог воштаног печата на српски начин, али јасних трагова самог печата нема. На полеђини, уз десни руб, налази се средњовековна накнадна белешка, вероватно од руке дубровачког писара Томазина де Савере. Поред тога, на листу је накнадно записано више архивских ознака. (табла 26)

Издања: *Србски споменици*, 51, бр. 42; *Monumenta serbica*, 16, бр. 20; *Diplomatički zbornik III*, 225, бр. 198; *Законски споменици*, 138; *Повеље и писма I–1*, 3–4, бр. 5; Мошин, *Палеографски албум*, сл. 45а (само снимак); Ђорђић, *Историја*, 272, сл. 49 (само снимак); *Зборник I*, 273–274, бр. 80.

ЛИТЕРАТУРА: Соловјев, *Пребегар*, 270–275; Чремошник, *Студије*, 8–11.

ТЕКСТ:

+ Пише краљество ми всѣмъ да е у свѣдѣние. Сикову м(и)л(о)стѣ |2| створи краљество ми властеличикемъ дубровѣчкимъ, да |3| греду съ трѣгомъ у землу краљества ми, и гдѣ греду у ко|4|е мѣсто, или у Брьсково или инѣдѣ гдѣ годѣ, да имъ нѣ никое|5|ре неправѣде ни усилица. И крѣчму да носе. И Прѣбѣга|6|рѣ да не влада надѣ ними. И съ Срьблиномъ у коемъ годѣ судѣ |7| нигдѣ инѣдѣ да се не при, да греде прѣдѣ краљество ми. Кто |8| ли се дрѣзне прѣтворити, да приме гнѣвъ и наказание ѿт(ь) |9| краљества ми. Сие бо все писа кра^{ле}в^ство⁵⁵ ми да е всѣмъ у |10| свѣдѣние.

⁵⁵ Реч је исписана преко избрисаног текста, од којег се распознаје само слово д.

|потпис| Ст(е)ф(а)њь краљь и с(ь) Б(ого)мь самодр(ь)жьць ср(ь)п(с)ки
|накладна белешка| De securitate mercatorum.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: милость (#17:1).

Стр. 39–40, 80, 84–85, 87, 90–91, 94, 99.

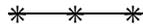
Мишљење већине дотадашњих издавача и истраживача да овај документ, као и #18, треба приписати Стефану Првовенчаном оповргао је тек Соловјев, *Пребегар*, који га је одлучно везао за краља Драгутина. Ипак, документ не пружа основ за ближе хронолошко одређење унутар Драгутинове сразмерно кратке владавине.

Убрзо након што је Соловјев одредио ауктора, у Чremoшник, *Студије*, саопштен је закључак да се у ствари ради о дубровачком поднеску који је Драгутин одбио, јер му је било неприхватљиво да се сви спорови Дубровчана са Србима износе пред српског владара. Уз најновије издање у *Зборнику* такође је истакнуто како је Чremoшник упозорио „да је текст ове повеље [#17] писан истом канцеларијском минускулом као и текст повеље о вину и меду [#18], с том разликом што је на повељи о вину и меду потпис писан црвеним мастилом и повеља носи траг печата, док је потпис на овој повељи писан истим црним мастилом и истом руком која је писала и текст, а трагова печата нема, иако постоје прорези за печатење“. Свему томе додато је запажање да „потпис, написан у продужетку последњег реда, такође говори у прилог мишљењу да се ради о концепту акта“.

Докази да се ради о одбаченом поднеску ипак нису довољно убедљиви. За почетак, смештање потписа у продужетак последњег реда не представља никакву особеност, јер се среће на више оригиналних докумената 13. века (стр. 94). Исто важи и за појаву да главни текст и потпис потичу од исте руке (стр. 124–125). Такође, потпис на #18 није исписан црвеним мастилом – Чremoшникова аргументација је у том погледу погрешно пренесена, јер он црвену боју помиње само у вези са остацима печата на #18. Стога, као једини „спољни“ дипломатички аргумент у прилог овој тези остаје одсуство трагова печата. Чremoшник је заиста у праву када ту околност истиче као пажње вредну необичност, јер се у преостала четири случаја када су на листу остала два хоризонтална прореза (#7, #18, #22, #29), око њих, а нарочито на траци између прореза, могу видети трагови печата, па чак и остаци воска.⁵⁶ Међутим, пажљивијим посматрањем се и на #17 могу уочити обриси правилне кружнице око левог дела прореза, веома налик оним на #18. Осим тога, одредба о решавању спорова пред краљем, коју је Чremoшник означио као главни разлог за Драгутиново одбацивање дубровачког поднеска, ипак је изгледа била на снази, јер су Дубровчани 1301–1302. од Милутина тражили да се њихови спорови са Србима више не решавају пред краљем, него пред мешовитим судом (#25.2:20–21), што је српски владар само делимично прихватио (#25.1:16–20). На закључак да се ради о оригиналном примерку пуноважног уговорног документа указује и белешка коју је на његовој полеђини оставио већ Дра-

⁵⁶ На #6 и #24.1 сачувани су цели печати, док су на #26, #31, #51 и #56 ове траке одсечене и уклоњене заједно са печатима, остављајући карактеристичне рупе.

гутину савремени дубровачки нотар Томазино де Савере – њега је као писца ове белешке идентификовао управо Чremoшник (*Студије*, 9), иначе приређивач издања Томазинових канцеларијских записа (*Канцелариски и нотариски списи*). Додуше, то још увек не значи да документ није дубровачки поднесак, али против те могућности говоре поједине употребљене формуле и изрази, као што су *гнев и наказаније* у санкцији и *самодржац* у потпису, а нарочито инскрипција *дубровачким властеличићима*, за коју је тешко веровати да потиче са дубровачке стране.

18. Повеља краља Драгутина за Дубровчане

[1276–1282]

Краљ Стефан Драгутин објављује да је дозволио Дубровчанима да продају вино и мед у Брскову и прописује услове продаје.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 305), на пергаменту димензија 100–115 x 140 мм. Иако је лист изгужван и замрљан, текст је у целини читљив. Исписан је још не сасвим формираном минускулном ћирилицом, мастилом светлосмеђе боје. Потпис је исписан крупним словима, мастилом исте боје као главни текст, у продужетку његовог последњег реда. Преко два хоризонтална прореза на дну листа назире се обриси кружнице пречника око 32 мм, а на истом месту на полеђини јаке мрље, што су свакако трагови присуства воштаног печата причвршћеног на српски начин. На полеђини, у горњем десном углу, истом руком која је писала текст документа, забележена су слова *гну*, а у средишњем делу запис дубровачког нотара Томазина де Савере. Поред тога, на листу је накнадно записано више архивских ознака. (табла 26)

Издања: *Србски споменици*, 38, бр. 30; *Monumenta serbica*, 17, бр. 21; *Arpadianus I*, 375, бр. 225 (са преводом на мађарски); *Diplomatički zbornik III*, 226, бр. 199; *Законски споменици*, 137; *Повеље и писма I–1*, 4, бр. 6; Мошин, *Палеографски албум*, сл. 456 (само снимак); Ђорђевић, *Историја*, 271, сл. 47 (само снимак); *Зборник I*, 271–272, бр. 79.

ЛИТЕРАТУРА: Соловјев, *Пребегар*, 272–274; Чremoшник, *Студије*, 8–11.

ТЕКСТ:

+ Пише крал(е)в(ь)ст(во) ми да е вѣдом[о] всакому. |2| Дало е крал(е)в(ь)ст(во) ми м(и)л(о)сть Дубровѣчамъ да си |3| продаю вино безъ воде и медъ у [у]цѣнь у |4| Брсковѣ у тръгу крал(е)в(ь)ст(ва) ми. И ако се кто |5| наиде продавъ вино с водомъ и медъ прѣзь |6| уцѣнь, да му се все уз(ь)ме што има. А за ине тръ- |7|жнике да не има печали крал(е)в(ь)ст(во) ми, да имъ |8| се^{cc} не помете, доку стое у правдѣ крал(е)в(ь)ст(в)у |9| ми.

|потпис| Стеф(а)нь _ крал(ь) ср(ь)пски

|накнадна белешка| Privilegium de vino et mello.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: милость (#18:2).

Стр. 39–40, 80, 84, 90–91 94.

Мада је већ прво издање сместило документ у распон владавине краља Драгутина, почев од *Monumenta serbica* он је приписиван Стефану Првовенчаном, све док Соловјев, *Пребегар*, није потврдио да се ради о Драгутиновом документу. Нема основа за одређивање неког прецизнијег датума унутар оквира који даје владавина овог краља.

Тврдња у Чremoшник, *Студије*, да се на основу трагова печатења „на први поглед ... може установити да је печат био округао и црвен“ мора се примити с резервом у погледу боје. Што се пак тиче тврдње у *Србским споменици* да је документ написан „на папиру одъ памука“, она је свакако последица некакве забуне.

Није јасно да ли ћирилични запис на полеђини (*гну*, можда скраћеница за: *господину*) представља пробу пера, почетак адресе од чијег се записивања одустало или почетак неког другог документа.

19. Писмо-повеља краља Драгутина Дубровчанима

[1281–1282]

Краљ Стефан Драгутин пише дубровачким властима да на неодређено време продужава ранији петогодишњи споразум, уз обавезу Дубровчана да му сваке године на Митровдан исплаћују 2.000 перпера.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 314), на пергаменту димензија 160 x 250 мм. Текст је исписан минускулизованом ћирилицом, мастилом тамносиве боје. Потпис је исписан крупним словима, мастилом исте боје као главни текст, у новом реду испод њега. Рупа у облику издуженог положеног правоугаоника димензија 10 x 40 мм свакако је настала уклањањем воштаног печата који је био причвршћен на српски начин. На полеђини се налази средњовековна накнадна белешка, писана готичким курзивом 14. века. Поред тога, на листу је накнадно записано више архивских ознака. (табла 26)

Издања: *Србски споменици*, 39, бр. 31; *Monumenta serbica*, 54–55, бр. 57; *Diplomatički zbornik VI*, 399, бр. 338; *Законски споменици*, 155; *Повеље и писма I–1*, 33–34, бр. 33; Ђорђевић, *Историја*, 271, сл. 48 (само снимак); *Зборник I*, 265–266, бр. 77.

ЛИТЕРАТУРА: Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака*, 381, 432; Павловић, *Неколико хронолошких питања*, 232–233, 236–238.

ТЕКСТ:

+ Пише кралев`ство ми кнезу дубров`чскому Николѣ Маврижину и судиамъ и вѣк`нико|2|мъ и властеломъ и всои ѿбштинѣ дубровъчскои. Како сте послали

кравев`ству ми вла|3|стеле ваше, придоше Зръзъ и Грубѣша, како се сврѣшило бѣше врѣме устрою петъ годиштѣ, |4| како сте били уговорили съ кравев`ствомъ ми, да од селѣ и напрѣдѣ кравев`ство ми чини |5| м(и)л(о)стѣ властеломъ дубровѣчьскимъ и ѡб`штинѣ и трѣжникомъ ихъ, да имъ е миръ, кои е |6| и прѣво имъ бьль, доклу живу право съ кравев`ствомъ ми. Акѡ ли што погрѣше земли кра- |7|лев`ства ми и не исправе ми се, да им` се да вѣдѣние трѣми мѣсеци, иако си могу трѣ|8|жници ихъ ѡтити у градъ съ всѣмъ своимъ. А да даю кравев`ству ми на годиште двѣ |9| тисушти пер`перь. И семузи миру не ур(е)че кравев`ство ми урока, доклу хоке быти, |10| нѣ ако ми не сьгрѣше и до живота моего, да си имаю сизи миръ. И сизи двѣ тисуки да даю |11| на Дмитровъ д(ь)нѣ.⁵⁷

|потпис| Стеф(а)нѣ по м(и)л(о)сти Б(о)жиеи крал(ь) ср(ь)бских(ь) зем(ь)ль и по-мѡрских(ь)

|накладна белешка| Povelja Orosii regis pro confirmacione pacis et || libertate mercatorum.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: милостъ (#19:5); миръ (#19:9); povelja (накладна белешка).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Помен претходног споразума склопљеног на пет година (#19:3–4) несумњиво подразумева постојање одговарајућег уговорног документа.

Стр. 39, 73, 80, 84, 90–91, 100, 108–110, 119, 125–126.

Из податка да је од претходног споразума између Драгутина и Дубровчана протекло пет година и закључака о времену почетка Драгутинове сразмерно кратке владавине (Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака*, 379–387) произлази да је документ највероватније настао током 1281. или најкасније на самом почетку 1282.

У посланику Грубешу готово сигурно треба препознати једног од најистакнутијих Дубровчана тог времена, Грубешу Рањинића (Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 379–380). Зрз је вероватно Сергије Климента Зрзовића, о чијој блискости са владарима из унутрашњости довољно говори податак да се код њега налазио познати поклад жупана Десе (*исто*, 404).

——*

20. Повеља краља Милутина за Дубровчане

[1282]

Краљ Стефан Урош Милутин објављује да је обновио Дубровчанима права и обавезе које им је установио његов брат краљ Стефан.

⁵⁷ Последња реченица писана је ситнијим, збијеним словима која упадљиво избегавају црте потписа, па је јасно да је додата после потписивања.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 316), на пергаменту димензија 110 x 225 мм. Текст је исписан уставном ћирилицом, мастилом сиве боје. Потпис је исписан крупним мајускулним словима, мастилом исте боје као главни текст у новом реду испод њега. Воштани печат природне боје пречника око 85 мм, са пукотином у горњем делу, виси на црвеној врпци. На печату је отисак кружног типара пречника око 77 мм са ликовном представом владара на престолу и натписом по ободу. Исти типар искоришћен је и за печат на #21. На полеђини се налази средњовековна накнадна белешка, вероватно писана руком Томазина де Савере. Поред тога, на листу је накнадно записано више архивских ознака. (табла 27)

Издања: *Србски споменици*, 33–34, бр. 24; *Monumenta serbica*, 50–51, бр. 51; *Arpadianus III*, 284–285, бр. 174 (са преводом на мађарски); *Diplomatički zbornik VI*, 153–154, бр. 137; *Законски споменици*, 156; *Повеље и писма I–1*, 34–35, бр. 34; *Зборник I*, 275–276, бр. 81.

ЛИТЕРАТУРА: Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака*, 432–433; Павловић, *Неколико хронолошких питања*, 237–240; Ивић, *Печати*, 24, бр. 10; Мошин, *Повеље краља Милутина*, 56–58; *Ћремошник, Studije*, 125–126.

ТЕКСТ:

+ Да естъ вѣдомо всакомоу. Створи мил(о)сть крал(е)в(ь)ство ми доубровьчкми |2| властеломь и всои ѿпъштинѣ, малимь и велицѣмь, к^ако⁵⁸ имь е билъ створиль бр|3|ать ми, крал(ь) Степань, милость, по томоужде ѿобразоу и крал(е)вство ми створи |4| имь милость, доколѣ правдоу имоуть имѣти крал(е)в(ь)ствоу ми, коупъци |5| ихъ да си ходе по земли крал(е)в(ь)ства ми без боизни и без (з)абаве съ всакомь свобо|б|домь, а ѿни да даю ѿд града кралев(ь)ствоу ми на всако годиште двѣ тисоуки перь|7|перь на Дмитровь д(ь)нѣ. И іако што сьгрѣше крал(е)в(ь)ству ми, да се соудомь исправла|8|мо, ^{како е по закону}. Ако ли соуда не боуде сьвршение, ихъ коупъци кои боудоуть оу земли |9| крал(е)в(ь)ства ми, да имь естъ рокъ за три мѣсеце да си изидоуть съ всѣмь свои|10|мь добитькомь. И даю имь милость до живота моего.

|потпис| Стефань СДу(р)ѿшь по м(и)л(о)сти Б(о)жие крал(ь) и съ Б(о)гомь самодрьць(!) срьпски земли и пом(о)р(ь)ские

|печат| + Стефань Урошь по милости [Божиѣи] краль всех рашкихъ земль и поморскихъ.⁵⁹

|накнадна белешка| *Littera de pace || regis novi Urossii || qui nunc est in vita || sua.*

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: милость (#20:1, 4, 10); *littera de pace* (накнадна белешка).

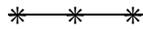
Поменути документи: #19 (#20:2–3).

⁵⁸ Реч *како* написана је преко избрисаног текста.

⁵⁹ Ова реконструкција, коју даје *Ћремошник, Studije*, није беспрекорна. На пример, не може се уочити ни реч *земль* ни нека скраћеница која би јој одговарала. Ипак, садашње стање печата не пружа могућност да се понуди целовита алтернатива.

Стр. 40, 86, 90–91, 94, 96, 119.

За ауктора документа најпре је сматран краљ Урош I, да би га Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака*, и Павловић, *Неколико хронолошких питања*, приписали Милутину, то јест, Урошу II. Под утиском њихових доказа Милутину су приписани и #21, #22 и #36, који су такође претходно важили за документе краља Уроша I.

21. Повеља краља Милутина за дубровачке трговце

[1282–1302]

Краљ Стефан Урош Милутин објављује да је дао дубровачким трговцима слободу кретања и заштиту од узнемиравања, нарочито у проласку поред Брскова.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 317), на пергаменту димензија 165 x 190 мм. Текст је исписан још не сасвим формираном минускулном ћирилицом, мастилом тамносмеђе боје. Потпис је исписан крупним словима, мастилом исте боје као и главни текст, у новом реду испод њега. Воштани печат природне боје пречника око 85 мм виси на црвеној врпци причвршћеној у средини и испод потписа. На печату је отисак кружног типара пречника око 77 мм са ликовном представом владара на престолу и натписом по ободу. Боље очувани отисак истог типара налази се на #20. На листу је накнадно записано више архивских ознака. (табла 27)

Издања: *Србски споменици*, 33 бр. 23; *Monumenta serbica*, 53, бр. 54; *Diplomatički zbornik VI*, 155, бр. 139; *Законски споменици*, 156–157 (нема потпис); *Повеље и писма I–I*, 35, бр. 36; *Зборник I*, 289–290, бр. 97.

ЛИТЕРАТУРА: Ивић, *Печати*, 23–24, бр. 9; Мошин, *Повеље краља Милутина*, 56–58; *Čremošnik, Studije*, 125–126.

ТЕКСТ:

+ Да е вѣдомо всакому. Створи м(и)лос(тъ) крал(е)вѣство ми |2| тръговцемъ дубровѣчькимъ(!) да ходе по земли |3| крал(е)вѣства ми свободъно, а никто да имъ не испакост|4|и ништа, ни имъ забави ништа. И кои купци греду мимо |5| Бръсково, а не съвракаю се у Бръсково, да имъ никто |6| не име забавлати ни на нихъ трѣбовати часа. Кто |7| ли се обрѣте испакостивъ имъ или што у^{3b}мъ одъ нихъ, да п|8|риме гнѣвъ и наказание от(ъ) крал(е)вѣства ми, и да пл|8|ати петъ сътъ перперъ крал(е)вѣству ми.

|потпис| Стеф(а)нь СѢр(о)шь _ крал(ъ) ср(ъ)п(ъ)ски

|печат| видети #20.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: милость (#21:1).

Стр. 40, 42, 87, 90–91, 94, 96.

Исправа је заједно са #20 у раним издањима приписивана краљу Урошу I. Према одликама писма и одсуству употребе црвеног мастила, може се поуздано закључити да је настала пре почетка 14. века. Осим тога, њене одредбе ушле су као већ уобичајена пракса у #25, а потезане су као *стари обичаји* у једном спору из 1323 (*Monumenta ragusina* I, 94).

22. Писмо краља Милутина жупану Твртку

[пре 15. јуна 1284]

Краљ Стефан Урош Милутин наређује жупану Твртку да плени имовину Дубровчана ради надокнаде штете коју су они нанели краљевом поданику Урсети.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 326), на пергаменту димензија 115–135 x 205–225 мм. Текст је исписан још не сасвим формираном минускулном ћирилицом, мастилом смеђе боје. Потпис је исписан нешто крупнијим словима, слободнијим потезима, мастилом исте боје као и главни текст, у новом реду испод њега. Испод потписа, на траци између два хоризонтална прореза још стоји комад воштаног печата природне боје који је био причвршћен на српски начин. На полеђини се налази накнадна белешка, која делује као да је писана руком 13. века. Поред тога, на листу је накнадно записано више архивских ознака. (табла 28)

Издања: *Србски споменици*, 41, бр. 34; *Monumenta serbica*, 53, бр. 55; *Arpadianus* III, 290, бр. 177 (са преводом на мађарски); *Diplomatički zbornik* VI, 155, бр. 140; *Повеље и писма I–1*, 35, бр. 37; Мошин, *Палеографски албум*, сл. 62а (само снимак); Ђорђевић, *Историја*, 273, сл. 51 (само снимак); *Зборник I*, 283–284, бр. 84.

ЛИТЕРАТУРА: Мошин, *Повеље краља Милутина*, 55–56; Порчић, *Случај Урса Перклуза*, 371–387.

ТЕКСТ:

+ Кралевства ми любвнџому жупану Тврѣтъкку(!). Зна|2|ши, како е узето Урѣсѣтеви ^{дрѣво} и з добиткомѣ, да много |3| писа кралевство ми кнезу добровчѣкому(!) и всѣмъ |4| Дубровчамѣ. Да тамо посла кралевство ми Урсете, |5| да тако ти моего живота и мое люб(ѣ)ве, кто ти излазе |6| тудѣзи по работахъ по своихъ си, како можѣ, ѣнози узми |7| на нихъ и подаи Урсетеви. А кои ти греду на трѣгъ крале|8|вства ми, нѣмаи за не печали. И да види кралевство |9| ми, како ми сврѣшити хекеши сизи посѣлъ, ере се смо ѣ|10|грѣшили у семѣзи чловѣцѣ, да ѣсвети га.

|потпис| Стеф(а)нѣ У(р)ѣ(шѣ) крал(ѣ)

|накнадна белешка| [...]cum iusio(?).

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: *iusio*(?) (накнадна белешка).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Несачувана писма краља Милутина дубровачким властима (#22:2–3).

Стр. 40–41, 108–109, 120, 125.

Исправа је заједно са #20 у раним издањима приписивана краљу Урошу I. Показатеље за прецизније датовање у оквиру владавине краља Милутина пружили су подаци о жупану Твртку саопштени у Јиречек, *Историја Срба* II, 16, 237, 282. Најранији од више забележених случајева Твртковог поступања по владаревом налогу везан је за средину јуна 1284 (Порчић, *Случај Урса Перклуза*, 373–374).

* — * — *

23. Повеља краља Милутина за град Дубровник

Призрен [1289–1291]

Краљ Стефан Урош Милутин објављује да је потврдио Дубровчанима земље, винограде и оранице које су држали у време краља Уроша I.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 350), на пергаменту димензија 160–170 x 240 мм. Исписан је још не сасвим формираном минускулном ћирилицом, мастилом светлосмеђе боје које је местимично избледело. Потпис је исписан крупним словима, слободнијим потезима, мастилом исте боје као главни текст, у новом реду испод њега. Рупа у облику издуженог положеног правоугаоника величине 15 x 60 мм при дну листа свакако је траг причвршћивања воштаног печата на српски начин. На полеђини се налази средњовековна накнадна белешка написана готичким курзивом с краја 13. или из 14. века. Поред тога, на листу је накнадно записано више архивских ознака. (табла 28)

Издања: *Српски споменици*, 40, бр. 33; *Monumenta serbica*, 55, бр. 58; *Arpadianus IV*, 412–413, бр. 249 (са преводом на мађарски); *Diplomatički zbornik VI*, 680, бр. 572; *Законски споменици*, 157–158 (нема потпис); *Повеље и писма I–1*, 36, бр. 38; Мошин, *Палеографски албум*, сл. 62б; *Зборник I*, 285–286, бр. 85.

ЛИТЕРАТУРА: Мошин, *Повеље краља Милутина*, 56–58.

ТЕКСТ:

+ Пише крал(ев)ство ми, да е ведомо всакому. Створи милость крал(ев)ство ми |2| граду дубровъчкѡму, што су држѡли земле и виноградъ и ѡ|3|раница у г(о)спод(и)на ми светопочившега ѡт(ь)ца ми, такожде имь створи |4| милость крал(ев)ство ми да си држе и у крал(ев)ства ми, а да имь не за|5|баве ни ѡд когаре. Тько ли се ѡбрѣте потворивь повелени|6|е крал(ев)ства ми и што имь забави и (и)спакости, да приме гневь |7| и наказание ѡд крал(ев)ства ми. А ту имь милость

створи крал(ев)ство |8| ми у Призрене у граде. А странъ крал(ев)ства ми беше слуга Драго|9|славъ и Будиславъ Хвальчикъ. А ту имъ милость учини крал(ев)ство ми къ|10|ди приде Лукарь Михаиловиъ и Пѣро Гоиславлиъ. А у то време бе|11|ше кнезь у Дубровънице Маринъ Журъжи.

|потпис| Стеф(а)нь У(р)ѡш(ъ) крал(ъ)

|накнадна белешка| Poliça regis Urosii aportata per Lucarum et Petrum.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: милость (#23:2, 4, 7, 8); повеление (#23:5–6).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Неодређено позивање на стање граница у време Уроша I (#23:2–3) могло би да има у виду неке несачуване исправе тог владара.

Стр. 40, 59, 87, 88, 90–91, 94, 100, 125.

Време настанка одређује се према помену дубровачког кнеза који је забележен на тој дужности у више наврата од априла 1289. до почетка 1291 (*Diplomatički zbornik* VI, бр. 544; *Diplomatički zbornik. Dodaci* II, бр. 120, 127, 130, 132).

На документу су видљиви трагови „померања“ потписа. Текст је изгледа првобитно завршен набрајањем присутних српских достојанственика у 8. реду, након чега се приступило потписивању. Ипак, пошто су исписана само два слова, потписивање је обустављено, јер је примећено да треба додати и податке о дубровачким посланицима са којима је споразум закључен, као и хронолошку одредницу у виду именована тадашњег дубровачког кнеза. У први мах, покушано је да се додатак утисне између првобитног завршетка главног текста и започетог потписа, али пошто је то било немогуће, дописан је нови потпис нешто ниже од започетог. Ова појединост значајна је јер потпис на #23 важи за један од оних које је Милутин лично исписао (Мошин, *Повеље*, 56, 58). Ако се прихвати то мишљење, онда је неко од присутних зауставио краља у чину потписивања или је сам краљ уочио да недостају подаци о дубровачким посланицима и кнезу и затражио да се они унесу. Мада се не могу искључити, чини се да обе ове могућности делују мање вероватно од решења према којем је и овај потпис писао писар главног текста или неко друго од владара овлашћено лице (уп. стр. 125).

——*

24. Повеља краљице Јелене за дубровачку општину

Котража [1289–1291]

Краљица Јелена објављује да је потврдила Дубровчанима винограде које су држали у време краља Уроша I, као што је то учинио њен син краљ Урош.

Документ је сачуван у два примерка:

24.1. Оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 351), на пергаменту димензија 130–140 x 245–260 мм. Текст је исписан још не

касвим формираном минускулном ћирилицом, мастилом светлосмеђе боје. Потпис је исписан крупним словима, мастилом исте боје као главни текст, у продужетку његовог последњег реда. Воштани печат природне боје пречника 35–40 мм, причвршћен је на српски начин између два дела потписа. На печату је отисак овалног типара пречника 28–32 мм са ликовном представом владарске фигуре и нечитким натписом по ободу. Вероватно се ради о истом типару као на #16, где је отисак знатно боље очуван. Од накнадних записа, присутне су само архивске ознаке. (табла 29)

24.2. Аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику, у књизи *Privilegi 1 (Codex Ragusinus)*, fol. 26, руком дубровачког словенског канцелара Никше Звијездића. Текст је знатно оштећен од влаге. Непосредно изнад преписа, као и у садржају књиге (fol. 8) налазе се регести писани Звијездићевом руком. (табла 29)

Издања: *Србски споменици*, 39–40, бр. 32 (#24.1); *Monumenta serbica*, 56, бр. 59 (#24.1); *Arpadianus IV*, 413–414, бр. 250 (#24.1, са преводом на мађарски); *Diplomatički zbornik VI*, 679, бр. 571 (#24.1); *Законски споменици*, 157 (#24.1, нема потпис); *Повеље и писма I–1*, 29–30, бр. 29 (#24.1 и #24.2 упоредо); Ђорђевић, *Историја*, 273, сл. 52 (само снимак #24.1); *Зборник I*, 287–288, бр. 86 (#24.1 и #24.2 упоредо).

ЛИТЕРАТУРА: Čremošnik, *Studije*, 123.

ТЕКСТ:

+ Пише крал(е)вство ми, да ње вѣдомо всакому. Мил(о)сть створи крал(е)|2|вство ми ѿпштинѣ дубровѣчкои, што си су дрѣжали виногра|3|де у г(о)с(оди)-на ми с(ве)топочившега кр(а)ла, то да си и сѣде трѣже(!). И каку |4| имь ње мил(о)сть створиљ с(и)нѣ крал(е)вства ми крал(ѣ) Урошѣ, такоге |5| имь и ѡа стварамаѣ. А ту имь мил(о)сть створи крал(е)вство ми на Ко|6|тражи. А ту бѣше судиа Болеславѣ, казньцѣ Мрѣнанѣ, су|7|диа Десиславѣ. А приде ѿдѣ нихѣ у посѣљство крал(е)вству |8| ми Лукарѣ Михаиловики и Пиро Гоиславики. Да кто се прѣ|9|твори, да приме гнѣвѣ и наказаниѣ ѿдѣ крал(е)вства ми. |10| А тѣде бѣше имь кнезѣ Дубровчаномѣ Маринѣ Жорѣ|11|ги.

|потпис| Јуљѣна _ крал(и)ца

|регест уз #24.2, fol. 8| Inperatriçe Iellena de chrapavi cragl con suo fiol Uros confermo le vigne soto li monti.

|регест уз #24.2, fol. 26| Iellena inperatriçe de chrapavi kragl [...] || suo fiol Uros conferma le v[...].

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: милость (#24:1.1. и 5).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: #23 (#24.1:4); неодређено позивање на стање граница у време Уроша I (#24.1:2–3) можда такође има у виду неке раније документе.

Стр. 31, 40, 68, 87–88, 90–91, 94, 96–97.

За време настанка видети #23.

Упадљиво је да краљица Јелена не потврђује Дубровчанима земље, винограде и оранице као Милутин у #23, него само винограде. * * *

25. Повеља краља Милутина за град Дубровник

Врхлаб, Крстовдан [14. септембар 1302]

Краљ Стефан Урош Милутин објављује низ одредби којима детаљно уређује права и обавезе дубровачких трговаца у Србији и утврђује поступак у случају нашошења штете дубровачким виногадима.

Документ је сачуван у три примерка:

25.1. Оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, беџки број 969) на пергаменту димензија 360–370 x 290 мм. Текст је исписан минускулном ћирилицом, сивим мастилом, вероватно истом руком као и #26 и #27. Потпис је исписан крупним мајускулним словима у новом реду испод текста. За крст инвокације, иницијал и потпис употребљено је црвено мастило. Кроз рупе испод потписа провучена је црвена врпца за висећи печат. Од накнадних записа, на листу се налазе једна позна архивска белешка и већи број ознака. (табла 30)

25.2. Концепт на латинском језику у Државном архиву у Дубровнику, записан у канцеларијској књизи *Reformationes* I, fol. 20–20v, под датумом 14. новембар 1301, са уводном напоменом. (табла 31)

25.3. Препис у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta, Miscellanea* I, br. 14) на листу папира од којег је сачуван само фрагмент неправилног облика из доњег десног дела, димензија 80–190 x 70–130 мм, без видљивог воденог знака. Текст је исписан минускулном ћирилицом, мастилом сиве боје, руком дубровачког словенског писара Марина Никлића. Од накнадних записа, на фрагменту се налази само једна архивска ознака. (табла 31)

Издања: *Србски споменици*, 31–32, бр. 22 (#25.1); *Monumenta serbica*, 51–53, бр. 54 (#25.1); *Monumenta ragusina* V, 13–14 (#25.2); Вучетић, *Споменици дубровачки*, 361–362, бр. 14 (#25.3); *Diplomatički zbornik* VIII, 20–22, бр. 18 (#25.1), бр. 19 (#25.2); *Законски споменици*, 158–159 (#25.2, скраћено), 161–163 (#25.1); *Одабрани споменици*, 84–85, бр. 47; *Повеље и писма* I–1, 36–37, бр. 39 (#25.1); Мошин, *Палеографски албум*, сл. 68 (#25.1); Ђорђевић, *Историја*, 335, сл. 132 (#25.1, само снимак); *Зборник* I, 343–347, бр. 98 (сви примерци упоредо).

ЛИТЕРАТУРА: Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака*, 433–434; Мошин, *Повеље краља Милутина*, 56–58; Ђорђевић, *Историја*, 121–125.

ТЕКСТ #25.1:⁶⁰

+ Пише крал(е)в(ь)с(тво) ми да ње вѣдомо в`сакому. Створи м(и)л(о)сть крал(е)в(ь)с(тво) ми граду Дубровъ|2|нику да приходе их(ь) тръгов`ци по земли и по тръговѣхъ крал(е)в(ь)с(тва) ми. И да не ходе на вои|3|ску. И ниєднь чл(о)вѣкъ у Сръпскои земли, маљ же и великъ, да не удає у удаву |4| Дубров`чанина. И да им(ь) се кони под(ь) ризницу не узимаю ни на кою работу. И да имь |5| не намѣтунє без волє месо куп(и)ти, или браве или свиниє, или крал(е)во или чиє |6|

⁶⁰ Сачувани део текста #25.3 следи текст #25.1 од речи до речи.

годѣ, ни малу ни велику куплю, развѣ кѣди се хоке крал(е)во месо продати, да се зару|7|чи по в`сему трѣгу, да не продаю ни купую меса, доколѣ се крал(е)во прода. И да им(ѣ) се не у|8|зима по силѣ ни ск`рљато ни медь ни мука ни коиа купла. И куке да им(ѣ) се не |9| печате ни ѿт(ѣ) кр(а)ла ни ѿд властель. И како имѣ је законѣ у Брьсковѣ ѿд |10| ис`прѣва, тако да имѣ је у Рудницѣ, а инога новаго закона да имѣ не поста|11|ви крал(е)в(ѣ)с(тво) ми. И у кога се ѿбрѣте луд(ѣ) ѿтрокѣ тере што кому испакости, да у то|12|мѣ господ(а)ра не ишту, нѣ да си ишту крив`ца. Ако ли крѣвь учини дѣтикѣ, да га пода |13| господ(а)рѣ. Ако ли га не пода, да плати господдарѣ(!) вражду како и Саси плакиаю. И |14| да си ходе свобод`но по земли и по трѣго(в)е(ѣ) крал(е)в(ѣ)с(тва) ми. Да при коимѣ их(ѣ) селѣ ч(ѣ)тета |15| наиде, да плати село ближ`нѣ. Ако село не плати, да плати крал(е)в(ѣ)с(тво) ми. И гр(а)да да |16| не работаю ни га блюду. И аке се ѿбрѣте кои дльгъ между Срьблиномѣ съ |17| Дубров`чанином(ѣ), да да(!) имѣ је суд(ѣ) прѣдѣ судиом(ѣ) срьбьским(ѣ) и прѣдѣ ѣднѣмѣ Ду|17|брув`чанином(ѣ)(!), и што судита този да је с`врѣшено. А прѣдѣ крал(е)в(ѣ)с(тво) ми да иду за |18| невѣру, за вражду, за челадина, за конѣ. У томѣ да је судѣ Дубров`чанину прѣ|19|дѣ крал(е)в(ѣ)с(тво)м(ѣ) ми. И куп`ци што несу куплю, ако растовари у Брьсковѣ, да плати |20| царину. Ако ли мимонесе, да где прода, ту и царину да плати. И аке к`то пакости |21| виноградомѣ Дубровьч`ким(ѣ), да га позову прѣдѣ крал(е)в(ѣ)с(тво) ми. Да што се ѿбрѣте |22| кривѣ, да дасть крал(е)в(ѣ)с(тво) ми чл(о)вѣка да из(ѣ)дасть. Да аке не да, да плати крал(е)в(ѣ)с(тво) ми. И |23|ште да их(ѣ) дрѣжи крал(е)в(ѣ)с(тво) ми на томѣ законѣ кои су имали у с(в)е(т)опочив`шега г(оспо)д(и)на ѿт(ѣ)|24|ца крал(е)в(ѣ)с(тва) ми, да ходе свобод`но по земли крал(е)в(ѣ)с(тва) ми.

И сию м(и)л(о)сть уствори крал(е)|25|в(ѣ)с(тво) ми у Врѣхлаби, кѣди приходи крал(е)в(ѣ)с(тву) ми поклицарѣ ѿт(ѣ) Дубров`ника Ни|26|кола Крустикѣ и Биньчула Фосковикѣ. И сие се писаниѣ створи |27| на Кр(ѣ)стовѣ д(ѣ)нѣ въ свѣдѣниѣ в`сакому.

|потпис| + Стефанѣ СѢрѣшѣ крал(ѣ) +

ТЕКСТ #25.2:

Ista sunt pacta et convenciones quas Paulus de Thoma, nuntius et ambaxator domini regis Urosio(!), fecit et firmavit || cum honorabili viro domino Marco Dandullo, filio bone memorie domini Iohannis Dandullo, comite Ragusii, et cum suo || consilio et universitate civitatis Ragusii.

|1| In primis, quod dominus rex non faciat aliquod preceptum alicui Raguseo quod vadat in aliquo exercitu. Item, quod nullus homo |2| in terra domini regis poscit dare alicui Raguseo innodialia de aliqua pecunia. Et quod dominus rex nec aliquis |3| Sclavuus(!) poscit accipere equos alicui Raguseo pro portare res suas, nec pro aliquo alio servitio. |4| Item, quod dominus rex nec aliquis alius pro eo mittet carnes mercacionis nec aliquas(!) alia victualia in Briscoam, |5| in Rudinichum(!), nec in aliis partibus sui regnaminis mercatoribus de Ragusio, ad dandum dictis mercatoribus de dictis victualibus |6| seu mercacionibus per forçium. |7| Item, quod dominus rex nec aliquis officialis suus non accipiat mercatoribus de Ragusio melem, zopam, farina, nec alia

[8] victualia, nisi pro eorum precio et ad faciendam bonam solutionem. [9] Item, quod nullus homo domini regis bullabit domos mercatorum in mercatis domini regis, nec mercaciones [10] ipsorum mercatorum per domos suas. [11] Item, quod mercatores Ragusii solvant in Rudinice illud dañum quod semper consueverunt solvere in Briscoa et quod nulla novitas [12] sibi facta sit. [13] Item, quod omnes servitores mercatorum qui caderent in aliquam penam, quod patrones eorum non constringantur ad solvendum [14] pro servitoribus suis. [15] Item, quod omnes mercatores de Ragusio cum eorum mercacionibus et rebus per totam terram domini regis erunt salvi et securi(!). [16] Et si aliquod dampnum factum fuerit alicui mercatori, illud casale quod erit proximus illi loco ubi factum [17] fuerit dapnum illud solvere debeat. Et si illud casale non solveret, dominus rex solvere debeat de sua camera. [18] Item, quod dominus rex non precipiat alicui Raguseo, quod vadat ad custodiam alicuius sui castris vel civitatis [19] in suo regimine. [fol. 20v] [20] Item, si aliquis Raguseus habuerit aliquam questionem cum aliquo Sclavo, quod illa questio non poscit [21] diffiniri per curiam regalem, nisi per unum Raguseum et unum Sclavum iudices in ipsa questione. [22] Item, si aliquod dampnum factum fuerit in vineis in ~~Lucheto~~^{de Pallice} usque ad Civitatem Veterem, quod dominus rex [23] debeat solvere illud dampnum vel scomputare illud dampnum in suis ypperperis MM, aut dare nobis mallefactorem [24] illius dampni. [25] Item, quod dominus rex custodiet et manutenebit nos in illis consuetudinibus, quas semper fecit [26] sacrus(?)⁶¹ rex Urusio(!), pater suus, in toto regno suo. [27] Item, quod omnes mercatores qui vadunt in B(ri)scoam et discaricant ibi, debeant solvere ibi [28] doanam sicut fuit consuetum. Et si nollent ibi morari et vellet venire ad alium [29] locum,⁶² ibi solvant doanam ubi ibunt.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: писаније (#25.1:26).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Помен закона Милутиновог оца (#25.1:23–24) вероватно има у виду и његове документе.

Стр. 42–43, 85, 90, 91, 94–95, 99, 121, 123.

Непрецизно датирани примерак #25.1 приписиван је у почетку краљу Урошу I, док Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака*, није закључио да се ради о Милутиновом документу. Веза између #25.1 и #25.2 уочена је у *Diplomatičkom zborniku*, али тачан однос између два примерка и хронологија #25.1 утврђени су тек у *Одабрани споменици*.

Околност да је фрагмент сачуван у препису (#25.3) сачинио дубровачки словенски писар из осамдесетих година 14. века Марин Никлић сведочи да је Милутинова повеља и тада била актуелна, вероватно у склопу настојања на обнови и очувању дубровачких повластица код посленемањихких обласних господара.

——*

⁶¹ *Monimenta ragusina*: servare; *Зборник*: fuit secutus.

⁶² Читање *vellent venire ad alium locum*, дато у *Monimenta ragusina*, одговара каснијој српској редакцији ове одредбе, али се тешко може ускладити са написаним текстом. Читање у *Зборнику* је изгледа остало недорађено (*manere morari et velet vellent venire ad dere (?) ad alium locum*).

26. Писмо краља Милутина Дубровчанима

[око 1. августа 1303]

Краљ Стефан Урош Милутин пише дубровачким властима да не намерава да ослободи Дубровчанина Пира Хашчића ако овај не плати барем половину дуга.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (Prilozi arhivskim serijama IVa, br. 2), на папиру димензија 65–75 x 230 мм, без видљивог воденог знака. Главни текст и адреса на полеђини исписани су минускулном ћирилицом, смеђим мастилом, вероватно истом руком као #25 и #27. Потпис је исписан нешто крупнијим словима, црвеним мастилом, у доњем десном углу. На полеђини, између два дела адресе, остављен је размак за печат, али нема јасних трагова печатења. На листу су накнадно записане две архивске ознаке. (табла 32)

Издања: Јиречек, *Споменици српски*, 22, бр. 3; *Diplomatički zbornik VIII*, 70, бр. 66; *Повеље и писма I–1*, 37–38, бр. 40; *Зборник I*, 353–354, бр. 100.

ЛИТЕРАТУРА: Мошин, *Повеље краља Милутина*, 54–56.

ТЕКСТ:

+ Властеломъ дубровъчкимъ. Што ми сте пис(а)ли, узнало |2| е крал(е)в(ь)с(тво) ми. Да ере ми пишете за Пира Хашчикъ, да му |3| учини м(и)л(о)сть крал(е)в(ь)с(тво) ми, да ви знаете колико е мнѣ тѣзи |4| Пиро⁶³ учинилъ, да аке ми не плати на рокъ да и |5| половину, конъ тога ви хокете познати што му кю у|б|створити.

|потпис| + Стеф(а)нъ СѢр(о)шъ крал(ь) +

|адреса| + Властеломъ _ дубровъчкимъ.

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Писмо дубровачких власти краљу Милутину (#26:1, 2).

Стр. 44, 110, 121.

Време настанка писма одређује се према одлуци дубровачких власти од 1. августа 1303. да се оцу Пира Хашчића додели помоћ ради откупа сина који је заточен код краља Уроша (Јиречек, *Споменици српски*, 23; *Monumenta ragusina V*, 56).

——*

27. Писмо краља Милутина Дубровчанима

[пре 13. априла 1304]

Краљ Стефан Урош Милутин пише дубровачким властима да исплате његовом посланику Матеју 10 перпера.

⁶³ Прво написано: *Трипо*.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (Prilozi arhivskim serijama IVa, br. 3), на папиру димензија 55 x 265 мм, без видљивог воденог знака. Главни текст и адреса на полеђини исписани су минускулном ћирилицом, мастилом сиве боје, вероватно истом руком као #25 и #26. Мањи део текста уз десну маргину је избледео. Потпис је исписан нешто крупнијим словима, црвеним мастилом, у продужетку последњег реда текста. На полеђини, између два дела адресе, остављен је размак за печат, али нема јасних трагова печатења. На листу је накнадно записано више архивских ознака. (табла 32)

Издања: *Monimenta ragusina* II, 307; Иречек, *Споменици српски*, 23, бр. 4; *Повеље и писма* I–I, 38, бр. 41; *Зборник* I, 357–358, бр. 102.

ЛИТЕРАТУРА: Мошин, *Повеље краља Милутина*, 54–56; Porčić, *Information*, 106–108.

ТЕКСТ:

+ Пише крал(е)в(ь)с(тво) ми властеломь дубровьнич`ским(ь)(!) и всои ѿп`кинѣ дубровьч[ьской]. |2| Посила крал(е)в(ьство) ми Матеа на роботу крал(е)в(ьства) ми. Да даите Матею ·ѿ· пер`пер(ь) [...] |3| длъга и поставите у разлог(ь) и немозите му удржати.

|потпис| Ст(е)ф(а)нь СЂрощь крал(ь)

|адреса| + Пише крал(е)в(ь)с(тво) ми _ властелом(ь) дубровьч`ким(ь) и всои ѿп`кинѣ]⁶⁴

Стр. 44, 109–110, 121, 125.

Време издавања одређује се према одлуци дубровачких власти од 13. априла 1304. да се *Матеју, амбасадору господина краља*, изнајми барка за пут до Скрадина на основу краљевог писма (*Monimenta ragusina* V, 74). Слична одлука у вези са истим послаником донета је и 12. јула 1304 (*исто*, 77), али трагови печата на страници књиге одлука већа (*Reformationes* 2, fol. 35) где је записана априлска одлука сведоче да је писмо било одложено на том месту.

——*

28. Писмо краљице Јелене Дубровчанима

[пре 18. маја 1304]

Краљица Јелена пише дубровачким властима да јој је Николица, Жургов нећак, исплатио закуп за тргове које је држао.

Документ је сачуван у два примерка:

28.1. Оригинал у Државном архиву у Дубровнику (Prilozi arhivskim serijama IVa, br. 4), на папиру димензија 90–100 x 260 мм, без видљивог воденог знака. Мање

⁶⁴ Реконструкција према главном тексту.

оштећење у горњем десном делу захвата неколико слова главног текста који је, као и адреса на полеђини, исписан минускулном ћирилицом, мастилом црне боје. Потпис је исписан истом бојом, нешто крупнијим словима, у продужетку последњег реда главног текста. На полеђини, између два дела адресе, налазе се остаци утиснутог воштаног печата природне боје пречника 18 мм. На листу су накнадно записане архивска ознака и датумска белешка. (табла 32)

28.2. Аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан у канцеларијској књизи *Reformationes* 2, fol. 36, под датумом 18. мај 1304, са уводном напоменом на латинском. (табла 33)

Издања: *Monumenta serbica*, 66–67, бр. 64 (#28.1); *Monumenta ragusina* II, 306 (оба); Јиречек, *Споменици српски*, 23, бр. 5 (оба); *Diplomatički zbornik* VIII, 83, бр. 79; *Законски споменици*, 160–161; *Повеље и писма* I–1, 30–31, бр. 30 (#28.1); Ђорђевић, *Историја*, 336, сл. 133 (#28.1, само снимак); *Зборник* I, 359–360, бр. 103 (оба, упоредо).

ЛИТЕРАТУРА: Čremošnik, *Studije*, 123–124; Порчић, *Дипломатички образци*, 273, 276.

ТЕКСТ #28.1:

+ Любoв(ь)нoму ми с(и)ну и куму крал(е)в(ь)ства ми кнезу дубров(ь)чкому Марину Бадва|2|ру и судиамъ и вѣкникомъ и ѿпштинѣ усои. Знате ви, како крал(евь)ство ми [...] |3| изкаше Николицу, Жургова нета, за терьге, де ми беху повѣдели [...], |4| ѿрѣ ѿ ѿпкиникъ с Жургомъ, да изкахъ и ѿд васъ и ѿвамо у насъ из|5|кахъ и не ѿбрѣтохъ га крива ни дел(ь)ж(н)а, да клана му се ѿд сель кра|б|л(ев)в(ь)ство ми за ѿн дел(ь)гъ да га не иште, ни м(и) ѿ дел(ь)жень. Да сѣ му ѿ мил(о)сть |7| крал(е)в(ь)ства ми ходити свобо(дъ)ноъ(!) по моѿи землий(!), како то и друзим вашим |8| Дубров(ь)чаномъ, паче и боле.

|потпис| Јуслѣна _ кралица.

|адреса| + Любoвнoму ми с(и)ну _ и куму, кнезу дубровчкому и |2| усои ѿпштинѣ

ТЕКСТ #28.2 СА УВОДНОМ НАПОМЕНОМ:

Kalende mensis madii, millesimo trecentesimo quarto, indictione secunda

|| (Белешка о неком другом послу у четири реда.)

|| Die XVIII mensis madii

|| In minori consilio congregato sonitu campane, ut moris est, captum fuit quod debeat || scribi ad memoriam quod domina regina misit unam suam licteram ^{sclavonesca} per Nicolam de Bolsich || de Antibarо domino comiti et suo consilio. Tenor talis est:

Alo caro filio de lu reame |2| e alo compare misser Marin Baduer, conte de Ragusa, a iudici e consilgeri e a tucto lo commun |3| de Ragusa. In questo voi save, sicomo lo regname çercava a Nicolіça, nepote de Çoçi, |4| per li mercati, che elli me avea facto a sapere, che ello è compagno de Çorçi. Donde |5| çercai e de voi, in quelle nostre partite çercai, e non trovai ello che fosse torto ne |6| debitore. Inclino me de mo avanço, unde che lo reame nollo poça cercare, |7| che non è debitore. Unde che habia la gracia de lu reame, che poça andare francha|8|mente per la nostra terra, si como va li altri vestri Ragusei e melio.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: милость (28.1:6).

Стр. 44–45, 54, 106, 109–112.

Време настанка одређује се према датуму када је начињен препис у дубровачкој канцеларијској књизи.

——*

29. Повеља бившег краља Драгутина дубровачким трговцима

[1313–1316]

Господин Стефан [Драгутин] објављује да је дозволио дубровачким трговцима слободу кретања с робом и прописује мере за случај да претрпе штету.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, већки број 979), на пергаменту димензија 90–100 x 140 мм. Текст је исписан уставном ћирилицом, сивим мастилом. Потпис је исписан мастилом исте боје у новом реду испод текста, крупним мајускулним словима са калиграфским склоностима. Између два дела потписа налазе се остаци и трагови воштаног печата природне боје пречника око 32 мм који је био причвршћен на српски начин. На листу је накнадно записано више архивских ознака. (табла 33)

Издања: *Србски споменици*, 48, бр. 38; *Monumenta serbica*, 16, бр. 19; *Arpadianus VI*, 373, бр. 223 (са преводом на мађарски); *Diplomatički zbornik III*, 300, бр. 267; *Законски споменици*, 136; *Одабрани споменици*, 15, бр. 12; *Повеље и писма I–1*, 40, бр. 45 (снимак на таб. 5); Ђорђевић, *Историја*, 284, сл. 71 (само снимак); *Зборник I*, 453–454, бр. 124.

ЛИТЕРАТУРА: Динић, *Однос*, 54–55; Михаљчић, *Владарска титула господин*, 30.

ТЕКСТ:

+ М(и)л(о)сть створи господ(ь)ство ми доубровьч`ки|2|мь тръжникомъ да ходе по моѣи зе|3|мли свободно с тръгомъ. Безь правде |4| никто да имь ништа не испакости. Оу ко|5|ѣи ли се жоупѣ што испакости, тази жоу|б|па вола да да крив`це, вола да плати.

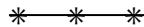
|потпис| Г(оспо)д(и)нь _ Стеф(а)нь

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: милость (#29:1).

Стр. 43, 50, 81, 90–91, 94–95.

Повеља је приписивана Стефану Првовенчаном све до издања у *Повеље и писма*, које ју је према палеографским обележјима сместило знатно касније и приписало Стефану Дечанском у улози Милутиновог престолонаследника. Ипак, на основу употребе титуле господин, Динић, *Однос*, закључује да се ради о исправи краља Драгутина из времена његове владавине у северним крајевима српске државе. Ту атрибуцију прихвата *Зборник*, који се у погледу хронологије опредељује

за раздобље између окончања Драгутиновог сукоба са Милутином 1313. и Драгутинове смрти 1316.

30. Писмо краља Милутина Дубровчанима

[пре 29. октобра 1313]

Краљ Милутин пише дубровачким властима да исплате Светодмитарски доходак његовом представнику кнезу Павлу.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (Prilozi arhivskim serijama IVa, br. 5), на папиру димензија 55 x 225 мм, без видљивог воденог знака. Главни текст и адреса на полеђини исписани су минускулном ћирилицом, мастилом зеленкастосмеђе боје. Потпис је исписан нешто крупнијим словима, црвеним мастилом, у продужетку последњег реда текста. На полеђини, између два дела адресе, види се траг утиснутог малог воштаног печата природне боје, са остатком папирне траке. На листу су накнадно записане једна архивска белешка и једна архивска ознака. (табла 33)

Издања: *Споменици српски* II, 1–2, бр. 2 (исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 99); *Diplomatički zbornik VIII*, 343–344, бр. 284; *Повеље и писма I–1*, 38, бр. 42; Порчић, *ССА* 7, 12–13 (са преводом и снимцима); *Зборник I*, 413–414, бр. 113.

ЛИТЕРАТУРА: Мошин, *Повеље краља Милутина*, 54–56; Ћremošnik, *Studije*, 117; Порчић, *ССА* 7, 11–26.

ТЕКСТ:

+ Крал(ев)ства ми любѡвьному суроднику кнезу дубровъчькому |2| Барътол(о)-мѡю Град(о)нику и вьсои обьштинѣ дубровъчькои. Что је до|3|ход(ь)къ крал(ев)ства ми тамо у вась, двѣ тисуште, тамо поручи крал(ев)|4|ство ми кнезу Павлу да је узьме на Дьмитровъ д(ь)нѣ. Да даи|5|те му је.

[потпис] + Стеф(а)нѣ СѢрѡшѣ крал(ь)

[адреса] + Крал(ев)ства ми любѡвьному _ сур(о)днику Бар(ь)т(о)ломѡю Град(о)-нику, кне|2|зу дубро[вчь]кому⁶⁵ и вьсои обьштинѣ

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Порука кнезу Павлу (#30:4) такође је могла имати облик владарског документа.

Стр. 43, 110, 112, 125.

Време настанка писма одређује се према белешци у књизи *Diversa cancellariae* 5, fol. 86, где је под датумом 29. октобар 1313. забележено да је Которанин Павле Тома на основу краљевог писма (*litteras*) преузео Светодмитарски доходак за ту годину (*Зборник I*). *—*—*

⁶⁵ Реконструкција према главном тексту.

31. Повеља краља Милутина за породицу Жаретић

Ромања Лука [1316?]

Краљ Стефан Урош Милутин потврђује синовима Ловрете Жаретића шест села која су Милутинови родитељи краљ Урош и краљица Јелена дали Ловрети и његовом брату, надбискупу Марину.

Документ је сачуван као оригинал у Доминиканском самостану у Дубровнику, где је стално изложен у оквиру музејске поставке. Написан је на пергаменту димензија 295 x 193 мм. Текст је исписан минускулном ћирилицом, мастилом смеђе боје, руком калуђера Антонија (#31:18). Потпис је исписан у новом реду испод текста крупним мајускулним словима, мастилом црвене боје. У простору између два дела потписа видљиве су четири правилно распоређене рупе које су свакако служиле за причвршћивање viseћег печата. (табла 34)

Издања: Соловјев, *Повеља краља Милутина*, 117–118 (са снимком); *Одабрани споменици*, 88–89, бр. 50; Мошин, *Палеографски албум*, сл. 69 (само снимак); Шекуларац, *Дукљанско-зетске повеље*, 141–142 (са снимком); Томовић, *На Романи Луце*, 90–91 (само превод); Божанић, *ССА 6*, 12–13 (са преводом и снимком), *Зборник I*, 451–452, бр. 123.

ЛИТЕРАТУРА: *Acta Albaniae I*, 172, бр. 581; Соловјев, *Повеља краља Милутина*, 117–125; Шекуларац, *Дукљанско-зетске повеље*, 138–141; Томовић, *На Романи Луце*, 89–101; Божанић, *ССА 6*, 11–17.

ТЕКСТ:

+ Да јес(тъ) вѣдомо всакѡму. Видѣвъ крал(е)в(ъ)с(тво) ми запис(а)ниѣ и у|2|тврѣждениѣ с(ве)топочив`ших(ъ) родителъ крал(е)в(ъ)с(тва) ми, |3| што су запис(а)ли и утврѣдили Жаретеви и његову с(и)ну, |4| архиеп(и)с(ко)пу Марину и Ловретеви и ихъ синовомъ и уну|5|чию ихъ, такожде и крал(е)в(ъ)с(тво) ми потврѣдиди Ловретик(е)м` |6| Ан`дрѣи с братиѡмъ, што имъ ѿ(тъ)ць дрѣжалъ и стри|7|ць имъ Маринъ у м(а)т(е)ре крал(е)в(ъ)с(тва) ми, тогѣ да си и ѡни др(ъ)|8|же тѣм`жде утврѣдениѣмъ и заклетиемъ, догде |9| су вѣрни крал(е)в(ъ)с(тву) ми. А именимъ село ШТитарие и Влаштате(!) |10| и Маланинъ Калъ и Прокуповъ Дољ и Подмѣличие, ка|11|ко имъ је запис(а)но у прѣднихъ повелах(ъ), такози да си в`се |12| др`же свободно с м(и)л(о)стию крал(е)в(ъ)с(тва) ми.

Кто ли имъ сиѣ |13| потвориѣ, да прииме клет`въ писану у повелахъ с(ве)топочив`ших(ъ) родителъ крал(е)в(ъ)с(тва) ми, и ѿт(ъ) крал(е)в(ъ)с(тва) ми да јес(тъ) проклетъ. |15| И таковы да прииме гнѣвъ и наказание ѿд крал(е)в(ъ)с(тва) ми и да |16| плати тисукю пер(ъ)перъ. А ту имъ м(и)л(о)сть испросии воѣ|17|вода Даб(и)живъ на Романи Луцѣ, кѣди се стаѣ крал(е)в(ъ)с(тво)⁶⁶ ми з де|18|спотомъ. А пис(а) калогѣрь Ан`тониѣ и печатии.

|потпис| + Стефанъ СЂрошь _ крал(ъ) +

⁶⁶ Испод *кр* виде се слова *гн*, свакако скраћеница за *г(осподи)н*. Писар је вероватно у први мах хтео да на овом месту напусти субјективно излагање у краљево име.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: милость (#31:16).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: повеље краља Уроша и краљице Јелене Жаретићима (#31:1–5, 11, 13).

Стр. 46, 100–101, 124.

Према Томовић, *На Романи Луце*, повеља је издата на локалитету Ромања Лука између Скопља и Велеса. Иста ауторка је такође закључила да је деспот са којим се краљ састао у време издавања документа Димитрије Палеолог, син цара Андроника II, који је долазио у Србију у склопу планова везаних за наслеђе српског престола током последњих година владавине краља Милутина. Време сусрета, па тиме и издавања документа, смештено је према претпостављеном времену Димитријевог доласка у 1316 (*исто*, 95–97; уп. Динић, *Однос*, 77–80). Ипак, чини се да не треба сасвим напустити ни претпоставку коју је првобитно понудио Соловјев, *Повеља краља Милутина*, да се ради о епирском деспоту Томи (владао око 1297–1318). Пошто су епирски владари у то време већ више од једног века деловали у блиском суседству немањићке државе и при том кроз више нараштаја носили деспотску титулу, њено коришћење без личног имена у немањићкој средини могло је најпре да подразумева управо њих. Може се рећи и да означавање догађаја као *састанка* пре упућује на деспота Тому него на Димитрија, који је у ствари неко време боравио на Милутиновом двору. У случају прихватања ове могућности, време настанка документа може се сместити између смрти краљице Јелене 1314. и смрти деспота Томе 1318.

32. Писмо краља Милутина Дубровчанима

[пре 30. јула 1319]

Краљ Стефан Урош Милутин пише дубровачким властима да је затворио тројицу Дубровчана због дуга и прописује рок за исплату.

Документ је сачуван као аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан у канцеларијској књизи *Diversa Notariae* 3, fol. 211, са пропратним напоменама на латинском језику. (табла 34)

Издања: *Споменици српски* II, 45, бр. 64 (исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 103); *Diplomatički zbornik*, 545–546, бр. 446; Порчић, *ССА* 10, 4–5 (превод 5–6; снимак у боји); *Зборник* I, 491–492, бр. 133.

ЛИТЕРАТУРА: Порчић, *ССА* 10, 3–16.

ТЕКСТ #32 СА ПРОПРАТНИМ НАПОМЕНАМА:

Die VI novembris

|| (Белешка о неком другом послу у осам редова.)

|| Hoc est exemplum quarumdam licterarum missarum per dominum regem || Uros-
sum ~~missarum~~ domino Ugholino Iustiniano, comiti Raugii, et consilio || et communi
dicte civitatis, exemplatis per me, Ponem, cancellarium communis, de || mandato do-
mini comitis et sui consilii, cuius tenor talis est.

[1] Al caro ed amorevele parente de reame Ugholin Iustinian, conte Raugii. [2] Lo rea-
me per lo ben placer di Dio sano è, e l'amorevel scriptura de reame [3] san vi possa
trovar. Sappie ch'elli è rimasi debitori a reame Piero de Ribiča, [4] Nicchola de Petre-
na e Gervasio de Dersa VIII^C perperi veneti, e si mi disse [5] che mi debia dar pia-
čaria ciascadun per se che mi debian pagar tucto in[6]fine a sancto Dimitri. Unde sia
mi lo vostro caro amore, tole mi che mi dia [7] plačaria buoni ciascadun per se, si è
che li mi debian pagar infine al di [8] de sancto Dimitri VIII^C perperi de Venecia. E
s'elli no mi pagassono et sovra voi co[9]mecte che mi debie traher questo debito,
imperò ch'io cognosco lo vostro caro [10] amore vui prode per li servigi del reame. E
mectevi a vedere. E quando [11] avere tolto bone placiarie, tali che mi possan pagar
infine al [12] die de sancto Dimitri, scrive mi ch'io no li vollio & largare di corte de
[13] reame infine tanto che no vien carta da parte vostra delle plačarie.

|| Facta fuit solutio dictorum VIII^C perperorum domino Pasque episcopo scutariensi
et Iureç Mi||rosclavich, nunctiis domini regis, scripta in proximo preterito quarto folio
istius || quaterni die XXVIII octobris.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: scriptura (#33:2); lictera (пропратне напомене).

Стр. 45, 109–110, 125.

Иако је препис писма забележен 6. новембра 1319, изгледа да је оно настало бар неколико месеци раније, јер су 30. јула 1319. дубровачке власти већ предузимале мере да обезбеде исплату дуга на Митровдан. Заиста, као што стоји у пропратној напомени, исплата је извршена 29. октобра 1319. Тек после тога, писмо је препи- сано у канцеларијску књигу, свакако у својству доказа о садржају Милутиновог захтева који је дубровачка страна испунила.

——*

33. Писмо краља Милутина Дубровчанима

[пре 27. октобра 1320]

Краљ Милутин пише дубровачким властима да исплате Светодмитарски дохо- дак његовим представницима скадарском бискупу и кнезу Дабиживу.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (Prilozi ar- hivskim serijama IVa, br. 69), на папиру димензија 70 x 305 мм, без видљивог воде- ног знака. Главни текст и адреса на полеђини исписани су минускулном ћирилицом, мастилом зеленосмеђе боје. Потпис је исписан нешто крупнијим словима,

црвеним мастилом, у доњем десном углу. На полеђини, између два дела адресе, налази се траг утиснутог малог воштаног печата природне боје. На листу су на-кнадно записане архивске ознаке и белешке. (табла 34)

Издања: *Споменици српски* II, 2, бр. 3 (исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 99); *Diplomatički zbornik* VIII, 574–575, бр. 469; *Повеље и писма* I–1, 39, бр. 43; Ђорђић, *Историја*, 338, сл. 135 (само снимак); Порчић, *ССА* 7, 13–14 (са преводом и снимцима); *Зборник* I, 495–496, бр. 135.

ЛИТЕРАТУРА: *Acta Albaniae* I, 202, бр. 667, 668; Мошин, *Повеље краља Милутина*, 54–56; Порчић, *ССА* 7, 11–26.

ТЕКСТ:

+ Драгому и любов`ному и суроднику крал(е)в(ь)с(тва) ми кнезу дубров`чкому Вартооломею Град`нику и судиамъ и век`ником(ь) и в`сеи ѿп`кинѣ дубров`чои(!). Крал(е)в(ь)с(тво) ми за м(и)л(о)стнє |2| Б(о)жиє здраво љс(тъ) и любовно-му писанию крал(е)в(ь)с(тва) ми даи Б(о)гъ ѿбрѣсти те здоровои и ѿ всемъ добрѣ. Тамо посла крал(е)в(ь)с(тво) ми ѿп(и)ск(о)па скъдрьскаго и кнеза Даб(и)жива да им(ь) |3| дасте доход(ь)къ на Дмитров(ь) д(ь)нѣ ч`то љс(тъ) крал(е)в(ь)с(тва) ми. Да да имъ љс(тъ) дале доход(ь)къ крал(е)в(ь)с(тва) ми. И за вашу драгу любовъ даите ми добрѣ динаре, а немоите ми злѣ |4| динаре давати, љре ми злѣмъ динарем(ь) не хтѣ Грьци, гдѣ их(ь) давамо на коѣи годѣ потрѣбѣ, а они их(ь) не уземе.

[потпис] + Ст(е)ф(а)нѣ СѢрѡш(ь) крал(ь)

[адреса] + Драгому и любов`ному и суроднику крал(е)в(ь)с(тва) ми _ кнезу дубров`чкому Вар`толомею Град`нику и судиамъ и век`ником(ь) и всеи ѿп(ь)кинѣ дубро[в`чои]⁶⁷

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: писаниє (#33:2).

Стр. 44, 109–110

Време настанка писма одређује се према белешци у књизи *Diversa cancellariae* 6, fol. 51, где је под датумом 27. октобар 1320. забележено да је скадарски бискуп Петар на основу краљевог писма (*licteras*) примио доходак за ту годину (*Зборник* I, 496).

——*

34. Писмо краља Милутина Дубровчанима

[пре 16. фебруара 1321]

Краљ Стефан Урош Милутин пише дубровачким властима да му је Никола (Петронић) исплатио свој део закупнине за тргове Мачва и Липник.

⁶⁷ Реконструкција према главном тексту.

Документ је сачуван као аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 6, fol. 88v, под датумом 16. фебруар 1321, са уводном напоменом на латинском језику која помиње печат са несачуваног оригинала. (табла 35)

Издања: Порчић, ССА 10, 6–7 (са преводом и снимком).

ЛИТЕРАТУРА: Порчић, ССА 10, 3–16.

ТЕКСТ #34 СА УВОДНОМ НАПОМЕНОМ:

Die lune, XVI februarii.

|| Dominus comes fecit scribere ad futuri rei memoriam quod serenissimus || rex Urosus ~~haberavit~~ misit licteras suas domino comiti et comuni Raugii, || sigillatas suo sigillo. Quarum licterarum tenor talis est:

|1| Al conte de Raugia misser Bartholomeo Gradonico ed a tucti çentili homini |2| ed a iudiçi. Sicome Ili tene li miei mercati de Maçoа e de |3| Lipinich Piero et Marino et Nicchola, unde sapie che |4| Nicchola m'a a ~~plen~~^{imcopolimente} pagato la sua parte.

Que lictera hic est apposita.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: lictera (уводна напомена).

Стр. 45, 106, 110.

Документ се очигледно тиче дуга који је измирен крајем октобра 1319. у складу са захтевом из Милутиновог писма #32. Ипак, пошто се у тексту помиње дубровачки кнез Бартоломео Градонико, који је у пролеће 1320. дошао на место Уголина Јустинијана поменутог у #32 (*Monumenta ragusina* V, 163), ова Милутинова исправа свакако је настала после те смене, а пре датума записивања 1321.

35. Повеља краља Милутина манастиру Свете Марије на Мљету

[1282–1321]

Краљ Стефан Урош Милутин потврђује даровницу свог деде, краља Стефана Првовенчаног, манастиру Свете Марије на Мљету.

Документ је сачуван као оригинал(?) у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 318), на пергаменту димензија 445 x 360 мм, са савијеном пликом од 45 мм. Текст је забележен испод преписа повеље краља Стефана Првовенчаног истом дестинатару (#4), уставном ћирилицом, мастилом сиве боје, истом руком као и текст поменутог преписа. Потпис је исписан у новом реду испод текста, крупним мајускулним словима са калиграфским склоностима, црвеним мастилом. Поред потписа, црвеним мастилом исписан је и иницијал. Цр-

вена врпца за висећи печат још стоји провучена кроз плику. На полеђини се налази средњовековна накнадна белешка, исписана читком, облом минускулом. Поред тога, на листу је накнадно записано више архивских ознака. (табла б)

Издања: *Србски споменици*, 66, бр. 52; *Monumenta serbica*, 71, бр. 70; *Diplomatički zbornik VI*, 156, бр. 141; *Законски споменици*, 587; *Зборник I*, 505–506, бр. 138.

ЛИТЕРАТУРА: Динић, *Повеље кнеза Десе*, 7, 12–16; Klaić, *Mljetski falsifikati*, 207–211; Мошин, *Повеље краља Милутина*, 67–68.

ТЕКСТ:

Стефанъ Оурошъ, по милости Б(о)жиѣи крал(ь), оуноукъ г(осподи)на ми кр(а)-ла Стефана, синъ г(осподи)на ми |2| кр(а)ла Оуроша, видѣвъ створениѣ г(осподи)на дѣда ми, кр(а)ла Стефана, манастирью с(ве)тыѣ Б(огороди)це иже |3| на Млѣтѣ, никакоже дрѣзноюхъ разорити прѣд`ложениныхъ нимъ, нъ паче потврѣди|4|хъ, аште бо и въ грѣсѣ с(оу)штоу ми, нъ вѣтвиѣ ѣсемь бл(а)гаго корене с(ве)тѣихъ(!) г(оспо)дѣ родителъ |5| моихъ. Тѣмъже аште ктоо дрѣзнетъ разорити и прѣд`ложенаѣ с(ве)тѣимъ г(оспо)диномъ дѣдо(мъ) ми |6| и м`ною потврѣдениа, таковии да боуде проклѣтъ(!) оть Г(оспод)а Б(ог)а в`седръжитела и прѣс(ве)те Б(огороди)це, |7| и да му ѣ соупър`ница с(ве)та Б(огороди)ца на страшномъ соудишти, и оть мене грѣшнаго да ѣ проклѣтъ. |8| Сего ради писавъ и подьписахъ.

[потпис] Стефан(ь) Оурош(!) бо(!) м(ил)о(с)т(и) Б(о)жиѣи крал(ь) і самодржц(ь) вѣсе ср(ь)пскіе з(е)мль пом(о)р(ь)скіе(!)

[накнадна белешка] Privilegio della donation della || isola de Melleda.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: privilegio (накнадна белешка).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: #4 (#35:2).

Стр. 46, 113–114.

Као показатељ за сужавање времена настанка документа унутар широког распона одређеног почетком и крајем владавине краља Милутина могао би да послужи рукопис белешке на полеђини, али његову атрибуцију отежава некарактеристичан „књишки“ стил. Мимо тога, некакав наговештај можда даје присуство мотива светог корена за који је запажено да у Милутиновом идеолошком програму добија на актуелности пред крај његове владавине (Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија*, 150–151).

Аутентичност документа је оспоравана заједно са #4, превасходно у Klaić, *Mljetski falsifikati*, поново уз хиперкритичан приступ и недовољну обавештеност. Озбиљна примедба, која досад није потезана, може се ставити на потписе оба документа. То нарочито важи за Милутинов, у којем је неправилно написано име *Урош*, уместо *по м(ил)о(с)ти* стоји *бо м(ил)о(с)т(и)*, а у другом делу потписа остају ознаке за скраћенице. Ипак, ни такви случајеви нису непознати на оригиналима (уп. #15), што омогућава да се и #35 прихвати као могући оригинал са аутентичним преписом (трансумптом) #4.

Није сасвим извесно да ли се подаци о проверама аутентичности даровница српских владара Мљетском манастиру пред папским и млетачким судом (1325. и 1338. године) односе баш на овај примерак. Обе провере дошле су до позитивног закључка. Папска потврда из 1325 (Жиречек, *Споменици српски*, бр. 7; Klaić, *Mljetski falsifikati*, 210) помиње да се на документу налазио златни печат, што је у складу са праксом немањићких краљева када су у питању црквене даровнице (уп. Синдик, *Српски средњовековни печати*, 232–236), али и посебно значајни документи тог типа намењени световним примаоцима (на пример, #50).

36. Повеља краља Стефана Дечанског Дубровчанима

Дуго поље, Стевањдан [=27. децембар 1321]

Краљ Стефан Дечански потврђује Дубровчанима повластице које им је дао његов отац, а посебно заштиту од *удаве* и право на мешовити суд.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, *bečki broj* 968), на пергаменту димензија 185 x 325 мм. Текст је исписан минускулном ћирилицом, мастилом сиве боје. Потпис је исписан крупним калиграфским словима у новом реду испод текста, црвеним мастилом које је делимично избледело. Црвена врпца за висећи печат провучена је кроз два хоризонтална прореза, попут оних који су прављени приликом причвршћивања печата на српски начин. На полеђини, у средишњем делу листа, налази се накнадна белешка писана готичким курзивом 14. века. Поред тога, на листу су накнадно записане само архивске ознаке. (табла 35)

Издања: *Српски споменици*, 34, бр. 25; *Monumenta serbica*, 51, бр. 52; *Законски споменици*, 160 (нема потпис); *Одабрани споменици*, 83–84, бр. 46; *Повеље и писма I–1*, 34, бр. 35; Ђорђевић, *Историја*, 272, сл. 50 (само снимак); С. Ђирковић, *ССА* 5, 44–45 (са преводом и снимцима).

ЛИТЕРАТУРА: Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака*, 434–436; Ђирковић, *Прва повеља*, 208–212; Сремोшник, *Studije*, 125; Ђирковић, *ССА* 5, 43–49.

ТЕКСТ:

+ Да њс вѣдомо всакому. Створи м(и)л(о)стѣ крал(ѣ)в(ь)с(тво) ми граду и кнезу и всои ѡпкинѣ гр(а)да ду|2|бровъчкога и тръговъцемѣ кои ходе вьсудѣ по земли крал(ѣ)в(ь)с(тва) ми, кѣди доходи Грубеша и Ни|3|кула поклицарѣ на Степанѣ д(ь)нѣ на Дльго поле. И сию м(и)лостѣ имѣ да г(оспо)д(и)нѣ крал(ь): да су на зако|4|нѣ што имѣ ѣ даль с(вѣ)тос(вѣ)топочивъши(!) г(оспо)д(и)нѣ ми ѡт(ь)ць; да имѣ нѣ удаве у комѣ годѣ дльгу, лише |5| судомѣ да се ишту, да ѣ ѣд`нѣ Срѣблинѣ а други Дубровъчанинѣ; аке буде пра сѣ Сасиномѣ да |6| буде ѣднѣ Сасинѣ а други Дубровъчанинѣ, прѣд тѣми да се расправлаю.

Тко ли прѣслуша п(и)с(а)ниѣ |7| крал(ѣ)в(ѣ)с(тва) ми, да приме гнѣвь и наказа-
ниѣ ѿт(ѣ) крал(ѣ)в(ѣ)с(тва) ми и да плати крал(ѣ)в(ѣ)с(тву) ми .Ѹ. сътъ перьперь
|8| и да ѣ кривь у чѣмь при.

|потпис| + Стефан(ѣ) Сѡрош(ѣ) по м(и)лости Б(о)жинѣ крал(ѣ) всѣхъ ср(ѣ)пских(ѣ)
земль и пом(о)рских(ѣ)

|накладна белешка| Povella regis Orosi[i ...] iudice(?) f[...] || uno iudice Slavo et uno
[Ra]guseo.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: писаниѣ (#36:6).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: У помену очевог закона (#36:3–4) могу се препознати од-
редбе #25.

Стр. 47, 85, 87, 90–91, 93–94, 99–100..

Повеља је, заједно са #20, у почетку приписивана краљу Урошу I, да би је Коваче-
вић, *Неколико хронолошких исправака*, везао за његовог сина Милутина. Тек је
Ђирковић, *Прва повеља*, уочио да је издавач наследио оца, а не, као Милутин,
брата, према чему је као аутор препознат Стефан Дечански. Ђирковић је такође
решио сложени проблем године издавања документа – пошто је обнова уговор-
них односа била предуслов за исплату Светодмитарског дохотка, Дечански је ову
повељу свакако издао пре исплате забележене у октобру 1323, а пошто сачувани
записници дубровачких већа не помињу никакво посланство које је у Србији мо-
гло боравити на Стевањдан 1322, као једина могућност остаје 1321. година.

Постојеће трагове печатења Ћremošnik, *Studije*, тумачи тиме да је документ био
предвиђен за печатење на српски начин, али да се од тога одустало у корист ви-
сећег печата.

Могућности идентификације двојице дубровачких посланика који су наведени
само по личном имену разматра Ђирковић, *ССА* 5, 47–48.

37. Повеља краља Стефана Дечанског за Андрију Пештића

[пре 17.] јуна 1323.

Краљ Стефан Дечански објављује да је Дубровчанин Андрија Пештић исплатио
закупнину за трг који је држао.

Документ је сачуван као аутентичан препис-превод на италијански језик у Др-
жавном архиву у Дубровнику, записан заједно са #38 у канцеларијској књизи *Di-
versa Cancellariae* 7, fol. 1v, 17. или 18. јуна 1323, са пропатним напоменама на
латинском језику. Тешка оштећења на листу стварају низ лакуна које обухватају
око трећине текста. Део у напомени реконструисан као [... reg]ali ser[enissimi ...]

можда представља остатак помена печата на изгубљеном оригиналу, али није јасно да ли се мисли на оригинал #37 или #38. (табла 36)

Издања: Порчић, ССА 2¹, 12–13 (са преводом и снимком).

ЛИТЕРАТУРА: Порчић, ССА 2¹, 11–19; исти, *Дипломатички обрасци*, 277–278.

ТЕКСТОВИ #37 и #38 СА ПРОПРАТНИМ НАПОМЕНАМА:

[... re]gali ser[enissimi ...] || apositam. Cuius [apovilie] tenor [talīs est:]

|| (#37) Scrive lo reame ad ço che [...] |2| Andrea de Raugia, filio de [Paulo ...] |3| padre del reame per lo mercato de d[...] |4| reame e no mi rimase neiente a dar di [...] |5| inançi non abia neguno a far per ~~quel~~ q[...] |6| m'a di(?) di quel debito, imperò che [mi paga(?) ...]rçina [...] |7| d[...] Ihesu Christo millesimo trecentesimo vigesimo tertio [...] iunii [...] |8| et Bisti da parte de re comando a far [...]

|| Lictere vero talīs est tenor:

|| (#38) Lo regname al caro parente, conte de Raugia, mi[sser Lodoyco] |2| Mauroceno, iudici e consilier. Sicome io vi scrissi per Andrea |3| de Pesta, ch'elo dobie mandar da me ch'e[lo] mi debia pagar, |4| unde ello venne da me e quello che fu debitor al sancto padre |5| de reame elo mi paga. La unde da mo inançi no debia |6| aver affar co lui, ne per li suoi plaçi, ançi le dobie cancellar |7| di quella plaçaria.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: [apovilia] (пропратне напомене).

Стр. 48, 101–102, 120.

Време настанка документа одређује се према датуму када је у Дубровнику забележен његов препис и сачуваном делу датумске формуле у којем се помиње месец јун 1323. Датум бележења преписа такође је оштећен, али се на претходној страници (fol. 1) види датум 17. јун, а на наредној 18. јун.

——*

38. Писмо краља Стефана Дечанског Дубровчанима

[пре 17. јуна 1323]

Краљ Стефан Дечански обавештава дубровачке власти да му је Андрија Пештић исплатио дуг и да се јемства која су дата за њега могу поништити.

Документ је сачуван као аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #37 у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 7, fol. 1v, 17. или 18. јуна 1323, са пропратним напоменама на латинском језику. Тешка оштећења на листу не захватају текст овог документа. Део у напомени реконструисан као [... reg]ali ser[enissimi ...] можда представља остатак помена печата на изгубљеном оригиналу, али није јасно да ли се тај помен односио на #38 или #37. (табла 36)

Издања: Порчић, ССА 2¹, 12–13 (са преводом и снимком).

ЛИТЕРАТУРА: Порчић, ССА 2¹, 11–19; исти, *Дипломатички обрасци*, 277.

ТЕКСТ ПОД #37.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: *lictera* (пропратне напомене).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Несачувано писмо краља Стефана Дечанског којим тражи да Андрија Пештић измири дуг (#38:2–3.).

Стр. 48, 109.

Време настанка документа одређује се према датуму када је у Дубровнику забележен његов препис (видети #37).

——*

39. Писмо краљевића Владислава Дубровчанима

25. октобар 1323.

Краљевић Владислав, син бившег краља Драгутина, обавештава дубровачке власти да му је Климент Држић исплатио закупнину за тргове које је држао и да може слободно да послује на његовој територији.

Документ је сачуван као аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 7, fol. 46, под датумом 23. новембар 1323, са уводном напоменом на латинском језику. Оштећење у доњем десном углу листа ствара мање лакуне у тексту. Према уводној напомени, несачувани оригинал носио је печат од воска беле боје на којем се налазила представа главе са *капом* и натпис на српском језику. (табла 36)

Издања: *Споменици српски* II, 3–4, бр. 5 (исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 99); *Diplomatički zbornik* IX, 146–147, бр. 125; Порчић, ССА 1, 33–36 (са преводом и снимком).

ЛИТЕРАТУРА: Čremošnik, *Studije*, 124–125; Порчић, ССА 1, 31–54; исти, *Дипломатички обрасци*, 274–275.

ТЕКСТ #39 СА УВОДНОМ НАПОМЕНОМ:

Die XXV novembris MCCCXXIII, indictione sexta.

Laurençus de Bubagna, advocatus Clime et Vallii⁶⁸ fratrum suorum, filiorum quondam Iunii || de Dersa de Raugio, presentavit nobili et potenti viro domino Lodoyco Mauroceno, || honorabili comiti Raugii, et suo minori consilio, in cancellaria communis more solito con||gregato, infrascriptas licteras seu privilegium vel povelliam domini regis Vladi-

⁶⁸ Vallius је било име једног од браће Држића.

sclavi, sigillatas sigillo cere albe, || in quo sigillo erat ymago unius teste cum capello super capud, ~~in~~ in quo erant scol||pite in ligua sclavonessca infrascripte lictere, videlicet: “Stephanus a Dio fidele e servo”. || Quas quidem licteras, privilegium seu apoveliam idem dominus comes cum dicto suo || minori consilio ad futuram rei memoriam et cautelam dicti Clime et fratrum || fecerunt registrari per me, Pone, iuratum cancellarium communis. Cuius lictere, privilegii || seu povilie tenor talis est:

|1| Lo reame al parente de reame, conte de Raugia Lodoyco Mauroceno, a iudici e con|2|silier ed a tucto lo comune de Raugia. La mia scriptura Dio dia a vui trovar sani e lo |3| reame per la gracia di Dio sano è. ~~ad~~e Devi a saver a vui, cari mei amici, sicome |4| io v’ave scripto che mi dobie mandar Clime de Dersa ad cio che mi si debia di- |5|riçar. Unde io, sicome filio del mio padre, miser lo re padre de reame, |6| lo sancto ch’a requia re Stepano, vedendo la sua sancta vita e la sua ragione, pensai |7| ad ciò che no possa aver peccato l’anima de reame, e trovai per le scripture e per le |8| ragioni de reame sicome Clime tuto cridiçato e suoi fratelli a reame e plu |9| nesuno debito non è debitor de nesuno debito di che potesse o potesseno |10| pensar nesuno homo di carne. Unde dal die d’ancuoi infine ala mia vita |11| e infine ala vita de mei filioli o volè mei parenti e perpetualmente infinitamente |12| infine la fine del mondo, ~~ne~~ ch’io ne mei filioli ne mei parenti che non a|13|bia che fare de nesuna cosa e di nesuno debito, ne per lo dicto Clime ne |14| per li suoi fratelli, ch’elli mi sono dricti e neiente debitori. Ançi da lo reame |15| l’anima e la fede de reame che debiano venire Clime e li suoi fratelli per |16| la terra e per li mercati de reame sança alcuno in~~pagio~~pacio e che a lor no sia |17| data alcuna cagione. E se domanda Clime e vuol e li suoi fratelli che questa |18| lectera se debia rigistrar in cancellaria de Raugia, e vui la rigistrate. E se vuole an|19|cora Clime e li suoi fratelli maggiormente fermeça, e vui lo dite al vostro notaio |20| della citade ch’elli debia scriver e fermar sicome vui save, che ~~p~~ mo e perpetu- al|21|mentre(!) no li sia facto alcuna question del tempo passato infine a cuoi.

E questa |22| scriptura ~~si~~ ~~fa~~ si fe lo reame nella carnacione de Iehu(!) Christo, nostro Signor, millesimo trecentesimo |23| vigesimo tercio, de mense octubrio XXV die, sexta indictione. E questa ~~scripsi~~ scriptura scripsse lo |24| diacono perchel. E di ço son guarenti lo iupan Rodosclavo, lo iupan Voichna et [lo] |25| protobistial Iurech, sevast Iunac de Manolo, conte Mençe et Marino de Pro[danello]⁶⁹ |26| et Sime de Marcus et Nichola de Naugne. E questa scriptura fermai in ~~eeess~~ Cer[...] |27| nella corte de reame. ~~Sig~~ Ser- vo de Christo signor Vladisclavo.

|на маргини| Que lictera fuit restituta eidem Clime.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: scriptura (#39:2, 22, 23, 26); lectera (#39:18); lictera, privilegium seu arovelia (уводна напомена).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Несачувано писмо краљевића Владислава којим обавештава дубровачке власти да Климент Држић треба да измири дуг (#39:4); Владислављеви списи и рачуни (#39:7–8).

Стр. 49–50, 106, 108–112, 121, 126.

⁶⁹ Реконструкција према Порчић, ССА 1, 49.

На основу имена Стефан у печатном натпису, *Šremošnik*, *Studije*, извео је закључак да је описани типар припадао бившем краљу Драгутину.

40. Писмо краља Стефана Дечанског Дубровчанима

Приштина [пре 31. октобра 1325]

Краљ Стефан Дечански пише дубровачким властима да исплате Светодмитарски доходак кефалији Илији или Томи.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (Prilozi arhivskim serijama IVa, br. 6), на папиру димензија 55 x 310 мм, без видљивог воденог знака. Главни текст и адреса на полеђини исписани су минускулном ћирилицом, мастилом смеђе боје. Потпис је исписан нешто крупнијим словима, црвеним мастилом, у доњем десном углу листа. На полеђини, између два дела адресе, налази се траг малог утиснутог воштаног печата природне боје. Од накнадних записа, на листу се налази само једна архивска ознака. (табла 37)

Издања: *Споменици српски* II, 5, бр. 6 (исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 99); *Diplomatički zbornik* IX, 266–267, бр. 217; *Повеље и писма* I–I, 40, бр. 46; Порчић, *ССА* 7, 15–16 (са преводом и снимком).

ЛИТЕРАТУРА: *Acta Albaniae* I, 213, бр. 710; Порчић, *ССА* 7, 11–26.

ТЕКСТ:

+ Любовному суроднику крал(ѳ)в(ѳ)с(тва) ми кнезу дубровѳчкому Павлу Тривижану и судиамѳ и властеломѳ и вѳкникомѳ и всои ѳпкинѳ дубровѳ|2|чкои. Ви знате што ѳс(тѳ) доход(ѳ)кѳ ѳд васѳ крал(ѳ)в(ѳ)с(тву) ми. Рок ми ѳстѳ на Дмитровѳ д(ѳ)нѳ да ми га дасте. Да или приде кефалииа Илииа или |3| Томе. Да ми сте подали ѳнзи доход(ѳ)кѳ на Дмитровѳ д(ѳ)нѳ. Инога не учините. Кѳди ви га устрѳбуѳ, да^{га} сте подали.

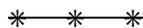
|4| Раико р(ѳ)че у Приштинѳ.

|потпис| + Стеф(ан)ѳ Ѓрѳш(ѳ) крал(ѳ)

|адреса| + Любовному суроднику крал(ѳ)в(ѳ)с(тва) ми кнезу _ дубровѳчкому Павлу Тривижану и судиамѳ и властелом(ѳ) и вѳкником(ѳ) и всои ѳпкинѳ дубровѳчкои

Стр. 48, 110–111, 120, 122, 125.

Време настанка писма одређује се према белешци у књизи *Diversa cancellariae* 8, fol. 27v, где је под датумом 31. октобар 1325. забележено да је Которанин Тома Павла Тома на основу краљевог писма (*licteras*) примио доходак за ту годину (*Споменици српски* II, 5; *Diplomatički zbornik* IX, 266–267).

41. Повеља краља Стефана Дечанског за Луку Лукаревића

Штимље, 11. јануар 1326.

Краљ Стефан Дечански објављује да је Лука, син Марка Лукаревића, у оружју исплатио закупнину за трг коју је дуговао још краљу Милутину.

Документ је сачуван као аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #42 у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 8, fol. 49, под датумом 9. фебруар 1326, са пропратним напоменама на латинском језику. Према напоменама, несачувани оригинал носио је вишећи печат од воска природне боје на црвеној свиленој врпци на којем се налазила некаква владарска представа. (табла 37)

Издања: *Споменици српски* II, 5–6, бр. 7 (исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 99); *Diplomatički zbornik* IX, 278–279, бр. 227; Јечменица, *ССА* 7², 39–41 (са преводом и снимцима).

ЛИТЕРАТУРА: Јечменица, *ССА* 7, 37–49.

ТЕКСТ:

MCCCXXVI, indictione nona, die nono mensis februarii.

|| Nobilis et potens vir dominus Paulus Trivixano, honorabilis comes Raugii || cum sua curia ^{et consilio} ad futuram rei memoriam fecerunt reduci infra||scriptam licteram hic appositam de sclavonessco in latinum et regi||strari et scribi in presenti quaterno. Cuius tenor talis est:

|| (#42) Lo regname al caro ed amorevile parente conte de Raugia |2| Paulo Trivixano, a iudiçi e consilieri ed a genti homini. Dobie |3| saver, quello che mi fue debitore Luce filio de Marcho de |4| Lucaro per lo mercato de Novaberta(!), lo qual tenne nel tempo |5| del padre de reame, tucto m'a pagato e no m'è rimaso |6| neiente debitore, ma tucto m'a pagato, ~~unde~~ adonqua non abie |7| niente per lui affare. Ancora ~~li fe~~ lo regname si li a scripto ad |8| cio che neguno no abbia che far co lui per questo debito.

|| Item simili modo fecerunt scribi et de ligua slava in latinum reduci || quadam apoviliam ipsius domini regis, sigillo ipsius domini regis pendenti || munitam cum cera gialla et seta rubea, in quo sigillo erat scolpita || quedam ymago regalis. Cuius tenor talis est:

|| (#41) Scrive lo regname ad cio che sapia ciascuno. Fe la sua graça lo reame |2| a Luce, filio de Marcho de Lucaro, quello che fue debitore al padre |3| de reame, al santo lo quale ae requie al signor re, quello che fo |4| debitore ello ae pagato tucto con arme quello che fue debitore. Per cio |5| lo regname si lli fa questo scripto ad cio che neguno no abbia che |6| far con lui, ne 'l filiolo de reame ne neguno altro, ançi debia andare |7| francho. E se alcuno li desse alcuno inforimento che li debia esser |8| vedicator lo singnore(!) Dio e la mondissima madre de Christo. E cosi e |9| ch'abia l'ira e lla indignatione de regname, e che pagi V^C yperperi. |10| E questa graça li scripse lo reame in loco dicto Stimini alla incarna|11|cione de Christo MCCCXXVI anni, nono indictione, de mense ianuarii |12| die XI. Raicho commete.

[fol 49v] Que lictera et apodixia presentate et date fuerunt predicto domino comiti || et suo minori consilio, sono campane more solito congregato, || die III presentis mensis februarii per Radoslavum, filium Posnani de || Miros.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: questo scripto (#41:5); gratia, građa (#41:1, 10); scripto (#42:8); apovilia, apodixia (пропратне напомене).

Стр. 48–49, 54, 102, 120, 122.

——*

42. Писмо краља Стефана Дечанског дубровачким властима

[пре 9. фебруара 1326]

Краљ Стефан Дечански пише дубровачким властима да му је Лука, син Марка Лукаревића, исплатио закупнину за трг Ново Брдо.

Документ је сачуван као аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #41 у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 8, fol. 49, под датумом 9. фебруар 1326, са пропратним напоменама на латинском језику. (табла 37)

Издања: *Споменици српски* II, 5–6, бр. 7 (исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 99); *Diplomatički zbornik* IX, 278–279, бр. 227; Јечменица, ССА 7, 39–41 (са преводом и снимцима).

ЛИТЕРАТУРА: Јечменица, ССА 7, 37–49.

ТЕКСТ ПОД #41.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: lictera (пропратне напомене).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: #41 (#42:8).

Стр. 48–49. 109.

Време настанка документа одређује се према датуму када је у Дубровнику забележен његов препис.

——*

43. Повеља краља Стефана Дечанског за дубровачке посланике и трговце

Дањ, 25. март 1326.

Краљ Стефан Дечански објављује да је дао дубровачким посланицима слободу кретања и пословања за дубровачке трговце, прописује поступак у случају да им неко нанесе штету и одриче се прибрежног права за дубровачке бродове.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, bečki broj 996), на пергаменту димензија 270 x 280–295 мм. Ситна оштећења захватају неколико слова текста који је исписан минускулном ћирилицом, сивим мастилом, истом руком као #44.1. Потпис је исписан веома крупним словима, црвеним мастилом, у новом реду испод главног текста. Између два дела потписа је рупа димензија 45 x 70–90 мм, највероватније настала услед уклањања већег воштаног печата причвршћеног на српски начин. На полеђини се налази опширна средњовековна накнадна белешка исписана готичким курзивом, која је оштећена у средишњем делу. Поред тога, на листу је накнадно записано више архивских ознака. (табла 38)

Издања: *Србски споменици*, 44–45, бр. 36; *Monumenta serbica*, 85, бр. 81; *Diplomatički zbornik IX*, 284–285, бр. 231; *Законски споменици*, 163–164; *Повеље и писма I–1*, 41, бр. 47; Ђорђевић, *Историја*, 338, сл. 136 (само снимак); Порчић, *ССА* 6, 20–22 (са преводом и снимцима).

ЛИТЕРАТУРА: *Acta Albaniae I*, 213, бр. 716; *Ћremošnik, Studije*, 127; Порчић, *ССА* 6, 19–34.

ТЕКСТ:

+ Пише крал(ѳ)в(ь)с(тво) ми да ѳсть вѣдомо всакому. Створи м(и)л(о)с(тъ) крал(ѳ)в(ь)с(тво) ми апоклисаремъ дубровчскимъ |2| Жуню Вљкасовику и Жуню Дрѣжикю и Жуню Лукаревикю да имъ ходе тръговци по землии |3| крал(ѳ)в(ь)с(тва) ми и по тръговѣхъ и по путевѣхъ, да имъ нѣсть пакосте не и од кога у земли крал(ѳ)в(ь)с(тва) ми, |4| да ходе свободно, да се ник`то за нихъ не задегѳ. Испакости ли имъ к`то што или у тръгу или у жупѣ, |5| да имъ сплати в`се жупа. Не сплати ли (и)мъ жупа, да имъ плати крал(ѳ)в(ь)с(тво) ми из моѳ кукѳ. И пакъ |6| имъ створи м(и)л(о)с(тъ) крал(ѳ)в(ь)с(тво) ми и записа, аке им се где случи дрѣво, тере им` се разбиѳ на мори при |7| земли крал(ѳ)в(ь)с(тва) ми, да се за онози дрѣво ник`то не задегѳ од властель крал(ѳ)в(ь)с(тва) ми ни од велихъ ни од |8| малихъ. Аке ли им` се коиа ч`тета учини ѳнѣдези, да имъ сплате ѳкол`на села вола град(ь) |9| кои буде. Не сплате ли им(ь), да имъ крал(ѳ)в(ь)с(тво) ми плати из моѳ кукѳ. Кто ли имъ што испакости |10| тръговцемъ у земли крал(ѳ)в(ь)с(тва) ми или дрѣву, да приме гнѣвъ и наказаниѳ од крал(ѳ)в(ь)с(тва) ми и да плати |11| крал(ѳ)в(ь)с(тву) ми ·ѳ· сътъ пер(ь)пер(ь). А сию имъ крал(ѳ)в(ь)с(тво) ми записа м(и)л(о)с(тъ) на Дани, м(ѳ)с(е)ца марта ѳе д(ь)нѣ, |12| на Благѳвѣштениѳ, и Раико р(е)че писати а од влѣштениа(!) Х(ри)с(то)ва тисушта и ·т̄к̄ѣ· лѣто. А ту бѣ|13|ше воѳвода Младѣнѣ и теп`чи Владоѳ и чел`ник Гюрашѣ. И Раико р(е)че писати.

|потпис| + Ст(е)ф(а)нѣ _ Грѳшѣ кралѣ

[накнадна белешка] Questa povela est per ambala de || merchadanti de Ragusi in Scha[voni]a, || over per rotura de barcha in terra, ad||[scrise(?)] che pago la chontrada tuto || [...] che [...] non [...] || se [...]||hono dano che [...] || fo ambadori Guno [de Volch]aso et || Guno de Dersa et Guno de Lucharo || in lo tempo de misser lo rex Stefano, || filio de lo rex Uros Milotin, || in M CCC XXVI, die XXV de marzo.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: милость (#43:1, 6, 11)

Стр. 47, 59, 84, 87–88, 43, 90–91, 96, 100, 120–122. * * *

44. Писмо краља Стефана Дечанског Дубровчанима

[пре 19. априла 1326]

Краљ Стефан Дечански пише дубровачким властима да му је Паскоје Гучетић исплатио закупнину за новобрдске тргове.

Документ је сачуван у два примерка:

44.1. Оригинал у Државном архиву у Дубровнику (Prilozi arhivskim serijama IVa, br. 7), на папиру димензија 65 x 315 мм, са воденим знаком хералдичког крина (Mošin – Traljić, *Vodeni znakovi* I, табла 67, бр. 620). Главни текст и адреса на полеђини исписани су минускулном ћирилицом, мастилом сиве боје, истом руком као #43. Потпис је исписан нешто крупнијим словима, црвеним мастилом, у доњем десном углу листа. На полеђини, између два дела адресе, види се размак са трагом траке којом је лист био обмотан, али без јасних трагова печатења. Од накнадних записа, на листу се налази само једна архивска ознака. (табла 39)

44.2. Аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 8, fol. 62v, под датумом 19. април 1326, са уводном напоменом на латинском. (табла 39)

Издања: *Споменици српски* II, 6–7, бр. 8 (оба примерка; исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 99); *Diplomatički zbornik* IX, 289, бр. 236 (оба); *Повеље и писма* I–1, 41–42, бр. 48 (#44.1); Јечменица, ССА 7, 29–30 (оба, са преводом и снимцима).

ЛИТЕРАТУРА: Јечменица, ССА 7, 27–35.

ТЕКСТ #44.1:

+ Любовному суроднику крал(е)в(ь)с(тва) ми кнезу Павлу Тривижану и властеломь и вѣкником(ь) и всеи опкинѣ дубров`чкои. Да |2| знате како њс(ть) дрѣжалъ Пакос⁷⁰ Гучетик(ь) трѣгѣ новобрѣдске, исплатилъ ми се њс(ть) всѣмь и нѣ ми осталъ ничимь дл(ь)жѣ|3|нѣ. Да того ради му њс(ть) крал(е)в(ь)с(тво) ми записа-ло м(и)л(о)с(ть) да нема ник`то печали за неѣа.

[потпис] + Ст(е)ф(анѣ) Грош(ь) крал(ь)

[адреса] Любов`ному суроднику крал(е)в(ь)с(тва) ми кнезу Павлу _ Тривижану и властелом(ь) и всеи опкинѣ дубров`чкои.

ТЕКСТ #44.2 СА УВОДНОМ НАПОМЕНОМ:

Die sabbati XVIII aprilis.

|| Hoc est exemplum quarumdam licterarum, hic appositarum, pro parte domini regis || missarum domino comiti et communi Raugii, quarum tenor talis est:

|1| Al'amorevile parente de Raugia(!) Paulo Trivixano, conte de Raugia, et |2| a çentili homini et consilieri ed a tuto lo comune de Raugia. Ad ço |3| che dobie saver, si con-

⁷⁰ Може се читати и *Паске*, али је *Пакос* вероватније с обзиром на писарев начин писања слова к.

tene Pasqua de Goçe li mercati de |4| Novaberta, ello m'a pagato in tucto e no mi rimase niente |5| debitore. E per ço li a scripto lo reame la sua graça, che neguno |6| non abia che far per lui.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: lictere (уводна напомена уз #44.2).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Израз *милостъ* (#44.1:3) вероватно се односи на повељу која је уручена самом разрешенику, али није сачувана.

Стр. 49, 106, 121, 125.

Време настанка документа одређује се према датуму када је у Дубровнику забележен #44.2.

45. Повеља краља Стефана Дечанског за Андрију Пештића

Неродимље, 15. јул 1326.

Краљ Стефан Дечански објављује да је Андрија Пештић исплатио закупнину за тргове које је држао са Николом Бућом, Грубом и другим сарадницима.

Документ је сачуван као аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #46.2 у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 8, fol. 88, под датумом 28. јул 1326, уз пропратне напомене на латинском језику. (табла 39)

Издања: *Споменици српски* II, 7–8, бр. 9 (исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 100); *Diplomatički zbornik* IX, 303–304, бр. 249; Порчић, *ССА* 2², 23–24 (са преводом и снимком).

ЛИТЕРАТУРА: Порчић, *ССА* 2², 21–28.

ТЕКСТОВИ #46.2 И #45 СА ПРОПРАТНИМ НАПОМЕНАМА:

Die lune XXVIII iulii.

|| Hoc est exemplum quarundam licterarum serenissimi regis Urossi scriptarum || in lingua slavonessca hic appositarum et reductarum in latinum de man|dato nobilis et potentis viri domini Pauli Trivixano, comitis Raugii, || et sui minoris consilii ad futuram rei memoriam et ad conservationem || iurium infrascripti Andree. Quarum licterarum tenor talis est:

|| (#46.2) Al caro e amorevile parente de reame, conte de Raugia Paulo |2| Trivixano, iudiçi e consilieri et çentili homini de Raugia. Sicome |3| ave comperato Andrea de Pesta con Nicola de Bucha e con Grube |4| e con altri so compagni, unde ello m'a pagato e niente no m'è |5| rimaso a dare infine al die d'acui de ~~que~~ debiti de mercati. |6| E per ço li a scripto lo reame che neguno non abia che far con esso.

|| Hoc est est(!) exemplum cuiusdam apovilie ipsius domini regis, cuius tenor || talis est:

|| (#45) Scrive lo mio reame e da a savere a ciascanduno. Sicome avea An|2|drea de Pesta comperato li mercati de reame con Nicola de Bucha |3| e con Grube e con altri so compagni, unde ello m'a pagato |4| in complimento e neiente m'è rimaso debitor. E io li die la graça |5| che neguno piu di queste cose, ne reame, ne lo filiolo de |6| reame, ne neguno altro, no abbia che far con lui. E questo li scri|7|se in Nerodime alla carnagione de Christo mille III^C XXVI |8| anni, del mese de Iulio XV die.

|| Que lictere et apovilia date et presentate fuerunt eidem domino comiti || et suo minori consilio per Tripe de Bucha, ambaxatorem ipsius domini || regis, in anno Domini millesimo trecentesimo vigesimo sexto, indictione nona, die || XXVIII iulii.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: graça (#45:4); apovilia (пропратне напомене).

Стр. 48–49, 54, 102.

46. Писмо краља Стефана Дечанског дубровачким властима

[15–28. јула 1326]

Краљ Стефан Дечански обавештава дубровачке власти да му је Андрија Пештић исплатио закупнину за тргове које је држао са Николом Бућом и Грубом.

Документ је сачуван у два примерка:

46.1. Оригинал у Државном архиву у Дубровнику (Prilozi arhivskim serijama IVa, br. 70), на папиру димензија 65 x 215 мм, без видљивог воденог знака. Главни текст и адреса на полеђини исписани су минускулном ћирилицом, мастилом светлосмеђе боје, истом руком као #47. Потпис је исписан нешто крупнијим словима, црвеним мастилом, у продужетку последњег реда главног текста. На полеђини, између два дела адресе, налази се траг утиснутог малог воштаног печата, вероватно природне боје. Од накнадних записа, присутне су архивска белешка и ознаке. (табла 40)

46.2. Аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #45 у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 8, fol. 88, под датумом 28. јул 1326, уз пропратне напомене на латинском језику. (табла 39)

Издања: *Споменици српски* II, 7–8, бр. 9 (оба примерка; исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 100); *Diplomatički zbornik* IX, 303–304, бр. 249 (оба); *Повеље и писма* I–1, 42, бр. 49; Порчић, *ССА* 2², 22–24 (оба, са преводом и снимцима).

ЛИТЕРАТУРА: Порчић, *ССА* 2², 21–28.

ТЕКСТ #46.1:

+ Драгому и любовному суроднику крал(е)в(ь)с(тва) ми кнезу дубровчкому Павлу Тривижану |2| и судиамъ и вѣкникомъ и властеломъ дубровчимъ. Како

јес(тъ) билъ купиль Анъ|3|[др]ѣа Пештикъ тръге крал(ј)в(ъ)с(тва) ми съ Нико-
ломъ съ Букикѣмъ и съ Грубетемъ и съ инѣми |4| своими ѿпъкиники, да испра-
виль ми се јес(тъ) и ничтаре ми не ѿсталъ длѣж`н(ѣ) |5| д[о] дѣнешьга д`не ѿд то-
гази длѣга трѣжнога, паче му јес(тъ) записало крал(ј)в(ъ)с(тво) ми |6| да никторе
неима печали за нь.

|потпис| С(те)ф(а)нъ СѢрѡшь крал(ъ)

|адреса| + Крал(ј)в(ъ)с(тва) ми драгому и любѡв_ному суроднику к`незу ду-
бровчкому Павлу Тривижа||ну и судиамъ и вѣникомъ и властелом(ъ) дубровч-
ким(ъ).

ТЕКСТ #46.2 ПОД #45.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: listere (пропратне напомене уз #46.2).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: #45 (#46:5).

Стр. 48, 54, 121, 125.

Време настанка документа одређује се према датуму када је у Дубровнику забе-
лежен његов препис и датуму настанка #45 који се у њему помиње.

——*

47. Писмо краља Стефана Дечанског Дубровчанима

[пре 3. децембра 1328]

Краљ Стефан Дечански обавештава дубровачке власти да Светодмитарски дохо-
дак за претходне две године треба да исплате кнезу Бистету, којег овлашћује да
га усмено заступа.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (Prilozi ar-
hivskim serijama IVa, br. 8), на папиру димензија 80 x 265 мм, без видљивог воде-
ног знака. Главни текст и адреса на полеђини исписани су минускулном ћирили-
цом, тамносивим мастилом које је местимично избледело, истом руком као
#46.1. Потпис је исписан крупним словима, црвеним мастилом, у новом реду ис-
под главног текста. На полеђини, између два дела адресе, траг утиснутог малог
воштаног печата природне боје. Од накнадних записа, присутне су само архив-
ске ознаке. (табла 40)

Издања: *Споменици српски* II, 8–9, бр. 10 (исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*,
100); *Diplomatički zbornik* IX, 446–447, бр. 363; *Повеље и писма* I–1, 42–43, бр. 50; Порчић,
ССА 7, 16 (са преводом и снимцима).

ЛИТЕРАТУРА: Порчић, ССА 7, 11–26.

ТЕКСТ:

+ Крал(ј)в(ъ)с(тва) ми драгому и любѡв_ному суроднику, кнезу дубровчкому
Балъдовину Дульфину и судиамъ и вѣникомъ |2| и властеломъ дубровчкимъ.

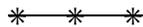
Посила крал(ѳ)в(ь)с(тво) ми кь вамь своѳга унутранѳга м(и)л(о)стника кукѳе крал(ѳ)в(ь)с(тва) ми кнеза Би|З|стета. Да да му сте дали доходькь крал(ѳ)в(ь)с(тва) ми [ко]и сте длъжни крал(ѳ)в(ь)с(тву) ми за .ѳ. годишти. И што ви говори вѳруите га |4| иако усть крал(ѳ)в(ь)с(тва) ми, в`се су рѳчи крал(ѳ)в(ь)с(тва) ми.

|потпис| Ст(ѳ)ф(а)нь _ Гѳрошь _ крал(ь)

|адреса| + Крал(ѳ)в(ь)с(тва) ми драгому и любовьному _ суроднику, кнезу дубровчкому Бальдовину Дульфину, и судиамь || и вѳк`ником(ь) и властеломь дубров`чкимь.

Стр. 48, 50, 106, 121, 125.

Документ изричито помиње белешка у књизи *Diversa cancellariae* 9, fol. 15, где је под датумом 14. децембар 1328. записано да је Которанин Бисте Примутис на основу краљевог писма (*licteras*) подигао Светодмитарски доходак (*Споменици српски* II, 8–9; Јиречек, *Споменици српски*, 100; *Diplomatički zbornik* IX, 446). Ипак, оно је свакако настало пре 3. децембра, јер је Бисте тада већ био у Дубровнику и преговарао о исплати са градским властима (*Monumenta ragusina* V, 254).

48. Повеља краља Душана за дубровачке трговце

[1331–1345]

Краљ Стефан Душан објављује да је обећао дубровачким трговцима да им неће узимати робу силом без накнаде.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, беѳки број 994), на папиру димензија 280–290 x 230–240 мм, са делимично сачуваним воденим знаком мача. Оштећења у горњем делу местимично захватају текст, који је исписан минускулном ћирилицом, мастилом сиве боје, можда истом руком као #54. Потпис је исписан веома крупним словима, црвеним мастилом, у новом реду испод главног текста. Велика шестоугаона рупа између и испод два дела потписа свакако је настала уклањањем печата који је ту био причвршћен. Уз документ је сачуван комад воштаног печата природне боје пречника 55–60 мм, на којем се види средишњи део представе владара на престолу са натписом по ободу. На полеђини листа, у горњем десном углу, налази се средњовековна накнадна белешка писана готичким курзивом 14. века. Поред тога, на листу је накнадно записано више архивских ознака. (табла 41)

Издања: *Србски споменици*, 37, бр. 28; *Monumenta serbica*, 120, бр. 110; *Законски споменици*, 166–167 (без потписа); *Diplomatički zbornik* X, 293, бр. 222; *Повеље и писма* I–1, 54, бр. 56; Јечменица, ССА 10, 22–23 (са преводом и снимцима у боји).

ЛИТЕРАТУРА: Ивић, *Печати*, 24, бр. 11; Ćremošnik, *Studije*, 130; Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 44; Јечменица, ССА 10, 17–28.

ТЕКСТ:

+ Пише крал(е)в(ь)с(тво) ми, да ќе вѣдомо всакому. Створи м(и)л(о)сть крал(е)в(ь)с(тво) ми всѣмъ тръговцемъ |2| дубровѣчкимъ, кои ходе по земли крал[евьства м]и, и такози имъ се ѿбѣта крал(е)в(ь)с(тво) ми въ |3| Г(оспо)да Б(о)га и въ прѣч(и)стую матеръ Б(о)жи[ю], да имъ не узме ништа крал(е)в(ь)с(тво) ми безъ ку|4|па, ни кнезь крал(е)в(ь)с(тва) ми ни ки в[лас]телинь у земли крал(е)в(ь)с(тва) ми да не узме ни|5|шта безъ купа, ни само крал(е)в(ь)с(тво) ми да не узме силомъ безъ купа, развѣ да си прода|б|ю, свободно ходе по земли крал(е)в(ь)с(тва) ми. Ни на панагюри ни у коємъ тръгу у земли |7| крал(е)в(ь)с(тва) ми да имъ ништа не узме силомъ крал(е)в(ь)с(тво) ми, развѣ да ходе по тръговѣхъ, и што |8| своом(ь) воломъ продаю крал(е)в(ь)с(тву) ми, да имъ крал(е)в(ь)с(тво) ми плакиа купъ како и прочи людиє. |9| И на мою вѣру на крал(е)ву да се ни у чемъ не потвори крал(е)в(ь)с(тво) ми, што съмъ пис(а)ль.

|потпис| + Ст(е)фанъ _ краль

|печат| [... по]морьс[ки...]

|накладна белешка| Povelìa Stephani regis et postmodum inperatoris, || qualiter mercatores debent vendere ita libere suas || mercationes regi et baronibus sicut et ceteris communalibus || personis.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: милость (#48:1); povelìa (средњовековна накладна белешка).

Стр. 51, 63, 83, 91–93, 96, 100.

Једини сасвим поуздан временски оквир за настанак документа пружа раздобље током којег је Стефан Душан носио краљевску титулу (1331–1345). Покушавајући да поближе одреди време издавања, Џремошник, *Studije*, определио се за завршни део Душановог краљевања, на основу накладне белешке у којој се наглашава да је Душан касније узео царску титулу. Најновији осврт на документ (Јечменица, ССА 10) оправдано одбацује Чремошников аргумент као неоснован, а затим износи супротну претпоставку – да се ради о Душановој „приступној“ повељи, коју је издао као потврду и обнову ранијих повластица убрзо након ступања на престо, још пре краја 1331. Као докази за то наведени су садржинска сличност са приступним документом Душановог наследника Уроша (#80) и датовање делимично сачуваног воденог знака у 1324. годину (*исто*, 20, 23–27). У прилогу овом решењу говорила би и истоветност рукописа са #54, који је настао маја 1334. Ипак, идентификације воденог знака и рукописа нису сасвим поуздане, а чак и да јесу, оне се могу прихватити само као оквирни показатељи да је документ настао у првим годинама Душанове владавине, док је за потврђивање његовог приступног карактера меродавна превасходно садржина. У том погледу, најпогоднији пример за поређење није #80, јер и његов статус приступне исправе подлеже сумњи, него две раније повеље које се сасвим сигурно могу одредити као приступне (#20, #36). За разлику од њих, Душанова исправа нигде не помиње раније уговорне односе које наводно обнавља. Такође, она је уско адресирана на

дубровачке трговце, а њен једини садржај је обећање да им ни владар ни његови подложници неће узимати ништа без одговарајуће накнаде (*купа*). Најзад, можда није без значаја ни то што документ носи сажети потпис, јер су обе раније приступне повеље потписане развијеном формулом.

У сачуваној печатној грудви још се налази део папирне траке помоћу које је печат био причвршћен (уп. *Ћremošnik, Studije*), вероватно на српски начин, што је необичан поступак за документе писане на папиру. Очигледно је погрешно мишљење које заступа *Ћremošnik, Studije*, да је реч о отиску Милутиновог великог типара са #20 и #21.

49. Повеља краља Душана за Дубровчане

Неродимље, 14. август [1332–1344]

Краљ Стефан Душан објављује да је дозволио Дубровчанима да купују жито у његовој земљи и градовима.

Оригинал документа налазио се у Бечу у време приређивања збирке *Monumenta serbica*, али после Првог светског рата није стигао у Београд са остатком дубровачке грађе. Према описима у *Србскии споменици* и *Monumenta serbica*, текст је био написан на папиру на којем су остали трагови уклоњеног печата, док се од накнадних записа спомиње само једна архивска ознака.

Издања: *Србскии споменици*, 38, бр. 29; *Monumenta serbica*, 119–120, бр. 109; *Законски споменици*, 166 (нема потпис); *Diplomatički zbornik X*, 273, бр. 204; *Повеље и писма I–1*, 47, бр. 53.

ЛИТЕРАТУРА: Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 41.

ТЕКСТ:⁷¹

+ Пише кралеѡство ми сиѡ, да ѡсть вѣдомо всакому. Створихъ милость Дубровчаномъ всѣмъ, да си купую жито по земли и по градовѣхъ кралеѡства ми свободно, да имъ никто не забави, ни властелинъ ни владалць кралеѡства ми. И кто имъ продаѡ, и тому да нѣ забаве ни ѡтъ кога, да продаѡ свободно. Кто ли се ѡбрѣте учинивъ нѣкоу забаву Дубровчанину или земланину, кои му продаѡ жито, да приме гнѣвъ и наказаниѡ ѡдъ кралеѡства ми, и да плати кралеѡству ми .ѡ. сътъ перперъ. И сию имъ милость створихъ у Неродимли, мѣсеца августа .дѣ. дѣнь.

|потпис| + Стефанъ краљ

Стр. 51, 75, 87, 90–92, 97.

⁷¹ Према *Monumenta serbica*.

Као и код #48, временски оквир за настанак документа пружа раздобље током којег је Стефан Душан носио краљевску титулу (1331–1345). Ипак, на основу места и датума наведених у тексту (Неродимље, 14. август), из тог распона могу се изузети август 1331, јер је Душан тек у другој половини месеца преузео власт, август 1334, јер се тада налазио испред Солуна, па и август 1345, јер је тада опседао Сер. (Пурковић, *Итинерар*, 240). У објављеној дубровачкој грађи нема података који би се могли непосредно довести у везу са предметом овог документа – дубровачком куповином жита у Србији. Колико се могло утврдити, најприближнија је одлука градских власти од 31. јула 1344, о набавци жита са било које стране (*Monimenta ragusina* I, 157).

50. Повеља краља Душана Дубровчанима

Полог, 22. јануар 1333 (#50.1)

Полог, 22. јануар 6833 [=1325(!)] (#50.2–5)

Краљ Стефан Душан даје Дубровчанима у баштину Стонски рат (Пељешац), приморје од Стона до старе дубровачке границе и острво Посредницу у замену за годишњи данак од 500 перпера.

Документ је изворно издат у две језичке верзије – српској и латинској. Укупно је сачувано пет примерака:

50.1. Оригинал латинске верзије у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, беџки број 997), на пергаменту димензија 365 x 370–380 мм, са савијеном пликом. Текст је исписан готичким курзивом, мастилом црне боје. Потпис је исписан крупним мајускулним словима, црвеним мастилом, у новом реду испод главног текста. Кроз плику је причвршћена црвена врпца за viseћи печат, за који се у самом тексту каже да је био златан (29–30. ред). На полеђини се налази средњовековна накнадна белешка исписана готичким курзивом. Поред тога, на листу су накнадно записани једна датумска белешка (1313) и више архивских белешки и ознака. (табла 42)

50.2. Аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику, у књизи *Privilegi 1 (Codex Ragusinus)*, fol. 22v–23v, руком дубровачког словенског канцелара Никше Звијездића. Текст је знатно оштећен. На почетку текста Звијездић је на италијанском написао регест, а на маргинама више белешки, које су углавном избледеле до нечитљивости. Још један Звијездићев регест налази се у садржају књиге (fol. 14). (табла 43)

50.3. Аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, беџки број 995), на папиру димензија 580 x 400 мм, са воденим знаком кардиналског шешира. Текст је исписан руком дубровачког словенског канцелара Маринка Цвјетковића, минускулном ћирилицом, сивим мастилом које је у доњем делу знатно тамније. Потпис је исписан истом тамнијом бојом, крупним мајускулним

словима, у новом реду испод главног текста. На полеђини, уз горњу ивицу, налази се средњовековна накнадна белешка блиска времену настанка примерка. Поред тога, од накнадних записа присутне су једна датумска белешка и више архивских ознака. (табла 44)

50.4. Аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, беџки број 995а), на папиру димензија 440 x 290–300 мм, са воденим знаком кардиналског шешира, који је сличан, али не истоветан оном на #50.3. Текст је исписан минускулном ћирилицом, светлосмеђим мастилом. Потпис је исписан истом бојом, крупним мајускулним словима, у новом реду испод главног текста. Испод потписа са леве стране налази се тамносивим мастилом исписана белешка на турском језику, а десно од ње истим мастилом исписана белешка на арапском. У доњем десном углу, минускулном ћирилицом, сличним мастилом као белешке на турском и арапском и истом руком као главни текст, исписана је белешка на српском језику у којој се као писац преписа представља дијак Радоња. Поред тога, на листу су накнадно записане само архивске ознаке. (табла 45)

50.5. Аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, беџки број 995b), на папиру димензија 445 x 300 мм, са воденим знаком анђела. Лист је по ширини прецепљен на четири подједнака дела, због чега се два реда текста отежано читају.⁷² Текст је исписан минускулном ћирилицом, тамносмеђим мастилом. Потпис је исписан истом бојом, крупним мајускулним словима, у новом реду испод главног текста. Испод потписа налази се белешка на турском језику, исписана сивим мастилом, а у доњем левом углу црним мастилом исписана белешка на арапском језику. У доњем десном углу налази се белешка на српском језику, писана минускулном ћирилицом, истим мастилом и руком као главни текст, у којој се као његов писац представља дијак Радоња. Поред тога, на листу су накнадно записане само архивске ознаке. (табла 46)

Издања: *Србски споменици*, 45–47, бр. 37 (#50.4); *Monumenta serbica*, 103–105, бр. 88 (#50.4); *Listine I*, 398 (#50.1, шири извод); *Diplomatički zbornik IX*, 221–223, бр. 177 (#50.4); *Законски споменици*, 297–298 (извод); *Одабрани споменици*, 119–121, бр. 60 (#50.4); *Повеље и писма I–I*, 48–52, бр. 54 (#50.2 и #50.4, упоредо, разлике из #50.3 и #50.5 у напоменама); Чremoшник, *Студије*, 12–14 (#50.1 и #50.4, упоредо); Ђорђић, *Историја*, 423, сл. 226 (#50.4, само снимак); Јечменица, *ССА 9¹*, 31–37 (#50.1 и #50.3, са преводима и са снимцима у боји свих примерака).

ЛИТЕРАТУРА: *Acta Albaniae I*, 227–228, бр. 764; Чremoшник, *Студије*, 11–18; Тркoвић, *Око „устурања“ Стона*, 39–44, 51–60; Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 41–43; Јечменица, *ССА 9¹*, 25–50.

ТЕКСТ #50.1:

Stephanus, Dei gratia Servie, Dalmacie, Dioclie, Albanie, Çente, Chelmenie et maritimae regionis rex, universis quibus expedit, presentibus |2| et futuris. Altissimi Dei filii providencia filios hominum amplectens paternis affectionibus ipsos recti sui censura iudicii ad terenos prin|3|cipatus et dominia graciosius promovendo, que sancte ac pie

⁷² Примерак је у међувремену упућен на рестаурацију.

memorie olim progenitores et predecessores nostros, illustros reges Servie, digna|4|ta est inefabili misericordia regalibus dyadematibus insignire ipsos in dicti regni patrimoniali solio pre ceteris principibus orbis terre fe|5|liciter sublimando, quos post huius brevis callis transitum in sua tabernacula introducens sanctorum aureolla coronavit demum nostri |6| immemor non existens nos tanquam pronepotem, nepotem, filium, heredem et successorem legitimum in ipsorum regali solio collocasset rati|7|onabiliter inducimur et movemur consideratis predecessorum nostrorum vestigiis ut ad nostros benivollos, familiares et amicos graciosius |8| intuitus convertamus et maxime ad hos quo(!) ingratis nobis obsequiis ferventes invenimus et constantes.

Hinc est quod cum nobilium virorum |9| civium et communitatis Ragusii exposcant continuorum obsequiorum merita per ipsos exhibitorum nostris predecessoribus antedictis et consequenter |10| nobis, specialiter in assumptione nostri regiminis, qui tunc temporis nostre maiestati regie octo millia sollidorum grossorum Venetorum in signum devocionis |11| eximie sunt largiti ut eis reddamus ad gratias liberales eorum precibus liberaliter annuendo quas nobiles viri, eorum concives Paulus |12| Martinus, Clemens de Goçe, Nicolaus de Lucarorum ad hoc a dicta communitate specialiter destinati, nostre maiestati regie cum instancia po|13|rexerunt, concedimus et donamus predictae communitati Ragusii hereditario iure ipsis et eorum heredibus et successoribus Puntam Stagni |14| totam et Riveriam, incipiendo a Prevlaca usque ad confines districtus Ragusii, cum omnibus villis et locis villarum, et Posredničam, |15| sicut circuit eam flumen Narenti et mare, cum omnibus villis, terris, tam cultillibus, quam incultillibus, erbagiis, arboribus, nemoribus |16| ac omnibus et singullis iuribus, accionibus et attinentiis sive pertinentiis earundem, ad tenendum, habendum, possidendum, collendum, usufru|17|endum, murum in Prevlaca et alibi construendum, et suam utilitatem(!) omnimodam faciendum ac omnem potestatem et ius quam nos ibi habere |18| possumus et habemus ut sint ipsorum perpetuo, ita tamen quod teneantur et debeant dare et assignare nobis et successoribus nostris annuatim in die |19| resurexionis Domini nostri Ihesu Christi sollidos quingentos grossorum venetorum sub pena dupli, pro quibus denariis nos teneamur mittere |20| nostrum nuncium Ragusium sicut pro alia pecunia tributali, rogantes et obsecrantes successores nostros ut fratres et dominos quatenus non atemp|21|tent nostram presentem paginam donacionis, concessionis et gratie factam civitati predictae ipsorum exigentibus meritis infringere. Si quis autem, |22| quod absit, contraire voluerit, indignacionem et maledictionem omnipotentis Dei ac sacratissime virginis matris eius et duodecim |23| apostolorum, quatuor evangelistarum et trecentorum et decem et octo patrum Niçeni consilii et nostre regie maiestatis incurrant et in participium |24| Iude proditoris admittantur. Inferiores vero cuiuscumque status et condicionis existant subiaceant ^{pene} quinque millium sollidorum grossorum |25| atque indignacionem regiam se noverint incururos.

Actum est hoc et datum in Pollogo presentibus venerabili patri domino Arsenio, episcopo |26| Prisirenensi, ac nobilibus viris casneçio Baldovino, Gradislavo Borilli vexillifero, çuppano Vratcho, comite Grego|27|gorio(!) Curiaçi, stalvileçio(!) Milosio Voini, voievoda Deiano Maniacho, stavileçio Gradislavo Suseniçe, Nicolao Buchia, |28| archidiacono Antibarensi et(!) Marino Miroslai Antibarensi, et aliis quam pluribus, currente anno Domini millesimo trecentesimo terciodecimo(!) |29| tercio, mensis

ianuarii vigesimo secundo die, indictione prima.⁷³ In quorum omnium tunc et ad memoriam futurorum, presentibus nostram bullam |30| auream appendi mandavimus ac subscribi de rubeo ut est moris.

|потпис| + Ст(е)ф(а)њ по м(и)л(о)сти Б(о)жиеи крал(ь) в`се срьб`ске земље и помор`ске

|накнадна белешка| Privilegium domini regis Raxie de || concessione Puncte Stagni.

ТЕКСТ #50.3, СА РАЗЛИКАМА ИЗ #50.4 И #50.5:

+ Г(оспод)ь с небесъ призрѣ видѣти сѣни(!) чловѣчаские и услышати гласъ всѣхъ уфауштиехъ на нь, |2| др(ь)жей области Божью⁷⁴ тварь, имже ц(а)рие ц(а)рствують и мучители држеть землю, |3| Б(о)гъ ѣдини Б(о)гъ ѣдини(!)⁷⁵ И(су)с(ь) Х(ристо)съ вѣчера и д(ь)н(ь)сѣ тажде и ва вѣки, избрани свети роди|4|телье и прародителье кралѣвства Ср(ь)пске земље и Поморске и прослави нихъ паче |5| всиех(ь) ц(а)рь земалних(ь) на земли и пакиє на небеси вѣнцы свѣтлѣми украсивъ ихъ сѣ свѣми |6| светѣми, иако не утаила се ѣсть всѣи вазеленѣи(!) блажена нихъ память; одъ нихже |7| пл(е)мене и изъ избранъ бихъ помощию Божиєю и прѣчисте его матере и молитвами нихъ, |8| Стефан(ь) м(и)лостию Божиєю кралъ всиєхъ српсциєхъ земаль и поморсциєхъ, иже |9| не далець од(ь) нихъ плѣтю, на праунукъ и унукъ синъ же ихъ и наследникъ⁷⁶ истини одъ |10| светаагѡ нихъ корѣна, повелѣньемъ и [судѡ]мъ Божиємъ приємъ в(ь)су државу Ср(ь)пске |11| земље и [сѣ]де на пристолью кралѣвства Ср(ь)бскаго, иако ц(а)рь и владика в(ь)сему |12| стежанью светѣхъ родитель моихъ,^{и од(ь) свиєхъ} приємлє часть и славу и дари многе.

Въ |13| сѣхже всѣ[х]ь видиєхъ ср(ь)дчану любовь и вѣрно поработанье родителємъ и прароди|14|телємъ кралѣвства ми и самому кралѣвству ми властела славнаагѡ града Ду|15|бровника, и въ пр(ь)вѡ моє пришастие на кралѣвствѡ дари ѣже ми дароваше |16| ·й· тисушь п(ерь)перь и ине многе потрѣбе безчисление са любовью нихъ нелице|17|мѣрною. И за умиленья нихъ ради, кади послаше кралѣвству ми своє властеле |18| и братью свою Павла Мартинушевиѣа и Климету Гочетиѣа и Николу Лукаревиѣа, |19| дахъ⁷⁷ имъ с милостию и са утврѣньемъ Ратъ стонски са свѣми мегѣми своими |20| и заселци⁷⁸ и сь людми, и да су обласни зидати га на Прѣвлаци и на другомъ мѣсту, |21| гдѣ имъ буде хтѣнье. И ѡште имъ придахъ одъ Прѣвлаке ускраи мора до дуб(р)овачке |22| мегѣ, и селишта коа су тузи била, и Посрѣгницу како обтѣче Неретва до |23| мора. И този все да имъ кралѣвство ми у баштину и дѣцамъ них(ь) и унучью нихъ. |24| А ѡпѣина дубровачка да ми дає на свако годиште на Великь дань ·ѣ· сать п(ерь)перь |25| бнетачциєхъ, ѡтъ тогази мѣста дохотка кралѣвству ми и свѣмъ коєхъ Б(о)гъ изволи |26| г(о)сподовати кралѣвствѡмъ ср(ь)псциємъ по

⁷³ Реч *prima* додата је мастилом друге боје.

⁷⁴ У #50.4 и #50.5 уместо *Божью* стоји *всу*.

⁷⁵ У #50.4 и #50.5 нема ове грешке.

⁷⁶ У #50.4: *ванукъ синже и сьнаследникъ*; у #50.5: *ванукъ и сьнаследникъ*.

⁷⁷ У #50.4 и #50.5: *и дах*, односно *и дахъ*.

⁷⁸ У #50.4 и #50.5: *и са заселки*.

мнѣ. И да посла кралѣвство ми вину |27| на Великъ дань узети д(о)хѡдакъ више писани ·ѿ· сать п(ерь)перь ка^{кѡ} и други доходакъ дубро|28|бровачки(!) узима кралѣвство(!) ми. Ако ли ми не плате на рѡкъ, да даде двоину.

|29| А ту имь м(и)лость учини кралѣвство ми у Полозие въ лѣтѡь(!) ꙗꙗ·ѡ·лꙗ· м(ѣ)сеца жен(ва)ара ·к· и ·в· дань. |30| А туи бѣху свеѡсвѣшнии єпискупъ призрѣнски Арсение, казнаць Балдовинь, воевода Гра|31|дисавь, жупань Враткѡ, кнезь Гр(ь)гурь Куриаковиѣ, ставилаць Милошь, в(о)євода Детань Мани|32|ѡакъ, Градисавь Сушеница, Никола Буѣна, архидиакъ Маринь Баранинь. И ꙗгоже Б(о)гь |33| изволи г(о)спо(д)ствовати по насъ, молю ѡако г(оспо)д(и)на и бр(а)та, сѣга писань^{1а} не потвор(и)ти, ꙗже даровах(ь) |34| за прааву⁷⁹ любовь властелѡм(ь) дубровачциемь за поработанье и часть⁸⁰ нихъ. Тко ли |35| сиє потвори, да естъ проклетъ ѡтъ Г(оспо)да Б(ог)а сведржителя и ѡтъ причисте(!) ꙗго Матере и ѡтъ |36| ·в· апостоль Божиех(ь)⁸¹ и ѡд(ь) ·д· евангелисте и ѡдъ ·т· и ·и· светиехъ ѡтаць иже ва Нитеи(!), |37| и да естъ причестань⁸² Юди придателю Христову, и ѡдъ кралѣвства ми да естъ прокле(т)ь. |38| А такови да прими гниевь и наказанье ѡдъ кралѣвства ми и да плати ·ѿ· тисушь |39| п(ерь)перь, и да ми е невѣрань.

|потпис| + Ст(е)ф(а)нь по м(и)л(о)сти Б(о)жиеи крал(ь) всех(ь)(!)⁸³ србске земле и пом(о)рске

|регест уз #50.2, fol. 14| МСССХХVI, die 26 ianuari, fato in Polog privilegio. || Re Stefano de Raxia dono Ponta e Stagno e tuto Primorie fino Raguxi e la ixola Posidniça || como zirchunda Neretva, e darli perperi V^C con altro tributo de Raxia.

|регест уз #50.2, fol. 22v| 1326 a di 22 zenaro fato in Pologo privilegio de re Stefano de Raxia, dono || Ponta e Stagno e tuto Primorie fin a Raguxa e la ixola Posidniça como zirchunda || Neretva, e che li se dia per tributo perperi 500 con altro tributo de Raxia.

|маргиналне белешке уз #50.2| [...] Ponta e Stagno e le ixolle; que dixе per Posriedniça de Stagno.

|накнадна белешка на #50.3| Copia per Posrieçniça.

|накнадна белешка на турском на #50.4| Çar İstepan Dubrovnikiülere İston için || ve Posiredniça için virdügi hüccetiñ süretidir || bir dürlü dahi değildir. || Hurrirehu el-fakir'ül-hakir Hamza.⁸⁴

|накнадна белешка на арапском на #50.4| Nakl hazihi es-süret || min asl el-hüccet 'in-dī || ve enā za 'ful-'ubbād Emin'üd-din || el-fakīr el-kādī fī vilāyet-i Hersek bi-Drin.⁸⁵

⁷⁹ У #50.4 и #50.5: *правду*.

⁸⁰ У #50.4 и #50.5: *и за часть*.

⁸¹ У #50.4 и #50.5: *·в· светихъ апостоль*, односно *·в· светиехъ апустола*.

⁸² У #50.4 и #50.5: *ва Никеи и да естъ причтень*.

⁸³ У #50.4 и #50.5: *все*.

⁸⁴ Белешка у преводу гласи: *Ово је препис хуцета који је цар Степан дао Дубровчанима за Стон и за Посредницу. Никако није за нешто друго. Написа убоги и понизни Хамза. Молби да за ову прилику изврши транслитерацију и превођење турских и арапских белешки на #50.4 и #50.5 љубазно се одазвао колега Александар Јаковљевић из Историјског института у Београду. Уп. раније издање са преводом на француски у: Elezović, *Turski spomenici* I–2, 224–226, бр. 176.*

⁸⁵ *Овај препис је пренесен из оригиналног хуцета који је код мене, а ја сам слабост међу робовима, убоги Еминудин, кадија у Херцеговом вилајету, у Дрини.*

[накнадна белешка на српском на #50.4| По заповеди господина ми Хамза бега ми, Радѡ||на диѣкъ ѡвои све исписахъ ис кни||ге краља Степана на пуноѡ, какоѡ се || у запису гѡвори.

[накнадна белешка на турском на #50.5| İftihâr'ül-küffâr çar İstegan Dubrovniklülere || İston için ve Bosreknîça için virdüği hüccetiñ || süretidir. Sarih. Bir dürlü dahi değildir. Sahn. || Hurrehehu el-fakir'ül-hakir Hamza.⁸⁶

[Накнадна белешка на арапском на #50.5:] Nakl hazihi es-süret || bi'ayni-hi min asl el-hüccet 'indī || ve enā āz'af'ul-'ubbād Emin'üd-din el-fakīr || el-kādī fī vilā-yet-i Hersek bi-Drin.⁸⁷

[Накнадна белешка на српском на #50.5:] По заповиеди господина ми Хамза бега ми, || Радѡна диѣкъ ѡвои све исписахъ || ис книге краља Степана на пуноѡ, || какоѡ се у запису гѡвори.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: pagina donacionis, concessionis et gratie (50.1:21); сѣга писаниа (#50.3:33); повела (#54:4); privilegio (регест уз #50.2); hüccet (накнадне белешке на турском и арапском језику на #50.4 и #50.5); книга, запис (накнадне белешке на српском језику на #50.4 и #50.5).

Стр. 51–52, 54, 67, 75, 81–83, 85–94, 97, 99–100, 124, 126.

Оригинал српске верзије несумњиво се налазио у Дубровнику када је Никша Звијездић средином 15. века начинио #50.2. Из града је изнет поводом судског поступка око острва Посреднице који је почетком 1472, по налогу турског султана Мехмеда II (*Повеље и писма* I–2, 249–250, бр. 836), вођен између Дубровника и херцега Влатка Косаче пред херцеговачким санџакбегом Хамзом. У Хамзиној пресуди, донетој 8. фебруара 1472. у Фочи, помиње се да су Дубровчани као доказ поднели *запис с висећим печатом од краља Степана српског и поморског (исто, 279–280, бр. 874)*. С обзиром на накнадну белешку *препис за Посредницу* и водени знак чија је употреба запажена између 1466. и 1473, примерак #50.3 је несумњиво начињен из предострожности пре него што је оригинал изнет из града да би био предочен као доказ на суђењу у Фочи (Јечменица, ССА 9¹, 27), утолико пре што га је писао званични дубровачки словенски писар Маринко Цвјетковић. Примерци #50.4 и #50.5 настали су током или непосредно после суђења, како би Дубровчанима служили као замена за оригинал који је, према садржају белешки на турском језику, задржао кадија.⁸⁸ Исти дијак Радоња који је начинио преписе забележио је и Хамза-бегову пресуду.

⁸⁶ Ово је препис хуцета који је понос неверника цар Степан дао Дубровчанима за Стон и за Посредницу. Аутентично. Никако није за нешто друго. Тачно! Написа убоги и понизни Хамза.

⁸⁷ Овај препис је пренесен из оригиналног хуцета који је код мене, а ја сам најслабији међу робовима, убоги Еминудин, кадија у Херцеговом вилајету, у Дрини.

⁸⁸ Elezović, *Turski spomenici*, протумачио је кадијину изјаву нешто другачије – као потврду да су примерци #50.4 и #50.5 преписани са оригинала у његовом присуству. Ипак, тумачење према којем се оригинал налази код кадије више одговара познатим околностима, јер су дубровачки представници дошли на рочиште са оригиналом, а вратили се са два оверена преписа.

Из овога произлази да су сви примерци на српском језику засебно преписани са данас изгубљеног оригинала. С тим у вези, занимљиво је да сви они смештају настанак документа у 6833. годину [=1325]. Грешка је очигледно начињена већ у оригиналу, вероватно услед мешања цифара између бројева година у два ерама, мада не треба сасвим искључити могућност да је употребљена варијанта ере од стварања света која тај догађај смешта у 5500. годину пре Христовог рођења (Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 42).

Датумска белешка на латинском примерку која настанак документа смешта у 1313. годину свакако потиче од неспретно наведеног податка о години у самом тексту тог примерка (#50.1:28).

51. Писмо краља Душана дубровачким властима

[између 10. маја и 29. јуна 1333]

Краљ Стефан Душан пише дубровачким властима да новац за који им је продао Стонски рат предају Лампри Менчетићу.

Документ је сачуван као аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 10, fol. 50–50v, под датумом 29. јун 1333, са опширним пропратним напоменама на латинском језику. Према тим напоменама, документ је носио два печата отиснута са печатног прстена. (табла 47)

Издања: *Споменици српски* II, 11–12, бр. 12 (исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 100); *Diplomatički zbornik* X, 110–111, бр. 69.

ТЕКСТ #51 СА ПРОПРАТНИМ НАПОМЕНАМА:

Veniens ante presentiam nobilis et potentis viri domini Marchi Iustiniani, || honorabilis comitis Ragusii et sui minoris consilii, sono campane more solito || congregato, Lampre filius quondam Mençe de Mençe prese die XXVIII || iunii huius prime inditionis presentavit et dedit ipsis domino comiti et || consiliariis parvi consilii quādam licteras serenissimi domini, domini Stephani, || dei gratia regis Raxie, bullatas ^{duobus} sigillis secretis⁸⁹ ipsius domini regis, || quarum tenor talis est:

(#59) Al caro parente de Reame conte de |2| Ragusa Marcho Iustinian, iudici et a gentili homini e consilieri et |3| a tuto lo comune de Ragusa. Vui save come vui mi se debitori VIII^M |4| yperperi de Venecia, e lo termine si è de sancto Piero, ancora V^C yperperi |5| per lo omagio de Reame, e lo termine si è passato de Pasqua. |6| E so che vui deste di quelli al conte Gregor de Coriacho VI^C |7| yperperi, li quali savè come inançi ❧ vi scrisse lo reame. Io |8| mando Lampre de Mençe a Venexia per comperare quello

⁸⁹ Прво стављено: *sigillo secreti*.

che |9| abisogna a reame e scrissivi che a lui dobie dare tuti li dicti denari |10| li quali mi se debitori. E disivi che no dobie credere de nuovo a |11| nulla altra litetera(!). Anche mo vi scrivo per questa lectera che li |12| dobie dare a Lampre de Mençe, overo a colui a cui lo dicto Lampre |13| avesse comesso in Ragusa, tucti VIII^M *yperperi*.⁹⁰ E cosi vi sia la mia vita che |14| nollì tenere plu del termine ne uno die, ad cio che li bisogni |15| de reame no mi debiano dimorare. E quel chi vi scrissi che |16| dobie dare a duaneri de sancto Sergi, ellino anno a far ragione |17| co reame a custi de _ et altro neiente per li distrieri del |18| conte Gregor, ellino anno a ffar ragione co reame, elli |19| m'è debitori. E da poi di questa, a neuna carta no dobie credere. |20| E questa lectera è sugiollata col sugiello de reame con do bolle ad cio |21| che dobie ben credere. Sosan comete.

Quibus licteris reverenter [fol. 50v] receptis per ipsum dominum comitem et suum parvum consilium dederunt et numeraverunt || eidem ~~domino comiti~~ Lampre recipienti et stipulanti nomine et vice ipsius domini regis || dantibus et solventibus nomine et vice communis Ragusii et de persona propria || dicti communis predictos VIII^M *yperperorum*, computatis in dicta solutione *yperperos* _ || quos receperat dominus comes Gregorius de Coriach de ~~mand~~ consensu et || voluntate dicti domini regis cum venit de Raxia Ragusio. Quos VIII^M *yperperorum*, || exceptis dictis *yperperos* _ idem Lampre nomine et vice ipsius || domini regis et pro ipso domino rege contentus et confessus fuit penes se habuisse || et recepisse ab ipso domino comite ~~dan~~ et suo minori consilio dantibus || et solventibus nomine communis Ragusii et de persona prosona(!) dicti communis, promictens || et se obligans idem Lampre suo proprio nomine et omnia sua bona presentia || et futura eidem domino comiti et suo minori consilio recipienti et stipulanti nomine || et vice communis Ragusii facere et curare ita et taliter quod idem dominus ~~comes~~ || rex habebit firmam et ratam dictam solutionem et quod contra non faciet || vel veniet ^{de iure vel de forma aliqua ratione vel causa} ⁹¹ Et quod de hoc faciet nobis unam povilliam sigillatam suo || sigillo proprio hinc per totum mensem iulii proximum. Quod si non faciet teneatur || et debeat reddere et restituere a dicto domino comiti et suo parvo consilio recipienti || nomine communis Ragusii dictos VIII^M *yperperos* minus *yperperos* _ || sine ~~iudicio~~ iudicio et questio aliqua in fino mensis predicti iulii renun||tians omnibus legibus, statutis, consuetudinibus et iudiciis civitatis.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: lectera (#51:11, 20, пропратне напомене)

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Несачувано писмо краља Душана дубровачким властима о исплати кнезу Гргуру Курјаковићу (#51:7); несачувано писмо краља Душана дубровачким властима којим најављује да ће послати Лампру Менчетића да подигне новац од продаје Стона (#51:9).

Стр. 52, 110–113, 120, 124.

Поуздан временски оквир за настанак документа даје помињање Ускрса (4. април 1333) као прошлог и Петровдана (29. јун) као предстојећег празника. Овај

⁹⁰ Реч *yperperi* другом бојом мастила.

⁹¹ Уметнути део написан је другом бојом мастила.

оквир може се додатно сузити дубровачким канцеларијским записом од 10. маја 1333, који бележи пријем Душановог писма о исплати 2.540 перпера кнезу Гргуру и прописује начин извршења те исплате (*Споменици српски* II, бр. 11). Најзад, с обзиром на призвук ужурбаности у тексту документа, може се претпоставити да је његов датум настанка ближи крају овог интервала.

——*

52. Писмо краља Душана дубровачким властима

[пре 18. фебруара 1334]

Краљ Стефан Душан пише дубровачким властима да му је Јуније Вукасовић са сарадницима исплатио закупнину за тргове коју је дуговао њему и његовом оцу.

Документ је сачуван као аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 10, fol. 139v, под датумом 18. фебруар 1334, са пропратним напоменама на латинском језику. (табла 48)

Издања: *Споменици српски* II, 12–13, бр. 13 (исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 100); *Diplomatički zbornik* X, 151, бр. 97; Јечменица, ССА 8¹, 39–41 (са преводом и снимцима у боји)

ЛИТЕРАТУРА: Јечменица, ССА 8¹, 37–44; Порчић, *Дипломатички обрасци*, 277.

ТЕКСТ #52 СА ПРОПРАТНИМ НАПОМЕНАМА:

Anno Domini millesimo trecentesimo trigesimo quarto, indictione secunda, die XVIII || mensis februarii.

|| Tverdichus, filius Posnani Mirossevich de Canale, presentavit || et exhybuit nobili et potenti viro domino Marcho Iustiniano, honorabili || comiti Ragusii, et suo minori consilio, sono campane more sollito || congregato, quasdam licteras missas eidem domino comiti, consilio et || communi Ragusii pro parte serenissimi domini, domini Stephani, Dei gratia regis || Raxie, hic appositas, quarum tenor de slavonessco in latinum || reductas tenor(!) talis est:

|1| Conciosia che Çuno de Volcasso, Çuno de Lucari, Clime de Goçe |2| et Nicola de Lucari si tenero li mercati in tempo de mio padre et |3| nel tempo mio, e si a complito lo lor termine, e siano satisfacto |4| a mi de tuto lo tempo che tenero li mercati da mio padre e da mi |5| infine al die presente. E da tuto cio ch'ebbero che fare co mio padre |6| e co mi infine al die presente d'ogna cosa sono franchi e liberi, |7| di che vi prego, che quella scriptura de cancellaria ch'ave mio padre |8| sopra d'essi sia cancellata et cassa. E mando lo mio gentile homo |9| Tverdicho cho la presente lectera secondo usança, che quello che vi dice |10| ~~sia~~ debiate credere.

|| Qui Tverdicus ex parte ipsius domini regis dixit et exposuit eidem domino || comiti et suo minori consilio in omnibus et per omnia, ut in dictis licteris continetur. || Unde dictus dominus comes cum suo minori consilio ad futuram memoriam || et ad conser-

vacionem iurium predictorum Çunii de Volcasso, Çunii de Lucaro, || Clime de Goçe et Nicole de Lucari predicta omnia scribi fecerunt.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: *lectera, lictera* (#52:9, пропратне напомене).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Канцеларијски запис о дуговањима именованих Дубровчана према краљу Стефану Дечанском (#52:7–8).

Стр. 53–54, 106, 111, 113.

Време настанка документа одређује се према датуму када је у Дубровнику забележен његов препис.

У преписаном тексту писма недостаје уобичајена прва реченица са инскрипцијом. Она је вероватно изостављена приликом преписивања, грешком или зато што је сматрана сувишном, јер се у уводној напомени већ саопштава да је писмо било упућено кнезу, његовом већу и општини.

——*

53. Писмо краља Душана дубровачким властима

[пре 2. марта 1334]

Краљ Стефан Душан пише дубровачким властима да му је Домања Менчетић исплатио закупнину за тргове и дугове везане за друге послове.

Документ је сачуван као аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 10, fol. 147, под датумом 2. март 1334, са пропратним напоменама на латинском језику. Према напоменама, на несачуваном оригиналу налазио се владарев лични печат. (табла 48)

Издања: *Споменици српски* II, 13, бр. 14 (исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 100); *Diplomatički zbornik* X, 153, бр. 99; Јечменица, ССА 8², 47–48 (са преводом и снимком у боји).

ЛИТЕРАТУРА: Јечменица, ССА 8², 45–55; Порчић, *Дипломатички обрасци*, 277.

ТЕКСТ #53 СА ПРОПРАТНИМ НАПОМЕНАМА:

Anno domini millesimo trecentesimo trigesimo quarto, indictione secunda, die secunda mensis marçii.

|| Stepecus Drugouich presentavit et exhybuit nobili et potenti viro || domino Marcho Iustiniano, honorabili comiti Ragusii, et suo minori consilio, more || solito congregato, quasdam(!) literas missas pro parte serenissimi regis || Raxie eidem domino comiti et suo consilio, sigillatas sigillo proprio ipsius || domini regis, hic appositas, quarum tenor, de slavonessco in latinum || reductas, tenor(!) talis est:

|1| Al caro e amorevile parente de reame, conte de Ragusa Marcho |2| Iustinian, iudici e consilieri et a gentili homini de Ragusa, ad ço che |3| sappie sicome tene Domagna de Mençe con fratelli li mercati |4| de reame e d'altri facti che ave che far co reame, elli mi |5| pago e neiente m'è rimasi debitori. E di ço lor scrissi privilegi |6| e carta ad ço, che vui sapie che neiente m'è rimasi debitori.

|| Quibus licteris presentatis per ipsum Stepecum eidem domino comiti et suo minori consilio, || dixit et exposuit eidem domino comiti et suo minori consilio verbotenus omnia que in || dictis licteris continentur. Unde dictus dominus comes cum suo minori consilio ad || futuram rei memoriam et ^{ad} conservationem iurium dicti Domagne et fratrum predicta || omnia scribi et registrari fecerunt.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: lictere (пропратне напомене).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Помен *privilegi e carta* (#53:5–6) вероватно се односи на несачувану разрешну повељу која је издата о истом чину.

Стр. 53, 112.

Време настанка документа одређује се према датуму када је у Дубровнику забележен његов препис.

54. Повеља краља Душана за дубровачку властелу

Добрушта, 19. мај 1334.

Краљ Стефан Душан објављује да је потврдио Дубровчанима Стонски рат, уз прецизирање додатних услова и начина решавања спорова.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, већки број 998), на пергаменту димензија 210–225 x 365–375 мм. Текст је исписан минускулном ћирилицом, мастилом сиве боје. Потпис је исписан веома крупним мајускулним словима, црвеним мастилом, у новом реду испод главног текста. На црвеној врпци причвршћеној између два дела потписа виси воштани печат пречника 70 мм. На печату, у слоју воска црвене боје, налази се отисак кружног типара исте величине као и печатна површина, са представом владара на престолу и натписом по ободу. Слабије очувани отисак истог типара има печат сачуван уз #61. На полеђини, у доњем делу, налази се средњовековна накнадна белешка писана руком дубровачког словенског канцелара Никше Звијездића. Поред тога, на листу је накнадно записано више архивских ознака. (табла 49)

Издања: *Србски споменици*, 48–49, бр. 39; *Monumenta serbica*, 107–109, бр. 90; *Diplomatički zbornik X*, 163–165, бр. 108; *Законски споменици*, 298–299 (скраћено); *Повеље и писма I–1*, 53–54, бр. 55; Д, Јечменица, ССА 9², 53–56 (са преводом и снимцима у боји).

ЛИТЕРАТУРА: Ивић, *Печати*, 25, бр. 13; Ћremošnik, *Studije*, 128–130; Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 43–44; Јечменица, ССА 9², 51–61.

ТЕКСТ:

+ Пише крал(е)в(ь)с(тво) ми да је вѣдомо всакому, како се бѣше порасрѣчило крал(е)в(ь)с(тво) ми на властеле дубровчѣке за Стонѣски ред(ь), и они видѣвше расрѣчениѣ крал(е)в(ь)с(тва) ми послаше къ крал(е)в(ь)с(тву) ми властеле своѣ Жунѣ Влька|2|совѣкиа и Жунѣ Журѣговѣкиа и Николицу Марѣ тинушевикиа у поклицарѣство крал(е)в(ь)с(тву) ми, и придоше крал(е)в(ь)с(тву) ми, и учинише все хотѣниѣ крал(е)в(ь)с(тва) ми. Да видѣвѣ крал(е)в(ь)с(тво) ми, ѣре пристае на всу волю |3| крал(е)в(ь)с(тва) ми, и праву службу ихъ крал(е)в(ь)с(тву) ми, и сѣтвори имѣ м(и)л(о)стѣ и запи(са)ниѣ крал(е)в(ь)с(тво) ми, и потврѣди имѣ крал(е)в(ь)с(тво) ми Стонѣски редѣ, како имѣ га ѣс(тѣ) дало и записа-ло крал(е)в(ь)с(тво) ми, такози да си га дрѣже свобо|4|дно безѣ всаке забаве с м(и)л(о)стию крал(е)в(ь)с(тва) ми, тѣмѣ же образомѣ, како имѣ га ѣс(тѣ) записа-ло крал(е)в(ь)с(тво) ми у прѣдню повелю. Понеже имѣ потврѣди крал(е)в(ь)с(тво) ми м(и)л(о)стѣ и записаниѣ крал(е)в(ь)с(тва) ми, и по семь |5| да нѣсть между крал(е)в(ь)с(твомѣ) ми и мегю ними никоѣа свада развѣ право житиѣ, како ѣс(тѣ) и прѣге било.

И утѣкмисмо се мегю собомѣ, кагѣ да не прѣиму ниѣднога чл(о)в(ѣ)ка ѣд землѣ крал(е)в(ь)с(тва) ми лихо ѣнѣхѣзи люди крал(е)в(ь)с(тва) ми, коихъ застае у Стону и у Рѣту. Този да си дрѣже с м(и)л(о)стию крал(е)в(ь)с(тва) ми, а за инѣ люд(и), кои нѣсу ѣд землѣ крал(е)в(ь)с(тва) ми, за този да не има печали крал(е)в(ь)с(тво) ми. И ако се |7| наѣде кои годѣ чл(о)в(ѣ)кѣ ѣд землѣ крал(е)в(ь)с(тва) ми развѣ ѣнѣхѣзи люд(и), коѣ имѣ ѣс(тѣ) дало крал(е)в(ь)с(тво) ми, коѣ застае у Стону и у Рѣту, ѣре буду приѣли, къди га имѣ искати крал(е)в(ь)с(тво) ми или чл(о)в(ѣ)кѣ крал(е)в(ь)с(тва) ми, |8| да да кнезѣ дубровчѣки и властеле дубровчѣци пристава мому чл(о)в(ѣ)ку, и да погю у Стонѣ и у Рѣтѣ, да га иште с моимѣ чл(о)в(ѣ)комѣ. И колико се люд(и) наѣду ѣд землѣ крал(е)в(ь)с(тва) ми, да ѣс(тѣ) за все за то дль|9|жна ѣпѣкина и град(ь), да ихъ подаде чл(о)в(ѣ)ку крал(е)в(ь)с(тва) ми, кога годѣ пошле крал(е)в(ь)с(тво) ми; аке ли чл(о)в(ѣ)кѣ крал(е)в(ь)с(тва) ми не ѣбрѣте ниѣднога чл(о)в(ѣ)ка ѣд землѣ крал(е)в(ь)с(тва) ми, а крал(е)в(ь)с(тво) ми не имѣ вѣровати, ѣре ѣсть |10| сикози, да нар(е)че крал(е)в(ь)с(тво) ми четиремѣ или петимѣ властеломѣ дубровчѣкимѣ, да ми се ѣд(ь)кльну у Б(о)городицу дубровчѣку прѣдѣ чл(о)в(ѣ)комѣ крал(е)в(ь)с(тва) ми, кагѣ нѣ ниѣднога чл(о)в(ѣ)ка крал(е)в(ь)с(тва) ми |11| ни у Рѣту ни у Стонѣ, ни ѣ уселенѣ ни скрѣвенѣ у нихъ свѣсти ниѣдинѣ чл(о)в(ѣ)кѣ крал(е)в(ь)с(тва) ми. И ѣште се су заклѣли крал(е)в(ь)с(тву) ми властеле дубровчѣци, да прѣбива п(о)пѣ срѣбѣски, и да поѣ у цр(ь)квахѣ, коѣ су у |12| Стону и у Рѣту, како ѣс(тѣ) повелѣвало крал(е)в(ь)с(тво) ми. И аке се згоди разѣмириѣ между крал(е)в(ь)с(твомѣ) ми и градомѣ дубровчѣкимѣ, да не воюѣ чл(о)в(ѣ)кѣ изѣ Стона и (и)зѣ Рѣта на землѣю крал(е)в(ь)с(тва) ми ни на чл(о)в(ѣ)ка крал(е)в(ь)с(тва) ми.

|13| И аке прѣступи ѣпѣкина дубровчѣка си ѣбѣтѣ, кои су ѣбѣштали крал(е)в(ь)с(тву) ми, да су криви крал(е)в(ь)с(тву) ми, и аке имѣ не узможе крал(е)в(ь)с(тво) ми дати имѣ узрокѣ кривѣне, да ми се ѣдкльну ѣ власт(е)ле |14| дубровчѣкихѣ, кагѣ нѣсу криви ни прѣступили ѣбѣти више писанѣниѣ. И како

ке сѡхранитѣ крал(е)в(ь)с(тво) ми си ѡбѣтъ и запис(а)ниѣ крал(е)в(ь)с(тва) ми, таѡ да сѡхранитѣ Г(оспо)дѣ Б(ог)ь д(у)шу и тѣло крал(е)в(ь)с(тва) ми въ сиѣмь |15| вѣцѣ и въ придуштемь. И сиѣ створи и запис(а) крал(е)в(ь)с(тво) ми в(ь) лѣт(о) #а̄ и т̄ и л̄д, м(ѣ)с(е)ца маѣ ѿ д(ь)нь, а Цоцань прѣручи и подписа и запечати на Добрушти.

|потпис| + Ст(е)ф(а)нь _ краль

|печат| + Сте[фань по милост]и божиѣи млады [краль србь]ски⁹² (по ободу); С[те]ф[а]н млады краль (у пољу поред фигуре владара).

|накнадна белешка| 1334 Privilegio de re || conferma Ponta e Stagno, || che non posa no acetar omeni || de Bossna e che schiavo||neschi preti stagno.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: милость и записаниѣ (#54:3), ѡбѣтъ и записаниѣ (#54:14); privilegio (средњовековна накнадна белешка).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: #50 (#54:3–4).

Стр. 53, 59, 86, 88–94, 96, 99–100, 121, 124, 125.

55. Писмо краља Душана дубровачким властима

Неродимље, [пре 8. августа] 1339.

Краљ Стефан Душан обавештава дубровачке власти да су му Домања Менчетић и његова браћа 1339. године у Неродимљу исплатили закупнину за тргове.

Документ је сачуван као аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан у канцеларијској књизи *Diversa Notariae* 6, fol. 45, под датумом 8. август 1339, са пропратним напоменама на латинском језику. Према напомени, несачувани оригинал имао је потпис исписан црвеном бојом. (табла 50)

Издања: *Споменици српски* II, 46, бр. 65 (исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 103); *Diplomatički zbornik* X, 481–482, бр. 337; Јечменица, ССА 8², 49–50 (са преводом и снимком у боји).

ЛИТЕРАТУРА: Јечменица, ССА 8², 45–55; Порчић, *Дипломатички обрасци*, 277.

ТЕКСТ #55 СА ПРОПРАТНИМ НАПОМЕНАМА:

Anno domini millesimo trecentesimo trigesimo nono, indictione septima, die octavo mensis augusti.

|| Hoc est exemplum unius lictere scripte in slavonessco, misse pro parte domini Stephani, || Dei gratia regis Raxie, comiti et communi Ragusii per Marinum de Bela de

⁹² Čremošnik, *Studije*, чита *рашки или зетски*.

Antibaro, || reducta in latino de mandato domini comitis et sui minoris consilii, cuius tenor || talis est. Que quidem lictera scripta in slavonessco est hic aposita.

[1] Al karissimo consanguineo de reame, Philippo Belegno, conte de Ragusa, a iudiçi e con[2]silieri e a tuta la terra de Ragusa, che sapie, come lo reame si fe rason con Domagna [3] de Mençe e co so fradeli del facto de merçati de reame in uno logo a nome Nerodi[4]mle ali anni Domini mille III^C XXXVIII. E trova li lo reame de tuto immacula[ti]. [5] E però si la fece gratia che da ço no abia che far nesu(!) per esi, che non se impaciase [6] per la cagione sovradicta, che li trova in tuto iusti infine al die d'anchoi. [7] Et per questa iustitia trovata in loro, lo reame si a facta gratia et povillia che sie [8] franchi. E la mando uno gentile homo de reame, Marino Belich, a ço vi [9] nara integro, adonqua ço che parlera ala vostra presença credere li. Nico de [10] Bucha fe far questa lectera.

In qua quidem lictera est scriptum licteris rubeis in fine ipsius: [11] Stepan cral.

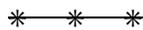
|| Qui Marinus in presentia domini et sui minoris consilii retulit se ita imposuisse dominus || rex referre eidem domino comiti, consilio et communi Ragusii, ut in predicta lictera continetur.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: lectera (#55:10, пропратне напомене).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Помен *gratia et povillia* (#55:7) вероватно се односи на несачувану разрешну повељу која је издата о истом чину.

Стр. 53–54, 106, 109–111, 113, 120.

Време настанка документа одређује се према датуму када је у Дубровнику забележен његов препис.

56. Повеља краља Душана за Павла и Франа Рестића

Приштина [пре 21. фебруара 1340]

Краљ Стефан Душан објављује да су Павле Рестић и његова браћа измирили рачуне са поименично наведеним цариницима Новог Брда.

Документ је сачуван као аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан у канцеларијској књизи *Diversa Notariae* 6, fol. 100v, под датумом 21. фебруар 1340, са уводном напоменом на латинском језику. Према уводној напомени, на несачуваном оригиналу налазио се владарев уобичајени воштани печат. (табла 50)

Издања: *Споменици српски* II, 47, бр. 67 (исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 104); *Diplomatički zbornik* X, 523, бр. 369.

ЛИТЕРАТУРА: Порчић, *Дипломатички образци*, 277–278.

ТЕКСТ #56 СА УВОДНОМ НАПОМЕНОМ:

Anno Domini M^oCCC^oXL, indictione VIII^a, die XXI februarii

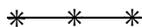
|| Hoc est exemplum copie privilegii slavoneschi reducte in latinum. Quod || quidem privilegium slavonescum cum cere sigillo domini regis Raxie solito || habet apud se Pale de Resti. Copia vero reducta in latinum per Iacobum Nicole || de Crosio, notarium slavonescum, iuxta communis morem hic est apposita. Cuius quidem copie || tenor per omnia talis est.

|1| Scrive lo regname e da a savere como a facto graçia a Paullo et a Frane de Resti |2| et a lloro fradelli de lor rason che avete et d'ogni facto colli doanieri de Novaberda, |3| con Piero de Sabe et con so frare France et con Toma de Bugon et collo so frare Piero |4| et con Vita de Bugon, et etiam della mare del dicto Vita. De tucto ço lo regname li |5| libera et franca che non se intromecta nigun de ço, per niguno facto. Et |6| chi se trovasse che volesse fare alcuno principio et movimento contro di loro, abia et |7| caça in la ira et furto de regname et che paghi alo regname yperperi V^C. Et questa |8| graçia fo facta in Pristina quando venne messagio Çugno de Dersa et Climento de |9| Goçe. Scrisse la questa gratia Pribeç logofecto.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: graçia (#56:1, 8, 9); privilegium (уводна напомена).

Стр. 53–54, 102, 121.

Пошто нису пронађени подаци о томе када су Јуније Држић и Климент Гучетић ишли у посланство код краља Душана, време настанка документа може се одредити само према датуму бележења његовог преписа у Дубровнику.

57. Повеља краља Душана за Лампру Менчетића

[пре 1. маја 1340]

Краљ Стефан Душан објављује да су Лампре Менчетић и његова браћа платили закупнину за тргове које су држали.

Документ је сачуван у два примерка:

57.1. Аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #58.1 у канцеларијској књизи *Diversa Notariae* 6, fol. 116v, под датумом 30. април 1340, али је према пропратним напоменама на суседној страни, записивање извршено 1. маја. (табла 51)

57.2 Аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #58.2 у канцеларијској књизи *Diversa Notariae* 6, fol. 117, под датумом 1. мај 1340, са пропратним напоменама на латинском језику. (табла 51)

Издања: *Споменици српски* II, 47–48, бр. 68 (оба примерка, исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 104); *Diplomatički zbornik* X, 546–547, бр. 383 (оба); *Повеље и писма* I–1, 55, бр. 58 (#57.1).

ЛИТЕРАТУРА: Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 45; Порчић, *Дипломатички обрасци*, 277–278.

ТЕКСТОВИ #57.1, #58.1, #57.2 и #58.2 СА ПРОПРАТНИМ НАПОМЕНАМА:

Die ultimo ~~medii~~ aprilis

(Белешка у шест редова о неком другом послу)

|| (#57.1) + Пише крал(е)в(ь)с(тво) ти(!) да ње вѣдомо всагѡму. С`твори м(и)л(о)-
сть крал(е)в(ь)с(тво) ми |2| Ламьпретевѣ М(е)н(ь)четику зь братиѡм(ь), кагѡ су
дрѣжали тр`гове крал(е)в(ь)с(тва) ми |3| и (и)не дл`ге и разлоге, и ѡ томь ми се
разложише и оправѣше. И свѡбоди ихъ |4| крал(е)в(ь)с(тво) ми за тези дл`ге да
ихъ не иште крал(е)в(ь)с(тво) ми ни (и)нѣ к`то любо за крал(е)в(ь)с(тво) ми. |5|
СД всѣхъ дл`говихъ ѡсвѡбоди (и)хъ крал(е)в(ь)с(тво) ми и ник`то да имъ не забави
|6| за тѡ.

|| (#58.1) + Любовьному суродьнику крал(е)в(ь)с(тва) ми кнезу дубров`чкому
Ф(и)липу Бѣленю |2| и судѣмъ и властеломъ и своѣ ѡпъкинѣ дубровъчкои да
знате |3| кагѡ би Ламьпре ц(а)риникъ у крал(е)в(ь)с(тва) ми и свомь братѡмъ и
колико бише |4| раз`лози на нихъ и дл`гове крал(е)в(ь)с(тва) ми у всемь ми се
раз`ложише и ни у чемь |5| ми не бише криви нѣ ми се у всемь ѡправише и за
този имъ записа |6| крал(е)в(ь)с(тво) ми повелю понеже ихъ ѡбрѣте крал(е)в(ь)-
с(тво) ми правѣхъ у всѣхъ |7| длзѣхъ(!) да и ви ѡ том(ь) да знате.

[fol. 117] Copia securitatis misse a domino rege Racsie(!), facta Lampre de Mençe et
fratribus suis, reducta de || slavonesco in latinum et exemplata mandato domini comi-
tis et sue curie. Et origo huius copie scripta est || ex alia facie prima.

|| Primo medii.

|| (#57.2) Scrive lo regname e da a savere a çaschuno come a facto graçia a Lampre de
Mençe et ali |2| fradeli come teni li mercadi de lo regname et ave col reame et alie ra-
gioni et d'altri |3| facti et de ço m'a facto raxon et aconçamento et per ço lo regname
li fa fine et re|4|missione de quelli facti et de quelle raxon che li non requira lo regname,
ni oltra persona |5| per lo regname, de tucti li facti che avette a ffare, e lo regname
loro fa plenaria |6| quitason che nissuno inpacciare per loro non si debia.

|| Copia licte(!) misse domino comiti et iudicibus, reducta de slavo in latinum.

|| (#58.2) Al conte Phylippo Belegno col consellio che sappie come Lampre fo doane-
ri in lo mio |2| regname et con li soi fradelli et de tucte le raxon et facti ~~ehe~~ avote con
mi fessimo raxon |3| et in nissuna cosa no lli trovai torti, ma anche in tucto li trovai
inmaculati et |4| per ço loro fe lo regname povellia per cason che li trovai drecti in
tucti li facti che avi |5| co mi. Per ço scrivo et che vui sappiate de ço.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: милост (#57.1:1); повела (#58.1:6); securitas (пропратне напомене).

Стр. 53–54, 102.

Време настанка документа одређује се према датуму када је у Дубровнику забележен његов препис.

——*

58. Писмо краља Душана дубровачким властима

[пре 1. маја 1340]

Краљ Стефан Душан обавештава дубровачке власти да му је Лампре (Менчетић) с браћом платио закупнину за царине које је држао.

Документ је сачуван у два примерка:

58.1. Аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #57.1 у канцеларијској књизи *Diversa Notariae* 6, fol. 116v, под датумом 30. април 1340, али је према пропратним напоменама на суседној страни, записивање извршено 1. маја. (табла 51)

58.2 Аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #57.2 у канцеларијској књизи *Diversa Notariae* 6, fol. 117, под датумом 1. мај 1340, са пропратним напоменама на латинском језику. (табла 51)

Издања: *Споменици српски* II, 47–48, бр. 68 (оба примерка, исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 104); *Diplomatički zbornik* X, 546–547, бр. 383 (оба); *Повеље и писма* I–1, 55, бр. 59 (#58.1).

ЛИТЕРАТУРА: Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 46; Порчић, *Дипломатички обрасци*, 277.

ТЕКСТОВИ ПОД #57.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: *lictera* (пропратне напомене).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: #57 (#58.1:6).

Стр. 53, 109.

Време настанка документа одређује се према датуму када је забележен препис.

——*

59. Писмо-повеља краља Душана дубровачким властима за Марина и Миха Бунића

Неродимље, 10. септембар 1340

Краљ Стефан Душан пише дубровачким властима да су му Дубровчани Марин и Михо Бунић платили закупнину за све зетске тргове и трг Призрен.

Документ је сачуван као аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 13, fol. 118, под датумом 2. октобар 1342, са пропратним напоменама на латинском језику. Према напоменама, несачувани оригинал је имао потпис црвеним мастилом и печат од воска природне боје са представом владара на престолу и натписом по ободу. (табла 52)

Издања: *Споменици српски* II, 16, бр. 19 (исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 100); *Diplomatički zbornik* XI, 14–15, бр. 9; Јечменица, ССА 13, 67–69 (са преводом и снимком у боји).

ЛИТЕРАТУРА: *Acta Albaniae* I, 250–251, бр. 825, 826; Јечменица, ССА 13, 65–78.

ТЕКСТ #59 СА ПРОПРАТНИМ НАПОМЕНАМА:

Anno Domini M CCC XLII, indictione X^a, die secundo octubris.

|| Nec est copia unius apovillie scripte in slavonesco, presentate coram nobili et potenti || viro domino Iohanni Fuscareno, honorabili comiti Ragusii, et suo minori consilio sono campane more || solito congregato, presentate per Give Poli de Gondola, aprobate per ipsum dominum comitem et dictum || eius consilium et precepte et mandate michi, S(offredo)⁹³ vicecancillario, ut ipsam debeam ad cautelam || registrare, primo reducta de lictera slavonesca in latinum per Iachem Nicole de Crosio, || notarium slavonescum communis, de verbo ad verbum. Cuius quidem copie per omnia talis est tenor. Que quidem || apovillia erat sigillata sigillo cere gialle cum figura regali intus sedenti et licteris circa sigillum.

[1] Scrive lo regname al conte de Ragusa Phylippo Belegno et a giudesi e consillieri et a tucta [2] la comunitade de Ragusa. Sapiate come tenne Marin de Bona col so fradello Micho tucti [3] li mercadi de Çenta et lo mercato de Priseren septe anni, et collo aydo de Dio dato m'an [4] de tucto raxon et si me pagan tucto integramente et non mi remasen di niente debitori. [5] E però si li a facto lo regname sigurta e questa graçia che sian franchi de ogno debito del [6] regname et d'ogni rason piçula e granda sian franchi. E de mo in avanti che non abia [7] che fare lo regname per essi per nissun debito, ma anche vadan sicuri e franchi colla [8] graçia del regname. E d'altre rasoni che fo disparte de li mercadi in tucti si trovano giusti [9] et pagarono, siche de mo anançi nigun per essi non abia che fare. Et questa graçia [10] scrisse et fermo lo regname in uno luogo che a nome Nerodimle, del mese di settembre [11] alle X di nel M CCC XL. Stesso lo re comando.

[12] Co llectere grosse vermillie: Stepan crallio.

|| Ego Soffredus quondam ser Parini de Pistorio, vicecancillarius Ragusii, scripsi et exemplavi copiam || ipsius apovillie mandato domini comitis et sui minoris consilii. Et lictera testimoniale dicte apovillie, missa || pro parte ipsius domini regis et presentata per ipsum Give slavonice, hic apposita sicut venit et sigillata cum cera, quasi in medio intus sculta una cimera cum cruce, palla desuper, et super pallam ~~arb~~ ramos || arborum. Et dicta apovillia sigillata, ut dictum est, restituta fuit Marino predicto.

⁹³ Пуно име писара наведено је у напомени испод текста документа.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: *sigurta* (#59:5); *gračia* (#59:5, 9); *apovillia* (пропратне напомене).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Несачувано писмо краља Душана дубровачким властима о истом разрешном чину (пропратне напомене, као *lictera testimoniale*).

Стр. 53–54, 108, 110–112, 120, 126.

Временски размак од преко две године између настанка исправе и њеног регистравања у дубровачкој канцеларији може да делује необично. Могућност да је датум у препису погрешан искључују имена дубровачких кнежева – у уводној напомени то је Ђовани Фускарено, који је дужност обављао 1341–1343, док је у самом документу наведен Филипо Белењо (1339–1341).

——*

60. Повеља краља Душана за Живу Бунића

Призрен, 30. септембар 1341

Краљ Стефан Душан објављује да му је Живе Бунић исплатио закупнину за призренске и зетске царине које је држао заједно са браћом.

Документ је сачуван као аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 13, fol. 118v, под датумом 2. октобар 1342, са пропратним напоменама на латинском језику. Према тим напоменама, несачувани оригинал носио је висећи печат од воска природне боје са представом владара на престолу. (табла 52)

Издања: *Споменици српски* II, 17, бр. 20 (исправке и допуне: *Жиречек, Споменици српски*, 100); *Diplomatički zbornik* XI, 15–16, бр. 10; *Јечменица, ССА* 13, 71–74 (са преводом и снимком).

ЛИТЕРАТУРА: *Acta Albaniae* I, 251, бр. 827; *Јечменица, ССА* 13, 65–78.

ТЕКСТ #60 СА ПРОПРАТНИМ НАПОМЕНАМА:

Anno Domini M CCC XLII, die secundo mensis octubris.

|| *Copia unius apovillie aprobate per dominum comitem et suum parvum consilium, scripte in slavonesco, || sigillate cum sigillo cere pendentis giale, sculte figure regie sedentis in sedia, et || translata de slavonesco in latinum per Iache de Crosio, cancellarium slavonescum communis || Ragusii mandato domini comitis et sui minoris consilii, et exemplate per me S(offredum),⁹⁴ iuratum vicecancellarium || Ragusii, tenoris et continentie infrascripte.*

[1] *Scrive lo regname e ffa a ssaver ad ognuno come fe gračia a Give de Bona come* [2] *Give avea comperato de sparte delli fradelli li mercati del regname, çoe la doana de*

⁹⁴ За пуно име писара видети #59.

Priseren |3| e de Çenta et cosi lo franca lo regname però che d'ogni cosa se spaça et franca de ço che |4| lo Regname lo çercava. E pago allo regname tucto de ço che allo regname doveva |5| dare e de tucto quello debito se franco che d'ancoi inançi non abia per esso che fare lo reg^(u)ame |6| per questo debito che avete col regname per li merca-di ni per altro facto ni per mercato |7| ni per altro. Et de tucto ço lo franco lo regname colla sua graçia questo Give stesso, che |8| nissuno per esso non abia che fare. Et se alcun se trovasse che volesse contrastare alla gracia |9| e scrittura de regname che sia distructo et disperso e che pago _ a regname. E questa |10| graçia comise a scriver Ni-cola de Buchia in Priseren, alli anni Domini M CCC XLI, del |11| mese di septembre die ultimo.

|| Que quidem apovillia remansit et est apud dictum Give slavonesca et sigilata ut dic-tum est super. || Lictera vero slavonesca ad cautelam missam(!) dicte apovillie sigilla-te hic aposita est in libro || sicut venit.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: graçia (#60:1, 8, 10); scrittura (#60:9); apovillia (пропратне напомене).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Несачувано писмо (licttera) краља Душана дубровачким властима о истом разрешном чину (пропратне напомене).

Стр. 53–54, 102, 120.

——*

61. Повеља краља Душана за дубровачку властелу

Сер, 26. октобар 6854 [=1345]

Краљ Стефан Душан, одлучујући по тужби дубровачких посланика против српског властелина Дабижива, објављује укидање наплате царине код Требиња коју је Дабижив увео Дубровчанима.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (Diplomata et acta, bečki broj 999) на пергаменту димензија 270 x 270 мм. Текст је исписан минускулном ћирилицом, мастилом сиве боје. Потпис је исписан веома крупним словима у новом реду испод главног текста, црвеним мастилом које је местимично избледело. Осим за потпис, црвено мастило употребљено је и за крст инвокације, иницијал и подиницијал К у 15. реду. Делимично оштећени воштани печат природне боје пречника око 75 мм, који је висио на плавој врпци причвршћеној између два дела потписа, сада је откинут и чува се уз документ. На печату је отисак кружног типара пречника 70 мм, са представом владара на престолу и натписима по ободу и у пољу. Нешто боље очувани отисак истог типара налази се на #54. На полеђини се налазе две накнадне белешке писане готичким курзивом – једна руком дубровачког словенског писара Никше Звијездића из средине 15. века и друга која делује као да је нешто старија. Поред тога, на листу су накнадно записане архивске ознаке и једна датумска белешка. (табла 53)

Издања: *Србски споменици*, 50, бр. 40; *Monumenta serbica*, 117–118, бр. 100; *Законски споменици*, 167–168 (скраћено); *Повеље и писма I–1*, 56, бр. 60; Ђорђић, *Историја*, 340, сл. 138 (само снимак); Порчић, *ССА* 5, 84–85 (са преводом и снимцима).

ЛИТЕРАТУРА: Ивић, *Печати*, 25, бр. 14; Čremošnik, *Studije*, 128–130; Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 47; Порчић, *ССА* 5, 83–98.

ТЕКСТ:

+ Пише крал(ј)в(ь)с(тво) ми да јес(ть) вѣдомо всакому, како придѡше поклисарие, властели |2| дубров(ь)чъци, крал(ј)в(ь)с(тву) ми под Серъ – Пиро Грубешикъ и Марьтоль Чрѣвикъ и Паске |3| Гучетикъ – и говорише крал(ј)в(ь)с(тву) ми на слугу Дабижива, како е учинилъ тръгъ |4| на Трѣбини и узима ѡд товара динарь к`то гр(е)де и у Дубров`никъ и (и)зъ Дуб`ровъ|5|ника, и ѡд добит`ка кои гр(е)де у Дубров`никъ. [д...] ⁹⁵ И говорѣ е Дабиживъ прѣ|6|дъ крал(ј)в(ь)с(твомъ) ми: „Узимано е и прѣжде, ѡнази ц(а)рина ѡнѣдѣзии.“ А говорѣке поклисари|7|е дубровъч`ци: „Тази ц(а)рина не узимана ѡд века, ѡдоколе свѣтъ сталь.“ И крал(ј)|8|в(ь)с(тво) ми из`наге ерѣ не узимана тази ц(а)рина и у моих(ь) дѣдъ и пра-дѣдъ и у родие|9|тела(!) крал(ј)в(ь)с(тва) ми и у крал(ј)в(ь)с(тва) ми.

И с(ь)твори м(и)л(о)сть крал(ј)в(ь)с(тво) ми всемъ властеломъ |10| дубровъч`цимъ, вѣлимъ и малимъ, да не ѡногази тръга на Трѣбини, кагѡ га и прѣ|11|жде не било. И по сема сега да не узима Дабиживъ Дубровъчаномъ ни ц(а)рине |12| да ни коега д[о]ход(ь)ка, ни тръгов`цу дубровъч`кому, ни Влаху ни Срѣбину, да никѡ|13|му и к`то гр(е)де у Дубровник(ь) и (и)зъ Дубров`ника. И всаци властели кои те стаати |14| по Дабиживѣ да не узима ц(а)рине тези до века ^{вска(?)}, ни у с(и)на крал(ј)в(ь)с(тва) ми да ни у кога настое|15|штаго крала у Срѣблих(ь). И сие записа крал(ј)в(ь)с(тво) ми да јес(ть) тврѣдо и неразорѣнноѡ(!) до вѣка.

К`то ли по|16|твори сие запис(а)ние крал(ј)в(ь)с(тва) ми да јес(ть) проклет(ь) ѡд Г(оспо)да Б(о)га и ѡд прѣч(и)стие Б(огород)ице и Сѡдигитрие и ѡд |17| с(ве)тих(ь) ап(о)с(то)лъ ·вї· врѣховникъ(!) и да га убие и порази сила ч(ь)стнаго кр(ь)ста Х(ристо)ва. А |18| такови потвориви да ми јес(ть) невѣр`нь и да плати тисушту п(ерь)ер(ь) крал(ј)в(ь)с(тву) ми. А си|19|ю м(и)л(о)сть прѣрѣчи(!) г(оспо)д(и)нъ крал(ь) под(ь) Серѡм(ь), м(ѣ)с(е)ца ѡхтеб`ра ·кѣ·, вѣ лѣто ·ѣѡ ѡ ѡд· |потпис| + Ст(е)фанъ _ крал(ь)

|печат| видети #54.

|старија накнадна белешка| Facta per re Stefano.

|накнадна белешка Никше Звијездића| VI^M VIII^C LIII° || Stefano || re fečeže(!) che non || sia dacio a Tribine.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: милость (#61:9, 19); записание (#61:16).

Стр. 55, 84, 86–87, 91–92, 95–96, 99, 120.

——*

⁹⁵ Део текста иструган.

62. Писмо цара Душана дубровачким властима

[пре 26. октобра 1346]

Цар Стефан Душан пише дубровачким властима да исплате Светодмитарски до-
ходак млетачком трговцу Паолу Квирину на име робе коју је српски владар од ње-
га узео.

Документ је сачуван као аутентичан препис-превод на италијански језик у Др-
жавном архиву у Дубровнику, записан у канцеларијској књизи Reformationes 13,
fol. 97v, под датумом 26. октобар 1346, са пропратним напоменама на латинском
језику. Према напоменама, несачувани оригинал носио је воштани печат при-
родне боје са *свиллом и папиром*, што се вероватно односи на врпце. (табла 54)

Издања: *Monumenta ragusina* I, 212–213; Порчић, ССА 7, 17–18 (са преводом и снимком).

ЛИТЕРАТУРА: Порчић, ССА 7, 11–26.

ТЕКСТ #62 СА ПРОПРАТНИМ НАПОМЕНАМА:

Anno Domini M^o CCC^o XLVI, indictione XIV^a, die Iovis, XXVI octubris.

|| Ser Paulus Quirino de Veneciis, filius nobilis viri ser Marchi Quirini, presentavit ||
dicta die nobili et potenti viro Leonardo Moçenico, honorabili comiti || Ragusii et suo
minori consilio, sono campane more sollito congregato, licteram || slavonescam cum
çera gialla, sirigo et bombice, a ibi apposita, quam dictus || ser Polus dixit venit(!) ex
parte domini imperatoris ~~Ras~~ Slavonie. Cuius quidem lictere, || reducte de slavonesco
in latinum per lache de Crosio, cancellarium communis Ragusii || slavoneschum, talis
est tenor de verbo ad verbum:

[1] Al parente dilecto dello imperio misser Leonardo Moçenico, conte de Ragusa, et
[2] iudiçi et consillieri. Vui save come per lo trebuto me deve dare ogni [3] festa de san
Dimitrio ypereri II^m. Si che comandie, che questi denari se dia a ser [4] Polo di ser
Marco Quirino de Venetiis per cose che l'imperio tolse da llui. Si che [5] se vole fare
acto de amistade, plaqua ve di darli li inançi dell termine di [6] san Dimitri. E sse non
volle vandare all'amiciçia dello imperio delli li al me [7] al termine. E sse alguno altro
ducesse C _ lectere, & non date ad altri, [8] solamente a questo sovra dicto ser Polo.

|| Que quidem lictera tam sclavonesca quam latina apud me S(offredum) remansit ad ||
cautelam iurium communis Ragusii.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: lictera (пропратне напомене).

Стр. 56, 73, 112–113.

Време настанка документа одређује се према датуму када је у Дубровнику забеле-
жен његов препис.

Долазак Паола Квирина са налогом за исплату Светодмитарског дохотка пред-
стављао је одступање од уобичајене праксе према којој је такве налоге доносио
поданик српског владара. Због тога је доходак издат тек након што се Квирин
обавезао да ће надокнадити сваку штету коју би општина могла да претрпи због

те исплате, као и да ће се постарати да од српског цара дође још једно писмо са истим налогом, али по царевом човеку (Порчић, ССА 7, 21–23).

63. Повеља цара Душана за Орса Чревића

Сопотница, 14. јун 1347.

Цар Стефан Душан објављује да му је Орсо Чревић исплатио све што је био дужан за закуп тргова и друге послове које је обављао.

Документ је сачуван као аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #64 у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 15, fol. 11–11v, под датумом 28. јун 1347, са пропратним напоменама на латинском језику чији је почетак изгледео. (табла 55)

Издања: Јиречек, *Споменици српски*, 27, бр. 9; *Diplomatički zbornik* XI, 371–372, бр. 282.

ЛИТЕРАТУРА: Порчић, *Дипломатички обрасци*, 279.

ТЕКСТОВИ #64 И #63 СА ПРОПРАТНИМ НАПОМЕНАМА:

[...] comiti Ragusii et suo minori consilio, || sono campane more solito congregato, presentate eidem per Vlaoe Coprenich || de Draceviça pro parte domini imperatoris Rascie, reducta in latinum per Iacobum || de Crosio, scribanum communis sclavonescum, cuius quidem apovillie et lictere copia || per omnia talis est.

|| Et primo lictere:

|| (#64) Scrive lo imperio al nobel homo misser Phylippo Horio, conte de Ragusa, |2| et iudici et consillieri. |3| Voi save, como fo servidori dello imperio Orso de Çereva co llo |4| so filliolo et co lli soi fradelli in ogni facto dell'imperio, in facto de |5| mercadi et in ogni altri bisogni. ~~Et~~ Et in tucto lo imperio li trovo |6| essere iusti et innocenti, cioè in facti dei mercadi dell'imperio et |7| in altri facti essere iusti. Et di ciò l'imperio loro fa graçia et |8| franca li, perche li trovo essere iusti in ogni cosa et i(n) neguna |9| cosa li trovo avere macula cum prensione. |10| Et però scrivo secondo li vostri ordini, acciò che anco voi sappie ch'elli |11| sono innocenti, et però li franca e libera l'imperio e voi che abie |12| di ciò fede. Et però mandai questa povillia e lectera per lo mio homo, secondo vostra |13| usança, et che maormente li sia data plenariamente credença e ffede |14| et altro non sia.

|на маргини| Copia lictere.

|fol. 11v| [Copia apovilie:]

|| (#63) Scrive l'imperio acciò che sappia ciascheduno, como mi servi Orso de Cereva |2| con so fillio et con soi fradelli, et in ogni servigio et in ogni bisogno dello imperio |3| e lli mercadi et in ogni cosa, che plascete al'imperio. Et però vedendo loro atenti et |4| pronti servigi in ognio plaçere et commandamento dell'imperio, çioè de parte de Orso, de |5| so filliolo et delli soi fradelli, in tucti fuoro giusti, drecti et mondi, si in facti |6| di mercadi como in altri facti e servigi, et in ogni facto che dire se podesse

trovossi |7| essere giusti. Et però vedendo l'imperio loro servigi dricti e di pleno cuore |8| e plaçevile al'imperio sança lamo, scropolo o mormoratione, ma de directa fede |9| et di sincera voluntade, vollio che niguno li possa acasionare, ni ffare calumpnia, |10| no dimanda ni amare bocca sovra Orso e so fradelli et so fillio, per che lli trovo |11| l'imperio iusti, mundi et immaculati et inreprehensibili. Et però l'imperio li franca |12| et absolve in tucto, perché in tucto si trovarono iusti e datti(!) in mercati, in servigi |13| et in debiti et in altri facti infin al di presente.

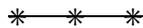
|14| Et questo fo fermado, roborato e scripto per ogni sua sicurtade et francheça aciò |15| che non sia calumpnia. Questa scriptura e povillia per alcuni _ |16| fo scripta in Sopotniça al collegio, a di XIII de çugno M CCC XLVII.

|| Lictera autem sclavonesca hic aposita est, || apovillia autem remansit in manibus et potestate fratrum dicti Ursi.

|| Et ego Soffredus quondam ser Parini de Pistorio, iuratus cancellarius Ragusii, || ad cautelam iurium predictorum Ursi, fratribus et filii eius, mandato domini comitis et sui consilii || scripsi et exemplavi latinum secundum exemplum michi datum a dicto Iache.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: scriptura e povillia (#63:15); povillia, apovillia (#64:12, пропратне напомене).

Стр. 57, 102, 121.

64. Писмо цара Душана дубровачким властима

[14–28. јун 1347]

Цар Стефан Душан обавештава дубровачке власти да му је Орсо Чревић исплатио све што је био дужан за закуп тргова и друге послове које је обављао.

Документ је сачуван као аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #63 у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 15, fol. 11–11v, под датумом 28. јун 1347, са пропратним напоменама на латинском језику чији је почетак избледео. (табла 55)

Издања: Јиречек, *Споменици српски*, 26, бр. 9; *Diplomatički zbornik* XI, 371–372, бр. 282.

ЛИТЕРАТУРА: Порчић, *Дипломатички обрасци*, 279.

ТЕКСТ ПОД #63.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: lectera (#64:12, пропратне напомене).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: #63 (#64:12).

Стр. 57, 109, 111, 113.

Време настанка документа одређује се према датуму када је у Дубровнику забележен његов препис и датуму настанка #63, који је у њему поменут. *—*—*

65. Повеља цара Душана за Николу Лукаревића
и Марина Гучетића

Призрен, 1. август 6655 [=1147(!)], индикт 15 [=1347]

Цар Стефан Душан објављује да су му Никола Лукаревић и Марин Гучетић исплатили закупнину за тргове Рудник, Зету, Призрен и Валону и дугове за друге послове.

Документ је сачуван као аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #66.1 и #66.2 у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 15, fol. 26v–27, под датумом 28. август 1347, са местимично избледелим пропратним напоменама на латинском језику. (табла 56)

Издања: Јиречек, *Споменици српски*, 28, бр. 106; *Diplomatički zbornik* XI, 383–385, бр. 290.

ЛИТЕРАТУРА: *Acta Albaniae* II, 7–8, бр. 33; Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 48; Порчић, *Дипломатички образци*, 279.

ТЕКСТОВИ #66.2, #66.1 и #65 СА ПРОПРАТНИМ НАПОМЕНАМА:

Anno Domini M III^c XLVII, indictione XV^a, die XXVIII mensis [augusti].

|| Nec est copia unius appovellie, presentate per Pulco Bolch[açeuiçh] || de Draçeuiça coram domino comite et suo minori consillio, sono camp[ane] || ut moris est congregato, cum quadam littera scripta in slavonesco. Re||ducta littera et appovellia de slavonesco in latino, tenor eius littere || et apovellie per Iache de Crosuorum(?), notarium communis in slavonesco, talis est.

|| Tenor littere talis est.

(#66.2) Allo dilletevole parente dello imperio Phy|2|lippo Orio, conte de Ragusa, a çudesi et consellieri et al comune. Sappie |3| che Nicola de Lucari et Marin ffillio(!) de ser Climento de Goçe, per se |4| et per suo pare et per suoi fradelli si me ae fatto rasion de tutte |5| li mercadi, che lli tenni nello reame et nello imperio, çoè lo merca|6|do de Rudenicho et li merchadi de Çenta et delli merchadi de Presarin |7| et de quelli della Vallona et de tutte le rasion, ch'elli ave affare con |8| reame el con lo imperio dal tempo passado infino al di presente, de |9| tutto m'anno fatto rasion plenariamente et pagado in complimento |10| et de tutto se trovo essere dretti et no me de dare niente. |11| Et però l'imperio scrive povellia secondo la vostra usança et secondo |12| lo vostro modo et là mandie uno nostro gentil homo Pulco, açò |13| ch'ella se metta nello vostro libro secondo lo vostro modo.

|| Eo Iache de Crossio, noder sclavonescho, translatai questa carta di soto in sclavonescho.

|| (#66.1) + Ц(а)рства ми любов`ному суроднику кнезу дубровчкому Фил(и)пу СЂрију и судиамъ, власти|2|лѡмъ, вѣк`ниѡмъ и ѡп`кинѣ дубров`чкои. Да знате, разложише ми се Никола Лукаревиѣ и Маринь, |3| Клим(е)те Гѡчетикѣ с(и)нь, за себе и за свога ѡ(тъ)ца и за свою брат(ъ)ю у в(ъ)сѣхъ тр`зѣхъ, што су др`жали у крал(е)вс(тва) ми и у ц(а)рс(тва) ми, |4| тр`гъ Рудникъ и за тр`гове зетьске и у

Призрѣнѣ и Вавлони и у инихъ, у в(ь)сѣхъ трзѣхъ и у потрѣбахъ, што су ц(а)рством(ь) (м)и |5| имали и у всѣхъ разлозѣхъ, и у то ми се у всемъ разложише и исплатише ми се у всѣхъ тр`зѣхъ, што су |6| др`жали и у всем(ь) (м)и бише прави до д(ь)нѣшнега д(ь)не. Да зато имъ ц(а)рс(тво) ми записа повелю, каго |7| је по закону и угов(о)ре вашимъ. И тамо послахъ съ книгомъ властеличикѣ Пулька, да |8| и ви запиш(е)те у вашъ тетрагъ, како њс(тъ) по законъ вашъ.

[fol. 27] [...] die XXVIII augusti.

(#65) [...] povellia dello imperio, anno se millia sieçento |2| [...]nta cinque, indictione XV^a, di primo d'agosto, quando la signoria |3| imperial venne a Presarin ad incharar la sua ecclesia de Santo Ar|4|changelo. Fe rasion alla imperial signoria Nicola de Lucari |5| et Marin, fillio de Climento de Goçe, per se et per suo Climento(!) |6| et per sui fradelli dello dicto Marin de tutti li mercadi, ch'elli anno |7| tegnudo nello reame et nello imperio, çoè lo mercado de Rude|8|nicho, dello merchado de Çenta et delli merchadi de Presarin et dello |9| merchado della Vallona et de tutti li altri mercadi et de tutte |10| altre mercatantie, ch'elli aveno che fare con lo reame et con |11| lo imperio et de tutte altre altre(!) rasion, de tutto m'a fatto |12| plena rasion et son pagado de tutti questi mercadi, ch'elli tenne |13| dal tempo passado infino al di presente, se trovo dretti et çusti. |14| Et però lo imperio li ae fatto graçia et fine et remission de no poder a domandare |15| lo imperio et lo fillio dello imperio, rex Uros, ne algun homo piçolo |16| vel grando dello imperio, ma siano franchi de tutte le sopraditte |17| cose. E questa povellia li ae fatto lo imperio secondo le usançe |18| che ae lo imperio con la citade de Ragusa.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: povellia (#65:1, 17, пропратне напомене); graçia (#65:14); повелѣа (#66.1:6).

Стр. 57, 62, 102.

С обзиром на датум када је у Дубровнику забележен препис документа, очигледно је да тачну годину његовог настанка даје податак о индикту.

66. Писмо цара Душана дубровачким властима

[1– 28. августа 1347]

Цар Стефан Душан обавештава дубровачке власти да су му Никола Лукаревић и Марин Гучетић исплатили закупнину за тргове Рудник, Зету, Призрен и Валону и дугове за друге послове.

Документ је сачуван у два примерка:

66.1. Аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #65 и #66.2 у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 15, fol. 26v–27, под датумом 28. август 1347, са местимично избледелим пропратним напоменама на латинском језику. (табла 56)

66.2. Аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #65 и #66.1 у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 15, fol. 26v–27, под датумом 28. август 1347, са местимично избледелим пропратним напоменама на латинском језику. (табла 56)

Издања: Јиречек, *Споменици српски*, 27, бр. 10 (оба примерка); *Повеље и писма* I–1, 56–57, бр. 61 (#66.1); *Diplomatički zbornik* XI, 383–385, бр. 290 (оба); Ђорђевић, *Историја*, 426, сл. 230 (#66.1, само снимак).

ЛИТЕРАТУРА: *Acta Albaniae* II, 7–8, бр. 33; Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 48; Порчић, *Дипломатички обрасци*, 279.

ТЕКСТОВИ ПОД #65.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: книга (#66.1:7); littera (пропратне напомене).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: #65 (#66.1:6).

Стр. 57, 62, 110–111, 113.

Време настанка документа одређује се према датуму када је у Дубровнику забележен његов препис и датуму настанка #65 који је поменут у тексту.

67. Повеља цара Душана за Николу Лукаревића,
Марина Држића и Домању Гољебића

6. август 6656 [=1148(!)] [1347]

Цар Стефан Душан објављује да су му Никола Лукаревић, Марин Држић и Домања Гољебић исплатили закупнину за трг Валону који су држали две године.

Документ је сачуван као аутентичан препис-превод на италијански језик у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #68.1 и #68.2 у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 15, fol. 28–28v, под датумом 28. август 1347, са пропратним напоменама на латинском језику чији је почетак избледео. (табла 57)

Издања: Јиречек, *Споменици српски*, 29, бр. 11; *Diplomatički zbornik* XI, 386–387, бр. 292.

ЛИТЕРАТУРА: Порчић, *Дипломатички обрасци*, 279.

ТЕКСТОВИ #68.2, #68.1 и #67 СА ПРОПРАТНИМ НАПОМЕНАМА:

[... XLVII] die XXVIII° augusti.

|| [...] la copia della povellia presentada per Pulco Bolchačevich || de Dračevića davanti messor lo conte et lo suo menor consellio, || a son de campana segondamente ch' è usanca congregato, con una || lettera scritta in slavonesco, mandade a messor lo conte et allo suo || consellio per messor lo imperador, ridotto de slavonesco in latino, || lo tenor delle qual è questo:

|| Tenor littere:

(#68.2) Allo dellecto parente dello imperio Phylippo |2| Horio, conte de Ragusa, çudesi et consellieri della dicta terra. |3| Sapie che me feret(?) rasion Nicola de Lucari et Marin |4| de Dersa et Domagna de Golliebo dello mercado della Vallona, |5| lo qual me tenne doue anni et de tutto me pago e no me |6| resto andare(!) niente. E però lo imperio li ae fatto povellia, |7| secondo lo ordene, che ae con la citade de Ragusa. |8| E però questa carta si manda lo imperio per uno suo gentil homo |9| Pulco, açò che voi la mette stattutto secondo lo vestro |10| ordene.

|| Ego Iache de Crossio, notario sclanescho(!) translatai questa littera de sclavonescho in latino.

|| (#68.1) + Ц(арс)т(ва) ми любов`нѡму сурѡднику кнезу дубровчкому Филипу Сѡру(!) |2| и судиамъ и вѣкникѡмъ дудровчкимъ(!). Да знате, разложише |3| Никола Лукарѣ(в)икъ, Маринъ Држикъ и Думонѣ Голѣбикъ ѡд |4| тр`га вавлоньскога, што ми др`жаше за `в годиште, и все ми |5| исплатише и не ѡсташе ми ништа длжни ц(а)рст(ву) ми. И за |6| то имъ ц(а)рс(тво) ми записа повелю, кагѡ ње по закону с вами. |7| И сию книгу посла ц(а)рс(тво) ми по властелина ц(а)рс(тва) ми Пулька, |8| да ю прѣп(и)шете у вашъ статуръ, кагѡ ње по закону вашему.

[fol. 28v] Anno Domini M III^c XLVII, die XXVIII augusti.

|| Tenor apovellie.

(#67) Scrive lo imperio a sie millia siecento |2| cinquanta sie, alle VI ~~me~~ die de agosto. Fe rasion Nicola |3| de Lucari, Marin de Dersa et Domagna de Golliebo dello mercado |4| della Vallona, lo qual tenne due anni, et de tutto m'a pagado |5| et no me resto a dare niente. E però lo imperio li ae fatto |6| povellia de no adomandarli niente, ne llo imperio, ne llo |7| fillio dello imperio, rex Uros, ne algun altra persona ~~dello imperio~~. |8| Et questo fo facto secondo l'ordene et secondo lo statutto de Ragusa, açò che sia fermo.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: povellia (#67:6, пропратне напомене); повелиа (#68.1:6).

Стр. 57, 102.

Година настанка документа одређује се према веома сродном #65, који је и испоручен градским властима истом приликом када и #67.

68. Писмо цара Душана дубровачким властима

[6–28. августа 1347]

Цар Стефан Душан пише дубровачким властима да су му Никола Лукаревић, Марин Држић и Домања Гољебић исплатили закупнину за трг Валону који су држали две године.

Документ је сачуван у два примерка:

68.1. Аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #67 и #68.2 у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 15, fol. 28–28v, под датумом 28. август 1347, са пропратним напоменама на латинском језику чији је почетак избледео. (табла 57)

68.2. Аутентичан препис-превод у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #67 и #68.1 у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 15, fol. 28–28v, под датумом 28. август 1347, са пропратним напоменама на латинском језику чији је почетак избледео. (табла 57)

Издања: Јиречек, *Споменици српски*, 29, бр. 11 (оба примерка); *Diplomatički zbornik* XI, 386–387, бр. 292 (оба); *Повеље и писма* 1–1, 62, бр. 57 (#68.1).

ЛИТЕРАТУРА: Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 48; Порчић, *Дипломатички обрасци*, 279.

ТЕКСТОВИ ПОД #67.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: книга (#68.1:7); *lettera, littera* (пропратне напомене).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: #67 (#68.1:6).

Стр. 57, 111, 113.

Време настанка документа одређује се према датуму када је у Дубровнику забележен његов препис и датуму настанка #67, који се помиње у тексту.

——*

69. Повеља цара Душана манастиру Светих арханђела у Јерусалиму

Призрен, 29. април 6800 [=1292(!)], индикт 1 [=1348] (#69.1)
Мелник, 8. март 6858 [=1350] (#69.2; #69.3)

Цар Стефан Душан дарује манастиру Светих арханђела у Јерусалиму манастир Светог Николе Врањинског и право на убирање 500 перпера дохотка који цар прима у Дубровнику сваког Ускрса.

Документ је сачуван у три примерка:

69.1. Примерак у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, већки број 980), написан на пергаменту димензија 500 x 330 мм, минускулном ћирилицом, мастилом смеђе боје, руком дубровачког словенског писара Видоша Богданића, који је ту дуж-ност обављао у два наврата током седамдесетих и осамдесетих година 14. века. Иницијал Б и подиницијал Т (10. ред) наглашено су крупнији и подебљани, док реч *слово* (33. ред) делује као да је намерно написана блеђим мастилом и почиње великим С. Нема потписа ни трагова печатења, а од накнадних записа присутне су само архивске ознаке. (табла 58)

69.2. Примерак у Државном архиву у Дубровнику, у књизи *Privilegi 1 (Codex Ragusinus)*, fol. 24–24v, написан руком дубровачког словенског канцелара Никше Звијездића. Део текста уз спољну маргину знатно је оштећен од влаге. Заглавље, прва реч (*божеѡ*) и два подиницијала (С у 18. реду и Т у 29. реду) исписани су црвеним мастилом. Изнад почетка текста налази се регест, а на унутрашњој маргини прве стране једна белешка. Још један регест налази се у садржају књиге (fol. 16). (табла 59)

69.3. Примерак у Архиву манастира Хиландара (бр. 131, топографска сигнатура А 11/5), написан на папиру димензија 417 x 313 мм. Рупе и оштећења од влаге местимично захватају текст који је исписан црним, избледелим мастилом. Крст симболичке инвокације, иницијал и реч *слово* у 27. реду писани су црвеним мастилом, баш као и потпис изведен крупним калиграфским мајускулним словима у новом реду испод главног текста. Јасних трагова печатења нема. Од накнадних записа, запажена је само забелешка хиландарског архивара из 19. века, монаха Никандра. (табла 59)

Издања: *Monumenta serbica*, 133–135, бр. 116 (#69.1); *Законски споменици*, 706–709 (изводи из #69.1 и #69.3); *Одабрани споменици*, 149–151, бр. 71 (#69.3); Мошин, *Повеље цара Стефана Душана*, 15–21 (сви примерци упоредо).

ЛИТЕРАТУРА: Руварац, *Камичци*, 533–534; Јурећек, *Dohodak stonski*, 529–530; Мошин, *Повеље цара Стефана Душана*, 7–36; Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 54–58; Синдик, *Српска средњовековна акта*, 112, бр. 131; Бубало, *Средњовековни архив*, 265–269.

ТЕКСТ #69.1 СА РАЗЛИКАМА У ПОДУДАРНОМ ДЕЛУ #69.2:

Б(о)ѡе СѢтъче вседръжителю,¹ иже словом(ѡ) и духом(ѡ) усть своих(ѡ) вса устроивии, видима же и невидимаа, ѡдушевленна же и безѡд(у)шна, иже прѡ|2|вѡѡе агг(е)лскиѡе чини състави, бесѡплѡтѡниѡе² сили, прѡспѡваюште всакоѡо умѡ насѡ³ и разумнаѡо ѡства, ѡд саѡоѡо божастѡа зарею свѡтешт(е) се, |3| прѡстола⁴ трепетно прѡдстоеште, и съ страхом лица своа ѡгненними крили закриваюште, и кѡѡдо ихѡ неизреченнаѡо сѡта(!) и красоти божаст|4|веніѡе наслаждаюште, имѡже прѡвостатела и воеводу н(е)б(е)снимѡ с(ве)шт(е)нѡнимѡ⁵ начелникомѡ же и кнезом(ѡ) и анг(е)лом(ѡ) и арханг(е)лом(ѡ), красоту реку же арханг(е)ла Ми|5|хаила, великаѡо прѡдстатела прѡдстаѡю и великаѡо и прѡваѡо радости проповѡдника арханг(е)ла Гаврила. Сима же великома архистратѡма(!) ѡд Б(о)га данни |6| бише роду чловѡчаскоѡу похвалниѡе похвали и⁶ бл(а)год(ѡ)ти, ѡвѡмѡ побѡда на супротивники, а сим(ѡ) на радостѡ бл(а)говѡштене земалнаѡо

¹ У #69.2 на почетку стоји заглавље у облику инвокације *ваѡ име великоѡа Савѡѡта*, док су речи *СѢтъче вседръжителю* испуштене.

² У #69.2: [*състави*] *арѡхангели безѡплѡтниѡе*, итд. Реконструкције текста #69.2 дате су према: Мошин, *Повеље цара Стефана Душана*, уз одговарајуће напомене на основу увида у изворник.

³ У #69.2: *умѡнаѡо*.

⁴ У #69.2: *ѡкрѡсть прѡестола*.

⁵ У #69.2, према Мошину, уместо ове речи стоји: *вернимѡ*. Ипак, у предлошку #69.2 видљива су слова *све-*.

⁶ У #69.2 уместо *похвали* и стоји *побиеди*.

ѣства,⁷ нииже похвали |7| ѣзыкь можеть исплести нииже изъреки ни умь постигнеть п(о)добно похвалити, надежду свою к` нимь възлагаюште⁸ да изр(е)чемь великую ихь м(и)л(о)сть и заступлен|8|ѣ, сима бо архистратигома н(е)б(е)сна круга чудеси ись⁹лъни Г(оспод)ь, и земельное ѡснованѣ прѣсвѣтло украсии, сима чловѣчаскоѣ ѣство ѡт(ь) всакоѣ стр(а)сти неврѣжд(е)нно |9| прѣбиваеть, сима цркви свѣтло украшаема правовѣрно ѣдиногл(а)сноѣ и трьс(ве)тоѣ пѣнѣ⁹ Б(ог)у всилаеть, сима бо бл(а)говѣрнии и б(о)голюбиви ц(а)ринѣ вѣнци |10| неплѣнними вѣнчаше се.

Тѣмьже и азь,¹⁰ въ Х(рист)а Б(о)га бл(а)говѣрнии и Б(о)гом(ь) поставлени ц(а)рь Стефань Срьблем(ь) и Грькомь¹¹ и западнѣи странѣ, и съ б(о)годарован`|11|ною ми бл(а)гоч(ь)стивою и хр(и)столюбивою ц(а)р(и)цею¹² августиєю квра Еленюю, и с възлюбленнымь и бл(а)говѣрнымь с(и)номь наю, кралемь Урошемь, бл(а)годѣтю Божиєю |12| процвѣтшу ми, въ своем(ь) ѡт(ь)чствѣ по того из`воленью нарешти се ѡтрасль бл(а)гаго корѣне, родитель моих(ь) светѣх(ь), реку же Симеона^{Неману}, новаго мироточца¹³ |13| и прьваго владики бившаго земли зетсѣи, великаго с(ве)т(ит)ела и прьвопрѣступника(!) ѡчьства нашего, кралю¹⁴ Сави правешту ми скифтрѣ б(о)годарованнаго |14| ми ц(а)рьства, послѣдуѣ житю благопрѣбиваня ѡ Х(ри)с(т)ѣ с(ве)тих(ь) ц(а)рь¹⁵ бл(а)говѣрно живущтих(ь) на земли, реку же великаго и равна ап(о)ст(о)л(о)м(ь) и прьваго хр(и)с(т)ианом(ь) |15| Костантина ц(а)ра и инѣхь православно и бл(а)гоч(ь)стно живущтих(ь),¹⁶ ѡд юности моѣе теплостью душевною и ревностью ражд(е)к(!) се сръца моѣго любовю |16| кь всѣмь светѣмь божьственнымь црквамь, наипаче и болше кь великима архистратигома Михаилу и Гаврилу, ѡни бо прѣдстоѣште прѣстолю и |17| лицу Божию бл(а)гопрѣмѣнна и бл(а)гоувѣтлива ѡт(ь) сѣдѣанних(ь) ми устрааюють. Тѣмь прип(а)даѣ и мили се дѣѣ ходатаѣа ѡбрѣстива кь владицѣ¹⁷ моѣму |18| Христу и д(у)ши моѣи вожда и хранителя теплаа и въ належештих(ь) бранех(ь) прѣдстателя крѣпкаа и супостатом(ь) пламеноноснимь оружиєм(ь)¹⁸ ѡт(ь)мыштаюшта, тѣмь |19| теплѣ прип(а)д(а)ю¹⁹ любовию душевною кь сима архистратигома.

Видѣ ц(а)рьство ми храмь бож(ь)ствении с(ве)тию архистратигу Михаила и Гаврила |20| сзданьнаго прародители ц(а)рьства ми въ б(о)говьзлюбленнѣмь

⁷ У #69.2 уместо *ѣства* стоји *свѣта*.

⁸ У #69.2: *подобно хвалити, надежду свою вазлагаюште*.

⁹ У #69.2: *свѣтло украсѣне всако право виерни ѣдиногласанокь достоино пиенѣ*.

¹⁰ У #69.2 нема и азь.

¹¹ У#69.2: *Срьблемь, Грькомь, Босни, Арьбаниѣ*.

¹² Уместо обичне титле натписано је слово *д*.

¹³ У #69.2 уместо *мироточца* стоји *мироносца*.

¹⁴ У #69.2 уместо *квалю* стоји *кирь*.

¹⁵ У #69.2: *ѡ христѣансциехь цара*.

¹⁶ У #69.2 уместо *дела равна апостоломь ... благочѣстно живущтиехь* стоји само: *равна пламень часно живущтиехь*.

¹⁷ У #69.2: *тиемь припадаѣ им ислиѣдаѣ хода[таѣа] ѡбрѣсти вас си владици*.

¹⁸ У #69.2: *супостатомь пламениемь посланѣмь [оружиємь]*.

¹⁹ У #69.2 уместо *припадаю* стоји *прѣд* *вашею*.

ин(ь)гда²⁰ градѣ Иер(у)с(а)л(и)мѣ, въ немъ же Б(огъ) съ плѣтью пожитъ, и диавола иже на насъ брань |21| раздрушии,²¹ и побѣдителя намъ дарова, тѣмъ обѣубо-жанѣ видѣ цркви ц(а)рств(о) ми, потышта се ц(а)рств(о) ми²² въздвигнути и укрѣпити и исплнити |22| недостатъч`наа храма того с(ве)того,²³ и приложи ц(а)рство ми св(е)того Николу Вранину и съ црквомъ и съ сели и с` людми и съ са(!) всѣмъ метохомъ и съ ви|23|ногради и съ планинами и съ пашишти и съ зимовишти и съ млини и съ сѣнокоси и съ доход(ь)ки цркви тези, и што има у светого Сръга доход(ь)ка на вса|24|ко годиште .р. п(е)р(ь)п(е)рѣ ѿт(ь) ц(а)рине ц(а)р(ь)ства ми и съ всѣми правинами и устами ц(а)р(ь)ства ми и съ всѣми мегами сель тѣхъ и съ всѣмъ иманѣмъ цркве тези. |25| И што естъ димина на люд(е)хъ црквених(ь), и такои ю приложии ц(а)р(ь)ство ми цркви иер(у)с(а)л(и)мскои, да си скупля цркви иерусалимскаа на всако годиште ѿт(ь) |26| Вранине, што се обрѣта лѣтине, жита и вина, и ѿт(ь) овць и ѿт(ь) кобиля, половина ѿт(ь) тога да се продае и да се носи у Юр(у)с(а)л(и)мѣ.

И пакии приложи ц(а)р(ь)ство ми |27| цркви архистратига Михаила иже у Юр(у)с(а)л(и)мѣ, да си узима у Дубровницѣ ѿд дохотка ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми на всако годиште на вскрѣсеніе .е. с(ь)тъ п(е)р(ь)п(е)рѣ бенетъчких(ь).

|28| И людие црквени с(ве)того Николи Вранинскога да не работаю работе никоере г(оспод)ьствууюштому, ни дани даю, ни пути тѣраю, ни воиске воую, ни |29| у жупу приплаштаю, ни гр(а)да зигю, ни позоби даю, ни конь хране, ни псь хране, и ѿт(ь) всакое работе и дани ѿсвободихъ. И сие приложих(ь) и ут|30|врѣдихъ, да естъ непоколѣбимо до вѣка, и тѣмъ всѣмъ никто да нѣсть ѿбластьнъ, ни кепалиа ни властелинъ ни (и)нъ тко любо владуштни у земли |31| ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, тькмо негоже Б(ог)ъ изволии игумена иер(у)с(а)л(и)мскога, ть да ест(ь) тѣмъ ѿбластанъ, и у том(ь) мѣстѣ да нѣсть властѣнъ икто поставлати старѣши|32|ну, тькмо кога буде хотѣнне игумену иер(у)с(а)л(и)мскому, тогази да бл(а)гослови и постави старѣшину у Вранинѣ.

И сие записаніе приложение ц(а)р(ь)с(т)ва ми кто |33| ѿт(ь)ниметь и потворить сие златопечатное слово ц(а)р(ь)с(т)ва ми, да му ес(ть) мѣст`никъ Г(оспод)ь Б(ог)ъ и прѣч(и)ста Б(огороди)ца Сѡдигитриа, и да га порази и убиє сила ч(ь)с(ть)на|34|го и животворештаго кр(ь)ста, и да ес(ть) проклетъ ѿт(ь) .т.и.т. с(ве)тих(ь) ѿт(ь)ць иже в Никеи и ѿт(ь) .в. врховних(ь) ап(о)ст(о)ль и ѿт(ь) д`хъ юв(а)нг(е)л(и)стѣ и ѿт(ь) всѣхъ светѣх(ь) ѿт(ь) вѣ|35|ка Богу угодивших(ь), и да е причесникъ ѿт(ь)врѣгшим се Х(ри)с(т)а Арии и Несторию и Юдѣ прѣдателю Х(ри)с(то)ву и къ ѿнѣмъ, иже рѣше(!): „Крѣвь него на нас(ь) и на чедѣх(ь) |36| наших(ь)“, и да приме проказу Гиѡзиѡву, и такови, иже потвори, да се распе и накаже, и да плати ц(а)р(ь)с(т)ву ми .ѡ. п(е)р(ь)п(е)рѣ. А сии хрисовуль писа и под(ь)писа |37| ц(а)р(ь)ства ми въ всако утврѣжд(е)нне м(ѣ)с(е)ца априла .кѡ. д(ь)нъ у Призрѣни, къда поставии ц(а)р(ь)с(т)во ми темелиє арха(н)г(е)ла Михаила въ лѣтъ .ѡ. индик|38|тиѡн(ь) .а.

²⁰ У #69.2: и нашего [иногда].

²¹ У #69.2: ва немъже давъ поластию пожитъ и диавол[а и]же ни на брани раздрушии.

²² У #69.2: виде царство ми, почтова се [царство] ми.

²³ За наставак текста #69.2 видети доле.

ДЕО ТЕКСТА #69.2 КОЈИ СЕ НЕ ПОДУДАРА СА #69.1:

(#69.2:59–69) |fol. 24v| ... Приложи царьс(т)во ми светаго |60| [Никола Бра]ни-
ну²⁴ са свиєми метохиами и са свиєми прави|61|нами [и са свиєми] мегами села
тиехъ и са свиємъ иманѣмъ. |62| [И што єсть ди]мнина на людехъ Вранинцехъ,
и този да си |63| [скоупи цр]ьква Юроусалимска. И да узима на vsако годиште
|64| [на Васкресенїе]²⁵ .е. цать пер(ьпер)а бнетачкихъ од дохотка дубро|65|
[вачкога.]

И сиє приложенїє царьс(т)ва ми тко ѿдниметь и по|66|[творить] сиє златъ пе-
чатноє ²⁶ царьства ми, |67| [да боудеть] проклетъ ѿд Господа Б(о)га и прьчисте
Б(о)городице |68| [и да му єс]тъ масникъ арьхангео Михаилъ и Гаврило и ѿд |69|
[царьства ми] да ние благосолень. Сатвори се саи хрусоволь |70| [ва сведен]їє
васвимъ ва лието .#зони. мисеца |71| [марта .и. дань иди]²⁷ Мелници у Грьциехъ
на Романию.

|регест на fol. 16| МСССXLVIII de março, fato in Greçia, in Melnicho, privilegio: ||
Iperador(!) Stefano, signor de Bossna e Raxia e Greçia e Arbania, li perperi V^C da
Stagno dono a Ieruxalem.

|регест на fol. 24v| МСССXLVIII de março, privilegio de Stefano, inperado[r de
Raxia], || de Greçia, de Bossna, fato in Melnico in Greçia: lo tributo [de Stagno] || per-
peri 500, dono a Ieruxalem.

|маргинална белешка| Inperador || Stefano || de Raxia, || de Greçia, || de Bossna, ||
d'Arbania.

ТЕКСТ #69.3:

+ Превѣч`[нї]и²⁸ н(е)б(е)снїи Вл(а)д(ы)ко ц(а)роу, ѿт(ь) начела творєи агт(е)лы
своє д(у)хи, иакоже пишеть: „Моима д(у)шевнима оочима(!) |2| и тѣломъ єс(т)ь-
ства вьсклоних` се кь твоему страшномуу и прѣславному трїсїанномуу прѣсто-
лоу |3| и ѱпостасномуу б(о)ж(ь)ствоу.“ Емоу ж[е пр]ѣдстоить вѣликїи архаг-
г(е)ль твои Михаилъ и воєвода п[ь]лкомь²⁹ |4| твоимъ агт(е)льскимъ(ь) силамъ.
Томоуж[д]е(?) слоужѣ твоєму, [вла]дыко Х(рист)е, прип(а)даю и бою се и трѣ-
[пе]штоу |5| и с нимъ(ь) вькоупѣ при[п]ѣваю все|гда трї[с]ве)тю пѣснь: „С(ве)ть,
светь,] светъ еси, О(т)че и твои едино|б|чедни С(ы)нъ и прес(ве)ти твои
Д(оу)хъ.“ Молю же се тебѣ, [воевода ...] н(е)б(е)снїи, архагг(е)ле Миха|7|иле:
прѣпоиши ме ороужїемъ твоимъ, иакоже І(су)са Нав[инн]а и покри ме иакоже
мльни|8|їю крилома твоима, ѿплъчаєт` бо се агт(е)ль Г(о)с(подь)нъ ѿкр(ь)сть
бюєштих` се его.

²⁴ Реконструкциje према Мошин, *Повеље цара Стефана Душана*, и непосредном увиду.

²⁵ С обзиром на то да се при почетку овог реда ипак јасно виде слова *ve*, вероватно треба рекон-
струисати: *на Велики дан*.

²⁶ Остављен празан простор.

²⁷ Ни на овом значајном месту, Мошинова реконструкција није у складу са оним што може да по-
нуди оштећени предлогак, у којем се јасно види само: *м ... ва гради Мелници*.

²⁸ Реконструкциje су дате према стању на расположивом снимку, узимајући у обзир предлоге које
даје Мошин, *Повеље цара Стефана Душана*.

²⁹ Мошин има *ликама* али прво слово је свакако *п*.

Сего ради азъ, |9| бл(а)говѣрній и ѿ Х(ри)с(т)ѣ Б(о)зѣ ц(а)рь Стефанъ Сръблѣмь и Грьком(ь) и Българомь и дѣспотату |10| и Поморію, и съ б(о)годарован`ною ми ц(а)р(ь)ства ми ц(а)рицею аугустиною кира-Іеленою и съ |11| прѣвзлюблен`нїимъ наю с(ы)номъ кралемъ сръбьским(ь) Оурошемъ, ѿт(ь) вьсеє д(у)ше и раз`го|12|ренїемъ ср(ь)д(ь)чнїимъ, заниже не быс(ть) намъ многочед(ь)немъ быти, иакоже прѣжде въздвигль |13| еси Іс(раи)ла, Г(оспод)и, изволихом(ь), вл(а)д(ы)ко Х(рист)е, по твоему хотенїю сьтворити чеда бесьмрт(ь)на |14| – жилиште прес(ве)томуу Д(оу)хоу твоему, храмъ б(о)ж(ь)ствнїи въ име архагг(е)ла твоего Михаила |15| и Гавърила въ обѣтов[анѣ] земли и въ градѣ твоемъ Іер(оу)с(а)л(и)мѣ, егоже г(осподи)нь мои прѣви, |16| дѣдъ царства ми, свети краль Оурошь оукрѣпи и въздвиже, паче же и еште къ томуу г(осподи)нь и ро|17|дитель царства ми, свети краль Оурошь Стефанъ, недостатки вьноутрь цркви оукраси |18| и вьнѣшнѣ, потврди и приложи. И понѣже рѣкль еси, Г(оспод)и І(с)у(се) Х(рист)е, въ евангелїи твоемъ: |19| „Ѡ[тъ Іероусали]ма не ѿлуча[ти се“, и паки: „Съ вами есмь до скончаня вѣка“, и тако молим се: не ѿлучаи се ѿтъ] |20| насъ, нь пр(и)сно вьсегда боуди с нами, и прѣдстави намъ на съблюденїе твоего архагг(е)ла, |21| иако да боудет` ми оувѣтливъ въ д(ь)нь страшнаго испитанїа. Елико быс(ть) довол`но приложи |22| ц(а)рство ми да оузимл(ь) цр(ь)квь іер(оу)с(а)л(и)мьскаа на в`сако годиште ѿ Велицѣ д(ь)ни .Ф. пер`пе|23|рѣ бнетачькихъ ѿт(ь) доход(ь)[ка] доубровьч`кога. И еште приложи ц(а)рство ми с(ве)т(а)го Николоу Врани|24|но съ в`семи метохїам[и и п]равинами и мегїами сѣль т[ѣхъ] и съ в`семь иманїемъ. |25| И что ѣс(ть) димнина [ѿтъ сель] вранин`ских(ь), и то да си скоупи цр(ь)квь іер(оу)с(а)л(и)мьскаа.

|26| И сїе приложенїе ц(а)рс[тва ми] кто ѿтнимет(ь) и потворитъ сїе златопечатное |27| слово ц(а)рства ми, да [боудетъ про]клет(ь) ѿт(ь) Г(оспод)а Б(о)га и ѿт(ь) пр(ѣ)ч(и)стїе его [матере] Б(о)городице, и да моу ѣс(ть) мьстникъ |28| архагг(е)ль Михаилъ и Га[врїиль], и ѿт(ь) ц(а)рства ми да нѣѣ бл(а)г(о)с(ло)в(е)нь. [И сьт]вори же сїи хрисоволь |29| въ св(ѣ)дѣнїе в`семь, в(ь) лѣто .#20нїи. м(ѣ)-с(е)ца мар(ь)ѿа .ї. д(ь)нь оу Мельницѣ.

[потпис] + Ст(е)фанъ въ Хр(ист)а Б(о)га бл(а)говерни ц(а)рь

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: *златопечатно слово* (#69.1:33, #69.3:26–27); *хрисовуль* (#69.1:36, #69.3:28).

Стр. 62, 66, 114–115.

Нема сумње у то да је постојала аутентична исправа цара Душана о даровању манастиру Светих арханђела у Јерусалиму годишњег данка од 500 перпера који је српском владару сваког Ускрса плаћала дубровачка општина у складу са одредбама уговора о продаји Стона (#50). На то указују неупитно веродостојни подаци о подизању дохотка од стране јерусалимских калуђера (видети стр. 62), па и оригинална повеља цара Уроша Дубровчанима о плаћању Стонског дохотка (видети стр. 66 и #85). Ипак, из дипломатичких одлика и међусобног односа #69.1, 2 и 3 као и из поређења њихових података са познатим историјским чињеницама, јасно је да ниједан од наведених примерака не представља оригинал те Душанове исправе, а довођена је у питање и њихова аутентичност (стр. 114–115).

Досадашња истраживања утврдила су да је Душановом времену најближи примерак #69.1, чије је писмо оцењивано као слично неким Душановим оригиналима (Мошин, *Повеље цара Стефана Душана*, 12–13; Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 54). Насупрот томе, #69.3 се већ на први поглед представља као знатно познији производ, па је и смештан у време од краја 15. до 17. века, при чему доња граница делује као највероватнија (*Одабрани споменици*, 150; Мошин, *Повеље цара Стефана Душана*, 13–14; Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 58).

На основу ових налаза и расположивих података, у досад најамбициознијој студији о овом питању (Мошин, *Повеље цара Стефана Душана*) закључено је да су оба дубровачка примерка пројекти које су Јерусалимци један за другим – оба пута неуспешно – подносили Душану, покушавајући да уз доходак у Дубровнику добију и манастир Светог Николе на Врањини. Примерак #69.3 представљао би пак фалсификат са истим циљем из времена када су права на Стонски доходак прелазила у руке Светогораца. По томе се овај примерак може повезати са очигледно фалсификованим повељама цара Уроша и Маре Бранковић (Живојиновић, *Светогорци*, 183–184; Бубало, *ССА 2*, 100–102), чији се настанак везује управо за крај 15. века.

Ово решење, међутим, намеће питање зашто су примерци #69.1 и #69.2, као неуспели покушаји потчињавања Врањине Јерусалимцима, завршили у Дубровнику, при чему је један од њих чак препис у књизи градских повластица (Бубало, *Средњовековни архив*, 267). Одговор понуђен у Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 58, смушен је и неуверљив. Што се тиче #69.3, изнета претпоставка делује прихватљиво, али потребно је објаснити порекло сличности са очигледно старијим дубровачким #69.2, као и неких особености, попут помена краља Милутина и Стефана Дечанског у улози јерусалимских ктитора и добротвора (#69.3:15–18).

Корак у правцу разрешавања ових недоумица може да представља овде саопштено запажање о идентичности писара #69.1 са дубровачким писаром Видошем Богданићем са Корчуле, који је обављао дужност градског словенског канцелара од 1372. до 1376, и поново од 1387. до 1390. Наравно, тешко је рећи у којем је од та два интервала Видош преписао #69.1, али већ околност да препис потиче од званичног дубровачког писара из времена када је Душанов дар Јерусалимцима још био у живом сећању пружа основ за претпоставку да је изгубљени протограф са којег је тај препис начињен био Душанов оригинални документ или у најмању руку неки примерак који је у Дубровнику сматран аутентичним изразом цареве воље по овом питању. Штавише, тај примерак је изгледа био доступан у Дубровнику и знатно касније, када је начињен #69.2, јер поређење између #69.1 и дела текста #69.2 који се са њим поклапа показује да #69.2 није преписан са #69.1, него са неког другог, исправнијег предлошка. Наиме, оба ова преписа садрже примере очигледних грешака који се међусобно не подударују – најупечатљивији такав случај је свакако када #69.1 даје Светом Сави немогућу титулу *краљ*, док #69.2 на том месту има исправно *кир*.

Посматран као целина, #69.1 према својим дипломатичким обележјима делује најаутентичније. То нарочито важи за елементе владарске идеологије у аренги и за диспозицију у којој је даровни део одвојен од навођења имунитета (уп. стр.

115). Међутим, ово не решава све проблеме. Најочигледнији је изостанак потписа, којег нема ни у #69.1 ни у #69.2. Поред тога, необично је и одређење Стефана Немање као *владике земље зетске* (#69.1:13, исто и у #69.2). Такође, ако се у датумској формули #69.1, у којој је година ере очигледно недовршена, поклони поверење индикту, добија се 29. април 1348, што није у складу са дубровачким књигама које бележе да је 1349. Стонски доходак још подизан у име цара Душана (Јирећек, *Dohodak stonski*, 528–529). Најзад, и даље остаје питање порекла диспозиционог и завршног дела #69.2 и #69.3, са другим, међусобно сагласним, местом и датумом издавања – у Мелнику, марта 1350. Из ових разлога, можда би се као полазишту за даље истраживање требало вратити претпоставци коју је изнео још Руварац (*Камичци*, 533–534) – да је Душан издао два аутентична документа, и то једну општу даровницу Јерусалимском манастиру, чији препис представља #69.1, и једну практичну потврду намењену превасходно подизању Стонског дохотка, која стоји у основи несумњиво прерађених #69.2 и #69.3.

70. Писмо цара Душана дубровачким властима

септембар [1348]

Цар Стефан Душан пише дубровачким властима да му је Лавре Вукасовић платио закупнину за трг Рудник који је држао с Марином и Живом Гучетићем.

Документ је сачуван у три примерка:

70.1. Оригинал у Државном архиву у Дубровнику (Prilozi arhivskim serijama IVa, br. 64), на папиру димензија 50 x 165 мм, без видљивог воденог знака. Главни текст и адреса на полеђини исписани су минускулном ћирилицом, мастилом сиве боје, истом руком која је писала #72.1, а по свему судећи и #75 и #76. Потпис је исписан нешто крупнијим словима, црвеним мастилом, у доњем десном углу, делимично преко завршног дела последњег реда главног текста. На полеђини између два дела адресе налази се траг малог утиснутог воштаног печата природне боје. На листу је накнадно записана једна архивска белешка. (табла 60)

70.2. Аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #70.3 и #71 у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 16, fol. 54v–55, под датумом 9. март 1349, са пропратним напоменама на латинском језику. (табла 61)

70.3. Аутентичан препис-превод у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #70.2 и #71 у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 16, fol. 54v–55, под датумом 9. март 1349, са пропратним напоменама на латинском језику. (табла 61)

Издања: *Споменици српски* II, 19, бр. 23 (#70.2 и #70.3, са адресом са #70.1; исправке и дупуне: Јирећек, *Споменици српски*, 100–101); *Diplomatički zbornik* XI, 507–508, бр. 387 (#70.1 и #70.3); *Повеље и писма* I–1, 58–59, бр. 65 (#70.1).

ЛИТЕРАТУРА: Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 50; Порчић, *Дипломатички образци*, 279.

ТЕКСТ #70.1:

+ + Пише ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми кнезу дубровчџкому Филипу Гџриу и судиамъ и вл(а)стеломъ и всеи |2| ѡпкине дубровчџкои. Да знате, џере ми дрџжаше³⁰ трџгъ руднички Лавре Влька|3|совикъ и Маринъ и Живе Паскетикъ, и ѡ всемъ се су ц(а)р(ь)с(т)в(у) ми исправили, не ѡста|4|ше ни у чимъ ц(а)р(ь)с(т)в(у) ми длџжни. Да ѡ томъ имъ повелю записахъ по закону вашему.

|потпис| + м(ѣ)с(е)ць сек`тебрь

|адреса| + Пише ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми кнезу дубровчџкому _ Филипу Гџрею и судиамъ и вл(а)стеломъ и всеи || ѡпкинѣ дубровчџкои

ТЕКСТОВИ #70.2 и #70.3 ПОД #71.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: littera protovistiarii, letera (пропратне напомене уз #70.2 и #70.3).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: #71 (#70.1:4).

Стр. 57, 109–110, 112, 121, 125.

Година настанка документа одређује се према датуму када је у Дубровнику забележен његов препис. Видети такође #71.

71. Повеља цара Душана за Лавру Вукасовића
и Марина и Живу Гучетића

8. децембар 6857 [=1348]

Цар Душан објављује да му је Лавре Вукасовић платио закупнину за трг Рудник који је држао с Марином и Живом Гучетићем.

Документ је сачуван као аутентичан препис-превод у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #70.2 и #70.3 у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 16, fol. 54v–55, под датумом 9. март 1349, са пропратним напоменама на латинском језику. (табла 61)

Издања: *Споменици српски* II, 18–19, бр. 23 (исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 100–101); *Diplomatički zbornik* XI, 507–508, бр. 387.

ЛИТЕРАТУРА: Порчић, *Дипломатички обрасци*, 279.

ТЕКСТОВИ #71, #70.3 и #70.2 СА ПРОПРАТНИМ НАПОМЕНАМА:

Anno Domini M^o III^c XLVIII, indictione secunda, || die VIII mensis marcii.

|| Copia unius apovilie misse pro parte domini imperatoris Slavonie || domino comiti, iudicibus et consiliariis civitatis Ragusii, tenoris et continencie infrascripte.

³⁰ Грешком написано слово *a* преправљено је прилично grubим захватом у *ъ*.

|| (#71) Scrive lo imperio dando a saver a çaschaduno. Si a fato gracia |2| lo imperio a Laure de Volchaso et a Marin et a Çive |3| de Pasqua ^{de Goç}, chomo anno tenudi lo merchado de lo imperio Rud|4|nich, d'one cossa si se ano adreçadi alo imperio, non ano ro|5|masi torti in cossa niguna che lo imperio si la trovadi dreti. Perçò |6| lo imperio si a fato gracia et si a scritto povelia che negun |7| per essi non abia che far, ni per elli che se dovesse impaçar. Et se |8| algun volesse achasonar la gracia et le scritture del'imperio che |9| se debia destrur et condenar et che page alo imperio perperi M. |10| Et questa gracia si l'a scritto lo imperio in anno Domini VI^M VIII^C |11| LVII³¹ del meso de decembrio, die VIII. Protovistiario sia recomandado.

|| Copia unius littere protovistiarii misse domino comiti, iudicibus et consiliariis Ragusii || recommandatis suprascripte apovilie, tracta in vulgare per eundem Çive de Parmessano.

|| (#70.3) Scrive lo imperio alo conte de Ragusa, çudesi, çentili homeni et a tuta la co|2|munita de Ragusa, che sapiate che me anno tenuto lo merchado de |3| Rudnich Laure de Volchasso et Marin et Çive et Pasqua, et |4| de tuto si sano(!) alo imperio dreçado, non remase debitori alo imperio |5| niente. Et perçò si a ço scritto povelia per le vostre usança.

[fol. 55] Ego Francisscus de mandato domini comitis et sui minoris consilii || scripsi et exemplavi suprascriptam apoviliam prout vidi scriptam || et reductam in vulgare per Çive de Parmessano, scribanum communis in sclavoneschum. Que quidem apovilia scripta est hic || infra in sclavoscho(!) per dictum Çive. Que quidem apovilia || et littera fuit presentata per Raychum, hominem Nenade, voyvode || Tribigne et Chanalis.

|| die X^a fe marçii

(Белешка у шест редова о неком другом послу.)

|| Ego Give de Parmigan, noder schlavonescho, exenplai la povellia e la || letera che manda misser lo imperador a misser lo conte e al comun de Ragusa.

|| (#70.2) + Пише ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми кнезу дубровечкому _, судиамь, властеломь и всои |2| опкини дубровечкои. Да знате, кере ми држаше тръгь руднички Лавре |3| Влькасовикь и Маринь и Живе Паскетикь, и о вс(е)мь се су исыправили ц(а)р(ь)с(т)в(у) ми, |4| не осташе ничимре ц(а)р(ь)с(т)в(у) ми длъжни. Да о томь имь повелю зап(и)сахь |5| по закону вашему.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: gracia (#71:1, 10); povelia (#71:6); la gracia et le scritture (#71:8); повелиа (#70.1:4); apovilia, povellia (пропратне напомене).

Стр. 57, 102, 120.

Забележени датум настанка документа изазива одређене недоумице. Наиме, ако се прихвати да је документ настао у децембру 1348, као што у њему стоји, онда није јасно како је је могуће да он буде поменут као већ написан у писму о истом разрешном чину (#70.1:4) које је настало *месеца септембра*. Проблем је утолико

³¹ Према писаревом стилу, најпре би се могло читати LIII, али онда се добија 1345. година, што се тешко може измирити са помињањем царске титуле.

занимљивији што се исто понавља са још једним временски блиским паром раз-
решних докумената – писмо #72, на којем такође пише да је издато *месеца сеп-*
тембра, помиње повељу која носи датум 12. октобар, вероватно исте 1348. годи-
не. Мада се не може искључити да су неки датуми погрешно забележени у из-
ворницима или погрешно пренесени у дубровачке преписе, чини се да постоји
бар још једно прихватљиво објашњење – пошто обе повеље (#70 и #72) садрже
напомену да су издате по налогу протовестијара, могуће је да оне представљају
протовестијареve накнадне (коначне) редакције докумената на чију је садржину
владар претходно у септембру већ дао начелну сагласност.

72. Писмо цара Душана дубровачким властима

Септембар [1348]

Цар Душан пише дубровачким властима да му је Марко Васиљевић платио за-
купнину за тргове у Новом Брду и Призрену, које је држао с братом Матом и
Степом Журговићем.

Документ је сачуван у два примерка:

72.1 Оригинал у Државном архиву у Дубровнику (Prilozi arhivskim serijama IVa,
br. 66) на папиру димензија 55 x 225 мм, без видљивог воденог знака. Лист је био
поцепан напола, па је поново спојен лепљивом траком, али рупе које су остале у
пределу споја стварају лакуне у главном тексту. Текст и адреса на полеђини ис-
писани су минускулном ћирилицом, мастилом сиве боје, истом руком која је пи-
сала #70.1, а по свему судећи и #75 и #76. Потпис је исписан нешто крупнијим
словима, црвеним мастилом, у продужетку и мало испод завршетка последњег
реда главног текста. На полеђини између два дела адресе налази се рупа са тра-
говима малог утиснутог воштаног печата природне боје. Од накнадних записа,
на документу се налази једна архивска белешка. (табла 60)

72.2. Аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са
#73.1 и #73.2 у књизи *Diversa Cancellariae* 16, fol. 46–46v, под датумом 23. фебруар
1349, са пропратним напоменама на латинском језику. (табла 62)

Издања: *Споменици српски* II, 18, бр. 22 (#72.2), 20, бр. 24 (#72.1) (исправке и допуне за
#72.2: *Јиречек, Споменици српски*, 100); *Diplomatički zbornik* XI, 503–504, бр. 384 (#72.2),
550, бр. 418 (#72.1); *Повеље и писма* I–1, 58, бр. 64 (#72.2, са разликама из #72.1 у напомена-
ма); Ђорђевић, *Историја*, 427, сл. 231 (#72.2, само снимак).

ЛИТЕРАТУРА: Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 49; Порчић, *Дипломатички обрасци*, 279.

ТЕКСТ #72.1:

+ Пише ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми кнезу дубровчџкому Филипу СѢре[ю и] судиамъ и
вл(а)стеломъ и всеи ѡпкинѣ дубровчџкои. |2| Да знате, љере дрѣжалъ трѣге ц(а)р(ь)-

с(т)в(а) ми Марко Ва[силе]викъ и брат му Мате и Степе Журговикъ, тръ|з|гъ новообръд(ь)ски и тръгъ призрен(ь)ски, да ц(а)р(ь)с(т)в(о) м[и и]хъ раз`ложи и наге ихъ правехъ, не ѿсташе |4| ни у чимъ криви ц(а)р(ь)с(т)в(у) ми. Да ѿ всемъ ихъ ѿсвободи ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми и учинихъ м(и)л(о)сть и повелю по |5| закону вашему. Да ѿ томъ ви писа ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми да знате.

|б| + м(ѣ)с(е)ць сект(е)брь

|адреса| + Пише ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми кнезу дубровчъкому _ Филипу СДрею и судиамаъ и вл(а)стеломъ и всеи ѿпкине || дубров`чъкои

ТЕКСТ #72.2 ПОД #73.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: *letera* (пропратне напомене уз #72.2).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: #73 (#72.1:4).

Стр. 57. 109–113, 121, 125.

Година настанка документа одређује се према датуму када је у Дубровнику забележен његов препис. Видети такође под #73, односно #71.

Јиречек, *Споменици српски*, није својевремено могао да нађе #72.1, али документ је срећом изгледа био само привремено затурен.

——*

73. Повеља цара Душана за Марка Васиљевића

12. октобар [1348]

Цар Душан објављује да му је Марко Васиљевић платио закупнину за трг новобрдски и трг призренски које је држао с братом Матом и Степом Журговићем.

Документ је сачуван у два примерка:

73.1. Аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #72.2 и #73.2 у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 16, 46–46v, под датумом 23. фебруар 1349, са пропратним напоменама на латинском језику. (табла 62)

73.2. Аутентичан препис-превод у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #72.2 и #73.1 у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 16, 46–46v, под датумом 23. фебруар 1349, са пропратним напоменама на латинском језику. (табла 62)

Издања: *Споменици српски* II, 18, бр. 22 (оба примерка; исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 100); *Повеље и писма* I–1, 57–58, бр. 63 (#73.1); *Diplomatički zbornik* XI, 503–504, бр. 384; Ђорђић, *Историја*, 427, сл. 231 (#73.1, само снимак).

ЛИТЕРАТУРА: Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 48–49; Порчић, *Дипломатички обрасци*, 279.

ТЕКСТОВИ #73.1, #72.2 и #73.2 СА ПРОПРАТНИМ НАПОМЕНАМА:

Anno Domini millesimo CCC^o XLVIII°, indictione secunda, die XXIII° || februarii.

|| Copia unius apovillie misse pro parte domini imperatoris || Racsye(!) domino comiti et iudicibus et consiliariis Ragusii, tenoris || et continentie infrascripte.

|| (#73.2) Scrive lo imperio dando a ssavere a ciascheduno. |2| Si a facto graçia lo imperio a Marcho de Basellio, |3| a Mathe so fradello et a Stepe de Giorgi, como anno |4| tenuto li mercadi dello imperio, lo mercado de Novoberda |5| e llo mercado de Preseri(!), de ognina cosa si se anno dreçado allo |6| imperio, non sono rimasi torti in cosa niguna allo imperio. |7| Et per çìò l'imperio sia facto ad elli graçia e ssi lla gio |8| scripto apovillia che per elli non abia che fare niguno. |9| Et che non s'inpacìe per elli. Et se alguno se inpaçasse |10| per elli, over dare alcuna casione alla graça et alla scripta |11| dello imperio, che se debia destrur et condampnar, et che |12| sia in desfedelta allo imperio et che paghi allo imperio |13| yperperi mille. Et questa gracia si lli a scripto ꙗ l'imperio del |14| mese de octobrio, die XII. Dise lo protovistiario.

|| Ego Soffredus mandato domini comitis et sui minoris consilii scripsi || et exemplavi dictam apovilliam prout vidi scriptam et || reductam in latinum per Give de Parmigiano, scribanum || communis slavoneschum. Que quidem apovillia scripta est ex alia || facie slavonesco manu ipsius Give.

|fol. 46v| Ego Give de Parmigano, noder schavonescho, si ~~translati~~ exenplai la pove-
lia || et la letera che manda misser lo imperador al conte e alo comun de Ragusa || per
Rugia.

|| (#73.1) + Пише ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми свѣдинѣ всакому. Створѣ м(и)л(о)сть
ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми Марку |2| Василенвику и брату негову Матетеви и Стипету
Журговвику |3| како су држали тр(ь)ге ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, новобрѣдски трѣгъ и
прѣзрѣнски трѣгъ, |4| да о всмь(!) се су ц(а)р(ь)с(т)ву ми исправили, не осташе
крѣви ни у чимь ц(а)р(ь)с(т)в(у) ми. |5| Да тога ради имь ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми
учини м(и)л(о)сть и повелю имь п(и)сахъ како за нихъ |6| да не има печали ни-
тко, ни да се задегѣ за нихъ. Тко ли се кѣ за нихъ |7| задети или потворѣти
м(и)л(о)сть и записанѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, да се распе и накаже |8| и да јестъ
невѣрнъ ц(а)р(ь)с(т)в(у) ми и да плати ц(а)р(ь)с(т)в(у) ми тисукю пер(ь)пер(ь).
А сию имь |9| м(и)л(о)сть записа ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми м(ѣ)с(е)ца октебра вѣ д(ь)нъ.
Прѣтовистиаръ р(е)че.

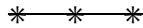
|| (#72.2) + Пише ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми кнезу дубровечкому _, судиамъ и властело-
мъ и всеи |2| опчини дубровечкои. Да знате јере држалъ трѣге ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми
Марко |3| Василенвику и брат му Мате и Степе Журговвику, трѣгъ новобр(ь)дски
|4| и трѣгъ прѣзрѣнски, да ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми ихъ разложи и нагѣ ихъ правехъ, не
оташе(!) |5| ни у чимь крѣви(!) ц(а)р(ь)с(т)в(у) ми. Да ^o всемь ихъ освободи
ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми и учинихъ |6| м(и)л(о)сть и повелю по закону вашему. Да о
томъ ви п(и)са ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми да знате. |7| М(ѣ)с(е)ца сектебра.

|| А сию книгу и повелю прѣнесе Руга.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: милость (#73.1:1); милость и повела (#73.1:5), милость
и записанѣ (#73.1:7), милость (#73.1:9); повела (#72.1:4, пропратне напомене);
apovilia, povelia (пропратне напомене).

Стр. 57, 102.

За недоумице које изазивају времена настанка #72 и #73, видети под #71.

74. Повеља цара Душана за Дубровчане

[Ново Брдо] 20. септембар [=1349], индикт 3 [=1349]

Цар Стефан Душан објављује да је решио све притужбе које су му изнели дубровачки посланици, а затим прописује права и обавезе дубровачких трговаца у Србији и уређује низ других питања из међусобних односа.

Документ је сачуван у три примерка:

74.1. Оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, беџки број 1000а), на папиру димензија 600 x 410 мм, са воденим знаком крушке са два листа (Мошин – Траљјић, *Vodeni znakovi II*, табла 477, бр. 4307). Ситнија оштећења не стварају лакуне у тексту, који је исписан минускулном ћирилицом, мастилом сиве боје. Потпис је исписан крупним словима, црвеним мастилом, испод и делимично преко завршетка главног текста. Осим за потпис, црвено мастило употребљено је за крст инвокације и иницијал. Краћи хоризонтални прорези испод средине потписа служили су свакако за провлачење печатне врпце. Назив документа и кружни обриси видљиви у пределу потписа указују на употребу златног (позлаћеног) печата. Издање у *Србским споменицима* бележи да се такав печат тада заиста налазио на документу. На полеђини, у доњем делу с десне стране, налази се накнадна белешка писана готичким курзивом 14. века. Поред тога, на листу су накнадно записане архивске и датумске ознаке и белешке. (табла 63–65)

74.2. Аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, беџки број 1000б), на папиру димензија 555 x 405–420 мм, са воденим знаком два цвета на петелци (Мошин – Траљјић, *Vodeni znakovi II*, табла 451, бр. 4108). Текст је исписан минускулном ћирилицом, смеђим мастилом које је местимично избледело, руком дубровачког словенског писара Живе Пармезана. Потпис је исписан крупним словима, истим мастилом као и главни текст, у новом реду испод њега. На предњој страни нема трагова печатења, али на полеђини у горњем делу листа налази се неколико мрља са остацима зеленог воска, распоређених тако да чине правилну кружницу пречника око 70 мм. У истом пределу, написане су речи *по неизреченному милоср[дию]*, забележене минускулном ћирилицом, истом руком која је писала #86.1 и #87. Ниже и улево исписана је опширна накнадна белешка готичким курзивом, руком једног од дубровачких канцелара који су деловали осамдесетих година 14. века. Поред тога, на листу су накнадно записане архивске и датумске ознаке и белешке. (табла 66)

74.3. Аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику, у књизи *Privilegi 1 (Codex Ragusinus)*, fol. 77–78, руком дубровачког словенског канцелара Никше Звијездића. Текст је тешко оштећен на спољним ивицама. Изнад преписа налази

се Звијездићев регест, а на маргинама напомене уз одговарајуће делове текста. Још један регест истог аутора налази се у садржају (fol. 16). (табла 67)

Издања: *Србски споменици*, 52–54, бр. 43 (#74.1); *Monumenta serbica*, 146–149, бр. 127 (#74.1); *Законски споменици*, 169–172 (#74.1); *Diplomatički zbornik XI* 547–550, бр. 417 (#74.1); *Одабрани споменици*, бр. 69; *Повеље и писма I–1*, 59–64, бр. 66 (#74.1 и #74.3 упоредо, разлике из #74.2 у напоменама); Јечменица, ССА 11, 38–43 (#74.1, са преводом и са снимцима свих примерака); Порчић, *Старији препис*, 172–172 (#74.2, са снимцима).

ЛИТЕРАТУРА: Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 50–51; Јечменица, ССА 11, 33–58; Порчић, *Старији препис*, 167–185.

ТЕКСТ #74.1 СА РАЗЛИКАМА ИЗ #74.2:

+ Сиџези повелѣниѣ записа ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми въ св(е)дениѣ въ сакому. Како приде к ц(а)р(ь)с(т)в(у) ми поклицарь бенетъчки Никола Гѡргиѣ и ш нимъ |2| властелѣ дубровѣци Маринь Буникъ и Симонь Бенешикъ и Живѣ Чревикъ и споведаше ми за вѣсе кривинѣ и длъго|3|вѣ, што имъ су били по земли ц(а)р(ь)ств(а) ми, и за вѣсе за този исправисмо. И зговори се ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми синомъ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми крал(ѣ)мь Урѡшемь |4| и с властели, и ѡд селѣ напред(ь) сикози учини м(и)л(о)сть ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми граду Дубровчаномъ:

Да греду своими гл(а)вами (и) иманиѣмь своим(ь) |5| и них(ь) тръговѣци с куплом(ь) свободно без (з)абавѣ по земли ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми и крал(ѣ)вѣ. Да имъ никто ѡ ништо не узмѣ по силѣ ни забави, |6| ни властелинѣ ц(а)р(ь)ств(а) ми, ни крал(ѣ)вѣ властелинѣ, да ни кто ѡ любо въ земли ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми и крал(ѣ)вѣ, тькмо да ходе свободно. |7| Ако ли се ѡбреште кто уземъ што любо по силѣ³² у земли ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми и кралѣвѣ, вѣсе този да плати ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми ѡномузи, кому бу|8|де што узето ѡ. А тогази крив ца да иште ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми и узме на нѣмь, кто буде узелъ и учинилъ зло ѡ коѣ.

И нихъ тръговѣци |9| сѣ тръгомъ кѣто любви итии у ину земљу, с тръгомъ, с купломъ, да гр(е)де прѣз (з)емлю ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми и крал(ѣ)ву свободно без (з)абавѣ. |10| Тькмо ѡружиа да не носѣ, ни у Бугаре, ни у Басарабину земљу, ни на Угрѣ, ни у Босну, ни у Грьке, ни инамо камо лю|11|бо ѡ у тугю земљу, тькмо у земљу ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми и крал(ѣ)ву. Кѣто ли се³³ ѡбрете понесѣ ѡружиа у ину земљу, да му се вѣсе то|12|зи оружие узме.

И кто гр(е)де у Дубровникъ и изъ Дубровника, да им се не узима царина на Требини, да ни на ѣдномъ³⁴ пу|13|ти ни на броду, да ходи всаки³⁵ свободномъ без (з)абавѣ.

И ѡште тръговци Дубровчанѣ, кои се ѡбрѣтаю по тръговѣх(ь) ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми |14| и кралѣвех(ь), што им се случа кои любо судъ, да се суде пред(ь) цариникомъ и кѣнеземь, а или пред(ь) кѣпалиѡм(ь) кои буде гр(а)да |15| тогази, закономъ родителѣ и прародителѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми. И за сиџези да греду пред(ь) ц(а)р(ь)ств(о) ми на судъ: за крѣвь и за земљу |16| и за проводъ и за чл(о)века и

³² У #74.2: *уземъ по сили што любо.*

³³ У #74.2: *тко се.*

³⁴ У #74.2: *ни на ниѣдномъ.*

³⁵ У #74.2: *да всаки ходи.*

за сводь, а за ино низашто. И кьди прии Латининь Срьбина, да да Латининь Срьбину по|17|ловину Латинь а половину Срьбль сведоке. Такожде и Срьбинь кьди прии Латинина, да му дае сведоке полови|18|ну Срьбль а половину Латинь, по закону како су имали у родителѣ и прародителѣ ц(а)р(ь)ств(а) ми, с(ве)-т(а)го крала.

И где кому |19| дае Дубров`чанинъ свои добит`къ, кому годе трьговьцу, тере му од нѣга у бьхъ удрить, да се кльнѣ Латининь за то|20|зи, да буде вѣровань по закону, како су имали у родителѣ и прародителѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми.

И кои трьговць купи конѣ на трь|21|гу и плати за нь царину, да р(е)че цариникъ д(у)шомь, ере ѣс(тъ) тогази конѣ купиль и за нѣга платиль царину, а тати не з`наа, |22| да му за този свода нес`тъ. Ако ли га такози не ѡправи цариникъ, да да сводь у кога ѣс купиль. А кои ^{любо} трьгов`ць |23| дов(е)де конѣ купивь из тугѣ зем`лѣ, а познаю се, да се кльне тьзи трьговць самь други ере га ѣс(тъ) купиль у ту|24|гѣи зем`ли и не з`на тати и гусара, да не дае за този свода. Да ако си узлюби сизи кои га³⁶ познава узети конѣ, |25| да си га уз`мѣ, а ѡномузи да пода трьгов`цу цену што буде подаль за нѣга.

И кьди ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми приходи у трьгь, да ме |26| почитую и дарую своом(ь) волом(ь), како ѣс(тъ) п(о)добно ц(а)ра, а посилнога дара и узетиѣ да имь нес`тъ.

И ако се ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми с`вади |27| з Дубровникомь, што се ѡбретаю Дубровчанѣ по земли ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми и крал(ѣ)вѣ, да им се постави рокъ за ·ѣ· м(ѣ)с(е)ць, да се |28| испрате свободно без (з)абавѣ да походе, а з градомь да се ратуе ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми.

И што се разьбиѣ древо бенетьчко и дубров`ч|29|коѡ, што утече у землю ц(а)р(ь)-с(т)в(а) ми и крал(ѣ)ву, да се не узме ништо, да ѣс(тъ) свободноѡ.

И кои трьговци греду по земли и трьго|30|вех(ь) ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми и крал(ѣ)вѣхъ, да плакиа всаки царину по закону како су давали у родителѣ и прародителѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми.

И ѡште |31| ш` ними сикози уткъми ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми: што се ѡбрѣтаю людие ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, кои буду приш`ли у Стонь потолѣ кьди га ѣ да|32|ло ц(а)р(ь)-с(т)в(о) ми Дубровчаномь, тези люди ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми Дубров`чанѣ да ѡд(ь)-женуть.

И што буду прѣузели землю ц(а)р(ь)ств(а) ми прѣз ме|33|гю, коѣ³⁷ ѣс(тъ) била мегѣ у родителѣ и прародителѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми с(ве)т(а)го крала, ако буду и винограде по нѣси насадили прѣз` мегю, |34| в`се да ми поврате.

И за судовѣ и всако ѡправданѣ, како су имали у родителѣ и прародителѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, такози и ѡд д(ь)н(ь)сѣ |35| напреда да имаю. И за в`се да ѣс(тъ) судь на Желѣзнои плочи, како ѣс(тъ) и ѡд³⁸ преже било.

И за Млѣтъ да не имаю печали ни за |36| што, тькмо да ѣс(тъ) ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, како ѣс(тъ) прѣжде било у родителѣ и прародителѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми.

³⁶ У #74.2: *кои си га.*

³⁷ У #74.2 уместо *коѣ* стоји *како.*

³⁸ У #74.2 нема *ѡд.*

И одсели напрѣда да не прѣиме ни уз`мѣ |37| ник`то залогe ни од властелина ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми ни крал(ѳ)ва ни кога любо дрѣжаниа ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми и крал(ѳ)ва. К`то ли се обрѣте уземь, |38| да залогу тузи поврати опеть, а за што ѳ прѣѳель, да му се тази купла упад`нѣ.

И потврѣди (и)мь ц(а)р(ь)ств(о) ми законѣ и по|39|велѣ, што су имали у родителѣ и прародителѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми како да ѳс(тъ) ништо непотворено.

И симзи образомь писа ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми: запи|40|сахь три хрисовулѣ, ед`на да стои у ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, а друга у Бенецех(ь) у дужда, а третѣ у Дубров`нице. И записа се сизи злато|41|печат`ни хрисовуль ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми въ лѣт(о) ·#zwñи· индикта ·Г·, м(ѣ)с(е)ца септебра ·К· д(ь)нѣ.

И опште такози ш ними углави |42| ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми: што су залогe заложенѣ кога любо мала и голѣма из (з)ем`лѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми и крал(ѳ)вѣ, да се ишту судомь и прав`домь.

|потпис| + Ст(е)фань въ Х(ри)с(т)а Б(о)га благовѣрни ц(а)р(ь) Срѣблем(ь) и Гр(ь)ком(ь)

|накнадна белешка на #74.1:| *Povelia de li pati del'inperador ^{Stefano} de Rasa, fati a ser Nicolo Çurçi || et a ser M[arino de] Bona et ser Simone de Benesa et ser Çuan de Çrieva || per l'afari de la terra e co li merchadanti.*

|накнадна белешка на #74.2:| *Povellia del'imperador Steffano promisse ogni sforzo che fosse fato || ad algun Raguseo che'l imperador page della sua camara. || E che algun mercadante, che volesse passare in alltro regno per la sua || contrada, non abia nessun impaço, non portando arme de vender. || E che non de pagar gabelle ne perrego per lo so regno. || Item, de li playdi, secondo le ussançe antige, çoie li zudeçi, di esser. || Item, li testimoni di esser chreti, siando la mitade de li Sclavi || [...] mitade de li Latini. || ~~Item, de le porote di esser alli Ragusini~~ || Item, se algun Raguseo desse alguna cossa all Sclavo in credença, || e lo Sclavo volesse denegar, che'l Raguseo çurando per so sacramento || sia chreçudo. || Item, dello chavallo, che'l Ragusino non de dar svod. || Item, de li doni sforçadi, ne allo signor ne a nesun alltro || homo lo Ragusino non è tegnudo a dar.*

|регест уз #74.3, fol. 16| *MCCCXXXVIII, die 20 setembrio, privilegio de || inperador Stefano e re re Uros, suo fiol, confermo per li pegni che li perda chi li pigliara.*

|регест уз #74.3, fol. 77| *VI^m DCCC^o LVIII, die 20 setembrio, che seria 1348, privilegio [...] || inperatori Stefano e de re Uros, suo fiol, conferma [...] || e per li pegni che li perda chi li pigliara.*

|маргиналне белешке уз #74.3| *Che non sia daçio a Tribine; per sangue; per li pegni, che non si puo pigliar e che li perda.*

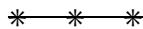
НАЗИВ ДОКУМЕНТА: повелѣниѳ (#74.1:1), хрисовуль (#74.1:40), златошпечат`ни хрисовуль (#74.1:40–41); *povelia* (накнадне белешке уз #74.1 и #74.2); *privilegio* (регести уз #74.3).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Уопштен помен ранијих уговорних докумената као закона и повеља (#74.1:38–39).

Стр. 58–61, 63, 65, 67–68, 85, 88, 92–93, 95, 97, 100, 122, 123.

Место настанка утврђује се на основу очигледно истом приликом издатог #75.

Белешка на полеђини #74.2 написана руком писара који је априла 1357. у име цара Уроша написао његову потврду овог Душановог документа (#87) упозорила је на могућност да је #74.2 имао неку улогу у настанку #87. Поређењем текста два примерка показало се да је #74.2 заиста послужио као предлогачак при преписивању диспозиције #74 у #87. Штавише, трагови печата на полеђини #74.2, који би лако могли да представљају остатке печата дубровачке општине, као и накнадна белешка, наводе на закључак да је #74.2 представљао употребни примерак Душанове велике повеље током друге половине 14. века (уп. Порчић, *Старији препис*).

75. Повеља цара Душана за Дубровчане

Ново Брдо, 20. септембар [1349], индикт 6 [1352/53]

Цар Стефан Душан објављује да је на захтев млетачко-дубровачког посланства укинуо наплаћивање царине код Требиња.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, беџки број 1001), на папиру без видљивог воденог знака, димензија 220 x 215 мм са савијеном пликом. Тешка оштећења, нарочито на левој страни листа, захватају велики део текста, који је исписан светлосивим мастилом, минускулном ћирилицом, истом руком која је писала #76, а по свему судећи и #70.1 и #72.1. Потпис је исписан крупним словима, црвеним мастилом, у новом реду испод и делимично преко завршетка главног текста, а и преко одвојене белешке о милоснику. Златни (позлаћени) печат пречника 32 мм виси на црвеној врпци провученој кроз плику. Са обе стране печата налазе се отисци кружних типара исте величине као и печатна површина – на аверсу са представом владара у стојећем или клечећем ставу са натписом у хоризонталним редовима поред владарске фигуре, а на реверсу са представом светог Стефана и натписом у хоризонталним редовима поред његове фигуре. Исти типари употребљени су на #76 и #87. На листу су накнадно записане само архивске ознаке. (табла 68)

Издања: *Monumenta serbica*, 153–154, бр. 135; *Законски споменици*, 168–169 (извод); *Повеље и писма* I–1, 65, бр. 67; Јечменица, ССА 11, 46–47 (са преводом и снимцима).

ЛИТЕРАТУРА: Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака*, 440; Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 48; Јечменица, ССА 11, 33–58.

ТЕКСТ:

+ Пише ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми, како приходи к` ц(а)р(ь)с(т)в(у) ми поклисарь бенет(ь)чки Никала(!), маркесь |2| буљденич`ки, и Симе Бенешикъ и Маринь Буникъ и Живе Чрѣвикъ, по|3|кли[сари] дубров`чъци, и м(о)лише ц(а)р(ь)с(т)в(о)

ми за ц(а)рину, коју је ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми поста|4|[вило] на Трѣбини, [и] ц(а)р(ь)-с(т)в(о) ми заради брата ми ^{лв}ж(д)а и за поклисара бене|5|[тѣчкога ...]а гр(а)да дубров`чкога и за м(о)ление них(ь) поклисара |б| [... мило]сть, да имь не буде ц(а)рине на Трѣбини, и нигдере |7| [...] прѣге нѣе била ц(а)рина, тугере да имь нее и д(ь)н(ь)сь. Да ходи |8| [... сво]бно само и[...]мо, да имь не забави никто |9| [...] ере имь забави шт[о годь] потворивь м(и)л(о)сть и за|10|[писание ...] да се распе и накаже, и да је невѣр`нь ц(а)р(ь)с(т)в(у) ми. А си|11|[ю] м[ило]сть учини г(оспо)д(и)нь ц(а)рь у Новомь Брьдѣ, м(ѣ)с(е)ца септебра ·к· д(ь)нь.

|потпис| + м(ѣ)с(е)ць с(е)ктебрь и(ндикть) г +

|12| А тому есть м(и)л(о)стьникъ [прот]овистиарь Никола.

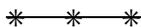
|печат, аверс| + ѿ Х(ри)сте Бозе пр(а)воверни цар Ст(е)фане все з(е)мли српс(ке).

|печат, реверс| + св(е)т(и) Стефане првомученик орг(!).

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: милость (#75:6, 11); милость и за[писание] (#75:9–10).

Стр. 60, 81, 85, 87–88, 90, 92, 93, 95, 97, 99, 121–122, 125.

Разлика између године ере и индикта решава се у прилог године на основу истоветности имена посланика са прецизно датованим #74.

76. Уговор цара Душана са Дубровчанима

[Ново Брдо] 20. септембар [1349], индикт 6 [=1352/53]

Цар Стефан Душан, на захтев млетачко-дубровачког посланства, утврђује своје дугове према дубровачким трговцима и начин њихове исплате.

Документ је сачуван као оригинал у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду (Стара збирка, бр. 409/5), на папиру без видљивог воденог знака, димензија 265 x 230 мм са савијеном пликом. Текст је исписан минускулном ћирилицом, мастилом сиве боје, истом руком која је писала #75, а по свему судећи и #70.1 и #72.1. Потпис је исписан крупним словима, црвеним мастилом, у новом реду испод и делимично преко завршетка главног текста. Златни (позлаћени) печат пречника 32 мм виси на црвеној врпци провученој кроз плику. Целу површину са обе стране испуњавају отисци истих типара који су употребљени на #75 и #87. На документу нема никаквих накнадних записа. (табла 69)

Издања: Новаковић, *Хрисовуља Душанова*, 286; *Законски споменици*, 172–173 (извод); *Одабрани споменици*, бр. 73; *Повеље и писма I–I*, 65–66, бр. 68; Јечменица, ССА 11, 49–50 (са преводом и снимцима).

ЛИТЕРАТУРА: Новаковић, *Хрисовуља Душанова*, 285; *Acta Albaniae II*, 18–19, бр. 59; Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 52–53; Јечменица, ССА 11, 33–58.

ТЕКСТ:

+ Пише ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми како доходи к ц(а)р(ь)с(т)в(у) ми поклисарь бенет(ь)чьки Никола Гоорги марке|2|сь булоденич`ки и Симе Бенешикъ и Маринь Буникъ и Живе Чрѣвикъ, поклисари |3| дубровъчци и (и)скаше на ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми разлоге и длъге што су имали с ц(а)р(ь)с(т)в(о)мь ми. И разло|4|жи се ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми ш ними прѣдъ поклисаромь бенет(ь)чькимь ѿ всѣхъ разлозѣхъ и ѿ |5| всѣхъ длъговѣхъ малихъ и великих(ь) што ѿ ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми имало ш ними ѿдколи ѿс(тъ) ц(а)р(ь)|6|ство ми прѣјело крал(ѿ)в(ь)ство и до ц(а)р(ь)ства. И оучини ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми ш ними разлогъ въ |7| лѣто 720ни, м(ѣ)с(е)ца септебра 8 д(ь)нь и оста имь ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми длъжнь |8| ·3· тисукъ ·3· с(ь)тъ перьперь бенет(ь)чькихъ хуге ·11· перьперь. И ѿште имь ѿс(тъ) |9| ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми длъжно за дрѣво, коѿ се ѿс(тъ) у Зѣтѣ раз`било тере узела г(о)сп(о)га ц(а)рица, |10| тисукю ·2· с(ь)тъ перьперь бенет(ь)чькихъ. А всеге што имь ѿс(тъ) длъжно ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми |11| за мои длъгъ и за длъгъ г(о)сп(о)гю ц(а)рицу и што имь смь платиль за властеле ц(а)р(ь)с(т)ва ми |12| ·6· тисукъ 313 перьперь бенет(ь)чькихъ. И сикои углави ш ними ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми |13| да имь плати ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми сиѿ динаре за ·1· годишта. Да имь да кто буде ц(а)риникъ |14| у С(ве)гомь Сръги, кумерькъ солни дубровчьки за три годишта по ·2· с(ь)тъ перьперь вса|15|ко годиште бенет(ь)чькихъ. И ѿште кто буде ц(а)риникъ зет(ь)ски да имь да за |16| три годишта по ·1· тисуки перьперь бенет(ь)чькихъ всако годиште. И ѿште |17| кто буде ц(а)риникъ у Призрѣне да имь да всако годиште по ·2· с(ь)тъ перьперь бе|18|нетъчькихъ хуге ·1· перьперь за три годишта, како да имь се пла^{тн} више |19| писани длъгъ за три годишта, како имь ѿс увѣтно ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми.

[потпис] + м(ѣ)с(е)ць с(е)ктебрь и(ндиктъ) 2

[печат] видети #75.

Стр. 60, 81, 85–86, 90, 92–93, 95, 97, 121–122, 125, 126.

Разлика између године ере и индикта решава се у прилог године на основу истовѣтности имена посланика са тачно датованим у #74.

Место настанка утврђује се на основу очигледно истом приликом издатог #75.

——*

77. Писмо цара Душана дубровачким властима

Слани Доли [пре 30. марта 1352]

Цар Стефан Душан пише дубровачким властима да доносиоцу његовог писма предају појас кнеза Вратка који је својевремено заложио један кнежев човек.

Документ је сачуван као аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #215 у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 17, fol. 33v–

34, под датумом 30. март 1352, са пропратним напоменама на италијанском и латинском језику. (табла 70)

Издања: *Споменици српски* II, 20, бр. 25 (исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 101); *Diplomatički zbornik* XII, 84–85, бр. 59; *Повеље и писма* I–1, 66, бр. 69.

ЛИТЕРАТУРА: Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 53.

ТЕКСТОВИ #77 и #215 СА ПРОПРАТНИМ НАПОМЕНАМА:

Die XXX de março.

|| Ego Give de Parmegano, noder schlavonescho, per comandamento de || misser lo conte e del suo picul consellio, registrai la letera che || manda misser lo imperador in schavonescho e quella de Vratcho.

|| (#77) + Ц(а)рства ми любовному кнезу и судиамъ, векникомъ и властеломъ |2| и в(ь)сеи опкини дубровечкои. Кои њс(тъ) поиасъ кнеза Вратка заложилъ |3| његовь чловикъ Никола Калкашъ, тези поиасъ подаите томузи |4| кои ви прѣнесе сиузи книгу од ц(а)рства ми. Ништа не узимаите на умъ, |5| не страхуите се, подаите га и не задржете. Ако ви тко за њ узидите |6| да смъ ја за този ц(а)рство ми да одговори, њрѣ како њ Калкашъ Никола |7| ходилъ у Бнетке такози се њ разболилъ, не знамъ да њс(тъ) до здеси |8| живъ. Да подаите поиасъ томузи чловѣку кто ви дасть сиу |9| книгу, а ја смъ за този њмца. Ц(а)рѣ рече у Сланих(ь) долѣхъ.

|| (#215) + СѸд кнеза Вратка моѣму драгому и любовному брату и прѣятелю |2| кнезу дубровечкому и властеломъ и викникомъ и вои опкини |3| дубровечкои. Ви знате њере смъ ја њднъ ѳ к вамъ за в(ь)саку работу |4| и за вако прѣят(е)лство и њднъ смъ од града. Да да знате имама у Марѣна |5| Буника у залогоу мои поиасъ за ·рп̄· п(е)рп̄(е)рѣ бнетечкихъ и послахъ |6| многократи с одкупомъ да поиасъ да, а он ми га не кѣ дати. А ко њ |7| чловикъ мои поиасъ заложилъ, тези њ чловикъ умрлѣ. Да молю васъ |8| како мою братю, учините прѣятелски, узмите ми ви сврхъ себе |9| у Марина поиасъ, а његовь дл(ь)гъ да му се пода. И подаите ми тези поиасъ |10| моѣму калугѣру Николе и моѣму днаку Дабцу. И тамо ихъ к вамъ |11| пос(ь)лахъ да ви узмете своиомъ рукомъ сврхъ себе поиасъ и да ми га |12| удасте по момъ калугѣру и по момъ днаце. И о то ви њ г(оспо)д(и)њ ц(а)рѣ книгу |13| п(и)саль. Молю ви се учините прѣятлски(!), узмите ми поиасъ и удаите ми га. |14| И што ви говорѣ мои калугѣрѣ Никола, вируите га, моѣ су ричи. И даи ви |15| Б(о)гъ здравѣ.

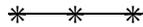
[fol. 34] Die penultimo mensis marcii.

|| Nicola chaloiaro, Dapçe çagus, de tanquam nuncii Vratichi ~~fuit~~, in presencia nobilis et potentis || viri, domini Marchi Superancio, honorabilis comitis Ragusii, et sui || minoris consilii et Slaveç becher, hominis domine imperatricis Sclavonie ac etiam || Iunii de Sevasto et sevasto Elie de Gregorio de Dolcigno, Progoni || Tuodori de Scutari, fuit contentus et confessus habuisse et recepisse a ser Marino || Lucari de Bona vice et nomine Vratichi, comitis domini imperatoris || Slavonie, unam magnam centuram argenti deaurati fulcitam et || integram, quam dictus ser Marinus habebat in pignore a Nicola Chalcas, || homine dicti Vratichi, pro yperperis CXVIII, prout continetur in literis sclavoneschis || superius registratis(!) manu Çive se Parmesano.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: книга (#77:4, 9); *letera, litere* (пропратна напомена).

Стр. 61, 63, 110–111, 113, 120.

Време настанка документа одређује се према датуму када је у Дубровнику забележен његов препис.

78. Писмо цара Душана дубровачким властима

Сер, [почетком] фебруара [1355]

Цар Душан пише дубровачким властима да поклад манастира Светих арханђела у Јерусалиму предају Николици Паштровићу и калуђерима који дођу с њим.

Документ је сачуван као аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику, записан у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 18, fol. 54v, под датумом 23. фебруар 1355, са уводном напоменом на италијанском језику. (табла 71)

Издања: *Споменици српски* II, 21–22; бр. 26 (исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 101); *Diplomatički zbornik* XII, 280, бр. 209; *Повеље и писма* I–1, 67, бр. 70.

ЛИТЕРАТУРА: Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 53.

ТЕКСТ #78 СА УВОДНОМ НАПОМЕНОМ:

Die XXIII de fevrer.

|| Questa si è sota schrita chopia trata de I letera che mando misser lo imperador || al comun de Ragusa per uno deposito lo qual si avia ser Marino de Goçe, lo qual || fo dato integramente per ser Vita de Goçe a Nicholiça Pastrovich e a quelly || chaligeri che vene con ello. E per comandamento de misser lo conte e deli suy giudigi || ser Michil de Binçolla e ser Marin de Vitane, eo Give de Parmigano, noder || schavonescho, siago schrito. Lo qual deposito fo dato in presençia de misser lo conte, ser || Michil de Binçola, Marin de Vitane, don Nichola de Ranina, Andriol Memo, Chalenda || de Voçinolo, Françescho Baldella, Gergo de Poça, Orse de Bodaça e Mate de Mençe de Mençe.

|| (#78) + Пише ц(а)рство ми любовному и суроднику ц(а)рства ми кнезу и суродникомъ ц(а)рства ми |2| судиамъ и властеломъ дубровечкимъ. Тамо послахъ калуѓере ц(а)рства ми |3| и ш ними Николицу Паштровикиа по работи ц(а)рства ми да узму што су покладъ |4| поставили у Мароиа Гочетикиа, што њестъ послало ц(а)рство ми у Јерусалимъ. |5| Да тако ви мога живота почтите ми (и)хъ и одправите на спихъ како кѣ видити |6| ц(а)рство ми. Инога не учините тако ви мога живота.

|потпис| М(ѣ)с(е)ца ф(е)вр(а)ра

|7| Г(оспо)д(и)нь ц(а)рь рече у Сери.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: *letera* (уводна напомена).

Стр. 62–63, 109–111, 120.

Време настанка документа одређује се према датуму када је у Дубровнику забележен његов препис, месецу који је наведен у менологему и времену потребном за путовање од Сера до Дубровника.

——*

79. Повеља цара Душана за Марина Гучетића

Бер, 5. децембар 6864 [=1355], индикт 9 [=1355]

Цар Стефан Душан објављује да је Марин Гучетић измирио све своје обавезе из времена док је служио у царској ризници заједно са протовестијарем Николом Бућом и после његове смрти.

Документ је сачуван као аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику, записан у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 18, fol. 105, под датумом 1. јануар 1356, са уводном напоменом на италијанском језику. Према тој напомени, несачувани оригинал носио је позлаћени висећи печат. (табла 71)

Издања: *Споменици српски* II, 23–24, бр. 28 (исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 101); *Законски споменици*, 174–175; *Diplomatički zbornik* XII, 326–327, бр. 245; *Повеље и писма* I–1, 67–68, бр. 71; Јечменица, ССА 12, 70–71 (са преводом и снимком).

ЛИТЕРАТУРА: Славева – Мошин, *Српски грамоти*, 54; Јечменица, ССА 12, 67–78.

ТЕКСТ #79 СА УВОДНОМ НАПОМЕНОМ:

Anno Domini M III^c LVI, indictione VIII, mensis ianuarii.

Kalendis. Ego Give de Parmegano per chomandamento de misser lo conte e del suo menor || consellio siago exenplado una povellia de misser lo imperador. La qual povellia || de mi veguda e leta a misser lo conte e al so menor consellio con I^a bolla || d'argento indorada pendente, de la qual povellia lo tenor sie tale:

Пише ц(а)рство ми въ свѣдинѣ vsакому, како прѣде к ц(а)рст(в)у ми Марој Гучетикъ |2| по смрти протовестијареви и стоја у куки ц(а)рст(т)ва ми од покладъ |3| до Никола дне. И ѿ всемъ угоди ц(а)рст(т)в(у) ми и обрѣте га ц(а)рст(т)в(о) ми вѣрна и срѣдечна |4| к ц(а)рст(т)в(у) ми ѿ vsакои работи ц(а)рст(т)ва ми колико и протовестијара Николу. |5| И тога ради има хтѣнѣ ц(а)рст(т)в(о) ми и створи м(и)л(о)стѣ Марою, што ѣ стојаль у куки |6| ц(а)рст(т)в(а) ми ѿште прѣ животи протовестијареви, и паки и сеги по смрти |7| протовѣстијареви, што ѣстѣ) стојаль у куки ц(а)рст(т)в(а) ми, ѿ всемъ) обрѣте се ц(а)рст(т)в(у) ми |8| правъ. Да да га за то не поиште ни ц(а)рст(т)в(о) ми, ни гѣспога ц(а)р(и)ца, ни г(о)спод(и)нѣ краљ, |9| да ни ини нитко ѿ властѣ ц(а)рст(т)в(а) ми, ни Гр(ь)кѣ, ни Латининѣ, ни тръ|10|говецѣ, ни Сасинѣ, ни ини нитко у земли ц(а)рст(т)в(а) ми, никоимъ зломъ |11| да никоимъ судомъ, ѿ томъ што ѣ стојаль у куки ц(а)рст(т)в(а) ми ѿ исперва |12| до сеги, понеже стоја у куки ц(а)рст(т)в(а) ми ѿ покладъ до Николина д(ь)не |13| и не обрѣте се никому кривъ ничимъ, ни за тергове, да ни за купле, |14| да ни за кои ини дл(ь)гъ малъ и великъ. И сега да не потвори нитко. |15| Кто ли потворѣ, да се распе и накаже по законуку ц(а)рст(т)в(а) ми. И сиози му

- |16| м(и)л(о)сть зап(и)са ц(а)рс(т)в(о) ми по закону градскому. Ве лѣто ꙗꙋꙗꙋ ꙗꙋꙗꙋ,
 |17| индикта ѿ, м(ѣ)с(е)ца декабра ·ѿ· д(ь)нь.
 |18| Гюрегъ логоуетъ прѣручи под Берѡм(ь).

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: милость (#79:5, 16); povellia (уводна напомена).

Стр. 63, 69, 102, 104, 121.

——*

80. Повеља цара Уроша за дубровачке,
 млетачке и друге трговце

[Призрен?] јануар 6864 [=1356], индикт 10 [=1357]

Цар Стефан Урош објављује да је дао слободу трговине дубровачким, млетачким и другим трговцима и обавезује се да им ни он ни царица-мајка неће узимати робу без накнаде.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta, bečki broj 1005*), на папиру димензија 125 x 215 мм, без видљивог воденог знака. Текст је исписан минускулном ћирилицом, мастилом смеђе боје, истом руком као #81. Потпис је исписан веома крупним словима, црвеним мастилом, у новом реду испод и делимично преко завршетка главног текста. Нема трагова печатења. На листу су накнадно записане само архивске ознаке. (табла 72)

Издања: *Србски споменици*, 55, бр. 44; *Monumenta serbica*, 153, бр. 134; *Законски споменици*, 175–176; *Diplomatički zbornik XII*, 321, бр. 240; *Повеље и писма I–I*, 91, бр. 93; Чернова, ССА 8, 82–83 (са преводима на српски и руски језик и снимком у боји).

ЛИТЕРАТУРА: Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака*, 440–441; Михаљчић, *Прилог*, 226–232; Чернова, ССА 8, 81–86.

ТЕКСТ:

+ Пише и повелѣва ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми да љс(тъ) вѣдомо всакому. Створи м(и)-л(о)сть ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми тръговцем(ь) или љс(тъ) Дубровча|2|нинь или Бнетъкъ или инь кто, всаки да гр(е)де с тръгомь у землю ц(а)р(ь)с(т)ва ми и у Призрѣнь и ку|3|дѣ имь хотѣниѣ свободно, безъ вакѣ забаве, а да не има ни ѡт(ь) кога ниједне печали или коѣ забаве, |4| ни ѡдъ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, ни ѡдъ кога властелина ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, ни ѡт(ь) ниједнога кѣпалие, ни ѡт(ь) земланина, ни ѡт(ь) |5| инога кога владуштаго у земли ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми. Кто ли се нагѣ забавивь што, или што узъмь, да имь |6| плати ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми. А акѣ усхокѣ што узети мати ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми г(о)сп(о)гца ц(а)р(и)ца, што ѡд(ь) них(ь) тръга, а или ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми, |7| ништо да имь се не узме безъ купа. И записа се сие сл(о)во ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми в(ь) лѣт(о) ꙗꙋꙗꙋꙗꙋ индиктъ (ь) ꙗꙋꙗꙋ.

|ПОТПИС| м(ѣ)с(е)ць гѣн(ь)варь и(ндикътъ) ꙗꙋꙗꙋ.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: слово (#80:7).

Стр. 63–64, 84–85, 90, 92, 95, 98–99, 121, 123, 125.

Суочени са неслагањем између године ере и индикта, досадашњи издавачи су листом поклањали поверење години ере. Једино је Јиречек, *Српски цар Урош*, 350–351, узимао да је документ настао јануара 1357. Датовање у 1356. усвојио је и Михаљчић, *Прилог*, учвршћујући тиме схватање да се ради о приступној повељи којом је нови владар обнављао уговорне односе својих претходника са Дубровчанима. Ипак, пошто у тексту изостаје помен ранијих уговора, који би приликом обнове био очекиван (уп. #20, #36), чини се да остаје простор и за могућност да је документ настао јануара 1357. С тим у вези, пажњу одмах привлачи Урошево писмо #81, које је сигурно настало у то време. Његов текст изричито помиње повељу #80 (#81:3–4: *тамо вам је писало царство ми књигу слободну*) и готово дословно преноси њен диспозитив, чиме се између две исправе ствара веза попут оне код дводелних разрешница, где писмо служи да „најави“ повељу. Поред тога, између #80 и #81 постоји још могућих додирних тачака. Тако, наглашавање да дубровачки трговци могу да иду и у Призрен (#80:2) можда треба повезати са обавештењем да је призренски трг цар недавно уступио манастиру Светих арханђела (#81:2–3), а помињање царице-мајке (#80:6–7) са напоменом да су зетски тргови под њеном надлежношћу (#81:1–2). Видљива усмереност #80 на сметње које би дубровачким трговцима могла да чини царева властела уклапа се у притужбе Дубровчана против властелина Жарка који је ометао њихове послове управо на једном од зетских тргова, Светом Срђу (#81:7–10). Штавише, Жаркове самоволне мере погађале су изгледа и Млечане (*Listine III*, бр. 491, 510; Ђук, *Србија и Венеција*, 75–76), што би објаснило њихово помињање у #80:2.³⁹ Најзад, са становишта дипломатичке форме, не може се пренебрегнути чињеница да је оба документа писала иста рука, мада њену доказну снагу умањује то што се изгледа ради о писару који је деловао у Урошевој служби више година (стр. 122). Знатно већу тежину при утврђивању евентуалне савремености #80 и #81 имало би испитивање да ли су ови документи настали на одсечцима истог листа папира. Подједнака ширина (око 215–220 мм) дозвољава ту могућност, али провера за потребе овог издања није могла да буде извршена јер су примерци повучени на рестаурацију.

81. Писмо цара Уроша дубровачким властима

Јануар [1357]

Цар Стефан Урош пише дубровачким властима о статусу тргова у Призрену и Зети, садржају исправе коју им је издао и мерама које ће предузети да би заштитио Дубровчане од Жарка.

³⁹ У супротном, ако се прихвати датовање у јануар 1356, овај несвакидашњи помен млетачких трговаца у српско-дубровачким уговорима најпре се може схватити као одјек Душанове велике повеље из 1349, у чијем је настанку непосредно суделовала млетачка дипломатија.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, беџки број 1002), на папиру димензија 125 x 215–220 мм, са непотпуним воденим знаком у облику два круга прецртана линијом.⁴⁰ Главни текст и адреса на полеђини исписани су минускулном ћирилицом, светлосмеђим мастилом, истом руком као #80. Потпис је исписан нешто крупнијим словима, црвеним мастилом, у доњем десном углу листа. На полеђини је остављен размак између два дела адресе, али нема јасних трагова печата. Две неправилне рупе испод текста такође су вероватно повезане са печатењем. Од накнадних записа, присутне су само архивске ознаке. (табла 72)

Издања: *Србски споменици*, 55–56, бр. 45; *Monumenta serbica*, 175, бр. 158; *Законски споменици*, 186–187 (скраћено); *Diplomatički zbornik* XII, 384, бр. 287; *Повеље и писма* I–1, 98, бр. 97; Ђорђевић, *Историја*, 344, сл. 142 (само снимак); Чернова, ССА 9, 88–90 (превод на руски и српски језик, снимци у боји).

ЛИТЕРАТУРА: *Acta Albaniae* II, 33, бр. 123; Михаљчић, *Прилог*, 226–232; Чернова, ССА 9, 87–92.

ТЕКСТ:

+ Ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми суродникомъ властелом(ь) дубровъчкимъ, кнезу и всои ѡпкинѣ. Знате ви, како њс(тъ) далъ |2| родитељ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, г(осподи)њь с(ве)топочивши ц(а)рь, м(а)т(е)ри ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, г(о)сп(о)ги ц(а)р(и)ци, тръгове зетъске, и паки њс(тъ) съда |3| дало ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми тръгъ призрѣн(ь)ски цр(ь)кви г(о)с(поди)на ц(а)ра Арх(а)нг(е)лу. Да тамо ви њс(тъ) писало ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми книгу сво|4|бодну, вамъ и друзѣмъ градовомъ, да гр(е)дете свободно безъ vsаке забаве у земљу ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, а никто ни|5|што да ви не забави ил(и) ви што узме у зѣмли ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми. Кто ли ви што узме, да ви плати ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми. Акѣ ли |6| што усхокѣ узети м(а)ти ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, г(о)сп(о)гиа ц(а)р(и)ца, ѡд(ь) вашега тръга, а или ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми, ништо безъ купа |7| да ви не узмемо, тъкмо да купимо. А за Жарка што ви њс(тъ) узель, нѣ знало ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми, ни ми сте ка|8|зали. Да пошлѣте ми добре люди, да позову Жарка прѣд(ь) ц(а)р(ь)с(тво) ми, да ви га да ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми, да ви плати все |9| самоседмо. И тамо смѣ послалъ властел(и)чикя ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми Влькшу у С(ве)ти Сръгъ, да стои и да ви |10| чува и блюде ѡд(ь) vsаке забаве и ѡт(ь) Жарка и ѡд(ь) vsега. И ш нимъ да сте позвали Жарка прѣд(ь) ц(а)р(ь)с(тво) ми.

|потпис| м(ѣ)с(е)ць гѣнаръ +

|адреса| + Суродником(ь) ц(а)р(ь)с(т)ва ми кнезу _ и властеломъ дубровъчким(ь) и всои ѡпкинѣ.

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: #80 (#81:3–4); Душаново давање зетских тргова царици Јелени и Урошево давање призренског трга манастиру Светих арханђела (#81:1–3) вероватно су били уређени одговарајућим документима, који нису сачувани.

⁴⁰ Знак није забележен у Мошин – Траљић, *Vodeni znakovi*. Услед непотпуне сачуваности, варијанте које долазе у обзир су веома бројне (том I, табле 209–227). При том, јасно је да се не ради о два круга прецртана линијом са крстом на врху који се појављују на #87.

Стр. 64, 109–110, 112, 121, 123, 125.

Око времена настанка писма било је код ранијих издавача недоумица и непрецизности. Оне се разрешавају према индикту који је наведен у менологему и одлуци дубровачких власти од 22. новембра 1356. да пошаљу једног посланика Жарку због задржавања робе дубровачких трговаца (*Monumenta ragusina* II, 169; уп. Михаљчић, *Прилог*).

82. Повеља цара Уроша Басету Биволочићу и Трипету Бући

Скопље, 10. април 6865 [=1357], индикт 10 [=1357]

Цар Стефан Урош даје которским властелинима Басету Биволочићу и Трипету Бући острво Мљет као баштински посед са свим правима која су уживали ранији поседници.

Документ је доступан у три предлошка:

82.1. Аутентичан препис(?) у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta, bečki broj 1007*), на папиру димензија 440 x 300 мм, са воденим знаком грифона (Мошин – Трајчић, *Vodeni znakovi* II, таб. 506, бр. 4526). Бројна ситнија оштећења стварају мање лакуне у тексту који је исписан минускулном ћирилицом, тамносивим мастилом. Потпис је исписан крупним мајускулним словима, црвеним мастилом, у новом реду испод и делимично преко завршетка главног текста. Црвено мастило, које је местимично потамнело, употребљено је и за крст инвокације, иницијал, подиницијал ω (15. ред) и речи *цароу* (5. ред), *хрисовоуль* (12. ред) и *слово* (12, 24, 26. ред). Поједине рупе у пределу око потписа могле су да послуже за причвршћивање висећег печата, али се ниједна од њих не може поуздано препознати као траг печатења. Назив документа указује на употребу златног (позлаћеног) печата. На полеђини се налази средњовековна накнадна белешка, писана руком дубровачког словенског писара Живе Пармезана. Поред тога, на листу су накнадно записане архивске ознаке. (табла 73)

82.2. Прерађени препис познат на основу издања у часопису Србско-далматински магацин за 1851. годину, које је вероватно приредио Ђорђе Николајевић. У то време, препис је био у поседу Дубровчанина Божа Божовића. Будући да објављени текст садржи лакуне, лист је можда био оштећен. У опису уз издање наводи се да је потпис био написан црвеним мастилом, да је у доњем делу био нацртан печат са натписима и да се са „спољне“ стране налазила накнадна белешка.

82.3. Прерађен препис-превод на италијански језик познат на основу издања у Ljubić, *Rukoviet*, које је приређено на основу предлошка пронађеног у архиву у Венецији. Према напомени на крају, препис је сачинио Ђулио Лепорини, *преводилац и јавни канцелар за словенско писмо* у Сплиту, 28. октобра 1604. У писму

које је тог дана заједно са преписом у Венецију послао провидур Далмације Андрија Габријел налази се и опис предлошка са којег је превод начињен: è scritto in carta pecora in lingua serviana con alcune lettere rosse et col sigillo imperiale in cera rossa.

Издања: *Illyricum sacrum* VI, 134–135 (слободан извод из #82.3?); *Србски споменици*, 56–58, бр. 46 (#82.1); Србско-далматински магазинъ 16, 167–169 (#82.2); *Monumenta serbica*, 155–157, бр. 141 (#82.1); Ljubić, *Rukoviet*, 3–4 (#82.3); *Законски споменици*, 310–311; (#82.1, скраћено); *Diplomatički zbornik* XII, 404–405, бр. 303 (#82.1); *Monumenta montenegrina* III–1, 184–185 (снимак и превод текста из *Illyricum sacrum*); Михаљчић, ССА 3, 73–79 (#82.1, са преводом и снимком; #82.2 и #82.3 према ранијим издањима).

ЛИТЕРАТУРА: Klaić, *Mljetski falsifikati*, 220–221; Динић, *Повеље кнеза Десе*, 7–8; Михаљчић, ССА 3, 71–87; Михаљчић, *Мљет*, 387–397.

ТЕКСТ #82.1:

+ Иже испрѣва сицеваиа любѣвь б(о)ж(ь)с(т)в(ь)наиа и сладость неизр(е)чenniе слави Твоѣе и кто довольнѣ ѣс(ть) изг(лаго)л(а)ти таковуу бл(а)г(о)д(а)ть, |2| иже даровалѣ ѣси, вл(а)д(ы)ко Х(ри)с(т)е, н(е)б(е)сни ц(а)ру слави, своимѣ работѣ правосла[вн]имѣ ц(а)ремѣ пожившимѣ бл(а)говѣриемѣ и чи|3|стотою прѣш(ь)дѣшим(ь) вса лѣта живота своѣго и въсприемшимѣ вѣнце почѣсти ѿ всемогуштаго вл(а)д(ы)ки и ѿт рукии |4| анг(е)л(ь)ске мѣчь побѣди, си же въ ц(а)р[...]| уллучише ѿбѣтованиа Б(о)жиа. Б(о)гу же въсхотѣвшу и сиа вса случивша-|5|иа се мнѣ съ м(и)л(о)сти Госп(о)да Б(о)га сп(а)са моѣго И(су)с Х(ри)с(т)а, иже по то(!) изволенію дарова мнѣ Стефану Урошшу, ц(а)роу Срьб|б|лемѣ и Грьком(ь), Поморию и Западнимѣ,⁴¹ веселю се д(о)ушею и тѣломѣ ѿ б(о)ж(ь)с(т)внѣмѣ даровани, иже ми дасть вл(а)д(ы)ка |7| Х(ристо)съ въсприети ми вѣнѣць ц(а)р(ь)с(т)виа дииадимою и прѣвоѣ знамениѣ ц(а)р(ь)скаго чрътога, иже вса добрѣ устрааюшту |8| ми по закону уставленному всеч(ь)ст(ь)наго з`бора иже ѿд прѣжде г(о)с(поди)номѣ и родит(е)лемѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми с(ве)топочившим(ь) ц(а)ремѣ и |9| иже устави всакаиа правила, тази вса утврѣждаѣтъ ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми, зговорив се съ госпогом(ь) и материю ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, бл(а)го|10|вѣрною ц(а)р(и)цею кѣра Еленою и съ г(о)с(поди)номѣ и ѿ(ть)цемѣ прѣѡсвѣштен`нимѣ патриархом(ь) кѣр(ь) Савомѣ и съ всѣми ми|11|трополити, игумени и съ всѣми властели велевъзможн(и)ми под рукою ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми и съ всѣмѣ збором(ь) срьбьскимѣ |12| иже записовати хрис(о)воул(ь) и м(и)л(о)сти слова ц(а)р(ь)ска иако ничемуже врѣжденну бити.

По томужде ѿ[бра]зу |13| ц(а)р(ь)скому изволи же и ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми, и сиѣма⁴² таковима достовѣрнима и угоднима и любими[ма] властели|14|нома ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, Басету Баринчелу Биволич[ик]ю и Трипету Миховик[ю Б]укикою, за ни[х]ь правѣвно и все|15|ср(ь)дѣчноѣ поработаниѣ ц(а)р(ь)с(т)в(у) ми, дарова имѣ ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми сиизи хрисѡвуль, и записа имѣ ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми ѡтокѣ ѡнуге |16| Дубровника Млѣтъ съ всѣми сели, с мегѣми и утеси и съ всѣми правинами тогаи ѡтока и съ всѣмѣ |17| метохом(ь), како ѣс(ть) ѿ(ть) вѣка билѣ, с чимѣ

⁴¹ Очигледно изостављено: *странамѣ*.

⁴² Слово *a* написано преко *y*.

га су имали ини вси ѿд прѣжде, да имь ѿс(тъ) у баштину и у ѿтрочко име |18| и нихь дѣцамь до вѣка, да си га имаю и дрѣже како и всаку свою суштую баштину. Како ѿс(тъ) ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми иним(ь) |19| властеломь и властеличиком(ь) записало и утврѣдило баштине, тако и Басету Баринчелу и Трипету Ми|20|ху Букию и них(ь) дѣцамь записахь и утврѣдихь іако да имь ѿс(тъ) тврѣдо до вѣка, любе под цр(ь)ко(в)ь за д(у)шу под(ь)|21|писати, у прикию дати, продати, харизати, замѣ|н|ити, кудѣ имь хотѣниє, ѿбратити, како |22| и всаку свою суштую баштину. И у сиємзи у всем(ь) да се ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми не потвори, ни да имь узму ни за іедино ни |23| за коє сьгрѣшениє, просто рекше, развѣ невѣре.

И ѿгоже изволить Б(о)гь по мнѣ господствую|24|шта на прѣстолѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, сиєму слову ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми непотворенну бити, нь и ѿште [бол]ше и крѣ|25|пчѣє потврѣждати и [сь]блюдати. И сиє извѣстное и всенастоющт[...] _ печатное |26| слово ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми записа се и утврѣди [въ в]сако утврѣдениє и достоіаниє ц(а)рско, иже се и за|27|писа знамениємь ц(а)р(ь)скимь в(ь) лѣт(о) ѡѡѣе, индикти[онь] Г, въ славном(ь) граду Скопи ц(а)рь|28|скомь, м(ѣ)с(е)ца април(а) ·Г д[ьн]ь.

|потпис| + Ст(е)ф(а)н(ь) Урошъ благовѣрни цар(ь) Ср(ь)блем(ь) и Гр(ь)комь + |накладна белешка| Povelja de Base et de Tripe de la Melida.

ТЕКСТ #82.2:

Иже испрѣва сицева за любовь б(о)ж(ь)с(т)в`ную, и сладос(тъ) неизреченноюу слави твое кто доволнѣ еес(тъ) изьгла(гола)ти таковое бл(а)годаѣниє, иже дароваль еси, вл(а)д(и)ко Хр(и)сте, н(е)б(е)сни ц(а)ру рабомь своимь слави православи(мь) ц(а)ремь бл(а)говѣрни(мь) и ч(и)стотою прешьдшимихь іа лета живота своего. И въсприемшихь вѣнце почьстниє подааѣниємь всемогуштаго вл(а)д(и)ки ѿт руки аггелови мачь подеду(!). Си же въ ц(а)рихь улчише ѿбѣтованіа Б(о)ж(а). Тому же въсхотѣвшу и сіа случив`шаа се м`нѣ съ м(и)л(о)стію г(о)споди(на) Б(о)га и сп(а)са моего І(с)у(са) Х(рист)а, иже дарованна м`нѣ Стефану Урошу, ц(а)ру Срѣблеемь и Грѣком(ь) и Поморию в`семь Западниємь странамь веселю се д(у)шею и тѣломь ѿ б(о)жствномь дару иже ми дасть вл(а)д(и)ка Х(ристо)сь въсприєти ми ... иже вьса устраѣюштому по закону уставьселеенскому(!) въсеч(ь)стнаго събора иже ѿт прѣжде поставлеениєм г(о)сподиномь и родителем ц(а)рства ми спочившиємь ц(а)ремь иже и устави в`сакаа правила. Тази вьса утврѣждаєть ц(а)рство ми, зговор`ши се з госпождомь и м(а)терію ц(а)рства ми, бл(а)говѣрномь црицомь ку(ра) Еленомь и з г(о)с(поди)номь и ѿ(тъ)цемь ц(а)рства ми приѡс(ве)штени(и)мь патриархомь ку(рь) Савомь и съ всемь властели велѣвъвозможиєми рукою ц(а)рства ми и съ всеми митрополити и игумени и съ всѣми сборомь ц(а)рства ми иже записовати хрисовоіе и м(и)л(о)сти и ина вьса іако слово ц(а)рства ми ... ничемуже преже вреждену бити.

Томуже образу ц(а)рскому изволих и ц(а)рство ми, и сима таковимь дос(то)иимь и угодниємь и любима властелом ц(а)рства ми, Басети Барин`целу Бивочиѣю и Трипету Миховиѣу Буѣиѣу, за нихь правую и вѣрную и всесрѣдно и угодно поработин их цар(ь)ству ми, дарова има ц(а)рство ми сизи златопечатни хрисовоіи и слово ц(а)рско записа има ц(а)рство ми ѡтокь ѡнуѣ Дубровника

Млиетъ съ всеми периѡромъ и правилами ѡтока тогази како е ѡд вѣка било и како кога су ини прежде имали и дрѣжали да имъ еес(т) у баштину и утрочко(!) име да га имаю и дрѣже како всаку сушту свою баштину до дни и до вѣка. Како е ц(а)рство ми иниемъ властелѡмъ и властеличиѣмъ великиемъ и малиемъ записа-ло и потврѣдило баштине, такожде и Басету Баринцелу Бивочиѣю и Трипету Миховиѣу Буѣиѣу и них децамъ записа има ц(а)рство ми и утврѣдихъ ... како да су волни темези ѡтокомъ придати и харизати и у парѣию дати ... цр(ь)квомъ за д(у)-шу подложити и подписати куде ее има хотение дигнути и обратити и пр. и пр.(!) Записах же и подпечатих азъ. Въ лѣто 7207ѣ, инкѣион(!) ·1·. Записаше сѣ въ славномъ граду Скопѣю, м(ѣсе)ца април(а) ·1·.

Повелениемъ г(оспо)д(и)на ц(а)ра ~ ~ (!) логофта Драгослав речъ бл(а)гошѣрни.

[потпис] Стефанъ Урошъ царь Серблеемъ и Грькомъ

[печат] Стефанъ Урошъ милостию Божіею царь Срблеемъ и Грькомъ (по ободу); Иеролимъ еже златопечатни хрисовои Буѣиѣа ѡ Котора (у средишнемъ делу).

[накладна белешка] За Млиетъ, како господиѣнъ царь Урошъ дарова ѡнуѣе Дубровника Млиетъ Басети Бивочиѣу и Трипу Миховиѣу Буѣиѣу, нима и них децамъ до века у баштину – Venetia Moyses Rago 1538.

ТЕКСТ #82.3:

Giesu Christo. Dolcissimo amor divino, dolcezza inestimabile della gloria tua, nella quale è libertà di dire parole di gratia, sicome tu, Giesu Christo, imperatore delli cieli, quelle dici a quelli, che ti ministrano come et a noi fedeli, imperatore misericordiosissimo, quando venissimo nella nostra terra. Doppo che io ho preso la corona dall'omnipotente Dio, et in dono fu concessa l'angelica spada da te omnipotente Dio et Christo salvatore eterno a me Stefano di Rascia imperatore et delle terre della Servia, di Romania, da mar fino al ponente mi glorio nella mente mia delli doni del signore che Christo mi ha dato in gratia della imperial mia corona, la quale secondo il costume ho ricevuto. Et sicome il padre mio imperatore ha fatto, così ancor io con tutto il consiglio et principalissimi, con mia madre Elena, et col r. padre spirituale Sabba patriarca, et con tutti li nobili et con la forza del braccio mio imperiale, et con tuti li metropoliti et clero, et con tutti li consigli ho fatto et faccio le patenti over il privilegio et la fortunata gratia dell'imperio mio, acciochè dalla presenza nostra non sijno disgustati, doghe nobile dell'imperio nostro Baxe Baroncello Bivocich et Triffon de Michiel Bucchia, per li loro buoni deportamenti et fedeltà io gli ho donato et li ho prvillegiati col ditto mio imperiale, gli donai el scoglio, che si chiama Meleda con tutte le ville et giuridittioni et pertinentie sue, come è stato prima; et siccome noi l'habbiamo tenuto, in così et loro lo debbano havere in patrimonio, così Baxe Baroncello Bivocich come Triffon de Michiel Bucchia, alli quali ho donato et confermato, che sia di loro fermo et stabile, che loro lo possano vendere, et donare, et dar in dote, et lasciar alle chiese, et con quello adempire ogni loro volere, ne che gli si possa ritorre il sudetto scoglio per alcun signore over imperatore o altra persona, et chi li ripigliasse il detto scoglio, che sia maledetto da Dio padre et dal figliuolo et dallo spirito santo et dalla vergine Maria madre de Dio et dalli dodeci apostoli et da tutti li santi padri et da me Steffano

peccatore, di Rascia imperatore, et da mia madre imperatrice Elena, dal mio padre spirituale Sabba patriarcha et da tutto il suo coseglio, quello che contradicesse, ma che confermane sempre cosi, come l'imperio mio ha donato et confermato, et col mio bollo et sigillo d'oro sigillato. Scritta a x april 956, nella città di Sacomo in Scopia, di ordine dell'imperio. Scrisse il logofente Dragosan.

[потпис] Stefano di Rascia imperatore.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: хрисовуљ (#82.1:15), слово (#82.1:24), печатное слово (#82.1:25–26); rovelia (накладна белешка на #82.1); златопечатни хрисовои и слово царьско (#82.2); le patenti over il privilegio (#82.3).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Уопштени помен исправа издатих другој властели и властеличићима (#82.1:18–19).

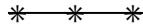
Стр. 64, 100, 104–105, 121–122, 124.

Основни садржај документа несумњиво је аутентичан, јер га поткрепљује #83, али дипломатички статус ниједног од три примерка није јасан. Примерак #82.1 могао би према општим унутрашњим и спољним одликама да представља оригинал. Штавише, белешка на његовој полеђини писана руком дубровачког писара Живе Пармезана, који је умро 1363, говори да је овај примерак доспео међу дубровачке архивалије врло брзо по настанку документа. Ипак, рукопис главног текста не поклапа се са рукописом ниједног од сразмерно бројних докумената цара Уроша који важе за оригиналне, а исто важи и за водени знак. Такође, иако би нека од оштећења у доњем делу листа могла да представљају трагове причвршћивања висећег печата, ниједно од њих не личи на такве трагове са других докумената (уп. #74, #84, #85). Најзад, може се поставити и питање због чега би се уопште у Дубровнику тако рано појавио оригинални примерак повеље издате двојици которских властелина. Из тог разлога, чини се највероватнијим да је реч о раном неовереном препису који је у непознатим околностима израђен за потребе дубровачких власти са оригинала, при чему се тежило верном опонашању његових спољних и унутрашњих обележја (*copie figurée*).

Примерак #82.2 показује довољно разлика у односу на #82.1 да се може говорити о пореклу са различитог предлошка, при чему је посебно значајан помен логотета Драгослава. Ипак, појава у тој конскрипционој формули речи *благоверни*, која је вероватно ту „пресељена“ из потписа, где једино она недостаје да би се успоставила истоветност са потписом на #82.1, наводи на закључак да је реч о препису који је и сам настао са преписа. Најјачи доказ у том смислу пружају потпуно неаутентичне легенде са печата који се наводно налазио на том примерку. Опет, ни њих не треба сасвим занемарити, јер помињу породицу Бућа, што отвара могућност да овај примерак чува традицију оригиналне исправе издате Трипу Бући.

Примерак #82.3, поред низа ситнијих одступања и унеколико скраћене диспозиције, одудара од претходна два по присуству разрађене духовне санкције, али стоји ближе #82.2 утолико што има конскрипцију са поменом логотета Драгослава. Међутим, ни његов предлошак, за који се каже да је био исписан на пергаменту и

носио печат од црвеног воска, највероватније није био оригинал, јер ниједно од та два обележја није присутно међу познатим оригиналним исправама цара Уроша. При том је занимљиво да сам текст изричито говори о златном печату.

83. Повеља цара Уроша за Дубровчане

Призрен, 24. април 6865 [=1357], индикт 10 [=1357]

Цар Стефан Урош објављује да убудуће нико са српске стране неће имати посла са Дубровчанима у вези са острвом Мљетом, осим которских властелина Басета Биволочића и Трипе Буће, којима је то острво даровано.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, већки број 1009), на папиру димензија 310 x 305 мм, са воденим знаком крушке са два листа.⁴³ Текст је исписан минускулном ћирилицом, мастилом сиве боје. Потпис је исписан крупним словима, бледим црвеним мастилом, у новом реду испод и делимично преко завршетка главног текста. Црвено мастило употребљено је и за крст инвокације, иницијал и реч *слово* (11. и 12. ред). Испод потписа причвршћена је црвена врпца за viseћи печат који је, судећи по називу документа, био златан (позлаћен). На полеђини се налази накнадна белешка дубровачког словенског писара Живе Пармезана. Поред тога, на листу су накнадно записане архивске ознаке и једна датумска белешка. (табла 74)

Издања: *Србски споменици*, 59–60, бр. 48; *Monumenta serbica*, 158–159, бр. 143; *Законски споменици*, 312 (нема потпис); *Diplomatički zbornik XII*, 405–406, бр. 304; Михаљчић, ССА 3, 80–82 (са снимком).

ЛИТЕРАТУРА: Klaić, *Mljetski falsifikati*, 220–221; Динић, *Повеље кнеза Десе*, 7–8; Михаљчић, ССА 3, 71–87; Михаљчић, *Мљет*, 387–397.

ТЕКСТ:

+ Добродѣтелно и всеразумно съ истин`ною ц(а)р(ь)скаго словеси постав-
 лають ц(а)р(ь)ств(о) ми въ свѣд(е)тельство всѣмъ, |2| како придоше к ц(а)р(ь)-
 ству ми всепочтени властеле славнаго гр(а)да Дубровника Маринь Буникъ и
 Живе |3| Николе Гундуловика и Живе Чрѣвикъ, и успоменуше ц(а)р(ь)ству ми
 за Млѣтъ, [к]ако [имаю] забаву за Млѣ|4|тъ од ц(а)р(ь)с(т)ва ми и од властель
 ц(а)р(ь)с(т)ва ми, говорекe: „Г(о)с(поди)не ц(а)ру, Млѣтъ не(с)тъ ц(а)р(ь)ства
 ти, а ми имамо забаву из не|5|га.“ И учини м(и)л(о)сть ц(а)р(ь)ство ми власте-
 лом(ь) и всему граду Дубров`нику, од д(ь)н(ь)сь напрѣде никтоу да не има |6|
 посла за властеле и за градъ Дубровникъ, рекше за Млѣтъ, ни само ц(а)р(ь)ство
 ми, да ни инь ктоу од властель ц(а)р(ь)с(т)ва ми, |7| ни малъ ни велик(ь), тъкмо
 Басета и Трипета, укюкнию властелину и кнезу ц(а)р(ь)ства ми, како има га не

⁴³ Знак је врло сличан, али не и истоветан, знаку на #84. Уп. Mošin – Traljić, *Vodeni znakovi II*, та-
 бле 471–479.

|8| дарвало(!) и записало ц(а)р(ь)ство ми, такози да га имата. И вас(ь) молю како моих(ь) ср(ь)д(ь)чнихь и любимих(ь), да ми блю|9|дете Басета и Трипета за сиюзи работу, рекше за Млѣтъ, да имь помагате за мою любов(ь) ѿ сиѣизи |10| работѣ, ѿ чем ви имета ѿпоменовати. И у семзи ц(а)р(ь)ство ми да има се не потвори, тъкмо да прѣби|11|ваѣтъ сиѣ слово ц(а)р(ь)ства ми тврѣдо и непоколѣбимо до вѣки.

И сиѣ извѣстноѣ и всенастоѣ|12|штеѣ и златопечатноѣ слово ц(а)р(ь)ства ми записа се и под(ь)писа и утврѣди в(ь) лѣт(о) ·ѣ̄·ѿ̄·ѣ̄·, |13| индиктиѿна ·Г̄, м(ѣ)-с(е)ца априла ·ѣ̄д· д(ь)нь, у Призрѣнѣ.

|потпис| + Ст(е)фан(ѣ) Урѿшь благовѣрни ц(а)рѣ Ср(ь)блем(ь) и Гр(ь)кѿмь +
|накнадна белешка| Questa povelja per la Melida.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: слово (#83:11); златопечатноѣ слово (#83:12); povelja (накнадна белешка).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: #82 (#83:8).

Стр. 64, 85–86, 89, 95, 99, 100, 121–122, 124.

84. Повеља цара Уроша Дубровчанима

Рибник, 24. април 6865 [=1357], индикт 10 [=1357]

Цар Стефан Урош објављује да је због жалби дубровачких посланика потврдио дубровачким трговцима слободу кретања и пословања, а затим прописује мере за њихову заштиту и надокнаду штета које претрпе.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (Diplomata et acta, bečki broj 1010), на папиру димензија 430 x 300 мм, са воденим знаком крушке са два листа (Mošin – Traljić, *Vodeni znakovi* II, табла 478, бр. 4312). Текст је исписан минускулном ћирилицом, мастилом тамносиве боје, рукописом који показује велику сличност са #80 и #81, као и са #88–#90. Потпис је исписан крупним словима, у новом реду и делимично преко завршетка главног текста, мастилом које је данас светлосиво, али местимично са траговима првобитне црвене боје. На први поглед, нема јасних трагова печатења. Ипак, у преглибу који се спушта испод потписа по средини листа налазе се два мања прореза. Скенирање документа са полеђине открило је управо у том пределу обресе пуне кружнице пречника око 32 мм, што у потпуности одговара познатим немањићким царским печатима. На полеђини се налази средњовековна накнадна белешка, руком дубровачког словенског писара Живе Пармезана. Поред тога, на листу су накнадно записане само архивске ознаке. (табла 75)

Издања: *Monumenta serbica*, 157–158, бр. 142; *Законски споменици*, 177–178 (нема потпис); *Повеље и писма* I–1, 92–93, бр. 94; Ђорђевић, *Историја*, 343, сл. 141 (само снимак); Чернова, ССА 10, 62–65 (са преводима на руски и српски и снимцима у боји).

ЛИТЕРАТУРА: Чернова, ССА 10, 61–69.

ТЕКСТ:

+ Има хотѣниѣ и бл(а)гоизволи ц(а)р(ь)ств(о) ми славному и почтеному граду Дубровнику и кнезу дубровчкочому и властелемъ в(ь)семь дубровчкымъ и судиамъ |2| и ѡпкинѣ. И како приходише к ц(а)р(ь)ству ми властеле почтени Маринь Буникъ, Живе, Николе Гундоловика ^{с(и)нь},⁴⁴ и Живе Чрѣвикъ у поклицарьство, |3| и говорише ц(а)р(ь)ству ми ѡ кривинах(ь) и ѡ забавахъ, што се чин(е) у земли ц(а)р(ь)ств(а) ми Дубровчаномъ.

И такози повелѣ ц(а)р(ь)ств(о) ми, и учинихъ м(и)л(о)стѣ Дубровчаномъ в(ь)семь, велимъ и малимъ, да си греду Дубровчани с тръгомъ и с куп`ломъ свободно по земли и по градовехъ |5| ц(а)р(ь)ств(а) ми и по тръговех(ь). Да си продаю купле своѣ и да си купую што имъ трѣбуѣ у земли ц(а)р(ь)ств(а) ми, а да имъ нѣ вольнѣ ник`то забав`вити да ни задрѣжати, ни ја ц(а)р(ь), ни патриархъ, ни властелинѣ, ни властеличикъ, ни кефалиа, ни кнезь, ни се|7|васть, ни ц(а)риникъ, да ни кто любо ѡт(ь) владуштих(ь) по земли ц(а)р(ь)ств(а) ми иже се ѡбрѣтаю, тъкмо да си ходе Дубровчане |8| свободно и читаво безъ забаве и безъ задрѣжаниа с куп`ломъ по земли ц(а)р(ь)ств(а) ми и по градовех(ь) и по тръговех(ь) и по |9| властелѣхъ, просто рекше, по в`сеи земли ц(а)р(ь)ств(а) ми. И да си продаю купле своѣ и да си купую што имъ трѣбуѣ и да си |10| походе свободно ѡпетъ у Дубров`никъ безъ забаве и безъ задрѣжаниа, како имъ смѣ записал(ь) и учинил(ь) м(и)л(о)стѣ. А да имъ |11| нѣ никто вольнѣ забранити или задрѣжати да си продаю куплю свою и да си купую што имъ трѣбуѣ у земли ц(а)р(ь)|12|ств(а) ми. Кто ли ино учини ѡд властель ц(а)р(ь)ств(а) ми, а или ѡд владуштихъ вь земли ц(а)р(ь)ств(а) ми, и потвори сиѣ записа|13|ниѣ и м(и)л(о)стѣ ц(а)р(ь)ств(а) ми и забави што Дубровчаномъ, да не продаю тръгове и куплю свою и да си купую што имъ трѣ|14|буѣ, а или имъ што кто узме, да ми ѣс(тъ) невѣрнѣ у невѣрно име и да плати в(ь)се самоседмо што имъ буде струль, по за|15|конику ц(а)р(ь)ств(а) ми. И такози се углави ц(а)р(ь)ств(о) ми Дубровчаномъ, што имъ кто струѣ, а или узме вь земли ц(а)р(ь)ств(а) ми, |16| в(ь)се този да имъ плати ц(а)р(ь)ств(о) ми, а ц(а)р(ь)ств(о) ми да иште себѣ ѡнези крив`це. И вину ѡт(ь) селѣ напреда, што имъ кто |17| узме по силѣ, в(ь)се този да имъ плакѣ ц(а)р(ь)ств(о) ми ѡд куке ц(а)р(ь)ств(а) ми.

И сиу м(и)л(о)стѣ записа и утврѣди ц(а)р(ь)ств(о) ми на Ри|18|бнику м(ѣ)с(е)ца априла ѣд д(ь)нѣ, вь лѣт(о) ^ѣѡѣ, индиктиѡнѣ ·Г·.

|потпис| м(ѣ)с(е)ць априль ин(диктинѡ) I +

[накладна белешка] Questa povelia chomo francha li merchadanti misser lo imperador ^{Uros}⁴⁵ che çasqun vada seguro in Schavonia, || e se algun baron levasi per força che lo imperador page del suo.

⁴⁴ На крају речи најпре је стајало *ь* које је приликом убацицања речи *синь*, измењено у *ја*.

⁴⁵ Уметнуто мастилом друге боје и другом руком.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: милость (#84:3–4, 10, 17), записаниѣ и милость (#84:12–13); *rovelia* (накнадна белешка).

Стр. 65–66, 81, 85, 87, 89–90, 92–93, 95, 97–100, 122, 125.

Резерве ранијих издавача према оригиналности ове исправе могу се сматрати коначно отклоњеним са открићем поузданог трага присуства печата, као и са приписивањем накнадне белешке дубровачком словенском писару Живи Пармезану, који је умро 1363. године.

85. Повеља цара Уроша за Дубровчане

Рибник под Призреном, 24. април 6865 [=1357], индикт 10 [=1357]

Цар Стефан Урош објављује да Дубровчани треба да исплаћују Стонски доходак манастиру Свете Богородице на Синају, као што је записано у исправи цара Душана која је поднета на увид.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, *bečki broj* 1008), на папиру димензија 450 x 300 мм, са воденим знаком крушке са два листа (Мошин – Тралијћ, *Vodeni znakovi* II, табла 478, бр. 4311). Текст је исписан минускулном ћирилицом, мастилом светлосиве боје. Потпис је исписан крупним словима, црвеним мастилом које је данас делимично попримило сиву боју, у новом реду испод и делимично преко завршетка главног текста, а изнад и делимично преко издвојене конскрипционе белешке. Јасно видљива рупа непосредно испод белешке и мањи прорез испод ње највероватније представљају трагове причвршћивања висећег печата. На полеђини се налази накнадна белешка писана руком дубровачког словенског писара Живе Пармезана. Поред тога, на листу су накнадно записане архивске ознаке и једна датумска белешка. (табла 76)

Издања: *Србски споменици*, 58–59, бр. 47; *Monumenta serbica*, 159–160, бр. 144; *Законски споменици*, 712–714 (скраћено).

ЛИТЕРАТУРА: Руварац, *Камичици*, 533–534; Јирећек, *Dohodak stonski*, 531; Мошин, *Повеље цара Стефана Душана*, 22–23.

ТЕКСТ:

+ Да љс(тъ) вѣдомо всакому. Има хотѣние ц(а)р(ъ)с(т)в(о) ми, и бл(а)гоизволих(ъ) и вѣсхотех(ъ) и даровах(ъ) сиџузи м(и)л(о)сть |2| вселюбимому ц(а)р(ъ)с(т)ва ми кнезу дубровѣчкому и властеломъ и всему граду Дубровнику. И |3| како придоше къ ц(а)р(ъ)с(т)в(у) ми у град(ъ) Призрѣнь всепочтени властеле гр(а)да Дубровника на име Ма|4|ринь Буник(ъ) и Чиве, Николе Гуњдулика с(и)нь, и Чиве Чрѣвикъ, и оште, како успоменуше |5| ц(а)р(ъ)с(т)в(у) ми, што љс(тъ) даль и приложиль и записаль г(о)с(поди)нь с(ве)топочивши ц(а)рь, родитель ц(а)р(ъ)с(т)ва ми, за |б| свою д(у)шу прѣчистои влад(и)чици г(о)спожди Б(огороди)ци

Синаиској, да се дава ѿд Велика д(ь)ни до Велика д(ь)не |7| на свако годиште ѿд Дубровника петъ с(ь)тъ пер(ь)пер(ь) бенетьчких(ь) ѿт(ь) Стона.

И ѿ томъ вь|8|схоте ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми, и учиних(ь) м(и)л(о)сть властеломъ почтеним(ь) и всему Дубровнику, иако |9| ѿнъзи доход(ь)къ пет(ь) с(ь)тъ пер(ь)пер(ь), што ѿс(ть) приложиь родителъ ц(а)р(ь)с(т)ва ми Б(огороди)ци Синаиској, да |10| се дава на свако годиште на Велик(ь) д(ь)нь и пакъ до Велика д(ь)не. И този записание |11| и приложение г(о)с(поди)на и родителѧ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми видевь ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми, потврѣдихъ и записахъ тако|12|жде, иако този приложение родителѧ ц(а)р(ь)с(т)ва ми да прѣбиваетъ тврѣдо до вѣка, ка-|13|ко да се даватъ Б(огороди)ци Синаиској на Велик(ь) д(ь)нь и паке до Велика д(ь)не петъ с(ь)тъ пер(ь)пер(ь) дубровь|14|чких(ь) бенетьчких(ь) ѿт(ь) Стона. И за тѣзи доходокъ(!) да не иматъ посла само ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми заба|15|вити или удрѣжати или ѿнети тѣзи доход(ь)къ ѿт(ь) Б(огороди)це Синаискиѧ, ни да слушають |16| властеле дубровьчски ни посланиѧ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми ни писаниѧ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, ни да се слушають за то |17| ни кнезове ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, кои дрѣжеть кукю ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми ни них писание, да ни инех(ь) властель ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, |18| да ни по иномъ ни по чемъ, развѣ да прѣбиваетъ този приложение у Б(огороди)це Синаиске до вѣка, |19| и власт(е)ле дубровьчски тѣзи доходакъ да никому не давають по м(и)л(о)сти ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми тькмо |20| Синаиској Б(огороди)ци, како и више пишеть.

И сие потврѣждение и м(и)л(о)сть ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми да прѣбиваетъ |21| тврѣдо и неотемлемо до вѣка. Кто ли такови дрѣзнет(ь) ѿнети и потворити сие за|22|писание ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, такови да иматъ запрѣштениѧ ѿт(ь) Г(о)спода Б(о)га, и да му ѿс(ть) мѣстница прѣс(ве)га |23| Б(огороди)ца Синаискаѧ вь д(ь)нь страшнаго суда Х(ри)с(то)ва, и ѿт(ь) ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми да примет(ь) гнѣвь и наказание |24| по законуку ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми. Записа же се сѧ м(и)л(о)сть и потврѣди в(ь) лѣт(о) ·џѠ·ѡ·џѠ·, ендикта ·Ѡ·.

[потпис] м(ѣ)с(е)ць април(ь) ин(диктъ) I +

|25| Пов(е)лениемъ г(о)с(поди)на ц(а)ра логоет Драгославъ прѣручи под Призрѣном(ь) на Рибницѣ, апр(и)лиѧ ·Ѡд· +

[накладна белешка] Questa povelia si è de dar ono ano a li chalogieri de santa Maria || de Sinay perperi V^c del trebuto de Stanio.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: милость (#85:1, 24); потврѣждение и милость (#85:20); povelia (накладна белешка).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: #69 (#85:5, 11).

Стр. 66, 73, 81, 85, 87, 90, 92–93, 95, 98, 100, 115, 121–122, 125.

У *Monumenta serbica* документ је означен као препис, вероватно услед неупадљивих и недовољно убедљивих трагова печатења. Међутим, са открићем поузданог трага печата на #84, чија је оригиналност довођена у сумњу из истих разлога, као и са приписивањем накладне белешке дубровачком словенском писару Пармезану, који је умро 1363, може се рећи да су сумње у оригиналност овог документа отклоњене. * * *

86. Повеља цара Уроша Дубровчанима

Рибник под Призреном, 25. април 6865 [=1357], индикт 10 [=1357]

Цар Стефан Урош даје Дубровчанима појас земљишта изнад дубровачких винограда дуж српско-дубровачке границе од Љуте до Курила.

Документ је сачуван у два примерка:

86.1. Оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, bečki broj 1012), на папиру димензија 450 x 295–305 мм, са воденим знаком крушке са два листа (Moštin – Traljić, *Vodeni znakovi* II, табла 478, бр. 4310). Текст је исписан минускулном ћирилицом, светлосмеђим мастилом које се местимично разлива, истом руком као #87. Потпис је исписан веома крупним словима, црвеним мастилом, у новом реду испод и делимично преко завршетка главног текста. Осим за потпис, црвено мастило употребљено је за крст инвокације, иницијал, подиницијал З (14. ред) и речи *цароу* (7. ред), *словесе* (9. ред), *хрисовоуљ* (11. ред) и *слово* (20. ред). Испод потписа причвршћена је црвена врпца за viseћи печат. Назив документа указује на употребу златног (позлаћеног) печата. На полеђини се налазе две средњовековне накнадне белешке – краћа је писана руком дубровачког словенског писара Живе Пармезана, а дужа руком његовог колеге из средине 15. века Никше Звијездића. Поред тога, на листу су накнадно записане архивске ознаке и једна датумска белешка. (табла 77)

86.2. Аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику, у књизи *Privilegi 1 (Codex Ragusinus)*, fol. 26v–27, руком дубровачког словенског писара Никше Звијездића. Мастило је делимично различено до нечитљивости. На почетку преписа налази се регест на италијанском језику исписан руком Никше Звијездића, а на маргини једна скоро сасвим избледела напомена. Још један Звијездићев регест записан је у садржају (fol. 16). (табла 78)

Издања: *Српски споменици*, 60–61, бр. 49 (#86.1); *Monumenta serbica*, 164–165, бр. 146 (#86.1); *Законски споменици*, 314–315 (#86.1, скраћено); *Повеље и писма* I–I, 96–97, бр. 96 (#86.1, разлике из #86.2 у напоменама); Чернова, ССА 11, 93–95 (#86.1, са преводом на српски и снимцима оба примерка).

ЛИТЕРАТУРА: Чернова, ССА 11, 91–100.

ТЕКСТ #86.1:

+ По неизр(е)ченному м(и)л(о)срдию и чл(о)в(ѣ)колюбию владики моѣго сладкаго ми Х(ри)с(т)а, по изволению и м(и)л(о)сти и всем(и)л(о)ст(и)в(н)оу |2| его призрѣнию еже на ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми, иакоже и на прѣвихъ с(в)етихъ православнихъ ц(а)рѣ такожде и бл(а)годѣть прѣс(в)етаго |3| своѣго Д(у)ха и на ц(а)р(ь)с(т)вѣ ми показа, иакоже излиа на с(в)етинѣ своѣ учен(и)ки и ап(о)ст(о)ли, рекъ имъ: „Идѣте въ всю |4| въселеную, проповѣдите славу моѣго б(о)ж(ь)ства.“

И по всехвалимѣи ѣго м(и)л(о)сти таковине дари и ц(а)р(ь)с(т)в(у) ми |5| дарова, и постави ме г(о)с(поди)на всему стежанию ѡт(ь)ч(ь)ства моѣго, реку же зем`ли

ср(ь)б(ь)скои и гръчкои, Помо|б|рию и Западнимъ странамаъ, м(и)л(о)стию Б(о)-
жию [и не]изр(е)ченнимъ ѿго промишлениемъ съдръжешту |7| ми сиа вса бл(а)-
говѣрному и Б(о)гомъ поставленому Стефану Урошшу ц(а)роу, всегда веселешту
|8| ми се ѿ Б(о)зѣ и дръжешту ми скифрос(ь) ц(а)р(ь)с(т)виа, по прѣданию же и
уставу г(о)с(поди)на и родителѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми с(ве)таго ц(а)ра |9| Стефана,
иакоже ѿс(тъ) уставилъ и узаконилъ записовати хрисовуле и слоовеса ц(а)р(ь)-
ска, и прьво с(ве)ти|10|мъ и б(о)ж(ь)ств(е)нимъ цр(ь)кв(а)мъ, по томъ власте-
ломъ(ь) и властеличикемъ(ь) и инимъ(ь) прочимъ, и ничемуже неврѣжде|11|ну бити.

Изволи же и ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми по томужде образу записати сизи хрисовоул(ь)
и м(и)л(о)сть, како при|12|доше къ ц(а)р(ь)с(т)в(у) ми сизи всепочтени власт(е)-
ле апоклисарию дубровъчци: Маринъ Буник(ь) и Живе Гундувик(ь)(!) |13| и
Живе Чрѣвик(ь), и обрѣтоше ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми у Призрѣнѣ с ч(ь)стиомъ(ь) и з
даромъ(ь), и вса елико просише и трѣбоваше у ц(а)р(ь)|14|ства ми, вса имъ дарова
и записа ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми. И даде имъ ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми и записа и дарова
зем`лю, како се ками ва|15|ли долу к виноградомъ дубровъчкимъ и к моору ѿд
Люте до Курила. Все имъ този записа ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми безъ |16| изма, все што
се обрѣта на тоизи зем`ли, да си има и дръжи градъ Дубровник(ь) тузи зем`лю,
како ю имъ |17| ѿс(тъ) и даровало и записало ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми. А да имъ не
имать по сема сего забавити за тузи зем`лю ни властелин(ь) |18| ц(а)р(ь)с(т)в(а)
ми, ни кепалиа ни инъ никтоу, кто имъ буде у сусѣдствѣ, на всако врѣме. И
ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми у сем(ь) |19| да им се не потвори, тъкмо да си имаю и дръже
м(и)л(о)стиомъ(ь) ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми тврѣдо и непоколѣбимо и неѿте|20|млемо
никимъ любо до д(ь)ни и до вѣка.

И сие извѣстноє и всенастоѣштеє златопечатноє слоово |21| ц(а)р(ь)с(т)в(а)
ми записа се и утврѣди знамениемъ(ь) ц(а)р(ь)скимъ в(ь) лѣт(о) #2 ѿ 3ѣ, ендик-
тион(ь) 1, м(ѣ)с(е)ца априла |22| кѣ д(ь)нь, под Призрѣнѣомъ(ь) на Рибнику.

[потпис] + Ст(е)ф(а)н(ь) Урошъ въ Х(ри)с(т)а Б(о)га благовѣрни цар(ь) Ср(ь)б-
лем(ь) и Гр(ь)комъ(ь) +

[краћа накнадна белешка] *Povelja de le tere de Breno.*

[дужа накнадна белешка] *Poveglia de Stefan Uros, || imperador de Servia e de Gre-
cia, || como li de terreni dete in Breno || da Liuta fin a Churilo de || 1337. || Achopiada.*

[регест уз #86.2, fol. 16] *MCCCLVI, die 25 april, fato in Prixren Vechio. || Inperador
Stefan Uros, fiol de inperador Stefano, dono le tere soto montagna fin [...]*

[регест уз #86.2, fol. 26v] *[...] de 25 april, privilegio de imperador || [...] Uros, fiol de
imperador Stefano, dono le tere soto || montagna fin a Liuta. Fato in Prixren.*

[маргинална белешка] *Dona a Raguxi(?) tere da Liuta fin a Curilo [da] monte fino
ale vigne.*

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: хрисовоулъ и милость (#86.1:11); златопечатноє слоово
(#86.1:20); *povelja, poveglia* (накнадне белешке); *privilegio* (регест уз #86.2).

Стр. 67, 81, 83, 85, 89, 93, 95, 97, 99–100, 121–124. * * *

87. Повеља цара Уроша Дубровчанима

Рибник под Призреном, 25. април 6865 [=1357], индикт 10 [=1357]

Цар Стефан Урош потврђује одредбе о правима и обавезама дубровачких трговаца и другим питањима из српско-дубровачких односа које је донео цар Душан 1349. године.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, беџки број 1011) на папиру димензија 610 x 420 мм, са воденим знаком два круга прецртана линијом са крстом на врху.⁴⁶ Текст је исписан минускулном ћирилицом, мастилом сиве боје, истом руком као #86.1. Потпис је исписан веома крупним словима, црвеним мастилом које је великим делом попримило сиву боју, у новом реду испод и делимично преко завршетка главног текста. Осим за потпис, црвено мастило је употребљено за реч *слово* у 40. реду. Речи *цароу*, *словесе* и *хрисовоуль* (5–7. ред), које су несумњиво такође биле намењене за накнадно уписивање црвеним мастилом, исписане су изразито тамним, готово црним, мастилом, необично дебелим потезима и очигледно не истом руком као *слово* у 40. реду. Златни (позлаћени) печат пречника 32 мм виси на црвеној врпци провученој кроз плику. Са обе стране печата налазе се отисци кружних типара исте величине као и печатна површина – ради се о истим типарима који су употребљени на #75 и #76. Спреда у доњем десном углу налази се запис исписан истом руком као главни текст и истоветан његовом почетку, само без црвеног иницијала: *о неизреч*. Вероватно није реч о проби пера, него о првобитном почетку од којег је писар из неког разлога одустао и кренуо да пише са другог краја листа. На полеђини се налази средњовековна накнадна белешка, руком дубровачког словенског писара Живе Пармезана. Поред тога, на листу су накнадно записане архивске ознаке и једна датумска белешка. (табле 78–81)

Издања: *Србски споменици*, 61–63, бр. 50 (изостављен део који се поклапа са #74); *Монумента сербска*, 160–164, бр. 145; *Законски споменици*, 178–182 (скраћено); *Повеље и писма I–1*, 93–96, бр. 95; Чернова, ССА 12, 80–87 (са преводима на руски и српски језик и снимцима у боји).

ЛИТЕРАТУРА: Чернова, ССА 12, 79–90; Порчић, *Старији препис*, 167–185.

ТЕКСТ:

+ По неизр(е)ченному м(и)л(о)ср(ь)дию и чл(о)в(ѣ)колюбию влад(и)ки моѣго сладкаго ми Х(ри)с(т)а, по изволению и м(и)л(о)сти и всем(и)л(о)ст(и)вному ѣго призрѣнию еже на ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми, јакоже и на прьвих(ь) с(ве)тихъ |2| православнихъ ц(а)рѣ такожде и бл(а)годѣть прѣс(ве)таго своѣго Д(у)ха и на ц(а)р(ь)с(т)вѣ ми показа, јакоже излица на с(ве)тиѣ своѣ учен(и)ки и ап(о)ст(о)ли, рекъ имъ: „Идѣте въ всу въселеную, |3| проповѣдите славу моѣго б(о)ж(ь)ства“. По всехвалимѣи ѣго м(и)л(о)сти таковиѣ дари и ц(а)р(ь)с(т)в(у) ми даро-

⁴⁶ Знак није забележен у Мошин – Трајјић, *Vodeni znakovi*. Слични примерци приказани су у тому I, табле 222–225.

ва, и постави ме г(о)с(поди)на всему стежанию ѿт(ь)ч(ь)ства моего, реку же зем`ли |4| ср(ь)бскои и гръчкои, Поморию и Западнимъ странамъ. М(и)л(о)стию Б(о)жию и неизр(е)ченнимъ ѿго промишлениемъ(ь) съдръжешту ми сила вса бл(а)говѣрному и Б(о)гомъ поста|5|вленному Стефану Урошу ц(а)роу, всегда веселешту ми се ѿ Бозѣ и дръжешту ми скифтрос(ь) ц(а)р(ь)с(т)в(а) по прѣданю же и уставу г(о)с(поди)на и родителѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми с(ве)таго ц(а)ра Стефана, |6| иакоже кс(тъ) оставил(ь) и узаконилъ записовати хрисовуле слов(е)-с(а) ц(а)р(ь)ска, и пръво с(ве)тимъ и б(о)ж(ь)ств(е)нимъ цр(ь)квам(ь), по том(ь) властелом(ь) и властеличикем(ь) и иним(ь) прочим(ь), и ничемуже неврѣ|7|жденну бити, изволи же и ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми по томужде образу даровати и записати сизи хрисовоул(ь) и м(и)л(о)сть. Како придоше къ ц(а)р(ь)с(т)в(у) ми сизи почтени властеле |8| апоклисарије дубровъчци: Маринъ Буник(ь) и Живе, Николе Гундуликѣ с(и)нь, и Живе Чрѣвикъ, и ѿбрѣтоше ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми у Призрѣнѣ с ч(ь)стиом(ь) и з даромъ. И вса, кѣлика трѣбова|9|ше и просише у ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, този имъ все дарова и записа ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми. И успоменуше ц(а)р(ь)с(т)в(у) ми ѿ записани и ѿ м(и)л(о)стехъ, што имъ кс(тъ) записалъ прадѣдъ и дѣдъ и родителъ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми |10| г(о)с(поди)нь с(ве)топочивши ц(а)р(ь) ѿ законѣх(ь) и ѿ всакоиаких(ь) правинахъ.⁴⁷

И ѿгледавъ ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми тази вса пръва записаниа, и не потворих(ь), нь и ѿште болше и крѣпцѣ потврѣдихъ и за|11|писахъ по томужде образу. Што кс(тъ) въсь градъ Дубровник(ь), да греду своими главами, иманиемъ своимъ, и них(ь) тръговци с куплом(ь) свободно безъ vsаке забаве по зе|12|м`ли ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, да имъ никто ништо не узме ни забави посилием(ь), ни властелинь ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, да ни кто любо инъ, ни малъ ни велик(ь), въ зем`ли ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, тькмо да ходе свободно. |13| Ако ли се ѿбрѣте кто узъмъ посилием(ь) што любо них(ь) у зем`ли ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, все този да плати ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми ѿномузи, кому буде што узето, а тогази кривца да иште ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми, |14| и да узме на немъ, кто буде узель и учинилъ зло кою. И нихъ тръговци с тръгомъ кто любви ити у ину зем`лю с тръгомъ, с куплом(ь), да гр(е)де прѣзь зем`лю |15| ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми свободно безъ vsаке забаве, тькмо ѿружиа да не носить ни у Бугаре, ни у Басарабину зем`лю, ни на Угре, ни у Босну, ни у Гръке, ни ина|16|мо камо любо у тугю зем`лю, тькмо у зем`лю ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми. Кто ли се ѿбрѣте понесь ѿружиа у ину зем`лю, да му се все този ѿружие узме. И кто гр(е)де |17| у Дубровник(ь) и изъ Дубровника, да им се не узима ц(а)рина на Трѣбини, да ни на ѣдномъ пути ни на броду, тькмо vsаки да ходи свободно безъ vsаке заба|18|ве.

И ѿште тръговци Дубровчане, кои се ѿбрѣтаю по тръговех(ь) ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, што им се случѣ кои любо судъ, да се суде прѣдъ ц(а)риником(ь) и кнеземъ, а или прѣдъ |19| кепаликом(ь), кои буде гр(а)да тогази, закономъ родителѣ и прародителѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми. И за сиези да греду прѣдъ ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми на судъ: за кровь и за зем`лю и за проводъ и за |20| чл(о)в(ѣ)ка и за сводъ, а за ино низашто. И кѣди при Латининъ Ср(ь)блина, да да Латининъ Ср(ь)блину полови-ну Латинъ а половину Ср(ь)б(ь)ль свѣдоке. Тако|21|жде и Ср(ь)блинь кѣди при

⁴⁷ У *правинахъ* на месту слова *x* је прво грешком било написано *m*.

Латинина, да му дае свѣдоке половину Ср(ь)б(ь)ль а половину Латинь, по закону како су имале у родителѣ и у прародителѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми и у с(ве)та|22|го краља. И где кому дае Дубровѣчанинѣ свои добит(ь)къ, кому годѣ тръговцу, тере му ѿд неѣа у бѣхъ ударитѣ, да се кльне Латининѣ за този, да буде вѣ|23|рванѣ по закону, како су имале у родителѣ и у прародителѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми. И кои тръговѣць купи конѣа на тръгу и плати за нѣ ц(а)рину, да р(е)че ц(а)риник(ь) душѡм(ь) ере |24| ѣс(ть) тоѣази конѣа купилѣ и за неѣа платилѣ ц(а)рину, а тати не зна, да му за този своѣа нѣстѣ. Ако ли га такози не ѡправи цариник(ь), да да свѡдѣ у коѣа ѣс(ть) купилѣ. |25| А кои любо тръговѣць дов(е)де коне купивѣ ис туге зем`ле, ако знаю се, да се кльне тѣзи тръговѣць самѣ други ере га ѣс(ть) купилѣ у тугеи зем`ли и не зна |26| тати ни гусара, да не дае своѣа за този. Да ако си узлюби сизи кои си га познава узети конѣа, да си га узме, а ѡномузи тръговцу да пода цѣну, што бу|27|де подалѣ за неѣа. А кѣда ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми приходи у тръгѣ, да ме почитую и дарую своѡм(ь) волѡм(ь), како ѣс(ть) п(о)добно ц(а)ра почтати, а посилноѣа дара и узетиѣа да имѣ |28| нѣстѣ. И ако се ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми свади з Дубровникѡм(ь), што се ѡбрѣтаю Дубровѣчане по зем`ли ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, да им се постави рок(ь) за ·Ѡ· м(ѣ)с(е)ць, да се испрате свѡбодно безѣ всаке за|29|баве и да походе, а з градѡмѣ да се ратуе ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми. И што се разбиѣ дрѣво бенетѣчко и дубровѣчко, што утече у зем`лю ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, да ѣс(ть) свѡбодно, а да се не узме ништо. |30| И кои тръговци греду по зем`ли и по тръговѣхъ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, да плаѣа всаѣи ц(а)рину по закону, како су давали у родителѣ и прародителѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми.

И ѡште ш ними |31| сикози утѣк(ь)ми ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми, што се ѡбрѣтаю людиѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, кои буду прѣшли у Стѡнѣ потѡли кѣди га ѣс(ть) далѣ Дубровѣчанѡм(ь) г(о)с(поди)нѣ ц(а)рѣ, с(ве)топочивши родителѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, |32| тези люди ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми Дуброѡвѣчане да ѡдженуть. И што буду прѣузели зем`лю ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми прѣзѣ мегю, како ѣс(ть) била мегѣа у родителѣ и у прародителѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми |33| и у с(ве)таѣо краља, ако буду и винограде насадили прѣзѣ мегю, все да ми поврате. И за судѡве и за всаѣо ѡправданиѣ како су имале у родителѣ и у пра|34|родителѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, такози и ѡд д(ь)н(ь)сѣ напрѣда да имаю. И за все да ѣс(ть) на Желѣзнои плѡчи судѣ, како ѣс(ть) и ѡт(ь) прѣжде било. И за М`лѣтѣ да не имаюте печѣ|35|ли низашто, тѣкмо да ѣс(ть) ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, како ѣс(ть) и ѡт(ь) прѣжде било у родителѣ и прародителѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми. И ѡт(ь) сели напрѣда да не прѣиме ни уз`ме никто залѡге ни |36| ѡд властелина ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми ни ѡт(ь) коѣѣа любо ѡд дрѣжаве ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми. Кто ли се ѡбрѣте узѣмѣ, да залѡгу тузи поврати ѡпетѣ, а за што ѣс(ть) прѣѣлѣ, да му се |37| тази куплѣ упаднетѣ. И ѡште како ѣс(ть) углавил(ь) ш н(и)ми родителѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, г(о)с(поди)нѣ с(ве)топочив`ши ц(а)рѣ, што су залѡге залѡж(е)не коѣа любо мала и голѣма из (з)е-|38|м`ле ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, да се ишту судѡмѣ и правдѡмѣ. И потвѣрди имѣ ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми законѣ и повеле што су имале у родителѣа и у прародителѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, како да ѣс(ть) ништо не ѡ|39|творѣно.

И симзи ѡбразѡм(ь) записа и потвѣрди ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми сизи златѡпечатни хрисѡвулѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, ѣако да прѣбѣваѣтѣ вѣ всаѣѡм(ь) утвѣрѣдени и

своободѣ чи|40|стѣ. И сие извѣстноѣ и всенастоѣште словово ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми записа се и утврди знамением(ь) ц(а)р(ь)скимь в(ь) лѣт(о) $\text{#}2 \text{ } \overline{\text{о}} \text{ } \text{#}3$, ендиктион(ь) ·Г·, м(ѣ)с(е)ца априла ·Ке· |41| д(ь)нь, под Призрѣном(ь) на Рибнику.

|потпис| + Ст(е)ф(а)н(ь) Урошъ въ Х(ри)с(т)а Б(о)га благовѣрни царь Ср(ь)г-лем(ь)(!) и Гр(ь)комъ +

|печат| видети под #75.

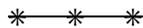
|накладна белешка| Povelija(?) chomo conferma lo inperador tute || le povelie fate avanti lo inperador Uros, fio de lo inperador || Stephano, quando fo ambaxadori Marin de Bona, Iohan(nes) de Nicola de Go[ndola] et || Give de Çrieva.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: хрисовоуль и милость (#87:7), златопечатни хрисовуль (#87:39), словово (#87:40); povelija(?) (накладна белешка).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: #74 (#87:11–38, преузет текст); уопштени помени ранијих милости и записанија, односно закона и повеља, немањићких владара од Милутина до Душана (#87:9–11, 38–39, накладна белешка).

Стр. 67, 81, 83, 85, 89, 93, 95, 97, 99–100, 121–124.

Сенку на иначе беспрекорна оригинална обележја документа баца то што три чиниоца логос-формуле у почетном делу текста нису исписани мастилом црвене боје, иако је црвено мастило искоришћено за неке друге делове текста. Ипак, чини се да је ове речи уписала иста рука која их је додала црвеним мастилом на #86.1. У спрези са неоспорном оригиналношћу документа, то доводи до закључка да уписивање логос-формуле црвеном бојом није представљало обавезно средство аутентификације у немањићким документима овог доба, као уосталом ни у Византији (стр. 124).

88. Повеља цара Уроша за Дубровчане

Сеница, 29. септембар 6868 [=1360], индикт 14 [=1360]

Цар Стефан Урош објављује да је обећао дубровачким трговцима слободу кретања и пословања на царској земљи и на поседима Балшића и кнеза Војислава, као и укидање новоуведених царина.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (Diplomata et acta, већки број 1015), на папиру димензија 395 x 300 мм са савијеном пликом. На папиру се уочава водени знак куле са зупцима (Мошин – Traljić, *Vodeni znakovi* II, табла 842, бр. 7160). Текст је исписан минускулном ћирилицом, мастилом сиве боје, истом руком као #89, #90 и #216. Потпис је исписан веома крупним словима, црвеним мастилом, у новом реду испод и делимично преко завршетка главног текста. Осим за потпис, црвено мастило употребљено је за крст инвокације и иницијал. Златни (позлаћени) печат пречника 34 мм виси на црвеној врпци, која

Стр. 69, 83–85, 87, 89, 93, 95, 97, 99, 121, 124.

Представа на печату је врло слична оној са реверса #75, #76 и #87, а садржина натписа је истоветна, али ипак није реч о отиску истог типара. То указује на могућност да је цар Урош, који је 1357. године на #87 још користио очев печат, у међувремену ипак израдио нови типар. Међутим, отискивање тог типара са обе стране печата представља велику необичност. Досад понуђена објашњења (Ћремошник, *Studije*, 57, 64; Кораћ, *Повеља краља Стефана Душана*, 149) не могу се прихватити већ из тог разлога што полазе од погрешног закључка да се ради о отисцима реверсног типара са #75, #76, и #87.

89. Заклетва цара Уроша дубровачкој властели

[околина Дубровника, 10–15. јул 1362]

Цар Стефан Урош обећава дубровачким посланицима безбедност у доласку и повратку, као и да ће им писмено потврдити тражене поседе и повластице.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, већки број 1013), на папиру димензија 210 x 220 мм, без видљивог воденог знака. Текст је исписан минускулном ћирилицом, мастилом бледосиве боје, истом руком као и #88, #90 и #216. Потпис је исписан веома крупним словима, црвеним мастилом, у продужетку последњег реда главног текста, тако да делимично захвата претпоследњи ред. Нема трагова печатења. На листу су накнадно записане само архивске ознаке. (табла 83)

Издања: *Србски споменици*, 66–67, бр. 53; *Monumenta serbica*, 173–174, бр. 156; *Законски споменици*, 186 (скраћено); *Повеље и писма* I–1, 101–102, бр. 100; Порчић, *ССА* 8, 88–89 (са преводом и снимком у боји).

ЛИТЕРАТУРА: Михаљчић, *Прилог*, 226–232; Порчић, *ССА* 8, 87–100.

ТЕКСТ:

+ Обештава се ц(а)рс(т)в(о) ми любов`нимъ властелѡм(ь) ц(а)рс(т)ва ми дубровъчкимъ въ Г(оспод)а Б(о)га вседръжителя и прѣ|2|ч(и)стую яго Матерь и въ силу ч(ь)стнаго и животворештаго кр(ь)ста Х(ри)с(то)ва и въ прѣч(и)стою тѣло и крвь Г(оспод)а Б(о)га |3| и сп(а)са нашего І(су)с Х(ри)с(т)а и въ с(ве)та Б(о)жиа е҃(ан)г(е)лица и въ ·ѡи· с(ве)тих(ь) врѣховних(ь) ап(о)с(то)ль и въ ·тїи· с(ве)тих(ь) |4| б(о)гоносних(ь) ѡт(ь)ць никеиских(ь) и въ всѣх(ь) с(ве)тих(ь) по том(ь) и въ д(у)шу ц(а)рс(т)ва ми, и на сези ви даю мою вѣру |5| ц(а)рску и сези обештание, како да ви имамъ вѣрнѣх(ь) и ср(ь)д(ь)чнѣх(ь), како ви су имали и мои прьви. |6| И да идете свободно к ц(а)рс(т)ву ми безъ vsакога стр(а)ха, и ѡпетъ да си поидете почтено ѡд ц(а)рс(т)ва |7| ми у Дубровник(ь) како мои почтени властеле. И ѡнузи ви земљу дава ц(а)рс(т)в(о) ми, да есть |8| ваша, и кди будете у ц(а)рс(т)ва ми, да ви ц(а)рс(т)в(о) ми запише ѡнузи зем`лю. И ѡ законѣх(ь)

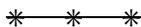
и ѿ ваших(ь) |9| тръговцих(ь) и ѿ иномъ ѿ всем(ь), како ми сте писали по прѣгнѣ, и како ми сте поручали по лого|10|ѡетѣ ц(а)рс(т)ва ми по Деианѣ и по Гръгурѣ, и како сте имали с родителнемъ ц(а)рс(т)ва ми, и ѡште и бо|11|лѣ тога ѿ всемъ ѿ томъ да ви ц(а)рс(т)в(о) ми утврѣди и запише како да буде тврѣдо до вѣки. И ѡва|12|зи вса да ви ц(а)рс(т)во ми исплѣни и съврѣши на Б(о)зѣ и на вѣрѣ ц(а)рс(т)в(а) ми. И како ке ц(а)рс(т)в(о) ми ѡвози съ|13|хранити, исплѣн(и)ти и съврѣш(и)ти властелѡм(ь) дубровѣчкимъ, тако и Г(о)с(под)ь Б(о)гъ да помилуе ца|14|рство ми, ам(и)нѣ.

|потпис| + Ст(е)ф(а)н(ь) Урошъ вѣрни ц(а)рь Ср(ь)блем(ь) и Гр(ь)ком(ь) +

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Несачувано писмо дубровачких власти цару Урошу о условима мира (#89:8–9); најава садржине касније издатог #90 (#89:8–12).

Стр. 70, 81, 83, 86, 90, 92, 95, 98, 121, 126.

Приближно место и време издавања исправе одређује се на основу података о току преговора између српске и дубровачке стране садржаних у записницима дубровачких већа – 8. јула забележено је да се цар налази на дан од Дубровника, 9. јула је одлучено да се затражи пропусница од њега и кнеза Војислава, а 16. јула се констатује да су пропуснице стигле (*Monumenta ragusina* III, 202–206; уп. Порчић, ССА 8, 94–98).

90. Повеља цара Уроша за Дубровчане

Оногошт, 22. август 6870 [=1362], индикт 15 [=1362]

Цар Стефан Урош објављује да је обновио пријатељство са Дубровчанима и да их је измирио с кнезом Војиславом и градом Котором, уз прописивање мировних услова и других одредби о питањима из међусобних односа.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, беџки број 1016), на папиру димензија 600 x 420 мм, са воденим знаком једнорога (Мошин – Трајлић, *Vodeni znakovi* II, табла 673, бр. 5806). Текст је исписан минускулном ћирилицом, мастилом светлосиве боје, истом руком као #88, #89 и #216. Потпис је исписан крупним словима, црвеним мастилом, у новом реду испод и делимично преко завршног дела главног текста. Осим за потпис, црвено мастило искоришћено је за крст инвокације и иницијал. Рупе испод потписа, попуњене приликом рестаурације, вероватно представљају трагове причвршћивања печатне врпце. Назив документа указује на употребу златног печата. Од накнадних записа, присутне су архивске ознаке и једна датумска белешка. (табла 84)

Издања: *Србски споменици*, 69–71, бр. 55; *Monumenta serbica*, 169–171, бр. 151; *Законски споменици*, 183–185 (нема потпис); *Diplomatički zbornik* XIII, 244–246, бр. 180; *Повеље и писма* I–1, 99–101, бр. 99.

ЛИТЕРАТУРА: Михаљчић, *Прилог*, 226–232.

ТЕКСТ:

+ Добродѣтел`но и всеразум`но съ истиною ц(а)рскаго словеси поставляють ц(а)рс(т)в(о) ми въ св(ѣ)дѣніе всѣмъ. И даруютъ ц(а)рс(т)в(о) ми сиѣ ѡбичное слово |2| ц(а)рс(т)ва ми всепочтенимъ властелѡм(ь) ц(а)рс(т)ва ми дубровѣчкимъ и всему граду Дубровнику, понеже за такова врѣмена прилучив`ша се, како се |3| бѣху Дубров`чане поплашили ѡд ц(а)рс(т)ва ми и свадили се з братѡм(ь) ц(а)рс(т)ва ми с кнезѡм(ь) Воиславѡм(ь) и з градомъ ц(а)рс(т)ва ми с Которѡм(ь).

И ц(а)рс(т)в(о) ми въсхотѣвъ и съ|4|творих(ь) властелѡм(ь) дубровѣчкимъ и всему граду ѡвузи м(и)л(о)сть ц(а)рс(т)ва ми, и приехъ властеле дубровѣч`ке, да су въ ѣдино с ц(а)рс(т)в(омъ) ми ѡд д(ь)н(ь)сѣ и въсь градъ, како |5| су били и с родителѣмъ ц(а)рс(т)ва ми. И смирихъ их(ь) з братѡм(ь) ц(а)рс(т)в(а) ми с кнезѡм(ь) Воиславѡм(ь) и з градомъ(ь) ц(а)рс(т)ва ми с Которѡмъ, и дадохъ имъ старе законе коѣ |6| су имали с родителѣмъ ц(а)рс(т)ва ми. И прѣва записаниа родителѣ ц(а)рс(т)ва ми и ц(а)рс(т)ва ми, коѣ су у них(ь), тази (и)мъ вса потврѣждунѣ ц(а)рс(т)в(о) ми симзи записаниемъ(ь) |7| ц(а)рс(т)ва ми, како имъ пише у тѣхзи прѣвих(ь) записаниахъ, такози да имъ ѣс(ть) тврѣдо до вѣки и докле ними не поскочи вѣра и ѣдинство к ц(а)рс(т)ву ми. |8| И такози да имаю ѡд ц(а)рс(т)ва ми м(и)л(о)сть да греду них(ь) трѣговци с трѣгомъ(ь) по всои земли ц(а)рс(т)ва ми и по градовѣхъ свободно и безъ всаке забаве и ѡпетъ своимъ |9| добиткомъ(ь) да си греду свободно у Дубровникъ(ь), а да се за них(ь) никто не задѣне, како ѣс(ть) било и у родителѣ ц(а)рс(т)ва ми. И гдѣ годѣ си имаю Дубровчане покладе а или длѣ|10|гове у земли ц(а)рс(т)ва ми а или у градовѣх(ь), да си (и)х(ь) узимаю по закону, а никто да им(ь) их(ь) не задрѣжи ниѣдномъ(ь) зарукомъ(ь).

Ако ли коѣ св(а)да буде Дубровнику с кои|11|мъ годѣ властелиномъ(ь) ц(а)рс(т)в(а) ми, за тузи сваду да не ратую, ни ишту съ зломъ(ь) Котора, тѣкмо каконо ѣс(ть) било у родителѣ ц(а)рс(т)ва ми такози да греду с властели |12| ц(а)рс(т)ва ми прѣд(ь) ц(а)рс(т)в(о) ми у ѡчи за всаку злобу а или сваду, да имъ ц(а)рс(т)в(о) ми исправи по правдѣ и по закону. Ако ли се усхоке ц(а)рс(т)в(о) ми ш ними размир(и)ти, да имъ |13| дамъ глас(ь) прѣво тога на шесть м(ѣ)с(е)ць, како кои буду них(ь) трѣговци у всои земли ц(а)рс(т)ва ми да си се исправе из (з)емле ц(а)рс(т)ва ми съ всѣмъ своимъ у Дубровникъ. |14| Ако ли се сваде с кимъ годѣ властелиномъ(ь) ц(а)рс(т)ва ми, них(ь) трѣговци да ходе свободно по земли ц(а)рс(т)в(а) ми, а да за тузи властельску сваду да не имаю забаве ни чтете |15| ни ѡт(ь) кога. И што се б(у)ду учиниле коѣ любо чтете а или злобе или крѣви у сиюзи рать ѡд Дубровника с ц(а)рс(т)в(омъ) ми, а или с кнезѡм(ь) Воиславѡм(ь) и ш ѣеговѣми люд(ь)ми, а или |16| з градови ц(а)рс(т)ва ми, кто годѣ гостъ а или них(ь) приателъ, кто буде нимъ помагалъ, този все да ѣс(ть) просто и веке за тѡзи да се не иште до вѣки. А што су доход(ь)ци |17| ц(а)рс(т)ва ми стари и законити, да ихъ даваю ц(а)рс(т)ву ми, како их(ь) су давали и родителю ц(а)рс(т)ва ми. А за Млѣтъ за доход(ь)къ ц(а)рс(т)ва ми и за ѡпата, како ѣс(ть) записало ц(а)рс(т)в(о) ми и ка|18|ко ѣс(ть) по старѡм(ь) закону такози и напрѣдъ да ѣс(ть). А за землю жрѣновничку, како имъ ѣс(ть) дало и записало ц(а)рс(т)в(о) ми такози да имаю и дрѣже, а за них(ь) за тузи зем`лю |19| да неима посла никто ѡд властель ц(а)рс(т)ва ми до вѣки. А што су баштине котор`ске у

Марина (17–18. ред). Нема трагова печачења. На полеђини се налази средњовековна накнадна белешка, вероватно такође од Маринове руке. Поред тога, на листу су накнадно дописане две архивске ознаке. (табла 85)

Издања: Вучетић, *Споменици дубровачки*, 54–55 (са преводом); *Одабрани споменици*, 4–5, бр. 5; *Дубровачка акта*, 9–10, бр. 6; *Diplomatički zbornik. Dodaci I*, 53–54, бр. 13.

ЛИТЕРАТУРА: Jireček, *Kanzlei*, 167–168; Вучетић, *Споменици дубровачки*, 50–51; *Acta Albaniae I*, 35, бр. 106.

ТЕКСТ:

In Christi nomine. Anno Dominice incarnationis millesimo centesimo octogesimo nono, mensis augusti, die sancti Stephani, |2| apud Ragusii civitatem, coram testibus subnotatis. Ego comitissa Desislavi, magni comitis Michaelis |3| uxor, stans secure voluntate mea, galionem meum et sagiteam universo comuni Ragusii |4| dimitto, statuens quo in civitate steterint ligna ipsa, meo sint infortunio, tamen |5| in servitio Raguseorum comuni ligna pergendo, et quod de lignis acciderit, quod p̄⁴⁸ |6| amitti poterint, centum perperos mihi dare dispono comunis Ragusii. Et nec ipsa ligna, |7| me defendo et redeundo Ragusium, mea infortuna pergebunt. Ragusio vero |8| ligna stando, sive putrefiant aut quod de ipsis evenerit ut dictum est, mihi dam|9|num erit. Solummodo in servitiis comunis Ragusii si perdi⁴⁹ poterint, centum dictos |10| perperos mihi persolvent. Quo vero ordine univrsus comunis Ragusii, campana sonando |11| curiam facientes, ligna receperunt.

In hoc testes assignati sunt, primo |12| Gregorius antivarensis antistes, iupanus Cerneha, Vitalis Bodatie, Dersi|13|mirus iudex Ragusii, Crosius Goyslavi, Dobroslavus Bodatie, vicarius Michae, |14| Petrus Bubanne, Dobroslavus Slabbe, Teodorus Caputassi, Duesius Vetrii, |15| Lampredius Mathei, B^alatia Beletii, Paversenus Pesane, Michacius Furaterre, |16| Berivoy Costinna, iupanus Crepun, casneici Gerdomil, Pelegrinus frater, |17| Radovan Neieverius, Bratoe Techomiric, cum quibus et ego diaconus Marinus et comunis |18| notarius interfui et hoc scripsi.

|19| Tamen quod studium Ragusii comunis habeat de lignis quasi de suis lignis propriis. |накнадна белешка| d⁵⁰ Michaheli Bodini.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: ordo (#201:10).

Стр. 23, 75–76.

Jireček, *Kanzlei*, представио је документ као „добро очувани оригинал“. Ту оцену прихватили су сви потоњи издавачи до *Diplomatički zbornik. Dodaci*, где се наводи да је у питању „неоверовљени савремени препис“. Заиста, за разлику од #1 и #2, који носе потписе уговорних страна, овај документ није опремљени никаким средствима озваничавања. Такође, рукопис нотара Марина овде је видно

⁴⁸ Вучетић: *quae post. Diplomatički zbornik: quod pro*, па је онда другом руком прецртано *pro*.

⁴⁹ *Diplomatički zbornik: per* је додато другом руком.

⁵⁰ Већ је Вучетић понудио две могућности за тумачење ове скраћенице: *de* или *Desislava*. Првој иде у прилог слична скраћеница у #201:19, а другој граматички контекст.

слободнији. С друге стране, треба имати у виду да се ради о документу који није издао сам властодржац, већ његова супруга, и то највероватније у изгнанству, као и да текст садржи списак од 22 сведока, укључујући више лица за која се може претпоставити да су припадала Десиславиној пратњи.

202. Уговор између Крајињана и Дубровника

Дубровник, 11. фебруар 1247.

Крајински посланик Одола Преденић обећава да Крајињани неће наносити штету Дубровчанима ни Улцињанима, да неће помагати Омишане против Дубровчана и да ће одговарати на тужбе пред дубровачким судом. Дубровчани обећавају да неће наносити штете Крајињанима и да ће решавати њихове притужбе против Дубровчана пред дубровачким судом.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 145), на пергаменту димензија 280 x 205–220 мм, са савијеном пликом. Текст је исписан минускулизованом ћирилицом, смеђим мастилом, руком дубровачког нотара Паскала. Изнад текста видљиве су доње половине низа крупних словоликних знакова, што сведочи да је документ био приређен као хирограф. Испод текста, на црвеној врши провученој кроз плику виси делимично очувани воштани печат дубровачке општине. На полеђини, уз горњи и доњи руб, налазе се два накнадна записа истоветне садржине, такође писана руком нотара Паскала. Поред тога, на листу је накнадно дописано више архивских ознака и датумских белешки. (табла 86)

Издања: *Monumenta serbica*, 31–32, бр. 38; *Diplomatički zbornik IV*, 312–314, бр. 275; *Законски споменици*, 116–117 (скраћено); *Повеље и писма I–1*, 21–23, бр. 24; *Зборник I*, 179–180, бр. 47.

ЛИТЕРАТУРА: *Acta Albaniae I*, 57–58, бр. 189; Кос, *Дубровачко-српски уговори*, 48; Чremoшник, *Хирографи*, 209–212.

ТЕКСТ:

+ Въ име СѸца и С(и)на и С(ве)таго д(у)ха, аминь. Лета упельштениѣ Г(оспод)а нашега И(су)сь Х(рист)а тисушта двеста ·м·з·, |2| м(ѣ)с(е)ца фебруара ·а.г. день, иа СѸдола, синь Предень, ись Краина, сель ѿдь моихь старехь, прись|3|нихь, приателихь, и ѿдь всьсехь людехь Краинанехь и за мене, придохь у Дубровьникь |4| поставити вѣчньи мирь и любевь мегу Краинанехь и мегу Дубровьчанехь. И сь |5| судьцѣ и сь ветьници и сь свовь ѿпькина дубровьчька вечньи мирь и любевь по |6| клетьва с(ве)таго еваньг(е)лица потверьдихь, и присегохь да Краинанѣ не пакосте |7| Дубровьчаномь, ни людемь ни добитьку ни з(е)мли ихь, ни онемь ки су подь кнезь|8|тво ихь. И паче по иньни некои да имь не чинимо пакостити. И у пределихь |9| кнезьство ихь никомурѣ да не пакостимо. И да си имаю поити

Краи|10|нане пакостити некому венъ ѿдъ кнезьство дубровъчько, поидукѣ и при|11|дукѣ да не чину пристаниште у Дубровъникъ. И да Дубровъчане пои|12|ду на Сѡлмишане, ми Краинане никакорѣ да дамо Альмишаномъ ни све|13|тъ ни вѣку, а Дубровъчаномъ да дамо керъму, ако ю имуть требовати. |14| Ако неки Краианинъ пакостиль или има пакостити Дубровъчаномъ или |15| пределихъ кнезьство дубровъчькихъ, ѡнъзи Краианинъ да приде у Дубро|16|въникъ и у дворъ дубровъчьки чини правину, даокѣ за сѣ поручъникъ |17| да правину чини. Ако исьпаде, да плати сѣ своимъ добитькомъ што буде |18| исьхабилъ. Ако не има чимъ платити, да се да самъ по герълу. А да не|19|ки Краианинъ сѣ инимъ некоје древо чини пре сѣ што єсть zde писано, |20| и пакости, да ѡнъ Краианинъ приде у Дубровъникъ и предъ дубровъчь|21|ки дворъ чини правину, како єсть zde пре писано. Ако ли ѡнъзи |22| Краианинъ не приде у Дубровъникъ чинити правину, да га ми ѿдъ |23| насъ ѿдверъжемо и што буде пакостиль, да платимо. И сѣ Ульци|24|натомъ хоштемъ имети любевъ и миръ доколе ѡни стоѣ подъ |25| столъ дубровъчьки. И вси Краиане на всако .ѿ. годиште да по|26|новимо сизи ротъ, а всаки Краианинъ ѿдъ .д.г. годиште на|27|предъ всакъ за сѣ да сѣ у си миръ присеже. А ки Краианинъ |28| се у семь не роти, да га не примемо мегу насъ у веку, не да бу|29|де свенъ насъ. И паче всѣ ѿгово да затирамо.

|30| + А ми судъци, ветъници и вса ѿпъкина града дубровъчьска кель|31|немо сѣ у с(ве)то Б(о)ж(и)е еванг(е)лие да ми сами за насъ ни по друзи за на|32|сѣ да не пакостимо тебе Сѡдолѣ Преденику слу, ни твоими ста|33|рими, ни присънимъ ти, ни Краианиномъ, ни пределехъ вашихъ, не |34| паче да имамо сѣс вами вечъни миръ. А да неки Краианинъ има |35| што иськати на Дубровъчанина, ѿдъ то што єсть минуло или ѿдъ |36| селѣ напретъ, приди ѡнъ Краианинъ у Дубровъникъ предъ нашъ |37| дворъ, да му чинимо правину ѿдъ ѿгово добитекъ или ѡно|38|га самога граданина дамо по герълу, да га правина пова|39|ли.

[накладна белешка] *Capitulare hominum Craune.*

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: ротъ (26. ред); *capitulare* (накладна белешка).

Стр. 34, 118.

Већ је *Diplomatički zbornik* допустио могућност да је документ датиран према млетачком рачунању, те да његов настанак треба сместити у 11. фебруар 1248. У *Acta Albaniae* то је прихваћено и поткрепљено употребом млетачког стила у једном документу који је издат у Дубровнику 12. јануара 1249. Датовање у 1248. годину усваја најновије издање у *Зборнику*. Међутим, документ од 12. јануара 1249, који је послужио као доказ за употребу млетачког стила у Дубровнику у то време, није писао званични дубровачки писар – нотар Паскал. Напротив, поређењем Паскалових исправа које носе јануарске и фебруарске датуме (*Diplomatički zbornik* IV, бр. 46, 92, 96, 128, 129, 336) са именима дубровачких кнежева који се у њима наводе може се поуздано утврдити да дубровачки нотар, који је и написао #202, није користио млетачки стил. Стога и #202 свакако спада у 1247. годину.

У вези са околношћу да је документ приређен као хирограф, занимљиво је да се међу пресеченим знацима уз горњи руб не могу поуздано препознати никаква

стварна слова, ћирилична или латинична. Штавише, за неке знаке чини се да уопште ни не потичу од слова (уп. Чremoшник, *Хирографи*).

О печатима дубровачке општине видети Решетар, *Дубровачка нумизматика*, 551–558, и Чremošnik, *Dubrovački pečati*, 31–48.

203. Писмо кнеза Држимира и крајинских
братстава Дубровчанима

[Крајина, после 11. фебруара 1247]

Кнез Држимир и крајинска братства пишу Дубровчанима да су положили заклетву на споразум који су им предочили Крајињанин Одола и дубровачки посланик Гргур.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику под истом сигнатуром као и #202 (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 145), на пергаменту димензија 35 x 110 мм. Текст је исписан минускулизованом ћирилицом, мастилом тамносмеђе боје које је местимично избледело. Нема трагова печатења ни на-кнадних записа. (табла 86)

Издања: Сва издања #202 доносе и текст #203.

ЛИТЕРАТУРА: Видети #202.

ТЕКСТ:

С(ь) поклонениемь кнеза Држимира от братие его |2| Дѣдомириштѣ и отъ Ежебодьць и отъ Тврѣдѣни|3|штѣ, ѿт(ь)(?) Бѣлимира и отъ Стоаништѣ, ѿт(ь) Градише Хо|4|димиришта и от сыновьць его и Разъмѣнь Влькаси|5|штѣ. Лубимо ваш мирь и вашу доброту. |6| И ѿт(ь) все опьштине приде Одола, братъ нашъ, и Гргурь |7| отъ кнеза дубровьчькога, и угьнаше ны у клетьву, |8| и пристасмо и(?) у ту клетьву и вѣруемо у ну.

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Изрази мирь (#203:5) и клетьва (#203:7–8) односе се на споразум забележен у #202.

Стр. 34, 107.

Време настанка одређује се у односу на #202.

Према ранијим издавачима, документ је био окачен о врпцу печата #202. Није јасно да ли су за то послужиле две неправилно распоређене рупе на листу, које су свакако настале пре писања, вероватно у процесу производње материјала.

204. Изјава Грдомана Шуметића

14. септембар 1252.

Грдоман Шуметић, посланик краља Уроша, изјављује да је од дубровачких власти примио 1.200 перпера које су у августу краљу обећали дубровачки посланици.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 198), на пергаменту димензија 180 x 150 мм, са савијеном пликом. Текст је исписан готичким писмом, смеђим мастилом које је у међувремену знатно изbledело, руком дубровачког нотара Паскала (18–19. ред). На крају текста нацртан је Паскалов нотарски знак. На небојеној врпци провученој кроз плику виси воштани печат природне боје. На печату се налази отисак овалног типара пречника 13–22 мм, са нејасном представом (цвет?) и натписом по ободу. На полеђини се налази накнадна белешка која вероватно такође потиче од нотара Паскала, као и више архивских ознака и датумских белешки. (табла 87)

Издања: Rački, *Prilozi*, 134–135, бр. 8; *Diplomatički zbornik IV*, 508, бр. 442; *Monumenta montenegrina IV–1*, 371 (превод); *Зборник I*, 189–190, бр. 51.

ЛИТЕРАТУРА: Čremošnik, *Doslej neznani pečati*, 52–53.

ТЕКСТ:

+ Anno incarnationis Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo secundo, mensis septembris, die exaltati|2|onis Sancte crucis. In civitate Ragusii, coram nobis subscriptis testibus. Ego quidem |3| Gerdomannus Sumetic, nuntius domini Urosi(!), regis Servie, confiteor quomodo |4| a nobili viro domino Marsilio Georgio, comite Ragusii, et a communi Ragusii hodie ac|5|cepi mille ducentos perperos. Et in isto die cum omnibus dictis mille ducentis |6| perperis exivi a civitate Ragusii, secundum quod ipse dominus rex per suas litteras prece|7|perat. Quos dictos perperos fratres Andreas et Salomon de ordine predica|8|torum et nuntii Rag[usini Theo]dorus Bodatie et Petrus Iohannis Bogdani, |9| nomine dictorum domini Marsilii comitis Ragusii et communis Ragusii, in nuper preterito |10| mense augusto predicto domino regi promiserant dare in prenominate die exalta|11|tionis Sancte crucis. Ut autem hec carta robur optineat firmitatis et |12| credulitatis, ego dictus Gerdomannus, nuntius dicti domini regis, meo sigillo |13| eam sigillavi. Hec autem carta nullo testimonio rumpi possit.

Hii sunt testes: |14| Goyslavus Theodori Crosii, iuratus iudex, Bubanna Petri, monachus Silvester |15| de sancta Maria de Gerdeza(?), Angelus Barastro de confinio sancti Augustini, Michael |16| Casulo de confinio sancti Gervasii de Venetiis, Rosinus Triphonis Ratslave et |17| Martholus Maledicti Catharenses,⁵¹ Dabrana Lampredii, Calenda Cerneche |18| et alii plures. Et ego presbiter Pascalis et communis Ragusii notarius iuratus scriptor sum |19| et testis.

|Печат:| Грдоманн⁵²

⁵¹ Због скраћења није јасно да ли је реч *Catharenses* у једини или множини.

⁵² Према Rački, *Prilozi*. Према Čremošnik, *Doslej neznani pečati*, натпис гласи: *n(ечат) Грдоман*.

[Накнадна белешка:] *Securitas nuntii || regis Urosi ad comitem || Ragusii.*

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: *carta (#204:13).*

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Несачувани налог краља Уроша Грдоману да подигне новац (#204:6–7); #12 (#204:7–11).

Стр. 33, 75, 117.

205. Писмо кнеза Чрномира дубровачким властима

[1252–1254]

Кнез Чрномир пише дубровачким властима да неће ослободити Дубровчанина којег је заробио док Дубровчани не врате његове људе које су ухватили да би их продали у ропство.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 203), на пергаменту димензија 130 x 175 мм. Текст и адреса на полеђини исписани су минускулизовањом ћирилицом, мастилом сиве боје. Размак између два дела адресе могао би да представља место где је био причвршћен печат, али јасних трагова печачења нема. На документу су накнадно дописане само архивске ознаке и једна датумска белешка. (табла 87)

Издања: *Србски споменици*, 25, бр. 18; *Monumenta serbica*, 42, бр. 43; *Diplomatički zbornik IV*, 545–546, бр. 476; *Одабрани споменици*, 44–45, бр. 27; *Повеље и писма I–I*, 23–24, бр. 25; Ђорђевић, *Историја*, 280, сл. 62; *Зборник I*, 217–218, бр. 60.

ЛИТЕРАТУРА: *Čremošnik, Bosanske i humske povelje I*, 139–140.

ТЕКСТ:

+ Ǫѡдъ кнеза Чр(ѡ)номира драгому ми приѣтелу кнезу дубров|2|ѡчкому Георѡги Мерьсили и всѣмъ властелом дубровѡчки. |3| Се што ми сте писали и поручали все разумѣхъ. Да ере сте рекъл|4|и: „Ми држимо вѣру и приѣтельство тебѣ и твоимъ лудемъ“, то в|5|ластеле не могу ѣа п°крити. Види се та вѣра и приѣтельство: |6| придоше ваш лудие и еше моего чл(о)вѣка Лукана и добитькъ у|7|зеше. И послахъ къ вамъ: „Вратите ми.“ И не дасте ништаре, нъ |8| паче га продасте. И пакъ есте друге луди, три ч(ло)вѣке тере же|9|ну, и пакъ послахъ къ ва(!) и не дасте ми (и)хъ, нъ е продасте, едъне за|10|а(!) море а друге камо ви хтѣни. Н пакъ ми есте моего чл(о)вѣка |11| Рухоту и продасте га. И пак ми есте моего чл(о)вѣка Дубл|12|анина и съда га дрѡжите. Да ере ми сте писали да ви пушту ва|13|шега чло(в)ѣка, ако хокете ви мнѣ мое луди вратити и што ми |14| сте узели, ѣа вашего чл(о)вѣка да пушту. А ере говорите вл|15|астеле а да нѣ зледи чловѣкомъ одъ Цпѣтата до града, |16| то у томъ по воли ви е, ере хокете да имамо приѣтельство |17| одъ Цпѣтата до града – тко е приѣтель вѣрнъ, възѣдѣ е

п|18|риѣтель. А мои ниеднь чл(о)вѣкъ ниеднь(!) не сѣди онуге Цьп|19|тата. Нь ако хокете право да одь Цьптата до Молунѣта |20| да нѣ зледи. И што бихъ хотѣль къ вамъ говорити, не могу |21| тога вьсега исписати, нь и то мало что ке мои чловѣкъ |22| говорити, вѣруи га. Б(ог)ъ ви даи здравие. |адреса| + Кнезу дубровчк^о _ му и всѣѣмь(!) власте||ломь.

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: несачувано писмо дубровачких власти кнезу Чрномиру (#205:3, 12). Поменути ранија порука кнеза Чрномира дубровачким властима (#205:7: *послахъ къ вамъ*) такође је можда била у писменом облику.

Стр. 34, 76, 106–107, 119.

Писмо је настало у време када је дужност дубровачког кнеза вршио Марсилио Ђорѣи – од јула 1252. до јула 1254 (*Diplomatički zbornik IV*, бр. 41, 490).

206. Писмо кнеза Ђуре дубровачким властима

[1252–1254 (?)]

Кнез Ђура (Качић) пише дубровачким властима да не наносе штету његовим људима који у саставу војске краља Уроша учествују у рату против Дубровника и најављује им долазак посланика кнеза Озора.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 202), на пергаменту димензија 70 x 270 мм. Текст и адреса на полеђини исписани су минускулизованом ћирилицом, мастилом светлосмеђе боје. Нема јасних трагова печатења. На документу је накнадно дописано неколико архивских ознака. (табла 88)

Издања: *Србски споменици*, 10, бр. 10; *Monumenta serbica*, 54, бр. 56; *Повеље и писма I–1*, 32, бр. 32; Ђорѣић, *Историја*, 280, сл. 63; *Зборник I*, 193–194, бр. 53.

ЛИТЕРАТУРА: Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака*, 428–430; Ђирковић, *Народ Качића*, 26.

ТЕКСТ:

+ Кънезу дубровѣчьскому и всѣѣмь властелемь и судьцамь и всуи ѿбькинѣ |2| дубровѣчьскои ѿд(ь) кнеза Ђуре много поклонение. Вы вѣсте, властеле, къда на ны |3| поду дрѣва заморьска и бьнетѣчьска на нашъ градъ, тѣда ваша дрѣва польгъ нихъ |4| греду на ны, и мы у томъ нѣмамо гнѣва на вы. Да съда су ходили мои жуплане, ке |5| е даль краль Владиславъ мьнѣ и моеи женѣ, а своiei кькери, прѣдъ вашъ градъ по за|6|повѣди крала Уроша. Да молу кнеза вашега и васъ, како да бисте у тумь(!) не зьле|7|довали, како и мы не зьледуемо ва^с, къда гредете на нашъ градъ. Да молитe к|8|неза вашега, како би (и)мь руку даль и съ вами да би сѣдѣли не боеке се. Ако ли им |9| хокете кою пакость учинити и чькету, то (и)мь

нѣ чините, дѣ ихъ е чѣкета моѣ |10| и корысть ихъ моѣ. И молу кнеза вашего како би уписаль, что е егова вола и ваш|11|а, да би ми удалъ по сехъ послѣхъ. ^А то ти гредѣ отрок[ъ к]неза Озора именемъ Брато|12|славъ, съ потъникомъ къ кнезу вашему. И чти г[ово]ри отрокъ кнеза Озора, имѣ|13|те му [вѣ]ру како самому Озору, дѣ му су отете [...] гредуке къ вамъ.

|адреса| Кнезу дубровъчск|ому и всѣмъ власте||лемъ.

Стр. 37, 106–107, 119.

Кнежеви Ђура и Озор јављају се у Омишу, први у раздобљу 1239–1274, а други 1235–1258 (*Diplomatički zbornik* III, бр. 377; IV, бр. 55, 73, 233; V, бр. 621, 738; VI, бр. 70). Ипак, први покушај прецизнијег датовања настанка Ђуриног писма унутар широких оквира владавине краља Уроша (Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака*) определио се за 1276, сматрајући да помен дубровачког учешћа у нападу млетачких и *заморских* лађа на Омиш треба повезати са збивањима из 1274–1275, када је краљ Сицилије окупио против Омишана коалицију далматинских градова. Таква хронологија тешко се може помирити са познатим оквирима деловања кнеза Озора, који би, као веома истакнута личност у омишкој средини, свакако био поменут и након 1258. да је био активан. Стога се чини да је настанак писма најоправданије сместити у време првог сукоба између краља Уроша и Дубровника из 1252–1254 (уп. Мајнагић, *Каџици*). Помен дубровачког учешћа у походу против Омиша не представља при том никакву сметњу, јер је због омишких гусарских подухвата град често био нападан. Уосталом, Дубровник је, према уговору са Венецијом из 1232. и његовим каснијим обновама, био обавезан да даје један брод за борбу против Омишана када Млечани крену против њих (*Diplomatički zbornik* III, бр. 307).

О употреби израза *отрок* као ознаке за посланика видети Бубало, *Отрок*, 27–28.

О изразу *путник* (#206:12: *потъникомъ*) видети #1.

——*

207. Писмо поповске општине дубровачким властима

[око 1270]

Поповска општина пише дубровачким властима да не пристаје да се станак одржи на месту које су предложили Дубровчани и предлаже његово одржавање на уобичајеном месту.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 12. stoljeće, br. 25), на пергаменту димензија 110 x 155 мм. Текст и адреса на полеђини исписани су минускулизованом ћирилицом, мастилом смеђе боје. Нема трагова печатења. Целу полеђину листа испуњава списак имена становника Дубровника, исписан истим стилем, мада не и истом руком, као главни текст,

мастилом смеђе боје које је местимично избледело до нечитљивости. Пошто списак има унутрашњи континуитет, али му недостају почетак и крај, јасно је да се ради о старијем тексту чији је лист искоришћен за записивање писма поповске општине и исечен према његовој мери. Нема јасних трагова печатења, а од накнадних записа присутне су само архивске ознаке. (табла 88)

Издања: *Србски споменици*, 11, бр. 11; *Památky*, 1, бр. 1; *Monumenta serbica*, 7, бр. 12 (старији текст са полеђине: 6–7, бр. 11); *Diplomatički sbornik* II, 85, бр. 114; *Повеље и писма* I–1, 31, бр. 31; Ђорђић, *Историја*, 276, сл. 55; *Зборник* I, 337–338, бр. 95.

ЛИТЕРАТУРА: Јиречек, *Уговор*, 306–309; Ћремошник, *Bosanske i humske povelje* I, 140–142.

ТЕКСТ:

+ ГТ(ь) поповъске опькине кнезу дубровъчк|2|ому и градъскои окинѣ(!). Т° ере смо угово|3|рили станькъм(!) о узъмѣхъ у недѣлу, |4| да ви ни сте рекли, да се станемо на (о)нои |5| странѣ Рѣке, некемо (и)ти къ вамъ на ону |6| страну, дѣ ни нѣ законъ, дѣ ви Радослав|7|у давъше руку, тере га везасте. Да (а)ко |8| кемо правому станьку, у ки днь, Дурь|9|девь(!) днь, у тѣде д(ь)нѣ да °е с°анемо у Зат|10|онѣ, дѣ имамо властельску потрѣ|11|ву. И кака е ваша правина, уговористе д|12|а путника прѣдаде Тръстеничане на с|13|таньцѣ, тере ге(?) Климѣ Никевикъ Храни|14|шу⁵³ у градъ привель. Бог ви даи здравие.

[адреса| Кнезу _ и оп[ькине]⁵⁴

[старији текст на полеђини| ...вовикъ, Пилипъ Печенѣжикъ, [Туд]ьрь⁵⁵ || Мачада-си(к)ь, Жунь Сѣтра[ж]ьва, дум|ь Матѣо Лучикъ, Матѣша Радосьлав||икъ, Марьтинъ Сочибабикъ, Журь||ь Которанин, калудьрица отъ Врѣт||оломѣѣ, Пальма Пикуларевикъ, Ру||синь Болесьлавикъ, Пилипъ Мовьрѣш||икъ, Марьтоо Кѣлиникъ, Петрь Пику||ла[ре]викъ, Дѣрагуњ моис°рь, Вьл||[...], Жань Г[у]л[ѣр]евикъ, Коле||нѣда [Нат...ро ... рѣд...], Тудьрь Ра||с)тикъ, дум Томашъ [Кр]уновикъ, Дѣмитрь || Тихославикъ,⁵⁶ Ћковъ Кашица, опатица ѿт(ь) || Семиюна, мала сесѣта(!), Врѣсаика къки, || Богъданъ [Пи]ж[инов]икъ, Миха Гамо, Балъ||[де Г]рьгуровикъ, Пуськъ Бенъчуликъ, Ћ||ковица Чикълина, Пакьратъ Маньдерови||къ, Вьласи Ра-сьтикъ, Бисѣти Гатальд...

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Упркос употреби глагола *рећи*, дубровачки предлог са-стајалишта (#207:4) можда је био изнесен и писмено.

Стр. 37, 107, 119.

Архаичност писма навела је прве издаваче да настанак документа сместе у другу половину 12. века, али је већ Јиречек, *Уговор*, показао да је већи број лица са списка имена забележеног на полеђини живео средином и током друге половине 13. века (уп. и преглед Јиречекових запажања у *Зборник* I). Ипак, прецизан хронолошки оквир није могуће успоставити. Лица поменута у самом документу нису

⁵³ Може се читати и: *храништу*.

⁵⁴ Реконструкција према главном тексту.

⁵⁵ Све реконструкције према *Зборник* I.

⁵⁶ Између *с* и *л* постоји знак који се не може препознати.

препозната у другим изворима. Поједини Дубровчани из списка на полеђини јављају се у #10.4 из 1243. године (Жург Которанин, Богдан Пижиновић и Тудор Растих) и у уговору са бугарским царем Михаилом из 1253 (Палма Пикураревић, Филип Моврешић, Богдан Пижиновић и Филип Печенежић – *Зборник I*, 203). С друге стране, из најстаријих сачуваних дубровачких нотарских и канцеларијских списа, који потичу из 1278–1282, јасно је да већи број особа са списка тада више није био међу живима – на пример, Жург Которанин, Филип Моврешић, Тудор Рестић, Јаков Кашица, Богдан Пижиновић (умро крајем 1280) и Влашије Рестић (видети *Spisi dubrovačke kancelarije I*, бр. 47, 48, 119, 271, 408, 486а, 492, 851, и према регистру) – док други настављају да делују и након тога (Русин Болеславић, Петар Пикуларевић, Фуско Бенчулић, Бисти Гаталдић).

Према дубровачком статуту, уобичајено место за станак између Дубровчана и Хумљана, међу које су спадали и Поповци, заиста се налазило у Затону, код цркве Светог Стефана (*Liber statutorum*, 76).

О изразу *путник* (#207:12) видети #1.

208. Изјава старца Давида

Акра, 24. септембар 1286, индикт 15 [=1286]

Старац Давид, у световном животу жупан Димитрије, син кнеза Вукана, изјављује да је у целини подигао поклад који је имао у ризници дубровачке општине и одриче се свих даљих потраживања.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 332), на пергаменту димензија 220 x 230–245 мм, са савијеном пликом, која делимично покрива завршни ред текста. Текст је исписан готичким курзивом, мастилом смеђе боје. Кроз плику је начињен мали прорез, свакако за врпцу viseћег печата за који се у тексту каже да је био воштани (18–19. ред). На полеђини се налази накнадна белешка написана готицом. Поред тога, на листу је написано више архивских ознака. (табла 89)

Издања: Јиречек, *Споменици српски*, 21–22, бр. 1; *Diplomatički zbornik VI*, 566–567, бр. 480.

ТЕКСТ:

In nomine Dei eterni, amen. Anno ab incarnatione domini nostri Ihesu Christi millesimo ducentesimo octuagesimo sexto, mensis septembris [2] die vigesimo quarto intrante, indictione quintadecima, amen. Noverint universi presentes et futuri, quod cum nos [3] veteranus David, olim nominatus iubanus Dimitrius, filius quomdam preclare memorie magnifici comitis [4] Vulchi, deposuerimus et assignaverimus in comandam in camberlengaria communis Ragusii tempore comitatus nobilis viri [5] Iohannis Georgii sub annis Domini millesimo ducentesimo octuagesimo secundo, decime indictionis, die vigesimo intrante mensis augusti, yperpyra [6] mille noningenta triginta octo

minus grosis duobus et boccalem unum argenteum deauratum, quod ponderabat libras [7] novem et unçias duas, et cuppam unam de argento, que constitit yperpyra triginta octo minus grosis duobus. Confitemur [8] et in veritate recognosimus(!) nos prenomi-natus veteranus Daudid omnia predicta et singula integre et sine diminu[9]tione habuisse et recepisse de camberlengaria dicti communis Ragusii secundum formam infrascriptam. Inprimis recepimus tempore co[10]mitatus domini Iohannis Georgii yperpyra septuaginta. Item, recepimus tempore nobilis viri Michaelis Mauroçeno yperpyra se-xaginta [11] et cuppam argenteam supradictam. Item, recepimus personaliter yperpyra decem. Item, recepimus yperpyra viginti per quemdam nuncium nostrum, [12] qui Grubsa nominatur. Residuum vero dictorum yperpyrorum et rerum recepimus et ha-buimus a vobis nobis(?) nobile viro domino Nicolao [13] Quirino de domo maiori, co-mite Ragusii, et vestris consciliariis pro expensis nostris faciendis secunda(!) vite, qu-ando accessimus [14] ad partes Ierusalem ad visitandum sepulcrum sacratissimum Ihe-su Christi. Quapropter vos vestrumque commune et successores per nos nostros[15]-que heredes et successores securos reddimus pariter et quietos de tota acomanda pre-dicta, quia nichil mihi remanscit, unde [16] vos aut sucessores vestros seu dictum commune Ragusii per ullum ingenium compellere aut requirere valeamus. Et si quis huic [17] nostre securitatis, quietationis et confessionis carta(!) presumpserit obviare, omnipotentis Dei iram incurrat et perpetualiter in [18] eterno incendio crucietur. Et ad maiorem huius rei euidenciam et perpetuam firmitatem huic presenti instrumento no[19]strum sigillum cereum apponi iubsimus et firmari. Acta sunt hec in Accon in contracta, que dicitur Sanctus Stefanus, in domo [20] ubi dictus dominus vetranus Di-mitrius hospitabatur, presentibus Marco Quirino de domo maiori, Nicola Theodori, [21] Baiacio filio quomdam Mathey de Baiacio, testibus ad hec vocatis specialiter et rogatis, anno, mense et die et indictione predictis.

[22] Ego Marquardus notarius, ut per interpretatam(?) linguam a dicto domino vetrano Dimitrio audivi, eius precepto et [23] et(!) voluntate predicta omnia scripsci(!) et in hanc formam publicam(!) scripta complevi et roboravi.

[накладна белешка] Quidam instrumentum securitatis depositi vetrani || David in quo enim involuta sunt duo instrumenta princi[24]palis debiti ipsius depositi que incisa et cancelata sunt.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА/ЧИНА: securitatis, quietationis et confessionis carta (#208:17); in-strumento (#208:18).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: две несачуване исправе о првобитном депозиту (наклад-на белешка).

Стр. 41, 75–76.

Писар је очигледно рачунао индикт према једној од септембарских индикција (цариградској, сијенској или Бединој).

Марко Квирин који је наведен на првом месту међу присутнима (#208:20) лако би могао бити истоимени рођени брат дубровачког кнеза из 1286. године, Нико-ла Квирина (*DBI*, под: Querino, Marco).

——*

209. Писмо жупана Младена дубровачким властима

[пре 20. августа 1319]

Жупан Младен обавештава дубровачке власти да је пресудио да Хлап Валетић може да се намири од Петра Тољеновића за штету коју му је овај нанео.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (Prilozi arhivskim serijama IVa, br. 49), на папиру димензија 60 x 235 мм, без видљивог воденог знака. Главни текст и адреса на полеђини исписани су минускулизованом ћирилицом, мастилом смеђе боје. Између два дела адресе, остављен је размак за печат, али нема јасних трагова печатења. Спреда у доњем левом делу накнадно је дописана архивска ознака. (табла 90)

Издања: *Споменици српски* II, 45, бр. 63 (допуна: *Јиречек, Споменици српски*, 103); *Diplomatički zbornik* VIII, 539, бр. 439; *Повеље и писма* I–1, 39, бр. 44; *Зборник*, 489–490, бр. 132.

ТЕКСТ:

+ Поклонение кнезу и къ ѿпъкине ѿтъ жупана Младена. Упрель |2| естъ Хлапъ Валетикъ Петра Толеновика да бега му кривъ |3| буде. Да правѣда му е наша юказала(!) где ти га може секи |4| да свое узме или на нимъ или на неговехъ лудехъ, де му е п|5|равѣда наша указала да свое узме.

|адреса| + Кнезу _ дубровъничикомѣ(!)

Стр. 45, 110.

Време настанка одређује се према датуму белешке о овом суђењу у књизи *Diversa notariae* 3, лист 186, уз коју је писмо било првобитно одложено (*Јиречек, Споменици српски*, 103; *Зборник*, 490).

——*

210. Писмо жупана Милтена и Ружири
дубровачким властима

[око 23. октобра 1336]

Жупан Милтен и Ружир позивају дубровачке власти на станак у Ободу у понедељак ради успостављања добрих односа.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (Prilozi arhivskim serijama IVa, br. 9), на папиру димензија 55 x 240 мм, без видљивог воденог знака. Главни текст и адреса на полеђини исписани су минускулном ћирилицом, мастилом сиве боје. На полеђини, између два дела адресе, остављен је размак за печат, али нема јасних трагова печатења. На листу су накнадно записане архивске ознаке. (табла 90)

Издања: *Споменици српски* II, 15, бр. 16 (исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 100); *Diplomatički zbornik* X, 241, бр. 174; *Повеље и писма* I–1, 68, бр. 72; Јечменица, ССА 14, 10–12.

ЛИТЕРАТУРА: Јечменица, ССА 14, 9–21.

ТЕКСТ:

+ Кнезу дубровъчкому и векъникомъ и всои ѿпъкини дубровъчкои ѿд жупана |2| Милитена и Ружира лубовно поздравление. Ви знате, властеле, како смо гово|3|рили да се станемо. Да ако сте наши приѣтелие и ако хокете да е^сте мегу на|4|ми житькъ прави, да будите у понеделникъ у в Ободи⁵⁷ ти властеле |5| ки хоте с нами говорити ѿ правѣди кою хокемо наити мею собомъ. |6| И буди ваша милость ѿтѣпшете ни скоро и погите ти властеле ки хо|7|те с нами справити и не посилавъше ѿпеть у градъ.

Адреса: + Кнезу _ и властеломъ

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Позив дубровачким властима да писмено одговоре на ову поруку (6. ред).

Стр. 55, 110.

Јиречек, *Споменици српски*, датовао је писмо у октобар 1335, јер га је затекао уметнутог у књигу *Diversa cancellariae* 12 код записа из тог времена. Ипак, међу записима из октобра 1335. нема никаквих вести о Милтену и Ружиру. С друге стране, 23. октобра 1336. записници одлука дубровачких већа бележе споразум о надокнади штета између градских власти и ове двојице властелина, постигнут после интервенције краља Душана (*Monumenta ragusina* II, 369; V, 399; Јечменица, ССА 14, 9–10, 14–16).

——*

211. Писмо непознатог ауктора дубровачким властима

[око 1345?]

Непознати ауктор пише дубровачким властима да му је неко отео човека.

Документ је сачуван као фрагмент оригинала у Државном архиву у Дубровнику (*Prilozi arhivskim serijama* IVa, br. 68), на папиру димензија 20–25 x 235 мм, без видљивог воденог знака. Текст који је исписан минускулизованом ћирилицом, мастилом сиве боје, представља непуна прва три реда изворног писма. На листу нема трагова печатења. На полеђини је накнадно записана архивска белешка према којој се фрагмент налазио у књизи *Diversa cancellariae* 14, код датума 13. март 1345. На том месту, као ни на околним странама, нема никаквих записа који би се могли повезати са његовим садржајем. (табла 90)

⁵⁷ О овом месту и необичном начину на који је наведено видети: Јечменица, ССА 14, 18–20.

Издања: *Споменици српски* II, 17–18, бр. 21 (Жиречек, *Споменици српски*, 100); *Повеље и писма* I–1, 68, бр. 73.

ТЕКСТ:

[...]скому и судѣмъ и вѣтъникомъ и всѣи опѣтинѣ(!) дубр|2|[...]многo покло-
нение. Нѣтъко ми е уель(!) чѣловѣка и врьг|3|[...]нину буди ми твоѣ лубѣвь а те-
га си ти ѿсудиль [...]

Стр. 34, 110.

Архаичност рукописа допушта могућност да је овај документ настао знатно ра-
није од 1345, утолико пре што канцеларијска књига у којој је фрагмент пронађен
обухвата и већи број листова из 1328–1329.

——*

212. Повеља деспота Јована Комина Асена за Франческа Ђорђија

[пре 16. априла 1350]

Деспот Јован Комнин Асен објављује да му је Франческо Ђорђи исплатио оно
што су његов брат Ђанино и он били дужни за бибер и шећер.

Документ је сачуван као аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику,
записан заједно са #213 у канцеларијској књизи *Distributiones Testamentorum* 1,
fol. 55v, између 19. и 23. септембра 1350, са уводном напоменом на италијанском
језику. (табла 91)

Издања: Жиречек, *Споменици српски*, 30, бр. 13; *Повеље и писма* I–1, 69, бр. 76.

ЛИТЕРАТУРА: Жиречек, *Споменици српски*, 11, 29–30; *Acta Albaniae* II, 22, бр. 69, 70, 72.

ТЕКСТ #212 и #213:

Ego Give de Parmegano, noder schavonescho, exenplai II povelie || le qual manda de-
spot Chomnen.

|| (#212) + Iω(а)нд(!) деспотъ Комнинъ. Да знае vsаки, што ми је билъ длженъ |2|
Жани Жоргисъ, все ми је платилъ братъ његовъ Фразиски, |3| и за пиперъ и за са-
харъ и за все, што ми је билъ дл(ъ)женъ. Векъ |4| не ми длженъ ни тои ни брат
му за тоговъ длгъ. И зап(и)сахъ |5| да знае vsаки.

|| (#213) + Юго ω деспотисъ Комниносъ. Плати ми је Чанисъ и за себе |2| и за
брата си все колико ми је билъ дл(ъ)женъ за пиперѣ |3| и за сахаръ. И помного
ми нестѣ дл(ъ)женъ ништо. И за то |4| записахъ, да неимаю ни ѿд кога забаве ѿд
моје стране. |5| И записахъ и подѣп(и)сахъ да веруе vsаки.

Стр. 61, 122.

Редослед настанка, па и смисао сачуваних докумената валонског деспота Јована
Комнина Асена – за браћу Ђорђи (#212, #213) и за Миха Бунића (#214) – поста-

вљају одређене проблеме. Свеске канцеларијске књиге у којој су документи записани нису увезане хронолошким редом, услед чега записи из септембра 1350. долазе пре оних из априла. Јиречек у свом издању усваја редослед према датуму записивања (#214, па #212 и #213). Међутим, управо из напомена уз то издање види се да Ћанино Ђорђи, дестинатар исправе #213 чији је препис забележен у септембру 1350, није више био међу живима већ 16. априла те године. Наиме, тада је у Дубровнику забележено да се двојица његових пословних партнера, Петар Рањина и дестинатар #214 Михо Бунић, одричу свих потраживања од њега и његовог брата Франческа поводом заједничких дуговања према деспоту Валоне у вези са зачинима. На основу тих података, у *Acta Albaniae* документи #212 и #213 смештени су пре #214, с тим што је за сва три као време настанка понуђен март 1350, јер је процењено да је између издавања у Валони и регистрације у Дубровнику могло протећи месец дана.

Уз закључак да је овакав редослед заиста највероватнији, треба напоменути да није сигурно да се разрешница за Миха Бунића, забележена у Дубровнику 27. априла, односи на посао са зачинима поводом којег су настале разрешнице за браћу Ђорђи и Михова изјава од 16. априла о одустајању од потраживања. Штавише, није извесно ни да се исправе #212 и #213 односе на исти посао – свака је насловљена на једног од браће, а у обе се каже да је дестинатар измирио дуг за себе и за брата, при чему су обе очигледно издате за Ћаниновог живота. Стога остаје могућност да су оне настале у различито време поводом два различита посла који су се тicali исте робе – шећера и зачина (Јиречек, *Споменици српски*, свакако омашком каже да је реч о стоци) – при чему су у неком од тих послова сарадници браће Ђорђи били Бунић и Рањина. Најзад, процена протока времена између настанка и регистрације документа је одвећ произвољна, па је најпоузданији хронолошки граничник за настанак #212 и #213 помен Ћанина Ђорђија као покојног (16. април 1350), а за #214 датум записивања (27. април 1350).

——*

213. Повеља деспота Јована Комина Асена за Ћанија Ђорђија

[пре 16. априла 1350]

Деспот Јован Комнин Асен објављује да му је Ћанин Ђорђи исплатио свој и братов дуг за бибер и шећер.

Документ је сачуван као аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #213 у канцеларијској књизи *Distributiones Testamentorum* 1, fol. 55v, између 19. и 23. септембра 1350, са уводном напоменом на италијанском језику. (табла 91)

Издања: Јиречек, *Споменици српски*, 30, бр. 13; *Повеље и писма* I–1, 70, бр. 76.

ЛИТЕРАТУРА: Видети под #212.

ТЕКСТ ПОД #212.

Стр. 61, 122. Видети такође #212.

Жиречек, *Споменици српски*, сматра да је изворни документ почињао грчким речима: Ἐγὼ ὁ δεσπότης Κομνηνός.

214. Писмо-повеља деспота Јована Комнина Асена
дубровачким властима

[пре 27. априла 1350]

Деспот Јован Комнин Асен обавештава дубровачке власти да му је Михо Бунић исплатио дуг.

Документ је сачуван у два примерка:

214.1. Аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #214.2 у канцеларијској књизи *Distributiones Testamentorum* 1, fol. 72v, под датумом 27. април 1350, са пропратним напоменама на латинском језику. Судаћи по трагу који је остао на листу канцеларијске књиге, оригинални документ је био запечаћен печатом са отиском типара мањег пречника. (табла 91)

214.2. Аутентичан препис-превод у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #214.1 у књизи *Distributiones Testamentorum* 1, страна 72v, под датумом 27. април 1350, са пропратним напоменама на латинском језику. (табла 91)

Издања: Жиречек, *Споменици српски*, 29–30, бр. 12 (оба примерка); *Diplomatički zbornik* XI, 594–595, бр. 452 (оба); *Повеље и писма* I–1, 69, бр. 75 (#212.1).

ЛИТЕРАТУРА: Видети под #212.

ТЕКСТ:

Die XXVII mensis ar(ri)lis.

[Белешка о неком другом послу у четири реда.]

|| Ego Give de Parmegano, noder schavonescho, exenplai la letera che || manda lo despoto Chomnin a misser lo conte e al comun de Ragusa.

|| (#214.1) + Iω(а)н(ъ) деспѡту Комнину. Кнезу Пиру Чустинану и властеломъ |2| и опкине дубровечкой. Да знајете, моја братиѣ, Михо Буна |3| што ми је билъ дл(ъ)жень, все ми је платилъ и не ми ништоре |4| длъжень, ну ми јестъ гостъ и прѣјатель. И да име нигде забаве, |5| где кје поити. И пишите у ваше катастих(ъ), како ми је Михо |6| платилъ, да му је исправно.

|| Nec est copia unius apovillie et securitatis misse domino comiti et || et(!) communi Ragusii ex parte dispoti Avallone, reductum de slavonesco in || latinum per Iohannem

de Parmigiano, notarium communis Ragusii sclavonescum, || et exemplatum per me Soffredum de verbo ad verbum.

|| (#214.2) Ioann(?) dispoto Chomnin a misser Piero Iustinian, conte de Ragusa, |2| et a gentili homini et alla comunita de Ragusa. Sappie, miei |3| fradelli, Micho de Bona quello che me fo debitor tucto si me |4| a pagado et no me è debitore niente, essi me se hospido et amigo. |5| Et che non abia in nigin luogo cagione, là che andera. E scrive |6| in lo vostro catastico, como Micho si me a pagado, che abia driteça.

Стр. 61, 122. Видети такође #212.

Необични почетак Јиречек, *Споменици српски*, објашњава тиме да је изворно писмо почињало грчким речима: Ἰωάννου τοῦ δεσπότη Κομνηνοῦ.

——*

215. Кнез Вратко Дубровнику

[пре 30. марта 1352]

Кнез Вратко пише дубровачким властима тражећи да појас који је заложиио код Марина Бунића предају калуђеру Николи и дијаку Дабцу, као што је у свом писму наредио цар Стефан Душан.

Документ је сачуван као аутентичан препис у Државном архиву у Дубровнику, записан заједно са #77 у канцеларијској књизи *Diversa Cancellariae* 17, fol. 33v–34, под датумом 30. март 1352, са пратећим напоменама на латинском језику.

Издања: *Споменици српски* II, 20–21, бр. 25 (исправке и допуне: Јиречек, *Споменици српски*, 101); *Повеље и писма* I–1, 70, бр. 77.

ТЕКСТ ПОД #77.

НАЗИВ ДОКУМЕНТА: *litera* (пропратна напомена).

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Враткове речи да је више пута слао људе с откупом (#215:5–6) можда подразумевају и писмене поруке.

Стр. 61, 106, 110, 122.

——*

216. Писмо кнеза Војислава Дубровнику

[околина Дубровника, 10–15. јул 1362]

Кнез Војислав пише дубровачким властима да јемчи безбедност њиховим посланицима и да ће удовољити њиховим захтевима, исто као што је то у својој исправи написао цар Урош.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta, Miscellanea I, br. 2*) на папиру димензија 85 x 225 мм, без видљивог воденог знака. Текст је исписан минускулном ћирилицом, светлосивим мастилом, истом руком као и #88, #89 и #90. Испод текста, десно од средине листа, налази се цртеж (сидро?) који вероватно има хералдички смисао. Другачији цртеж истог предмета има и #217. На полеђини уз леви руб, кружни траг и рупе указују на место где је био утиснут мали воштани печат, пречника око 17 мм. На листу је накнадно записана једна датумска белешка. (табла 83)

Издања: Вучетић, *Споменици дубровачки*, 55; *Повеље и писма I–I, 643–644*, бр. 618; Михаљчић, *Прилог*, 232–234 (са снимком);

ЛИТЕРАТУРА: Вучетић, *Споменици дубровачки*, 51–52; Михаљчић, *Прилог*, 226–234; Порчић, *ССА 8*, 94–98.

ТЕКСТ:

+ Ⓒд кнеза Воисл(а)ва моџи брати и приателнѣмъ властелѡм(ь) дубровѣчкимъ. Како ви ље далъ и записалъ |2| вѣру и клетвѣ мои г(о)с(поди)нѣ ц(а)рѣ, такози ви се и ја кльну Б(о)г(о)мъ и прѣч(и)стомъ Б(огороди)цомъ и ч(ь)стнимъ кр(ь)стомъ |3| и с(ве)тимъ еу (ан)г(е)лиемъ и всѣми с(ве)тими и моѡм(ь) вѣрѡм(ь) и д(у)шомъ како да гр(е)дете свободно г(о)с(поди)ну ц(а)ру, |4| а да се не боите ниѣднога зла, ни ѡд г(о)с(поди)на ц(а)ра, ни ѡд мене, да ни ѡд кога инога. И ѡпетъ да си поидете |5| здраво и почтено у Дубровник(ь). И што ви љес(ть) пис(а)лъ г(о)с(поди)нѣ ми ц(а)рѣ за зем`лю и за законе и за ино, за все [т]ѡзи |6| все да ви сврши г(о)с(поди)нѣ ц(а)рѣ како ви ље пис(а)лъ и како сте ви искали на нѣмъ. И тако мене убите ѡвез[и] |7| клетви више писан`не да ви се у семзи г(о)с(поди)нѣ ц(а)рѣ не потвори, ни ја кнезѣ Воиславѣ.

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: #89 (#216:1–2, 5–6).

Стр. 70, 110, 121, 126.

Документ је издат истовремено са #89, то јест, непосредно након њега.

О смислу и намени цртежа, видети под #217.

——*

217. Писмо кнеза Војислава Дубровнику

[Оногошт, 22–25. августа 1362]

Кнез Војислав пише дубровачким властима да су се цар и он заклели на пријатељство Дубровчанима и да је своје приходе од продаје соли у Дубровнику издао под закуп дубровачким посланицима.

Документ је сачуван као оригинал у Државном архиву у Дубровнику (*Diplomata et acta, bečki broj 1003*), на папиру димензија 180 x 230 мм, без видљивог воденог

знака. Два оштећења захватају мање делове главног текста који је, као и адреса на полеђини, исписан минускулном ћирилицом, мастилом сиве боје. У последњем реду, на десној страни, између речи *мою* и *печать*, налази се цртеж (сидро?) који вероватно има хералдички смисао. Другачији цртеж истог предмета има и #216. На полеђини, у доњем десном делу, без видљиве везе с адресом, постоји траг малог воштаног печата који је био утиснут на папирну траку. На листу је накнадно записано више архивских ознака. (табла 92)

Издања: *Србски споменици*, 71, бр. 56; *Monumenta serbica*, 174–175, бр. 157; *Законски споменици*, 187–188; *Diplomatički zbornik XII*, 385, бр. 288; *Повеље и писма I–1*, 102–103, бр. 101; Драгичевић, ССА 12, 93–94 (са преводом и снимцима).

ЛИТЕРАТУРА: Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака*, 441; Михаљчић, *Прилог*, 226–232; Драгичевић, ССА 12, 91–100.

ТЕКСТ:

+ СѸд кнеза Воисл(а)ва моимъ дразѣмъ приателемъ, владуштемъ и влас(те)лемъ |2| и судиамъ и вѣкником(ь) и всои ѿпкинѣ дубровѣчкимъ. Да знате, како |3| до-ге ѿд вас(ь) Никола Сорькочевикъ и Ж[ив]е Гундуликъ, поклицарие и влас(те)-|4|ле ваши, и за што ихъ сте послали, всу работу съврѣшише з г(оспо)д(и)номъ |5| ц(а)ремъ и съ мноми кнезом(ь), и кле се г(оспо)д(и)нъ ц(а)рь и ја и влас(те)ле г(оспо)д(и)на ц(а)ра, |6| како да су приателие Дубровникю, и која се су зла чинила дослеи |7| мегю нами, да се тои не помене. И дахъ ја кнезь вѣру и кле|8|тву всакому ѿд вас(ь) ѿште боле него како с(ь)мъ и прѣи билъ с ва|9|ми. И такои ми съда ^{не би} наручно, да тамо ку послати мое влас(те)личи|10|ке, да ми се заклънете, како се сѣм(ь) ја вамъ заклелъ и запис(а)лъ. |11| И за кумирькъ сольски, продах га ваши[мъ] поклицаромъ за годиште |12| за ·ѿ· с(ь)тъ пер(ь)пер(ь), а почина годиште на ·ке· д(ь)нъ м(ѣ)с(е)ца авьгу|13|ста, старимъ законом(ь), како смо и прѣво имали. И да знате, |14| ѿтиде ми печать напрѣдъ, да ја ку удати мою _ печать. |адреса| + [Владу]штемъ и судиамъ и вѣ||кником(ь) || и всои [ѿп]кинѣ дубровѣчкои.

ПОМЕНУТИ ДОКУМЕНТИ: Опис садржаја заклетве коју су положили цар Урош и кнез Војислав (5–7. ред) представља сажетак #90.

Стр. 70, 110, 121, 122.

Још је Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака*, везао настанак овог документа за чин склапања српско-дубровачког мировног споразума у Оногшту. О показатељима да је писмо настало можда већ истог дана кад и мировна исправа цара Уроша (#90) видети Драгичевић, ССА 12, 96–97. Сигуран гранични датум да је везивање почетка закупа солског трга који је кнез издао дубровачким посланицима за 25. август.

Присуство јасних трагова печатења наизглед је у супротности са аукторовом изјавом да му печат, то јест, типар, није при руци (#217:13–14). Објашњењима која нуди Драгичевић, ССА 12, 95–96, треба додати могућност да је, без обзира

на недостатак типара, восак нанесен на одговарајуће место из практичних разлога, попут потребе да се писмо затвори. Логично је помислити да цртеж, који вероватно има хералдички смисао, представља замену за печатну представу. Ипак, у том случају остаје нејасно зашто се цртеж истог предмета јавља и на #216, чији текст не садржи никаква упозорења о одсуству печата, док се на полеђини листа налазе трагови воска.

——*

ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ 1: СПИСАК ДОКУМЕНАТА И ПРИМЕРАКА СА ПОДАЦИМА О ДИПЛОМАТИЧКОМ СТАТУСУ И ТИПОЛОШКИМ ОДРЕДНИЦАМА

ВЛАДАРСКИ ДОКУМЕНТИ					
Бр.	Ауктор (ближе одређење)	Датум	С ¹	НТ ²	ДТ ³
1	велики жупан Стефан Немања	1186/09/27	о	уг	
2	хумски кнез Мирослав	1190/06/17	о	уг	
3.1	велики жупан Стефан Немањић	1214–1217.	п	уг	зак
3.2			пп		
4	краљ Стефан Немањић (Мљетска)	1217–1227.	пт	дцу	пов/а
5	хумски кнез Андреј	1214–1235.	о	уг	зак
6	свргнути краљ Радослав	1234/02/04	о	уг	пов
7.1	краљ Владислав (приступна)	1234–1235.	о	уг	зак
7.2	(дубровачки примерак)		п		зак
7.3	(дубровачки и Владислављев примерак)		пп		
8	Владислав (о могоришу)	око 1236. (?)	о	уг	пов
9	Владислав (о пограничном изгреду)	1238–1240.	о	нот	пис
10.1	краљ Урош (приступна)	1243/08/14	пп?	уг	зак
10.2			пп?		
10.3			пп?		
10.4	(дубровачки примерак)	око 1243/08/14	пп?		
11	хумски кнез Андреј	1247–1249.	о	уг	зак
12	краљ Урош (привремени споразум)	1252/08/13	п	уг	пов
13.1	жупан Радослав	1254/05/22	о Х	уг	зак
13.2			п		
13.3	(дубровачки примерак)		п		
14.1	краљ Урош (о миру)	1254/08/23	о	уг	зак
14.2			п		
14.3			пп		
14.4	(дубровачки примерак)		к?		
15	краљ Урош (о калуђеру Никону)	око 1265.	о	нот	пис
16	краљица Јелена	1267–1268/02/03	о	уг	зак
17	краљ Драгутин (о Пребегару)	1276–1282.	о	уг	пов
18	Драгутин (о вину и меду)	1276–1282.	о	уг	пов
19	Драгутин (потврдна)	1281–1282.	о	уг	п-п
20	краљ Милутин (приступна)	1282.	о	уг	пов

¹ Статус: о (оригинал); п (препис); пп (препис-превод); пт (препис-трансумпт); к (концепт); Х (примерак изгубљен).

² Наменски тип: уг (уговор); дцу (даровница црквеној установи); нот (нотификација).

³ Дипломатички тип: пов (повеља); зак (заклетва); пис (писмо); п-п (писмо-повеља); пов/а (повеља са аренгом).

НЕБОЈША ПОРЧИЋ

Бр.	Ауктор (ближе одређење)	Датум	С ⁴	НТ ⁵	ДТ ⁶
21	Милутин (о Брскову)	1282–1302.	о	уг	пов
22	Милутин (жупану Твртку)	1284/06/15 пре	о	нот	пис
23	Милутин (о земљишту)	1289–1291.	о	уг	пов
24.1 24.2	краљица Јелена (о земљишту)	1289–1291.	о CR	уг	пов
25.1 25.2 25.3	Милутин (општа)	1302/09/14 1301/11	о к п	уг	пов
26	Милутин (о Пиру Хашчићу)	око 1303/08/01	о	нот	пис
27	Милутин (о посланику Матији)	пре 1304/04/13	о	нот	пис
28.1 28.2	краљица Јелена (о Николичином дугу)	пре 1304/05/18	о ппк	нот	пис
29	Драгутин (као бивши краљ)	1313–1316.	о	уг	пов
30	Милутин (о дохотку)	пре 1313/10/29	о	нот	пис
31	Милутин (за Жаретиће)	1316?	о	пзп	пов
32	Милутин (о дужницима)	пре 1319/07/30	ппк	нот	пис
33	Милутин (о дохотку)	пре 1320/10/27	о	нот	пис
34	Милутин (о Николином дугу)	пре 1321/02/16	ппк	нот	пис
35	Милутин (Мљетска)	1282–1321.	о?	дцу	пов
36	краљ Стефан Дечански (приступна)	1321/12/27	о	уг	пов
37	Дечански (за А. Пештића)	пре 1323/06/17	ппк	пзп	пов
38	Дечански (о дугу А. Пештића)	пре 1323/06/17	ппк	нот	пис
39	краљевић Владислав	1323/10/25	ппк	нот	п-п
40	Дечански (о дохотку)	пре 1325/10/31	о	нот	пис
41	Дечански (за Л. Лукаревића)	1326/01/11	ппк	пзп	пов
42	Дечански (о дугу Л. Лукаревића)	пре 1326/02/09	ппк	нот	пис
43	Дечански (о трговини и бродоломима)	1326/03/25	о	уг	пов
44.1 44.2	Дечански (о дугу П. Гучетића)	пре 1326/04/19	о ппк	нот	пис
45	Дечански (за А. Пештића)	1326/07/15	ппк	пзп	пов
46.1 46.2	Дечански (о дугу А. Пештића)	1326/07/15–28	о ппк	нот	пис
47	Дечански (о дохотку)	пре 1328/12/14	о	нот	пис
48	краљ Стефан Душан (о узимању робе)	1331–1345.	о	уг	пов
49	Душан (о продаји жита)	1331–1345.	о X	уг	пов
50.1	Душан (о продаји Пељешца, латински)	1333/01/22	о	уг	пов/а
50.2	Душан (о продаји Пељешца, српски)	1333/01/22	CR		пов/а
50.3			п		
50.4			п		
50.5			п		

⁴ Статус: о (оригинал); п (препис); к (концепт); CR (препис у *Codex ragusinus*); ппк (препис-превод у канцеларијској књизи); X (примерак изгубљен).

⁵ Наменски тип: уг (уговор); дцу (даровница црквеној установи); нот (нотификација); пзп (потврда за појединца).

⁶ Дипломатички тип: пов (повеља); з (заклетва); пис (писмо); п-п (писмо-повеља); пов/а (повеља са аренгом).

ДОКУМЕНТИ У ДУБРОВАЧКИМ ЗБИРКАМА: ДОБА НЕМАЊИЋА

Бр.	Ауктор (ближе одређење)	Датум	С ⁷	НТ ⁸	ДТ ⁹
51	Душан (о новцу од продаје Пешешца)	пре 1333/06/29	ппк	нот	пис
52	Душан (о дугу Ј. Вукасовића)	пре 1334/02/18	ппк	нот	пис
53	Душан (о дугу Д. Менчетића)	пре 1334/03/02	ппк	нот	пис
54	Душан (поново о продаји Пељешца)	1334/05/19	о	уг	пов
55	Душан (о дугу Д. Менчетића)	пре 1339/08/08	ппк	нот	пис
56	Душан (за П. Рестића)	пре 1340/02/21	ппк	пзп	пов
57.1	Душан (за Л. Менчетића)	пре 1340/05/01	пк	пзп	пов
57.2			ппк		
58.1	Душан (о дугу Л. Менчетића)	пре 1340/05/01	пк	нот	пис
58.2			ппк		
59	Душан (о дугу браће Бунић)	1340/09/10	ппк	нот	п-п
60	Душан (о дугу Џ. Бунића)	1341/09/30	ппк	пзп	пов
61	Душан (о требињској царини)	1345/10/26	о	уг	пов
62	цар Стефан Душан (о дохотку)	пре 1346/10/26	ппк	нот	пис
63	Душан (за О. Чревића)	1347/06/14	ппк	пзп	пов
64	Душан (о дугу О. Чревића)	1347/06/14–28	ппк	нот	пис
65	Душан (за Лукаревића и Гучетића)	1347/08/01	ппк	пзп	пов
66.1	Душан (о дугу Лукаревића и Гучетића)	1347/08/01–28	пк	нот	пис
66.2			ппк		
67	Душан (за Лукаревића и Држића)	1347/08/06	ппк	пзп	пов
68.1	Душан (о дугу Лукаревића и Држића)	1347/08/06–28	пк	нот	пис
68.2			ппк		
69.1	Душан (Јерусалимска)	1348/04/29	п	дцу	хри/а
69.2		1350/03/08	CR		
69.3		1350/03/08	п		
70.1	Душан (о дугу Л. Вукасовића)	1348/09	о	нот	пис
70.2			пк		
70.3			ппк		
71	Душан (за Л. Вукасовића)	1348/12/08	ппк	пзп	пов
72.1	Душан (о дугу М. Васиљевића)	1348/09	о	нот	пис
72.2			пк		
73.1	Душан (за М. Васиљевића)	1348/10/12	пк	пзп	пов
73.2			ппк		
74.1	Душан (општа)	1349/09/20	о	уг	хри
74.2			п		
74.3			CR		
75	Душан (поново о требињској царини)	1349/09/20	о	уг	пов
76	Душан (о дуговима трговцима)	1349/09/20	о	уг	пов
77	Душан (о појасу кнеза Вратка)	пре 1352/03/30	пк	нот	пис
78	Душан (о јерусалимском покладу)	1355/02/1–23	пк	нот	пис

⁷ Статус: о (оригинал); п (препис); пп (препис-превод); CR (препис у *Codex ragusinus*); ппк (препис-превод у канцеларијској књизи); пк (препис у канцеларијској књизи).

⁸ Наменски тип: уг (уговор); дцу (даровница црквеној установи); нот (нотификација); пзп (потврда за појединца).

⁹ Дипломатички тип: пов (повеља); пис (писмо); п-п (писмо-повеља); пов/а (повеља са аренгом); хри/а (хрисовуља са аренгом).

НЕБОЈША ПОРЧИЋ

Бр.	Ауктор (ближе одређење)	Датум	С ¹⁰	НТ ¹¹	ДТ ¹²
79	Душан (за М. Гучетића)	1355/12/05	пк	пзп	пов
80	цар Урош (о узимању робе)	1356/01	о	уг	пов
81	цар Урош (о трговима и Жарку)	1357/01	о	нот	пис
82.1	цар Урош (за Которане о Мљету)	1357/04/10	п?	пзп	хри/а
82.2			п Х		
82.3			пп Х		
83	цар Урош (за Дубровчане о Мљету)	1357/04/24	о	уг	хри
84	цар Урош (о трговцима)	1357/04/24	о	уг	пов
85	цар Урош (о Синајском манастиру)	1357/04/24	о	уг	пов
86.1	цар Урош (о пограничном земљишту)	1357/04/25	о	уг	хри/а
86.2			CR		
87	цар Урош (потврда Душанове опште)	1357/04/25	о	уг	хри/а
88	цар Урош (о трговцима)	1360/09/29	о	уг	хри
89	цар Урош (јемство безбедности)	1362/07/10–15	о	уг	зак
90	цар Урош (мировни споразум)	1362/08/22	о	уг	хри

ДОДАТАК: НЕВЛАДАРСКИ ДОКУМЕНТИ

201	кнегиња Десислава	1189/08/20	о	уг	
202	Крајинска општина и Дубровник	1247/02/11	о	уг	зак
203	Крајинска општина	пос. 1247/02/11	о	нот	пис
204	Грдоман Шуметић	1252/09/14	о		
205	кнез Чрномир	1252–1254.	о	нот	пис
206	кнез Ђура	1252–1254. (?)	о	нот	пис
207	Поповска општина	око 1270.	о	нот	пис
208	старац Давид (= жупан Димитрије)	1286/09/24	о		
209	жупан Младен	пре 1319/08/20	о	нот	пис
210	жупан Милген и Ружир	око 1336/10/23	о	нот	пис
211	непознати ауктор (фрагмент)	око 1345. (?)	о		пис
212	деспот Комнин (за Франческа Ђорђија)	пре 1350/04/16	пк	пзп	пов
213	деспот Комнин (за Ђанија Ђорђија)	пре 1350/04/16	пк	пзп	пов
214.1	деспот Комнин (за М. Бунића)	пре 1350/04/27	пк	пзп	п-п
214.2			ппк		
215	кнез Вратко	пре 1352/03/30	пк	нот	пис
216	кнез Војислав (јемство безбедности)	1362/07/10–15	о	нот	пис
217	кнез Војислав (о мировном споразуму)	1362/08/22–25	о	нот	пис

* — * — *

¹⁰ Статус: о (оригинал); п (препис); пп (препис-превод); CR (препис у *Codex ragusinus*); ппк (препис-превод у канцеларијској књизи); пк (препис у канцеларијској књизи).

¹¹ Наменски тип: уг (уговор); нот (нотификација); пзп (потврда за појединца).

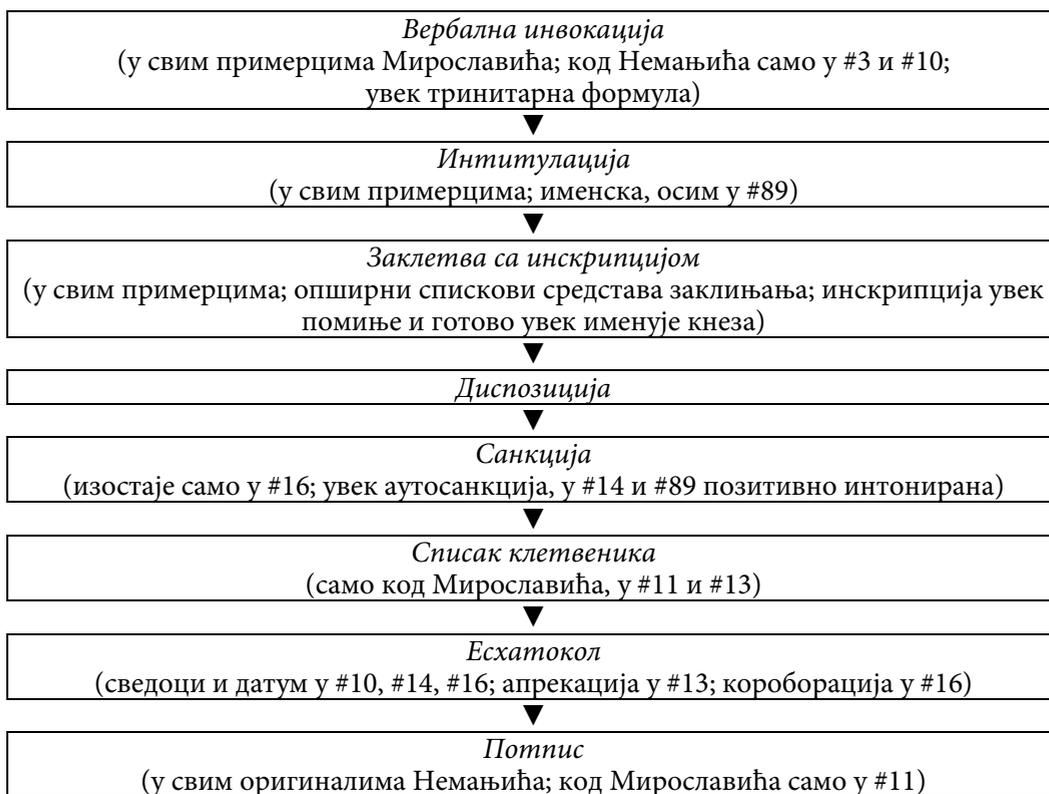
¹² Дипломатички тип: пов (повеља); зак (заклетва); пис (писмо); п-п (писмо-повеља); хри (хрисовуља); хри/а (хрисовуља са аренгом).

ПРИЛОГ 2: ШЕМАТСКИ ПРИКАЗ ДИПЛОМАТИЧКИХ СВОЈСТАВА
ПОЈЕДИНИХ ТИПОВА ВЛАДАРСКИХ ДОКУМЕНАТА

2.1. УГОВОРИ-ЗАКЛЕТВЕ

Временски распон: око 1215 – око 1267, 1362.

Јединице (ук. 9): #3 (препис), #5 (оригинал), #7 (о), #10 (п), #11 (о), #13 (п), #14 (о), #16 (о), #89 (о).

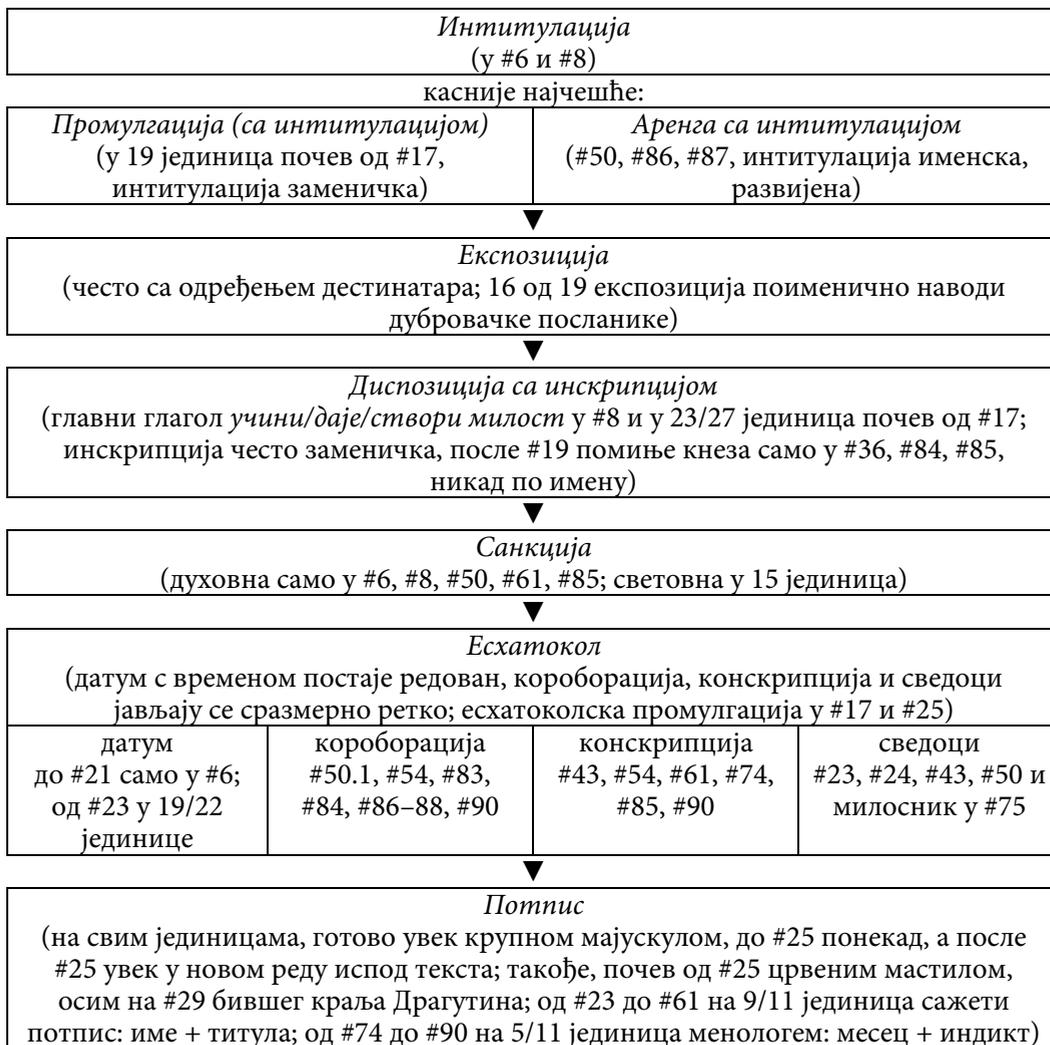

Сви оригинали имају viseће воштане печате или трагове присуства viseћих печата.

2.2. УГОВОРИ-ПОВЕЉЕ

Временски распон: 1234–1362.

Јединице (ук. 30): #6, #8, #12, #17–21, #23–25, #29, #36, #43, #48–50, #54, #61, #74–76, #80, #83–88, #90, све оригинали осим #12 и српске верзије #50 (преписи).

До последњег краљевског уговора (#61), сви оригинали имају воштане печате већих димензија, обично висеће, али неретко и оне причвршћене на српски начин. Ипак, за несачувани печат на #50.1 каже се да је био метални (златни). У царском раздобљу (од #74) посведочени су само метални печати.

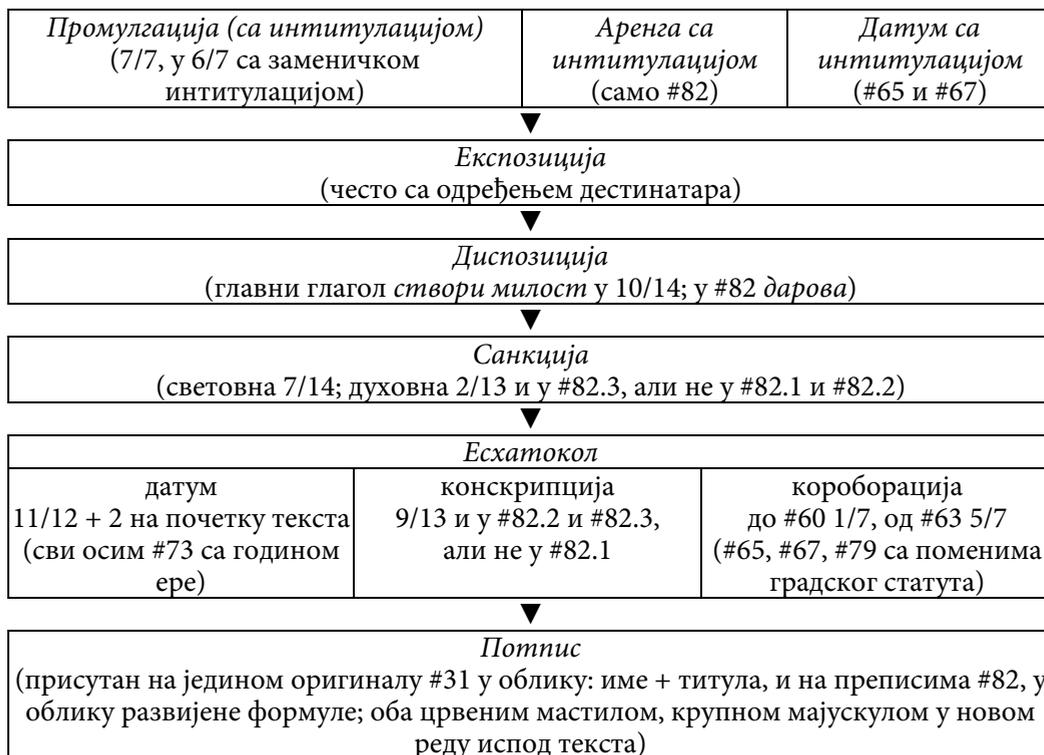
Елементи логос-формуле присутни су на #83, #86 и #87.

У краљевском раздобљу сви оригинали осим #48 и #49 на пергаменту. У царском раздобљу сви оригинали на папиру.

2.3. ПОВЕЉЕ ЗА ПОЈЕДИНЦЕ

Временски распон: око 1316–1357.

Јединице (ук. 14): #31 (оригинал), #37 (препис-превод у књизи), #41 (ппк), #45 (ппк), #56 (ппк), #57 (препис у књизи), #60 (ппк), #63 (ппк), #65 (ппк), #67 (ппк), #71 (ппк), #73 (пк), #79 (пк), #82 (препис).

Напомене уз #41 и #60 помињу да су оригинали имали висеће воштане печате пре-
стоног типа, што указује на веће типаре. Уз царски примерак #79 помиње се метал-
ни, позлаћени печат.

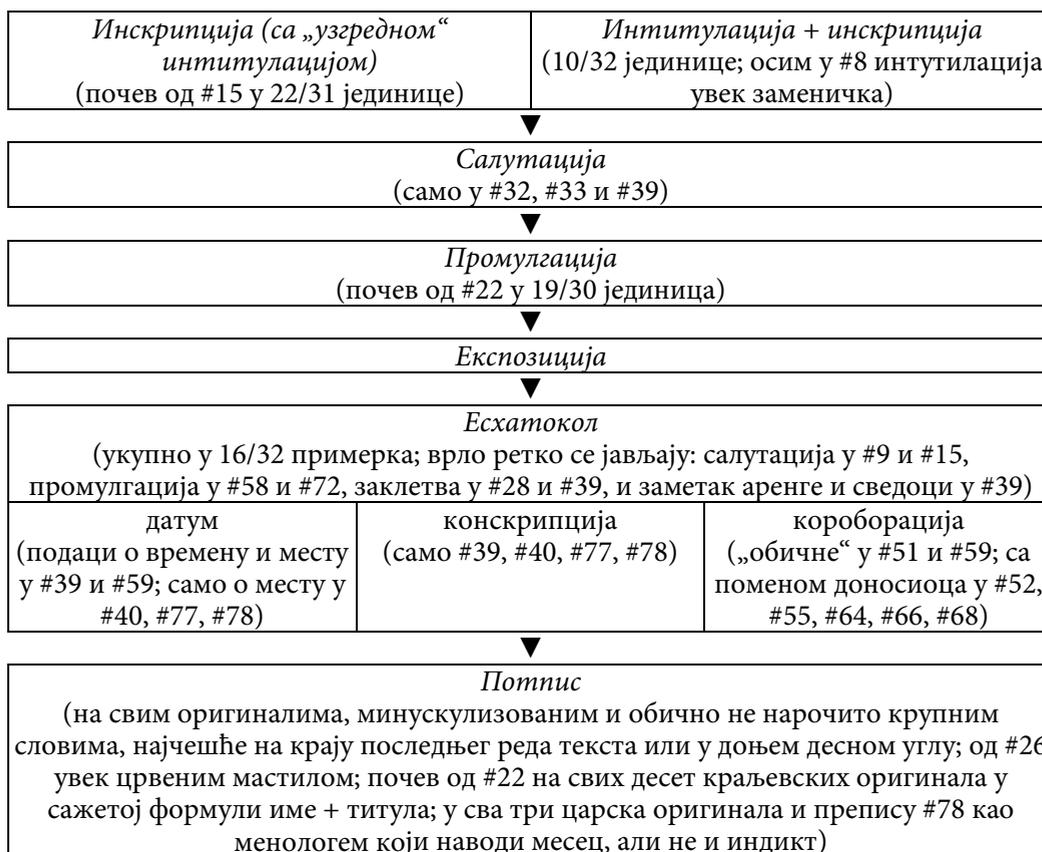
Елементи логос формуле на #82.1.

Оригинал #31 на пергаменту, препис/могући оригинал #82.1 на папиру.

2.4. ПИСМА

Временски распон: око 1239–1357.

Јединице (ук. 32): #8, #15, #22, #26–#28, #30 (све оригинали), #32 (препис-превод у књизи), #33 (о), #34 (ппк), #38 (ппк), #39 (ппк), #40 (о), #42 (ппк), #44 (о), #46 (о), #47 (о), #51–#53 (ппк), #55 (ппк), #58 (препис у књизи), #59 (ппк), #62 (ппк), #64 (ппк), #66 (пк), #68 (пк), #70 (о), #72 (о), #77–#78 (пк), #81 (о).

Скоро сви оригинали носе трагове пресавијања и затварања тако да страна листа са текстом буде недоступна погледу, док је на полеђини исписана адреса, са траговима обмотавања врпцом и печатења утиснутим печатом, за који се у свим случајевима када постоји јасан траг може утврдити да потиче од печатног прстена.

Изузетак међу оригиналима представља #22, који нема адресу на полеђини и носи јасне трагове печатења спреда, већим печатом причвршћеним на српски начин. Према расположивим описима, као овакво отворено писмо или писмо-повеља био је приређен и #59, а вероватно и #39. У отворена писма према почетку формулара може се сврстати и уговор #19.

Сви оригинали почев од #26 писани су на папиру.

——*

3. ДУБРОВАЧКИ ПИСАРИ КОЈИ СУ УЧЕСТВОВАЛИ У ИЗРАДИ ПРИМЕРАКА
ДОКУМЕНАТА СРПСКИХ ВЛАДАРА НЕМАЊИЋКОГ ДОБА¹³

Име (*словенски писар)	време службе	литература (*снимци)
Ћакон Марин	1186–1199	Jireček, <i>Kanzlei</i> , 186; Vrana, <i>Original isprave Kulina bana</i> , 8–9, 23–24, 30–33.
свештеник Паскал	1228–1262/66	Jireček, <i>Kanzlei</i> , 187; Čremošnik, <i>Postanak</i> , 178–180; Vrana, <i>Najstarije dubrovačke ćirilske isprave</i> , 311–334; Ђорђић, <i>Историја</i> , 93–94.
свештеник Петар	1265–1277	Jireček, <i>Kanzlei</i> , 187; Čremošnik, <i>Dubrovačka kancelarija</i> , 231–233; Foretić, <i>Povijest</i> , *111.
Томазино де Савере	1278–1286	Jireček, <i>Kanzlei</i> , 187; Čremošnik, <i>Dubrovačka kancelarija</i> , 231–236; <i>Дубровачка акта</i> , бр. 43 (* у прилогу на крају).
Џиве Пармезан*	1348–1363	Jireček, <i>Kanzlei</i> , 202; Čremošnik, <i>Postanak</i> , 80–83; Ђорђић, <i>Историја</i> , 147–150 и слика 231.
Видош Богданић*	1372–1376, 1387–1390	Jireček, <i>Kanzlei</i> , 203–204; Ђорђић, <i>Историја</i> , 148 и слика 234.
Марин Никлић*	1379–1387	Jireček, <i>Kanzlei</i> , 204; Ђорђић, <i>Историја</i> , 148 и слика 233.
Никша Звијездић*	1430–1455	Jireček, <i>Kanzlei</i> , 206–207; Решетар, <i>Никша Звијездић</i> , 169–209; Čremošnik, <i>Postanak</i> , 81–83; Ђорђић, <i>Историја</i> , 148–150 и слика 237.
Маринко Цвјетковић*	1455–1474	Jireček, <i>Kanzlei</i> , 207–209; Čremošnik, <i>Postanak</i> , 80–82; Ђорђић, <i>Историја</i> , 148–150 и слика 238.

¹³ Преглед обухвата само оне писаре чије се учешће помиње у описима или напоменама у *Прегледу докумената са издањима*, као податак који доприноси решавању питања везаних за околности настанка дотичних јединица или примерака.

DOCUMENTS OF SERBIAN MEDIEVAL RULERS
IN DUBROVNIK COLLECTIONS:
THE NEMANJIĆ PERIOD

Summary

The documentary heritage of medieval Serbia available to researchers today consists of around 600 units. During the past two centuries, these documents have been published on numerous occasions, with some of them having undergone a dozen or more editions. However, none of the existing publications provide complete or even near-complete coverage of this document corpus. Also, most of the editions date back to the 19th or the first decades of the 20th century and offer very little information other than the document texts themselves. This has caused difficulties both in the historical contextualization of these documents within the framework established by subsequent research and, even more so, in their study within the field of diplomatics and other auxiliary disciplines dedicated to critical analysis of written sources. The present edition rests on the premise that this situation could be amended by focusing on historically and diplomatically coherent groupings of documents. A natural starting point for such an approach was found in the largest such grouping, consisting of documents that were – and for the most part still are – preserved in the Adriatic maritime city of Dubrovnik.

The Dubrovnik corpus of Serbian medieval documents comprises about one third of the total number of 600 units. Chronologically, it covers the span from the late 12th to the late 15th century, just a couple of decades shorter than the period from which Serbian documents in general have been preserved. Its coherence is based on the fact that the vast majority of its units originate from very close and intensive relations that existed between Dubrovnik and medieval Serbia. Another commendable feature concerns the diplomatic status of the documents. The majority of them are originals, and the rest are almost all undoubtedly authentic copies, written by official Dubrovnik scribes, either on separate sheets or as entries in registry books of the city chancery. There is, however, a degree of linguistic diversity, because although it seems that, at least from the beginning of the 13th century, the standard language of written communication from Serbia to Dubrovnik was Serbian, until the mid-14th century copies made in Dubrovnik were frequently translations into the official languages of the Dubrovnik commune – Latin and Italian. Yet, even this can be viewed as an advantage since numerous instances when the same document text is preserved in different languages offer interesting research opportunities.

In accordance with the intention of simultaneously focusing on individual units and the chosen document corpus as a whole, this edition was envisaged as consisting

of three segments – a historical contextualization of the corpus, its comprehensive diplomatic analysis aimed at recognizing document types and their distinguishing features, and a catalog containing document descriptions, text editions, and additional commentaries where deemed appropriate. However, since the application of such an approach to the whole corpus would evidently be too cumbersome for one volume, this first part is dedicated to 107 documents issued in the period from the late 12th to the second half of the 14th century, during which medieval Serbia functioned as a unified state under the rule of the Nemanjić dynasty. Also, in order to achieve additional coherence, especially in the diplomatic segment, emphasis has been placed on the 90 documents issued by the supreme rulers of the Nemanjić state or their close relatives ruling large territories with considerable degrees of independence. Nevertheless, the 17 documents issued by almost as many different individuals or authorities of lower rank are also discussed in the historical and diplomatic segments, and have their place in the chronologically ordered catalog as a supplement. To further distinguish them from royal documents, which are numbered from #1 to #90, these “supplementary” units bear numbers from #201 to #217, in the hopeful expectation of a second volume which would continue both lists with post-Nemanjić items.

1. Documents in the Historical Context

The earliest preserved documents – treaties concluded by Dubrovnik with the founder of the Nemanjić dynasty, grand *župan* Stefan Nemanja (#1), and with his brother Miroslav, *knez* (prince) of the region of Hum to the northwest of Dubrovnik (#2) – immediately offer a highly insightful view of Serbian-Dubrovnik relations at the end of the 12th century. One major issue was evidently possession and use of agricultural land in the immediate vicinity of the city, known as the Astarea. This land was cultivated by the Dubrovnikans, but Serbian rulers also had certain claims, expressed in their right to collect a rather symbolic annuity (*mogoriš*) for its use. There is evidence of rival interests in the area of the southern Dalmatian islands as well. However, it is also clear that the two sides were economically complementary, with Dubrovnik merchants already active in the hinterland, especially in Hum. Finally, as demonstrated by Miroslav’s treaty, neighboring rulers considered Dubrovnik to be a place of refuge for themselves, their families and belongings at times of unrest.

It is important to note that the agreement between Nemanja and Dubrovnik was in fact a peace treaty following Nemanja’s attempt to capture the city. To thwart such ambitions by its immediate neighbors, Dubrovnik usually accepted the supreme rule and protection of powerful overseas factors. At that specific moment, such a factor was found in the Norman Kingdom of Sicily, but from 1205 the city placed itself under Venetian overlordship, expressed through the presence of a Venetian governor (count). Venetian rule continued almost until the end of the Nemanjić period, decisively influencing relations between Dubrovnik and Serbia, and giving them a wider political and economic context.

During the reigns of Nemanja's son Stefan Nemanjić (1196–1227), and his sons Radoslav (1227–1234), Vladislav (1234–1243), and Uroš (1243–1276), documents repeatedly reflect these same issues, but also introduce new ones. Some of these indicate close ties, such as the obligation of Dubrovnik to assist Serbian rulers at sea and the presence in the city of a salt market whose revenues belonged to the Serbian rulers on account of the fact that the main buyers of this commodity were their subjects (#7, #10, #14). Others bear testimony to disturbances, such as rivalries between Dubrovnik and Nemanjić maritime cities, such as Kotor and Bar, and cross-border raids (#9, #16). These raids seem to have at least partly resulted from the right of refuge granted by Dubrovnik to escapees from frequent struggles within the Nemanjić dynasty, but another factor was evidently the acquisition of “merchandize” for the Dubrovnik slave trade (#205). However, the issue that appears to attract ever-increasing attention in treaty documents, evidently corresponding to its growing importance, is trade in a wide range of less controversial and far more mutually beneficial commodities. This trend received a major boost in the mid-13th century when Saxon miners arrived in Serbia, leading to a strong development of mining production, centered at first around Brskovo on the Tara River (#14, #17, #18, #21).

Several treaty documents from this period were again essentially peace treaties following periods of hostilities. The causes of these hostilities lay primarily in old antagonisms regarding territorial disputes and mistrust resulting from grants of refuge by one side to opponents of the other, but it appears that some part was also played by an increased self-assertiveness on the part of the Serbian rulers, whose international status was considerably enhanced by Stefan Nemanjić's acquisition of the royal title in 1217 and the establishment of an autocephalous Serbian Orthodox archbishopric by his brother Saint Sava in 1219. In dealing with Dubrovnik, this assertiveness took on the form of extortionist policies, with Serbian rulers attempting to increase their revenues by demanding various dues and “gifts” from the city's prospering merchant class (#7, #204). These practices peaked at the time of king Uroš, who allegedly wished to conquer the city and waged three wars against it. The most notable of these was in 1252–1254, when Dubrovnik enlisted the support of the Bulgarian emperor and even of Uroš's kinsman *župan* Radoslav (#13), a grandson of Miroslav of Hum through his son Andrej, who had also previously concluded treaties with Dubrovnik (#5, #11). Although Uroš's plans of conquest never materialized, he did manage to assert a higher degree of authority, especially by imposing on Dubrovnik the annual payment of 2000 *perpers*, later known as the Saint Demetrius Day tribute.

The reigns of Uroš's sons Dragutin (1276–1282) and especially Milutin (1282–1321) saw further development of mutual relations. Treaties of this period are frequently devoted to reaffirming previously established regulations, especially upon the ascension of a new ruler, as well as regulating new issues that were being brought up by the constant strengthening and diversification of economic ties. In fact, Milutin's document from 1302 (#25) demonstrates a tendency to comprehensively codify the status of Dubrovnik merchants in Serbia, encompassing more than a dozen articles dedicated to that subject and a reference to the earlier “laws” of king Uroš. Territorial disputes and Dubrovnik's rivalries with Kotor still caused occasional conflicts – in

1301, 1317, and 1327, under Milutin's son Stefan Dečanski (1321–1331) – but these wars, like those of the previous century, were always brief, reflecting the desire of both parties for a prompt return to peaceful relations and resumption of trade activity, which had become the paramount common interest. In fact, this interest was increasingly proving able to overcome intercity rivalries, with Kotorans and other Nemanjić subjects frequently establishing not only business connections but also family ties with Dubrovnik, where some of them gained citizenship.

Unsurprisingly, this diversification of relations coincides with a diversification in the types of documents encountered in the corpus. Whereas finds from the 13th century are largely limited to treaties, protest notes, and other conflict-related texts, since the beginning of the 14th century there appear groups of documents dedicated to certain peacetime “routines” in Serbian-Dubrovnik relations. Thus, there are documents dealing with the management of Serbian royal and private assets or deposits in Dubrovnik (#27, #51, #77, #78), five royal instructions for the payment of the Saint Demetrius Day tribute (#30, #32, #40, #47, #62), and a particularly large number of quittances. This last group for the most part concerns the practice of Nemanjić rulers to lease the right of collecting customs revenues at royal markets to Dubrovnik businessmen (#28, #34, #36–39, #55–#60, #63–#68, and others). In order to prevent potentially wide-ranging complications, Dubrovnik authorities insisted that their citizens who appeared as leaseholders in these transactions should obtain from the Serbian rulers written confirmation that the lease has been paid in full.

The names of markets recorded in quittances provide an accurate illustration of the course of Serbia's economic rise, as well as of the steady shift in the country's international orientation. After the town of Brskovo, close to the old Nemanjić heartland, a new center appeared near the northern frontier at Rudnik. Also important were the markets of Zeta, controlled by king Uroš's consort, queen Jelena, who governed the area for much of the reigns of her sons Dragutin and Milutin. However, the other major markets lay further to the south, at Novo Brdo and Prizren, in the region which by Milutin's time had become the center of the Serbian state. From there, Milutin directed his policy towards the Byzantine Empire, at first conquering its territories in Macedonia, and then allying himself with the Byzantines by marrying into the imperial family. Already at that time, Serbia became a major factor in the struggle for dominance in the central Balkans, but its hegemony was finally achieved by Milutin's grandson Dušan (1331–1355), whose successful campaigns resulted in his coronation as emperor of the Serbs and the Greeks in 1346 and the extension of his rule over much of central Greece and Albania, where the market of Valona was also leased by Dubrovnikans (#67, #68).

Serbian orientation towards the south had long-term consequences in relations with Dubrovnik. Already at the time of Milutin, the Nemanjić hold on Hum weakened and during the reign of Dečanski the region was largely conquered by Bosnia. In early 1333 Dušan resolved this situation in a manner characteristic of his priorities – he finally accepted the long standing Dubrovnik offer to purchase the territories over which Serbia still had some say, namely the strategic peninsula of Pelješac with its administrative center Ston, achieving a solid price of 8000 *perpers* single payment

and a 500-*perper* annual tribute (#50). The sale was followed by a crisis in mutual relations caused by Dubrovnik's overeagerness in populating its new possession by accepting fugitives from Serbia and in suppressing the local Orthodox faith with their own Catholicism, but Dušan again proved lenient (#54), leaving the Dubrovnikans free to enjoy their expansion and continue their merchant activities in Serbia. These activities could also count on Dušan's support, as testified by his numerous quittances, treaties resolving individual issues, and documents dedicated to the management of his Dubrovnik assets, including the grant of the Ston tribute to the Serbian monastery in Jerusalem (#69). Relations reached a peak in 1349, when Dušan, as emperor, issued a general treaty document (#74), extensively regulating commerce and the status of merchants, but also other mutual issues, mostly reiterations of earlier treaties, such as the Serbian ruler's renunciation of the *ius naufragii* (first granted in #43), and the borders of Dubrovnik possessions outside the city.

Perhaps a reflection of the zeal for codification befitting Dušan's imperial title, the great treaty of 1349 exerted influence on future documents. It was in fact re-issued (#87) by his son and successor, the emperor Uroš (1355–1371). However, quite early in Uroš's reign it became apparent that he was incapable of coping with the magnitude and diversity of his inheritance and the ambitions of his powerful nobles. This incapability is visible in the documents, which are frequently responses to Dubrovnik complaints about the curtailment of their rights by Serbian potentates (#81, #83–#85, #88) and by the emperor himself who was prone to fall under their influence. In 1357, Dubrovnik itself apparently made good use of Uroš's weakness, gaining the long sought extension of the Astartea to its natural borders (#86), as well as a favorable position to complete the takeover of the island of Mljet, where the Nemanjićs had previously managed to maintain their presence as the temporal power by whose grant the local Catholic monastery, ecclesiastically subordinate to the Dubrovnik archbishopric, held the island in its possession (#4, #35, #82, #83). However, when in 1358 a deep crisis of Venetian power prompted Dubrovnik to transfer its allegiance to Hungary, the long standing enmity between Hungary and Serbia made it easy for Uroš's magnate, *knez* Vojislav Vojinović, to turn his sovereign against the city. After a difficult period marked by intermittent warfare in which Kotor sided with Vojislav, while Dubrovnik found support from the rising Balšić family, peace was re-established in 1362.

The 1362 peace treaty between Uroš and Dubrovnik (#90) turned out to be the last preserved document of a Nemanjić ruler in Dubrovnik collections. Rather symbolically, the final negotiations were accompanied by Vojislav's documents which present him as the power behind the throne (#216, #217). Although Vojislav soon died, the country was quickly dismembered among other powerful nobles, with Uroš completely pushed aside. However, he maintained contact with Dubrovnik, where he continued to be recognized as rightful supreme ruler as long as he lived, a fitting tribute to the dynasty which, by maintaining a high degree of unity and stability in Dubrovnik's hinterland for almost two centuries, also created conditions that contributed to the rise and development of the city itself.

2. Diplomatic Features

Due to the relative sparsity of preserved material, with 90 rulers' documents available for a period of almost two centuries, the question can be raised whether it is possible to effectively perform a typological diplomatic analysis. Fortunately, the long-term and stable presence of certain patterns of mutual contacts in Serbian-Dubrovnik relations naturally directed document production towards the development of typical solutions. Thus, it is possible to identify three major and well represented types of documents distinguished by their purpose: documents recording treaties between the Nemanjić rulers and the Dubrovnik authorities as political factors, documents intended to affirm rights of individuals, and notifications, whose primary purpose is transmitting information.

Treaties are the most numerous and chronologically extensive group, comprising 41 documents which stretch over the entire Nemanjić period. Also, about 85% of them are preserved as originals, thus providing excellent insight into external features as well as into text. The late 12th century treaties (#1, #2) offer little evidence of Serbian diplomatic practice, since they were composed in Latin by the Dubrovnik notary, with only the rulers' signatures added by the Serbian side. However, with the first preserved treaties of the 13th century, it becomes possible to follow authentic Serbian documentary products of this type. In this early period they appear in two basic text patterns. The dominant one was apparently the treaty in the form of an oath (most documents in the range #3–#16, and #202), almost regularly consisting of an intitulation, the oath formula with an inscription, the disposition, and the "auto-sanction" inviting divine judgment on the author should he break his oath. To this the Nemanjić rulers, at least after the assumption of the royal title, regularly added the signature, unlike the descendants of Miroslav of Hum, who apparently frequently left it out. In terms of attitude towards the other party in the agreement, this pattern implied a sense of equality, additionally emphasized by several examples in which the treaty includes a similarly patterned Dubrovnik oath to the Serbian ruler.

Yet, among the documents of the first Nemanjić kings there are also examples of treaties designed as statements of authority, by which the ruler grants the contents of the agreement to the addressee, who is thus implied to be his inferior on an ideal hierarchical scale (#6, #8, #12). In fact, one of them (#8) uses as its main dispositive verb the expression *to create grace*, where "grace" denotes the reward by which a ruler reciprocates for his subject's faithful service. Until the mid-13th century, this pattern, which obviously assumed a hierarchical superiority of the Nemanjić ruler over the Dubrovnik commune, appears only in instances when it can be justified by specific circumstances, such as abolition of the *mogoriš* (#8), granting of an armistice (#12), or, in the case of king Radoslav (#6), imitation of Byzantine practice, where this pattern was maintained as one of the outward marks of imperial universalism. However, it seems that after king Uroš's pressure on Dubrovnik resulted in the establishment of more tangible and durable expressions of Nemanjić authority, such as the annual tribute, this became the new standard form of Serbian-Dubrovnik treaty documents.

There is no confirmation for this in Uroš's own documents, as his last preserved treaty was issued in 1254 as a mutual oath, but from the time of his immediate successor Dragutin, treaties drawn up as grants – most often expressly as grants of royal *grace* – became regular. In fact, the only subsequent “treaty” document in the form of an oath is a safe conduct issued to Dubrovnik envoys by the emperor Uroš in 1362 (#89).

Already in Dragutin's time, the grant-treaty presents itself not just as a basic pattern, but as a quite elaborate diplomatic type. After one early exception which directly addresses Dubrovnik authorities (#19), it almost regularly begins with a general promulgation announcing the ruler's sovereign will for all to know. This is most often followed by an exposition, usually mentioning the arrival of Dubrovnik envoys and their message. After the disposition, there is often a temporal sanction and, from the late 13th century, a date formula whose elements changed in phases, from subjective dating by persons and events (#23–#25, #36) to use of the *anno Domini* (#43, #54) and, most frequently, the Byzantine *anno mundi* era. At the end there invariably stood the ruler's signature, typically in large, sometimes calligraphic majuscule. Its presence was necessitated by the absence of a proper intitulation in the text, where, according to Byzantine practice, the ruler was mentioned only in the form of the “royal pronoun” *kraljevstvo/carstvo mi* (“my royal/imperial person”). This basic shape could become more complex with various additions, some of which can be recognized as aiming to achieve a higher degree of solemnity. Thus, it is possible to discern two signature formulas, an abridged, “plain” one limited to the name and title, and a more elaborate type for what were perceived as less ordinary occasions. However, the ultimate mark of solemnity was the addition of a proem containing an elaborate intitulation – in the royal period this is attested only in Dušan's highly important #50, which is also unique in having an authentic Latin version besides the Serbian, and in imperial times in Uroš's #86 and #87.

Development of external features is more illustrative of the influence generated on Nemanjić documentary production by other practices, and especially of the growing importance of Byzantine models. In the 13th century, treaty documents regardless of textual pattern were written on parchment and supplied with wax seals, either pendent or attached in the “Serbian manner”, whose designs reflected the throne and equestrian types current in Western Europe. The beginning of the 14th century, the period of king Milutin's rapprochement with Byzantium, sees the introduction of a fully developed minuscule Cyrillic script, corresponding to Byzantine cursive chancery hands, and of the Byzantine practice of using red ink for the ruler's signature (#25), which is then applied without exception in documents of Nemanjić sovereigns. Soon after, in Dušan's royal period, there appear the first preserved instances of treaties written on paper, while the solemn #50 seems to have borne a metal, gilded seal. His imperial coronation provided another strong stimulus to these trends, establishing gilded seals and paper as the norm, and generally likening the indigenous Serbian types of plain and solemn treaty to the basic division of Byzantine imperial documents into prostagms and chrysobulls. Thus, Dušan's #74 is a chrysobull in name and actual importance rather than by diplomatic form, but in Uroš's time there are documents which bear the ultimate mark of Byzantine chrysobulls – the *logos*-formula –

albeit in somewhat altered form (#83, #86, #87). On the other hand, the plain treaty was modified by replacing the abridged signature formula with the characteristic signature-date of Byzantine protagms – the menologem – still written in large majuscule lettering.

All these changes, however, never went so far as to produce something that was perceived by contemporaries as a new diplomatic type. Testimony of this comes from the appellations they used for treaty documents. Among them there is a prevalence of broad terms, such as *script* and *grace* (the latter apparently denoted the legal action rather than the document), or the narrow designations for chrysobulls borrowed from Byzantium (*hrisovulja*, *zlatopečatno slovo*), but the true generic name for treaties of the grant type is *povelja* or charter. This is seldom encountered in the documents themselves, but is amply attested in references to treaty documents by Dubrovnik scribes, who often use it in Latin and Italian texts in the forms *povella*, *povelia* or *apovilia*.

It is important to note that the same name was also applied to documents intended to affirm rights of individuals. This group offers far less favorable conditions for research than the treaties – it is limited to 14 units issued between the final years of Milutin's reign and the time of emperor Uroš, among which there is only one certain original (#31), while nine are copy-translations. Also, the vast majority are quittances settling accounts between the Nemanjić rulers and Dubrovnik businessmen. On such occasions it had become usual to issue a pair of documents – a confirmation to the leaseholder and a notification to the Dubrovnik authorities. Judging from textual content and available information on the external features of the now lost originals, these confirmations indeed correspond typologically to the plain treaty-charters, and they are also called *povelje* both by their authors and by Dubrovnik scribes. This is also true of the only available original, which is not a quittance charter, but a land grant to nobility from within the Serbian state. The last unit in this group (#82), most likely a faithful contemporary copy, again records one such grant, but it does so in the form of a solemn charter with all the characteristics of a chrysobull, demonstrating how in the imperial period it was possible for especially important documents of this group to also achieve the highest diplomatic rank, just as they could in contemporary Byzantine models.

The documents which have been designated as notifications because their primary purpose was to transmit information present a visibly different diplomatic pattern. Its main distinguishing feature is the opening of the text with a direct address to the recipient. As shown by treaty document #19, this form didn't necessarily prevent the document from acquiring the function of a legal confirmation, but it nevertheless did imply a different diplomatic type, which the Dubrovnik scribes, and apparently the Serbian authors themselves, called the *letter* (the Serbian term corresponding to the Latin/Italian *littera* cannot be positively identified – it may have been *knjiga*). Documents of this type are only modestly represented in the 13th century, but their numbers increase to more than 30 during the 14th, largely because of the notifications concerning settlement of market leases and management of Serbian assets in Dubrovnik. Also, since half of them are originals, it is possible to analyze both internal and external features. That analysis indicates the presence of open letters – essentially charters that for some reason begin with specific addresses rather than general prom-

ulgations (#22, #39, #59, in addition to treaty #19) – and the vastly more numerous closed letters. The latter were clearly viewed as temporary documents. Unlike the “permanent” charters, they were regularly written on paper as soon as it became readily available (beginning of the 14th century), and sealed from the back with signet ring impressions that were broken upon opening. Their diplomatic structure is largely limited to the address, a very brief promulgation and the exposition of the subject matter. Like plain charters, they were signed with the brief signature and, since the beginning of the 14th century, in red ink, but the appearance of these signatures was distinctly different – they are written in informal, minusculed script of modest size. This distinction was maintained even when the brief signature formula was replaced by the menologem in the imperial period.

In addition to large concentrations of treaties, individual confirmations and notifications, which account for the vast majority of preserved Nemanjić documents of those types, Dubrovnik collections also contain three examples of donations to ecclesiastic institutions (#4, #35, #69), the most numerous type of document within the full body of Nemanjić documentary heritage. These examples conform to the general features of the type, but also share the problems regarding determination of diplomatic status which are very common among ecclesiastic donations, complicating their comprehensive typological treatment. On this occasion, it has proven possible to reaffirm the general authenticity of #4 and #35, and to attribute the handwriting of the oldest copy of #69 to a near-contemporary Dubrovnik official scribe, thus strengthening the case for its authenticity.

Finally, the large share of originals and of documents such as letters, which were certainly produced at the Nemanjić court, makes the Dubrovnik corpus a good starting point for study of the hitherto insufficiently treated subject of the Nemanjić chancery. In this respect, the very existence of clearly defined types, such as oath- and charter-type treaties, lay charters in general, and letters, combined with evidence of periodic introductions of deliberate and systematic changes, clearly indicates a regularity in document production. It is more difficult to ascertain regularity of personnel, since the documents make no mention of it until the 14th century, and even then, the information given concerns almost exclusively individuals overseeing the production process. These are most frequently officials with the title of *logotet*, who can therefore be considered as heads of the chancery, but there are also appearances in that role of the ruler himself and, in documents dealing with financial matters, of his treasury officials. Some conclusions about the scribes (*dijaci*) can be drawn from the analysis of handwriting. Although this is a task unto itself, preliminary results indicate that none of the preserved 13th century documents, including those issued within a short time of each other, come from the same hand. However, from the start of the 14th century, there is evidence of the same scribes writing two or more documents issued a couple of years apart and, at least in the imperial period, of two to four scribes being active simultaneously. These conclusions should, of course, be supplemented with systematic research of the other segments of the Nemanjić corpus, but they nevertheless offer a solid confirmation of the importance of the documents preserved in Dubrovnik collections in dealing with these issues.

3. Catalog of Documents

- #1 Grand *župan* Stefan Nemanja and his brothers Stracimir and Miroslav conclude peace with the Dubrovnikans, settling territorial disputes and issues regarding freedom of movement and trade (Dubrovnik, 27 September 1186). Treaty in the form of a joint statement. Original (#1.1) and copy (#1.2).¹
- #2 *Knez* (prince) Miroslav of Hum and the Dubrovnikans agree on conditions under which the city would provide refuge for the prince in case of need (Dubrovnik, 17 June 1190). Treaty in the form of a joint statement. Original.
- #3 Grand *župan* Stefan Nemanjić promises the Dubrovnikans friendship, freedom of trade, legal protection and restraint from reprisals (1214–1217). Treaty in the form of an oath. Mid-13th century copy (#3.1) and copy-translation into Latin (#3.2).
- #4 King Stefan Nemanjić grants to the monastery of the Blessed Virgin Mary on the island of Mljet possession of the entire island, as well as estates on the island of Korčula, the peninsula of Pelješac and in the vicinity of Dubrovnik (1217–1227). Donation to an ecclesiastical institution in the form of a solemn charter. Copy-transumpt on #35.
- #5 *Knez* Andrej of Hum promises the Dubrovnikans peace, freedom of trade, legal protection and non-aggression (1214–1235). Treaty in the form of an oath. Original.
- #6 King Stefan Radoslav, finding refuge in Dubrovnik after having been deposed and driven from Serbia by his brother Vladislav, promises the Dubrovnikans concessions and privileges should he regain the throne (4 February 1234). Treaty in the form of a charter. Original.
- #7 King Stefan Vladislav promises friendship to the Dubrovnikans if the city fulfills its obligations towards him; the Dubrovnikans promise the king friendship, refuge in case of need, a gift in money and goods and payment of customs (September 1234 – April 1235). Treaty in the form of two separate oaths. Original of Vladislav's document (#7.1), concept or temporary redaction of the Dubrovnik document (#7.2), copy-translation of both documents into Latin (#7.3).
- #8 King Stefan Vladislav releases the Dubrovnikans from the obligation of paying the *mogoriš* for possessions in Žrnovnica, on condition that they observe existing agreements (cca 1236?). Treaty in the form of a charter. Original.
- #9 King Stefan Vladislav accuses the Dubrovnikans of attacking his villages and capturing and injuring his noblemen (1238–1240). Notification in the form of a letter. Original.

¹ Unless otherwise stated, all documents are preserved in the Dubrovnik State Archives (Državni arhiv u Dubrovniku).

- #10 King Stefan Uroš promises the Dubrovnians peace, friendship, freedom of trade and legal protection, and settles mutual disputes; the Dubrovnians promise the king friendship, peace and refuge in case of need, and regulate other mutual issues. Treaty in the form of two separate oaths. Three mid-13th century copies(-translations?) of Uroš's document (#10.1–3), mid-13th century copy(-translation?) of the Dubrovnik document (#10.4).
- #11 *Knez* Andrija of Hum with his sons and noblemen promises the Dubrovnians peace, freedom of trade, security for merchants, legal protection and non-aggression (1247–1249). Treaty in the form of an oath. Original.
- #12 King Stefan Uroš promises the Dubrovnians freedom of trade and regulates the rights and obligations of Dubrovnik merchants in the period until the upcoming meeting of the mixed court to resolve mutual conflicts (13 August 1252). Treaty in the form of a charter. Contemporary copy.
- #13 *Župan* Radoslav of Hum promises the Dubrovnians peace and alliance against king Uroš, settling of disputes in court and protection of Dubrovnik merchants; the Dubrovnians promise the *župan* peace and friendship, as well as freedom of trade and legal protection for his men in Dubrovnik (22 May 1254). Treaty in the form of two separate oaths. Original of Radoslav's document (#13.1, formerly in the Serbian Academy in Belgrade, lost during the world wars), contemporary copy of Radoslav's document (#13.2), contemporary copy of the Dubrovnik document (#13.3).
- #14 King Stefan Uroš promises the Dubrovnians settlement of territorial disputes in court and regulates various other mutual issues; the Dubrovnians promise the king acceptance of court decisions regarding territorial disputes and refuge in case of need, and regulate various other mutual issues (23 August 1254). Treaty in the form of two separate oaths. Original of Uroš's document (#14.1), contemporary copy of Uroš's document (#14.2, National Library of Ukraine, Kiev), near-contemporary copy-translation of Uroš's document into Latin (#14.3), draft(?) of the Dubrovnik document (#14.4).
- #15 King Stefan Uroš writes to the Dubrovnik authorities demanding that they pay to the monk Nikon the money from salt revenues or give the salt itself (cca 1265). Notification in the form of a letter. Original in the archives of the Saint Petersburg Institute of History of the Russian Academy of Sciences.
- #16 Queen Jelena promises the Dubrovnians friendship, compensation for damages incurred and warning in case the king intends to attack them (Brnjaci, 3 February 1267 or 1268). Treaty in the form of an oath. Original.
- #17 King Stefan Dragutin grants the Dubrovnians freedom of movement, exemption from the authority of the Saxon elder in Brskovo, and settlement of disputes before the king (1276–1282). Treaty in the form of a charter. Original.
- #18 King Stefan Dragutin grants the Dubrovnians the right to sell wine and honey in Brskovo under specified conditions (1276–1282). Treaty in the form of a charter. Original.

- #19 King Stefan Dragutin writes to the Dubrovnik authorities that the earlier five-year peace treaty is to be extended indefinitely, with Dubrovnik being obliged to pay the king an annual tribute of 2000 *perpers* on Saint Demetrius Day (1281–1282). Treaty in the form of an open letter. Original.
- #20 King Stefan Uroš Milutin confirms to the Dubrovnikans rights and obligations established by his brother king Stefan (Dragutin) (1282). Treaty in the form of a charter. Original.
- #21 King Stefan Uroš Milutin grants to Dubrovnik merchants freedom of movement and protection from harassment, especially to those bypassing Brskovo (1282–1302). Treaty in the form of a charter. Original.
- #22 King Stefan Uroš Milutin writes to *župan* Tvrtko, ordering him to conduct reprisals against Dubrovnikans in his region in compensation for damages inflicted by Dubrovnikans on the king's subject Urseta (before 15 June 1284). Notification in the form of a letter. Original.
- #23 King Stefan Uroš Milutin confirms to the Dubrovnikans the lands, vineyards and fields they held at the time of his father, king Uroš (Prizren, 1289–1291). Treaty in the form of a charter. Original.
- #24 Queen mother Jelena confirms to the Dubrovnikans the vineyards they held at the time of king Uroš (Kotraža, 1289–1291). Treaty in the form of a charter. Original (#24.1) and copy in the *Codex Ragusinus* (#24.2).
- #25 King Stefan Uroš Milutin regulates in detail the rights and obligations of Dubrovnik merchants in his realm and establishes procedures for compensation of damages inflicted by his subjects on Dubrovnik vineyards (Vrhlab, 14 September 1302). Treaty in the form of a charter. Original (#25.1), concept in Latin from November 1301 (#25.2), copy from the 1380s (#25.3).
- #26 King Stefan Uroš Milutin writes to the Dubrovnik authorities that he has no intention of releasing his debtor Piro Hašćić until at least half of the debt is settled (cca 1 August 1303). Notification in the form of a letter. Original.
- #27 King Stefan Uroš Milutin writes to the Dubrovnik authorities to pay 10 *perpers* to his envoy Matej (before 13 April 1304). Notification in the form of a letter. Original.
- #28 Queen mother Jelena writes to the Dubrovnik authorities that Nikolica, Žurgo's nephew, has fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues at some unnamed markets (before 18 May 1304). Notification in the form of a letter. Original (#28.1) and registry copy-translation into Italian (#28.2).
- #29 *Gospodin* (lord) Stefan (most probably former king Dragutin) grants Dubrovnik merchants freedom of movement and regulates compensation if they suffer damage (cca 1313–1316). Treaty in the form of a charter. Original.
- #30 King Stefan Uroš Milutin writes to the Dubrovnik authorities to pay the Saint Demetrius Day tribute to his representative – *knez* Pavle (before 29 October 1313). Notification in the form of a letter. Original.

- #31 King Stefan Uroš Milutin confirms to the sons of Lovre Žaretić six villages previously granted by Milutin's parents, king Uroš and queen Jelena, to Lovre and his brother Marin, archbishop of Bar (Romanja Luka, 1316?). Donation to individuals in the form of a charter. Original in the Dominican monastery in Dubrovnik.
- #32 King Stefan Uroš Milutin writes to the Dubrovnik authorities that he has imprisoned three Dubrovnikans for their debts and demands payment by Saint Demetrius Day (before 30 July 1319). Notification in the form of a letter. Registry copy-translation into Italian.
- #33 King Milutin writes to the Dubrovnik authorities to pay the Saint Demetrius Day tribute to his representatives – the bishop of Skadar and count Dabiživ (before 27 October 1320). Notification in the form of a letter. Original.
- #34 King Stefan Uroš Milutin writes to the Dubrovnik authorities that Nikola (Petronić) has fully paid his share of the lease for the right to collect royal customs revenues at the markets of Mačva and Lipnik (before 16 February 1321). Notification in the form of a letter. Registry copy-translation into Italian.
- #35 King Stefan Uroš Milutin confirms the donation of his grandfather, king Stefan Nemanjić, to the monastery of the Blessed Virgin Mary on the island of Mljet (1282–1321). Donation to an ecclesiastical institution in the form of a charter. Original(?) containing a copy of #4.
- #36 King Stefan Dečanski confirms to the Dubrovnikans privileges granted by king Milutin, especially protection from *udava* (probably debtors' imprisonment) and the right to hearing by a mixed court (Dugo Polje, 27 December 1321). Treaty in the form of a charter. Original.
- #37 King Stefan Dečanski confirms that the Dubrovnikan Andrija Pešić has fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues at a market (beginning of June 1323). Confirmation for an individual in the form of a charter. Damaged registry copy-translation into Italian.
- #38 King Stefan Dečanski writes to the Dubrovnik authorities that Andrija Pešić has fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues and that there is no more need for guaranties on his behalf (before 17 June 1323). Notification in the form of a letter. Registry copy-translation into Italian.
- #39 Vladislav, son of former king Dragutin, writes to the Dubrovnik authorities that Kliment Držić has fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues and is therefore free to conduct business in his lands (25 October 1323). Notification in the form of a letter with elements of a charter. Registry copy-translation into Italian.
- #40 King Stefan Dečanski writes to the Dubrovnik authorities to pay the Saint Demetrius Day tribute to his representative, either *kefalija* Ilija or Toma (Priština, before 31 October 1325). Notification in the form of a letter. Original.
- #41 King Stefan Dečanski confirms to Luka Lukarević that he has fully paid in weapons the lease for the right to collect royal customs revenues at some unnamed

- markets owed to Stefan's father, king Milutin (Štimlje, 11 January 1326). Confirmation for an individual in the form of a charter. Registry copy-translation into Italian.
- #42 King Stefan Dečanski writes to the Dubrovnik authorities that Luka Lukarević has fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues at the market of Novo Brdo (before 9 February 1326). Notification in the form of a letter. Registry copy-translation into Italian.
- #43 King Stefan Dečanski grants to Dubrovnik envoys freedom of movement and trade for Dubrovnik merchants and renounces his right of shipwreck (*ius naufragii*) regarding Dubrovnik vessels (Danj, 25 March 1326). Treaty in the form of a charter. Original.
- #44 King Stefan Dečanski writes to the Dubrovnik authorities that Paskoje Gučetić has fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues at the Novo Brdo markets (before 19 April 1326). Original (#44.1) and registry copy-translation into Italian (#44.2).
- #45 King Stefan Dečanski confirms that Andrija Pešić has fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues at some unnamed markets he held with Nikola Buća, Grube and other associates (Nerodimlje, 15 July 1326). Confirmation for an individual in the form of a charter. Registry copy-translation into Italian.
- #46 King Stefan Dečanski writes to the Dubrovnik authorities that Andrija Pešić has fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues at some unnamed markets he held with Nikola Buća and Grube (15–28 July 1326). Notification in the form of a letter. Original (#46.1) and registry copy-translation into Italian (#46.2).
- #47 King Stefan Dečanski writes to the Dubrovnik authorities to pay the Saint Demetrius Day tribute for two years to his representative – the chamberlain *knez Biste* (before 3 December 1328). Notification in the form of a letter. Original.
- #48 King Stefan Dušan grants and promises the Dubrovnik merchants that he will not take their goods without paying (1331–1345). Treaty in the form of a charter. Original.
- #49 King Stefan Dušan grants the Dubrovnikans the right to buy grain in his lands (Nerodimlja, 14 August 1332–1344). Treaty in the form of a charter. Original lost before 1920.
- #50 King Stefan Dušan grants the Dubrovnikans the peninsula of Stonski rat (Pelješac), the coastal region from Ston to the old Dubrovnik border and the island of Posrednica as hereditary possessions in exchange for a yearly tribute of 500 *perpers* to be paid every Easter (Polog, 22 January 1333). Treaty in the form of a solemn charter. Latin version in original (#50.1). Serbian version in one copy in the *Codex Ragusinus* (#50.2), one copy from 1471 (#50.3), and two copies from early 1472 (#50.4, #50.5).

- #51 King Stefan Dušan writes to the Dubrovnik authorities that the money they owe him for Stonski rat should be paid to Lampre Menčetić, who is going to Venice on a mission for the king (10 May – 29 June 1333). Notification in the form of a letter. Registry copy-translation into Italian.
- #52 King Stefan Dušan writes to the Dubrovnik authorities that Junije Vukasović and his associates have fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues at some unnamed markets owed both to him and to his father, king Stefan Dečanski (before 18 February 1334). Notification in the form of a letter. Registry copy-translation into Italian.
- #53 King Stefan Dušan writes to the Dubrovnik authorities that Domanja Menčetić has fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues at some unnamed markets, as well as other debts (before 2 March 1334). Notification in the form of a letter. Registry copy-translation into Italian.
- #54 King Stefan Dušan confirms the grant of Stonski rat to the Dubrovnikans and sets out additional conditions and modes of resolving disputes (Dobrušta, 19 May 1334). Treaty in the form of a charter. Original.
- #55 King Stefan Dušan writes to the Dubrovnik authorities that Domanja Menčetić and his brothers came to him in Nerodimlja in 1339 and fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues at some unnamed markets (before 8 August 1339). Notification in the form of a letter. Registry copy-translation into Italian.
- #56 King Stefan Dušan confirms that Pavle Restić and his brothers have settled their accounts with five individually listed customs officials in Novo Brdo (Priština, before 21 February 1340). Confirmation for an individual in the form of a charter. Registry copy-translation into Italian.
- #57 King Stefan Dušan confirms that Lampre Menčetić and his brothers have fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues at some unnamed markets (before 1 May 1340). Confirmation for an individual in the form of a charter. Registry copy (#57.1) and registry copy-translation into Italian (#57.2).
- #58 King Stefan Dušan writes to the Dubrovnik authorities that Lampre Menčetić has fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues at some unnamed markets (before 1 May 1340). Notification in the form of a letter. Registry copy (#58.1) and registry copy-translation into Italian (#58.2).
- #59 King Stefan Dušan writes to the Dubrovnik authorities that Dubrovnik citizens Marin and Miho Bunić have fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues at all markets in the region of Zeta and the market of Prizren, which they held for seven years (Nerodimlje, 10 September 1340). Notification in the form of an open letter-charter. Registry copy-translation into Italian.
- #60 King Stefan Dušan confirms that Džive Bunić has fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues at the markets of Prizren and Zeta, which he held with his brothers (Prizren, 30 September 1341). Confirmation for an individual in the form of a charter. Registry copy-translation into Italian.

- #61 King Stefan Dušan, responding to complaints by Dubrovnik envoys, rules that the collection of customs dues at Trebinje introduced by his nobleman, *sluga* Dabiživ, should be stopped (Serres, 26 October 1345). Treaty in the form of a charter. Original.
- #62 Emperor Stefan Dušan writes to the Dubrovnik authorities to pay the Saint Demetrius Day tribute to Venetian merchant Paolo Quirin in compensation for goods the emperor took from him (before 26 October 1346). Notification in the form of a letter. Registry copy-translation into Italian.
- #63 Emperor Stefan Dušan confirms that Orso Črević has fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues that he held with his son and brothers, as well as debts related to other dealings (Sopotnica, 14 June 1347). Confirmation for an individual in the form of a charter. Registry copy-translation into Italian.
- #64 Emperor Stefan Dušan writes to the Dubrovnik authorities that Orso Črević has fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues that he held with his son and brothers, as well as debts related to other dealings (14–28 June 1347). Notification in the form of a letter. Registry copy-translation into Italian.
- #65 Emperor Stefan Dušan confirms that Nikola Lukarević and Marin Gučetić have fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues at the markets of Rudnik, Zeta, Prizren and Valona, as well as debts related to other dealings (Prizren, 1 August 1347). Confirmation for individuals in the form of a charter. Registry copy-translation into Italian.
- #66 Emperor Stefan Dušan writes to the Dubrovnik authorities that Dubrovnik citizens Nikola Lukarević and Marin Gučetić have fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues at the markets of Rudnik, Zeta, Prizren and Valona, as well as debts related to other dealings (1–28 August 1347). Notification in the form of a letter. Registry copy (#66.1) and registry copy-translation into Italian (#66.2).
- #67 Emperor Stefan Dušan confirms that Nikola Lukarević, Marin Držić and Domanja Goljebić have fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues at the market of Valona, which they held for two years (6 August 1347). Confirmation for individuals in the form of a charter. Registry copy-translation into Italian.
- #68 Emperor Stefan Dušan writes to the Dubrovnik authorities that Dubrovnik citizens Nikola Lukarević, Marin Držić and Domanja Goljebić have fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues at the market of Valona, which they held for two years (6–28 August 1347). Notification in the form of a letter. Registry copy (#68.1) and registry copy-translation into Italian (#68.2).
- #69 Emperor Stefan Dušan grants to the monastery of the Holy Archangels in Jerusalem the monastery of Saint Nicholas of Vranjina and its incomes, as well as the tribute of 500 *perpers* due to the emperor by Dubrovnik every Easter. Copy from the 1370s or 1380s bearing the date: Prizren, 29 April, indiction 1 (=1348) (#69.1); copy in the *Codex Ragusinus* bearing the date Melnik, 8 March 1350

- (#69.2); copy, probably from the late 15th or early 16th century, bearing the date Melnik, 8 March 1350 (#69.3, archive of the Monastery of Hilandar).
- #70 Emperor Stefan Dušan writes to the Dubrovnik authorities that Lavre Vukaso-
vić has fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues at
the market of Rudnik, which he held with brothers Marin and Žive (Pasketić)
Gučetić (September 1348). Notification in the form of a letter. Original (#70.1),
registry copy (#70.2) and registry copy-translation into Italian (#70.3).
- #71 Emperor Stefan Dušan confirms that Lavre Vukasović has fully paid the lease
for the right to collect royal customs revenues at the market of Rudnik, which
he held with brothers Marin and Žive (Pasketić) Gučetić (8 December 1348).
Confirmation for an individual in the form of a charter. Registry copy-trans-
lation into Italian.
- #72 Emperor Stefan Dušan writes to the Dubrovnik authorities that Marko Vasilje-
vić has fully paid the lease for the right to collect royal customs revenues at the
markets of Novo Brdo and Prizren, which he held with his brother Mate and
Stipe Žurgović (September 1348). Notification in the form of a letter. Original
(#72.1) and registry copy (#72.2).
- #73 Emperor Stefan Dušan confirms that Marko Vasiljević has fully paid the lease
for the right to collect royal customs revenues at the markets of Novo Brdo and
Prizren, which he held with his brother Mate and Stipe Žurgović (12 October
1348). Confirmation for an individual in the form of a charter. Registry copy.
- #74 Emperor Stefan Dušan proclaims that he has resolved all grievances brought
before him by Dubrovnik envoys and regulates in detail the rights and obliga-
tions of Dubrovnik merchants and other mutual issues (Novo Brdo, 20 Sep-
tember 1349). Treaty in the form of a charter. Original (#74.1), pre-1357 copy
(#74.2) and copy in the *Codex Ragusinus* (#74.3).
- #75 Emperor Stefan Dušan, upon demand by Venetian and Dubrovnik envoys, or-
ders that the collection of customs dues at Trebinje should be discontinued
(Novo Brdo, 20 September 1349). Treaty in the form of a charter. Original.
- #76 Emperor Stefan Dušan, upon demand by Venetian and Dubrovnik envoys, es-
tablishes the amount of his debt to Dubrovnik merchants and determines the
manner in which it will be settled (Novo Brdo, 20 September 1349). Treaty in
the form of a charter. Original in the Archives of the Serbian Academy of Sci-
ences and Arts, Belgrade.
- #77 Emperor Stefan Dušan writes to the Dubrovnik authorities to turn over the belt
pawned in Dubrovnik by count Vratko to the bearer of this letter (Slani Doli,
before 30 March 1352). Notification in the form of a letter. Registry copy.
- #78 Emperor Stefan Dušan writes to the Dubrovnik authorities to turn over the de-
posit left in Dubrovnik for the monastery of the Holy Archangels in Jerusalem
to Nikolica Paštrović and the monks who come with him (Serres, early Febru-
ary 1355). Notification in the form of a letter. Registry copy.

- #79 Emperor Stefan Dušan confirms that Marin Gučetić has settled all accounts for the period during which he served in the emperor's treasury with *protovestijar* Nikola Buća and after Buća's death (Veria, 5 December 1355). Confirmation for an individual in the form of a charter. Registry copy.
- #80 Emperor Stefan Uroš grants freedom of trade to Dubrovnik, Venetian and other merchants and promises that neither he nor the empress-mother (Jelena) will take any goods from them without paying (January 1356, maybe 1357). Treaty in the form of a charter. Original.
- #81 Emperor Stefan Uroš writes to the Dubrovnik authorities about the transfer of rights to certain royal markets, confirming that neither the empress-mother (Jelena) nor he himself will take goods from Dubrovnik merchants without paying, and takes measures to protect them from (Serbian nobleman) Žarko (January 1357). Notification in the form of a letter. Original.
- #82 Emperor Stefan Uroš grants to Kotor noblemen Base Bivoličić and Tripe Buća the island of Mljet as a hereditary possession (*baština*) with all the privileges enjoyed by previous owners (Skoplje, 10 April 1357). Donation to individuals in the form of a solemn charter. Original or, more likely, a pre-1363 copy (#82.1), an unpreserved copy which bore the note "1538" (#82.2) and a copy-translation into Italian from 1607 (#82.3, probably in the State Archives of Venice).
- #83 Emperor Stefan Uroš grants the Dubrovnikans that neither he nor his noblemen will have anything to do with them regarding the island of Mljet, except Kotor noblemen Base Bivoličić and Tripe Buća, to whom he has granted the island as a hereditary possession (Prizren, 24 April 1357). Treaty in the form of a charter. Original.
- #84 Emperor Stefan Uroš, acting upon complaints from Dubrovnik envoys, confirms to Dubrovnik merchants freedom of movement and trade and sets out regulations for their safety and damage compensation (Ribnik by Prizren, 24 April 1357). Treaty in the form of a charter. Original.
- #85 Emperor Stefan Uroš confirms to the Dubrovnikans that they should continue to pay the 500 *perper* yearly tribute due for Stonski Rat to the monastery of the Holy Mother of God on Sinai, as stipulated by his late father, the emperor Stefan Dušan (Ribnik by Prizren, 24 April 1357). Treaty in the form of a charter. Original.
- #86 Emperor Stefan Uroš grants to Dubrovnikans the terrain above their vineyards along the mutual land frontier from Ljuta to Kurilo (Ribnik by Prizren, 25 April 1357). Treaty in the form of a solemn charter. Original (#86.1) and copy in *Codex Ragusinus* (#86.2).
- #87 Emperor Stefan Uroš confirms the rights and obligations of Dubrovnik merchants, as well as regulations dealing with other mutual issues, promulgated by his father, the emperor Dušan, in 1349 (Ribnik by Prizren, 25 April 1357). Treaty in the form of a solemn charter. Original.

- #88 Emperor Stefan Uroš grants Dubrovnik merchants freedom of movement and trade, both in his own lands and in the lands of the Balšić family and *knez* Vojislav, as well as removal of newly established customs posts (Sjenica, 29 September 1360). Treaty in the form of a charter. Original.
- #89 Emperor Stefan Uroš promises safe conduct to Dubrovnik envoys, and declares that he will confirm in writing the possessions and privileges they requested (10–15 July 1362). Safe conduct with elements of a treaty in the form of an oath. Original.
- #90 Emperor Stefan Uroš renews friendship with the Dubrovnikans and reconciles them with *knez* Vojislav and the city of Kotor, promulgating peace terms and regulating other mutual issues (Onogošt [=Nikšić], 22 August 1362). Treaty in the form of a charter. Original.
- #201 Princess Desislava, spouse of grand prince Mihailo (of Duklja), leases two of her ships to Dubrovnik, making provisions for compensation in case they are lost or damaged (Dubrovnik, 20 August 1189). Statement in the form of a notarial act. Original?
- #202 Odola Predenić, envoy of the Neretvan Krajina, promises that the Krajinans will not harm the Dubrovnikans and that they will respond to accusations before the Dubrovnik court. The Dubrovnikans promise that they will not harm the Krajinians and that they will settle their complaints before Dubrovnik courts (Dubrovnik, 11 February 1247). Treaty in the form of a mutual oath. Original.
- #203 *Knez* Držimir and the clans of the Neretvan Krajina write to the Dubrovnikans that Odola and the Dubrovnik envoy Grgur have sworn them to the agreed peace treaty (Krajina, after 11 February 1247). Notification in the form of an open letter. Original.
- #204 Grdoman Šumetić, envoy of king Uroš, declares that he has received from the Dubrovnik authorities 1200 *perpers* promised by Dubrovnik envoys to the king in August (14 September 1252). Statement in the form of a notarial act. Original.
- #205 *Knez* Črnomir writes to the Dubrovnik authorities that he will not release the Dubrovnikan he has captured unless Dubrovnikans return his men who were caught to be sold overseas as slaves (1252–1254). Notification in the form of a letter. Original.
- #206 *Knez* Đura (of the Kačićs of Omiš) writes to the Dubrovnik authorities, asking them not to harm his men who are taking part in king Uroš's campaign against Dubrovnik and announcing the arrival of *knez* Ozor's envoy (perhaps 1252–1254). Notification in the form of a letter. Original.
- #207 The community of Popovo writes to the Dubrovnik authorities, refusing to hold the *stanak* (border tribunal) at the spot proposed by Dubrovnik and proposing that it be held at the usual place (cca 1270). Notification in the form of a letter. Original.

- #208 The monk David, formerly *župan* Dimitrije, son of *knez* Vukan (brother of Stefan Nemanjić) declares that he has withdrawn in full the deposit he had left in the treasury of the Dubrovnik commune and renounces all further demands (Acre, 24 September 1286). Statement in the form of a notarial act. Original.
- #209 *Župan* Mladen writes to the Dubrovnik authorities about his court's ruling to give (Dubrovnikan) Hlap Valetić the right of reprisals against Petar Toljenović (before 20 August 1319). Notification in the form of a letter. Original.
- #210 *Župan* Milten and Ružir write to the Dubrovnik authorities, inviting them to a meeting at Obod to establish good relations. Notification in the form of a letter. Original.
- #211 An anonymous issuer writes to the Dubrovnik authorities, complaining that one of his men has been kidnapped. Notification in the form of a letter. Fragment of an original.
- #212 *Despot* Jovan Komnin Asen confirms that Francesco Giorgi has paid his own and his brother Gianni's debt for pepper and sugar. Confirmation for an individual in the form of a charter. Registry copy.
- #213 *Despot* Jovan Komnin Asen confirms that Giannino Giorgi has paid his own and his brother Francesco's debt for pepper and sugar. Confirmation for an individual in the form of a charter. Registry copy.
- #214 *Despot* Jovan Komnin Asen writes to the Dubrovnik authorities that Miho Bunić has settled his debt and that he is therefore not to be molested (before 27 April 1350). Registry copy (#214.1) and registry copy-translation (#214.2).
- #215 *Knez* Vratko writes to the Dubrovnik authorities demanding that the belt he had pawned with Marin Bunić be given to the monk Nikola and *dijak* (scribe) Dabac, as ordered in the letter of emperor Stefan Dušan (#77) (before 30 March 1352). Notification in the form of a letter. Original.
- #216 *Knez* Vojislav writes to the Dubrovnik authorities guaranteeing security to their envoys and promising to meet their demands (10–15 July 1362). Notification in the form of a letter. Original.
- #217 *Knez* Vojislav writes to the Dubrovnik authorities that the emperor and himself have sworn friendship to the Dubrovnikans and that he has leased his share of the salt revenue in Dubrovnik to their envoys (cca 22 August 1362). Notification in the form of a letter. Original.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА: СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

СКРАЋЕНИЦЕ ЗА НАЗИВЕ ЧЕШЋЕ КОРИШЋЕНИХ ЧАСОПИСА

Anali :: Anali Historijskog instituta / Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku
ASP :: Archiv für slavische Philologie
ГЗМ/GZM :: Гласник Земаљског музеја у Сарајеву
Глас :: Глас Српске академија наука и уметности и њених претеча
Гласник СУД :: Гласник Српског ученог друштва
Гласник СНД :: Гласник Скопског научног друштва
Зборник МС ФЛ :: Зборник Матице српске за филологију и лингвистику
Зборник ФФ :: Зборник Филозофског факултета у Београду
ЗРВИ :: Зборник радова Византолошког института
ИГ :: Историјски гласник
ИЧ :: Историјски часопис
Прилози КЈИФ :: Прилози за културу, језик историју и фолклор
ССА :: Стари српски архив

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА¹

Abulafia, Dalmatian Ragusa :: D. Abulafia, *Dalmatian Ragusa and the Norman Kingdom of Sicily*, *The Slavonic and East European Review* 54/3 (1976) 412–428.
Acta Albaniae :: *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia I–II* (ed. L. Thallóczy – C. Jireček – E. Sufflay), Vindobonae 1913, 1918.
Actes de Chilandar I :: *Archives de l’Athos XX. Actes de Chilandar I. Des origines à 1319* (par M. Živojinović – Ch. Giros – V. Kravari), Paris 1995.

¹ Пошто многи радови из области дипломатике, поред расправних елемената, садрже и издања извора, сви наслови приказани су у оквиру јединственог списка.

- Actes de Lavra IV :: Archives de l'Athos XI. Actes de Lavra IV. Études historiques – Actes serbes – Compléments et Index* (par P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, et Denise Papachryssanthou, avec la collaboration de S. Ćirković, Paris 1982.
- Actes de Saint-Pantéléemôn :: Archives de l'Athos XII. Actes de Saint-Pantéléemôn* (par P. Lemerle, G. Dagron et S. Ćirković), Paris 1982.
- Ančić, *Humsko kneštvo* :: Ančić, *Humsko kneštvo*, Na rubu Zapada. Tri stoljeća srednjovjekovne Bosne, Zagreb 2001, 141–176.
- Andrea Dandolo, *Cronica* :: Andrea Dandolo, *Cronica per extensum descripta* (ed. Ester Pastorello), *Rerum italicarum scriptores* XIII, Bologna 1938.
- Arpadianus :: Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* I–XI (ed. G. Wenzel), Pest 1860–1874.
- Chronica ragusina :: Chronica ragusina Junii Restii item Joannis Gundulae* (digessit S. Nodilo), Zagrabiae 1893.
- Čremošnik, *Bosanske i humske povelje* I :: G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjega vijeka* I, GZM 3 (1948) 103–143.
- Čremošnik, *Doslej neznani pečati* :: G. Čremošnik, *Doslej neznani južnoslovanski pečati*, Zgodovinski časopis 12–13 (1958–1959) 51–74.
- Čremošnik, *Dubrovačka kancelarija* :: G. Čremošnik, *Dubrovačka kancelarija do godine 1300. i najstarije knjige dubrovačke arhive*, GZM 39 (1927) 231–253.
- Čremošnik, *Dubrovački pečati* :: G. Čremošnik, *Dubrovački pečati srednjega vijeka*, Anali 4–5 (1956) 31–48.
- Čremošnik, *Odnos Dubrovnika* :: G. Čremošnik, *Odnos Dubrovnika prema Mlecima do g. 1358*, Narodna starina 32 (1933) 169–178.
- Čremošnik, *Postanak* :: G. Čremošnik, *Postanak i razvoj srpske ili hrvatske kancelarije u Dubrovniku*, Anali 1 (1952) 73–84.
- Čremošnik, *Studije* :: G. Čremošnik, *Studije za srednjovjekovnu diplomatiku i sigilografiju južnih Slavena*, Sarajevo 1976.
- Dabelić, *Povijest otoka Mljeta* :: I. Dabelić, *Povijest otoka Mljeta od najstarijeg vremena do 15. stoljeća*, Dubrovnik 1987.
- DBI :: Dizionario biografico degli Italiani*, vol. 86, Roma 2016.
- Diplomatički sbornik* :: *Diplomatički sbornik kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom* II (prir. I. Kukuljević Sakcinski), Zagreb 1875.
- Diplomatički zbornik* :: *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (ured. T. Smičiklas i dr.) I–XVII, Zagreb 1904–1981.
- Diplomatički zbornik. Dodaci* :: *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Dodaci* I–(ured. J. Barbarić – J. Marković), Zagreb 1998–.
- Dölger – Karayannopulos, *Byzantinische Urkundenlehre* :: F. Dölger – J. Karayannopulos, *Byzantinische Urkundenlehre. Erster Abschnitt: Die Kaiserurkunden*, München 1968.

- Dračevac, *Ponovno osnivanje* :: A. Dračevac, *Ponovno osnivanje katoličke biskupije u Stonu*, Zbornik radova u čast 650. obljetnice planske izgradnje Stona i Maloga Stona (ur. P. Zvjerković), Ston 1987, 77–90.
- Elezović, *Turski spomenici* :: G. Elezović, *Turski spomenici I–2*, Beograd 1952.
- Foretić, *Dubrovački arhiv* :: V. Foretić, *Dubrovački arhiv u srednjem vijeku*, Anali 6–7 (1959) 315–336.
- Foretić, *Otok Korčula* :: V. Foretić, *Otok Korčula u srednjem vijeku do g. 1420*, Zagreb 1940.
- Foretić, *Povijest* :: V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808. Prvi dio: Od osnutka do 1526*, Zagreb 1980.
- Foretić, *Stonski Rat* :: V. Foretić, *Kada i kako je Stonski Rat došao pod vlast Dubrovnika?*, Pelješki zbornik 1 (1976) 81–92.
- Foretić, *Ugovor Dubrovnika* :: V. Foretić, *Ugovor Dubrovnika s srpskim velikim županom Stefanom Nemanjom i stara dubrovačka djedina*, Rad JAZU 283 (1951) 51–118.
- Gesta Regum Sclavorum* :: *Gesta Regum Sclavorum I* (прир. и прев. Д. Кунчер), II (коментар Т. Живковић), Београд 2009.
- Gušić, *Kako je Mljet pripao dubrovačkoj republici* :: B. Gušić, *Kako je Mljet pripao dubrovačkoj republici*, Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru o 70oj godišnjici života, Dubrovnik 1931, 47–54.
- Halász, *The Chancellery* :: É. B. Halász, *The Chancellery and the Diplomats of the Hungarian Dukes in the 14th Century*, Иницијал 3 (2015) 71–94.
- Illyricum Sacrum* :: *Illyricum Sacrum VI* (ed. D. Farlati), Venetiis 1800.
- Ivković, *Ustanova mladog kralja* :: M. Ivković, *Ustanova mladog kralja*, IG 3–4 (1957) 59–80.
- Jagić, *Priměri* :: V. Jagić, *Priměri starohervatskoga jezika iz glagolskih i cirilskih književnih starinah, sastavljeni za sedmi i osmi gimnazijalni razred*, Zagreb 1866.
- Jireček, *Dohodak stonski* :: K. Jireček, *Dohodak stonski, koji su Dubrovčani davali srpsko-me manastiru Sv. Arhandela Mihajla u Jerusalimu i povelje o njemu cara Uroša (1358) i carice Mare (1479)*, Zbornik u slavu Vatroslava Jagića, Berlin 1908, 527–542.
- Jireček, *Kanzlei* :: K. Jireček, *Die mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner*, ASP 25 (1903) 501–521; 26 (1904) 161–214.
- Karbić, *Šubići Bribirski* :: D. Karbić, *Šubići Bribirski do gubitka nasljedne banske časti*, Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda povijesnoudruštvenih znanosti HAZU 22 (2004) 1–26.
- Klaić, *Mljetski falsifikati* :: N. Klaić, *Mljetski i falsifikati*, Arhivski vjesnik 10 (1967) 185–234.
- Klaić, *Rodoslovje knezova krbavskih* :: V. Klaić, *Rodoslovje knezova krbavskih od plemena Gušić*, Rad JAZU 134 (1898) 190–214.

- Krstić, *The Rival* :: N. Krstić, *The Rival and the vassal of Charles Robert of Anjou: King Vladislav II Nemanjić*, *Banatica* 26 (2016) 33–51
- Liber statutorum* :: *Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272* (ed. V. Bogišić – C. Jireček), Zagreb 1904, 1990².
- Listine* :: S. Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike I–X*, Zagreb 1868–1891.
- Luccari, *Copioso ristretto* :: G. Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Rausa*, Venetia 1605¹, Ragusa 1790².
- Lučić, *Nov podatak* :: J. Lučić, *Nov podatak o Branivojevićima*, *Historijski zbornik* 31–32 (1978–1979) 307–311.
- Lučić, *Pomorsko–trgovačke veze* :: J. Lučić, *Pomorskotrgovačke veze Dubrovnika i Venecije u 13. stoljeću*, *Pomorski zbornik* 8 (1970) 569–595.
- Lučić, *Pomorskotrgovački odnosi* :: J. Lučić, *Pomorskotrgovački odnosi Dubrovnika i Kotora u 13. stoljeću*, *Pomorski zbornik* 6 (1968) 417–454.
- Lučić, *Prošlost dubrovačke Astoreje* :: J. Lučić, *Prošlost dubrovačke Astoreje: Župe, Šumeta, Rijeke, Zatona, Gruža i okolice grada do 1366*, Zagreb 1970.
- Ljubić, *Rukoviet* :: Š. Ljubić, *Rukoviet jugoslavenskih listina*, *Starine* 10 (1878) 1–43.
- Majnarić, *Kačići* :: *Hrvatski biografski leksikon* 6, Zagreb 2005: Kačići (I. Majnarić).
- Marinović, *Postanak i prvi spisi* :: A. Marinović, *Postanak i prvi spisi kancelarija srednjovjekovnih dalmatinskih gradova, posebno Dubrovnika i Kotora u 13. i 14. stoljeću*, *Anali* 22–23 (1985) 7–24.
- Martino de Canale :: Martino de Canale, *La cronaca dei Veneziani* (ed. G. Galvani), *Archivio storico italiano* 8 (1845) 268–766.
- Miller, *The Marquisate of Boudonitza* :: W. Miller, *The Marquisate of Boudonitza*, *Journal of Hellenic Studies* 28 (1908) 234–249.
- Mitić, *Konzulati* :: I. Mitić, *Konzulati i konzularna služba starog Dubrovnika*, Dubrovnik 1973.
- Monumenta montenegrina* :: *Monumenta montenegrina III–IV* (prir. V. D. Nikčević), Podgorica 2001.
- Monumenta ragusina* :: *Monumenta ragusina. Libri Reformationum I–V*, Zagreb 1879–1897.
- Monumenta serbica* :: *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii* (ed. F. Miklosich), Vienna 1858.
- Mošin – Traljić, *Vodeni znaci* :: V. A. Mošin – S. M. Traljić, *Vodeni znakovi 13. i 14. vijeka*, Zagreb 1957.
- Mošin, *Povelja cara Dušana* :: V. Mošin, *Povelja cara Dušana o zemlji Labinovoj*, *Arhivski vjesnik* 3 (1960) 387–394.

- Muljačić, *Dalmatski elementi* :: Ž. Muljačić, *Dalmatski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima 14. st. Prilog raguzejskoj dijakronoj fonologiji i dalmatskomletačkoj konvergenciji*, Rad JAZU 327 (1962) 237–380.
- Nicol, *Byzantium and Venice* :: D. M. Nicol, *Byzantium and Venice. A Study in Diplomatic and Cultural Relations*, Cambridge University Press 1988.
- Oikonomidès, *Chancellerie* :: N. Oikonomidès, *La chancellerie impériale de Byzance du 13e au 15e siècle*, Revue des études byzantines 43 (1985) 167–195.
- Oikonomidès, *Le support matériel* :: N. Oikonomidès, *Le support matériel des documents byzantins*, Actes du Colloque International du CNRS sur la paléographie grecque et byzantine, Paris 1977, 385–416.
- Orbini, *Il regno* :: M. Orbini, *Il regno degli Slavi*, Pesaro 1601.
- Oxford Dictionary of Byzantium* :: *Oxford Dictionary of Byzantium I–III* (ed. A. Kazhdan), Oxford University Press 1991.
- Památky* :: *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův* (ed. P. J. Šafařík), Praha 1873.
- Porčić, *Information* :: N. Porčić, *Information on Travel of Nemanjić Embassies: Content and Context*, Balcanica 47 (2016) 97–118.
- Porčić, *The Menologem* :: N. Porčić, *The Menologem in Serbian Medieval Document Making*, ПЕРИБОЛОС. Зборник у част Мирјане Живојиновић (ур. Б. Миљковић – Д. Џелебџић), књига I, Београд 2015, 285–298.
- Porphyrogenitus :: Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando imperio* (ed. Gy. Moravcsik, trans. J. H. Jenkins), Dumbarton Oaks 1967.
- Rački, *Pismo* :: F. Rački, *Pismo prvovienčanoga kralja srbskoga Stjepana I papi Honoriju III god. 1220*, Starine JAZU 7 (1875) 53–56.
- Rački, *Prilozi* :: F. Rački, *Prilozi za sbirku srbskih i bosanskih listina*, Rad JAZU 1 (1867) 124–163.
- Register Innocenz' III* :: *Die Register Innocenz' III. 2. Pontifikatsjahr, 1199/1200: Texte*, ed. O. Hageneder – W. Maleczek – A. A. Strnad, Rom – Wien 1979.
- Rešetar, *Die ragusanischen Urkunden* :: M. Rešetar, *Die ragusanischen Urkunden des XI–II.–XV. Jahrhunderts*, ASP 16 (1894) 321–368; 17 (1895) 1–47.
- Spisi dubrovačke kancelarije* :: *Spisi dubrovačke kancelarije I* (ur. G. Čremošnik), Zagreb 1951; II–IV (ur. J. Lučić), Zagreb 1984–1993.
- Statuta civitatis Cathari* :: *Statuta civitatis Cathari – Statut grada Kotora I–II* (ur. J. Antović), Kotor 2009.
- Šidak, *Vjerski odnosi* :: J. Šidak, *Vjerski odnosi u Stonu i na Stonskom Ratu (Pelješcu) u srednjem vijeku*, Historijski zbornik 33–34 (1980–1981) 275–289.
- Tadić, *Promet putnika* :: J. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Dubrovnik 1939.
- Thomae Archidiaconi Historia* :: *Thomae Archidiaconi spalatensis Historia salonitanorum atque spalatinorum pontificum* (ed. O. Perić et al.), Budapest 2006.

- Thompson, *Revival Preachers* :: A. Thompson, *Revival Preachers and Politics in Thirteenth Century Italy: The Great Devotion of 1233*, Oxford University Press 1992.
- Trpković, *Oko „ustupanja“ Stona* :: V. Trpković, *Oko „ustupanja“ Stona i Pelješca Dubrovčanima (1326–1333)*, IG 1 (1963) 39–60.
- Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca* :: N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca I*, Dubrovnik 1992.
- Vekarić, *Vlastela* :: N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika 1: Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva*, Zagreb – Dubrovnik 2011.
- Vetera monumenta* :: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia II* (ed. A. Theiner), Romae 1860.
- Vrana, *Najstarije dubrovačke ćirilske isprave* :: J. Vrana, *Tko je pisao najstarije dubrovačke ćirilske isprave?*, Slovo 6–8 (1957) 311–334.
- Vrana, *Original isprave Kulina bana* :: J. Vrana, *Da li je sačuvan original isprave Kulina bana? Paleografskojezična studija o primjercima isprave iz g. 1189*, Radovi Staroslavenskog instituta 2 (1955) 5–57.
- Vujošević et al., *Das serbische Kanzleiwesen* :: Ž. Vujošević – N. Porčić – D. M. Živojinović, *Das serbische Kanzleiwesen. Die Herausforderung der digitalen Diplomatie, Digital Diplomats. The computer as a tool for the diplomatist?*, Archiv für Diplomatik, Beiheft 14 (2014) 133–147.
- Vujošević, *Über den Status* :: Ž. Vujošević, *Über den Status einiger Urkunden des serbischen Kaisers Stefan Uroš (1355–1371): Ein Beitrag zur Kanzleiforschung*, Иницијал 4 (2016) 109–124.
- Антоновић, *Град и жупа* :: М. Антоновић, *Град и жупа у зетском приморју и северној Албанији у 14. и 15. веку*, Београд 2003.
- Антоновић, *Област Канине и Валоне* :: М. Антоновић, *Област Канине и Валоне под српском влашћу*, Зборник ФФ у Београду 18 (1994) 149–178.
- Благојевић, *Велики кнез* :: М. Благојевић, *Велики кнез и земаљски кнез*, ЗРВИ 41 (2004) 293–317.
- Благојевић, *Државна управа* :: М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997.
- Благојевић, *Оброк и приселица* :: М. Благојевић, *Оброк и приселица*, Историјски часопис 18 (1971) 165–188.
- Благојевић, *Реформа државне управе* :: М. Благојевић, *Реформа државне управе и Душанов законик*, Душанов законик – 650 година од његовог доношења, Бања Лука 2000, 51–70.
- Богшић, *Станак* :: В. Богшић, *Станак по дубровачкоме законнику од године 1272*, Гласник СУД 44 (1877) 197–231

- Божанић, ССА 6 :: С. Божанић, *Повеља краља Милутина барској породици Жаретића*, ССА 6 (2007) 11–17.
- Бојанин, ССА 4 :: С. Бојанин, *Повеља цара Стефана Душана о даровању села Лесковљане манастиру Хиландару*, ССА 4 (2005) 119–134.
- Бубало, *Логос формула* :: Ђ. Бубало, *Логос формула у хрисовуљи цара Стефана Уроша манастиру Лаври (1361)*, ПЕРИВОЛОС. Зборник у част Мирјане Живојиновић (ур. Б. Миљковић – Д. Џелебџић), књига I, Београд 2015, 323–338.
- Бубало, *Отрок* :: Бубало, *Шта значи отрок у српским повељама?*, Зборник МС за историју 56 (1997) 19–58.
- Бубало, *Писана реч* :: Ђ. Бубало, *Писана реч у српском средњем веку*, Београд 2009.
- Бубало, *Средњовековни архив* :: Ђ. Бубало, *Средњовековни архив манастира Врањине (прилог реконструкцији)*, ССА 5 (2006) 243–276.
- Бубало, *Српска земља* :: Ђ. Бубало, *Српска земља и поморска у доба владавине Немањића*, Београд 2016.
- Бубало, ССА 2 :: Ђ. Бубало, *Фалсификована повеља цара Стефана Уроша о Стонском дохотку*, ССА 2 (2003) 99–142.
- Византијски извори* :: *Византијски извори за историју народа Југославије I–IV, VI*, Београд 1955–1986.
- Вујошевић, *Архиљевичка хрисовуља* :: Ж. Вујошевић, *Архиљевичка хрисовуља цара Стефана Душана*, Иницијал 1 (2013) 241–254.
- Вучетић, *Споменици дубровачки* :: А. Вучетић, *Споменици дубровачки*, Срђ 5 (1906).
- Гелчић, *Дубровачки архив* :: Ј. Гелчић, *Дубровачки архив*, ГЗМ 22 (1910) 537–588.
- Геџић, *Дубровачка трговина сољу* :: М. Геџић, *Дубровачка трговина сољу*, Зборник ФФ у Београду 3 (1955) 123–142.
- Грујић, *Откопавање Светих арханђела* :: Р. Грујић, *Откопавање Светих арханђела*, Гласник СНД 3 (1928) 239–274.
- Грчке повеље* :: *Грчке повеље српских владара* (прир. А. Соловјев – В. Мошин), Београд 1936.
- Динић, *Дубровачки трибути* :: М. Динић, *Дубровачки трибути. Могориш, Светодмитарски и Конавоски доходак, Провижун браће Влатковића*, Глас 86 (1935) 203–257.
- Динић, *Душанова царска титула* :: М. Динић, *Душанова царска титула у очима савременика*, Зборник у част шесте стогодишњице Законика цара Душана, Београд 1951, 87–118.
- Динић, *О угарском ропству* :: М. Динић, *О угарском ропству краља Уроша I*, ИЧ 1 (1948) 30–36.
- Динић, *Област* :: М. Динић, *Област краља Драгутина после Дежева*, Глас 203 (1951) 61–82.

- Динић, *Однос* :: М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, ЗРВИ 3 (1955) 49–82.
- Динић, *Повеље кнеза Десе* :: М. Динић, *Повеље кнеза Десе о Мљету*, Прилози КЈИФ 28, 1–2 (1962) 5–16.
- Динић, *Хумско-требињска властела* :: М. Динић, *Хумско-требињска властела*, Београд 1967.
- Динић-Кнежевић, *Дубровник и Угарска* :: Д. Динић-Кнежевић, *Дубровник и Угарска у средњем веку*, Нови Сад 1986.
- Динић-Кнежевић, *Миграције* :: Д. Динић-Кнежевић, *Миграције становништва из јужнословенских земаља у Дубровник током средњег века*, Нови Сад 1995.
- Драгичевић, ССА 12 :: П. Драгичевић, *Писмо кнеза Војислава Војиновића којим обнавља мир са Дубровником*, ССА 12 (2013) 91–100.
- Дубровачка акта* :: *Дубровачка акта и повеље I* (прир. Ј. Радонић), Београд 1934.
- Душанов законик* :: *Душанов законик* (прир. Ђ. Бубало), Београд 2010.
- Ђорђевић, *Дубровачки архив* :: Б. Ђорђевић, *Дубровачки архив у Краљевини Југославији*, Прилози КЈИФ 81 (2015) 49–64.
- Ђорђевић, *Историја* :: П. Ђорђевић, *Историја српске ћирилице*, Београд 1971.
- ЕСИ :: *Енциклопедија српске историографије* (ур. С. Ђирковић – Р. Михаљчић), Београд 1997.
- Живковић, *Два питања* :: Т. Живковић, *Два питања из времена владавине краља Бодина*, ЗРВИ 42 (2005) 45–58.
- Живојиновић, *Болница* :: М. Живојиновић, *Болница краља Милутина у Цариграду*, ЗРВИ 16 (1975) 105–115.
- Живојиновић, *Светогорци* :: М. Живојиновић, *Светогорци и Стонски доходак*, ЗРВИ 22 (1983) 165–206.
- Живојиновић, ССА 10 :: Д. Живојиновић, *Простагма краља Душана кефалији Рајку*, ССА 10 (2011) 29–36.
- Живојиновић, ССА 5 :: Д. Живојиновић, *Хрисовуља цара Стефана Душана за Хиландар о Луначкој метохији*, ССА 5 (2006) 99–113.
- Живојиновић, ССА 6 :: Д. Живојиновић, *Простагма цара Стефана Душана хиландарском игуману Калинику*, ССА 6 (2007) 103–111.
- Живојиновић, *Хоризма* :: Д. Живојиновић, *Хоризма бугарског цара Јована Асена II Дубровнику*, Иницијал 1 (2013) 229–239.
- Законски споменици* :: С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912.
- Зборник I* :: *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника I*, прир. В. Мошин – С. Ђирковић – Д. Синдик, Београд 2011.

- Ивић, *О Паскаловом препису* :: П. Ивић, *О Паскаловом препису повеље краља Уроша Дубровнику из 1254. године*, Зборник МС ФЛ 23/1 (1980) 73–76.
- Ивић, *Печати* :: А. Ивић, *Стари српски печати и грбови*, Нови Сад 1910.
- ИСН :: *Историја српског народа* I–II, Београд 1981, 1982.
- ИЦГ :: *Историја Црне Горе* II/1–2, Титоград 1970.
- Јечменица, ГПБ 3 :: Д. Јечменица, *Стонска повеља бана Стефана II Котроманића*, ГПБ 3 (2010) 29–46.
- Јечменица, *Никола Бућа* :: Д. Јечменица, *Никола Бућа и Дубровник*, Годишњак Поморског музеја у Котору, 59–60 (2010–2011) 329–349.
- Јечменица, *О времену увођења* :: Д. Јечменица, *О времену увођења младог краља Стефана Душана у управне надлежности у Зети*, Архивски записи 19 (2012) 155–166.
- Јечменица, ССА 7¹ :: Д. Јечменица, *Писмо краља Стефана Уроша III о разрешењу рачуна Дубровчанина Паскоја Гучетића*, ССА 7 (2008) 27–35.
- Јечменица, ССА 7² :: Д. Јечменица, *Разрешница краља Стефана Уроша III Дечанског за Дубровчанина Луку Лукаревића*, ССА 7 (2008) 37–49.
- Јечменица, ССА 8¹ :: Д. Јечменица, *Разрешница краља Стефана Душана за дубровачко трговачко друштво Вукасовић–Лукаревић–Гучетић*, ССА 8 (2009) 37–44.
- Јечменица, ССА 8² :: Д. Јечменица, *Две разрешнице краља Стефана Душана за Дубровчанина Домању Менчетића са браћом*, ССА 8 (2009) 45–55.
- Јечменица, ССА 9¹ :: Д. Јечменица, *Прва стонска повеља краља Стефана Душана*, ССА 9 (2010) 25–50.
- Јечменица, ССА 9² :: Д. Јечменица, *Друга стонска повеља краља Стефана Душана*, ССА 9 (2010) 51–61.
- Јечменица, ССА 10 :: Д. Јечменица, *Повеља краља Стефана Душана Дубровчанима о трговини*, ССА 10 (2011) 17–28.
- Јечменица, ССА 11 :: Д. Јечменица, *Хрисовуља цара Стефана Душана Дубровчанима са два пратећа акта*, ССА 11 (2012) 33–58.
- Јечменица, ССА 12 :: Д. Јечменица, *Повеља цара Стефана Душана за Дубровчанина Мароја Гучетића*, ССА 12 (2013) 67–78.
- Јечменица, ССА 13 :: Д. Јечменица, *Две разрешне повеље краља Стефана Душана за Дубровчане Марина, Миху и Живу Бунића, закупце царина у Зети и Призрену*, ССА 13 (2014) 65–78.
- Јечменица, ССА 14 :: Д. Јечменица, *Писмо жупана Милтена и Ружица којим позивају Дубровчане на станак*, ССА 14 (2015) 9–21.
- Јиречек, *Историја Срба* :: К. Јиречек, *Историја Срба* I–II, Београд 1952.
- Јиречек, *Романи* :: К. Јиречек, *Романи у градовима Далмације током средњег века*, Зборник Константина Јиречека II, Београд 1962.

- Јиречек, *Споменици српски* :: К. Јиречек, *Споменици српски*, Споменик Српске краљевске академије 11 (1892).
- Јиречек, *Уговор* :: К. Јиречек, *Уговор Стефана Првовенчаног с Дубровчанима*, Гласник СУД 47 (1879) 304–311.
- Јовановић, *Рибник* :: В. С. Јовановић, *Рибник код Призрена. Прилог проучавању средњовековних владарских дворова*, ЗРВИ 34 (1995) 79–90.
- Канцелариски и нотариски списи* :: *Канцелариски и нотариски списи 1278–1301* (ур. Г. Чремошник), Београд 1932.
- Каринскиј, *Грамота* :: Н. Каринскиј, *Грамота короља Стефана Уроша*, Петроградъ 1917.
- Кисас, *Српски средњовековни споменици* :: С. Кисас, *Српски средњовековни споменици у Солуну*, Зограф 11 (1980) 29–43.
- Ковачевић, *Запон* :: Љ. Ковачевић, *Запон хумског кнеза Петра*, Старинар 1 (1884) 110–118.
- Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака* :: Љ. Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака у српској историји*, Годишњица Николе Чупића 3 (1879) 356–446.
- Коматина, *Ана Дандоло* :: И. Коматина, *Ана Дандоло – прва српска краљица?*, Летопис Матице српске за историју 89 (2014) 7–22.
- Коматина, *Црква и држава* :: И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од 11. до 13. века*, Београд 2016.
- Копривица, *„Држава“ краљице Јелене* :: М. Копривица, *„Држава“ краљице Јелене*, Јелена. Краљица – монахиња – светитељка (ур. К. Митровић), Манастир Градац 2015, 13–24.
- Кораћ, *Повеља краља Стефана Душана* :: Д. Кораћ, *Повеља краља Стефана Душана манастиру Свете Богородице у Тетову. Прилог српској дипломатици и сфрагистици*, ЗРВИ 23 (1984) 141–165.
- Кос, *Дубровачко-српски уговори* :: М. Кос, *Дубровачко-српски уговори до средине 13. века*, Глас 123 (1927) 1–65.
- Крекић, *О рату 1327–1328* :: Б. Крекић, *О рату Дубровника и Србије 1327–1328*, ЗРВИ 11 (1968) 193–203.
- Крекић, *Рат Дубровника и Србије 1301–1302* :: Б. Крекић, *Зашто је вођен и када је завршен рат Дубровника и Србије 1301–1302. године*, ЗРВИ 17 (1976) 417–423.
- Крекић, *Уз једну студију* :: Б. Крекић, *Уз једну студију о Бранивојевићима*, ИГ 4 (1963) 95–97.
- Лексикон градова* :: *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима* (ред. С. Мишић), Београд 2010.
- ЛССВ :: *Лексикон српског средњег века* (прир. С. Ђирковић – Р. Михаљчић), Београд 1999.

- Максимовић, „Византинизми“ :: Љ. Максимовић, „Византинизми“ краља Стефана Радослава, ЗРВИ 46 (2009) 139–147.
- Маловић-Ђукић, *Biste de Primutis* :: М. Маловић-Ђукић, *Biste de Primutis*, которски властелин, ИЧ 55 (2007) 7382.
- Маловић-Ђукић, *Брата, удовица Пашка Бугонова* :: М. Маловић-Ђукић, *Брата, удовица Пашка Бугонова*, ИЧ 60 (2011) 113–122.
- Маловић-Ђукић, *Павле Томе Драго* :: М. Маловић-Ђукић, *Павле Томе Драго*, Истраживања 16 (2005) 171–178.
- Маловић-Ђукић, *Поклад жупана Десе* :: М. Маловић-Ђукић, *Поклад жупана Десе*, Краљ Владислав и Србија 13. века (ур. Т. Живковић), Београд 2003, 31–40.
- Маловић-Ђукић, *Тома Павла Тома* :: М. Маловић-Ђукић, *Тома Павла Тома*, ИЧ 48 (2001) 59–72.
- Манкен, *Дубровачки патрицијат* :: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у 14. веку*, Београд 1960.
- Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија* :: С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића. Дипломатичка студија*, Београд 1997.
- Марјановић-Душанић, *Владарске инсигније* :: С. Марјановић-Душанић, *Владарске инсигније и државна симболика у Србији од 13. до 15. века*, Београд 1994.
- Марјановић-Душанић, *Краљево тело* :: С. Марјановић-Душанић, *Краљево тело у српској хагиографији и настанак концепта непобедивог јунака*, ЗРВИ 50 (2013) 693–704.
- Марјановић-Душанић, *Нови Константин* :: С. Марјановић-Душанић, *Нови Константин у српској писаној традицији средњег века*, Константин Велики у византијској и српској традицији, Београд 2014, 81–98.
- Марковић, *Византиске повеље* :: М. Марковић, *Византиске повеље дубровачког архива*, ЗРВИ 1 (1952) 205–253.
- Марковић, *Прво путовање* :: М. Марковић, *Прво путовање светог Саве у Палестину*, Зограф 29 (2002–2003) 47–92.
- Медини, *Дубровник* :: М. Медини, *Дубровник Гучетића*, Београд 1953.
- Мијушковић, *Санковићи* :: Ј. Мијушковић, *Хумска властeosка породица Санковићи*, ИЧ 11 (1960) 17–54.
- Миљковић, *Хиландарска икона* :: Б. Миљковић, *Хиландарска икона српског цара Стефана*, ЗРВИ 43 (2006) 319–348.
- Михаљчић, *Владарска титула господин* :: Р. Михаљчић, *Владарска титула господин*, ИГ 1–2 (1994) 29–36.
- Михаљчић, *Крај Српског царства* :: Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, Београд 1975¹, 2001².

- Михаљчић, *Мљет* :: Р. Михаљчић, *Мљет као баштина которске властеле*, ЗРВИ 41 (2004) 387–397.
- Михаљчић, *Прилог* :: Р. Михаљчић, *Прилог српском дипломатару. Повеле и писма цара Уроша и кнеза Војислава Војиновића упућене Дубровнику*, Прилози КЈИФ 39, 3–4 (1973) 226–234.
- Михаљчић, ССА 3 :: Р. Михаљчић, *Мљетске повеле цара Уроша*, ССА 3 (2004) 71–87.
- Мишић – Суботин-Голубовић, *Светоарханђеловска хрисовуља* :: С. Мишић – Т. Суботин-Голубовић, *Светоарханђеловска хрисовуља*, Београд 2003.
- Мишић, ССА 3 :: С. Мишић, *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Хиландару о спору око међа Крушевске метохије*, ССА 3 (2004) 3–17.
- Мошин, *Палеографски албум* :: В. Мошин, *Палеографски албум на јужнословенском кирилско писмо*, Скопје 1966.
- Мошин, *Повеле краља Милутина* :: В. Мошин, *Повеле краља Милутина – дипломатичка анализа*, ИЧ 18 (1971) 53–86.
- Мошин, *Повеле цара Стефана Душана* :: В. Мошин, *Повеле цара Стефана Душана о Арханђеловом манастиру у Јерусалиму и о манастиру Св. Николе на острву Врањини*, Археографски прилози 3 (1981) 7–36.
- Недељковић, *О саборима* :: Б. Недељковић, *О саборима и законодавној делатности у Србији у време владавине цара Стефана Душана*, Законик цара Стефана Душана: Струшки и Атонски рукопис, Београд 1975, 25–61.
- Недомачки, *Манастир арханђела* :: В. Недомачки, *Манастир арханђела Михаила и Гаврила у Јерусалиму – задужбина краља Милутина*, Зборник МС за ликовне уметности 16 (1980) 25–70.
- Новаковић, *Хрисовуља Душанова* :: С. Новаковић, *Хрисовуља Душанова од 20. септембра 1351, којом наређује да се дуг Дубровчанима исплати*, Гласник СУД 27 (1870) 285–286.
- Одабрани споменици* :: *Одабрани споменици српског права* (прир. А. Соловјев), Београд 1926.
- Орбин, *Краљевство Словена* :: М. Орбин, *Краљевство Словена*, Београд 2006.
- Острогорски, *Автократор и самодржац* :: Г. Острогорски, *Автократор и самодржац*, Глас 164 (1935) 95–187.
- Острогорски, *Византијски цар* :: Г. Острогорски, *Византијски цар и светски хијерархијски поредак*, Сабрана дела V: О веровањима и схватањима Византинаца, Београд 1970.
- Острогорски, *Историја Византије* :: Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1959.
- Острогорски, *Простагме српских владара* :: Г. Острогорски, *Простагме српских владара*, Прилози КЈИФ 34, 3–4 (1967) 245–257.

- Павловић, *Неколико хронолошких питања* :: И. Павловић, *Неколико хронолошких питања из српске историје*, Гласник СУД 48 (1880) 221–240.
- Пириватрић, *Улазак Стефана Душана* :: С. Пириватрић, *Улазак Стефана Душана у царство*, ЗРВИ 44 (2007) 381–409.
- Повеље и писма* :: *Старе српске повеље и писма I–1 и I–2* (прир. Љ. Стојановић), Београд – Сремски Карловци 1929, 1934.
- Поповић, *Нови осврт* :: М. Поповић, *Нови осврт на датовање писмазаклетве краљице Јелене дубровачком архиепископу, кнезу и општини*, Јелена. Краљица – монахиња – светитељка (ур. К. Митровић), Манастир Градац 2015, 53–64.
- Порчић, *Дипломатички образци* :: Н. Порчић, *Дипломатички образци српских средњовековних разрешних докумената*, Споменица академика Симе Ђирковића, Београд 2011, 269–288.
- Порчић, *О употреби појма милост* :: Н. Порчић, *О употреби појма владарске милости у српским средњовековним документима намењеним Дубровчанима*, ИЧ 65 (2016) 61–77.
- Порчић, *Прилог* :: Н. Порчић, *Прилог историографским портретима хумског кнеза Мирослава и његових потомака*, Споменица др Тибора Живковића (ур. И. Р. Цвијановић), Београд 2016, 203–220.
- Порчић, *Случај Урса Перклуза* :: Н. Порчић, *Случај Урса Перклуза*, ИЧ 56 (2008) 371–387.
- Порчић, ССА 1 :: Н. Порчић, *Писмо краља Владислава II дубровачком кнезу и општини*, ССА 1 (2002) 31–54.
- Порчић, ССА 2¹ :: Н. Порчић, *Акт једног српског краља о разрешењу рачуна Дубровчанина Андрије Пештића*, ССА 2 (2003) 11–19.
- Порчић, ССА 2² :: Н. Порчић, *Акт краља Стефана Уроша III о разрешењу рачуна Дубровчанина Андрије Пештића*, ССА 2 (2003) 21–28.
- Порчић, ССА 5 :: Н. Порчић, *Повеља краља Стефана Душана Дубровчанима о царини слуге Дабижива*, ССА 5 (2006) 83–98.
- Порчић, ССА 6 :: Н. Порчић, *Повеља краља Стефана Дечанског Дубровчанима из 1326. године*, ССА 6 (2007) 19–34.
- Порчић, ССА 7 :: Н. Порчић, *Писма немањихких владара Дубровчанима о подизању Светодмитарскогдохотка*, ССА 7 (2008) 11–26.
- Порчић, ССА 8 :: Н. Порчић, *Пропусница цара Уроша за дубровачко посланство*, ССА 8 (2009) 87–100.
- Порчић, ССА 10 :: Н. Порчић, *Два писма краља Милутина о закупу тргова Мачва и Липник*, ССА 10 (2011) 3–16.
- Порчић, *Старији препис* :: Н. Порчић, *Старији препис велике повеље цара Душана Дубровнику*, Иницијал 4 (2016) 167–185.

- Порчић, „Царске шаре црвене“ :: Н. Порчић, „Царске шаре црвене“: о заступљености и обрасцима употребе црвеног мастила у документима Немањића, ЗРВИ 53 (2016) 255–273.
- Пурковић, *Итинерар* :: М. Пурковић, *Итинерар краља и цара Стефана Душана*, Гласник СНД 19 (1939–1940) 239–244.
- Пурковић, *Српски патријарси* :: М. Пурковић, *Српски патријарси средњег века*, Диселдорф 1976.
- Равић, *Писмо барског епископа* :: И. Равић, *Писмо барског епископа Гргура сплитском канонику Гвалтерију. Прилог датирању Немањиног напада на градове у Дукљи*, ССА 10 (2011) 183–190.
- Равић, ССА 11 :: И. Равић, *Уговор хумског кнеза Мирослава и Дубровчана*, ССА 11 (2012) 11–23.
- Равић, ССА 12 :: И. Равић, *Две повеље хумског кнеза Андреја Дубровчанима*, ССА 12 (2013) 9–19.
- Решетар, *Дубровачка нумизматика* :: М. Решетар, *Дубровачка нумизматика. I (хисторички) дио*, Сремски Карловци 1924.
- Решетар, *Никша Звијездић* :: М. Решетар, *Никша Звијездић, дубровачки српски канцелар 15. вијека*, Глас СКА 169 (1934) 169–209.
- Руварац, *Камичци* :: И. Руварац, *Камичци – прилози за други зетски дом. Манастир светог Николе на Врањини у Скадарском блату*, Просвјета 2 (1894) 530–540.
- СБР :: *Српски биографски речник 1–*, Нови Сад 2004–.
- Синдик, *Повеље српских патријараха* :: Д. Синдик, *Повеље српских патријараха Саве, Спиридона и Никодима*, Хиландарски зборник 9 (1997) 99–100.
- Синдик, *Понтификал* :: Д. Синдик, *Понтификал Которске бискупије у Лењинграду. Претходно саопштење*, ИЧ 31 (1984) 52–66.
- Синдик, *Српска средњовековна акта* :: Д. Синдик, *Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару*, Хиландарски зборник 10 (1998) 9–132.
- Синдик, *Српски средњовековни печати* :: Д. Синдик, *Српски средњовековни печати у манастиру Хиландару*, Осам векова Хиландара, Београд 2000, 229–237.
- Славева – Мошин, *Српски грамоти* :: Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти од Душановог времена*, Прилеп 1988.
- Соловјев, „Градски закон“ :: А. Соловјев, „Градски закон“ у средњовековној Србији, Архив за правне и друштвене науке 16 (1928) 342–350.
- Соловјев, *Два прилога* :: А. Соловјев, *Два прилога проучавању Душанове државе. II. Печати на Душановим повељама*, Гласник СНД 2 (1927) 37–46.
- Соловјев, *О потреби издавања* :: А. Соловјев, *О потреби издавања српског дипломатара*, ИЧ 4 (1954) 43–69 (=ССА 1 (2002) 145–175).

- Соловјев, *Повеља краља Милутина* :: А. Соловјев, *Повеља краља Милутина барској породици Жаретића*, Архив за арбанаску старину, језик и етнологију 3, 1–2 (1926) 117–125.
- Соловјев, *Пребегар* :: А. Соловјев, *Пребегар у Брскову*, Југословенски историјски часопис 3, св. 1–4 (1937) 270–275.
- Соловјев, *Хиландарска повеља* :: А. Соловјев, *Хиландарска повеља великог жупана Стефана (Првовенчаног) из године 1200–1202*, Прилози КЈИФ 5 (1925) 62–89.
- Споменици српски :: *Споменици српски I–II* (прир. М. Пуцић), Београд 1858, 1862.
- Србски споменици :: *Србски споменици или старе рисовуљ, дипломе, повелъ, и сношения босански, сербски, херцеговачки, далматински и дубровачки краљва, царева, банова, деспота, кнезова, войвода и властелина* (прир. П. КараноТврткивић), Београд 1840.
- Србско-далматински магазинъ 16 :: Србско-далматински магазинъ 16 (1851) 167–169 (непотписано).
- Станојевић, *Борба за самосталност* :: С. Станојевић, *Борба за самосталност католичке цркве у немањићској држави*, Београд 1912.
- Станојевић, *Догађаји* :: С. Станојевић, *Догађаји 1253. и 1254. год.*, ГСКА 164 (1936) 191–198.
- Станојевић, *О изворима* :: С. Станојевић, *Историја српског народа у средњем веку I. Извори и историографија. Књига 1. О изворима*, Београд 1937.
- Станојевић, *Студије* :: С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици 22. Називи повеља*, Глас СКА 161 (1934) 1–26.
- Стефан Првовенчани, *Сабрана дела* :: Стефан Првовенчани, *Сабрана дела* (прир. Љ. Јухас-Георгиевска – Т. Јовановић), Београд 1999.
- Стефан Првовенчани, *Сабрани списи* :: Стефан Првовенчани, *Сабрани списи* (прир. Љ. Јухас-Георгиевска), Београд 1988.
- Стјепчевић – Ковијанић, *Протовестијар Грубо* :: И. Стјепчевић – Р. Ковијанић, *Протовестијар Грубо*, Историјски записи 10 (1954) 220–225.
- Тарановски, *Историја српског права* :: Т. Тарановски, *Историја српског права у немањићској држави I–IV*, Београд 1931–1935 (= Београд 1996).
- Томовић, *На Романи Луце* :: Г. Томовић, *На Романи Луце*, ИЧ 44 (1997) 89–101.
- Трифуновић и др., *Хиландарска оснивачка повеља* :: Ђ. Трифуновић – В. Бјелогрић – И. Брајовић, *Хиландарска оснивачка повеља Светог Симеона и Светог Саве, Осам векова Студенице*, Београд 1986, 49–60.
- Трпковић, *Бранивојевићи* :: В. Трпковић, *Бранивојевићи*, ИГ 3–4 (1960) 55–85.
- Турилов, *Заметки о сербских грамотах* :: А. Турилов, *Заметки о сербских грамотах XIV–XV вв., написанных книжным письмом: проблемы писцов, подлинности и датировки актов (из предварительных наблюдений)*, ССА 9 (2010) 193–216.

- Ђирковић и др., *Старо српско рударство* :: С. Ђирковић – Д. КовачевићКојић – Р. Ђук, *Старо српско рударство*, Београд – Нови Сад 2002.
- Ђирковић, *Владарски двори* :: С. Ђирковић, *Владарски двори око језера на Косову*, Зборник МС за ликовне уметности 20 (1984) 67–83.
- Ђирковић, *Дубровник и залеђе* :: С. Ђирковић, *Дубровник и залеђе у средњем веку*, Работници, војници, духовници. Друштва средњовековног Балкана, Београд 1997, 47–55.
- Ђирковић, *Дужници* :: С. Ђирковић, *Дужници и дужнички затвор у средњовековној Србији*, Прилози КЈИФ 70 (2004) 3–26.
- Ђирковић, *Народ Качића* :: С. Ђирковић, *Народ Качића Јована Кинама*, ЗРВИ 32 (1993) 19–34.
- Ђирковић, *Прва повеља* :: С. Ђирковић, *Прва повеља краља Стефана Дечанског Дубровнику*, КЈИФ 37, 3–4 (1971) 208–212.
- Ђирковић, *Преци Немањини* :: С. Ђирковић, *Преци Немањини и њихова постојбина*, Међународни научни скуп Стефан Немања – Свети Симеон Мироточиви. Историја и предање, Београд 2000, 21–29.
- Ђирковић, ССА 5 :: С. Ђирковић, *Повеља краља Стефана Уроша III Дечанског Дубровчанима из 1321. године*, ССА 5 (2006) 43–49.
- Ђирковић, *Удава* :: С. Ђирковић, *Удава*, Зборник ФФ у Београду 11/1 (1970) 345–351.
- Ђирковић, *Хиландарска свећа* :: С. Ђирковић, *Хиландарска свећа у Дубровнику*, Настава историје 8/IV (1998) 5–19.
- Ђирковић, *Хиландарски игуман Јован* :: С. Ђирковић, *Хиландарски игуман Јован (Проблем аката српске царске канцеларије)*, Осам векова Хиландара (ур. В. Кораћ), Београд 2000, 59–70.
- Ђук, *Србија и Венеција* :: Р. Ђук, *Србија и Венеција у 13. и 14. веку*, Београд 1986.
- Фејић, *Которска канцеларија* :: Н. Фејић, *Которска канцеларија у средњем веку*, ИЧ 27 (1980) 5–62.
- Ферјанчић, *Србија и византијски свет* :: Б. Ферјанчић, *Србија и византијски свет у првој половини 13. века (1204–1261)*, ЗРВИ 2728 (1989) 103–148.
- Харисијајес, *Повеља краља Уроша* :: М. Харисијајес, *Повеља краља Уроша у Академији наука Украјине*, Зборник МС ФЛ 23/1 (1980) 67–72.
- Цветковић – Гаврић, *Краљица Јелена и фрањевици* :: Б. Цветковић – Г. Гаврић, *Краљица Јелена и фрањевици*, Јелена. Краљица – монахиња – светитељка (ур. К. Митровић), Манастир Градац 2015, 119–133.
- Чернова, ССА 8 :: М. А. Чернова, *Грамота цара Стефана Уроша дубровчанам о трговле*, ССА 8 (2009) 91–100.

- Чернова, ССА 9 :: М. А. Чернова, *Писмо цара Стефана Уроша дубровчанам*, ССА 9 (2010) 87–92.
- Чернова, ССА 10 :: М. А. Чернова, *Грамота цара Стефана Уроша дубровчанам о трговле*, ССА 10 (2011) 61–69.
- Чернова, ССА 11 :: М. А. Чернова, *Грамота цара Стефана Уроша дубровчанам о даренији земљи од Люты до Курила*, ССА 11 (2012) 91–100.
- Чернова, ССА 12 :: М. А. Чернова, *Хрисовул цара Стефана Уроша дубровчанам*, ССА 12 (2013) 79–90.
- Чремошник, *Студије* :: Г. Чремошник, *Студије из српске палеографије и дипломатике*, Гласник СНД 21 (1940) 1–21.
- Чремошник, *Хирографи* :: Г. Чремошник, *Хирографи у српској дипломатици средњега века*, Годишњак скопског Филозофског факултета 4 (1940) 207–213.
- Шаркић, *Правни положај странаца* :: С. Шаркић, *Правни положај странаца у средњовековној Србији*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 3 (2011) 53–67.
- Шекуларац, *Дукљанско-зетске повеље* :: Б. Шекуларац, *Дукљанско-зетске повеље*, Титоград 1987.
- Шишић, *Летопис* :: Ф. Шишић, *Летопис пона Дукљанина*, Београд – Загреб 1928.
- Шуица, *Вук Бранковић* :: М. Шуица, *Вук Бранковић: славни и велможни господин*, Београд 2014.

РЕГИСТАР

Приложени регистар обједињује лична имена, географске називе и појмове, који се помињу у пропратним студијама и коментарима изворних текстова, као и у самим издањима текстова. Када се одредница јавља у тексту издања број странице дат је *курзивом*. Одреднице које се јављају само у тексту издања даване су изворним језиком, писмом и графијом, изузев ако се ради о познатијим лицима и топонимима. У случајевима када је за одредницу релевантан цео текст и коментар документа, бројеви и распони страница дати су *курзивом* и подвучени. Због велике учесталости јављања, регистром нису обухваћени појмови *Дубровник*, *Немањићи* и *Србија*, као и њихове изведенице.

- Acta sanctae Mariae Maioris 11, 17, 127
Avelini, Laurentius 132
Babalii, Vocinus 151
Babare, Marinus 151
Vacenoli, Georgius 132
Baiaćio, син Матије de Baiaćio, сведок у
 Акри 293
Baldella, Francescho 257
Balli, Ursus 132
Ballislava, Andreas 145
Ballislava, Grubessca 145
Bani, Ursus 132
Barastro, Angelus de, Млечанин 287
Beletii, Balatia, сведок у Дубровнику 283
Benesse, Symon 151
Berisne, Pizinagus 132
Berisne, Priasin 132
Berserii, Michatius 132
Binçolla, Michil de 257
Bitii, Vitana 132
Bladimiri, Sergius 132
Bocini, Mengatia 132
Boćinolo, Chalenda de 257
Bodaća, Orse de 257
Bodatie, Dobroslavus 283
Bodatie, Vitalis 132, 283
Bogdani, Iohannes 145
Bolsich, Nicola de, Баранин 183
Bonde, Savinus 132
Bontii, Michael 132
Bratое Tecomiric, сведок у Дубровнику
 283
Bubagna, Laurençus de 195
Bubanna 151
Bubanne, Petrus 132, 283
Bugon, Françe de 222
Bugon, Toma de 222
Bugon, Vita de 222
Calende, Marinus 145
Calepi, Iohannes 132
Caputassi, Teodorus 132, 283
Casulo, Michael, Млечанин 287
Cernecha, жупан 283
Cerneche, Calenda 145, 287
Chunni, Michael 132
Clementis, Georgius 132
Snege 151
Codex ragusinus 11, 17, 40, 60, 67, 115,
 127, 177, 208, 237, 249, 272
Costinna, Berivoy, сведок у Дубровнику 283

- De administrando imperio* 21
 Dersa, Gervasio de 188
 Dodatus, викар 151
 Domane, Petrus 132
 Domane, Teodorus 132
 Drusinna, син Vidossi, српски посланик 130
 Furaterre, Michacius 132, 283
 Gervasius, дубровачки кнез 130, 132, 133
 Gizle, Theodorus 151
 Goçe, Vita de 257
 Gondole, Iohannes 132
 Goyslavi, Crosius 132, 283
 Goyslavi, Michael 132
 Grade, Basilius Pasqua de 151
 Gregorio, Elias de, севаст(?), Улцињанин 256
 Grobe, Marinus 132
 Grubsa, посланик старца Давида 293
 Iureç Miroslavich (= ? Јурек, протовестијар) 188
 Lampino, Calenda 151
 Lampredii, Dabrana 287
 Lampri, Vitus 132
 lictera, 183, 188, 190, 257
 Lucari, Slabba, судија 132
 Lucarus кнеза Николе 132
 Luce, Teodorus 132
 Масса, Stepi de 132
 Maledicti, Martholus, Которанин 287
 Manave, Iohannes 132
 Manguini, Michael 132
 Marcus, Sime de 196
 Marinus (=Cherpa, Marinus de) 190
 Mathei, Dabrisius 132
 Mathei, Lampredius 283
 Maurus, жупан, српски посланик 131
 Mazole, Savinus 132
 Mernuchus, Clemens 151
 Micha, викар, сведок у Дубровнику 283
 Michacius, викар 132
 Michael, нећак Витала Vulpi 132
 Michatii, Germanus 132
 Narenta, в. Дријева, Неретва
 Naugne, Nichola, јемац 196
 Naymerii, Gervasius 145
 Negamiri Cerne, Iacobus 145, 151
 Neudalus, жупан, српски посланик 130
 Paganensis, Andreas 151
 Pauli, Andreas 132
 Pelegrinus, монах 283
 Peregrinus 151
 Pesane, Paversenus 132, 283
 Petracce, Iohannes 132
 Petri, Bubanna 287
 Pisini, Laurentius 132
 Platti, Domane 132
 Poça, Gergo de 257
 Pone (=Pone de Stamberti de Pistorio), дубровачки писар 188, 196
 Predi, Petrus de 132
 Proculi, Dabrane 145
 Pudisii, Lucarus 132
 Radovan Neieverius, сведок у Дубровнику 283
 Rasti, Marinus de 132
 Rasti, Petrus de 132
 Rastii, Dobraslavus 151
 Ratslave, Rosinus Triphonis, Которанин(?) 287
 Ribiça, Piero de 188, 190
 Rigina, Tesseius de 132
 Rosini, Dimitrius 132
 Rosini, Petrus 151
 Sabe, Piero de, цариник, Которанин 222
 Scartii, Petrus 151
 Sergius, српски посланик 131
 Sersii, Clemens 151
 Sersii, Iohannes 151
 Sevasto, Iunius de, Улцињанин 256
 Silvester, монах 287
 Slabbe, Dobroslavus, сведок у Дубровнику 283
 Slaveç, месар, човек царице Јелене 256
 Srette, Nyciforii 145, 151
 Stephani, Simon 132
 Stilu, Theodorus de 132
 Stilu, Vitalis 151
 Theodori, Goyslavus 145
 Theodori, Nicola 293
 Travalle, Felix 132

- Tuodori, Progon, Скадранин 256
 Ursacii, Iohannes 132
 Ursane, Michael 132
 Valentini, Binzola 132
 Vetrii, Duesius 132, 283
 Vitalis, Lampredius 132
 Vitane, Cerne 145
 Vitane, Marin de 257
 Vladimiri, Velcius 145, 151
 Vulpicelle, Iacobus 151
 Vulpis, Vitalis 132
 Zuynize, Marinus 151
- Авињон 47
 адреса 80, 84, 107, 108, 112, 128, 148, 164,
 170, 181, 182, 183, 185, 188, 189, 197, 201,
 203, 204, 243, 246, 261, 288, 289, 290, 294,
 301, 310
 Акра, (Ассон), град у Палестини 41, 75,
 292, 293
 Албанија 13, 83, 209, 238
 Алијард, дубровачки надбискуп 90, 166
 Андреј, доминиканац 154
 Андреј, хумски кнез 25, 27, 34, 35, 77, 81,
 84, 91, 93, 94, 96, 118, 119, 135, 138–139,
152–153, 156
 Андрија, доминиканац 287
 Андроник II, византијски цар 41, 187
 Антоније, калуђер 121, 124, 186
 аренга 81, 83, 85, 86, 99, 104, 111, 113–115,
 123, 242, 303–306, 308–310
 Арсеније I, српски архиепископ 88, 113,
 161
 Арсеније, призренски епископ 210, 212
 Архиевичка повеља 104
 Астареја 22, 23, 27
 Аустријско царство, Аустроугарска 10, 11,
 12
 Бабыно Поле, место на Мљету 137
 Бадур, Марин, дубровачки кнез 183
 Бадур, Марин, кнез 110, 183
 Балдовин, казнац 210, 212
 Балкан, Балканско полуострво 10, 21, 58
 Балшићи, властeosка породица 68, 69, 71,
 277, 278
- Бар, Барани 23, 29, 45, 46, 101, 118, 183, 210,
 212, 221, 283
 Бари 32
 Барска надбискупија, надбискуп 29, 31, 46,
 186
 Басараб, влашки војвода 58, 67, 250, 275
 Баталь, Петрљ 158
 баштина 22, 52, 64, 65, 70, 105, 208, 211, 262,
 264, 265, 281
 Белењо, Филипо, дубровачки кнез 221, 223,
 225, 226,
 Белић, Марин, Баранин 220, 221
 Белослава, краљица 41
 Бенешић Симе 58, 250, 253, 255
 Бенешић, Симон 250, 253, 255
 Бенчулић, Фуско (Пуськљ) 291, 292
 Беньчуликљ, Михоиль 166
 Београд 11, 12, 14, 156, 207, 254
 Бер 63, 258, 259
 Берко Радованикљ, Хумљанин 153, 157
 Бернард, дубровачки архиепископ 132
 Беч 11, 12, 14, 164, 207
 бибер 61, 296–298
 Биволичић, Басе 64, 65, 122, 262–268
 Бигрљњ Мрљђикљ, Хумљанин 153
 Бисте, в. Примути
 Благовести 200
 Блиски Исток 92
 Бобаљевић 10
 Богдан Радојевић 157, 159
 Богдан, жупан 34, 153
 Богданикљ, Петрљ Жунљ (Bogdani, Petrus
 Iohannis) 154, 166, 287
 Богданић, Видош, дубровачки писар 236,
 242, 311
 Богданљ Добромирикљ, Хумљанин 153
 Богородица Одигитрија, 87, 228, 239
 Богданљ Прљвославикљ, Хумљанин 157
 Бодоница 58, 253, 255
 Божовић, Божо 262
 Болеславић (Ballislava), Петар 28, 140, 141,
 145, 151
 Болеславић, Русин 291, 292
 Болеслављ, судија 177
 Болшић, Никола 45, 183

- Босна 13, 14, 32, 50–52, 58, 117, 118, 238, 250, 275
- Бранивојевићи, породица 50, 51
- Бранко Младеновић 46
- Бранковић, Мара, царица 66, 242
- Бранковићи, породица 46
- Братослав, отрок кнеза Озора 290
- Братослављ Вљковић, Хумљанин 153
брашно 179
- Брњаци, двор 37, 165, 166
- брод 22, 23, 59, 130, 174, 199–200, 225, 251, 276, 283, 289
- Брсково 32, 33, 39, 40, 42, 49, 161, 162, 167–170, 173–174, 179, 180
- Бугарска, Бугари 13, 15, 32, 33, 35, 36, 51, 58, 84, 157, 158, 241, 250 275 292
- Будачић (Bodatie), Маџи 143, 145
- Будачић (Bodatie), Тудорь 151, 154, 158, 287
- Будва 29, 68, 69
- Будислављ Хвалчић, српски властелин 176
- Бунић, Марин 53, 54, 58, 61, 108, 224–226, 250, 253, 255, 256, 267, 269, 270, 273, 275, 277, 299
- Бунић, Михо 53, 54, 61, 108, 224–226, 297, 298–299
- Бунић, Џиве 53, 54, 226–227
- Бундик, Петрона 158
- Бућа, Михо в. Бућа, Трипе Михов
- Бућа, Никола, протовестијар 49, 54, 57, 63, 65, 88, 202–204, 210, 212, 221, 227, 258–259
- Бућа, породица 266
- Бућа, Трипе (старији) 203
- Бућа, Трипе Михов 64, 65, 122, 262–268
- Бџлимирь, Крајињанин 286
- Валетић, Хлап 45, 294
- Валона 57, 61, 232–236 297, 298
- Васиљевић, Марко 57, 246–249
- Васиљевић, Мате 57, 246–249
- Велбужд 51
- Велес 187
- Венеција, Млетачка република 21, 24, 25, 28, 36, 37, 41, 47, 49, 51, 52, 57, 59–61, 63, 68, 84, 85, 107, 109, 110, 115, 117, 158, 192, 209, 214, 229, 230, 250–256, 259, 260, 263, 271, 287, 289, 290
- Венцел, Густав 13
- Византија, Византијско царство 13, 21–24, 41, 51, 55, 58, 63, 64, 78, 79, 85, 88, 89, 91, 92, 94, 95, 97, 120, 124, 164, 277
- Виљем II, краљ Сицилије 22, 130
- вино 34, 39, 163, 169–170
- виногради 22, 23, 26, 29, 40, 42, 43, 67, 130, 137, 140, 160, 162, 163, 175–177, 178, 179, 180, 251, 273
- Вис 22, 130
- Вишеград, замак у Угарској 68
- Владимир 30
- Владислав, в. Стефан Владислав
- Владоје Копренић из Драчевице 230
- Владоје, тепчија 200
- Власи 228
- Влатко Косача 213
- Влахо, свети 156, 158
- Воимирљ Вљктић, Хумљанин 153
- Воислављ Мерькотик, Хумљанин 157
- Војислав Војиновић, кнез 68–71, 121, 122, 277, 278, 280, 281, 299–302
- Војислав Радошевић 157, 159
- Војихна, жупан 196
- војска 31, 37, 42, 144, 150, 161, 166, 179, 239
- вражда 43, 158, 179
- Вратко, жупан, кнез, 61, 122, 136, 200, 210, 212, 219, 255–257, 299
- Врхлаб 42, 179
- Врџаика кьки, мала сестра 291
- Врџаиковић, Марьтоло бань 158
- Врџоломџ, калуџерица од 291
- Вукан Немањић, велики кнез 25, 41, 88, 136, 292
- Вукасовић, Јуније 53, 54, 200, 216–217, 219
- Вукасовић, Лавре 57, 243–246
- Вукашин, брат Јована Угљеше 69
- Вукша, српски властелин 261
- Вучетић, Антоније 283
- Габријел, Андрија, провидур Далмације 263
- Гальць Вљксанић, Хумљанин 153

- Гамо, Миха 291
 Гаталдић, Бисти 291, 292
 Годенъ Краимирикъ, Хумљанин 157
 Гоиславликъ, Пиро 176, 177
 Гољебић, Домања 57, 234–236
 гост 84, 142, 298
 Градислав (Бориловић), војвода 210, 212
 Градислав Сушеница, ставилац 210, 212
 Градиша, Крајињанин 286
 Градонико, Бартоломео, дубровачки кнез 185, 189, 190
 Грац 12
 Гргур Курјаковић, кнез 52, 210, 212, 214–216
 Гргур, барски бискуп 23, 283
 Гргур, дубровачки посланик 286
 Гргур, српски властелин (=кесар) 280
 Грдоман Шуметић, српски посланик 33, 75, 117, 287–288
 Грдомил, казнац 283
 Грубе Паскала Бартоловог 49, 202–204
 Грубеша, дубровачки посланик (1321) 192
 Грубешикъ, Пиро 228
 Грубѣша, дубровачки посланик (око 1281, можда Рањинић) 171
 Грци 28, 44, 58, 59, 91, 189, 238, 240, 241, 250, 263, 264, 265, 273, 275
 Грчка 58
 Гръгуровикъ, Бальде 291
 Гръгуръ, дубровачки посланик 286
 Гулѣревикъ, Жань 291
 Гундулић, Грубеша 145, 151
 Гундулић, Живе Николин 57, 225, 267, 269, 270, 273, 275, 277, 282, 301
 Гундулић, Марин 57
 Гундулић, Никола 265, 267, 269, 270, 275, 282
 Гучетић Климент 54, 210, 211, 216, 217, 222, 232, 233
 Гучетић, Живе 243–246
 Гучетић, Марин Климентов 57, 62, 63, 69, 232–234, 257, 258–259
 Гучетић, Марин Паскојев 48, 201–202, 243–246
 Гучетић, Паскоје 228
 Гучетић, породица 57
 Дабац, дијак 122, 256, 299
 Дабижив, кнез 44, 188–189
 Дабижив, слуга 55, 86, 227–228
 Давид, старац 41, 75, 292–293
 Далмација 21, 26, 83, 136, 142, 145, 209, 263, 290
 Дандоло, Ана, краљица 25
 Дандоло, Ђовани, дубровачки кнез (до 1235) 25, 27, 28, 134, 135, 138, 139, 143, 144, 145–146
 Дандоло, Ђовани, отац Марков (1302) 179
 Дандоло, Марко, дубровачки кнез 179
 датирање 75, 77, 80, 88, 89–90, 95, 102–105, 110, 115, 121, 152, 159, 164, 214, 226, 243, 245–246, 285, 307–310
 Дауро (Злат), Андрија, дубровачки кнез 160, 162, 163
 Дејан Манијак, војвода 210, 212
 Дејан, логотет 121, 280
 Деса, жупан, син краља Владислава 41, 140, 143, 171
 Десислав, судија 177
 Десислава, кнегиња 75, 282–284
 Десѣнь Беривоевикъ, Хумљанин 153
 дијак 120–123, 209, 213, 299, 300
 Димитрије Палеолог, деспот 187
 Димитрије, жупан, в. Давид, старац
 Димитрије, свети 156, 158
 Добровић Радовчикъ, Хумљанин 153
 Добромисль Побратовикъ, Хумљанин 153
 Добрушта 88, 218, 220
 Долфин, Балдуино, дубровачки кнез 204
 Долфин, Ђакомо, дубровачки кнез 153
 Доминикански самостан у Дубровнику 186
 доминиканци 17, 33, 287
 Драгослав, дворски слуга 176
 Драгослав, логотет 121, 265, 266, 271, 278
 Драгутин, в. Стефан Драгутин
 Драч 26
 Драчевица, жупа 230, 234
 Држимир, кнез 34, 286
 Држимир, судија, Дубровчанин 132, 283
 Држић, Vallius 195
 Држић, Јуније 195, 200, 222

- Држић, Климент 49, 54, *195–198*
 Држић, Марин 57, *234–236*
 Држић, Михо 278
 Дријева, трг (portum Narenti) 22, 29, 130
 Дрим 29, 33, 64
 Дубљанин, човек кнеза Чрномира 288
 Дубровачка надбискупија, надбискуп 22, 26, 31, 33, 46, 47, 65, 84, 90, 130, 132, 166
 Дуго поље 192
 дужд, млетачки 35, 55, 59, 60, 68, 84, 88, 107, 118, 158, 165, 252, 254
 Дука, породица 26, 140
 Дукља 21, 23, 26, 83, 136, 142, 145, 209, в. и под Зета
 Душан, в. Стефан Душан
 Душанов законик 57, 58, 60, 64, 66, 87, 103, 120, 258, 259, 269, 271
 Дърагуњ, мајстор 291
 Дѣдомириштъ, крајинско братство 286
 Дѣсимиръ Чѣръненовикъ, Хумљанин 157
 Ђенова 68
 Ђорђе, кнез 88, 161
 Ђорђи, Ђовани (Ђанино) 61, *296–298*
 Ђорђи, Ђовани, дубровачки кнез 292, 293
 Ђорђи, Марин, дубровачки кнез 176, 177
 Ђорђи, Марсилио, дубровачки кнез 154, 287–289
 Ђорђи, млетачка породица 46, 47
 Ђорђи, Николо 58, 250, 253–255
 Ђорђи, Франческо 61, *296–298*
 Ђорђић, Стипе 57, *246–249*
 Ђура, омишки кнез 37, 119, *289–290*
 Ђурађ, логотет 121, 259
 Ђураш, челник 200
 Европа 96
 Егејско море 58
 Ежебодьць, крајинско братство 286
 Еминудин, кадија 212, 213
 Епир 58
 Жаретић, Андреј 186
 Жаретић, Грубе 46, 101, 186
 Жаретић, Марин, барски надбискуп 46, 186
 Жаретићи 46, 101, 102, 105, *186–187*
 Жарко, српски властелин 64, 66, 260, 261–262
 Железна плоча, локалитет код Дубровника 251, 276
 Живојиновић, Мирјана 15
 Жрновница, в. Жупа дубровачка
 Жупа дубровачка (Жрновница) 22, 23, 26, 27, 30, 70, 78, 137, 140, 146–147
 Журговић (de Giorgi, Ђорђић), Стипе 247–248
 Журговић, Јуније (Жуњ) 219
 Журьгъ Которанин (Iohannes Catharinus) 151, 291
 залози 59, 61, 252, *255–257*, 276, 299
 Затон 22, 27, 37, 140, 291, 292
 Захумље, в. Хум
 Звијездић, Никша 127, 177, 208, 213, 218, 227, 228, 237, 249–250, 272, 311
 Зета (Дукља) 21, 23, 26, 27, 31, 46, 48, 54, 57, 60, 64, 68, 69, 71, 83, 136, 140, 142, 145, 209, 220, 225 227 *232–234* 238 243, 255, 260, 261, 278
 Зръзь, дубровачки посланик (=Сергије Зрзовић?) 171
 Илија, кефалија 48, *197*
 Имотски 157, 159
 инвокација 75–77, 81–82, 95, 101, 178, 227, 237, 249, 262, 267, 272, 277, 280, 307
 инскрипција 77, 78, 81, 83–84, 98, 101, 103, 104, 107–110, 112, 115, 120, 123, 147, 169, 217, 307, 310
 интитулација 76, 77, 78–83, 90, 91, 96, 99, 101, 103, 104, 107, 108, 110, 114, 115, 307–310
 Италија 13, 22, 24, 41
 Јадранско море 21
 Јајце 11
 Јанина, место на Пељешцу 137
 Јелена, српска краљица 37–40, 44–46, 67, 80, 82, 84, 88–91, 93, 96, 101, 109–111, 113, 118, 119, 124, *165–167*, *176–177*, *182–184*, 186 187
 Јелена, српска царица 60, 61, 63, 66, 69, 77, 238, 241, 255, 256, 258, *259–260*, 261, 263–265

- јемство, јемци 188, 196
 Јерусалим 62, 66, 257, 293
 Јиречек, Константин 12, 13
 Јоаникије, патријарх 121
 Јован Асен II, бугарски цар 32
 Јован Комнин Асен, деспот 61, 122, 296–299
 Јован Угљеша, велики војвода 66, 69
 Јунак de Manolo, севаст 196
 Јурек, протовестијар (=Jureç Mirosclavich?) 196
 Јустијјани, Марко, дубровачки кнез 214, 216–218
 Јустинијани, Пјетро, дубровачки кнез 298, 299
 Јустинијани, Уголино, дубровачки кнез 188, 190
 Карано-Твртковић, Павле 11, 12
 Квирин, Ђовани, дубровачки кнез 36, 37, 165
 Квирин, Марко, Млечанин 229, 293
 Квирин, Николо, дубровачки кнез 293
 Квирин, Паоло, млетачки трговац 56, 61, 64, 229–230
 кефалија 58, 67, 269, 239, 273, 275
 Кијев 160
 Климџ, Дубровчанин (1265) 165
 Кољенџа [Натъ...] 291
 Комнин, Јован Асен в. Јован Комнин
 Конавле (Chanali) 34, 39, 67, 119, 245
 конскрипција 75, 88, 89, 101–103, 105, 111, 118, 124, 266, 270, 308–310
 Константин VII Порфирогенит, византијски цар 21, 23
 Константин Велики, цар 115, 238
 коњи 42, 52, 59, 96, 106, 146, 159, 178, 179, 215, 251, 276
 короборација 77, 80, 88–89, 97, 101, 103, 105, 111, 114, 115, 118, 124, 125, 307–310
 Корчула 22, 25, 26, 46, 47, 135, 137, 242
 Котор, Которани 29, 33, 41, 42, 45, 48, 49, 54, 65, 69, 70, 185, 197, 205, 280, 281, 291
 Крајина (Неретљанска), 34, 38, 118, 119, 284–286
 круна 25, 26, 47, 56, 136, 209–210, 265
 Круновиќ, дум Томаш 291
 Крусиќ (Crosii), Гоиславъ 151, 158, 287
 Крусић (Crosio), Јаков Николе, дубровачки писар 222, 225, 226, 229–232, 235
 Крусић, Ђорђе 44, 45, 182–184
 Крусић, Никола 44, 45, 179, 182–184
 Крусић, Годор 28, 140, 141
 Крф 26
 кумерк, солски трг 33, 37, 71, 145, 150, 151, 161–163, 165, 255, 300–301.
 Курило, село 52, 67, 272–273
 Кџлиникъ, Марџтоо 291
 лађа в. брод
 Лазар, српски кнез 71, 121
 Ластово 47
 Лепорини, Ђулио 262
 Лесковљанска повеља 104
Летопис попа Дукљанина 21
 Липник, трг 45, 189–190
 логос-формула 95, 99, 104, 123, 124, 277, 308, 309
 логотет 102, 103, 105, 120–123, 125, 226, 259, 265, 271, 278, 280, 282
 Лужачка повеља 104
 Лукан, човек кнеза Чрномира 288
 Лукаревић, Јуније 54, 200, 216, 217
 Лукаревић, Лука 48, 49, 198–199
 Лукаревић, Марко 49, 198–199
 Лукаревић, Никола 57, 210, 211, 216, 217, 232–236
 Лучиќ, думъ Матџо 291
 Љубић, Шиме 13
 Љута, село 67, 272–273
 Македонија 55
 манастир Богородице на Синају 66, 87, 115, 270–271
 манастир Велика Лавра 122
 манастир Свете Богородице Бистричка 113
 манастир Свете Богородице на Синају 66, 87, 115, 270–271
 манастир Свете Марије de Gerteza(?) 287
 манастир Свете Марије на Мљету 26, 46–47, 65, 113, 115, 116, 135–137, 190–192
 манастир Светих арханђела код Призрена 57, 64, 233, 260, 261

- манастир Светих арханђела у Јерусалиму 62, 66, 114, 116, 236–243, 257–258
- манастир Светог Николе на Врањини 62, 115, 236–243
- манастир Светог Павла 62, 116
- манастир Светог Срђа на Бојани 29, 45, 54, 55, 64, 215, 239, 255, 260, 260, 261
- манастир Хиландар 62, 76, 113, 116
- Манојло, епирски деспот 141
- Манџеревиќ (Martinusii), Крџваш 143, 145
- Манџеровиќ, Паќрџат 291
- Марин, барски архиђакон 210, 212
- Марин, дубровачки нотар 75, 76, 129, 131, 132, 282–284, 311
- Марквард, нотар у Акри 293
- Мартинушевић, Николица 219
- Мартинушевић, Павле 210, 211
- Матейќ, Петр 161, 162
- Матеј Нинослав, босански бан 118
- Матеј, српски посланик 44, 181–182
- Маурочено, Микеле, дубровачки кнез 293
- Мачадасиќ, Тудр 291
- Мачва, трг 45, 189–190
- Мелник 115, 240, 241, 243
- Мемо, Андриоло, Млечанин 257
- менологем 90–92, 99, 104, 109–112, 125, 308, 310
- Менчетић, Домања 53, 217–218, 220–221
- Менчетић, Јаков 278
- Менчетић, Лампре 52–54, 214–216 222–224
- Менчетић, Мате Менчин 257
- Менчетић, Менче 50, 196, 214
- Менчетић, породица 46
- Менџетќ, Дмитр 158
- Мехмед II, турски султан 213
- Мигача, Бубана 158
- Микаел, Ђовани, дубровачки кнез 30, 149, 154, 155, 181
- Миклошић, Франц 12, 13
- Милош Војиновић, ставилац 210, 212
- Милтен, жупан 55, 294–295
- Милтеновић, Санко 55
- Милутин, в. Стефан Милутин
- Милџџин Хрелиќ, Хумљанин 157
- Мирослав, кнез Хума 21–24, 26, 46, 75, 77, 80, 91, 94, 117, 129–133
- Мирославићи, породица, 81, 83, 87, 91, 118 в. Мирослав, Андреј, Радослав
- Михаило Асен, бугарски цар 33, 35, 157, 158, 292
- Михаило Комнин Дука, епирски владар 26
- Михаило, дукљански велики кнез 23, 282, 283
- Михаљчић, Раде 14
- Михоиловиќ, Лукар 176, 177
- Младен, жупан и војвода 45, 46, 200, 294
- Млечани, Млетачка република, в. Венеција
- Мљет 25, 59, 64–65, 67, 68, 70, 104, 122, 135–137, 190–192, 251, 262–268; 276, 281 в. такође: Света Марија, манастир
- Моврешић, Филип 291, 292
- могориш 23, 27, 30, 139, 140, 146–147
- Молунат 34, 289
- Морозини (Маврижин), Никола, дубровачки кнез 84, 170
- Морозини (Маурочено), Лодовико, дубровачки кнез 110, 194–196
- Мотроужница, место на Пељешцу 137
- Мочениго, Леонардо, дубровачки кнез 229
- Мошин, Владимир 14, 15, 240
- Мрњань, казнац 177
- Мучњник, Вљкаш 158
- Наполеон, француски цар 10
- Ненад(а), војвода Требиња и Коначала 245
- Неретва 22, 33, 52, 210, 211
- Неретљани 21, 34, 118 в. такође Крајина
- Неродимља 203, 207, 208, 220–221, 224, 225
- Никевиќ, Клим 291
- Никлић, Марин, дубровачки писар 178, 180, 311
- Никодим, архиепископ 113
- Никодим, калуђер 66
- Никодим, монах са Синаја 66
- Никола Александар, влашки војвода 67, 69
- Никола Алтомановић 71
- Никола Калкаш 61, 256
- Никола Марков 106
- Никола, калуђер 256, 299
- Никола, фрањевац 166

- Николајевић, Ђорђе 11, 12, 13, 155, 262
 Николица, Жургов нећак, в. Крусић, Ни-
 кола
 Никон, калуђер 37, 165
 Никула, дубровачки посланик 192
 Никшић, в. Оногошт
 Новаковић, Стојан, историчар 12, 13, 35
 Ново Брдо 49, 57, 198, 199, 201–202, 221–
 222, 246–249, 254
 Нормани 22
 нотар 11, 13, 17, 22, 23, 28, 33, 36, 75, 76,
 117–119, 129, 132, 196, 222, 225, 232, 235,
 283, 287, 293, 299
 Обод 294, 295
 Обрадъ Ивановиќ, Хумљанин 157
 Одола Преденић, крајински посланик 34,
284–286
 Одоумисль (Адамовиќ), Хумљанин 153
 Озор, омишки кнез 289–290
 Омиш, Омишани 37, 119, 284, 285, 289–290
 Оногошт 70, 71, 122, 280, 300, 301
 Орбин, Мавро 10
 Орио, Филип, дубровачки кнез 230, 232,
 235, 244, 246, 247
 оружје 49, 52, 58, 67, 198, 238, 250, 252, 275
 Османлије в. Турци
 Османско царство в. Турска
 папа 25, 26, 31, 47, 107, 116, 192
 папир, употреба 92, 93, 98, 111, 112, 170,
 308–310
 Пармезан, Живе, дубровачки писар 245,
 248, 249, 256, 257, 258, , 262, 266, 267,
 268, 270, 271, 272, 274, 296, 298–299, 311
 Паскал, дубровачки нотар 75, 76, 117–119,
 133, 135, 139, 142, 146, 149, 152, 154–156,
 159, 160, 164, 284, 285, 287, 311
 Паскал, скадарски бискуп 188
 пашњаци 210
 Паштровић, Николица 62, 257–258
 Пежениќ (Pezane), Михаиљ 145, 158, ,
 161, 162
 Пељешац 26, 51–53, 59, 67, 68, 82, 91, 97,
 115, 117, 121, 135, 137, 208–216, 218–220
 пергамент, употреба 92, 93, 98, 101, 111,
 115, 120, 308, 309
 Перклузо, Урсо 41, 108, 174
 перпери 143, 171, 172, 173, 176, 182, 186,
 188, 193, 200, 207, 211, 212, 228, 239–241,
 248, 255, 256, 271, 278, 283, 292, 293, 301
 Петар Тољеновић 45, 46, 294
 Петар, дубровачки писар 164, 311
 Петар, хумски кнез 29, 139
 Петрово село, в. Курило
 Петронић (Petrena), Никола 188, 189–190
 Печенџжиќ (Pecinagi), Микулица 150,
 151, 158
 Печенџжиќ, Пилипъ 291, 292
 Пештић, Андрија 48, 49, 193–195, 202–204
 Пештић, Павле 194
 Пижиновиќ (Pigini), Богъданъ 151, 291,
 292
 Пикуларевиќ, Пальма 291
 Пикуларевиќ, Петръ 291, 292
 Познан Мирошевић из Конавала 199, 216
 поклад (депозит) 41, 62, 66, 69, 106, 171,
257–258, 281, 292–293,
 Полог 51, 208, 210, 212
 Пољице 22, 27, 43, 140, 180
 Попова Люка, место на Пељешцу 137
 Попово, жупа 37, 39, 40, 119, 290–292
 порота 58, 252,
 Посредница, острво 52, 208–214
 потпис 43, 50, 76–78, 80, 81, 88–92, 94, 95,
 97–99, 104, 109–112, 114, 115, 117, 119,
 121, 123–125, 307–310
 Пребегар, в. Фрајбергер
 Превлака (стонска) 210, 211
 Предень, Крајињанин 284
 Предислав 27
 Прибац, логотет 121, 222
 Прибѣнь Злошевиќ, Хумљанин 153, 157
 Призрен 54, 55, 57, 60, 67, 69, 115, 122, 176,
224–227, 230, 232–234, 247, 248, 255, 259,
 260, 268, 270, 271, 273, 275, 277
 Приморје (сланско) 210, 211
 Примути, Бисте 48, 50, 194, 204–205
 Приштина 111, 122, 197, 221–222
 Проданчић (Prodanello), Марин 196
 Проданъ Побрѣновиќ, Хумљанин 157, 159

- промулгација 80, 81, 85, 86, 101, 103, 104,
109, 110, 120, 123, 208–210
- протовестијар 57, 62–63, 88, 103, 196, 244,
245, 246, 248, 258–259
- Пръвославъ Проданъчикъ, Хумљанин 153
- Прѣдиславъ Влькмирикъ, Хумљанин 153,
157
- Пулко Болкачевић из Драчевице 56, 232,
234, 235
- Пуцић, Медо 12, 13
- Радованъ Прибыдруюжикъ, Хумљанин 153
- Радоња, дијак 209, 213
- Радослав, в. Стефан Радослав
- Радослав, жупан (1247, 1254) 34–36, 77, 82,
103, 153, 155–159
- Радослав, жупан (1323) 196
- Радослав, син Познана Мирошевића 199
- Радослав, становник Попова 37, 291
- Радосълавикъ, Матѣша 291
- Разъмѣнь Влькасиштъ, Крајињанин 286
- Рајко, логотет 111, 122, 197, 199, 200
- Рајко, човек војводе Ненаде 245
- Раноникъ, Доброславъ 158
- Рањина, Никола 257
- Рањина, Петар 297
- Растикъ (Rastii), Тудъръ 151, 291
- Рашка 21, 47, 56, 60, 64, 139, 142–145, 149,
161, 214–217, 220, 222, 229, 230, 248
- репресалије 22, 25, 27, 40–41, 108, 133, 134
- Рестић, Власије 291, 292
- Рестић, Јуније 36, 39, 73, 82, 10
- Рестић, Павле 54, 221–222
- Рестић, Тудор 291, 292
- Рестић, Фране 54, 221–222
- Рибник 67, 122, 269, 271, 273, 277
- ризница, владарска (кућа) 48, 51, 54, 57, 63,
65, 105, 120, 178, 180, 200, 205, 258, 269,
271
- Ријека дубровачка 22, 26, 27, 37, 67, 137,
140, 291
- Римско царство 21
- Романи 13, 21, 48
- Романија (Romania) 240, 265
- Ромања Лука 187
- Рудник 42, 49, 57, 68, 179, 232–234, 243–246
- Руђа, српски писмоноша 248
- Ружир 55, 294–295
- Рухота, човек кнеза Чрномира 288
- сабор 57, 64–66, 104, 231, 264
- Сава, патријарх 263, 264, 266
- Сава, Свети 24, 25, 115, 140, 238, 241, 242
- Савере, Томазино де 167, 169, 172, 311
- салутација 107, 109, 110, 310
- Санковић, породица 55
- санкција 77, 78, 80, 81, 84, 86–87, 99, 101–
105, 108–110, 114, 115, 123, 169, 266,
307–309
- Саси 32, 39, 167–169, 179, 192, 258
- Света Гора 15, 25, 44
- Свети арханђели 66, 115, 237–241
- Свети Ђорђе, место на Пељешцу 137
- Свети Стефан, светац 97, 253, 278,
- Светодмитарски доходак 40–43, 45, 48, 56,
61, 68, 71, 73, 122, 170–171, 185, 188–189,
193, 197, 204–205, 229–230
- Светостефанска повеља 113
- Семијона, опатица од 291
- Семјон Бугарин 35, 157
- Сер 55, 60, 63, 66, 87, 208, 227, 228, 257–258
- Симеон, брат Стефана Душана 49, 64
- Синдик, Душан 14
- Сиргијан 52
- Сицилија 22, 23, 290
- Сјеница 32, 69, 122, 154, 278
- Скадар 26, 45, 64
- скадарски бискуп 44, 188–189
- Скадарско језеро 62
- Скопље 57, 64, 65, 122, 187, 264, 265, 266
- Скрадин 44, 182
- Славонија, херцештво 122
- Слани Доли 63, 256
- Смичиклас, Тадија 12, 13
- со 31, 45, 60, 161, 164–165, в. кумерк
- Соловјев, Александар 12, 13, 15
- Соломон, доминиканац 154, 287
- Солун 44, 53, 55, 208
- Сопотница 57, 230, 231
- Соуѣ Жоуљыанъ, место на Пељешцу 137
- Софредо Паринов из Пистоје, дубровачки
писар 225, 226, 229, 231, 248, 299

- Сочибабикъ, Марьтинъ 291
 Сплит 31, 262
 Средоземље 21
 Српска архиепископија 25, 26, 88, 113, 121, 137, 161, 162
 Српска краљевска академија 12
 Срџкиќ (Sretta), Петръ 143, 145, 149, 150, 151
 Степко Друговић, писмоноша 217, 218
 Стефан Владислав, српски краљ 27–31, 37, 41, 50, 77–79, 82–84, 91, 93, 94, 96, 106, 107, 113, 117–119, 134, 139, 140–148
 Стефан Драгутин, српски краљ 36–40, 43, 45, 49, 50, 80, 84, 91, 94, 95, 108–110, 119, 167–172, 184–185, 195–197
 Стефан Душан, српски краљ и цар 49, 51–54, 56, 57, 60–65, 67, 68, 70, 81, 82, 86–88, 90, 92, 95–97, 99, 100, 103, 104, 106–108, 112, 114–117, 120–123, 125, 126, 205–259, 261, 263–265, 270, 274–277, 279–281, 299
 Стефан Немања, (свети Симеон), велики жупан 21–24, 28, 29, 31, 33, 46, 73, 75, 76, 80, 94, 115, 117, 129–137, 139, 142, 143, 145, 149, 151, 163, 238, 243
 Стефан Немањић (Првовенчани), велики жупан и краљ 25–29, 31, 33, 46, 47, 73, 76, 78, 81–84, 91, 95, 96, 113–117, 133–135, 139, 140, 142, 145, 150, 151, 160, 168, 170, 184, 190–192
 Стефан Радослав, српски краљ 27, 29, 30, 77–79, 82, 84, 86, 88, 89, 91, 93, 94, 118, 119, 124, 134, 139–141, 147
 Стефан Урош Дечански, српски краљ 47–50, 59, 67, 110, 121, 122, 125, 184, 192–195, 197–205, 216, 217, 275
 Стефан Урош Милутин, српски краљ 37, 39–50, 58, 80, 91, 94–96, 99–101, 105, 108–113, 115, 116, 119, 121–123, 125, 168, 171–176, 177, 178–182, 184–185, 185–192, 193, 194, 198–200, 207, 242, 251, 275, 277
 Стефан Урош, српски краљ 27, 30–38, 40–43, 46, 73, 77, 79, 80–83, 90, 91, 96, 98, 101, 107, 110, 113, 114, 117–119, 140, 147–152, 154–155, 159–165, 173, 175, 176, 177, 179, 180, 186, 187, 193, 287–288, 289–290
 Стефан Урош, српски цар, 57, 59, 63–71, 81, 83, 85, 89, 90, 92, 95, 97–100, 104, 106, 112, 115, 121–125, 206, 228, 241, 242, 253, 259–282, 299–302
 Стефан, Владислав, син краља Драгутина 49, 57, 108–113, 121, 195–197
 Стефан, жупан 88, 161, 162
 Стјепан II, босански бан 50, 52
 Стоаништъ, крајинско братство 286
 Стојановић, Љубомир 12, 13
 стока 22, 178, 297
 Стон 53, 54, 208–214, 241, в. Пељешац
 Стонски доходак 52, 62, 66, 115, 219, 241–243, 251, 270–271, 276
 Стонски рат, в. Пељешац
 Сторлат, Ђовани, кнез Дубровачки 90, 166
 Страцимир, брат Стефана Немање 21–23, 75, 129–131
 Стрџимириъ Адамовиќ, Хумљанин 153
 Суперанцио, Марко, дубровачки кнез 256
 Сътражъва, Жуњ 291
 Танкред, сицилијански краљ 23, 132
 Тара, река 32
 Тасалигард, коморник 22, 130
 Твртко, жупан 40, 41, 108, 109, 174–175
 Твртко, син Познана Мирошевића 216
 Тврьдѣништъ, крајинско братство 286
 Тесалија 58
 Тихославикъ, Дѣмитръ 291
 Тјеполо, Ђовани, дубровачки кнез 147
 Тома Чоупетикъ, Хумљанин 153
 Тома, епирски деспот 187
 Тома, Павле 42, 43, 48, 185, 179
 Тома, син Павла Томе 48, 197
 Тонисто, Николо, дубровачки кнез 30, 148
 Травунија 21, 23, 26, 27, 82, 136, 139, 142, 145
 Трани, град у Италији 41
 Требиње 39, 46, 55, 59, 67, 88, 92, 108, 227–228, 245, 250, 253, 254, 275
 Трибун, дубровачки надбискуп 22, 130
 Тривижан, Павле, дубровачки кнез 197, 201, 203, 204
 Тривижан, Паоло, дубровачки кнез 198, 199, 202, 203, 222
 Трст 11

- Трстеничани 291
 Турска, Турци 10, 13, 16
 Ђирковић, Сима 10, 14, 15
 Угарска 13,32, 36, 37, 43, 45, 58, 68, 122, 156,
 167, 250, 275
 удава 42, 47, 178, 192-193,
 Украјина 160
 Улцињ, Улцињани 29, 31, 64, 285
 Урош, име српских владара, в. Стефан
 Урош
 Урсета, в. Перклузо, Урсо
 Ускопље, село 39
 уточиште 22, 23, 28, 30, 31, 34, 78, 131-133,
 143, 144, 150, 151, 161-163
 Фалијер, Марин, млетачки дужд 68
 Фосковић, Биньчула 179
 Фоча 213
 Фрајбергер, старешина Саса 167-169
 Франческо (=de Archo), дубровачки писар
 245
 Франческо, фрањевац 166
 фрањевци 33, 38, 53
 Фускарено, Ђовани, дубровачки кнез 225,
 226
 Хамза, санџакбег 213
 Хашчић (Кашица), Ђковљ 291, 292
 Хашчић, Вита 44
 Хашчић, Пиро 44, 181
 херцег Славоније 122
 Хиландарска повеља 113
 Ходимириштъ, крајинско братство 286
 Храниславъ Пръвославикъ, Хумљанин 153
 Храништа, становник Попова 291
 Хрватска 9, 41, 52
 Хрела Десавчикъ, Хумљанин 153
 Хрела Стѣпковић, Хумљанин 153
 Хрела Хранидроужикъ, Хумљанин 153
 Хрелко Растимирикъ, Хумљанин 153
 Хрѣватинъ Тоурбикъ, Хумљанин 153
 Хрѣла Радѣникъ, Хумљанин 157
 Хум (Захумље) 21-23, 26, 27, 34-37, 41, 46,
 50, 51, 68, 80, 82, 83, 87, 130, 131-133,
 136, 137, 138- 140, 142, 145, 152-153,
 155-159, 209, 292
 Цавтат (Civitas Vetera) 34, 43, 180, 288, 289
 Цариград 44, 58
 царина, цариници 27, 29, 31, 44, 54, 55, 58-
 61, 67, 69, 88, 92, 139, 140, 143, 179,
 180,215, 221-228, 239, 250-251, 253-254,
 255, 269, 275-276, 278
 Цвјетковић, Маринко, дубровачки писар
 208, 213, 311
 Цоцан 88, 120, 121, 124, 125, 215, 220
 Црепун, жупан 283
 црква Светог Вида на Корчули 137
 црква Светог Николе на Пељешцу 137
 црква Светог Стефана на Пељешцу 137
 црква Светог Стефана у Затону 292
 Чепрѣна Ѓушилић, Хумљанин 153
 четврт Светог Августина у Венецији 287
 четврт Светог Гервасија у Венецији 287
 четврт Светог Стефана у Акри 293
 Чикълина, Ђковица 291
 Чревић, Живе 58, 250, 253, 255, 267, 269,
 270, 273, 275, 277
 Чревић, Орсо 57, 230-231
 Чревић, породица 57
 Чрномир, кнез 34, 119, 288-289
 Чрѣвикъ (Zereve), Ањдрѣи 158, 161, 162
 Чрѣвикъ, Марѣтољ 228
 Шафарик, Јосиф 12, 13
 шећер 61, 296-298
 Штимље 198
 Шубићи 41, 44, 50
 Шумет (Iuncheto) 180

СНИМЦИ

Приложени снимци обухватају скоро све примерке обрађене у Прегледу докумената. Недостају само снимци примерака #13.1, #49, #82.2 и #82.3, чија је локација непозната или, у случају, последњег, није поуздано утврђена. Снимци примерака који се налазе у Државном архиву у Дубровнику (Državni arhiv u Dubrovniku) начињени су уз љубазно допуштење и помоћ руководства и особља те установе. Снимак предње стране примерка #14.2 доступан је на интернет-страници Института рукописа Националне библиотеке Украјине у Кијеву (Национална библиотека України, Інститут рукопису), док су црно-бели снимци, који приказују белешке на полеђини, објављени у раду Маре Харисијадес, *Повеља краља Уроша*. Снимци исправе #15 добијени су од Архива Санктпетербуршког историјског института Руске академије наука (Санктпетербургский институт истории Российской академии наук). За #31 употребљен је црно-бели снимак из збирке Историјског института у Београду, а за #69.3 снимак (слајд) у боји из Архива Србије. Најзад, #76 снимљен је у Архиву Српске академије наука и уметности уз љубазно допуштење и помоћ руководства и особља те установе.

In nomine patris et filii et spiritus sancti. Anno eiusdem incipit mil. cent. sexagesimo sexto indictione. quarta kalendas mensis februarii.

Incipit regnum incipit dñi gloriosissimi regis. dñi rubei apud impetum. dñi rubei apud impetum. dñi rubei apud impetum.

de dñi rubei apud impetum. dñi rubei apud impetum. dñi rubei apud impetum. dñi rubei apud impetum. dñi rubei apud impetum.

magni regni romanorum. et hinc g. comes glazimiri. et comes oroslani. quorum locutiones audientur. et hinc g. comes glazimiri.

comes cum nobilibus et populo hoc ordine pice fecerunt. videlicet ut omnia mala quereat tempore actus fieri. ut reges.

selavos. plice. dauness. galeis. sagites. hominum. animalium. et dñi rubei ventragis parte usque. et hinc g. comes glazimiri.

an. et in qua rememoravit dicitur. salua tam hereditate regis. quia antea possedit. et hinc g. comes glazimiri.

eire reges. propter ista illorum. notari portu naruit. in orando. laborando. pascendo. et hinc g. comes glazimiri.

incidendo. pignus sine ullo etario. secundum antiquam consuetudinem. et sine aliquo dano. et hinc g. comes glazimiri.

reges. pice facta. et ut uas antiquum dauness tollat. pignus aut acceptum fuerit. et hinc g. comes glazimiri.

tempore super reges querant. aut accipiant. sicut pice tunc tempore accipiet. pignus aut acceptum fuerit.

selavos ut ante regis sine salua. et nulli mala sit. et reges pice aut pignus. et hinc g. comes glazimiri.

ra. et selavos dechelmania ut pice ubi uoluerit. onant. et quod. et hinc g. comes glazimiri.

querant. et quod pice pignus. aut culpa aliquorum pice. possit pice de pice. et hinc g. comes glazimiri.

ondat. Insuper quod inuicem illorum regis stando. illis. hinc eorum non offendant. et quod pice. et hinc g. comes glazimiri.

do. reges non offendant. hinc pice cum uicem iurano rubei. et hinc g. comes glazimiri.

et hinc g. comes glazimiri. ut pice firma pignus. omni tempore. salua tam iusticie. et ordinarie. et hinc g. comes glazimiri.

gloriosissimi regis. et nos reges ut nulli quod querant. inuicem iurano. et hinc g. comes glazimiri.

uel. et hinc g. comes glazimiri. ut pice. et hinc g. comes glazimiri. hoc quod hinc scriptum tene. et hinc g. comes glazimiri.

B K F A H J Y N A N Z Y A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

C F H N O A B P H C A X Z

+ A Z B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

K L B H Z C F H N O A B P H C A X Z

#1.1

Hi Innoce. p[ro]p[ri]et[ar]i filij d[omi]ni sa. d[omi]ni mag[ist]ri Iohan[is] ioseph[an]i cu[m] filiis meis. luro con[tra] Ragulij.
 Johi dandulo. 7 tot[um] domum Ragulij civitatis. In do. 7 i beata d[omi]ni genitricis. 7 i sca[m] iustit[ia]
 ca. Cruce d[omi]ni. 7 ad se d[omi]ni euang[eli]a. 7 ad sco[s] XII. ap[osto]los. 7 ad quadraginta martires.
 7 ad trecentos sco[s] patres. luro uob[is]. sine om[n]i fraude. quod ex[em]p[lo] u[ost]ro amicus. 7
 me[us] filij. donec in p[ar]te si p[er]tinet. Et si aliquis u[ost]r[um] inimic[us] s[er]p[er]it ad mea[m] t[er]ra[m]
 ut dom[us] eum u[ost]r[um] si p[er]tinet. Et si aliquis u[ost]r[um] s[er]p[er]it ut t[er]ra[m] mea[m]. Et ut ueniant
 u[ost]ri homines p[ro] mea[m] t[er]ra[m]. cum mercedibus. sine ullo t[em]p[or]e. Et ut no[n] sit
 e[st] nulla foreta. sed ut uendant. 7 comparant. libere. Et illud quod e[st] in
 eor[um] consuetud. i t[er]ra[m] mea[m]. ut dent michi. Et ut sciamus. non ad p[ar]te[m]
 Raguliam. sine iudicio. Sed si factum fuerit in iustum. i t[er]ra[m] mea[m]. 7
 t[er]ra[m] mea[m]. 7 t[er]ra[m] mea[m]. ponant se iudices. ubi e[st] consuetudo. 7 libere.
 Et ut nos p[ro]missa. Quod si contra hoc fecero. iudicet me d[omi]ni.
 dignitate.

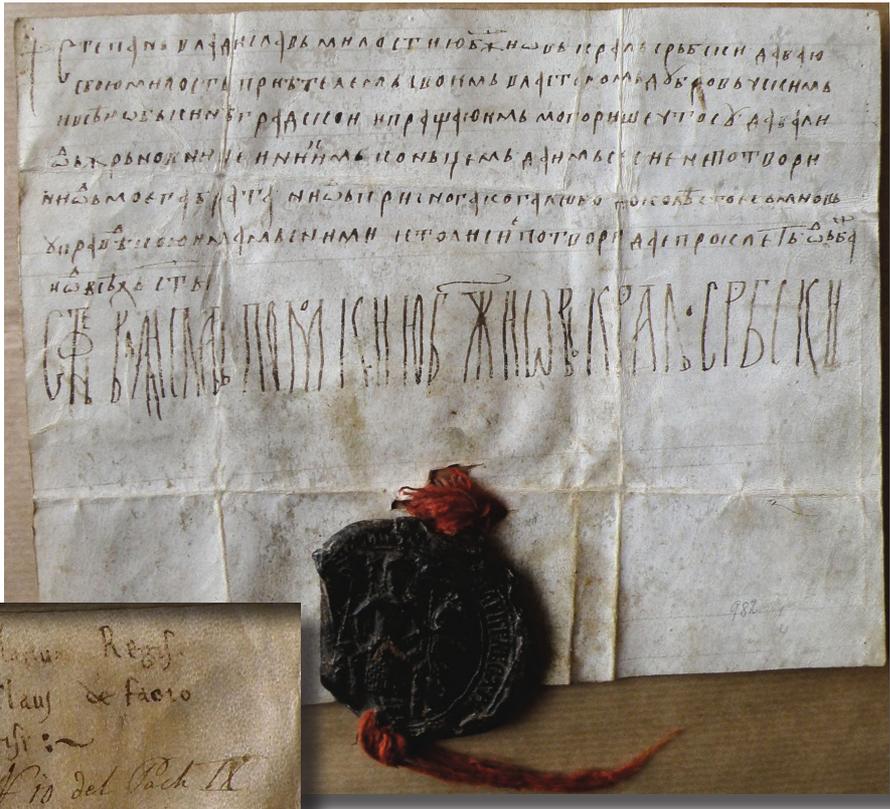
Rex
 1210-1300
 Jo. T. B.
 10
 1210-1217.
 1
 6

#3.2

внмлеща нсна нсчаго аха гакезькелн
хлмлькн андртн ськстлн бласуелы
своамн калносе кнезодобробуыкомо
жанданьдолонгаастеаомадобробуыкн
мнвстнсвлькнт гмдскон огаганостонга
нглне ноульнжнкоборешнрльгн нот нстлх
сцнжсннкенданмаюмрскамовскнкакосонм
онстарьмалнскашнстарьншнмостарьзакондакн
сбореназемламоотсхуышнхпеталехпраннадест
кшшлбкыкнпрндеозелломоюнсколовкомонска
нпраннннспльненамогвддснанаюунпранно
акелнпрндакшлбкыколомнскннпраннадалосенс
змнннннсконьцдокопондеосеомьсто нтамлодаун
нпраннопотомндаметпрнаобрхькыскашнмьбр
агома аколнннепртстоплюдамесшннебьстаща
нвснстл ...

#5

Carularius Regis
Vladislaus de facio
magarisi
A 10 del Pach IX

#8

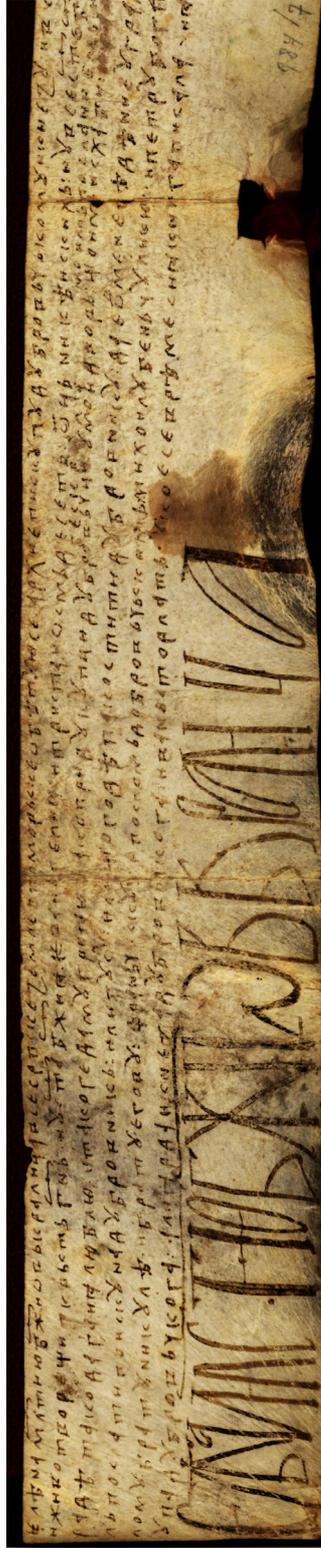
+ Janore patris & filij & sps scs. Ego Stephanus rex de gra rex totius gre pte maritime
 iyo comiti pte johi mchaeli & omibz nobilibz & ceteris adven. tpe i dominu idat omi potun te
 Et i slopofam manq d. Et i scim quae dñi Et adscu dei euanglia. Et ad puniti euagelias. &
 m duodecim superancos aptos. Et i magnos martyres blasum. Georai. Danitru. pcpium. theodor.
 i treas dce voco scos patres. qui sunt i uita. & ad omi scos q placet deo. asco. mea uolun
 tate. mundo corde. Si ne ullo dolo. Am ab hodie i antea donec uos stetit in fide. Justu
 ra. amore. ut unam uobis i pace & amore fiat uixit dñs pat meus cu ipis ante cessoribus
 uobisum. Et ipi meritoq. & ipi hoies. san. nodisfortati ut uenit. labe. fando. & cetero. Compe
 rando. & uendendo p meam gram dimido illud qe cofuendo danda.
 Et si alij ipi coaus ul de terra usa de quo oip. i illo cofame quesit. iustiam. ego fa
 cam illam sibi.
 Et ubiq. i quo loy co i pigno meo. ul i alio aliquo loco. ego ipse ul mei hoies. aut meus
 exeat i ueniam ipos meritoq. aut ipas causas. i mea faenna. ut no sit eis molestia.
 sed ut saluem eos amalo quatum possumus.
 Et si alij eius pte. auitate fugit i fpa meam. & de gra mea cepit molestare ipse au
 zati. ul homini. ul causis ipis. & ego scio illum. am in ipm. in habe p dea su uep. dabo
 Et meis Comyzasi. stet i ipa auitate. fiat stet dno patri meo
 Et si alij i uultum factu fuit i Enos. ul ieq. meos. & ipi hoies cu iustia iusta iustificat.
 Et stanc sit ieq. nos asco mchaeli usq. ad san Georaium. fiat fuit dieb. dñi patris mei
 cu ipis ante cessoribus & uobis ai. i loco constituto.
 Et cu conuenit iudicq. iurabit pcam iudicari. iudicare. scadu cofuendimen
 Et hie pacem tenebo. donec & uos stetit in fide. & iustia & amore.
 Et si hec uolo. compa ipe deus me iudica. & fca da genui. signu scs quas
 Et ad hoc sagamentu iurauit dñs rex. p iyo deshaba. & mycelize pcanagis.
 Anm i reg dñi ipi ihu xpi. millo. cc. xl. iij. mens. aug. quarto decimo die
 iudic pira.

#10.2

Iuramentum...

#16

+ ррл епта фл ао бо о л а х х п н а т о р ь т а к и в з н у
 ш н и ф о е у з е т о у р ь с е т е в н н з а о з м т о с о л ь а ф н о г о
 п н с и р ф л е с т о в л н и с е у а o b p o c k o л ь н o c t b л a
 a d b e o n f l a d f o c h o n a c n a d i p f l e c t o o u n y p e t e
 a d t p c o o n k a d e p f x n o c t y n a c e c o b e c t o t m n y z f e
 t a d b e n o p p o b o t f x b o t o r x b c n i f c o m a x e a n o z n x e m
 a f m i x b p o d f n y p e t e m i f c o m t m p e s f x n o t p b r b k f e
 o c t o f a n b l a n y p e t e f a m n a f o n n k r f l e c t o o
 k n i f o l n c o p b e m t m x e c e m c n z n p o c b b e p e c e c o m o
 t e b m n a x e c e m z n a o b b e a d o c e t m t y

#22

+ п и ш е к р ѣ т о у м а н е б e p o y o c k o y e t o p o p u c n o c t b k p ѣ т o y n
 t p f a d z o p b y k o y c o c x p e x j a n z e c a c n a n n t p f b n o
 p n n f a t m f u c o c t o p u n o c t f z c y n i t k o x p e n y c t o p o p u
 y n л o c t b k p ѣ т o y m p e m p e x e a i x p ѣ т o y n f n y n e o f
 b f a e m n a k o t p e t k a n c e c t p e c t o t o p o p u b o p e л e n n
 e k p ѣ т o y n i c o n y z a b z o n n c p k o c t m p a t p r n y e t m e d z
 m n k p o y n e c k p ѣ т o y n f t y n y c y n л o c t b c t o p o p u k p ѣ т o
 y n y p r i z p e n e o t p a d e f t p a m b k p ѣ т o y n b e m e c a t p f p r t o
 c a n o b i n y p c a n o p a x m a c k n a t y n y c y n л o c t b y n n i k p ѣ т o y n i b
 k a n p a c o b k p ѣ т o y n o n л o c t b n i c k i n t b p o t o n c a n o p a n i c k i t o p p e y e e
 ш e k m e z b a x b p o o n n c e y p r n n x p o k m

#23

Пнше иуавставади дн блдоо пофеламд митов стаори иуд
 авставади шльцинь дх бра дьвкан шенед Арх Алл днагад
 де д рнф дн ста пауи ише гд иуде ста дин мьв д е ста дт е нн д
 д н д е мн ш ав ста арналь нмь иуд авставади иуд д ав шт дн р е
 нмь ннстава дфр в ф со д нх митов ста арна иуд ав ставади нн д
 шд дн ф со д бьше сд ан ф бол е сч ав иуд ав нв гур д н мь д
 Ан ф д е мн сч ав ф пр дн е шь ннх д тас ав става иуд ав става
 дн л д ифр мн хч л ав нн д нн рат е мн сч ав дн в дн ктос е пр
 ставади дн рн хч е гн ав нн д иуд ав нн д шь в иуд ав ставади
 ф шь д е бьше нн д н мь в д б у ав д е нн ав дн ф нн д хч д
 рн

ИЛЬНИЧ
 1554

#24.1

Пнше иуавставади дн блдоо пофеламд митов стаори иуд
 авставади шльцинь дх бра дьвкан шенед Арх Алл днагад
 де д рнф дн ста пауи ише гд иуде ста дин мьв д е ста дт е нн д
 д н д е мн ш ав ста арналь нмь иуд авставади иуд д ав шт дн р е
 нмь ннстава дфр в ф со д нх митов ста арна иуд ав ставади нн д
 шд дн ф со д бьше сд ан ф бол е сч ав иуд ав нв гур д н мь д
 Ан ф д е мн сч ав ф пр дн е шь ннх д тас ав става иуд ав става
 дн л д ифр мн хч л ав нн д нн рат е мн сч ав дн в дн ктос е пр
 ставади дн рн хч е гн ав нн д иуд ав нн д шь в иуд ав ставади
 ф шь д е бьше нн д н мь в д б у ав д е нн ав дн ф нн д хч д
 рн

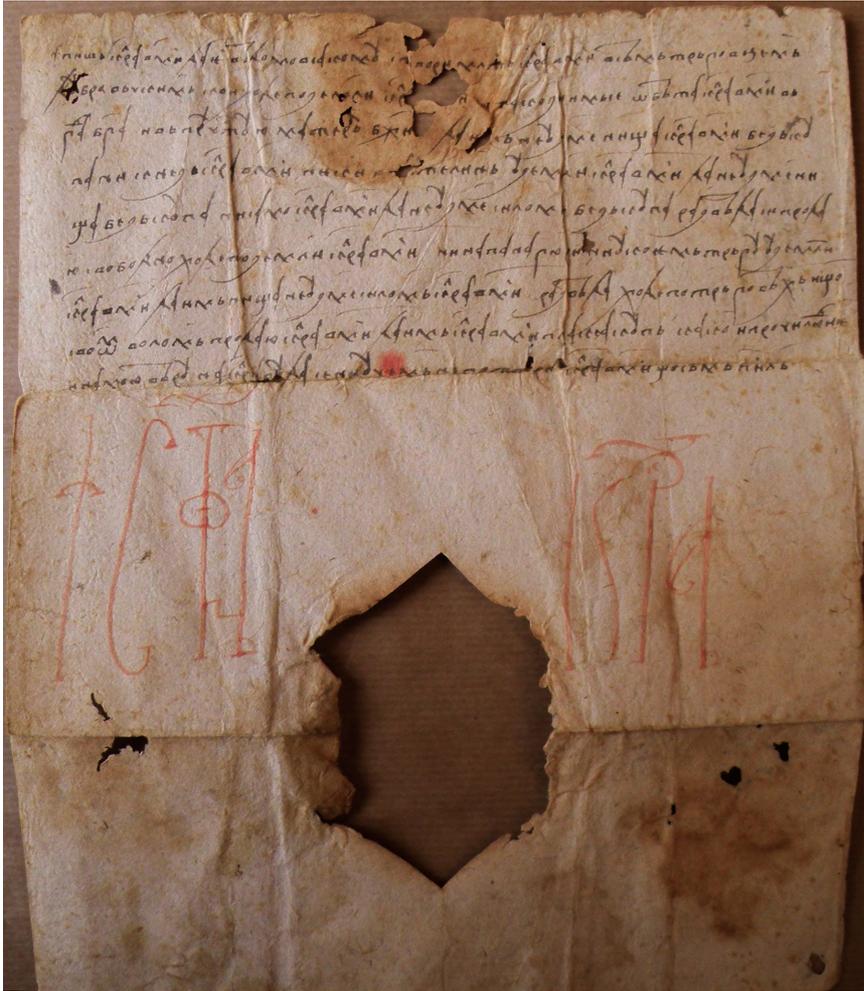
ИЛЬНИЧ
 КРАМЦА

#24.2

11. Иже рече христе... (Old Church Slavonic text, heavily faded and stained)

Large red decorative initials or rubrics at the bottom of the page.

#25.1

Ренелія Свѣтлѣ Воюю и по стѣмъ и правому
 къ мѣстамъ долѣе вѣдѣти иа либѣе стѣмъ
 мѣстамъ Воюю и Ваююю стѣмъ иа стѣмъ
 рѣшѣиѣ

#48

...и востанути и проглаголюху де Ре. Пропаго и Точна дана
 ...и востанути и проглаголюху де Ре. Пропаго и Точна дана
 ...и востанути и проглаголюху де Ре. Пропаго и Точна дана

СЛВНЪ ЖЕ ЦАРУ НЕБСНЪ

...и востанути и проглаголюху де Ре. Пропаго и Точна дана
 ...и востанути и проглаголюху де Ре. Пропаго и Точна дана
 ...и востанути и проглаголюху де Ре. Пропаго и Точна дана

#50.2

...и востанути и проглаголюху де Ре. Пропаго и Точна дана
 ...и востанути и проглаголюху де Ре. Пропаго и Точна дана
 ...и востанути и проглаголюху де Ре. Пропаго и Точна дана

...и востанути и проглаголюху де Ре. Пропаго и Точна дана
 ...и востанути и проглаголюху де Ре. Пропаго и Точна дана
 ...и востанути и проглаголюху де Ре. Пропаго и Точна дана

И ПАНЕ КИ

И ПАНЕ КИ

137 + privilegium
constitutum per nos reges
et principes ecclesie
de beatis et de
necesse dicitur primo

ICPI

ICPI

ICPI

ICPI

A. D. m̄ccc̄xxvij. indit̄ xij. die Jovis xxvij. octobris

Paulus quino de Venetis filius nobilis viri J. affandi quiani. Presentavit
die nobili et potenti viri. Siro Leonardi mozencio honori Conti
ragus et suo minori filio Sono Campani mori solito gregato Lectum
Pannonica cum Cora gulla fingo 2 Bombice a ubi apposita qua des
et polus die Venetia excepte Sui Imperatoris Sui Pannon. Cui quom Pate
reducte de Pannonica in Patna et Jacche de orpho castrum cor ragi
Pannonica, talis est tenor de ubi ad ubi

Reverente dilecto d'ello Impio affilii Leonardi mozencio Conte de ragus 2
Judice et gillitio. Vuy Sane. Come q' potreduto me d'ane die omni
festa de sandimetro xxxij. Bicha Comadia che q'sta die se da q'
polo d'el maco quin de Venetia q' Costa che Impio tolle d'illuy. Sicut
se vole fare acto de amistade. pliquaue d'adulit. Ina q' d'ellimine a
sandimetro. Esse no volle vardare allarmata d'ello impio d'ellia alme
almine. Esse alquid alio d'ucesse e. Recore. S' no dato adaltri
solante aq'sto p'ura acto J. polo.

Quo q'dem Lecta tam Pannonica q' Patna. apud me S. Bernasit ad
Cantata Junii cor ragi

A. D. m̄ccc̄xxvij. indit̄ xij. die Octobris. Et polus quid polus. P'cept. q' marino
de nolo. avaro nolo de goce. et Jacche de Coge missis pale cor solante p'cto ad ragi
ducento ducentos quinquagen

A. D. m̄ccc̄xxvij. indit̄ xij. die xij. P'cto avaro de goce. P'cept. q' marino de nolo 2
amove nolo de goce 2 a Jacche de Coge p'cto octobris xxxij. die

... et per nos...
... et per nos...
... et per nos...

Et primo dicitur:

Contra Imperio SINDICIS...
... et quibus...

... et quibus...
... et quibus...
... et quibus...

... et quibus...
... et quibus...
... et quibus...

Contra Imperio...
... et quibus...
... et quibus...

... et quibus...
... et quibus...
... et quibus...

... et quibus...
... et quibus...
... et quibus...

Handwritten text in Church Slavonic script, likely a liturgical or historical document. The text is densely packed and written in a cursive style. A large red initial 'Г' is visible at the top left.

Large red rubricated text, possibly a title or a specific section header, written in a bold, stylized Church Slavonic script.

Inset image showing a close-up of the rubricated text from the main document, highlighting the intricate details of the red ink and the texture of the parchment.

#74.1

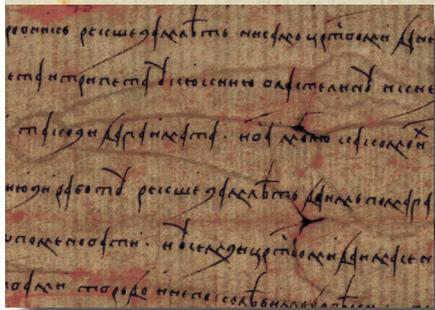
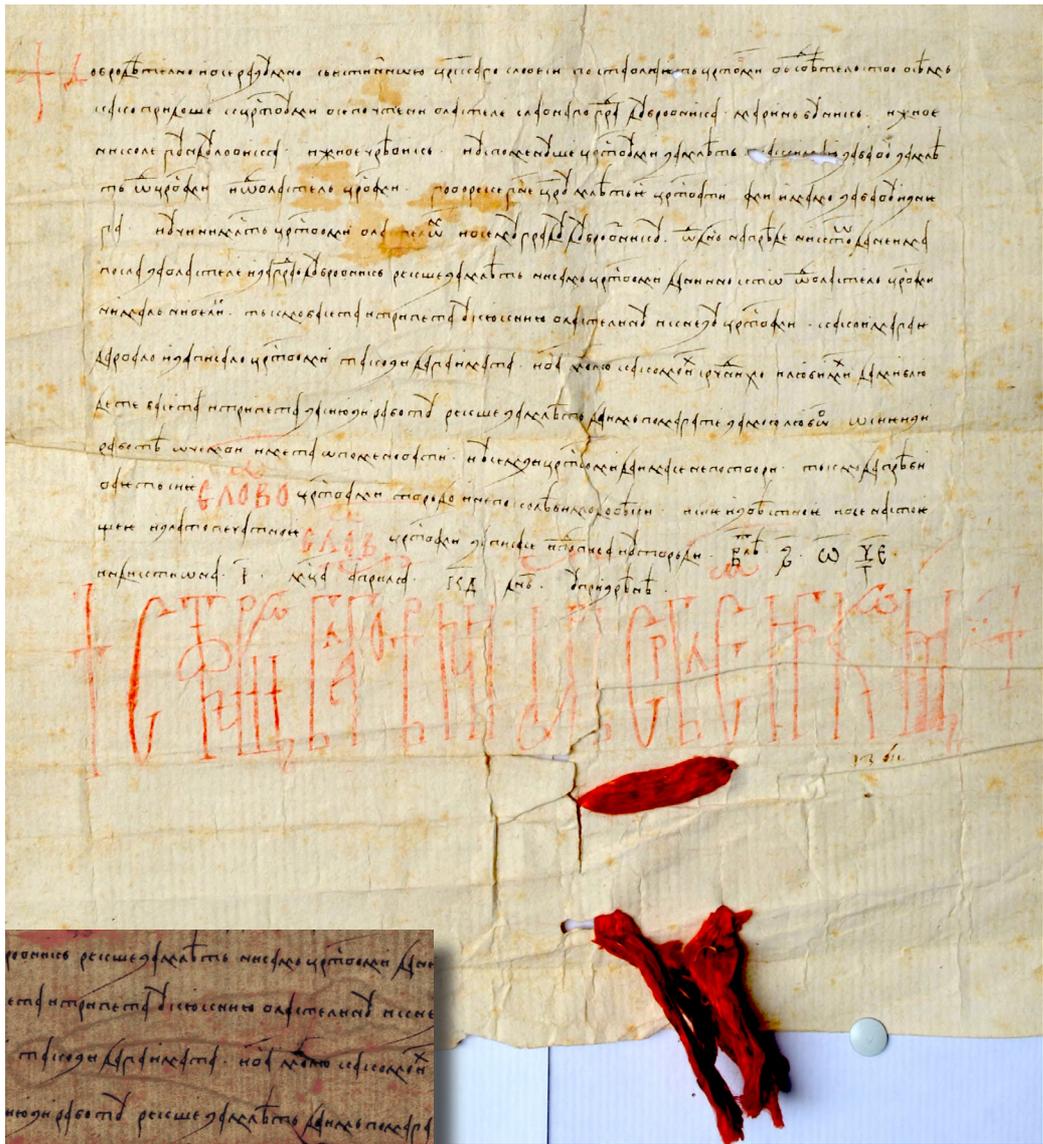
Et sic de p... p... p...

Уставъ мнъ лубовномъ и мнѣ нѣмъ... и мнѣ нѣмъ...

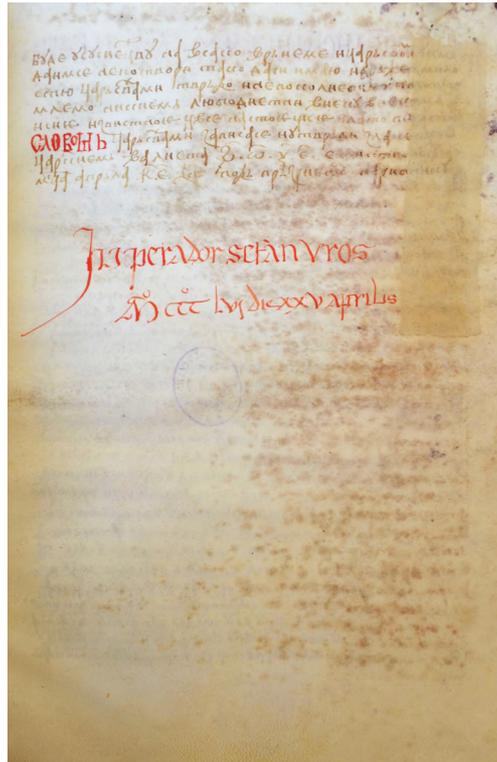
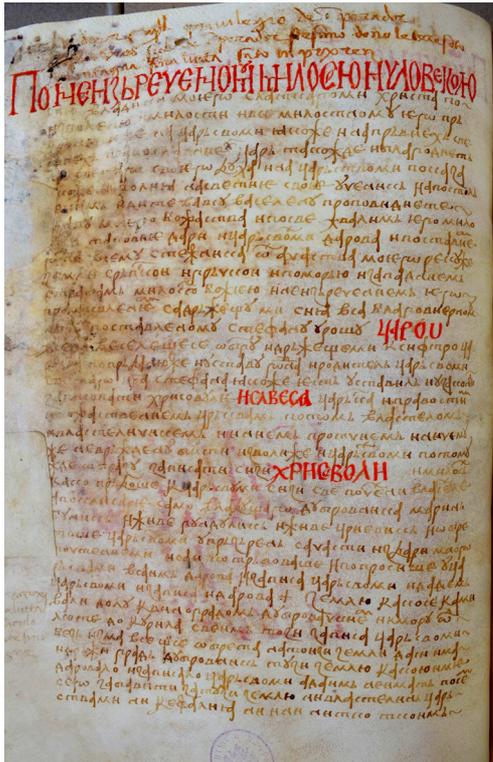
и мнѣ нѣмъ лубовномъ и мнѣ нѣмъ... и мнѣ нѣмъ...

#77

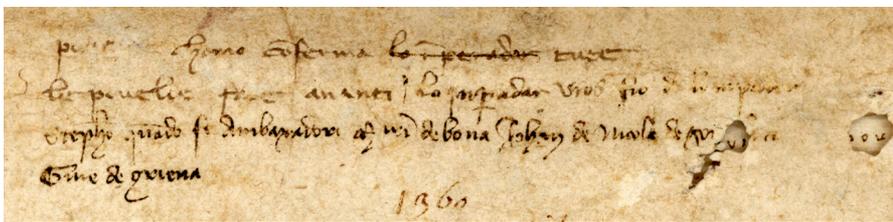
Die prima mō mayu... In prima nobilitate...

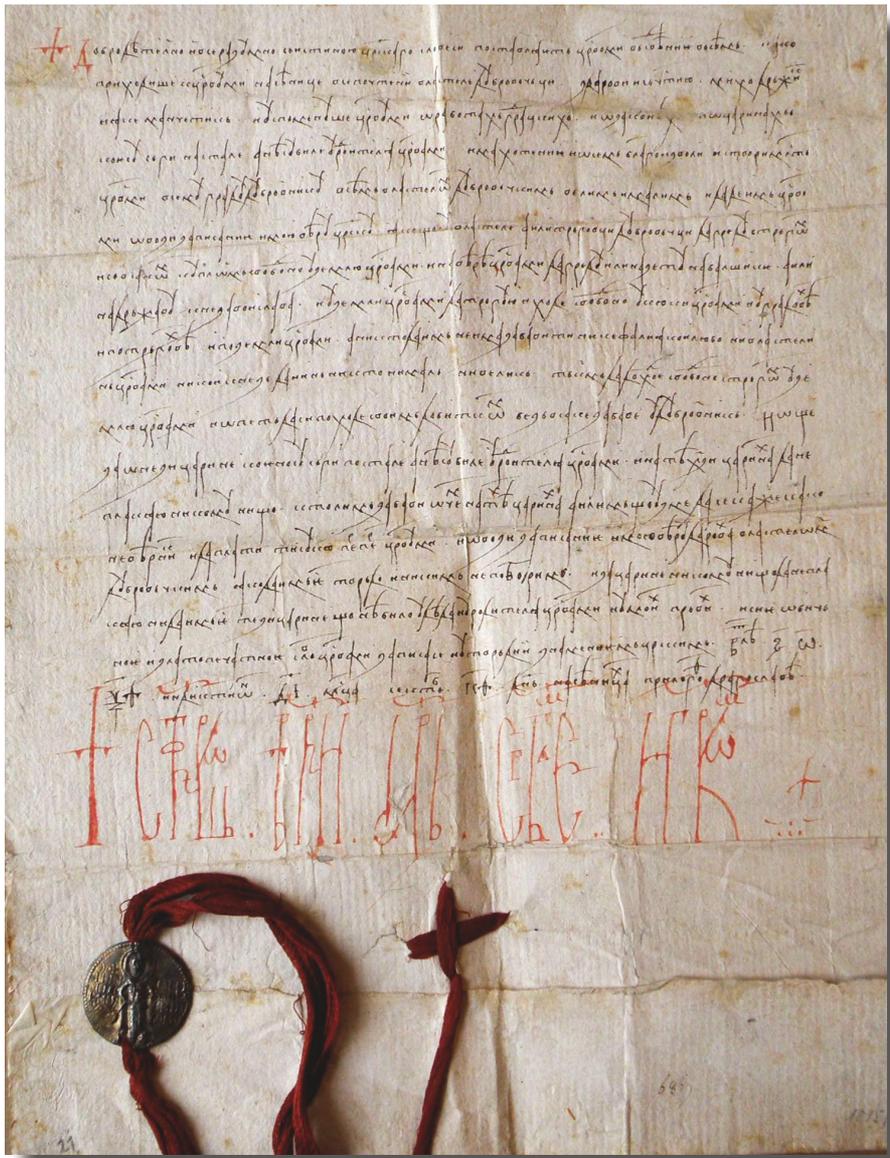
#83

#86.2

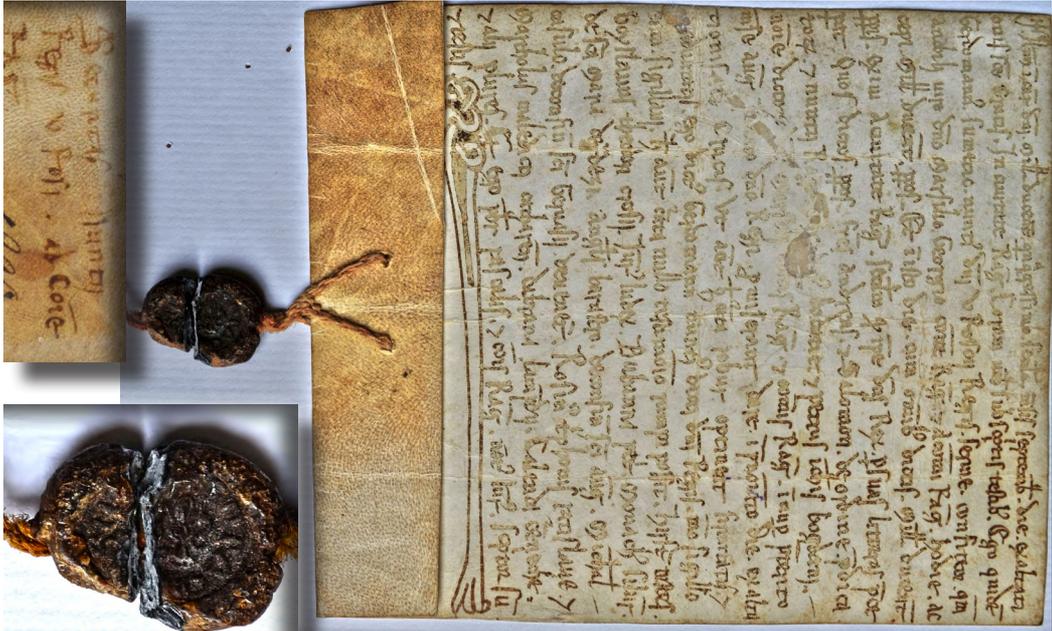

#87

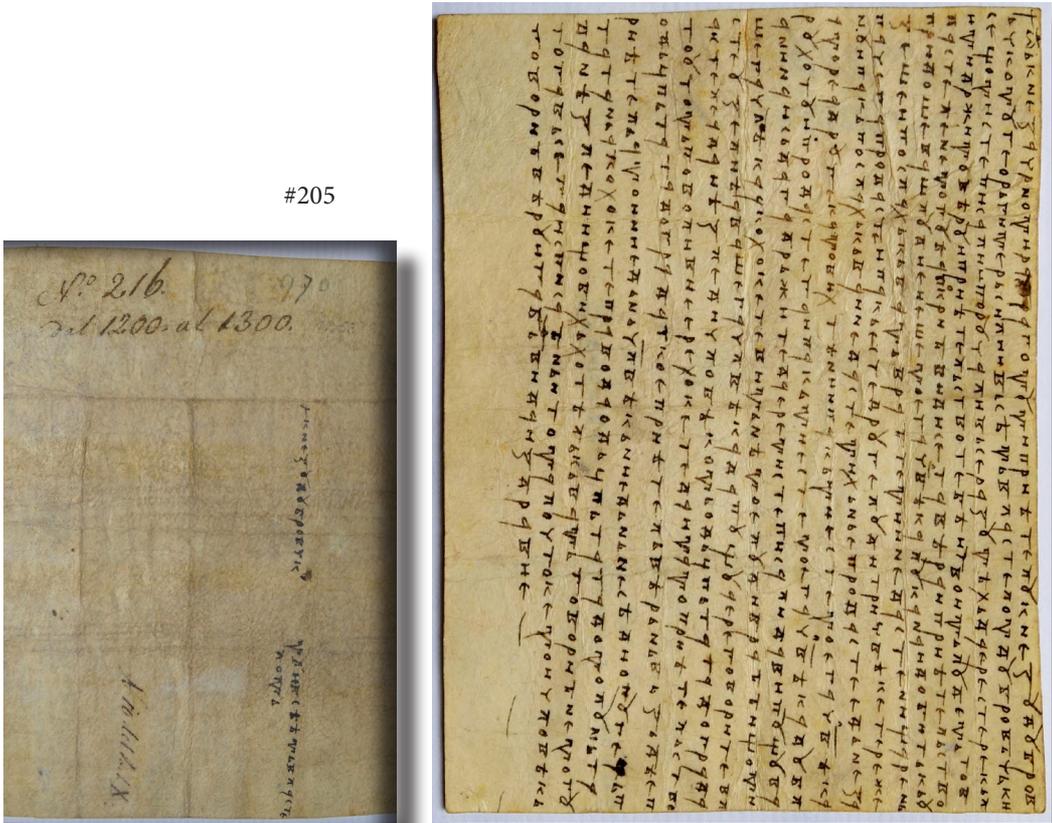

#88

#204

#205

Небојша Порчић
ДОКУМЕНТИ СРПСКИХ СРЕДЊОВЕКОВНИХ ВЛАДАРА
У ДУБРОВАЧКИМ ЗБИРКАМА: ДОБА НЕМАЊИЋА

Издавач
Балканолошки институт САНУ
Србија, Београд, Кнез Михаилова 35
<http://www.balkaninstitut.com>
E mail: balkinst@bi.sanu.ac.rs

Лектура
Илија Ковић

Дизајн
Кранислав Вранић

Штампа
Colorgrafx, Београд

Тираж
300

Корице
насловна страна
Повеља цара Уроша Дубровчанима (1357)
задња страна
Печати цара Душана (1349)

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

929.52НЕМАЊИЋ(093.2)
930.25(497.5 Дубровник)"11/13"(093.2)
342.2(497.11)"11/13"(093.2)
94(497.11)"11/13"(093.2)

ПОРЧИЋ, Небојша, 1973-

Документи српских средњовековних владара у дубровачким збиркама : доба Немањића / Небојша Порчић ; одговорни уредник Душан Т. Батаковић. - Београд : Балканолошки институт САНУ, 2017 (Београд : Colorgrafx). - 362 стр., [92] стр. с таблама : илустр. ; 26 см. - (Посебна издања / Балканолошки институт Српске академије наука и уметности ; 137)

На спор. насл. стр.: Documents of Serbian Medieval Rulers in Dubrovnik Collections : the Nemanjić Period. - Тираж 300. - Прилози: стр. 303-311. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Summary: Documents of Serbian Medieval Rulers in Dubrovnik Collections : the Nemanjić Period. - Библиографија: стр. 333-349. - Регистар.

ISBN 978-86-7179-101-4

1. Stv. nasl. na цор. nasl. str.

а) Дубровачки архив - 12в-14в - Историјска грађа б) Немањић (династија), 12в-14в - Историјска грађа с) Србија - Државно-правни положај - 12в-14в - Историјска грађа
COBISS.SR-ID 237010188